

Ol. [illegible]
1864

Reise

til

England,

foretagen

i Aaret 1819

af

Dr. A. H. Niemeyer,
Kantsler ved Universitetet i Halle.

Oversat
med Tillæg og Anmærkninger
af
Thorl. Gudm. Repp.

Kiöbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandling.
1825.

Reise til England

i Aaret 1819.

Fra den tidligste Ungdom havde intet fremmed Land saa høi en Interesse for mig som England. Mange Omstændigheder forenedes for at vække og nære denne. Min første Dannelse indtraf i den Periode, da ved Siden af de, rigtignok i Antal tiltagende tydske Classikere, Oversættelser af brittiske Skjalde og Prosaister dog kunne henregnes til de meest læste Skrifter og derved havde en betydelig Indflydelse paa Smagens Retning og mange Menneskers Aands Stemning.

I den Samling af Værker, hørende til den skjønne Literatur, af hvilken vi paa Skolen ugentlig kunne erholde en Bog, stode, ved Siden af Bodmer, Haller, Klopstock, Kleist, Gellert og de tydske Ugeblade, Miltons, Thomsons, Glovers Værker, den engelske Tilskuer, Hervey, Richardson; ligeledes den første tydske Oversættelse af Shakespeare ved Wieland, ikke at forglemme Young, hvis ophøiede Melancholi letteligen meddeelte sig til baade Piger og Ynglinge, som vare noget alvorligen stemte; og i Almindelighed holdt

vi os mere til det Udenlandske end det Indenlandske. Imidlertid saa heldig endog mangen en tydsk Oversættelse kunde være, — længtes jeg dog alletider mere efter Originalen, og jo mindre Smag jeg, den Tid ubekjendt med deres bedste Værker, fandt i den franske Literatur, desto ivrigere lagde jeg mig efter det engelske Sprog, rigtig nok under en Mands Veiledning, som kun vidste Vokabler og Regler udvendig og hvis Læremethode iøvrigt meest var skikket til at gjøre en Yngling ethvert Sprog forhadt. Dog — man lærte Begyndelsesgrundene med Noiagtighed, og snart fandt jeg de første Blade af „Moral miscellanies“ (en ret brav Chrestomathi,) de poetisk- prosaiske Naturskildringer af Tilskueren, Mirza's Syn, de rørende Fortællinger om Abdallah og Balsora saa saare tiltrækkende, — de syntes mig at have et saa udmærket Fortrin for vore kjædelige Ugeblade — disse vare f. Ex. der Mensch, der Gesellige, das Reich der Natur und der Sitten, — at jeg ikke var i Ro, før jeg tildeels ved Giætten, tildeels ved Opslaaen i Ordbøger, bragte det saa vidt, at jeg med temmelig Lethed kunde hjælpe mig selv ud af de vanskeligere Steder.

Intet befordrer mere Erhvervelsen af et Sprog, end tidlige Forsøg i attale og skrive det. Heller ikke dertil mangled jeg Leilighed. Samuel Thornton, en ung Engelskmand, som jeg netop halvhundrede Aar efter vort første Skolebekjendtskab gjenfandt i London som første Bankdirectør, studerede den Tid

med mig paa Pædagogiet. Han var just ikke meget for at tale; han forsikkrede at han slet ikke kunde forstaae min Sprogmesters Engelsk; ham var det især om at gjøre, snart at lære at tale saa meget Tydsk, at han ei skulde blive udleet derfor. Dog, da jeg tilskrev ham korte Breve, gav han sig den Ulelighed at rette dem, og da jeg sidenefter gjorde et Forsøg paa strax at concipere paa engelsk Englands Historie, som en Lærer langsomt dicterte os, bleve mine Collegier omhyggeligen gjennemseete. I øvrigt kunde han ikke begribe min lidenskabelige Beundring af enhver engelsk Sentents, selv af dem, som forekom i hans almindelige Bønnebog (Common prayerbook), i hvilken jeg læste flittigere end han, og den overordentlige Rørelse, de simpleste Steder af Begravelsesliturgien bevirkede hos mig, saasom iblandt andre de Ord, som Præsten fremsiger i det et Lig nedsænkes i Graven:

„We commit this body to the ground, earth to earth, ashes to ashes, dust to dust.“ *)

Saa stor en Indflydelse har et fremmed Tungemaal og Bevidstheden om at forstaa det, paa vor Dom om det, som vi finde Ualmindeligt, Skjønt og Ophøiet **).

---

*) Vi overantvorde dette Legeme til Jorden; Jord til Jord, Aske til Aske, Støv til Støv.

**) Bemærkningen er udentvivl saare rigtig, men Exemplet til dens Bekræftelse uheldigen valgt. Der er noget sandeligen Sublimt i denne Erkjendelse af Menneskets jordiske Væsens Intet, saa simpel den end er,

Nu stræbte jeg, saa indskrænkede mine Midler end vare, efter ingen Ting saa meget som efter Erhvervelsen af engelske Skrifter. Min Skoleven erholdt undertiden Journalhæfter, Tidender, Boghandlerbekjendtgjørelser, ofte som Maculatur Omslag om andre Ting; disse reddede jeg fra Ødelæggelse og lod mig dem indbinde. Ogsaa drev vi Tuskhandel med engelske Bøger og tydske Oversættelser. Nogle Skribenter havde en stor Magt over min Sjæl. Hvis jeg tidligen lærte at sætte en høi Priis paa min Tid, havde Youngs Anden Nat i det mindste ligesaa stor en Deel deri, som mine Læreres Opmuntringer og Exempel; og nogle Aar senere fyldte Richardson min Sjæl med Idealer, som rigtignok nu ei mere skulle gjælde, men dog aldrig skulle volde mig Fortrydelse.

Min Tilbøielighed til Alt, hvad der kom over Canalen, blev og i mine academiske Aar (fra 1771 til 6) mangfoldigen næret. Et Par unge Mennesker fra Calcutta, af hvilke den ene var Missionæren Kjernanders Søn, bleve, da man sendte dem hjem igjen til deres Fædreneland, mig overdragne for at opfriske deres Modersmaal, de gandske havde

---

i hvilket som helst Sprog den paa denne ligefremme Maade udsiges; og hvo der betragter, hvormeget hele Jordlivets Yttringer og Bestræbelser gaa i den modsatte Retning, hvormeget de netop gaa ud paa at hævde dette Intet og vedmagtholde og forhøie dets Betydning, ham vil det frappere, at denne simple Sentents, som staaer saa aldeles i Modsætning dertil, svæver høit og lyrisk over de daglige Forestillinger.

Saavidt kan vi altsaa retfærdiggjøre den unge Niemeyer mod den gamle Dr. Niemeyers Censur.

glemt. I Aaret 1777 studerte her ogsaa en ung Mand fra London ved Navn Meyer, med hvem jeg omgikkes meget. Han vilde forberede sig til et geistligt Embede, og da han var i alt, som vi henregne til theologisk Studium, meget uvidende, skulde jeg staa ham bi med Raad og Daad. Men han havde ladet sit Hjerte tilbage i England og holdt mere af i sine Underholdninger paa hyppige Spadseretoure med mig at tale om sit Fædreneland, og Livet der, og sin Veninde, og at commentere over hendes kjærlige næsten poetiske lange Breve, skrevne paa fulde Ark, end at indlade sig paa Dogmatik og Exegese med mig. Dette bragte mig videre i Sproget end ham i Videnskaben. Dog blev han snart efter sin Hjemkomst — saalidet fordres der af en Geistlig — ikke blot Præst, men samlede sig en Menighed og opbyggede en ny Kirke, dog uden varig Nytte, thi da jeg gjorde Forespørgsler ham angaaende, var hans Navn neppe kiendt blandt de levende, men han døde og meget tidligt.

I Aaret 1778 kom nogle fortræffelige unge Schweitzere, Wirtz, Khan, Orell og Corrodi til Universitetet. Corrodi udmærkede sig sidenefter ved sin „Geschichte des Chiliasmus" og flere indholdsrige Skrifter. Disse bleve mig anbefalede af den ærværdige Antistes Heß, Lavater, Pfenninger, Hufely og Stoltz, med hvilke jeg kom i Brevvexling ved den i Aaret 1775 udkomne „Bibelens Characteristik." Da de ønskede at bivaane et Privatissimum i Engelsk, saa begyndte vi med et Udvalg af Tilskueren og sluttede med Addisons Cato. Herved blev jeg

selv mere fortrolig med det engelske Sprog og Literatur.

Ved at læse de offentlige Tidender, og endnu mere de engelske Historikere som f. Ex. Burnet og Hume, tiltog min Interesse for Storbrittaniens Forfatning og Folkets Historie. Ingen af alle de nyere Staters Historie fandt jeg saa tiltrækkende. Den syntes mig fornemmeligen i mange Perioder, at ligne et stort Drama, som frembyder Eftertanken et uudtømmeligt Stof, og i det følende Gemyt hvert Øieblik berører nye Strænge, hvilket man desaarsag hundrede Gange kan beskue uden at trættes. Jeg blev og ved Gjentagelsen saa bekjendt med det Enkelte af hvad der var skeet i Tiden, at jeg nu kun manglede en sandselig Forestilling om Rummet, hvor fordum Hovedpersonerne — disse deels saa ædle og kraftige deels saa skrækkelige Skikkelser — havde bevæget sig, til de enten fandt deres Endeligt i „the Tower“ eller deres sidste Ro i Westminsterkirken.

Dog kunde denne Længsel efter hint store Begivenheders Skueplads og udødelige Britters Pantheon først tilfredsstilles i den Alder, som bedre syntes skikket til Hvile end til nye Vandringer. En Plan til enhver anden Reise syntes lettere at udføre end en Udflugt over Havet. Ingen Anledning ved Reisekamerater af lignende Stemning. — Overdrevne Forestillinger om uundgaaelige Omkostninger og Tidsspilde; selv den tidlig fattede Idee om, at man, hvis man ikke ideligen vilde blive tilbagestødt, maatte være Sproget fuldkommen mægtig — alt dette tilsammen

sagtnede Ønsket og svækkede Haabet. — Uforventet oplivedes det igjen i de skrækkelige Krigsaar, da Synet af Tusenders grændseløse Elendighed blandt dem, som ved Saar og Nederlag havde tilkjæmpet sig Seieren paa Leipzigervalpladsen, næsten ogsaa betog os Følelsen for vor Befrielse. Man ved hvormeget ogsaa England den Tid gjorde for Tydsklands Ulykkelige. Mig tilfaldt det behagelige Hværv at blive Ordfører og Secretair for den herværende Committee. Da ogsaa vort Waisenhuus — den Tid et Hospital for halvtredietusinde Syge og Saarede — var næsten blottet for alle Hjælpekilder, saa fornyede jeg Forbindelsen med min fordums Skoleven, som var Medlem af det engelske Und'rstøttelses-Selskab, og var saa heldig, ved ham og andre fortræffelige Mænd, navnlig ved DHrr. Steinkopf, Schwabe, Ackermann at erholde rigelig Understøttelse, som baade for Staden og de faderløse Børn var saare velgjørende.

Til Høiagtelsen for et ædelt Folk, som ved overordentlig Gavmildhed vilde fortjene den Lykke det virkeligen nød: blot i det Fiærne fra sin utilgiængelige Ø, at betragte den Krigs Rædsler, som satte hele Fastlandet i Flamme, kom nu ogsaa Taknemmelighed. En af de virksomste for Tydskland, den berømte Kobberstikhandler Akkermann, kunde vi bevidne den, da han i Aaret 1818 besøgte sit Fædreneland og vi viiste ham de Godgjørenheds Stiftelser, som ogsaa ved hans Virksomhed og Indflydelse vare vedligeholdte i Trængselsaarene. Mangen en Underholdning om England knyttede sig dertil, og Overbeviisningen

om en venlig Modtagelse, og at, efter hans Forsikring, selv ufuldstændig Sprogfærdighed vilde være tilstrækkelig, kunde ikke andet end give hans indstændige Indbydelse endnu mere Vægt. — Og da nu et Aar sildigere tilfældigvils mange Ting forenedes til at gjøre en længere Fraværelse mulig, traf jeg og uforventet et ønskeligt Reiseselskab. Herr Boghandler Bothe, som længe har været bosat i London, vendte tilbage fra Leipziger Paaskemessen. Hvo kunde være velkomnere, hvis Ledsagelse kunne vel mine omhyggelige Venner mere tillidsfuldt betroe mig end denne Mands, som er saa meget erfaren paa Reiser baade til Lands og til Vands, desuden fuldkommen bekjendt med Sproget, og med nøie Kundskab om Landet og dets Skikke forbinder den mest forekommende Selskabelighed.

Ogsaa en dannet ung Mand, en Søn af den vakkre G. Fleischer i Leipzig, sluttede sig til os for at gjøre sig bekjendt med England og dets Boghandel. I et saadant Selskab var jeg ovenikjøbet fri for alle de smaa oeconomiske Bekymringer, som i det mindste i første Dieblik ere uadskillelige fra Fortræd og Forlegenhed, om de endog, naar man vænnes dertil, oplive Underholdningen og selv tilsidst fryde ved Udfaldet. Thi netop dette hører til det fornøielige ved Reiser, at ogsaa det dagligdags ved Nyhed og Overraskelse faaer Skin af et Eventyr.

Mine Ledsageres Forretninger paa flere Steder bestemte os til at tage afsted over Holland. Dette førte vor Tour igiennem Halberstadt, Brunsvig, Hannover, Bremen, Oldenburg

og endeel af Ost=Frisland. Alt paa denne Side Hannover var nyt for mig. Dette forhøiede Interessen derfor. Men vi kunde intetsteds opholde os længe; det var os om at gjøre at naae Maalet saasnart som mueligt. Jeg kunde sige med Göthe (i hans Reise til Italien) „Hvormeget lod jeg ubemærket til høire og venstre for blot at udføre den ene Tanke, som næsten var bleven for gammel i min Siæl."

Og selv naar man tænkte sig det rimeligt, at man aldrig vilde reise den sammr Vei igjen, var det dog frydende baade endnu engang at trykke gamle Venners og Bekjendteres Haand, og opfriske tidligere Indtryk, og ligeledes at lære personligen at kjende Steder og Mennesker, man ofte har hørt omtale, og stifte Venskab med dem, om det end var just „i det man farer hen;" og saaledes ikke at slutte nogen Dag uden at have beriget sig med nye Billeder og stundum at have gjort kjærkomne Erfaringer om Kjerlighed, Taknemmelighed, og Velvillie.

Fragmenter
af en Dagbog fra Halle til Søkysten i Helvoetsluis.

Vi forlode Halle den 26 Mai. Hvo forlader sit Huus, sine Venner, sit Embede paa en længere Tid uden et beklemt Hjerte. Intet aabner det da mere for Haabet og det nærværende Øieblikś Indtryk end en klar Himmel, en jævn Vei og en rask Bevægelse. Alt dette var der til vor Opmuntring. Naturen omgav os med Vaarens Brudesmykke. Ingen

ondtvarslende Sky saaes over Horizonten. Deilig var Solens Nedgang efter den blideste Dag. Aftenen forfriskede ved en mild Kjøling.

Brunsvig den 28de Mai.

I Aaret 1770 hilsede jeg første Gang Gvelfernes gamle By. Hvilke Mænd saae Ynglingen i hine Tider for sig. Jerusalem i Spidsen syntes mig allerede lig en Helgen, som er sin Forklaring nær. Ebert, Youngs Oversætter, Zachariæ, Gärtner, Schmidt, alle berømmelige Navne, som tildeels havde mødt mig paa Klopstocks Vingolf, uforglemmelige i den tydske Literaturhistorie, i hvilken de havde gjort en stor Epoke. Ved Siden af dem stod den meget yngre Eschenburg i fuldeste Ungdoms Blomst, skjøn af Skabning og Dannelse, et høitstemt Pathos i hans Stemme, herlige Værker af den brittiske Kunst rundt omkring ham. Netop ham havde Tydskland saa meget at takke i Henseende til den engelske Literatur. Hans Oversættelse af Shakespeare, som udkom i Aaret 1775, tilkjendegav den store Fremgang, som Sprog og Oversættelses Kunst havde gjort i de 15 Aar efter at den Wielandske var udkommen. Blev den endog overtruffen af den Schlegelske, hvis høie Værd den nyeste Oversætters piinlige Noiagtighed neppe vil fordunkle, saa har den dog alletider den Fortjeneste, at have vakt Smagen for denne Helt i den dramatiske Digtekunst, og at have befordret en virksom Stræben til Efterligning.

Nu efter 45 Aar var af hiin ædle Kreds Eschen=

burg den eneste overblevne, og jeg benyttede Tiden, imedens man gjorde Anstalter for vor videre Fortreise, for at opsøge ham, og udbede mig af ham Hilsener til det Land, hvor han var saa godt bekjendt. Vor Samtale førte os tilbage til de gamle Tider og den tydske Smags Forandringer, som havde gledet forbi den 76aarige, imod enhver Fortjeneste retfærdige, Literator. At han, som var saa fortrolig med Englands Sprog og ved Carolinet stod i Forbindelse med saa mange Engelskmænd, som boede i hans Huus, selv aldrig havde seet Landet og nu neppe havde noget Ærinde til gamle Bekjendtere at overdrage mig, forekom mig sært og var mig uforventet. „Saaledes gaaer det" — sagde han — „naar man bestandigen opsætter det, som synes at være let at udføre. Tilsidst overraskes vi dog alle ved Kaldet til den sidste Reise."

Saaledes blev det ogsaa. Min Anelse om, at jeg nu saae denne indtil sidste Øieblik virksomme Mand for sidste Gang, indtraf. Han døde den 29 Febr. 1820 og Tydskland erkjender, skjønt han ei kan henregnes til de, med originelt og selvfrembringende Snille begavede, hans store Fortjenester i Meddelelser af hans literære Kundskabers rige Skatte, og i den for den unge Studerendes Tarv velindrettede, kortfattede, encyclopædiske Fremstilling, baade af den hele Videnskabslære og den classiske Literatur i hans Haandbøger, hvorved han er bleven lige nyttig for Docenter og Disciple *).

*) Joh. Joach. Eschenburg, født i Hamburg 1743 stu=

Hannover den 29 Mai.

Ingen, mindst den yngre Reisende forsømme Leiligheden til at gjøre sig bekjendt med ærværdige Veteraner, som have staaet i Videnskabens eller Statens Tjeneste, hvis aandige Væsen endnu er levende og kraftfuldt, om endog det Jordiske tildeels er hentæret af den alt ødelæggende Tid. Disse gjendrive allerbedst den forfængelige, altfor almindeligen antagne Mening: om at enhver Siælsvirksomhed udtømmer hurtigere end legemlig Anstrængelse, og at en epicurisk kjælen Legemspleie bedst sikkrer Opnaaelsen af en høi Alder. I min Erfaringskreds har jeg seet mange, som tilbragte deres Dage i sandselige Nydelser, dog uden graadig Umaadelighed, henvisne allerede i Livets Middags-

---

derede i Leipzig næsten paa samme Tid som Goethe. Derpaa i Goettingen under Heyne. Fortrolig Ven af den yngre Jerusalem. (hvis sørgelige Død i Wetzlar tildeels gav Stoffet til Werther) og ved ham Faderen anbefalet, blev han Aaret 1773 Professor ved Carolinet i Brunswig og blev siden som Skribent i den skjønne Literatur uafladelig virksom. Foruden Shakespeare, som han udgav to Gange bearbeidet (1775 og 1778) oversatte han mange engelske Værker, f. Ex. Brown, Webb, Hurd, Burney; udgav og det Britiske Museum. Iblandt hans egne Værker ere Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften; Beyspielsamlung til denne Theori (8 Bind); Handbuch der classischen Literatur; Lehrbuch der Wissenschaftskunde og Denkmäler altdeutscher Dichtkunst de vigtigste. En fuldstændig Anmeldelse af alle hans Arbeider endog dem, som findes adspredte i mangfoldige Tidsskrifter, finder man i Supplementbindet til Jördens Lexicon deutscher Dichter und Prosaisten 1 Th. S. 768 sequ.

høide og vorde sig selv og andre til Byrde, hvor et stort Antal af de videnskabelig eller aandig Virksomme naaede den høieste Alders Maal, som lignede Solens Nedgang paa den klare Himmel. Vore Universiteter, Skoler og mange andre Virkesphærer af de første Statsmænds Forretningsliv stadfæste dette. Heller ikke have Forfatterne over den Kunst at forlænge Livet ladet ubemærket, hvor megen Indflydelse i Særdeleshed nogle visse aandelige Beskæftigelser have paa Menneskets physiske Natur, og de have stadfæstet dette ved lange Navneregistre af udmærkede Veteraner fra alle Videnskabens Provindser. Var det da ikke ogsaa Naturens Ojemed, at ikke blot Aand og Legeme skulde ved Siden af hinanden udvikles og uddannes, men ogsaa hin virke ligesom denne, frembringe og forme noget Nyt og — da der for det, som er Forgiængeligt af Mennesket, er sat et Maal, han ei kan overskride, at dog det Uforgiængelige i ham skulde bestandig stræbe en høiere Fuldkommenhed imøde.

Ret levende blev i mig denne Overbeviisning, da jeg i Hannover strax Dagen efter Mødet med Eschenburg fandt Senioren iblandt de tydske Philosopher og Pædagoger, J. G. H. Feder endnu i Live. Af hans Lærebog lærte jeg først Logik og Metaphysik i videnskabelig Sammenhæng og holdt selv derover i Aaret 1777 mine første academiske Forelæsninger. Nu gik han i sit 80de Aar *). Hvilken Rolighed i et Aasyn som vel var

*) J. G. H. Feder født 1740, Professor i Philosophie.

blegt men oplivet ved et talende Øje; hvilket Maadehold i Omdømme, hvilken stille Tilfredshed med det Nærværende, ligesom og rolig Forhaabning for det Tilkommende, og derhos hvilken vedvarende Deeltagelse i alt hvad der fortjener Opmærksomhed. Af den ellers uudeblivelige Alderdoms Svaghed var der i hans Tale neppe noget Spor. „Skulde De" — sagde den ærværdige Olding ved Afskeden — „paa Deres Tilbagereise fra England komme nær Hannover, saa kan De maaskee treffe mig igjen, hvis ikke — vel da" — og rørt trykkede han mig til sin Barm.

Niemburg.

Den øde sandige Vei fra Hannover over Neustadt til dette Sted blev forkortet ved stille Betragtninger over saadanne Sammenkomster, som den nys anførte. Man burde heller ikke desaarsag, selv naar man reiser hurtigt, forsømme at see ind hist og her hos Bekjendtere, fordi man stedse opfrisker gamle Erindringer eller samler nye Ideer, hvilke, som Tænknings Stof og Næring betragtede, ere i det mindstè ligesaa meget værd som hvad man af materielt Forraad pleier at medtage paa Reiser for legemlig Tarv. Ogsaa de to Aftener jeg tilbragte hos en meget dannet Geistlig, Herr Hesse, berigede mig med saadant aandeligt Forraad, og ved Erindringen om hans Underholdning

---

i Göttingen, siden Director ved det Georgianiske Institut i Hannover; som philosophisk Skribent bekjendt ved mange Lærebøger og hans Bog om Menneskets Villie, som Pædagog ved hans Nye Emil og mange særskildte Afhandlinger.

holdt jeg mig skadesløs for Undværelsen af næste Nats Hvile; thi vi fortfatte denne Gang Reisen om Natten for at kunne høitideligholde Pindsefesten i Bremen. Mangfoldige Tanker og Betragtninger knyttede sig til Samtalen med en Mand, som havde opholdt sig i 16 Aar i Africa som evangelisk Præst paa Cap, og der givtet sig med en Dame, fodt i hiint fjerne Land. Med Glæde hørte jeg ham bekræfte: at Slavernes Tilstand der var saare meget forbedret siden de Engelske fik Forbjerget i Besiddelse (1806); med Glæde hørte jeg om den Indflydelse, som de Mæhriske Brødres Coloni havde havt paa Hottentotterne og hvilken Velsignelse Evangeliet ogsaa der havde udbredt. Herr Hesse har nyligen udgivet en med Anmærkninger forsynet Oversættelse af den fortreffelige Latrobe's Missionsreise, som er rig paa mange hidtil ubekjendte Oplysninger, og nøiere beskriver Africanernes religiøse Cultur-Tilstand.

Bremen.

Kan man her ligesom i Hamburg og Lybek betragte Handel og erhvervende Industri som Hovedtendenzen for den borgerlige Virksomhed, saa har den dog ikke — her kanske allermindst — qvalt Sandsen for Videnskab og Kunst, for hensigtsmæssig Ungdomsdannelse, for det moralske og religiøse Liv. Her dannedes allerede i Midten af forrige Aarhundrede et Tydsk Selskab, som foruden dets almindelige Øiemeed i Særdeleshed henvendte sin Opmærksomhed paa den for dette Distriet eiendommelige

Dialect. Dette Selskab har man at takke for et Forsøg til en Bremisk Nedersaxisk Ordbog (udk. 1767).

Museummet, som af en liden Begyndelse er voxet og blevet til et herligt Institut, er et varigt Mindesmærke om en Patriotisme, der ikke blot havde en mercantil, men og en almindelig Aands Dannelse til Hensigt. Et eneste Værk: den Hawkesworthske Samling af nyere Reiser omkring Jordkloden, som nogle videlystne Venner anskaffede, vakte Ideen om en Læsecirkel. Denne foranledigede Stiftelsen af et lille Bibliothek. Deraf fødtes Ideen om et Selskab for Naturlære og Naturhistorie: derpaa anlagdes et Cabinet for Naturalier, Instrumenter, Modeller, hvilket siden ved store Indkiøb og patriotiske Gaver bestandigen tiltager, og vorder for Videnskaben mere Nyttigt under den herlige Professor Mertens Opsyn. Cabinettet aabnes tre Gange ugentlig. Nu dannedes der regelmæssige Sammenkomster for Underholdning og gjensidig Oplysning om disse Ting; saaledes mødnes et Institut for Bremens Borgeres og Borgerinders fortskridende Dannelse. Nu aabnes Museummets Sale, ei blot for dem, som af de vigtigste indenlandske og udenlandske Tidsskrivter ville gjøre dem bekiendte med Dagens Historie og Literatur. Ved et Bibliothek indrettet efter en alsidig Plan, sørger det ogsaa for dem, som ville udvide deres Kundskaber i nogensomhelst Retning. Dette Bibliothek syntes mig allerede for en stor Deel at udføre i Virkeligheden de Ideer, som et sand patriotisk Medlem, Herr Prof.

Rump i tre Forelæsninger, han holdt paa Museet, „om en offentlig Bogsamling, indrettet for Nationaldannelse,“ udviklede. Og selv disse Forelæsninger, som her næsten hver Mandag holdes over almindeligen interessante Gienstande henhørende til Naturlæren, Historien, Literaturen, i en Kreds af Dannede og efter videre Uddannelse stræbende Mænd og Fruentimmer, kan ikke andet end bidrage ligesaameget dertil. Upaatvivleligt er det, at dette maa, navnligen i den qvindelige Kreds, efterlade gandske andre Virkninger, end naar Livet blot opoffres til Huusholdnings Sysler, som i et evigt Kredsløb afvexle med Toilettet, Spilleborbet, Balsalen og i det høieste en slet valgt ofte snarere fordærvende Læsen *) af hvad de Almindelige Læsebibliotheker yde, uden at noget Høiere og Aandigere forenes dermed og forebygger, at Livet henſynker i jordiske Sorger og Aanden gandske betages af Forfængelighed og lidenskabelig Fornøielses Syge.

Oversætterens Anmærkning.

Overs. har seet og tildeels benyttet en ham tilstaaet fri Adgang til en halv Snees saadanne Institutter, som det her beskrevne, paa forskjellige Steder i de brittiske Øer, kun vare vel de fleste af disse noget større end det bremiske. Han kan ikke andet end fuldkommen dele den ærværdige Dr's Mening om dem, ligesom og Anmælderens om et lignende Institut i Genf

*) Oversætteren beklager at han ikke paa Dansk nøiagtigen kan udtrykke Forfatterens „Leserey,“ som overmaade godt beteguer hvad det skal.

(see Aftenbl. Jun. d. A.) Ikke letteligen kan der tænkes nogen Indretning, bedre skikket til at befordre Nationalcultur, til at bibringe Borgere af alle Classer Smag for indbyrdes at belære og belæres, til at befordre den gjensidige Meddelelse af Ideer og Tanker, fra hvilken al sand Civilisation maa udgaae, til at udvide Menneskets Synskreds og sætte ham i Forbindelse med den hele Menneskehed. Og ligesom Dr. Niemeyer har yttret et Ønske om, at en lignende Stiftelse som den Bremiske maatte fremstaae i Magdeburg, saa troer Overs. at have en endnu mere grundet Aarsag til at gjentage Ønsket for Kjøbenhavn. En saadan Stiftelse vilde igjen aabne en Communication, som nu formedelst Bøgernes høie Priis og Pengemangel tildeels er spærret, med Udlandets Literatur — vilde endog for Boghandelen være fordeelagtig, thi hvor den kanskee kunde formodes at tabe noget i Afsætningen af enkelte Favoritværker, vilde den mere end tifold gjenvinde det ved Anskaffelsen af saa mange, som nu kun ere vigtige for den Enkelte, som kjender dem, men vilde i en saadan Stiftelse snart blive vigtige for alle, som der lærte dem at kjende — Hvad Boghandlingen tabte i Afsætning af Exemplarer, vilde den mangfoldigen gjenvinde i Afsætning af Bøger — Men vigtigst er dog alletider det, at ethvert dannet Menneske, som lever i en By, hvor saadan Stiftelse findes, kan til enhver Tid af Dagen tage sin Tilflugt til et stort Bibliothek og gandske tilegne sig dets Skatte, som om Bibliotheket var hans eget. Dr. Niemeyer anfører at Medlemmernes Antal er over 400

og at Localet (opført i Aaret 1806) skal have kostet over 80,000 Rdlr.

Udmærker Bremen sig fra denne Side blandt mange store Handelssteder, saa viser den ikke mindre varm Deeltagelse for de to vigtigste Dannelses Midler: Opdragelsen og Religionen. I Særdeleshed har den i de senere Aar viist sig meget ivrig for Skolevæsenet. Den nye Organisation af de høiere, mellemste og elementære Opdragelsesinstituter lover de herligste Frugter. Denne blev først i Aaret 1817 ved en Øvrigheds Bekjendtgjørelse almindeligen kundgjort. Efter den have Opdragelses Instituterne 3 Hovedafdelinger — Forberedelses Skolen (die Vorschule), hvis Formand er Herr Prof. Strack, denne forbereder Ungdommen fra det 8de til det 14de Aar til de forskjellige Fag, de siden efter vælge. Da aabnes for de Studerende den lærde Skole under Hr. Prof. Sanders Bestyrelse. For dem, som vælge nogetsomhelst andet Fag, ikke just udelukkende Handelsfaget, er Handels Skolen, som Herr Prof. Mertens forestaaer, bestemt. Paa denne Maade er der dannet et organisk Heelt, hvilket man endnu paa mange Steder savner i Skolevæsenet. Ikke ofte kan man befinde sig i en slig Kreds af kundskabsrige og for Ungdommens Fremgang omhyggelige Mænd, som den var, en af mine meest agtede Venner, Hr. Prof. Strack, Oversætteren af Aristoteles's Naturhistorie, havde samlet paa Forberedelses

Skolens Bygning for at gjøre mig de sidste Aftener, jeg tilbragte i Bremen endnu mere uforglemmelige.

Man førte mig og baade til det lutherske og reformerte Waisenhuus. Begge vare for kort Tid siden omdaunede. De anbefalede sig saare meget ved Værelsernes Rummelighed og Reenlighed, ved Børnenes Sundhed, ved alle Indretningers Hensigtsmæssighed og ved Opsynsmændenes Humanitet.

At Religions Pleien og Kirkevæsenet i Almindelighed allerede længe er blevet betragtet som et alvorligt og vigtigt Anliggende, garanteres ved en heel Række af udmærkede Navne af begge Troesbekjendelser som: Heeren, Bredenkamp, Meister, Ewald, Stolz, Häfely. Disse have her været Religionslærere. Lige hæderlige Navne kunne anføres blandt de nuværende Lærere. Pindsedagene gave mig Leilighed til at høre nogle af dem, f. Ex. i Domkirken den lutherske Geistligheds Veteran Hr. Dr. Nicolai og Hr. Past. Kottmeyer, i Ansgarskirken Hr. Dr. Dräsecke. Ogsaa nød jeg en i mange Henseender saare lærerig Underholdning med flere værdige Mænd af den geistlige Stand, som den lærde Literator Rotermund, som, Publicums Ligegyldighed uagtet, opoffrer Tid og Formue for at fortsætte det Jöcherske Literatur Lexicon, som DHr. Franke, Menken og Bekenn.

Mange af disse vakkre Mænd lagde tydelig for Dagen, da Bremen var under det franske Aag, hvor enigt de tænkte og følte om det, som dengang foraarsagede den største Elendighed, og ved deres egen

Frimodighed søgte de at vedmagtholde frit Sind og friſk Mod hos Medlemmerne af deres Menigheder. Min gamle Ven Hr. Dompræſt Kottmeyer blev et Offer for ſin Patriotisme. Efter Savary's, Hertugen af Rovigos (den daværende Politieminiſters) Befaling, blev han bortreven fra ſin Menighed, ſin Kone, ſine Børn, jaget i Landflygtighed og forladt i den ſmertefuldeſte Uvished om ſin endelige Skiæbne, indtil man i Januar Aaret 1813 tillod ham igjen at vende tilbage og under det ſtrængeſte Politieopſyn fremdeles at foreſtaae ſit Embede. Grundene til denne Fremgangsmaade vare den ſlemme Aand man fandt i hans Foredrag, og at han vægrede ſig, for en hemmelig Inqviſition at give et ham affordret Løvte om aldrig mere at holde en Trøſteprækeu, da en ſaadan letteligen kunde bibringe Folket den Mening, at den ſtore Napoleons Underſaatter ikke vare ganſke lykkelige. Aaget laa tungt paa denne gode By. Endog blodige Scener udebleve ikke. Inden for dens Mure bleve de to vakkre Oldenborgere v. Fink og Berger, ſom dog havde gjort deres Bedſte for at tilfredsſtille Folkeoprørerne, trukne for en tumultuariſk Krigsret og øieblikkeligen ſkudte paa det ſædvanlige Retterſted og den førſte, der blev ſlet truffen af en til Mord uvant Soldat, aflivedes paa den gruſomſte Maade. Hans talrige Familie tabte en trofaſt Ægtefælle og Fader; Bergers Død begræd en utrøſtelig Mòder, hvis eneſte Fryd han var. — Men ſelv i denne ulykkelige Periode blev det dog gavnligt for Staden og dens i Fare ſvævende

Borgere, at flere af dens agtværdige Mænd gik til Paris som Afsendinge og Repræsentanter. Iblandt disse var ogsaa den fortræffelige Læge og Astronom Olbers. Er han kiendt i hele Bremeromegnen som de Syges og Lidendes lige heldige og utrættelige Hielper og Vederqvæger, saa nævner Europa ham iblandt de første Astronomer. Det er ham, som opdagede Pallas i Aaret 1802 og Vesta i Aaret 1807.

Ikke mindre lærerige Timer tilbragte jeg hos Dr. Albers, hvem de tydske Læger, foruden hans originale Frembringelser have fornemmeligen at takke for Meddelelsen af alt, hvad der udrettes for Videnskaben i Amerika og England. Hvo kan forsyne en, som reiser til England med bedre Underretninger og nyttigere Anbefalinger end han? Disse har jeg at takke nogle af de behageligste Dage, jeg tilbragte i London, hvorom mere i det Følgende.

Bremens to underjordiske Mærkværdigheder, om hvilke alle Grographier melde, lod jeg ikke ubesøgte. — Blykiælderen er en stor Hvælving under Choret af Domkirken. I gamle Dage blev en Deel af det Bly, som brugtes til Taget, støbt der. Deraf har Kjælderen sit Navn. Allerede for flere Aarhundreder siden var det Skik, der at bisætte fornemme Folk, som tilfældigviis døde paa deres Reise i Bremen, indtil en anden Bestemmelse blev gjort for Ligene, og formodentligen gjorde man ligesaa tilfældigen den Opdagelse, at i Steden for at

raadne, indtørredes de og forvandledes til en Art Mumier. Her seer man en engelsk Grevinde Stanhope, som har ligget her over 200 Aar; en svensk Grevinde og en svensk General tilligemed hans Adjutant, fra 30 Aars Krigens Tid; Levningerne af en nedstyrtet Blytækker; derhos lignende Mumier af døde Katte, Fugle o. s. v. Særsynet er udentvivl hyppigere end man troer, og lader sig vel ofte ligesaa godt forklare af Legemernes Beskaffenhed (?) som af Hvælvingernes Tørhed og skarpe Lufttræk. Mange navnløse Hvælvinger kunne i det mindste afgive enkelte lignende Exempler.

Synet af uforraadnede Legemer, som i en lignende Kjælder ere opstillede ved Væggen i Tolosa, kan vel være endnu gyseligere og selv ved den Hellige Paulas berømte Yndighed, som endog efter Døden skal have holdt sig, ikke mere tiltrækkende. Dog kunde man i Bremen dadle, at Ligkister og Redskaber staae imellem hinanden uden Symmetri, uden mindste Spor til nogen ordnende Omhu, som aldrig skulde mangle paa meget besøgte Steder. I øvrigt have Besøg i Dødens Boliger en eiendommelig Interesse kun ved de hensattes historiske Mærkværdighed og fornemmeligen ved Contrasten mellem det hvad de engang — endog i legemlig Henseende — vare og hvad de nu ere blevne. Hine saa meget besøgte Bremermumier have slet ikke denne historiske Interesse. Gandske anderledes er det i Slotskirken i Quedlinburg! Naar man der nedstiger i Stiftsdamernes Gravcapel og der seer et, efter næsten

hundrede Aar bedre conserveret og Ansigtsdannelsen kjendeligt visende Lig af en Aurora af Kønigsmark, Moder til den berømte Marschal af Sachsen, hvilke Følelser, hvilke Betragtninger knytte sig da til Erindringen om alle de vexlende Scener af hendes Liv, som begyndte i Uskyldighed, derpaa blev Forførelsens Rov, omgaves i Begyndelsen af den høieste Glands og nød en Hylding, som man villigere ydede det skjønneste, aandrigste og elskværdigste Fruentimmer, end den i Pragt og Vellyst hensunkne August af Polens erklærede Elskede, men kun alt for snart hentæredes under de bittreste Følelser af at see sig tilsidesat og forfulgt af de af Had og Avind opførte Stiftsdamer, hvis Forstanderinde hun var; „Hvo kunde" — siger en af hendes Biographer — „staa ved dette Fruentimmers Ligkiste og overskue hendes Levnetsløb, uden dybt og alvorligt at røres? Faa vare i saa høi en Grad skikkede til at være lykkelige og befordre andres Lykke, som hun, og hvor lidet blev dog dette hendes Lod. Sielden er en Fyrstes Vellyst bragt et Offer, som i Værd overgik dette. Aaben Uskyldighed, høi Aandsdannelse, et følende Hjerte, uplettet Sands for alt, hvad der var Godt og Skjønt, fuldkommen Frihed for enhver lav og ureen Lidenskab; sjelden Færdighed i ethvert af de nyere Sprog, og meget Kunsttalent, skikket til at yde den ædleste Underholdning, og derhos Skjønhed og legemlig Ynde i en saa høi Grad! — Alt dette blev opoffret for en Fyrstes sandselige Lyst, som kun kjendte denne og ikke gjorde sig et Øiebliks Betænkning at opoffre alt for

den! Kun faa Aar og Rusen var over. — Saaledes gik et Liv, som kunde være blevet for hende Indbegrebet af den skiønneste og reneste qvindelige og moderlige Tilværelse, Virken og Nydelse og som vist nok var bleven dertil saafremt hun havde bevaret sin Uskyld — aldeles tabt."

Fra hine glædeløse Hvælvinger, hvor selv den langsomme Opløsning af det fordum Levende kan gjøre Dødens Billede endnu skrækkeligere, gik vi umiddelbar til de medrette berømte underjordiske Hvælvinger under Raadhuset og Børsen. Hvilken Contrast? hist Dødens Stilhed, her Frydens og Nydelsens muntre Liv. Naar Dagens Arbeid er tilendebragt, forsamle Byens Borgere sig her, grupere sig i større og mindre beqvemt anlagte Loger — hvor ogsaa undertiden gives Maaltider — til fortrolig Samtale, og forglemme, i det mindste for hele Timer deres Sorger og Møie, ved Bægeret fyldt med Saften af de ædleste Druer. Derhos glæder den patriotiske Bremer sig ogsaa ved Synet af de ældgamle Fade, „som vel have meer end hundrede Aar paa Bagen" som over en riig Arv fra sine Forfædre; fryder sig dobbelt over dem, saa meget mere som han havde største Aarsag at frygte for at see det skjønne Legat fra en lykkelig Fortid opbydes til offentlig Salg, hvis ikke Forløsnings Aaret fra det fremmede Tyranni var just tilpas indtruffet. Ogsaa Lægen, naar han ikke længer har noget Middel til at vedligeholde, om det

saa kun var for en saare kort Tid det hendøende Liv, tager sin Tilflugt til Rosens og de tolv Apostlers *) Helligdom; som ikke nægte den Syge en Gave af den herlige til Nectar forvandlede Lædskedrik. Selv den Fremmede, naar han har den Lykke, som jeg, at besøge disse Skatte i Selskab med en velvillig Senator, rækker man Prøver af de allerkostbareste Sorter.

Oldenburg d. 2 Jun. Leer d. 3 Jun. Aurich d. 4 Jun.

Deels igjennem Bremisk, deels igjennem hanoversk Egn fører den ofte kjedelige Vei til Oldenburg. Vi naaede dette Sted tidligt nok for at faae en Idee om Byen, de prægtige hertugelige Haver og Slottets venlige Anlæg og Omgivelser. Her lærte jeg personligen at kjende den saare fortjente Directeur for Gymnasiet, som under hans Bestyrelse blomstrer, Herr Kiklefs, som, hvilket ikke alletider er Tilfældet, forener med stor literær Virksomhed den varmeste Iver for sit Læreembede og Tid efter anden sender vakkre Skolarer til vort Academi. Jeg seer gjerne lærde Mænds Arbeidsstuer. Ligesom deres Beboere have de gjerne gandske forskjellige Physiognomier. Særdeles fryder det Skolemanden, at see en saa riig Skat af Bøger, som her var at finde; thi hos mange ere Bogsamlingerne enten formedelst deres Stilling indskrænkede, eller hvad dertil kunde være blevet anvendt, bortødsles i Vellevnet. De sammenhobede Vær-

*) Saaledes kaldes to Afdelinger i Kjælderen. Et Stykfad ved Navn Judas Ischariot staaer øverst.

ker paa lange Studereborde gave bedre tilkjende Opfyldelsen af Forskriften — „nocturna versate manu versate diurna“ og en hyppig Raadforen med dem, end den omhyggelige Ordnen i lukte Skabe andre Steder. I øvrigt er det ikke at undres over, at der blomstrer en Skole, hvor, som her er Tilfældet, en Regent boer i Nærheden, som ikke blot opmuntrer og beskytter Videnskaberne, men ogsaa selv kjender dem og forstaaer at sætte Priis paa deres Dyrkere.

Hvor Oldenburger Egnen ophører, betræder man den Ostfrieslandske, en Provinds, som vel er lille, men dog udmærker sig ved mangfoldige Eiendommeligheder. Da denne Egn mod Vest og Nord strandhugges *) af Nordhavets Vover, forbauses man ved den uhyre Anstrængelse af menneskelig Kraft, som det fra ældgamle Tider maa have kostet at løsrive den fra det frygteligste Elements Herredømme, eller at sikkre den imod det ved umaalelige Deiche — saaledes kaldes Dæmningerne i det frisiske Sprog — og stundom, naar Strømmen Tid efter anden, ligesom for at gjenerstatte det plyndrede, ansætter nyt Land ved Inddæmning, deraf at danne „Polder“ og „Groden“ (ny Mark og Eng). Det Strøg, vor Vei førte igjennem, gjorde den behageligste Con=

*) Strandhug: — at strandhugge betyder i det gamle danske Krigssprog, at drive Qvæg ned til Stranden paa en fiendtlig Kyst, for at forsyne sit Skibsmandskab. Den metaphoriske, eller kanske meest naturlige Betydning Ordet her bruges i, er saa saare iøinefaldende, at den ingen Forklaring behøver.

trast med de sandige Egne vi havde tilbagelagt. Vi fandt os overraskede ved en frodig Vegetation, omgivne med smilende Marker, oplivede ved frisiske Hjorde. Landsbyerne bleve ved deres Huse, som vare byggede af Teglsteen og bestrøgne med lyse Farver, reenligere og reenligere. En forfriskende Kjøling mødte os fra de løvfulde Buske. Saaledes naaede vi Leer om Aftenen. Geographerne gjøre dette Sted til en lille Markedsflække, men ved Husenes Penhed og endnu mere ved den livlige Bevægelse i Gaderne vækker det snarere Ideen om en rigtig nok lille, men dog meget velhavende By. Ogsaa derved bliver Stedet endnu livligere, at Leden her udgyder sig i Emsen, følger med den til Nordsøen og derved aabner Leilighed til Skibsbygning og Skibsfart. Ogsaa her opmuntrede gamle værdige Venner mig om Aftenen ved deres Hjertelighed.

Den lige Vei til Holland vilde have fort os over Emden. Mig traf en egen Interesse til Aurich, Fyrstendømmets Hovedstad og fordums Residenzstad. Mig var det, som om jeg der havde tilbragt min Ungdom, som om jeg havde levet ved Hoffet hos de sidste Fyrster og Fyrstinder, med hvilke i A. 1744 Stammen uddøde og Landet faldt under Preussen, som om jeg havde været hjemme paa Residenz Slottet, i det fyrstelige Bibliothek, i Slotshavens høie Skyggegange, i den gamle Stadskirke og selv i mangt et privat Huus og som om jeg endnu ret godt der kunde finde Vei. Saa dybt et Indtryk havde paa min tidlige Ungdom gjort en ved Aand og Charakter udmærket

Auricherindes livlige Fortællinger, hvem jeg, som tid-ligt mistede mine Forældre, havde en stor Deel af min Dannelse at takke. Hun talte gjerne om sine Ungdoms Aar, som det er Alderdommens Skik. Med et klart Blik havde hun i et halvt Aarhundrede iagt-taget Mennesker og menneskelige Forholde og nøiagti-gen opfattet dem og derved meddeelt mig en Mængde practiske Kundskaber, Ideer og Betragtninger over Li-vet, som Skolerne og Bøger aldrig havde kunnet forskaffe mig. Med mange topographiske og historiske Enkeltheder var jeg kanske bedre bekjendt end selv man-ge af de ældste nuværende Stadens Indvaanere, hvis Hukommelse ikke naaede op til hiin gamle Tid, men vare blevne mig bestandig nærværende, ligesom et stort ofte betragtet Malerie, efter hine hyppig gientagne Fortællinger. Jeg spurgte sandeligen efter mange Ting forgieves. Ingen kunde give mig Oplysning. For-tiden var med Fyrstehuset sunken i Forglemmelsens Hav.

Før jeg gaaer videre være det mig tilladt at undskylde et par pædagogisk-psychologiske Bemærkninger.

For det første — tager jeg Feil eller er det virkeligen saa? — mig kommer det for, som om vor Tids Generation bliver mere og mere uvidende om den næste Fortids og sin egen Stammes Historie. De gamle Tider vil jeg nu slet ikke sammenligne der-med, da hele Aarhundreders Begivenheder og selv de mindste Træk deraf opbevaredes blot ved mundtlig Tra-dition. Thi den Tid var det ikke noget almindeligt at skrive. Men endog i en senere Tid medens Fa-

milieliv og Huslighed endnu var en almindelig Mode sad Forældrene meget hyppigere i deres Børns Kreds. Fortalte de da, h v o r og h v o r l e d e s deres Fader og Moder og deres Besteforældre og Oldefædre, i hvilke bedre eller slettere fredelige eller krigerske Tider, levede eller døde, hvad Fryd eller Sorg vederfores dem i Livet, hvad de gjorde og leed, hvorledes Enkelte i Stammen opkom eller gik under, naar de saa commenterte over den historiske Text, da de kanskee i kort Udtog havde skrevet ved Slutningen af deres Husbibel, som var en kostbar Arvedeel — da opfangede Børnene hvert Ord, som udgik af Faders og Moders Læber og da kunde ligesaalidet det Store som det Smaa tabes fra Slægt til Slægt. Mennesket blev nøie bekjendt med sin Slægt, og hvad den havde udøvet, fuldført eller opbygget blev for ham Lære og Trøst. Fremfor alt erholdt de herved et rigtigt Omdømme om Fortiden og det blev dem klart, at lidet er Nyt under Solen. Hvor — her taler jeg fornemmelig om de formuende Familier — Forældrene tidlig affondre sig fra Børnene, hvor det saa meget udvidede Selskabsliv tilbagetrænger Børnene til Ammestuen, bortfalder denne Fordeel. Enfoldigheden underholder sig da med Enfoldighed. L æ s e r i e t (die Leserey) — det altfor tidlige og slet valgte — kan aldrig erstatte den levende Samtale og en dannet Aands Indvirkning paa den, som er i sin Udvikling. Thi Barnet modtager kun, uden at gaa ud af sig selv eller meddele, fordi ingen gider høre paa eller berigtige, hvad det har at sige. En Art Polyhistorie faaer

letteligen den unge Sjæl, og Drenge og Piger kiende i den spæde Alder mere af Verden end modnere Ynglinger og Jomfruer i forrige Tider. Men i den Sphære, som Naturen har anviist den unge Verdensborger, blive de fremmede.

Dernæst er det ubeskriveligt, hvor faste de Indtryk blive i Sjælen, som den har modtaget i Barndoms eller Ungdoms Aarene. Naar Hukommelsen, som blandt alle Sjælsevner først ældes, neppe længer formaaer at opbevare noget Nyt, saa blive dog disse undslettede eller endog komme mere og mere tilsyne, ligesom paa gamle Pergamenter, over hvis første falmede Text er skreven en anden, (de Lærde kalde dem codices rescriptos) de første Bogstaver ofte fordunkle de senere. Derfor burde alle, som Gud har givet Børn, vel betænke, hvad og hvormeget de tør betroe til deres Sjæls endnu uskrevne Tavle. Thi netop dette pleier at følge Mennesket hans hele Liv igjennem. Det vil bestandig have Andeel i hans Begreber, hans Domme og Følelser. Det vil lette eller vanskeliggjøre ham at finde og fatte Sandheden. Navnligen vil det stedse have en Indflydelse paa hans religiøse Stemning. Det, som i Livets Trængsel eller Adspredelse syntes at være gaaet til Grunde, melder sig uventet igjen i Alderdommen og finder før en Anledning end alt hvad Nyt er, selv om dette er afgjort Bedre. Saamange Særsyn i vore Tider, saamange Tilbagefald til fordums Tro og fordums Griller — alt lader det sig forklare af de første Indtryks uovervindelige Magt.

Dog tilbage til Aurich! Billedet af dette Sted, som jeg efter saa mange Fortællinger havde skabt i min Phantasi, fandt jeg nu tildeels igjen i Virkeligheden. Paa det gamle Slot havde jeg kunnet orientere mig. Jeg kiendte alle Indretninger og Leiligheder, kiendte saa meget af det, som for 70 eller 80 Aar var skeet i dets Gemakker, hvilke betydelige Mænd og Ubetydelige, tildeels Glemte, tildeels i Historien Levende, der havde spilt deres Rolle; hvorledes den store Edzards sidste Efterkommer kun arvede hans Navn, men intet af hans Aand, og hvor ubetydelig han stod ved Siden af en selv af Fridrich II. udmærket Fyrstinde, som havde alt for mange aandelige Krav, til at kunne føle sig lykkelig med en saa svag Gemal.

I Bibliotheket, hvorhen hun ofte kjæd af Hoflivet tyede med sin Kammerfroken, (siden min Opdragerinde) som lignede hende i Aand, stode nu kun tomme Skabe. I den næst sidste Fyrste Georg Albrechts forhenværende Cabinet viste man mig nogle Levninger fra Fortiden. Ikke gandske ubekiendt med Landets Historie, tænkte jeg mig ret levende, hvorledes paa dette samme Sted hans Canzler Brenneisen med sit ubøielige jernhaarde Sind ofte ængstede ham, og i sin overdrevne Tienesteiver søgte at tilintetgjøre enhver Tilnærmelse imellem Regenten og hans knurrende Stænder og undertrykte Folk, saa at — hvilket var uhørt i en Tid da Keiser og Keiserdomme endnu gialdt —, Klagerne i dette lille Land gik over til en blodig Borgerkrig. O! nu var al

Kiv endt! Hvor forglemte og ugyldige laa nu de gamle Documenter, Regjerings Seglene, de fyrstelige Signetringe, begravne i Støv i Skufferne af de uanseelige Skabe. Hvor gnavede Tiden og Ormene paa de faa endnu overblevne forfaldne Meubler. Dog, hvormange meget større Fyrste-Familier og Fyrste-Palaier ere ikke for længe siden netop paa samme Maade gangne til Grunde!

En Reliquie fra Reformationstiden tiltrak sig min Opmærksomhed; et skjønt Mindesmærke paa barnlig Lydighed og hengivenhedsfuld Selvfornægtelse. Grev Edzard, som regjerede fra A. 1494 til 1528, og som Historieskriverne kalde den Store — „heros inclytus," siger Ubbo Emmius om ham: „& in hac gente maximus, amator populi pacificus & a populo plus pæne quam par erat aut quam credi poterat amatus" — bestemte sin anden Datter Theda endnu meget ung til Klosteret. Strax som hun, endnu neppe traadt udaf Barndoms Aarene, var bleven Nonne i Klosteret Marienthal i Byen Norden, meldte hun det til Faderen i en ærbødig yderst naiv Skrivelse, og sendte ham derhos en Fletning af sine skjønne Guldlokker. Begge Dele have overlevet hendes Stammes Undergang. Jeg fandt Brevet imellem mange andre Documenter og Papirer. Jeg haaber man ikke vil læse det uden Deeltagelse, da det ligesaa characteristisk udtaler hendes Sindsstemning, som det betegner Tidsalderens Simpelhed og Naisomhed. Vi give her en Oversættelse, da det

gamle frisiske ikke vilde være forstaaeligt for alle Læsere. Brevet er skrevet med temmelig tydelige latinske Bogstaver:

„Ædle, Velbaarne, Naadige, Dyrebare, kjære Herr Fader!

Deres Naade vil gunstigst erfare at jeg har ladet mig indklæde i den geistlige Stand, og at mit Haar, hvoraf jeg herved oversender en Fletning, er afskaaret.

Dyrebare, kjære Herr Fader; Var det ikke for Belønningens Skyld, som jeg gjør mig Forhaabning om, og af Kjærlighed til min dyrebare Fader, havde jeg aldrig kunnet finde mig deri, da det alle Tider har været mig saare meget imod at gaae i Kloster. Men aldrig skal der noget skee fra min Side k. H. F. hvori jeg skulde findes ulydig imod Eders Kjærlighed. K. H. F. Jeg har nu ogsaa givet mig tilfreds og gandske hengivet mig i Guds Haand, og haaber ved Klosterjomfruernes Bøn, hvilke allesammen bede for mig, at jeg som et godt geistligt Menneske skal leve og dø (en goet geistlyk mensche wil leven enn sterven). Ogsaa vil jeg Dag og Nat, i Liv og Død, bede for min k. H. Fader og min k. Frue Moder og for min kjære Bestemoder og alle mine kjære Venner. Kjære Dyrebare H. F. Abbeden og Forstanderinden have gjort saameget for mig, at jeg aldrig nokſom kan takke dem; de have bedre sørget for min Klæd-

ning end for nogen andens for mig, og Forstanderinden og de kjære Jomfruer skjenkede mig Gaver og meddeelte mig af deres Fattigdom, hvad de havde. Abbeden vilde gjerne have skjænket Jomfruerne en Tønde Øl, paa det at vi paa Indklædnings Dagen kunde have været muntre alle tilsammen, men i Norden kunde han ikke faa det; dog gav han af sit eget alt hvad han havde. Og fra Emden bragte han mig fire Alen sort Flor. Dyrebare k. H. F. min kjære Søster Frøken Anne er overmaade bedrøvet over, at De ikke k. Fader har ladet hende indklæde med mig i den geistlige Stand og beder mig at skrive derom. Kunde hun selv skrive, saa gjorde hun det selv gjerne, og bad dem om, hvad hun saa hjertelig begjærer, paa det hun ogsaa kunde lade sine Haar afskjære og forblive i Klosteret, hvorfra hun ikke kunde udkomme, saa længe hun levede. Ved den Beslutning vil hun blive (har hun sagt mig), det skulde jeg skrive, og hun længes efter Svaret. M. k. H. F. kunde dog vel gjerne føie hende deri, siden hun vil saa gjerne. Det kunde let indtræffe sidenefter, at Verden behagede hende altformeget, og naar hun saa maatte ty til Klosteret igjen, kunde det falde hende surt nok. Vi begge Døttre bede og saare venskabeligen vor k. F., at han ogsaa vil sende os vor kjære lille Søster Armgard, paa det vi maa blive tilsammen for bestandig og have Trøst af hinanden. For-

standerinden beder m. k. H. F. venskabeligen hilse og ønsker dem hundrede Tusinde „God Nat." Det samme ønsker ogsaa jeg for alle mine k. Venner; det samme ønske ogsaa Jomfruerne. Intet mere denne Gang. Gud spare m. k. H. F. længe fro og sund!

Skrevet i Hast paa St. Lucas Dag.

Theda, Deres kjære Datter.

Neppe ahnede Grev Edzard, da han — omtrent i A. 1514 — fik dette Brev, at faa Aar senere vilde han blive en af de første Fyrster, som antoge Luthers Lære. Det var ham, som indførte Reformationen i sit Land med ligesaa megen Liberalitet som Klogskab, uden at undertrykke den gamle Tro, og netop i den By, hvor hans Datter var i Kloster kaldte Johann Steffens, en af Luthers Discipler, til at præke Evangeliet. Theda saae ogsaa sit Kloster opløst, levede derpaa i Aurich i al Stilhed, og da Tummelen tiltog ved Hoffet under Edzard II. trak hun sig tilbage til Norden.

Saavel om Reformationens Gang, som om det lille interessante Lands mangfoldige Hændelser, som det undergik i tidligere og senere Tid, giver Wiarda's ostfrisiske Historie den fuldstændigste Oplysning. Vel maa Ostfriserne være stolte af en Forfatter, som viser sig sine Forfædres Berømmelse saa værdig — allerede i det 15de Aarhundrede var en Wiarda Podesta eller Dictator over Frisland — og paa saa mange Maader har fortjent Borgerkronen. Havde det kun været for at lære at

kjende denne Veteran, som i mange Henseender ligner de to foranførte, kunde jeg holde mig skadesløs for min Omvei. Faa af de mindre og selv af de større Fyrstendømmer, vil kunne rose sig af en Historiograph, som med en saa dyb Kundskab om Landet og dets Historie, ofte forbinder saa megen sand herodotisk Simpelhed og Klarhed i Fremstillingen og hvor Gienstanden medfører det, saamegen livlig Colorit, og som saa godt forstaaer at gjøre endog et tørt Stof interessant ved smaa betydningsfulde Træk. Men han har ikke blot gjort sig fortjent af Historien og Retsvidenskaben, men og af Lingvistiken ved sin „Det uddøde gamle frisiske eller saxiske Sprogs Historie," ved sin „Oldfrisiske Ordbog" og sit høist interessante Værk „over tydske Fornavne og Stammenavne." En munter Olding gaaer han nu i sit 73de Aar, og det Otium, han nu nyder efter langvarig Embeds Virksomhed, helliger han Fædrenelandets Oldsager. Han viste os et særdeles mærkværdigt Haandskrivt, nemlig „Brokmernes Vedtægter," (die Willkühren der Brokmer) hvilket i Følge Afskriverens Slutnings Bemærkning er fra Aaret 1345. Det indeholdt et aldeles frit Folks Statsforhold; dette Folkeslag havde boet i Egnen nær Aurich, betalte hverken Skat til Keiseren, eller Riget eller nogensomhelst Fyrste eller Greve, var ikke forpligtet at betale Geistligheden nogen Tiender, erkjendte ikke noget Overhoved eller Skytsherre, heller ikke nogen Adel eller nogen anden Øvrighed, end de hvert

Aar iblandt dem selv valgte Dommere, og havde efter deres egen Magtfuldkommenhed fastsat disse Vedtægter, som bestod af 220 Articler. I disse er der ikke mindste Spor enten af den romerske eller canoniske Ret. De ere et saare mærkeligt Mindesmærke af reengermanisk Lovgivning. De ere forfattede i det rene oldfrisiske Sprog; Hr. Viarda har derfor tilføiet en Oversættelse og oplever nu den Glæde, at see Værket trykt.

Der gaves til alle Tider mange dygtige Lærde blandt Ostfriserne. Navnlig har deres varme Kjærlighed til Fædrenelandet frembragt en ægte fædrenelandsk Literatur. I den tidlige Historiker Ubbo Emmius fandt Wiarda et Forbillede, som han dog langt overgik, og hans Exempel har igjen opmuntret andre til lignende Iver. F. Arends, skjøndt døvstum fra sit ellevte Aar, leverede et med megen Nøiagtighed udarbeidet Værk, som completterer de tidligere geographisk-statistiske Skrivter. Selv den i sin Tid berømte Palyhistor Hermann Conring var fra Byen Norden. Tiadens lærde Ostfrisland kunde overhoved beriges med mange Articler.

Vi havde kun knap Tid at opholde os i Aurich. Die Schuit (paa Gammeldansk Skúta) — saaledes kalder man en Baad — bragte os snart til Emden. Her leve Indbyggerne fornemmeligen af Sildefangst. Denne fordums blomstrende og rige Handelsstads Munterhed var forsvunden. Mødet med en værdig Alumn fra vort Pædagogium, Hr. Justitr.

Telting gjenkaldte i min Erindring et uforglemmeligt Øjeblik fra Aaret 1806. Da i dette Aar den frygtelige Catastrophe, som fulgte paa Slaget ved Jena og Auerstädt, ogsaa traf Halle og syntes at ville for evig tilintetgjøre Høiskolen, som dengang stod i Flor, befandt jeg mig paa en Hjemreise fra Westphalen og Holland. Den 17de October vidste man allerede i Minden Prinds Ludvig Ferdinands Død, men man skuffede sig selv ved et forfængeligt Rygte om en stor Seier, han skulde have tilkjæmpet sig. Uvisse Rygter fulgte og bleve den følgende Dag i Bückeburg og Hannover til skrækkelig Vished. Vi gjorde alt, hvad vi kunde for at naae Halle saa snart som muueligt. I Brunsvig mødte os i alle Gader en retirerende Hærs Tummel; og med den Helten af Wahlstadt. Den 14de September havde jeg seet ham drage ud fra Münster, fuld af Mod, men meget alvorligen stemt. Jeg opsøgte ham strax her, og han mødte mig med de Ord: „See her sees vi igjen." Over Halles Skiæbne vare de meest foruroligende Rygter udbredte. Rygtet meldte stundom, at Staden og alle Stiftelser vare brændte eller ødelagte, Borgerne mishandlede og alle Huse plyndrede. Nu kunde man ikke reise videre før den femte Dag, da man hverken kunde faa fat paa Posten eller nogen anden Befordring. Endelig lykkedes det at komme afsted. Vel vare imidlertid noget bedre Efterretninger indlobne; men man turde ikke lide paa dem. En Miil fra Brunsvig fik vi Øje paa en Skare f unge

Mænd: og som vi kom nærmere, saa vi at disse vare velbekjendte unge Ostfriser og Westphaler. Disse havde ikke glemt deres fraværende Lærer, og den vakkre Telting, netop den samme, jeg gjenfandt i Emden, kom hen til vor Vogn. Fader og Moderhjertet kunde han vel bringe den Trøst, at vi ikke savnede nogen af vore Kjære; og at vi skulde finde vore Veiner, vort Huus og Frankes Stiftelser ubeskadigede. Men den Bedrøvelse kunde han ikke fordølge os, at vi intet Universitet mere havde. Han selv og hans Ledsagere vare jo nogle af de Landflygtige, og saaledes kjæmpede Glæden over det Beholdte med Vemoden og Græmmelsen over det Tilintetgjorte. Det Tilkommende laa for os som en truende Tordensky. Der er noget behageligt i at gjenerindre sig saadanne Tider og Dage med dem, som have deelt deres Farer med os.

Den 5te Junii.

Klokken 9 om Morgenen forlode vi Emden og stode ved Middag paa Hollands Kyst i Delfziel. Den store Sø vi satte over, som kaldes Dollarten gav et rigt Stof til Betragtning ved Erindringen om en her nedsiunken Forverden. Der, hvor nu ofte himmelhøie Bølger reise sig, der stod for Femhundrede Aar siden og tildeels endnu senere, mere end 50 blomstrende Stæder og Landsbyer, store Kirker, rige Klostre. Der gaves — sige gamle Krøniker — Markeds Byer her, hvor man kunde tælle 180 Husmødre, som efter den Tids Mode bare Skjolde af gedigent Guld paa Brystet. Af alt dette er nu

kun Navnet tilbage. Selv de sidste Taarnspidser og Mure, man en Tidlang kunde ved Ebbetid see over Vandfladen, ere allesammen sjunkne uden mindste Spor. Over de fordums fede Enge seile nu rigelig ladte Skibe; og man fanger nu Fiske der, hvor man tilforn høstede hundredefold Sæd af det bedste Korn og den rigeste Hvede. Hvad der nu kaldes Reiderland, som er saa berømt ved sin sjældne frodige Vegetation, er kun en tilbageblevet Deel af det fordum saa betydelige Landstrøg, hvorved Ostfrisland hang sammen med Grønningen. Den største Deel er bleven til en Havbugt. De fædrenelandske og udenlandske Skribenter kunne neppe finde nokfom betegnende Ord, naar de komme til at beskrive den store Flod, som først brud ind i Julen 1277 ved Midnatstid; brød igjennem Dæmningerne og overalt udbredte Død og Fordærvelse. Saaledes svævede vort Skib over en uhyre Bølgegrav, hvorover Søen kjærlig bestraalet af Morgenlyset, rolig og som et skinnende Sølverdække udbredte sig. Men Betragtningen henvendte Øjet mod Dybet. Det gad gjerne nedsfne i hine frygtelige Afgrunde, hvor saamange Frembringelser af møisommelig Flid, saamange Værker af opfindende Kunst, saamange mægtige Legemer laa ødelagte i Ruiner. Thi omtrent Halvtredsindstyvetusinde af alle Stænder, af begge Kjøn, Unge og Gamle, som engang fro nøde Livet som vi, omkom paa faa Minuter i hiin Rædselsnat. De lykkelige Børns Julejubel forandredes til Skrækkens og Angstens Skrig; Præsternes og Klosterjomfruernes Chorsange forstummede for evig. Og dog

havde — som alle Efterretninger bevidne — det blinde Element neppe formaaet at aurette saadanne Ødelæggelser, havde ikke fjendtlige Elementer kjæmpet i mange Overhoveders Bryst, havde ikke Had og Avind adskilt dem, ved hvis samdrægtige Byggen, Dæmmen og Udbedren, Havets Rasen kunde hemmes og Landet sikkres. Saaledes laa her, som paa saa mange Valpladse, utallige uskyldige Offere for nogle Faa's Lidenskaber og Daarligheder. Hvo kan finde Udgangen af denne, den menneskelige Skjæbnes Labyrinth.

Holland.

I Leyden saa jeg et nyt Rædselsbillede af to kjæmpende Elementer. Det var den 12te Januar 1807, at et stort Skib, ladet med 40,000 Pd. Krudt i 70 Foustager, som skulde gaae til Delft og laae i Canalen midt inde i Byen, sprang i Luften med den rædsomste Explosion. Aarsagen til denne skrækkelige Begivenhed er ubekjendt. I en fjern Afstand, i Haag, i Amsterdam, Utrecht, Zwoll, blev Stødet fornummet. I Byen selv syntes Jorden at aabne sig og Himlen at staae i Flamme. Det syntes at være Verdens Ende. Næsten alle Huse, som laae i Rapenburg, som var den smukkeste Deel af Leyden, styrtede i et Øieblik og desforuden bleve mere end 800 Huse meget beskadigede. Selv i de fjærne Egne blev der ikke en Tagsteen paa mangt et Huus, neppe et Vindue ubeskadiget, ingen Dør paa sine Hængsler. I mange Familier havde man netop sat sig ned til Middagsmaaltid. I det

næste Øjeblik laae alt, i de Riges Palaier og de Fattiges Vraaer i Ruin. De skjælvende Forældre væntede forgjæves deres Børn fra Skolen. Fra to Instituter og en Fattig-Skole bleve kun faa reddede. Den som Stødet traf paa Gaden, blev kastet i Luften, knuset, faldt saaret eller død til Jorden igjen; beholdt han Livet, saa fandt han dog intet Spor af sit Hjem. Mange, som Døden øieblikkelig bortsnappede, vare de lykkeligste. Men de, som vare begravne under Ruinerne, og som man al Anstrængelse uagtet ikke kunde grave op af Gruset, i hvilken Qval maatte de omkomme! To eller tre Dage hørte man Jammerskrig dybt nede i Jorden, hvor Hjælperne ikke kunde komme hen formedelst uhyre Steenmasser. De, som man reddede, kom beskadigede eller som Spøgelser for Lyset igjen. Neppe gaves der nogen betydelig Familie, som ikke havde en tabt Ven eller Slægtning at begræde. Dog var de Dødes Antal mindre end man i Begyndelsen kunde frygte. Mange reddedes ligesom ved et Mirakel. Men af mange var der ikke et Been at finde. Qvæstede og knusede Legemer bragte man paa Raadhuset for at deres Slægtninge om muligt skulde kjende dem. Mangen en Stamme var med alle dens Grene tilintetgjort. Saaledes fandt jeg mangen en Gade og mangen en Egn, hvor jeg i Aaret 1806 havde vandret imellem Pragtbygninger, forvandlet til øde Pladse, dækkede med Grønsvær eller og beplantede med unge Træer; og uden en Ledsager, som jeg fandt i den fortræffelige Retslærde Prof. Tydeman, havde jeg aldrig kunnet finde min Vei i dette Nye

Leyden. En hemmelig Gysen foer igjennem mig, naar jeg tænkte mig som Fremmed i Leyden i hine Rædselsdage. Vare de indtrufne fire Maaneder før, havde ogsaa den Skjæbne kunnet træffe mig, som traf saa mange Fremmede, som vare der i deres Forretninger, og om hvilke ingen vidste, hvor de havde fundet deres Grav. Over hvilke Afgrunde og Vulcaner vandrer dog ofte den Fremmede rolig og bekymringsfri, uden at ahne hvorledes de i næste Øjeblik kunne opsluge ham! — Dog saasom Tiden læger alle Saar, vare og disse Jammerscener forglemte. Man talte mindre derom end jeg havde ventet. Ogsaa til de øde Pladse havde man vænnet sig og tildeels givet dem et ganske venligt Udseende.

Rotterdam d. 11te Junii.

Den eneste Dag, jeg havde tilovers før denne ved sin store Handel og skjønne Beliggenhed paa Maasbredden interessante By, gled kun altfor hurtig hen ved pædagogiske Underholdninger med Herr van dem Ende, og særdeles ved en gammel Vens Remonstranterpræstens Herr Goedes', venskabelige Gjestfrihed. Denne er en af de flittigste Oversættere af tydske Skrifter. Han var nylig kommet op af en svær Sygdom og havde derhos nylig mistet en voxen Søn, men bar sit Savn med en sand-kristen Viismands Rolighed.

Den næste Morgen ilede vi, for ikke at tabe Leiligheden, til Skibet, der stedse afgaaer de to Dage, som Paketbaaden i Helvoetsluis seiler til England. Her findes i Almindelighed Reiseselskabet samlet.

I Nieuwesluis stiger man i Land igjen og finder allerede Vognen i Beredskab for at bringe Passagerer og Bagage til Helvoetsluis. Vi ankom just Kl. 12 om Middagen. Her bliver man modtaget af Paketbaadens Capitain i stadselig Uniform (som er blaa med gule Lidser). Da Paketbaaden i Almindelighed, hvis det ei er fuldkomment Vindstille allerede afgaaer om Eftermiddagen, saa forsømmer man ikke at forevise sit Reisepas paa Contoirene, som befindes tætved og klarere for Overfarten. Denne Udgivt beløber sig til 15 à 16 tydske Rdlr. Derpaa ilede vi strax efter Ankomsten hen til Skibet for at besee det, lade vort Tøi bringe om Bord og lægge Beslag paa Koierne. Reiseselskabet bestod af 12 Personer og var samlet ved Middagsbordet. Giæsterne vare af forskjellig Mening, om man skulde forberede sig til den for Maven betænkelige Seilads ved dygtig Æden eller Faste. Stemningen var overhoved ikke munter. Alle vare sysselsatte med Tanken om Veir og Vind. Alle Øine vare henwendte paa Flagene paa de rundtomkring liggende Fartøier og da de enten viste en vestlig Aande eller og fuldkomment Stille, saae den ene mismodig paa den anden og trak paa Skuldrene. Thi enhver kommer med det Haab, at naae den Engelske Kyst inden 30 Timer eller endog i kortere Tid.

Løverdag Eftermiddag Kl. 4 fik vi Tilsigelse at gaae om Bord. Klokken fem var alt i sin Orden. Vinden var stik imod. Men vi krydsede dog og Strømmen bragte os snart fra den hollandske Kyst.

Taarnene i Helvoetsluis saa vi endnu i Aftenskumringen. Fastlandet veeg meer og meer tilbage og over den uoverseelige Vandflade kastede Øjet et længselsfuldt Blik til Fædrenelandet.

Søreisen.

Nordsøen d. 12te — 15de Junii.

I Harwich, en Kystby beliggende i Grevskabet Essex, 72 engelske Mile fra London, holder den brittiske Regjering 12 enmastede Skibe, hvilke, da de blot ere bestemte til at overbringe Postpakketter, Breve og Passagerer, føre Navne af Paketbaade og ere at betragte som Søpostter. De afgaae regelmæssigen imellem Gothenborg i Sverrig, Cuxhaven i Elbens Munding, og Helvoetsluis i Holland, fra begge Kyster togange ugentligen paa bestemte Dage. Disse Fartøier ere overordentlig sikkre, thi skjøndt de eies af den Capitain som fører dem, staae de dog i Regjeringens Tjeneste og maa staae den til Ansvar, ere derhos fortræffelige Seilere, forsynede med et betydeligt Antal erfarne Sømænd, som godt kjende Vandene, og med alle ønskelige Beqvemmeligheder for Passagerer. Man har yderst sieldne Exempler paa, at nogen af dem er forulykket, skjøndt de ikke kan give nogen Sikkerhed for at Storm og Uveir kunde indtræffe, som vel kunde drive dem hen til fjærne Kyster. Dog hvilken menneskellg Kunst eller Erfaring kan byde Stormen; og hvo kan, naar han svæver paa Bølgerne, og intet seer uden Luft og Vand, bare sig for den Tanke: at skrøbelig er Skibs=

bunden, som bærer ham over den Afgrund, i hvilken Millioner fandt deres Grav? Naar man om Natten vaagner i sin snævre Køie, som kun et Skillerum af Breder adskiller fra Bølgerne, saa ligger den Forestilling saare nær, at der kun behøvedes et stærkt Stød imod en umærkelig Klippe eller en pludselig paakommende Læk i Skibsbunden for at bringe os over paa hiint stille Ocean, som skal føre os allesammen til det ubekjendte Land paa hiin Side Graven.

Henry Freeling — saaledes heed vor Paketbaad efter en Hovedofficiant ved Londoner-Posthuset — ført af Capt. Hart, regnedes, som man forsikkrede os, blandt de bedste. Overalt havde den Udseende af at være temmelig ny og godt vedligeholdt. Den er omtrent imellem 70 og 80 Fod lang, 20 til 24 Fod bred, saa at endog naar Passagerernes Antal er fuldt, de have Rum nok til at bevæge sig frit paa Dækket. Capitainens Kahyt bag i indeholdt foruden hans Sovekammer, 6 Kojer for Passagerer, den større mellemste 8; derhos to smaa Cabinetter, som Damerne almindeligen optage. Ved en sneglet snevér Trappe, stiger man ned i det saakaldte Rum, som blot er bestemt for Passagerer og aldeles adskilt baade fra Skibsfolkenes Opholdssted og det Sted hvor Bagagen gjemmes. Alt er der næt og bestrøget med lyse Farver. Lyset kommer ovenfra gjennem skraa Glasvinduer. Dette Kammer er desuden forsynet med Borde, Stole, Speile, Kakelovn, ligeledes Husgeraad af mindre Slags, som Glas, Kopper &c., som allesammen ere sikkrede for Fald ved Fordybninger i Hyl-

derne, hvorpaa de staa. Paa begge Sider seer man Aabninger til Kojer, ligesom indmurede Skabe, to og to, den ene oven over den anden; i disse ere Madratser, Tæpper og Puder, hvilke, naar man blot kan sove, ere gode nok. Er Veiret smukt, og især hvis det er fuldkommen stille, er det baade sundest og behageligst at opholde sig paa Dækket. Vel begynder man snart at vakle i sin Gang og det endog ved maadelig, men stedse vuggende Bevægelse, og saasnart Upasseligheden indfinder sig, raver man som et drukkent Menneske. Derimod forskaffe de første Timer og Dage (medens man befinder sig vel) den behageligste Underholdning. Vel har man i det Øjeblik, man forlod Stranden, aldeles opoffret sin Frihed, og hverken Rigdom eller Anseelse formaae det mindste imod Elementerne eller imod de despotiske Love, som Capitainen overholder. Men Tilstandens Nyhed, den lille velordnede Stat, hvor En regjerer og de andre maa adlyde for deres eget Bedste, den Befindighed, hvormed Enhver handler, ligefra Capitainen til Kahytsdrengen — the boy — Punktligheden i at udføre det, som ofte befales med blotte Vink, Sikkerheden hvormed alt Arbeid drives, Hurtigheden i at fuldføre hver Befaling, hver Indretnings Hensigtsmæssighed, hvor alt staaer paa sit Sted, den mindste Plads benyttes, intet er overflødigt, men heller intet forglemmes — alt dette har en egen Interesse og man føier sig villig i Nødvendigheden af en passiv Lydighed. Der staaer Styrmanden (the mate) hele Timer ved Roret, til den Næste afløser ham;

taus seer han nu paa Compasset, nu paa Flaget, og bestemmer sin Bane paa den sporløse Søeflade ved Rorets Dreien til Høire og til Venstre med største Sikkerhed. Der iler en Anden, saasnart Skibet nærmer sig Kysten, lader Blyloddet synke og tæller Favnene med lydelig Stemme. Der klavrer — ligegodt ved Middags- eller Midnatstide — en Tredie og Fjerde op ad Tougene op til Toppen af Masten, svævende i Svimmelhøide over Afgrunden, løser han eller fæster Seilene. Snart udskikker man en Baad, naar man bliver en Fisker vaer, nærved Kysterne; med raske Aaretag arbeider den sig igjennem de høie Bølger for at kjøbe Mundforraad. Snart hilser det ene forbiseilende Skib det andet ved Hjelp af Raaberen. Ikke uden Misundelse saa vi mangt et heldigere to- og tremastet Skib at flyve forbi med svulmende Seil, da den samme Vind, som fjendsk standsede vor Fart, befordrede deres, hurtigt som en Piils, til deres Bestemmelse. Er Søen rolig, holde Skibsfolkene Helligdag. Den ene griber Angelen, og glæder sig, naar han kan fange en Steenbider eller Makrel. Den Anden lægger sig, med en eller anden Bog over Søevæsenet i Haanden, paa Dækket. Thi enhver haaber at blive Capitain. Om Søndagen klæder man sig i Søndagsklæder, og mange sysselsætte sig i Andagtstimerne med Bønnebogen eller Bibelen, som her forefandtes i tre Sprog. Selskabet nærmer sig hinanden mere og mere. Efterhaanden udfinder man, hvo den og den er, hvorfra han kommer og hvorhen han gaaer. Man deler alle

Følelser, Frygt og Haab. Man opdager Berøringspunkter, ombytter Erfaringer og lægger Planer for den uvisse Fremtid. — Enhver gad gjerne vide, naar man kan haabe at naae Havnen. Søefolkenes kolde Svar: „det veed jeg ikke — det kan man ikke beregne — vi kan ikke byde over Vinden" — tilbagestøder Spørgsmaalet, som bestandigen vil over Læberne og tilsidst undertrykker det gandske. Man lærer at finde sig i det, som nu engang ikke kan ændres og slaaer sig til Ro.

Kun nogle faae lykkelige kan det vorde tildeelt, at kunne gjøre, selv den korteste Søereise uden at vorde søesyg. I Begyndelsen driver man Spøg dermed. Naar saa den ene efter den anden bliver stille og bleeg, holder paa Hovedet, og vaklende og svimlende søger et Sted at læne sig op imod, søger efter en Bænk eller Skibstoug, og ikke gider længer give noget Svar, da smile de Sunde, fornemmeligen hvis han i Forveien har pralet af sin stærke Natur. Saasnart han derpaa har faaet „materia peccans" over Bord gjør han selv en god Mine til et daarligt Spil. Men Modet forsvinder mere og mere, man hører flere Jammerklager. Mange tabe al Lyst til Livet. Nu indfinder sig en Tilstand af en fuldkommen Apathi. At lukke Øinene — for ikke at fornemme alle Gjenstandes evige Stigen og Synken — og at ligge gandske uden Bevægelse, er alt hvad man kan gjøre for at skaffe sig nogen Lindring, som man forgjæves venter fra alle Medicamenter. Derfor søger enhver famlende til sin Køie. Forladt er man da

heller ikke. The Steward — saaledes kaldes den som besørger Skibets hele Oeconomie, hvortil man altid vælger den behændigste, reenligste og behageligste af Skibsfolkene — og den vævre opmærksomme Kahytsdreng (vores var en fortræffelig og meget flink Pilt) række hjælpsom Haand, lede og understøtte, hjælpe Folk af Klæderne og bringe dem ind i Kojen. I sit eget Huus kan man ikke betjenes mere venskabeligt og opmærksomt. Men „Sømænd gjøre ei mange Ord" og ere i Almindelighed indesluttede i sig selv og tause. (?)

Mange Passagerer henleve saaledes den hele Tid uden Spise eller Drikke i en Tilstand imellem Vaagen og Søvn, hvis ikke Naboens Stønnen vækker ham. En Dame, født paa St. Domingo, og nu bosat i Irland, havde vist været et interessant Selskab. Men vi saa hende neppe 2 Gange paa den hele Reise; hun tilbragte den hele Tid i sit eenlige Cabinet og nød ingen Ting. Andre havde i et Par Dage gandske overvundet deres Sygdom, og bleve da Raadgivere og Trøstere for de Syge og Reconvalescenterne. Taknemmelig erindrer jeg to elskværdige Ynglinge, Brødrene Green, som Faderen afhentede fra Holland, af hvilke fornemmeligen den ældre tog sig af alle mine smaa Anliggender med en saadan Omsorg og Opmærksomhed, som om jeg havde været hans Fader.

Passagerernes Sygdom er Capitainen ikke til nogen Skade. I den Sum, man betaler for Overfarten er og Kosten indbefattet. Den maa han sørge for, hvad enten Reisen varer 24 Timer eller 24 Dage. Dog, hvad vor Capit. Hart angaaer — som var

en aldrende og vistnok besindig og meget erfaren Mand, forresten meget monosyllabisk — saa var han kun en Ordgnier, ingen Madgnier og var glad, naar hans Skibskost smagte Folk. Ved Bordet var han endog undertiden snaksom.

Skiøndt jeg her har givet en tro Skildring af Søelivet, bør dog Læserne ikke beklage Forfatteren. Vel var Reisen, med Hensyn paa Tidens Længde begge Gange uheldig. Thi istedet for de 24 à 30 Timer, man almindeligen behøver til Overfarten fra Holland til England, blev det for mig 56 Timer; og i Stedet for 2 à 3 Dage man sædvanligen bruger for at naa Elbens Munding fra England, varede min Tilbagereise fulde 6 Dage. Iøvrigt er jeg dog gandske taalelig sluppen igjennem denne Taalmodighedens Prøve, og saasom dog enhver ny Erfaring i Livet er noget værd, vilde jeg ikke engang undvære denne. Den ender dog stedse med at man føler sig som født paa ny, naar man igjen staaer paa det faste Land. Endog noget Uveir gad man gjerne have havt, saasnart man er inde i Havnen. *)

*) Lucretz siger (i Begyndelsen af en af Bøgerne) at der er noget behageligt i at see andre Folk i Havsnød; ikke fordi Mennesket kan have nogen naturlig Glæde af andres Lidelser, men fordi det er behageligt, at føle sig selv fri fra et Onde i det selvsamme Dieblik, man ret føleligen overbevises om dets vigtige Betydning. Dette stemmer overeens med Dr. Niem. Bemærkning, og ligeledes den Erfaring, Overs. flere Gange har gjort. Han satte engang over St. Georges Canalen i Selskab med nogle Engelske Adelsmænd og Officerer i meget ondt Veir, og ret kjendeligen yttrede sig

England.

Island of bliss! Amid the subject seas,
That thunder round thy rocky coasts, set up,
At once the wonder, terror and delight
Of distant nations; whose remotest shores
Can soon be shaken by the naval arm,
Not to be shook thyself, but all assaults
Baffling, as thy hoar cliffs the loud sea-wave.

Velsigned' Ø! som skuer ned paa Bølgen
Ophøiet, som din Klippekyst omtordner,
Under og Skræk og Fryd for fjærne Folk,
Hvis længst fralig'ne Strande rystes kan
Ved Bretske Amphitrites mægtig' Arm,
Du, selv ei rystet, alle Angreb spotte,
Som dine Klipper graa den hæse Bølge.

Levende gjenkaldtes i min Erindring, denne Digteren Jacob Thomsons Hilsen til sit Fædreland, da jeg, fuld af utaalmodig Forventning fik det forønskede Albions Kyster i Sigte. Løverdag Eftermiddag havde vi forladt Helvoetsluis. Søndag Aften befandt vi os for Grevskabet Suffolk; rigtig nok af Modvinden drevne altfor langt nordpaa fra vort Maal, men dog nu saa nærved England, at vi tydeligen kunde skjælne adskillige Fiskerbyer med deres Kirker og hvide Ligstene, staaende i tætte Rader paa Kirkegaardene.

Martellotaarnene — 50 à 60 Fod høie Skandser — som vi bemærkede langs med den hele Kyst,

Selskabets Triumph i det vi steeg i Land over at man neppe paa Landet kunde formedelst Stormen staae paa sine Been.

erindrede om den betænksomme Omsorg, med hvilken man havde i Aarene 1804 og 1805, da den franske Flaade rustede sig i Boulogne, opført baade disse, og paa andre let tilgjængelige Steder af Kysten, større Forter. Disse blive nu almindeligen dadlede, ogsaa ville Thomsons stolte Udsagn denne Gang være blevet bekræftet. Selv for den dristigste blandt alle nyere Krigere og Erobrere var det vel neppe nogensinde Alvor at ville forsøge en Landgang. England er paa Tider da alle andre Lande stode i Flamme, blevet et af de lykkelige, hvis Grund ingen fremmed Krigers Fod betraadte, hvis rige Sæd ingen fiendtlig Ganger nedtrampede.

Vel beholdt vi nu stedse fremdeles den store Øe i Sigte, om hvilken Tacitus siger at den er „insularum, quas romana notitia complectitur maxima," men den uophørlige Krydsen, hvorved den stundom nærmede sig, stundom syntes at vige tilbage, forøgede vor Tilstands Ubehagelighed. Hele Mandagen gik hen uden at Vinden i mindste Maade føiede vor Længsel. Aftenen nærmede sig, Himmelen var skyet, og Taagen skjulte Alt, som laae i nogen Fraſtand. Dog, da vi havde vundet Harwich's Linie, gav Capitainen Haab om, at vi skulde opvaagne i England næste Morgen, hvilket ogsaa skeete. Kl. 12 kastede man Anker. Om Natten maa Paketbaaden forblive i nogen Afstand fra Havbredden. Men en stor Mængde Baade vare strax tilstede, for at modtage Bagage og Passagerer. De behændige Baadsfolks Hjælpsom=

hed gav os Mod til at nedglide i der lille vaklende Fartøi. Ved Midnat stode vi paa engelsk Grund.

Harwich.

Den ujævne sandige Vei fra Kysten til Staden, i den mørke Nat forøgede ikke lidet vor Udmattelse efter Søreisen, paa hvilken hverken Søvn eller Føde havde vederqvæget. Glædelig var altsaa Ankomsten til Herr Blissairs betydelige Gjæstgiversted, som i det mindste, i Reenlighed og god Beværtning kappes med Mr. Bulls endnu større Huus, som ved saamange Reisendes Efterretninger er velbekjendt. Alt, hvad forlanges kunde blev tilbudet. Men Hvile var Øieblikkets eneste Krav.

Overgangen fra den snævre, beklumrede, dog fornemmeligen ved Madradsernes og Linnedets Dunst ubehagelige Skibskøje, til den vide rummelige og ved den fuldkomneste Reenlighed tiltrækkende Seng, forhøiede Nydelsen af en vederqvægende Søvn.

Her fik jeg først Begreb om et Engelsk Gjæstgiversted. Først bemærker jeg, at man vel i intet Land forstaaer sig bedre paa at benytte Rummet. Betragter man Husene udvendig, kan man neppe begribe, hvorledes de kunde indbefatte en slig Mængde af Værelser, som vel ere smaa, men dog nette og hyggelige. I disse Kamre optager Himmelsengen den største Plads. Denne staaer midt i Værelset, frit fra tre Sider, rummelig nok for tre at sove i, omgiven med de fineste snehvide eller blomstrede Kattunsomhæng. Alle Gulve ere her, ligesaavel som i alle andre Huse belagte

med Tepper, Trapperne ikke undtagne, som i det mindste belægges med en bred Strimmel, som tynde Messingstænger, der skydes igjennem Jernlykker under hvert Trappetrin, holde fast. For enhver Bequemmelighed sorges paa en simpel, men og paa den meest hensigtsmæssige Maade. Forretningerne ere regelmæssigen fordeelte imellem Betjenterne. Kammerpigen (the chambermaid) paaligger al Omsorg for Værelserne, at anvise Gjæsterne deres Værelser, at besørge Lyset; med en Liste over hendes mange Bestillinger i Haanden banker hun om Morgenen paa Døren, nøiagtigen til den Tid, man har forlangt, og mælder hvad Klokken er. Opvarteren (waiter) besørger ligesom vore Marqueurer Frokosten, Bordet, Breve paa Posthuset og alle almindelige Anliggender; de mindre betydelige paaligge Karlen, som, fordi han børster og blanker Støvler kaldes boots; andre Staldkarlen. Paa meget besøgte Gjæstgiversteder hører man uophørligen dette eller hiint Navn opraabe. Men ingen gjør Indgreb i den andens Bestilling. Det forstaaer sig, at hver af disse Betjentere venter ogsaa at erholde sine Drikkepenge.

(Her kan Oversætteren saavidt berigtige eller tilføie Dr. Niemeyers Beretning dette: At han paa de større Gjæstgiversteder yderst sjældent hørte nogen Opvarter opraabes ved Navn, hvilket ogsaa vilde være paa saadanne Steder en meget upractisk Ting, og maatte nødvendigen foraarsage megen Forvirring, ikke at tale om, at igjennem lange Corridore og flere Etager ingen Menneskelig Stemme kan høres, og man ofte kunde

behøve Opvarteren, paa en Tid man ikke er paaklædt, og maatte stundom løbe igjennem det hele Huus for at faa ham fat. Denne Vanskelighed afhjelpes paa en neget kostbar og dog saare simpel Maade. I Forstuen (the hall) af ethvert af de større Gjæstgiversteder hænge i 3 à 4 Rader rundt omkring paa Væggen 90 à 100 Smaabjælder, eller flere, og over hver Bjælde er malet paa Væggen Nummeret af det Værelse, hvortil den hører. Til Bjældens Tunge er bunden en let Korkkugle ved en fiin Silketraad, da denne vedbliver at pendulere et par Minuter efter Bjælden er ringet, vil denne vise Opvarteren, som, hvis han ikke er umiddelbar tilstæde, maa være enten i den nærliggende Caffeestue eller indre Forstue eller i Kjøkkenet, hvor sidst er blevet ringet, hvis ikke Portneren skulde være tilstæde for at fortælle ham det. Ja, da Korkkuglerne ere lige tunge og Traadene lige lange, vilde det være muеligt for Opvarteren at udøve den største Retfærdighed i sin Opvartning da han paa Vibrationerne godt kan skjælne en halv Secunds Forskjæl. Men naturligt er det, at hvis hans Hukommelse eller Kammerpigen fortæller ham, at der ligger en Marquis paa No. 17 og kun en Capellan paa No. 69, vil dog, hvis disse skulde ringe næsten paa engang, No. 17 altid synes at have ringet før end No. 69. Jeg beskriver denne lille Indretning med nogen Udførlighed som et Exempel paa det, som overalt findes i England: at ved sindrige smaa Indretninger spares Arbeide, spares Hænder, spares Bekostning. Man gjennemgaae Gjæstgiversteder, Bibliotheker, Hospitaler, Skoler

alleslags Stiftelser i England, overalt vil man have Grund til at forbauses over, af hvor faa Hoveder og Hænder ethvert Anliggende bliver administreret og netop derfor ogsaa bedre besørget. Nægtes kan det ikke at den første Indretning sædvanligen er kostbar, men er dog derved saudeligen oeconomisk, at den i Længden sparer saare meget og hundredfoldt betaler sig. (Overs.)

Efter en god Frokost, som man nød i Selskab i Caffeestuen bleve de tydske Reisepasse bortbyttede for Engelske Certificater, hine sendes til London og blive igjen udleverede paa de Fremmedes Comptoir (Alcien office) før Tilbagereisen. Al Bagage blev strax om Natten bragt til Toldboden (customhouse), som først aabnedes om Morgenen Kl. 9. Visiteren af Kufferter og Vadsække blev snart afgjort. Dog udfordredes mange Underskrifter, og man blev sendt flere Stuer igjennem fra den ene Toldofficiant til den anden; men alt blev dog expederet hurtigt, i Stilhed og med saare ubetydelige Bekostninger. Taxten er her den ufravigelige Regel. Naar man kommer fra Calais til Dover skal Fremgangsmaaden være meget strængere.

I Gaarden stod nu allerede the Stagecoach eller Postkareten, som skulde bringe os til London. Gandske indbydende var dens Udseende. Thi sammenlignet med vore Postvogne endog de allerbedste er denne et meget stadseligt Befordringstøi. Midten deraf ligner gandske vore firsædige Kareter med store Glas paa begge Sider. Selve Kareten for det meste zinnoberrød eller grøn er bestrøget med den fineste Lakfernis.

Paa begge Sider læser man Eierens Navn, som og Navnene paa de Hovedstationer, hvorfra Vognen tager afsted og reiser hen, ligeledes alle de mindre Steders Navne, den passerer igjennem, og alt dette med store forgyldte Bogstaver saa glindsende, som om det var blevet malet igaar; thi strax som Vognen kommer, bliver der anvendt al optænkelig Umage paa at rense og polere den. Foran har Kareten 3 udvendige Pladse, foran disse er Kudskesædet, hos hvem nok en Passageer kan rummes. Bag paa findes 2 Bænke ligefor hinanden som hænge i Fjær, tilligemed selve Kareten. Paa hver af disse rummes 3 Personer. Paa selve Taget af Kareten kan ligeledes 3 sidde foran og andre 3 baglænds. Alt dette kaldes Udsiden (the Outside). Paa Midten af Taget findes en Mængde Pakker, Kufferter og Sække. Forunderlig er den Hurtighed og Sikkerhed, hvormed alt dette bliver fastgjort deroppe, og dog finder mangen en Passageer, som kommer sildig, tilnød Plads der ovenikjøbet. (Disse kaldes blind passengers, blinde Passagerer, men Meningen er dog aldeles ikke, at de have nogen Skade paa Synet, men at de undgaae at blive seete af andre, thi de sees aldrig at kjøre igjennem nogen Bye men staa af, naar der kun er en halv Miils Vei tilbage og møde Kareten igjen, saasnart den er en halv Miil udaf Byen). I enhver af disse Karetex, af hvilke der gives en utallig Mængde, som afgaae i hvert Minut til forskjellige Egne, kan der rummes 16 — 18 Personer, skjøndt Loven med Hensyn til Hestenes skaan=

somme Behandling *) (?) har bestemt det yderste Antal. Naar man nu er paa Vognen, befinder man sig i et Selskab af utrolig Talrighed. Udsiden er i Almindelighed gandske fuld, Halvdelen ofte Fruentimmer i prægtige hvide Klæder. Ikke blot formedelst Prisens Forskjæl, skjøndt denne er udvendig det halve af hvad den er indvendig, men og for den frie Udsigts Skyld foretrækker man gjerne Udsiden for den indre, som stundom bliver formedelst velforede Herrers og Damers Nabolaug noget beklumret.

Fire stundom sex prægtige Heste med deilig blankt Seletøi, som om det var til en Procession ere faa Minuter før Afreisen paa Pletten. Saasnart Vagten (the guard) har tilraabt Kudsken, som sædvanligen er net paaklædt sit: All right! (Alt er i sin Orden) farer man afsted; ikke just, som mange Rei-

*) Betvivles at Parlamentet af denne Aarsag har bestemt Antallet af Reisende for enhver Postkaret; dog begribes letteligen at Dr. Niemeyer, som reiste i England den Tid, man først begyndte at movere i England om Hesteloven (the horsebill) troede at denne Bestemmelse var gjort for Hestenes Skyld. Denne Lov er meget ældre end Hesteloven. Hestene havde aldeles ingen Repræsentant i Parlamentet den Tid, da den frembragtes. Engelskmanden holder vel meget af sine Heste, men mere af sig selv og derfor vil og deres egen Interesse gaae fornd for Hestenes. Denne Lovs eneste og sande Grund er sikker og hurtig Befordring, da det er blevet indseet, at Øieblikkets Gjærrighed vilde forlede mangen en Kareteier til at medtage flere Passagerer end hans Heste godt kunde trække eller hans Vogn med Sikkerhed bære. Acten af 2 Geo. 4 = 1822 om Grusomhed mod Heste, Esler og Muulesler begrundes deels i Menneskelighed, deels i Omsorg for Racernes Styrke, Sundhed og Vedmagtholdelse.

sende fortælle, men en Piils Flugt, men i et saa vedholdende rask Trav at, da hele Vognen hænger i Staalfjær, og Landeveiene ligne vore Stuegulve, tilbagelægger man letteligen en tydsk Miil i en halv Time. Deri gjør selv den hyppige Holden for Reisendes Afsætten og Modtagen saare ubetydelig Forskjæl.

Reise fra Harwich til London.

d. 15de Junii.

Imellem Harwich og London — en Afstand af 72 engelske eller $15\frac{1}{2}$ tydske Miile — ombyttes Heste 5 Gange: i Mistley, Colchester, Witham, Ingatestone og Romford, men Kudske kun togange. Paa vore Stationer veed man det ikke er noget usædvanligt, at vente hele Timer stundom paa forkjørte udmattede Øg; her seer man allerede strax som man nærmer sig Stedet, hvor man skal skifte, 4 à 6 stolte Gangere træde ud af Stalden *).

Disse Steder ere ikke nogen egentlige Posthuse; Alt endog Brevposten befordres ved en Privatentre-

*) Man kan i det mindst reiser fra London, bestemme i hvilket Minut man vil være i Cornwall, i Aberdeen eller Holyhead, saa punktlig er Befordringen. Kommer Posten fra York eller Birmingham eller fra nogen af de fjærneste Steder kun 5 Minuter for sildig til London, bliver den Kudsk, hvis Feil det befindes at have været, svært mulcteret. Det er en Følge af denne samme Punctlighed, at man paa hver Station sikkert veed paa 2 Minuter nær, naar Posten vil ankomme, og selv naar Vagten glemte at støde i sit Horn, hvilket han dog skal gjøre omtrent i 600 Skridts Afstand fra hver Station — vilde Hestene dog staae færdige i fuld Rustning ved Ankomsten. (Overs.)

prise, og bliver derfor ved den evige Kappelyst desto bedre besørget. Næsten paa et Minut veed man naar man vil ankomme til hvert Sted.

Vi tog afsted fra Harwich Kl. mellem 10 og 11 og fandt i det for Colchester-Østers berømte Colchester, Middagsbordet, hvortil man faaer en halv Time, dækket og rigelig forsynet. Derpaa fortsatte vi Reisen med en slig Hurtighed at vi Kl. 10 om Eftermiddagen naaede „the City“ eller det egentlige London.

Hvilket behageligt Indtryk gjorde allerede fra denne Side Landskabet, saa rigt ved den høieste Cultur og prunkende i den frodigste Blomstren! Saa vidt som Øiet kan skue, mødte det kjendelige Spor af Agerdyrkningsflid. Man troer at befinde sig i prægtige meget velhavende Stæder og er dog virkelig kun i Landsbyer. Man troer at see pragtfulde Landstæder — det er Forpagteres eller Kjøbmænds Boeliger. De almindelige Huse i Byerne og Landsbyerne ere for det meste smaa; men — hvor venlige, ved deres speilklare Vinduer, ved de nette Hegn, ved de smaa Blomsterhaver, igjennem hvilke en net Gang fører til Husdøren. Allerede paa Landet seer man meget Handels-Liv. Man kjører forbi den ene Boutik efter den anden. Bag ved de høie Kronglas Vinduer i Stueetagen ligge alle slags Varer til Skue i en kunstmæssig og prydende Orden. Og hvilken Reenlighed og Nethed i de fleste Menneskers Paaklædning.

Og som man nærmer sig Hovedstaden; hvor bliver da Menneskestrømmen fyldigere og mere udbredt; som om det var til en festlig Parade følge

paa hinanden Ryttere og Vogne af alle Skikkelser!. Hvor Extrapostchaiserne flyve forbi endog Kareter med sex for, førte af Postillonen klædt i en let Nankins- eller endog Silke-Trøie, ridende paa den ene Hest som er sadlet; thi han sidder aldrig paa Bukken. Hvor pittoreske vise sig de store lange Kareter i en Afstand ofte indvendig besatte med tolv (?) Personer, og udvendig paa de luftige Sæder omsvævede af ligesaamange hvidklædte Feer i menneskelig Form. Adelens Landsæder formeres ved Siden af Landeveien omgivne ved store Lysthaver (Parcs), hvor Øiet tvivler om det længere skal dvæle paa det berømte brittiske Grønsværds fine Fløiel, eller de herlige Trægrupper med deres forunderlig skjønne Løv.

Ligesom baaren af den næsten ubeskrivelige Mængde Mennesker baade kiørende og gaaende, som især begynder paa hiin Side Rumford, 2 tydske Miil fra det egentlige London, og paa begge Sider omgivet af Huse, kommer man til Staden (Town) — saaledes kaldes London udmærkelsesviis, som fordum Rom i Italien — men uden ret at vide hvor den begynder, thi Porte existere her slet ikke. Det var bleven mørkt, men her sees hver Gjenstand næsten ligesaa godt om Natten som Dagen da Gaslygterne altid tændes meget tidligt. Forunderligt er Indtrykket som denne Stad i sin hele Størrelse og Herlighed, dens Pragtbygninger, dens stedse gjærende Liv, dens mangfoldige Eiendommeligheder, hvorimod de andres endog største Stæders som Amsterdams, Paris's, Kjøbenhavns, Wiens, Venedigs ikke komme i nogen Sam-

menligning, maa gjøre paa enhver, som første Gang træder ind i denne lille Verden, som nu i det mindste beboes af 1,200,000 Mennesker *). Det er blandet af Forbauselse og Bedøvelse. Den uhyre Størrelse opløfter og nedtrykker paa engang. Man veed endnu ikke hvorledes man skal komme igjennem alt dette og finde ud af det. Naar de som fra deres Forretnings Reiser vende tilbage til England stedse blive muntre og bedre stemte, jo mere de nærme sig Staden, saa bliver den Fremmede, hvem alt er Nyt snarere taus og længes efter Eensomhed og Rolighed, hvor han kan samle sig og forberede sig paa det som venter paa ham; Uvis om han ikke legemlig eller aandelige bliver overvældet af alt det Uvante. Denne var i det mindste min Stemning.

Ved den i England og Tydskland saa bekjendte Kunsthandler Ackermanns Omsorg fandt jeg i min Reisekammerats Herr Bothes Huus Anviisning paa et Logie han havde bestilt for mig, som jeg den samme Aften tog i Besiddelse. Det var i et Boardinghouse — Huse hvor man betjenes med Kost og Logie — i en af de folkerigeste Dele af Westminster nær ved Stranden. (En Gade af

*) Ja, det er vist, i det allermindste, thi efter den nyeste mig bekjendte Tælning, men som vel at mærke er et Par Aar yngere end Dr. Niemeyers Reise, regnedes der alene for London og Westminster 1500,000 hvori ikke tælles Forstædernes Indbyggere, hvilke dog alle henregnes til London i Ordets vidtløftigere og daglige Betydning, for hvilke man gandske sikkert tør antage 500,000. —

omtrent 3 Engelske Miils Længde ved Flodbredden). Vertinden, en Læges Enke, har alletider 10 à 12 Værelser tilrede, hvor man foruden Logie faaer Frokost, Middagsmaaltid og Thee om Aftenen for saare billig Priis, og kan blive ligesom hjemme for Uger, Maaneder og Aar. Selv Engelskmænd fandt 2 Guineer ugentlig for dette altsammen saare billigt og jeg skylder Mrs. Clark No. 11 Beaufordbuildings at anbefale hendes Huus til alle Reisende. Jeg ønsker dem ogsaa et Værelse i Baghuset. Da ligger den kongelige Thames ligefor dem. Hver Aften have de, Westminsterbroen til Høire og Waterloobroen til Venstre, begge prægtigen oplyste med Gas. Om Dagen kan de adspredes ved en uendelig Mængde skotske Kulskibe og de til Kew, Richmond, og andre Landsteder forbiseilende Baade og Barker med brogede Flag og muntre Musikchor.

Opholdet i England.

Hvad jeg i den korte Tid til hvilken jeg var nødsaget at indskrænke mig, har seet, iagttaget og erfaret vil jeg aabenhjertigt og oprigtigt meddele saadan som det har vist sig for mig. Andre have seet og bedømt mange Ting anderledes. Min egen Dom som foreløbigen var affattet efter mine Forgjængeres Værker over England er ved Anskuelsen ofte bleven ganske anderledes. Jeg har ofte fundet, at man ilede for meget, for at betragte nøie, var for fordomsfuld, for at dømme upartisk, for tilbøielig til at tro Alt, for at undersøge grandgiveligen, og stundom vel gjer=

ne opoffrede Sandheden for et vittigt Indfald eller frappant Fremstilling. *)

Iblandt de ældre Skrifter er Alberti's nu for det meste bleven umdværligt. Volkmann bliver endnu stedse en god Veiviser og har i det mindste omhyggeligen optegnet alt hvad der er at see, skjønt han ofte netop der er kortest hvor man venter efter en udførlig Beskrivelse. Andre som Faujas St. Fond, Nemnich, Youngs, Gilpins havde mere oeconomiske, artistiske, naturhistoriske Øjemeed, som laae udenfor min Plan. Skjønt Moritz ei tilfredsstiller, interesserer han dog ved en naiv Fortælling om hans meget korte Ophold. Archenholz derimod er meget udførligere, skjøndt meget, endog hos ham, bliver kun et Omrids. Den grundige Küttner, Wendeborn og Goede har jeg fundet de meest brugbare. Mdm. Schopenhauer viser og i hendes engelske Reise et fiint Jagttagelses Talent, hvilket vel hist og her ved blotte personlige Erfaringer forleder til ubillig Strænghed, men sikkrer os en levende Fremstilling af, hvad hun saae og hørte. Hos Galloamericaneren Hr. Simond er den franske Karakteers Livlighed umiskjendelig, skjøndt han havde levet over 20 Aar i America; men den modereres ved den halv nationaliserte Engelskmands Alvorlighed og Sandheds-Kjærlighed.

*) Dr. Niemeyer bemærker at dette er Tilfældet med Bornemanns Reise. — Oversætteren kan bevidne at ikke letteligt nogen af de ovenanførte Feil savnes i noget Capitel af Madame Schopenhauers Reise. Han har for sig den forbedrede Udgave for Aaret 1818.
Overs.

Herr Pr. Spiekers — hidtil meest topographiske Reisebeskrivelse er kun nylig udkommen.

Jeg har, ved mit Besøg ikke forehavt nogen særegne Øjemeed eller Planer, endnu mindre, som nogle have meent, nogle særdeles Andragender at udføre. At lære at kjende det mærkværdige Land, fra saamange Sider og Standpuncter, som det neppe var muligt i 2 Maaneder, var min Stræbens Hovedformaal, og da jeg i Henseende til Sundhed hele Tiden befandt mig vel og omhyggeligen benyttede hver Time, lykkedes det mig næsten over min Forventning at faae saare mange Ting at see og høre. Jeg har ikke givet mig af med at betragte og beskrive Ting, som jeg i Forveien havde altfor ringe Kundskab om. Derved taber man Tid; men trætter sig selv uden mindste Nydelse og vinder derved slet intet uden den forfængelige Roes: at man har seet alt hvad der var at see. Hvad der naturligviis særdeles tiltrak sig min Opmærksomhed var: Alt hvad der angik Nationens aandige og religiøse Dannelse og følgelig alt det hvorved denne opnaaes, og hvori den viser sig. Over mange Ting af dette Slags haaber jeg derfor at kunne give nøiagtigere Oplysning end mange andre Reisende som enten alt for hurtigt ile forbi eller endog slet ikke berøre saadanne.

Ved mange Ting, af hvilke et levende Indtryk er tilbageblevet i min Hukommelse, fornyes tillige Billedet af en udmærket Mand: Herr Baron de Geer med hvem jeg gjorde Bekjendtskab paa Søen i Paketbaaden og med hvem jeg har tilbragt mange ufor-

glemmelige Timer i England paa Vandringer og Toure paa Landet. Hans, paa Reiser og ved Studium erhvervede mange Kundskaber om Naturen, om Kunst og Videnskab, hans varme Interesse for alt som har Indflydelse paa det selskabelige Livs og Menneskehedens Forædling; hans fordringsfrie Beskedenhed og Blidhed i Omgang, endelig ogsaa Ligheden i vore Synsmaader og Domme knyttede snart et uopløseligt Baand imellem os.

Tidsfolgen i hvilken jeg har seet og betragtet det enkelte er for Læseren af slet ingen Vigtighed. Jeg opgiver altsaa her Dagbogs Formen og ordner mine Bemærkninger efter de Hovedgjenstande, de angaae.

London.

Allerede paa Overreisen overlagde Adskillige af dem, som første Gang gjorde Reisen, hvilke af Londons Mærkværdigheder de først vilde betragte. Da vi naaede Maalet, gjorde jeg i det mindste gan̄ke nye Bestemmelser. I det store Heles Betragtning forsvinder det Enkelte i Begyndelsen. Man har ikke Tid til at tænke paa det Fjærnere thi allerede det Nærmeste fængsler hele Opmærksomheden. Man veed og til visse at man ikke undgaaer de store Pragtstykker, Westminsterabbediet, St. Paulskirken, Børsen, Banken, Havnen, ꝛc. Men den bestandige Strøm af Liv og Bevægelse som man med eet finder sig hensat i, som bestandig fornyer sig og dog former sig paa forskjellig Maade, — den kan man ikke losrive sig fra, den gad man gjerne holde fast paa.

Desuden gjør man udentvivl ret i, før man opholder sig ved det Enkelte at lære nogenledes at orientere sig i den uhyre Stad. Man kan da lægge fornuftige Planer, kan undvære de ofte paatrængte og ligesaa ofte forkeerte og sjelden med hinanden overeensstemmende Raad, som andre give, om hvilke Gjenstande man bør betragte; man kan om Aftenen eller Morgenen med „Leighs new picture of London“ i Haanden gjøre sit Bestik for Dagen, og behøver kun af og til de Erfarnes Bistand. Saa kan man og undvære de byrdefulde og kostbare Lejetjeneres Veiledning. Den som ikke selv i en ubekjendt Stad finder sin Vei, og bestandig gaaer efter sin Ledsager, for at være viis paa ei at tabe Veien, og derved glemmer at see sig om og betragte alt, som møder ham; den, som ikke just ved at gaae Feil, stundom kommer hen til Egne, han aldrig tænkte paa, som ingen vilde have viist ham, skjøndt de for Jagttageren kunde have mangeslags egen Interesse; han faaer neppe en livlig Fremstilling om det Hele, og opfatter for faae sandselige Billeder for at gjenkalde ved Hjelp af dem i Erindringen, hvad han har seet og hvor han har seet det.

London bestaaer som bekjendt af tre Hovveddele. Den Gamle Bye (the City) strækker sig fra Øst imod Vest langs med Themsen, op til Temple Bar — Saaledes kaldes Porten som adskiller London og Westminster midt i en fortløbende Gade (Stranden). Denne Port lukkes kun ved visse store Høitider som f. Ex. Kronin=

ger og oplukkes da igjen med visse Ceremonier. Westminster danner hele den vestlige Halvdeel. Det indbefatter de allerskjønneste og bredeste Gader og Pladse. Paa Flodens Sydside ligger Southwark, som nu er forbunden med City og Westminster ved fem pragtfulde Broer: (Londonbroen, den nye Jernbro, som ogsaa kaldes Southwarkbroen, Sortebrødrebroen (Blackfriars bridge), Waterloobroen og Westminsterbroen. Londonbroen, den første man møder naar man gaaer opad Floden, er den ældste, dens Buer ere med Untagelse af de mellemste meget snævre og af ulige Høide. Igjennem den midterste passere Dampbaade og adskillige Fragtskibe endog af temmelig Størrelse. Farten under Londonbroen er for Smaabaade farlig undtagen med gandske høit Vand. Thi da Buerne ere saa snævre danner den stærke Vandmasse smaae Vandfald i Aabningerne, hvilke med den voxende Flod gaae indad og med Ebben udad. Derfor bliver nu ifølge en Parlaments Act en gandske nye Londonbro opført hvis Buer blive ligesaa høie og vide som de andre Broers, hvor altsaa ethvert Skib som kun ikke stikker for dybt for at gaae opad Floden, kan passere igjennem, og Farten for Baade bliver tillige aldeles sikker. Den nyligen byggede Jernbro strækker sig i tre Kykloidiske eller Hjulliniebuer over samme Bredde af Floden, som den stadselige Waterloobro, i 9 svære Halveirkelbuer. Denne sidste er dog af alle Londons Broer den pragtfuldeste og kostbareste og en Bygning skikket til at vække Forbauselse over menneskelige Hænders Arbeid. Overs.)

Hvorsomhelst man endog begynder sine Vandringer, møder man overalt noget Nyt og Uventet. London er og at betragte som Middelpunktet for hele det store Øvriges Eiendommeligheder.

Alle Reisende have meget rigtigen bemærket, at, naar andre Residenzer ved Husenes og Palaiernes Pragt, selv naar de ere saa øde og døde som Potsdam, eller Berlin, paa nogle Steder, gjøre ved første Øiekast et bestyrtsende Indtryk, er dette meget mindre Tilfældet i London. Om egentlige Palaier som paa hine Steder eller i Prag, Wien, Paris og i de prægtige skjønt meget mindre italienske Byer, kan man slet ikke tale her. Selve de Kongelige Personers Boliger — blot med Undtagelse af St. James's Palai — kaldes Huse *) f. E. Buckingham-

---

*) Meget rigtigt: men ere derfor ikke alle Tider blotte Huse — aliud enim esse quam vocari — Ordet „Palace" betegner ikke i Engelsk som i andre europæiske Sprog en Bygning af en besynderlig Form og Construction, men blot en Konges eller Erkebisps Bolig. Erkebispen af Canterbury's Bolig kaldes Palace, skjøndt den saare uregelmæssige ældgamle gothiske Kastelbygning i Lambeth som fører dette Navn, saare lidet ligner et Palai. Buckinghamhouse, Carletonhouse, Sommersethouse kaldes af anførte Grund kun Huse, da de kun oprindeligen vare de hertugelige Familiers Boliger, hvis Navne de føre. Og dog vilde det være den største Urimelighed at nægte at Sommersethouse var et Palai i den Betydning Ordet har paa Fastlandet. Et Palai i Piccadilli, som og kaldes et Huus, som tilhører Chandos Familien har en Italiener som besaae det med Overs., forsikkret ham, var bygget i en meget skjøn og fuldkommen Palaistiil. Men han veed ogsaa at meget faa Reisende som have været i London have seet denne herlige Pragtbygning, skjøndt den

house, hvor Georg III og Dronningen boede, Carletonhouse, hvor den nuværende Konge allerede boede som Prindsregent, Sommersethouse &c. Al deres Pragt forefindes kun indenfor i Gemakkerne, ikke paa Ydersiden. Hele London er bygget af rødlig-graae og hvidagtige Muursteen, og kun meget sjelden ere Væggene overtrukne med Kalk. Kun i nogle nye Bygninger finder man huggen Steen isteden for Teglstenen. Husenes Udseende er skummelt, men oplives dog ved Vinduernes klare Speilglas. For det meste ere Husene lige høie, saa at man gaaer igjennem lange Gader hvor alle synes at have et fælles Tag og kun at være adskilte ved Gadedørre. Deres Façade til Gaden er ofte kun paa 3 Fag, men desto betydeligere ere de og i Dybden. En Mængde Værelser i Række (en suite) findes neppe.

(Dette maa dog fornemmelig forstaaes om City og selv der med behørig Indskrænkning, thi i Westminster finder man paa mange Steder 7, 8, indtil 10, 11 store Sale eller „Drawingrooms“ en svite, mindre vilde heller ikke forslaae for Selskaber (routs) af 7 a 800 Mennesker. Spisesalen er

---

kanskee er en af de mærkeligste i den Brittiske Metropolis, thi den ligger bag ved en 18 Fod høi Muur, hvor de snarere kunde formode en Park eller Have. Men det er engelsk: „to preclede insight asmuch as possible“ og saasom forfængelig Ostentation er en af de uædleste, meest abekatagtige af menneskelige Svagheder var, fornemmeligen den gamle, Brittiske Adel aldeles fri for den. Kan være at denne Maxime spores endog i Beuævnelsen af hin Bygninger.

Overs.

jævnligen i Stueetagen. Overs.) Enhver beboer sit Huus alene, og kun enkelte Personer, ei letteligen Familier kunne faae Værelser til leie.

Hvem kan have læst noget over London uden at have erfaret at det fornemmeligen er Udstillingen af Vahrer som forskjønner Staden og meddeler Gaderne megen Yndighed, hvoraf man vel kan see noget i andre Handelsstæder, men dog sammenligningsviis kun i det saare smaa. Det er ei blot Ueudeligheden af Gjenstande, ei blot deres Kostbarhed, som er paafaldende; men ligesaa meget Maaden paa hvilken de udstilles og anbefales til de Kjøbelystne. I City's Hovedgader og ligeledes i Westminster, skjønt i mindre Grad, kan man antage at i den underste Deel af næsten ethvert Huus, er der et Vareoplag eller Boutik, med Undtagelse af Kaffe- og Spisehusene, som forekomme hist og her deriblandt, saa at den Side af Stueetagen som vender ud til Gaden ofte ikke har nogen Væg, men opholdes blot ved stærke Jernstøtter (stundum forgyldte) hvis Mellemrum udfyldes af store Speilglas-Vinduer. Bag ved disse Glasvægge som strække sig igjennem hele Gader, som kun Gadedørrene afbryde, og som om Natten ligesom ogsaa om Søndagen lukkes ved portable Vinduesskuder, kan man i fuldkomneste Magelighed betragte alt hvad deels er indrettet for den physiske Tarv, deels ved Kunstflid opfundet for at tilfredsstille allehaande Overdaadigheds Mangler! Naar Øiet er blendet af de store Sølverhvælvinger, hvis Værd ofte beløber sig til over hundrede tusinde Daler, eller af Juvelerenes

Skatte, eller af de rige Stoffer, Draperier, kostbare Shawler, eller og af Glas og Staalvarene, saa kan det igjen udhvile sig paa de kunstigste Broderier, eller paa nydelige Miniaturmalerier, hvilke Kunstnerne udhænge som Prøvestykker, eller paa de blendende hvide Kattunvahre, ja selv paa de deiligen ordnede Skoemager- og Klædebutiker, eller og forlyste sig paa de herlige Kobberstik, som for det meste daglig ombyttes for andre nye. Fødevarerne give et Begreb om den overordentlige Consumtion; her de uhyre, man kunde sige Skinketerrasser, thi i en saadan skraa Retning ere Skinkerne overmaade ziirligen opstillede og omgivne med hvad man kunde kalde Polsefryndser; der, de paa skraa Marmorplader opdyngede Sofiske, som bestandig holdes friske med Iisvand; ikke at tale om Skælfiske af alle Slags, Krebs og Hummer i Tusindeviis, Bakkelser og Kjøkkensager, Confiturer og Iistilberedninger i sleben Krystal af alle Skikkelser. For Reisende — 10 til 12,000 antager man dagligen at strømme ind og udaf London — frembyde sig Kofferter, Vadsække, Skrivertøi, Bestik, hvori ikke, endog det allermindste er forglemt, i alle optænkelige Former og Farver. Selv den Musikerte og Vanføre finder rige Magaziner af kunstige og Naturen meget lignende Hænder, Fødder, Tæer, Fingre, Øine, Næser og Kinder og hvad han ellers, med eller uden sin egen Brøde kunde have tabt. Sjelden har man nødig at spørge om Priserne. Thi næsten paa hvert Stykke er Prisen betegnet paa paaheftede Sedler og Kaart, ofte

med den indstændige Anbefaling, at det er overordentlig godt Kjøb (exceedingly cheap), bedre Kjøb end nogensinde før, eller paa noget andet Sted, at det kun koster saa meget, at, skjønt man neppe skulde troe det, er det virkelig tilfals for den Priis *). Ligeledes inviteres Kjøbere ved gyldne

---

*) Markskrigerie (Mountbankism) er en Udvært af megen Nationalfrihed og meget Handels Liv. Det er en Misbrug og foraarsager vel noget Ondt men erstatter dog vistnok dette Onde mere end hundrede Gange ved den comiske Underholdning det yder. Dette Markskrigerie gaaer utrolig vidt i de brittiske store Steder, fornemmeligen i London. En Skomager i en af de folkerigste Gader i City, Cheapside, averterer Publicum ved en Indskrivt uden paa Huset, med uhyre store gyldne Bogstaver at han er: „the best and cheapest Shoemaker in London“ (den bedste og billigste Skomager i London). Det bedste dobbelte Lavendelvand i hele Verden fabrikeres i Chelsea. — Forunderlig er den Færdighed med hvilken Opfinderne af de allerstørste Ubetydeligheder vide at udbrede Rygtet derom. De tale om disse Opfindelser, endog den første Dag de falbyde noget deraf i en saadan Tone, at den Fremmede troer deres Celebritet maa være udbredt over den hele Verden, og han begynder at undsee sig ved at være ubekjendt med den store Opdagelse. Jeg gik engang ind i en lille Boutik paa Kongeveien i Chelsea og forlangte et Stykke Windsor Sæbe. Manden saae paa mig med et meget forbauset Blik og udtrykte sin Forundring over at jeg kunde forlange Windsor Sæbe af ham, „fordi,“ sagde han, at ingen Gentleman eller Adelsmand eller endog Kongen selv brugte nogen anden Sæbe end hans „nucleous vegetable soap“ (vegetabilsk Kjærnesæbe). Jeg sagde jeg kjendte den ikke. Hvorover han forsikkrede mig med et ironisk Smil at det var ikke Sæbens Skyld om den ikke var kjendt af mig, thi jeg var sikkert det eneste Menneske imellem begge Indierne som kunde sige det“ — Mange Opfindere af lignende Smaating, have en stor Mængde Drenge og gamle Mænd i

Indskrifter over Boutikerne og paa Væggene. Næsten enhver som haver noget at falbyde, kan rose sig af en kongelig eller fyrstelig Persons Patronat. Man har kjendt en „Bug-destroyer to Her Majesty the Queen" (En Væggelusefordriver for Hendes Majestæt Dronningen), og en Eselsmælk-Leverandeur for Prindsen af Wallis. Jeg gik dagligen forbi et Huus i mit Naboelaug, hvor den berømteste af alle Londons Skosværtefabriqueurer anbefalede sine

deres Tjeneste som blot gaae omkring paa Gaden med Bretter fæstede paa en Stang, hvorpaa ere klistrede Avertissementer med mange- formede og- farvede Bogstaver, om den store Opdagelse deres Herre har gjort. Andre staae paa Broerne og ubemærket trykke En saadanne Avertissementer i Haanden. Andre male uhyre store zirlige Kridtbogstaver paa Vægge rundt omkring i hele Byen, som fortælle hvor den eller den store Virtuoso er at finde. Saaledes var der for to Aar siden, neppe en Gade hverken større eller mindre hvor der ei fandtes malede de Ord: „Dr. Eady Deansteet Soho." En Qvaksalvers Navn og Bopæl som foregav at han curerte veneriske Sygdomme sikkrere og bedre end nogen Anden. Ligesaa hyppigt, og ofte tæt ved Siden af, læste man „Mr. Warren No. 30 Strand" Herr Warren er en Skosværte Tilbereder, og Skosværten er sandelig meget god og man skulde derfor tro at den ikke mere behøvede Skildt end den gode Viin. Desuden er hans Boutik meget kjendelig i Stranden Londons største og folkerigste Gade. Alligevel anseer han denne sit Navns Udbredelse for en vigtig Sag. — En Boutikhandler som har liden Søgning, søger at forøge den ved at klistre en Seddel i Vinduerne, hvorpaa der er skrevet „Selling off" som betegner at man der skynder sig med at opsælge det hele Forraad og altsaa sælger for meget nedsatte ja endog halve Priser. Hvem som blot gaaer en halv Time igjennem Gaderne i London har overflødig Leilighed til at sande hvad Lichtenberg siger: at de Engelske forstaae bedre end nogen anden Nation den Kunst at skrive Avertissementer. Overs.

Vare som de allerfortrinligste i sit Slags, ved en Indskrift af 2 Alen lange gule Bogstaver, som begyndte oppe i 4de Etage og udstraktes ned paa første. Boutiken, som var meget dyb, kunde let holde 10,000 Krukker af alle Størrelser og Former.

Vel tage nu disse Vareoplag og Boutiker sig herlig ud om Dagen, men dog meget prægtfuldere om Aftenen. Gadebelysningen i London har alletider været berømt. Denne er dog meget forbedret ved Anvendelsen af Gas. Dette rene Lys, som baade brænder i Lygterne paa Gaden og i Boutikerne, strax som det mørknes, kaster paa alle Gjenstande en saadan magisk Straaleglands, at man troer at befinde sig i Feepaladser. Da Speile ere anbragte i Baggrunden, ligesom og til Siden i mange Boutiker, saa bliver alting to eller tregange reflecteret. De kostbare Silketøier af brændende Farver, pittoresk lagte ved Siden af og ovenpaa hinanden, de ostindiske Shawler, de slebne Glasvarer, de sjeldneste Frugter fra alle Lande pyramidalsk opstillede, de naturlige og kunstige Blomster, vise sig togange saa skjønne som ved Dagen. Derimellem straale Chymisternes (saaledes kaldes Apothekerne) store runde Flasker og Vaser, fyldte med hvirøde, blaagrønne og gule Vædsker, som om Rubiner, Sapphirer, Topaser og Smaragder vare opløste i dem, og de vække i en Afstand Ideen om en festlig Belysning, skjøndt de dog kun høre til det dagligdags.

Selv paa de skjønneste Sommerdage ere Londons Gader indtil Kl. 7 eller 8 meget øde. Paa

denne Tid af Dagen møder man næsten flere Reisekareter end Fodgjængere; desuden store Kulvogne, som trukne af 7 uhyre store Heste fra Themsbredden, igjennem smalle Gange op til Hovedgaderne forsyne hvert Huus med Brændsel. Uden for hvert Huus er der en Aabning med en Jernlem ned til et Gjemmested for Kullene under Fortouget, ned ad disse Aabninger rystes de udaf Sækkene og komme altsaa slet ikke i Berørelse med selve Huset, hvilket baade er vigtigt for muligen paakommende Ildsvaade og tillige for Reenligheden. — Saa tidligt om Morgenen møder man ellers kun Skorstensfeiere, Jøder som kjøbe gamle Klæder og Karle som sælge Hundemad (Catsbeef). Behageligere er Synet af Melkekonerne, som med deres reenlige Træe- og Kobberspande give den nære Frokosttid tilkjende.

Efterhaanden aabnes Boutikerne. Læredrengene gnide og polere Vinduerne. De stadselige Varer vise sig igjen, men Sælgeren seer man endnu ikke. Netop i Morgenstunden kan man uforstyrret af al Trængsel betragte alting i største Mageligbed.

Henimod Kl. 9 — og tidligere i City end i Westminster tiltager Menneske Mængden. Kaffehusene blive snart fulde. Dagbladene (d. e. Morgenbladene; der udkomme daglig 8 Morgenblade og 8 Aftenblade i London) ere udkomne, og enhver skynder sig at faae fat paa det ene eller det andet. Kaffehusene ere inddeelte i Loger, med 3 Alen høie Mahognie Skillerum; man søger de tomme Loger for desto mere uforstyrret at underrettes om Dagens Nyheder af

Tidender, som ere trykte i allerstørste Folioformat. Henimod Middag blive de større Kaffehuse til ordentlige Bureaus, hvor man skriver Breve, og ofte driver meget mere Handel end i private Huse, og hvor man altid er vis paa at finde den man ønsker at tale med, fordi man er underrettet om, hvilke af disse Forsamlingssteder enhver pleier at besøge. Kaffehusene ved Børsen og Banken blive naturligviis meest besøgte.

Den utallige Menneske Mængde, som fornemmeligen igjennem Hovedgaderne strømmer som Ebbe og Flod, vilde gjøre Passagen tilfods i høieste Grad vanskelig, hvis man ikke havde fortreffelige brede Fortouge — hele Fortouget gjøres her af flade Stene, paa mange Steder saa bredt at 7 a 8 Mennesker godt kunde gaae paa det ved Siden af hinanden — og hvis man ikke her overalt gjorde Plads for hinanden med største Artighed. Er man da i Hovedgaderne rigtig nok altid i Trængsel, da Menneskestrømmen aldrig standser, saa kommer man dog hurtig nok afsted, og har bestandig nye Gjenstande for sig og omkring sig. Bliver man virkelig standset, saa erstatter en eller anden smagfuld Boutik man bliver staaende ved, Tidstabet. Foran adskillige af de smukkeste seer man bestandig en Kreds af Beskuere. Kommer man ind i Klyngen bør man tage sig i Agt for Lommetyve (Pickpockets) som paa saadanne Steder udøve deres Kunst.

De Fodgjængere man seer i de store Gader see næsten uden Undtagelse ud, som velhavende Folk. Armod og Elendighed seer man hyppigere i Smaagaderne i City, end paa de store Pladse og Torve. I Ho=

vedgaderne derimod er næsten enhver Person velklædt; Mandfolk for det meste i Sort, og alletider med saare hvidt Linned — thi dette er uundværligt for at vise sig som en „Gentleman“ — Fruentimmer uden Undtagelse med Hatte paa og meget smukt paaklædte, ja man kunde sige pyntede som om de skulde gaae i Selskab. Man fortæller at Czaren af Rusland fandt intet i London saa paafaldende, som det store Antal af velklædte Mænd og Fruentimmere. I nogle Egne hvor Pragtboutikerne ere, som i Bondstreet, Oxfordstreet vise sig fra Kl. 12 til 3 alle Opsindelser i Mode, Luxus og Klædedragt i Damernes Paaklædning, som gjøre Boutikfarter „go a shopping“ ofte mere for at see og sees end for at kjøbe. Deres Selskab forøge ældre og yngre Modeherrer og enkelte Incroyables *). Thi Daarligheden har ikke blot hjemme i Paris. Jeg saae f. E. adskillige baade gaaende og ridende, som isteden for de naturlige havde ved nogensomhelst forunderlig Mechanisme anbragt et Glasøie, hvormed de betragtede alle Forbigaaende. Physiognomen og Menneske-Jagttageren finder her mere Stof end paa noget andet Sted. Thi

*) Incroyables forestillede saavidt jeg har kunnet erfare baade en egen Menneskeclasse „paa Gaden“ og tillige et eget politiskt Parti og dannede i begge Tilfælde et Modpartie til „Petits maitres.“ De utrolige Herrer i første Betydning — nemlig den paa Gaden — svare temmelig nøie til en qvindelig Menneskeclasse, som i London kaldes „dashers“ eller „dashing Ladies.“ En detailleret Beskrivelse ville neppe forstaaes da vi knap besidde et eneste fuldkomment Model i Fædrelandet! Overs.

hvor møder ham Fornuft og Ufornuft, Beskedenhed og stolt Indbildning, Orkesløshed og fordringsfri Virksomhed, Hæslighed og Skjønhed — den sidste dog meget hyppigere hos begge Kjøn — i saa mange Skikkelser? Hvor kunde han finde bedre Anledning til at anstille Betragtninger over den tusindartede Brug og Misbrug af menneskelige Kræfter.

Midt imellem dette Liv og Bevægelse paa Gaderne og paa de aabne Pladse, støder man dog ofte paa ubevægelige Skikkelser. Hist seer man Mænd staae som Lygtepæle, lænende sig til høie Stænger, paa hvis Top er fæstet en Tavle, som tilkjendegiver hvor der er noget at see, som fremmede Dyr, Jætter, Dværge, Lotterier, ved hvilke man kan vinde mange Tusinde uden at tabe det mindste(!!), Panoramer, Koneertkr; der igjen andre, som have saadanne Tavler fæstede paa Ryggen og bevæge sig med dem ganske langsomt.

Frygtelig bliver Trængselen naar Optoget til en eller anden Laugsfest nærmer sig med Faner og Musik og standser foran de Kjøbmænds eller Mesteres Boutiker og Bopæle, som de arbeide for, for at modtage et Honorar. En lignende Menneske Mængde seer man vel til visse Tider i alle store Stæder og overalt hvor der er noget at see. Men det er eiendommeligt for London at Menneskestrømmen aldrig afbrydes. En Fremmed som ankom til London om Natten, og henimod Middag vilde gaae ud af sit Logis, som laae i en af Hovedgaderne, stod forbauset i Gadedøren da han saae den uafladelige Frem- og Tilbagestrøm, for, som

han siden fortalte, at lade Menneske Mængden først gaae forbi. Han blev staaende en, ja to Timer — indtil en Ven traf ham, som forsikkrede ham at han kom til at staae der til langt ud paa Aftenen, og det fik ingen Ende førend om Natten. Han havde nemlig troet for fuldt og fast at nogetsomhelst Skuespil eller og Henrettelse gav Anledning til den uhyre Trængsel og Folkestimmel — Rigtig nok er Trængselen overordentlig paa de Dage en Hængning forefalder.

Kjøreveien bliver i Byens Hovedegne aldrig tom, men sommetider saa fuld at man kommer meget hurtigere afsted tilfods end til Vogns, thi hyppig støde saa mange Post- og Hyrevogne, Kabrioletter og uhyre Arbeidsvogne sammen, at man fornemmeligen ved Porten mellem Westminster og City (Temple-bar) ofte maa holde til det bliver muligt for de ellers særdeles behændige Kudske at komme igjennem. Hyrevognene — „Hackneys" — som ere tosædige eller fiirsædige finder man i alle Hovedgader fra Kl. 9 om Morgenen til Midnat. Jeg veed ikke nøje deres Antal, men vel at jeg har flere Gange kjørt i No. 700, i No. 920, engang endog i No. 1108. Thi enhver af dem har sit No. baade udvendig og indvendig. Derved sørges for at hvis Kudsken ikke skulde opfylde sin strængt foreskrevne Pligt f. Ex. hvis han ei skulde være paa Bukken naar man forlanger ham, eller fordrer mere end ham tilkommer — det er for en engelsk Miil eller næsten en Fjerdingvei dansk, en „shilling" omtrent 3 Mk. Rigsbank — kan man henvende sig til Politiet og endog erholde Halvdelen

af Mulkten for sig selv. Saa stort Hyrevognenes Antal end er og saa mange man kan vælge imellem i Tørreveir, saa kan man dog forgjæves søge en Hyrevogn saasnart en Regnbyge kommer paa, hvilket hyppig indtræffer endog i meget godt Veir. De kjøre ikke overordentlig hurtigt, Hestene ere ofte forkjørte og contrastere med de tildeels prægtige Kareter, som før have været rige Lorders Equipager, thi de kjøbe for det meste hvert Aar nye. Man gjør derfor vel i at see paa Hestene før man kalder paa Kudsken; thi nogle iblandt dem ere endog fortræffelige.

Farten ophører tidligere midt paa Gaden, senere paa Fortogene. Disse ere, da Gasbelysningen baade i Boutikerne og paa Gaden gjør Natten til Dag, ofte Kl. 9 og 10 saa fulde som ved Middagstide, og atter fyldes de meget efter at Skuespillene ere endte, Kl. 12 eller sildigere. Derpaa sagtner Støien lidt efter lidt. Alle Folk gaae hjem fra Taberner (Taverns) og Kaffehuse. Allerede Kl. 9 staae Vægterne paa deres Post paa Gadehjørnerne med Stænger og Skydegevær og udraabe med lydelig Stemme hvad Klokken er, og henimod Morgenstunden ogsaa Veiret. (Klokken ere fire! Taaget Veir! Klart Veir! Regn! &c.)

Sæder og Levemaade i England.

Standsforskjællen foraarsager her, som overalt Hovedforskjællen i Sæder. Dog er det netop i England vanskeligere end i andre Stæder og Lande at erfare hiin Forskjæl af det Udvortes. Dette viser sig allerede i Klædedragten. Mandfolke-

Dragten udmærker sig ved den største Simpelhed. Tøiets Bonitet er vel forskjællig, men det iøinefaldende Udvortes paa en Statsminister, den rigeste Lord, en Kjøbmand, en formuende Haandværksmand, en Contorist, som man møder paa Gaden eller i Selskab, er fuldkommen det samme, og med Undtagelse af Hofgalladragten gjøres ingen Afvigelse derfra i dagligdags eller Selskabslivet. Aldrig har jeg i de folkerigste Gader mødt Nogen, som ved Nogetsomhelst udvortes Afstikkende, en egen Uniform, en Ridderorden eller deslige søgte at udmærke sig. Hvad der er hos os et Slags Pligt at bære, vilde der gjøre Opsigt og neppe undgaae Folkets Haanlatter.

Det samme gjælder om Fruentimmernes Paaklædning. Tøiets indvortes Værd og Kostbarhed ikke Formen eller Paaklædnings Maaden gjør Forskjællen. Det er allerede bemærket, at man i visse Egne af Byen troer at man seer blot fornemme Folk, saa forskjællige de ellers ere baade i Henseende til Rang og Rigdom; fordi almindelig den sidste Kammerjomfru saavelsom den fornemste Lady have en Hat paa og en snehvid Mousselinkjole og kun ved meget høitidelige Leiligheder, ved pragtfulde Gjæstebud og navnlig i den italienske Opera Klædestadsens hele Glands kommer tilsyne. I denne Opera tør Mandfolk ei gaae uden at være paaklædte i Sko og Strømper, ellers blive de tilbageviste ved Indgangen eller de maa tage tiltakke med Galleriet.

Med al denne Simpelhed ansees dog Paaklædningen ikke for noget Uvæsentligt. Tvertimod har, ikke

som hos os, blot hos Hoffolk og den højere Adel, men hos alle nogenledes Formuende, hver Tid af Dagen sit eget Kostume. Navnligen Damerne have en Paaklædning for Frokosten, en anden for Promenade tilvogns eller tilfods hvortil en stor Hat og Shawl ere gandske unmdværlige; en tredie for Middagsmaaltidet; da kaster endog Kjøbmanden sin Contorkjole. Flere tydske Fruentimmer (!!) hørte jeg klage over denne trættende og tidsspildende Formalitet, som desuden er saare kostbar, da en pletløs Reenhed, paa den for det meste hvide Hverdagskjole, udfordres. Modejournaler og Modeskildringer høre til den almindelige Lectüre i de finere Cirkler ligesom i Paris og Wien, og Herr Ackermanns „Repository of arts, literature, London female fashions" er udentvivl en fortræffelig Forlagsartikel.

Dagligdags Levemaaden hos de dannede Stænder er overalt sig selv meget lig. Af det foregaaende indseer man at Dagen begynder meget sildigere end hos os. For Kl. 8 staaer intet Menneske op i nogen Familie da man gaaer saa sildig tilsengs. I mit Logis, saa tjenstvillig min Værtinde og Huustyenderne end vare, var det ikke muligt at erholde en Kop Thé eller Kaffe før Kl. 9 hvilket var saa meget ubehageligere da Kulvognene forstyrrede Søvnen meget tidligt. Præcice Kl. 9 gav da en i alle Værelser hørlig Klokke tilkjende at man skulde samles nede i Stuen. For mange af Husets Beboere syntes dette, da de kom saa meget sildigere tilsyne, at være Tegnet til

at staae op. Huusmoderen med sin Datter og nogle fremmede Damer, naar de ei lod dem deres Frokost bringe paa deres Værelser, præsiderede da, skjenkede Thé og Kaffé, og Sønnen i Huset besørgede det øvrige. En Avis circulerede langsomt. Underholdningen var sjælden munter. Jeg foretrak derfor snart at begive mig til et af de nærliggende Kaffehuse og tage min Frokost der. Der var jeg min egen Herre og fandt alle de vigtigste Aviser til min Underholdning. Men hvis jeg kom inden Kl. 9, saae Opvarterne sædvanlig meget søvnige ud og gned deres Øine, polerede Mahognibordene og vare glade ved at kunde fly mig de første Morgenblade som endnu vare vaade, for at vinde Tid til baade at tilberede min Frokost og nyde deres egen i Magelighed.

Iøvrigt nydes Frokosten alletider af den samlede Familie. Man indbyder ogsaa dertil baade Venner og Fremmede. Er Familien religiøs — saadanne findes her blandt alle Stænder; den kongelige Familie gjorde endog ikke nogen Undtagelse derfra i Georg den 3dies gode Dage — saa læses Morgenbønnen efter den Engelske Kirkes Bønnebog før Frokosten. I flere anseelige Huse har jeg ikke blot fundet hele Familiekredsen samlet derved, men ogsaa alle Tjenestetyenderne. Huusfaderen læste Bønnen; var en Geistlig tilstede blev det hans Forretning. Det kunde optage et Quarterstid. — Det runde Bord er bedækket med en snechvid Borddug. Thee- og Kaffeservicerne staae i Midten i en smuk Orden. Familiens Medlemmer sidde i den simpleste men netteste Paaklæd-

ning rundt omkring. Fruen i Huset eller og en af de ældste Døttre skjenker Thee eller Kaffe eftersom enhver forlanger. Over Kaminilden, som man endog om Sommeren neppe savner i store Værelser, staaer den blanke Kjedel kogende, (hvor man ikke har Theemaskiner af Sølv — disse saae Oversætteren hyppigst.) For Ædevarene drages ikke mindre Omsorg. Man kan vælge imellem det fineste Hvedebrød eller Brødskiver som ere ristede paa Ilden (toast), smaa Smørkager (Muffins), blød- eller haardkogte Æg, mange Slags Kjødspiser, allehaande Marmalader, Frugter som dyppes i Fløde, smaa Krebs &c. &c. Alt dette skal aabenbare holde en skadesløs for det sildige Middagsmaaltid og vil derfor i Begyndelsen synes den som er vant til en tidligere Spisetid overdrevent. Naar enhver Gjæst er med megen Agtpaagivenhed bleven forsynet og naar Theeskeen som lægges i Overkoppen — ikke over den som hos os — og Kniv og Gaffel paa Tallerkenen, betegner, at man ikke forlanger mere, da først bliver Underholdningen muntrere. Dagbladene give Stof i Mængde, ogsaa af indløbne Breve meddeler man et og andet. Efter halvanden Time, stundum før, begiver hver man sig til sin Syssel.

Saaledes fandt jeg Morgenskikkene ei blot i de Riges Huse, men næsten ligesaadan hos Middelstanden, og hos adskillige Lærde baade i Oxford og Cambridge. Ved ovenstaaende Beskrivelse havde jeg især for Øie en Frokost, hvortil jeg var indbuden af Parlamentsmedlemmet Herr Wilberforce, denne Slavehandelens modige Bekriger, hvem saaman-

ge Tusinde allerede have deres forbedrede Forfatning at takke. Frokosten fandt Sted i hans af en deilig Have omgivne Huus og blev endnu interessantere ved nogle Gjæster som nylig vare ankomne fra begge Indierne. Ofte skal jeg erindre mig denne Morgenstund og denne Mand, som omgiven af en blomstrende Familie, et udvalgt Bibliothek og alle Livets Beqvemmeligheder, og derhos i Besiddelse af de ædleste Menneskers Agtelse hos alle dannede Nationer, saa fro kan kaste et Blik tilbage paa sit skjønne Dagværk (!!).

Imellem Frokosten og Middagsmaaltidet gaaer i Almindelighed et saare langt Tidsrum af 7 til 8 Timer. Derfor har man i mange Huse nok en Frokost, som kaldes „Lunch eller Luncheon," i hvilken man nyder noget kold Mad med et Glas Porter eller Viin, hvortil dog neppe gaaer mere end en halv Time. Den som ikke lever i en Familie kan gaae i Kaffehuse eller Spisehuse, hvor man ved denne Tid kan faae en Tallerken Suppe, Karbonade, Postei og Beufsteg. Ikke daglig, men dog hyppig læser man opslaaet paa Vinduerne med store Bogstaver Turtle (Skildpade). Hvem der har Lyst at spendere $1\frac{1}{2}$ eller 2 Rigsdaler paa den, har man forsikkret mig, kan godt undvære Middagsmad, men det samme kan man sige om Mocktnrtle, som er en af andet Slags Kjød tilberedet Efterligning af den første, og som man faaer for 8 a 10 Gr. Skibene bringe baade Ferskvands og Saltvands Skildpader i uhyre Mængde. Kjøberne have hele Gaarde

fulde af disse Dyr, hvor store Hjorde af dem krybe omkring og blive mæskede for Lækkermunden.

Hovedmaaltidet begynder i det tidligste Kl. 4, paa mange Steder Kl. 5, og hos de Fornemme neppe før Kl. 7. Paa Invitations-Billetten bemærkes tillige Klokkeslettet. Selskaberne ere i Almindelighed mindre end ved vore Gjæstebud. Jeg fandt sjelden over 12 til 16 Personer, ofte færre.

Herfra gjøre naturligviis Undtagelse de politiske, parlementariske, diplomatiske Diners.

Dr. Niemeyer beskriver et engelsk Middagsbord med Madame Schopenhauers Ord. Overs. har dog ikke troet det tjenligt at gjengive her dette Stykke af Madame Schopenhauers Reise, da deri forekomme saa mange Urigtigheder og skjæve Synsmaader. Han troer at kunne levere en rigtigere Skildring af Engelske Bordskikke, i det mindste saadanne som forefindes hos den fornemmere og mere dannede (disse Ord ere i Virkeligheden for det meste eenstydige i England) Classe.

Ved den øverste Ende af Bordet „the head of the table“ præsiderer Værtinden eller den Herre som har ført hende tilbords. Fornemme Damer foretrække ofte dette sidste Arrangement for derved at være frie for den Uleilighed at skjære for eller servere en Hovedret som altid maa findes paa dette Sted. Ved den nederste Ende „the foot“ sidder Værten. Her findes og en anden Hovedret som han maa servere. Denne Indretning er uden Tvivl at betragte som en Levning af de to Ondvegi eller Hoisæder i Nordboernes Haller. Ved begge Ender staae gjerne to

forskjellige Slags Stege, som f. E. Dyresteg og Oxesteg „venison and roast beef;“ eller og kogt Lax eller en eller anden Fisk, som Hovedretten; stundom især i de Huse hvor Smagen er mere Fransk findes en meget krydret og kraftig Suppe isteden for den ene Steg. For enhver af de andre Gjæster staaer gjerne nogensomhelst anden Ret tilberedet af Kjød efter den mere complicerede franske Kogekunst. Disse kaldes efter deres Sted paa Bordet Siderettter „Sidedishes,“ efter deres indvortes Beskaffenhed tillavede Retter „Made-dishes,“ ere Gjæsterne 20, ere og Retterne i første Omgang „first course“ — saaledes kaldes alle de Retter tilsammen som staae paa Bordet i det man sætter sig — ogsaa 20 i Antal. Disse bestaae af forskjellige Slags Posteier, Ragouts, Fricasseer, Fuglestege og deslige. Alt dette staaer i Sølvfade under convexe Sølvdækker. Efterat Bordbønnen er læst begynde Værtinden og Værten Handlingen med at lade Dækkerne aftage paa de store Fade, som staae for dem og tilbyde hver Gjæst at servere ham af Hovedretterne. Hvis han foretrækker en eller anden af Sideretterne, saa aftakker han de første, henvender sig til den Dame eller Herre for hvem den Ret staaer som han ønsker, og siger: „maa jeg uleilige Herr N; maa jeg uleilige Mrs. eller Lady N for et Stykke Kyllingesteg, Postei &c. Saaledes kan der blive spiist af alle 20 Retter paa engang og alle paa engang serveres. Hos alle Stænder er Stemningen og Forfatningen ved Bordet meget democratisk.

Den som først forlanger bliver først betjent. Intetsteds syntes mig den democratiske Forfatning at passe bedre. — Med den anden Omgang „second course" forholder det sig gandske som med den første. Anden Omgang bestaaer fornemmeligen af Geleer, Ommeletter, Tilberedninger af Frugt o. d. l.; denne sluttes gjerne med Ost. Derpaa borttages Bordsdugen og Deserten fremhæres som tredie Omgang; den opstilles og ordnes midt paa Bordet paa forskjellige Maader. Frugt serveres hyppig paa Guldtalerkener. — Under Maaltidet drikker man ei gjerne uden at drikke nogen til; dette skeer med den Formel: Min Herre, Frue, Lady! Tillad mig at drikke et Glas Viin med Dem. Af Viin forefindes der paa Bordet gjerne mange Sorter. Almindeligst ere Portviin, Xeres, Madeira, og adskillige Italienske Vine. Den man anmoder om at drikke med sig spørger man derfor tillige hvad Slags Viin han ønsker. Drikker man en Dame til og sidder nær ved hende, skjenker man i hendes Glas af den Viin hun ønsker. Derpaa drikker man af sit Glas og nikker med Hovedet mod den man drikker til og siger: Deres Sundhed min Herre! (Madame! Lady! My Lady!) eller man siger slet Intet men blot nikker. Denne Skik kunde genere især Damer hvis man var forpligtet at tømme sit Glas hvergang — men det er man aldeles ikke. Blot at berøre Vinen med Læberne er alt hvad Etiquetten fordrer. Hvad der ikke sjelden er bleven bemærket: „at hvor det franske Galanterie viser sig meest i Tale, viser det engelske sig fornemmeligen i Gjer-

ning" findes ogsaa bekræftet ved Spisebordet. Paa alle Maader sørges for at befrie Damerne for enhver Uleilighed. Ligesom en Engelskmand aldrig tillader at en Dame skal saameget som lukke en Dør op for sig selv, hvis et Mandfolk er tilstæde, saa venter man heller ikke nu tildags at en Dame nogensinde skal skjære en Ret for ved Bordet. Goldsmith har allerede bemærket om Mrs. Primrose at hun fulgte en noget forældet Sædvane, i det hun selv skar hver Ret for. Nu vilde det ansees for lidet bedre end yderste Barbari. Dog forlanger man af en Dame at hun skal servere af den Ret som staaer for hende, men er det en Ret som først maa transcheres maa dette blive gjort af den Herre som sidder hende nærmest.

Efter at det egentlige Maaltid er sluttet med Ost, Salat, Rediker o. desl. sættes en Spølkum af slebent Krystal med Vand, for hver Gjæst, for at skylle Tænderne og vaske sine Hænder. Nu borttages Bordsdugen og Frugten lægges frem; ogsaa ved Vinen finder nu denne Forandring Sted: at hvor man for havde Karaflerne gruperte paa Bordets fire Hjørner med kanske to symmetriske Gruper paa begge Sider for Midten, eller og en Karafle staaende for hver Gjæst, saa sættes de nu alle i en Gruppe foran Værten paa den ene Ende af Bordet; ogsaa vise sig nu imellem de slebne Karafler dygtig smudsige og næsten mosbegroede Bouteiller. Ikke blot skjænkes Champagnevinen af disse, men og enhver anden fortreffelig Viin, paa hvis Ælde og Kostbarhed Verten ønsker at gjøre sine

Gjæster opmærksomme. Enhver Gjæst erholder endeel Glas af forskjellige Figurer og Størrelser for de forskjellige Vine. Nu begynder det egentligen Behagelige af Vertens Embede, nemlig Udøvelsen af den Gjæstfrihed, for hvilken saa mangen Squire og gammel Ridder er bleven udødeliggjort i engelske Romaner; den Gjæstfrihed som ikke er mindre væsentligt Attribut i Gentlemans Karakteren end Riden og Rævejagt; nu bliver han ligesom Bacchus's ypperste Præst og Munterhedens sande Soel og Center. Den Bouteille han finder og anpriser som den beste, lader han nu circulere imellem Gjæsterne, dog staaer det enhver af dem frit for at vælge nogensomhelst anden, som han maatte foretrække. Ved Begyndelsen af denne nye Tingenes Orden reiser Vertinden sig fra Bordet og de øvrige Damer følge hende. En af de tilstedeværende Herrer ledsager dem til Døren eller endog til Salen (the drawingroom) og vender derpaa tilbage. I den Mellemtid, (som vel kan vare to Timer) som Damerne nu tilbringe i Salen mens de mandlige Gjæster frydes ved Bægeret, siger Fru Schopenhauer, Damerne kjæde sig; men dette benægtes vist nok af Gayer og Sheridaner og alle de med den engelske Levemaade nøiere bekjendte. Hvis der politiseres i Spisesalen blive Nastens Anliggender sandeligen ikke uberørte i Salonen, men naturligt var en tydsk Dame lige ubekjendt med Englands Politik og Londonerlivets Hemmeligheder og fandt derfor begge Gjenstande lige blottede for Interesse. Overs.

I mange Familier sluttes Dagen med den silدige Theevandstid. Dog gives der ogsaa et simpelt Aftensmaaltid Kl. 9 eller 10, for det meste af kold Mad, i de Huse hvor man spiser til Middag Kl. 4 eller 5.—I øvrigt naar man seer paa de Stores Levemaade, bliver det begribeligt hvad man stundum læser i Aviserne: at man har sat sig ned ved Aftenbordet Kl. 4 eller 5 om Morgenen, thi dette staaer i et rigtigt Forhold til Middags-Spisetiden, som indtreffer Kl. 7 eller 8. Naturligt er det at man i saadanne Huse staaer op omtrent til samme Tid som man i Tydskland spiser til Middag.

Tildeels er Stadens uhyre Størrelse og Forretningernes Gang Aarsag hertil. Endog i mindre Hovedstæder er dette Tilfældet. Raads- og Retsforsamlinger, Bureaus, Comptoirer, som Medlemmerne ofte maa reise til hele Miil, kunne ikke lukkes saa hurtigt som paa andre Stæder, og atter aabnes og Forretningerne fuldføres. Hertil kommer at alle Poster afgaae efter Midnat, og man er sikker paa at Brevet bliver rigtigt besørget naar det kun afleveres lidt for Kl. 12. Derfor benytter ogsaa Kjøbmanden paa dette Verdenshandelens store Marked ofte det sidste Øieblikke for at oppebie de Efterretninger som hans Brev maa grundes paa. Maatte dog denne forkerte Dagens Orden, hvilken og i England kun finder Sted i de store Stæder aldrig blive herskende i Tydskland!

Søndagen i England.

Næsten alle Reisende erklære at de Intet kjende

mere melancholsk end Søndagens Helligholdelse i England. De forsikkre, at Alt viser sig da som Dødt, og enhver Glædeslyd forstummer. De beklage det stakkels Folk, som de finde man har nægtet endog enhver tilladelig Nydelse og prise vore Lande lykkelige fordi de intet kjende til denne Tvang. Jeg tilstaaer aabenhjertigt at Søndagen i England forekom mig ikke saa trist og glædeløs, ja, at Erindringen om adskillige der tilbragte Søndage er mig saare behagelig, og at jeg ikke kan undertrykke det Ønske at man dog maatte spore noget mere af Det hos os, som der findes iblandt Familier i aandelig Henseende ligesaa dannede som med Hensyn paa Carakteren hoist agtværdige. — Dermed mener jeg ikke dem, som af et Slags religios Melancholie mene at finde en Synd i de alleruskyldigste Beskjæftigelser, som Klaveerspil, Strikken, i det, at læse i nogensomhelst Bog, som ikke er af religiøst Indhold, og som mene at man bør helligholde Sabbathen mere efter det gamle Testamentes Viis end efter kristelige Skikke; derimod mener jeg vist nok dem som ønske at ogsaa i Anvendelsen af Søndagstimerne skulde en vis Harmoni finde Sted hos os. Jeg forudseer at mange Læsere ville blive af en anden Mening om denne Sag. Man kan da heller ikke være af een og den samme Mening om alle Ting!

Nægtes kan det ikke, at Forskjellen imellem de sex Ugedage og den syvende er i England mere paafaldende end paa noget andet Sted. Det er som en langvarig Ebbe var indtraadt, paa hvilken ingen Flod

mere skulde følge; eller som om det muntre Liv havde forladt Gader og Torve og var flygtet i Vaaningernes Baggrund; eller som om Enhver aandede mere sagte for at vederqvæge sig efter en hvileløs Virksomheds Anstrængelse og Udtømmelse. Det sidste er virkeligen Tilfældet. Allerede fra denne Side betragtet er det Bud som befaler os at hvile efter de daglige Sysler, en sand Velgjerning for Utallige som i fulde sex Dage have baaret Dagens-Byrde og Hede, eller formedelst verdslige Sysslers Tummel hverken ere komne til sig selv eller sin Familie, og Hensigten af den mosaiske Indstiftelse af Sabbathen opfyldes. „Sex Dage skal du arbeide, men den syvende Dag skal du holde hellig, paa det din Oxe og dit Esel kan hviles, og din Trælquindes Søn og den Fremmede kan vederqvæges." Exod. 23, 12. Løverdag Aften ved Tolvslet maa Dækket falde paa Theatret, og først Mandag Aften gaaer det op igjen. Med Undtagelse af de Boutiker, hvor uundværlige Livsnødvendigheder, som intet Ophold kunne taale, forhandles, blive alle andre lukkede den hele Dag, og Byen viser sig i ganske forandret Skikkelse, da de uhyre store Vinduer alle ere beslagte med malede Vinduesskuder. Alle egentlige Lystigheder indskrænkes til Søgnedagene. Der, hvor Loven, som har sin Oprindelse fra Tider da Religions Stridighederne endnu herskede, nøie overholdes, (indtil den her angivne Grad overholdes den vist nok overalt) undgaaer man store Gjæstebud, Spilpartier, Concerter og holder sig fra al Slags Haandarbeide. Imid-

lertid oplives Scenen igjen paa Gaden, da Gudstjenesten begynder imellem Kl. 10 og 11. Velklædte Kirkegjæster tiltage i Mængde i alle Gader. — I Borgerstanden gaaer gjerne Mand og Kone sammen, og deres Børn foran, med den Almindelige Bønne- og Psalme-Bog i Haanden (Common Prayer book og Psalmes). Men da Kirkernes Antal i alle Byens Egne er overmaade stort fordeler Massen sig snart, dog er Trængselen her som overalt større ved den ene end ved den anden Kirke. I Særdeleshed ere nogle Aftenkirker, som aabnes Kl. 6 saa ubeskrivelig fulde, at den som kommer sildig neppe finder en Plads, saa villige endog Kirkebetjenterne ere til at forskaffe den.

Imidlertid tager man meget feil, naar man troer at hvert Menneske i England er en flittig Kirkesøger. Beregner man Antallet af Londons Indbyggere til 1,200,000, Kirker og Kapeller baade for den herskende og de dissenterende Religionspartier til 466, saa blev dog denne store Mængde, da der dog gives adskillige smaa, iblandt neppe tilstrækkelig til at rumme mere end Halvparten af Indbyggerne. Men der gives ogsaa der Folk nok af alle Stænder for hvilke ingen Kirke eller Søndag existerer; som tildeels sætte deres høiere Oplysning i denne Ligegyldighed, hvilket ogsaa hos os hyppig er Tilfældet; eller ansee dem for at være fritagne ved den intetsigende Undskyldning af Mangel paa Tid; eller ved et tøileløst Sandseliv ere blevne fremmede for alt som ligger oven for Sandsernes Kreds. Dog er den udvortes Agtelse

for den offentlige Religionsøvelse, og det kristelige Samqvem, hvis Bestemmelse er at opløfte Sjælen til Gud og henvende Tanken paa sig selv, ustridigen meget almindeligere i England. Er den endog hos Mange blot Vane, Modesag, Dagensorden, Skinhellighed, Middel imod Kjædsomhed hjemme og stundom mere end jødisk Overtro, hvilken Kristus og Paulus allerede strede imod (Matth. 12, 1 — 8. Rom. 14, 5 — 6.); saa er den dog hos mange et reent Udtryk af indvortes Gudsfrygt.

Den, som ikke anseer Theatret, Dandseselskaber og Hazardspil for uundværlige for Fornøielse eller til at forslaae Tiden; den, som disse kunstige Forlystelser ikke have betaget Smagen for Naturens store Skuespil, og Familiekredsens ædle og rene Glæder; indseer jeg sandeligen ikke hvorfor skulde finde sig blottet for Fornøielse om Søndagen enten i eller udenfor London. Jeg har i det mindste paa Søndage da Veiret var godt fundet en endnu større Færsel paa Landevejene baade af Kjørende og Gaaende end om Søgnedagene. Themsen var bedækket med Skibe som bragte store Selskaber til forskjellige Lyststæder paa Flodbredden. Om Aftenen vare Værtshusene gandske fulde af muntre Gjæster, Børnene legede udenfor. Vognene vare indvendig og udvendig gandske fulde med Kommende og Gaaende. I St. James Parken og endnu mere i Hydepark var Trængselen saa stor om Aftenen som om hele Londons Borgerskab var paa en Udvandring. Kl. 7, 8 og 9 fyldtes Gaderne igjen af hjemkommen-

de Folk, hvilke indespærrede den hele Uge igjennem i Værksteder, Boutiker og tildeels snævre Boliger havde med hele Familien faaet sig en Tour i den frie Luft. Mange baade af fornemme og ringe Stand, som tage ud paa Landet om Søndagen, undlade heller ikke at besøge Landsbykirkerne. Ofte seer man lange Rækker af Kareter fra Omegnen ved Kirkedøren. Derpaa nyde de Resten af Dagen i den frie Natur, eller i Lysthusenes smagfulde Omgivelser, vel ogsaa hyppig ved rige og selskabelige Maaltider. Intet af alt dette savnede jeg nogensinde om Søndagen — heller ikke Musik, som man skal see af det Følgende. Om Morgenen den 11te Julii kjørte jeg ud med Herr Ackermann som bestandig pønsede paa Midler til at gjøre mig mit Ophold behageligt, igjennem det stille London og Fullham, dette skjønne med en stor Park omgivne Londonske Bispesæde, til det paradisiske Richmond; ulykkeligviis kom vi for sildig for at gaae i Kirke og vi vilde ikke foraarsage Forstyrrelse. Men den frie Natur, og derhos Erindringen om Oldtiden ved at skue de Boliger, hvor de gamle Brittiske Konger Eduard I. og II. opholdt sig, hvor Eduard III. begræd sin Heltesøn den sorte Prinds, hvor Henrik VII. døde, hvor Elisabeth levede i Fangenskab under sin Søster Maria, og tilsidst hæderligen skjøndt ikke indvortes lykkeligen endte sin Bane som regjerende Dronning — alt dette skuet fra en høi Altan var ikke mindre skikket til at stemme Sjælen til alvorlige Betragtninger.

Man kjender af Reisebeskrivelser den berømte Ud=

sigt fra Højene ved Lyon. Dog er Galloamerikaneren Simond upartisk nok til at tilstaae Richmondhill Fortrinet. Fra en maadelig Høide, som man ubemærket bestiger, overseer man først en viid Slette, som Themsen snoer sig igjennem. Begge Bredder ere Græsgange hvor talrige Hjorde vanke omkring. Store Klynger af Træer vise sig regelløst paa denne skjønne Grønning og danne med deres sorte Skygger Buer og Forbjerge, og dele sig i enkelte skjønne Grupper som tætbeløvede Øer paa en grøn Sooverflade. Hist og her seer man en stor Eeg som i rette Vinkler udstrækker sine kraftige Arme, endnu hyppigere et Almetræ som opdynger sine runde Løvmasser i tætte Skud ovenpaa hverandre. Ikkun nogle faa Huse som ere halvskjulte i Krattet og nogle paa Grønningerne kun lidet bemærkelige Fodstier som føre til disse Boliger erindre os om menneskelige Beboere. Ved den yderste Kant af den umaalelige store Halvcirkel som Øjet overseer findes endnu den samme Forskjønnelse, dog bestandig forandret. Men ligesom hvert enkelt Parti viser sig længere tilbage, tegner hver smaa Forandring af Sletten det næste Anlæg paa den fjernere, blaalige, matte Grund, til endelig en Horizont af Høje af blaalig og ubestemt Kolorit slutter det Hele. Her har altsaa Naturen eller meget mere dens store Ophavsmand bygget sig et herligt Tempel hvor hver følende Sjæl maa stemmes til fryde fuld Andagt. Her var det at Engelskmændenes kjære Digter Thomson hvis Aske ligger paa Kirkegaarden under en simpel Tavle, sang:

Inchanting vale! beyond whate'er the Muse
Has of Achaia or of Hisperia sung!
O vale of bliss! o softly swelling hills!
On which the Power of Cultivation lies,
And joys to see the wonders of his toil.
Heavens! what a godly prospect spreads around
Of hills and dales, and woods, and lawns and spires,
And glittering towns and gilded streams, till all
The stretching landskip into smoke decays!

Fortryllet Dal! som overgaaer hvad Musen
Sang om Achaia eller Hisperien!
O Dal for Fryd! o sagte svulmend' Høie!
Hvor mægtig Ceres bygged' sig et Tempel,
Og frodig skuer sine Underværker,
Himmel! En herlig Udsigt sig udbreder
Af Høie, Dale, Skove, Enge, Taarne
Og skjønne Byer og forgyldte Strømme,
Til hele Landskabet i Taage svinder.

Fra Richmond kjørte vi om Middagen til Kew, besaae under Herr Aitons (Overopsynsmandens ved alle Kongelige Hauger) Veiledning den botaniske Have, som er berømt over hele Verden, og iblandt andre botaniske Sjældenheder ogsaa den gamle Moderplante af Hortensia hvorfra alle Hortensier i Europa have sin Opriudelse, derpaa spiste vi i Herr Pappendieks Familie, som var Page, eller som vi vilde sige Geheimekæmmerer hos den afdøde Dronning, som døde her i sin Sommerbolig i sin Gemals Arme. Da vi kjørte tilbage i den kjølige Aftenstund havde en noverseelig Menneske-Mængde samlet sig i Nærheden af Hyde-

park ved den Kongl. Gardes Kaserne for at høre Regimentsmusikken, hvor, som man fortalte mig hver Søndag Aften de meest yndede engelske Folkemelodier og andre udvalgte Stykker spilles. Heller ikke her bar, den saameget berygtede engelske Søndag nogen Sørgedragt.

Det forstaaer sig, videre gaaer man ikke i England. Endog den, hvem kanskee Religionen ligger mindre paa Hjerte end Vedmagtholdelsen af visse Fædrenes-Skikke forlanger at ogsaa Søndagen skal bevare sin ejendommelige Karakteer og at Anvendelsen af de øvrige Søndagstimer ikke skal være afstikkende forskjellig fra Søndagens Hovedbestemmelse nemlig den at samle Gemyttet. Det vilde f. Ex. støde hver ægte Britte som den urimeligste Contrast, naar de samme Forældre som om Morgenen besøgte Kirken med sine Børn, hørte der kanske en Præken om Tugt og Ærbarhed, vilde om Aftenen være nærved at revne af Latter tilligemed de samme Børn i Theatret, over en allerkjæreste Farce, eller saadanne lystige efter Naturen skildrede Scener som hyppig i vore Yndlings-Stykker fremstilles for Ynglingers og Jomfruers Øine — Men saaledes burde dog Enhver tænke og føle, som ikke anseer hele Livet alene for Gøglespil. Det Sømmelige grændser ofte nærmere til det Sædelige end man troer.

Til Slutning vil jeg fortælle hvorledes jeg tilbragte den sidste Søndag jeg var paa Engelsk Grund. Om Formiddagen havde jeg hørt en ved Simpelhed og Værdighed udmærket Præken af den fortræffelige

Dr. Schwabe, som er ansat ved den tydske Menighed i Goodmannsfields; derpaa tilbragt Middagen meget muntert, hos en tydsk her nationaliseret Bankør, Herr Burmester, derved lært at kjende det Indvortes af den Engelske Huusholdning og erfaret meget især af Damernes Maade at leve paa, hvilken ikke finder de tydske Fruentimmers Bifald. Aftenen var efter en meget hed Dag vedergvægende ved en mild Køling. En Samtale over Tidens Trang havde stemt os alvorlig og vi besluttede at hellige de sidste Timer en Gudstjeneste. Klokken 6 strømmede Folket til forskjellige Kapeller. Vi valgte et af et gandske eget Slags. Midt paa Themsen, nær ved Tower ligger et meget stort Skib som indvendigen er gandske indrettet som en Kirke, kan rumme imellem 5 og 600 Mennesker og fører paa Forstavnen Indskriften: „Flydekirken („Floating church") ved frivillige Sammenskud." Dens nærmeste Bestemmelse er at forskaffe Matroserne og deres Familier som bo paa Flodbredden eller paa Skibene rundt omkring en Andagtsøvelse til forskjellige Tider af Dagen som gandske skulde være beregnet paa deres Levemaade, Sæder og Tarv. Gudsfrygtige Folk af forskjellige Religionspartier, dog fornemmeligen Anabaptister og Methodister, have anvendt derpaa store Summer, men som deg snart ere igjen godtgjorte ved rige Bidrag. Saavel den midterste Plads, hvor Prækestolen og Bedekathedret befindes, som og Korene vare fyldte med anstændigen paaklædte Mænd og Fruentimmer af alle

Stænder og det var ikke uden nogen Vanskelighed at vi fik Plads, da Deeltagelse eller Nysgjerrighed havde lokket en Mængde Fremmede til Flydekirken. Efter Sangen af nogle yndede Psalmer i hvilken qvindelige Discantstemmer afvexlede linieviis med det fulde Kor, fremtraadte en anabaptistisk Geistlig (Mr. Iwemy) i en sort Klædning gandske uden Ornat og formanede sine Tilhørere til Omvendelse og Tro med en Missionairs Begeistring, men henvendte sig næsten bestandig til Søfolkene og henførte ideligen sin Tale paa dem. Kunst sporede man ikke i hans Foredrag, men desto mere af Hjertets Veltalenhed og en stundom paafaldende Dristighed i Udtrykket. Smaa Fortællinger forekom ogsaa, om gode og onde Søfolk, om Religionsspottere, som Søen havde opslugt midt i deres Synder, Exempler paa Mod som sand Tillid til Gud havde givet. „Jeg har" (udraabte han engang efter en Pause,) „jeg har ofte inderligen ønsket at jeg var bleven Sømand. Vi rolige Landbeboere have og Besværligheder og Farer at gjennemgaae. Men naar en Sømand har Tillid til Gud, hvor maa hans Hjerte da blive stærkt; hvert Øieblik beredt paa Storm og Uveir; hvert Øieblik seende den aabne Afgrund for sig; henkastet paa ubeboede Kyster; truet af usynlige Klipper — og ved alt dette stedse nødsaget til at blive ved sin Fatning — ja sandelig, sandelig jeg gad være en Sømand, for at erfare hvad Troen formaaer. Dette foredraget med stærk Stemme, som sikkert kunde høres oppe paa Dækket og dog paa andre Steder mildnedes og sagtnedes kan man vel forestille sig gjorde

gandske anderledes Indtryk paa den saare opmærksomme Mængde, som Manden forstod at gjøre sig saare fortrolig med, end den høie Kirkes høie Geistligheds koldt oplæste Prækener. Man saae og paa hvert Ansigt den meest spændte Opmærksomhed, som aldrig vendte Øjet fra Taleren. Et Par rørende Vers sluttede Gudstjenesten. De mindede om hiin Kyst hvor vi alle, undslupne fra Livets Storme før eller sildigere maa lande:

„Soon shall I see the happy shore
Where winds and storms distress no more."
(Snart skal jeg see den glade Strand,
Hvor ingen Storme skade kan.)

Jeg saae paa mine Naboers og Naboeskers taarevaade Øine hvor alt dette bevægede dem. Jeg deelte og deres Bevægelse. Jeg skulde om nogle faa Dage betroe mig de usikkre Bølger, men — min egentlige Hjemstavns Kyst laae paa hiin Side.

Før man gik afsted, tog Kantoren, som efter engelsk Skik stod et par Trappetrin neden under Prækestolen og var en Mand af smuk Dannelse og Manerer, til Orde og sagde overlydt: „Da vi særdeles frydes ved det store Antal som har taget Deel i denne Dags Forsamling, saa ønske vi saa meget desto mere, da der kun er en Udgang og Baadene kun kunne rumme et vist Antal, at ingen maatte komme til Skade. Derfor bede vi inderlig at ingen vil overile sig. Man har sørget for et tilstrækkeligt Antal Baade, som naar alt gaaer ordentligt til, i en kort Tid kunne bringe Alle i Land. Kun bede vi, at indtil de som staae

nærmest ere bragte i Land, de øvrige ville opholde sig paa Dækket og nyde den deilige Aftenluft til Raden kommer til dem at stige i Baaden. Ingen skal blive glemt. Trængsel foraarsager kun Ophold og letteligen Fare *)."

Enhver rettede sig gjerne efter denne fornuftige Tale. Jeg gik imidlertid med mit Selskab i den store Kahyt som var indrettet til Sacristi, for at trykke den Mands Haand som havde tiltalt os saa kraftigt. Her fandt vi Kirkeforstanderne (Trusties) forsamlede, og vi bleve meget venskabeligen af dem inviterte til Thee. De glædede dem endnu meget over den gode Fremgang deres Foretagende havde havt, og fortalte os om de Frugter man allerede havde bemærket paa mange tilforn raa Gemytter. Derpaa besørgede de at vi bleve satte i Land i Committeens egen Baad meget beqvemt og sikkert og uden Betaling.

Hvad jeg havde seet og hørt havde fyldt min Sjæl med mangehaande Betragtninger og Følelser, under hvilke jeg tilbagelagde den saare lange Vei til min

---

*) I Anledning af denne korte og fyndige Tale bemærker Overs. at Tungen er virkeligen et meget vigtigere Lem i England end i de fleste andre Lande og at han ofte har bemærket med Forbauselse at man ofte virkede mere hos Publicum der, med et eneste Ord sagt i Tide — mildt eller haardt, bønligt eller bydende efter Omstændighederne — end andre Steder ved væbnede Magter og truende Proclamationer. Jeg vil ikke omtale Besparelsen af Papiir, Penne og Blæk som denne Tingenes Orden medfører. Dog udgiør den sikkert for hele det brittiske Folk flere Millioner Pund Sterling om Aaret. Derfor sættes de og istand til at skrive paa meget fint Papir naar de skrive.

Boepæl, meget vel tilfreds med at have høitideligholdt Søndagen efter engelsk Viis.

Første Indtryk af Nationalkarakteren, Selskabslivet og Omgangstonen.

Det som — næstefter, hvad Naturen eller Menneskehænder have bygget og indrettet — først fremstiller sig for den Reisende i fremmede Lande, og kommer ham imøde ved hvert Skridt, er det Eiendommelige i Selskabslivets Vedtægter, Sæder og Skikke, som man nødvendig maa gjøre sig bekjendt med, for ikke at vorde paafaldende og anstødelig. Imidlertid vænner man sig til dette ligesaa snart som Øiet til de nye Gjenstande. Allerede efter nogle faa Uger iler man forbi de samme Ting som man i Begyndelsen kunde opholde sig ved hele Dage, og som man dengang troede man aldrig vilde blive træt af at betragte. Ligesaadan føier man sig letteligen i den engang antagne Dagens Orden og Levemaade. Af meget høiere og varigere Interesse derimod er det indre Liv, i hvilket man erkjender Folkets Eiendommelighed, dets Maade at tænke og føle paa eller det Nationale i Karakteren! og netop dette indeholder et rigt Stof for Betragtning.

Grundtrækkene til Kundskaben om dette samler man i fortrolig Omgang med Mennesker af forskjellige Klasser. Af det hvori de mere eller mindre ligne hinanden danner man sig et almindeligt Billed. Men heri overiler man sig kun alt for let. Den

Fremmede bestemmes sædvanligen ved det første Indtryk han modtager ved sin Indtrædelse i Selskabet. Den Venlighed eller Ligegyldighed, som ham personlig vederfares, bestemmer hans gunstige eller ugunstige Dom, og det Enkelte, ja ofte det Tilfældige forvexles hyppigt med det Almindelige og Bestandige.

„Hvor forskjellige," siger Goede, „ere ikke de Reisendes Skildringer af Engelskmændenes Familieliv! Det ville vorde forgjæves, naar man vilde forene disse Modsigelser. De grundes paa enslige Synsmaader fra enslige forskjellige Standpunkter; som ikke kunne forenes til et Heelt." Men efter hvad jeg har erfaret, har dog denne altfor tidligen døde Jagttager, bedre og skarpere i sit Værk opfattet Trækkene af den engelske Nationalkarakter og de forskjellige Stænder end nogen anden iblandt hans Forgængere eller Efterfølgere, og fremstillet disse ligesaa sandt som upartiskt. Jeg kunde blot gjentage det, som han allerede har sagt om denne Gjenstand. Det Følgende er derfor at betragte som Brudstykker af egne Erfaringer og aabenhjertige Bekjendelser af de Indtryk, som Livet iblandt dette saa originelle Folk gjorde paa mig. Et længere Ophold havde kanske givet mig Stof til flere Betragtninger.

Jeg havde hørt og læst saa meget om Engellændernes Kulde, Tilbageholdenhed og alt Fremmed foragtende Stolthed, at hvis jeg havde stødt paa dette overalt, var det ikke kommet mig fremmed for. Heller ikke vil jeg nægte at jeg har gjort enkelte Erfaringer af dette Slags, og at jeg navnligen paa Reisen, paa Skibet og i Postvognen gjorde adskillige Bekjendtskaber

som ikke fødte noget Ønske om at fortsætte dem. Fornemmeligen der hvor mange Mennesker komme sammen, f. E. i Kaffehuse og Værtshuse er den overordentlige Usnaksomhed og Taushed paafaldende, da endog Personer som længe have kjendt hinanden, kunne sidde hele Timer ved Kaminen uden at tale et eneste Ord; ja de synes endog næsten at forbauses, naar man efter den forekommende tydske Maneer, som gjerne søger Anledning til en Samtale, tiltaler dem. I de huslige Kredse fandt jeg især de yngre ugivte Damer for det meste yderst stille og næsten ængsteligt tilbageholdne. De som have levet længe imellem Engelskmænd, bevidne og, at i Familiecirkler og Venneselskaber følger en lang Pause hyppigen paa en livlig Samtale. Denne giver man det karakteristiske Navn af stille eller endog engelsk Underholdning (silent — english conversation"). Men om ikke en slig er i det mindste stundum kjærere for den som i sit Indre finder Kilde til Beskjæftigelse, end en endeløs Snak om — Intet og mange Selskabsbrødres og Selskabssøstres byrdefulde Umage for at vedligeholde Conversationen, blot for at tale, til hvilken Ende de endog gjøre de ligegyldigste Spørgsmaal, det overlader jeg Enhver selv at bedømme.

Men hvis jeg tør gaae ud fra mine egne Erfaringer, kan jeg paa ingen Maade istemme Klagen over en herskende Kulde og Frastødenhed i Omgangstonen. Fornemmeligen maa jeg rose den store Velvillie, med hvilken man viser Fremmede Vei. Naar det Modsatte var Tilfældet kunde man neppe um=

dres derover, hvor man møder en saa talløs Menneske-Mængde paa Gaderne af lutter ukjendte Fremmede. Da jeg ikke engang i de første Uger tog nogen Leietjener, for at jeg skulde saa meget snarere lære at finde Veien, saa fandt jeg mig virkelig ofte i den Nødvendighed, at bebyrde dem som jeg mødte, med Spørgsmaal, ja, jeg har med Flid gjort slige Spørgsmaal til Personer af alle Stænder *). Aldrig er jeg bleven beskjæmmet med et uvenligt Svar. Ofte har man fulgt mig forbi et Gadehjørne, og derpaa dreiet om igjen. Ja ofte syntes endog mine Raadgivere af begge Kjøn at frydes ved at de kunde vise mig tilrette med sit: „Sandske rigtigt!" eller „Lige ud!" (straight on) eller „tredie Gade til venstre" &c. Men spørger man sig for i de næste Boutiker erholder man saa fuldstændig Beskeed at man neppe kan beholde den i Hukommelsen **). Tjenstvilligheden gik ofte endnu videre.

*) Som en theoretisk Regel antages det vel i flere Lande: „at jo høiere ens Stand er desto større Høflighed fordres af ham" vistnok bliver og denne Regel efterlevet af de Øverste hos os, men i England vil man finde at den nøiagtig overholdes igjennem alle Stænder. Jeg har seet Hertuger, Marquiser, Jarle blive staaende paa Gaden for at vise fattige Folk tilrette, ja hvad jeg end mere forbauscdes ved, jeg har seet „Privy Counsellors" (Geheime- og Etatsraader) i England vise den samme Artighed. Overs.

**) Londonernes Færdighed i at vise Vei er sandeligen beundringsværdig. Jeg har truffet saadanne som kunde med 5 eller 6 Ord, man kunde med rette sige, nøiagtigen udtegne for en et Reisekaart for en 5 à 6 Engelske Miils Vei igjennem Staden. Det hertil brugelige techniske Sprog er yderst let og simpelt og overordentlig kort. Efter det kan man f. Ex. beskrive

Ofte have baade Høie og Lave bedet mig tage mit Lommetørklæde iagt naar et lidet Hjørne deraf var tilsyne, hvoraf man rigtig nok kan slutte sig hvor meget man paa alle Veie og Stige er omgivet af Lommetyve.

I de dannede Cirkeler venter man nu forgjeves paa hin Etiquette, dybe Buk og mange Komplimenter ved Ankomst og Afsked, som man i det mindste i forrige Tider var vant til hos os, men som dog ogsaa i Tydskland efterhaanden mere og mere aftage. Derimod ved Siden af den ædelste Simpelhed i Sæder hersker i England den sande Høflighed, som bestaaer mere i Gjerning end Ord. Den Fornemste rækker man Haanden ligesom sin Ligemand, og man er sikker paa et venligt Haandslag. Man siger, God Morgen! til en Lord, ligesom til sin Ven, og God Aften! eller God Nat til Afsked. Ofte hørte jeg disse Ord udtale med en sand Inderlighed, ligeledes betones det i Skuespillene ofte forekommende „Farvel (fare well) paa en gandske egen Maade. Omfavnelser og Kys imellem Mandfolk ansee Engelskmændene for Unatur, og man kunde udsætte sig for Forhaanelser af Folket, hvis man offentligen paa Gaden fulgte den tydske Skik *). Kan være at de

en Fremmed man møder nederst i Gothersgade, og som spørger om Veien til Nørregade, denne Vei med særdeles Nøiagtighed igjennem de reelleste Gader med disse faa Ord: „femte til Venstre, femte til Venstre igjen" (fifth to your left, fifth to your left again).. Tallet nemlig betegner Tværgaderne man skal følge..

*) Med Forhaanelsen kan jeg bevidne har det virkeligen

i dette Stykke gaae for vidt; men saameget ville vi dog tilstaae, at Kjerlighedens og hjertelig Venskabs skjønne Tegn er alt for meget vanhelliget hos os og blevet til en betydningsløs Ceremoni, saa at man maa prise sig lykkelig ved, at det som før var bleven til en byrdefuld og stundum modbydelig Skik, mere og mere afskaffes iblandt Mandfolk, f. E. efter et festligt Maaltid at qvæle hinanden med 30 à 40 Omfavnelser og tre eller fire Gange saa mange Kys, og hvilket før var Skik, at kysse alle Damerne paa Haanden.

Forskjellen imellem Stænder som endnu er i vort Fædreland temmeligen markeret er i England meget mindre paafaldende, og netop heri viser sig ustridigen en af de fortreffeligste Egenheder hos det britiske Folk. Enhver føler der, at han er en fribaaren Mand, og at Landets Forfatning værner om hans Frihed, og at den har beskaaret Alle gandske lige Ret. Han veed at han enten personlig eller ved sine Repræsentanter har en Stemme i Nationens Hoved-

ingen Fare, da jeg mange Gange har seet Tydskere kysse og omsøvne hinanden paa offentlige Pladse i London gandske som de vare hjemme. Det er en almindelig Feil hos mange Reisende at fordi de bemærke i London mange Ting som forekomme dem nye og fremmede, saa mene de at de ligesaadan ere Gjenstande for den offentlige Nysgjerrighed; men det sande er at Londoneren er aldeles fri for disse Smaafolke-nyheds-forskyrelser, jeg tør sige til den Grad at den Hellige Fader fra Rom kunde gaae i fuld Ornat med en Hottentot under Armen igjennem Cheapside uden at blive bemærket.

anliggender; at naar han forseer sig bliver han dømt af sine Ligemænd; at han er sikkret mod al Overmods Undertrykkelse fra Adel Klerisi og Krigsstand, saa længe han holder sig inden Lovens Grændser. Dog mangle ikke ogsaa her Enkelte af disse Stænder som søge at hæve sig over Andre. Men ligesom hver Huuseier mener „at hans Huus er hans Fæstning" (my house is my castle) saa betragter og hver Statsborger Chartet som et Bolværk for sin Frihed. Lad være at meget af dette ligger i Indbildningen — Indbildningen gjør os ofte lykkelige og vel tilfreds. Denne Aand næres ligefra den tidligste Ungdom; den voxer med Drengen og Ynglingen. Saa hellig endog den faderlige Magt ansees for at være, behandle dog Forældrene deres Børn overeensstemmende med denne Aand, og den huuslige Opdragelse er liberal i en høi Grad. Saasom man overhovedet kalder hver Mand, endog den simpleste Schauer, Herre (Sir) *) saa hører man og Fædre give deres 8 til 12aarige Sønner denne Titel. Heraf kommer Tvangløsheden i Omgang

*) Sir er bleven til et gandske uundværligt Indskudsord i det Engelske. I Samtalen kan neppe en Sætning fuldendes uden det. Men det er dog paa ingen Maade betydningsløst at Forældre bestandigen bruge dette Udtryk i deres Tiltale til deres Børn, men det skeer aabenbare i den Hensigt at vænne dem allerede fra den spædeste Alder til den Selvagtelse hvorpaa den borgerlige Frihedsfølelse og næsten alle de ædleste Selskabsdyder begrundes. — Naar et Drengebarn forseer sig og Faderen irettesætter ham, gjør han det sædvanligen med de Ord „Skam Dem min Herre!" (For shame Sir!) Maxima puero debetur reverentia. Overs.

imellem alle Stænder indbyrdes. Herved bliver det saa let at erholde Adgang i de fornemste Huse, endog hos de Kongelige Prindser og Ministre, naar man blot er anstændigen klædt, heraf reiser sig den Frimodighed paa deres Sammenkomster og Møder som ikke tager i Betænkning at modsige Hertugen og Greven ligesaavel som Øltapperen naar man ikke er af hans Mening. Herpaa give Parlamentsdebatterne det bedste Beviis. Men saasom de ere offentlige meddeles de til alle Stænder og gaae over i Folkets Aand.

Ikke lidet næres og vedmagtholdes denne Almeenaand derved, at offentlige Anliggender, almeennyttige Foretagender og Indretninger ere de sædvanlige Conversationsmaterier. Hos os kunne endogsaa Mænd af høiere Dannelse more sig hele Timer ved Dagens smaalige Nyheder, ved den elendige Snak om hvad andre Mennesker gjøre, sige, klæde sig i, om deres Indtægter og Udgivter, eller ved den aandløse Spøg, som fordi den gjentages uden Ende kunde kaldes Stereotyper; og deslige Materier foretrækkes endog de interessanteste Samtaler om alvorlige og videnskabelige Gjenstande. Hiint Slags Æmner har man ingen Smag for i dannede Kredse i England. Politik og Handel er vel Hovedæmnet. Men man har og Interesse for de almindelige Menneskehedens Anliggender og mange Ting derhenhørende afhandles meget alvorligen over Bægeret. Disse Forhandlinger som ofte vorde meget livlige udmærke sig ogsaa derved at man lader enhver Talende komme til Orde og hører hinanden gjensidigen, hvorimod

hos os Enhver hører fornemmeligen sig selv eller taler til sin næste Nabo, saa at der ofte ere fem forskjællige Samtaler i Gang i en Kreds af 10 eller 12 Mennesker. I de stormende Parlamentsdebatter maa man vel ofte raabe til Orden (to order); men ligesaa ofte raabes „Hør! Hør!“ (Hear! Hear!) naar noget særdeles vigtigt bliver fremført *).

---

*) Den som betragtede det Engelske Parlament blot som en lovgivende Forsamling bestaaende af Folk af forskjællige Talenter, forskjællige politiske Meninger og forskjællig politisk Dygtighed, den som blot betragtede det som et Deputertes Kammer, han vilde gjøre sig derom en saare ufuldstændig og falsk Forestilling. Kun den betragter det fra den rigtige Synspunkt, som anseer det som den ædleste Byrd Tidens Kraft har avlet med Menneskehedens politiske Stræben. Derfor er det saa naturligt at det giver Tonen an i sit Fædreland, billigt, at det har saa vigtig en Stemme i Verdens Anliggender. Men det bør vel betænkes at det ikke er mindre end i det mindste 700 Aar som have modnet det brittiske Parlament til hvad det nu er blevet, og lidet trøstende, som det vist nok er for politiske Drømmere, er det dog sandt at man skal have ondt ved at fremføre et Exempel af Historien paa en lovgivende Forsamling som har brugt en kortere Tid til at modnes til en fuldkommen og velordnet Organisme. Paa Henrik den Andens Tid var det kanskee en ligesaa regelløs og forvirret Forsamling som saa mange andre, ældre og nyere Tider have frembragt, og Tid efter anden opløstes eller exploderte. Nu fortjener det Beundring som en Forsamling, der er saa vel ordnet at ikke et Ord siges uden dybe og omfattende Hensigter. Saaledes bør man vel betænke at der raabes hyppig „til Orden!“ ikke fordi at nogen virkelig Uorden er begaaet eller fordi et Medlem har i sin Tale overskredet Parlamentfrihedens Grændser, nei, paa ingen Maade. Men denne Raaben til Orden kan vorde et Middel for et Modpartie til at standse eller forvirre en Taler som det er samme Modpartie meget om at gjøre at have standset eller forvirret; thi paa en slig

Naturligviis medfører denne Underholdningernes Beskaffenhed en vis Alvorlighed i Selskabslivet, og et høirøstet, støjende Væsen og Enkeltes overdøvende Skrig vilde betragtes som anstødeligt imod gode Sæder. Men netop herved udbredes ogsaa en ret betydelig Masse af sunde Begreber, Klarhed i Tanker og Snildhed i Udtryk imellem alle Folkeklasser; heller ikke kan man i

---

Raaben følger meget hyppig en udførlig Deduction af „the Speaker" ved hvilken han for det meste godtgjør at den paaankede Tale ikke var udenfor Orden (out of order). Stundom siger et eller andet Parti, navnligen det hæftige Oppositions-Parti Noget som er udenfor Orden, gandske forsætligviis, ikke af brusende Lidenskab som den Ubekjendte stundom kunde tro, naar han dømte efter deres opflammende Væsen, men med velbered Hu blot for at gjøre hvad man i den engelske Krigskunst kalder en „Diversion" for at hendrage Opmærksomheden et Øieblik fra Modpartiet, eller endog, mueligt, forlede det til Overilelser hvoraf man kunde drage Fordeel. Der er noget saare ædelt i denne Kamp, hvorved alle Sjælsevner holdes i en bestandig Spænding og Virksomhed. Det er billigt at imellem slige Horatier og Curiater skal Millioners Skjæbne afgjøres. Det berømte „Hør" har ikke blot den Bestemmelse at henlede Opmærksomheden paa Noget vigtigt som Taleren siger, men med en gandske forskjellig Accent udtalt bruges det som et Vaaben imod ham; og de mangfoldige Modificationer af denne Accent kan ret tydeligen udtrykke af hvilken Aarsag man vil have Talen disrecommenderet; det samme „Hør!" betegner altsaa stundom „Hør en enfoldig Tale!" en anden Gang „en underfundig Tale!" en tredie Gang „en hovmodig Tale!" rc. Stundom raabe gode Venner Hør naar en ung Taler synes at være forsagt, for at gjøre ham modigere. Paa lignende Maade gjøres mangehaande Brug af Latter Meget vilde den dog bedrage sig, som troede man kunde anvende disse Interjectioner ubetænksomt og til alle Tider. Nei; for den øvede Parlaments-Mand ere de ret gode Vaaben men for den uøvede ere de farlige endog for hans egen Person.
Overs.

denne Henseende miskjende at det er meget mere Livet end Skolen, som danner Engelskmanden.

Men denne Almeenaands skjonneste Form og Virkning viser sig ustridigen i dette Folks varme Interesse for alt som angaaer det offentlige Bedste og i den ædle Iver til at understøtte paa det allervirksomste ethvert Foretagende, som gjør Nationen eller Menneskeslægten Ære; og just i dette overtræffe de vistnok enhver anden Nation. Intet har under mit korte Ophold henrykket mig saameget, Intet indgydet mig saa høi en Agtelse for en stor Mængde af fortræffelige Mænd og Fruentimmer, som det jeg deels selv har seet af dette Slags og deels erfaret af troværdige Vidner.

At Almeenaanden, forsaavidt den viser sig i Deeltagelse i Nationens almindelige Anliggender, stundom viser sig paa en Maade som vækker intet mindre end Agtelse eller det Ønske, at den ogsaa hos os (i Tydskland) maatte vise sig i samme Skikkelse er bekjendt nok af den nyeste Tids Begivenheder. Men hvis saadanne Folkeforsamlinger, som de sidste (i Aaret 1819) i London og Manchester, hvis halv alvorlige halv latterlige Taler Proclamationer og Optog forekomme der mindre fremmede og kanske gjør mindre Skade end de mueligen kunde gjøre hos os, saa ligger dette i hele Forfatningen og Constitutionen som paa saa mange Maader er sikkret; omendskjønt de Veltænkende og Forstandige ikke kunne forblive gandske rolige derved og tænke paa Forholdsregler for at standse Uveiret da de vel vide hvormeget Slet der

maa skjules i Baggrunden hvor de fattigere Folkeklasser ville med Magt tiltrodse sig Forandringer som alene kunne tilveiebringes ved modent Overlæg og dyb Indsigt i Tingenes virkelige Tilstand.

Men der gives meget herlige Virkninger af denne Almeenaand, hvilke, omendskjønt mindre omtalte i Tydske Tidsskrivter og altsaa hos os lidet kjendte, desto mere fortjene at agtes og efterlignes. Ved denne Almeenaand ere Indretninger Stiftelser og Forbund istandbragte deels i Hovedstaden deels i hele Landet og selv i de fjerneste Kolonier hvilke saavel i Henseende til Indretningens Fortræffelighed som med Hensyn paa Omfang og Størrelse neppe have sin Mage.

To Hoveddrivefjære have sikkerligen medvirket dertil i lige Grad: paa den ene Side Nationens, man turde nok sige medfødte Drift til at befordre det Almindelige Bedste og hævde Nationalæren og ikke at spare endog den yderste Kraftanstrængelse for Opnaaelsen af dette Øjemed; paa den anden Side den religiøse Aand, hvilken, lad den vel være mere eller mindre reen, dog ustridigen er der mere end noget andet Sted udbredt imellem alle Stænder. Aabenbart har begge Dele en lige Deel i saare mange af den nyere Tids Stiftelser og Forbund, hvilke man ved nøjere Bekjendtskab med dem vil finde næsten at overgaae al Forventning og Forestilling. Var det en religiøs Begeistring som gav den første Anledning, hos et stort Antal af Ophavsmændene til denne eller hiin

Stiftelse, saa fandt de endog hos dem som kanske ikke deelte denne Begeistring, ja, kanske vare vantro og ligegyldige alligevel den kraftigste Understøttelse. Thi disse besjæles af en ligesaa levende Iver for Menneskevel, Frihed, Virksomhed, eller hvadsomhelst der kan bidrage til Nationens Ære og Berømmelse. Desaarsag seer man Prindser, Hertuger og mange andre af de høieste Stænder villigen at slutte sig til Forbund hvis Øiemeed ere almeennyttige Stiftelser og Forsøg eller endog Menneskehedens vigtigste Anliggender, og ved sit Patrocinium at værne om dem og befordre dem. Hvor stor en Andeel Forfængeligheden kan have deri er deres Sag *). Det Offentlige vinder alletider ved deres Indflydelse.

I øvrigt hvorledes denne Aand viser sig i enkelte

---

*) I det mindste saaledes tænker man i England og saare heldigt er det for dem at de tænke saa; ja naturligt at de tænke saa, thi Folk som dagligen drikke det klareste Vand, som de dog vide er ved Londoner Vandmaskinerne (London waterworks) renset ud af Themservandet have vistnok for Øine et Emblem som viser at Kilderne til noget saare reent og herligt kan stundom være i det mindste saare blandede. Og derhos vil jeg dog endnu bemærke at jeg finder det overmaade tvivlsomt at vi i noget Tilfælde ere berettigede til at kalde den Sindsretning Forfængelighed, som sætter Ære i at befordre og beskytte Almeenvel og offentlig Virksomhed. Forfængelighedens Object skulde efter Ordets gjængse Betydning alletider være noget Smaaligt, og smaaligt er sandeligen ikke dette. Men vil man dog endeligen have at i det mindste hos nogle Mennesker Forfængelighed skal ligge til Grund for denne Befordring af det Almindelige Bedste, saa skal det dog aldrig afholde mig fra at føie denne Klausul til min Morgen- og Aftenbøn: „Gud give os allesammen ret meget af denne Forfængelighed!“ Overs.

Indretninger og Stiftelser, derom vil blive talt i en egen Afdeling i det Følgende.

Nogle
af de mærkværdigste Stiftelser samt offentlige og private Bygninger i og omkring London.

At Konger og Prindser i London ingen glimrende Palaier have og at man finder i smaa Residenzer gandske anderledes Slotte som dog ere indrettede for smaa Fyrster er allerede berørt. St. James Palaiets Ubetydelighed og Umærkelighed er bekjendt nok, og naar man har seet det Ydre deraf, har man kun liden Fristelse til at gjøre sig bekjendt med det Indre, men derimod meget snarere med Carletonhouse hvor den nærværende Konge boede allerede som Prinds af Wales. Hertuginden af Yorks Bolig i Byen i Nærheden af St. James kan man neppe skjælne fra et privat Huus.

De allerpragtfuldeste Bygninger ere bestemte til store Nationaløjemeed og Stiftelser. Hovedstaden har flere i Henseende til Bygningskunst udmærkede Kirker. Banken, Børsen, det nye Toldhuus, Myntaen, det ostindiske Huus, Lord Majorens Bolig, Greenwich= og Chelsea=Hospitalerne betegne ved Størrelsen og det Imponerende i Bygningsformen, Nationens Rigdom og politiske Betydning. Andre mærkelige Bygninger som f. E. de mageløse Bryggerier, ere kun udforderlige der hvor Industrien

er stegen til det gandske Utrolige. Fuldstændige Beskrivelser deraf findes i mange engelske og rigeligen med Kobbere forsynede Værker af Stowe, Maitland, Chamberlaine. For den tydske Læser ere Volkmanns Beretninger temmeligen tilstrækkelige. Selv gjorde jeg mig kun nærmere bekjendt med de Stiftelser, som ved deres historiske Betydning gave mig det rigeste Stof til Betragtninger, hvortil jeg forberedte mig om Morgenen efter at have gjennemlæst nogle Hovedskrivter. Herr Ackermanns Museum, som befindes i en Sal i hans Huus, hvor man blandt andet finder de herligste Værker over Londons og hele Englands Mærværdigheder, gav mig den ypperligste Leilighed dertil. Det stod mig daglig aabent, og jeg har tilbragt der mangen en Time i lærerig Eensomhed. Ved de paa hans Forlag udkomne Pragtværker, Londons Microkosmus, Beskrivelsen af Westminsterabbediet og Prospecter af London *) var jeg allerede ved

*) Disse Bøgers fuldstændige Titler ere:

R. Ackermanns Microcosm. of London 3 Voll. stor 4. med 104 illuminerte Kobbere. (Prisen er 18 Pund Sterling = omtr. 180 Rbd. Sedler.)

Sammes History and antiquities of the Abbey-church of St. Peters Westminster. 2 Voll. m. 84 Kobb. (Pr. 15) — og endelig paa Sammes Forlag:

J. B. Papworths Select views of London with historical and descriptive sketches of some of the most interesting of its public buildings 1816. m. 76 illuminerede Prospecter. (Pr. 3 Pund St. 10 Sh.)

Indgangen, saa godt bekjendt med mangt et Mindesmærke af Ældre og nyere Bygningskunst, at jeg neppe havde en Cicerone nødig eller de korte trykte Beskrivelser som disse næsten overalt have til Salg.

Papiir, Tryk, Kobberstik og Illumineren er altsammen lige fortræffeligt i disse Værker. Disse talrige Kobbere fremstille ikke blot de Udvendige Prospecter, men ogsaa det Indvendige af Bygningerne, med megen Sandhed og Nøjagtighed, og give et særdeles sandseligt Billed af det indvortes Liv, f. E. i det Kongl. Malerakademie i Somersethouse; i Astleys Amphitheater; i den store Hal i Londoner-banken; i Christies overalt bekjendte Auctions-Sal; i Audience Salen i Carletonhouse; i Underhuset hvor „the Speaker“ og Talerne fremstilles i en fuld Parlamentsforsamling; — ikke at tale om mange andre.

Man skal desaarsag i det Følgende ikke saa meget vente en detailleret Beskrivelse af Gjenstandene, hvorover andre Skrivter ere meget udførligere, men meget mere et Forsøg til at meddele mine Læsere,

---

Vort Universitets Bibliothek (det Halliske) besidder ogsaa et endnu større Kobberværk, som Meusel synes ikke at have kjendt, hvis Titel er: Nouveau theatre de la Grande Bretagne, on description exacte des Palais du Roy et des maisons les plus considerables des Seigneurs &c. London 1725 — 27. III Tomes. Det indeholder meget fuldstændige Prospecter af alle Kirker, Slotte, Landsæder og offentlige Bygninger i hele England, og selv for Architecten maa det være af stór Interesse.

de Ideer og Følelser som de vakte og efterlod sig hos mig.

Westminster=Abbediet.
(Westminster-Abbey.)

I Aaret 1807 stod jeg i St. Denys paa de Franske Kongers ødelagte Grave, og saa Bygningen af Marmorhallen i hvilken Napoleon gjorde sig det forfængelige Haab at blive nedlagt med sin Stamme. Endnu tidligere (i Aaret 1798) besaae jeg de Danske Kongers prægtige Sarkophager i Roeskilde Domkirken. I Aaret 1811 førte en fattig Kapuziner, med Lys i Haanden, mig ned i den hule Hvælving hvor et snævert Rum omfattede de Østerrigske Regenters Ligkister. Erindringen om alle disse og mange andre Dødens Pragt=Boliger, vaagnede meget livligen i mig, da jeg vandrede omkring i Westminsterkirkens høie Hvælvinger.

Jo mere man nærmer sig den ærværdige ældgamle Bygning, desto mere taber Folkestimmelen sig som uophørligen bevæger sig i Gaderne som føre derhen. Allerede paa Veien bliver man ved Carl den Førstes Billedstøtte til Hest paamindet om al menneskelig Magts og Høiheds Ustadighed og Endeligt. Han seer hen til Whitehall=Slottets Vindue, hvorfra han i Aaret 1649 gik ud paa det udenfor opreiste Skaffot, for at lægge sit Hoved paa Blokken og falde for Bøddeløxen ligesom Frankerigs Ludvig, 144 Aar senere. Gaaer man om Dagen ind i Westminsterkirkens Forhal, som altid staaer aaben saa synes det

udvortes Livs Pulsslag at standse med et. Et koldt Pust moder Vandreren strax ved Indgangen, navnligen i Sommerheden. Hos de døde Marmorbilleder er en lille fortklædt Mand, som for foreskreven Betaling tilbyder sig som Veileder, ofte det eneste levende Væsen. Blot til visse Tider er Besøgernes Antal større. Naar man engang har gaaet rundt med denne Veileder og hørt paa hans lange Taler, unddrager man sig gjerne fra hans Veiledning, for paa dette Sted uforstyrret at gaae forbi, paa det andet at opholde sig og overlade sig til sine egne Folelser. Snart er et simpelt af Besøgernes Fodtrin næsten udslettet Navn paa en Gravsteen mere betydningsfuldt som Anledning til en Tankerække, end det prægtige Marmor-Monument ved Siden deraf. Snart taber man sig ved et Blik paa det Hele i Betragtningen over hvilke Kæmpeskikkelser, som her ere sjunkne i Støv og Aske, ere her samlede til hine fra den tidligere Fortid.

Westminsterkirkens *) første Grundlægning henføres til den første Tid i hvilken Kristendommen blev udbredt i England og dens Historie taber sig i uvisse Sagn. Visſere derimod er det at Bygningen er bleven opført i Korsform under Eduard Confessor (omtr. Aaret 1041) og efter-

*) Minster betyder Kirke. Da Udtrykket er udledet fra monasterium, Kloster eller Klosterkirke, var det nok rigtigt at skrive Mønster. Efterhaanden har man deraf dannet Münster og Engelskmændene, som ingen Tvelyd have, udtale det Minster. Kirken, som her er Talen om ligger imod Vesten (forstaaer sig fra London af at regne), deraf Westminster.

haanden af forskjellige Konger deels udvidet, deels forskjønnet, og ligeledes at Udbedringen og Vedligeholdelsen er siden Midten af det 19de Aarhundrede bleven en Gjenstand for Parlamentets Omsorg. Bygningens Længde er 360 Fod, Breden ved Korsets Basis 165 Fod. Men Sidebygningen som er den skjønneste og danner en egen Kirke, er det i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede af Henrik VII opførte Kapel, den gothiske Bygningskunsts store Mesterværk, som — siger en engelsk Skribent — „saameget overgaaer al menneskelig Kunst, at man kunde tro Allmagten havde været Bygmester og Englene udført Arbeidet." Desuden er den omgiven af 10 andre mindre Kapeller til hvilken allesammen der er een Indgang fra Kirken ved Snotrapper af Steen.

Den hele Kirke tilligemed Kapellet er ogsaa i architectonisk Hensigt høist mærkværdig. To høie Taarne, zirede paa gothisk Maneer, med adskillige mindre (minarets) pryde Indgangen fra Vestsiden. Et herligt Portal fører ind i den indre Helligdom. Smækkre, lette og dog forholdsmæssige Piller bære den hele Hvælving. Igjennem de høie Vinduer trænger vel tilstrækkeligt Lys, men Maleriet paa Glassene gjør det som til et Tusmørke og forhøier derved Indtrykket af Ziraterne som ere udarbeidede med en ubeskrivelig Kunstflid.

Imidlertid erholder dog denne ærværdige Bygning den høieste Interesse ved den fast uberegnelige Mængde Døde som i dens Skjød have fundet deres sidste Hvilested. For jeg taler mere om denne Gjenstand

synes det hensigtsmæssigt at berigtige nogle derom herskende Forestillinger, som endog ved mange Reisebeskrivelser ere bragte i Omløb.

For det Første tager man Feil naar man mener at det er en for Engelskmændene gandske ejendommelig Skik at begrave deres store Mænd ved Siden af Kongerne. Westminster var som forhen saa mange Kirker og Domkirker i alle kristne Lande, et Begravelses Sted for alle som ikke manglede Formue til at betale de større Bekostninger af Begravelsen i en Kirkehvælving. Ogsaa i Holland og Tydskland, hvile mange anseete Borgere, Lærde og Geistlige tæt ved Fyrsternes Grave. Det var altsaa ikke Fortjenester hos mange af dem som her ere begravede, som lagdes paa Vægtskaalen, men Stand og Formue. Dog i det stadselige Hoved-Kapell skulde efter Opbyggerens Henrik VII udtrykkelige sidste Forordning aldeles ingen begraves, som ikke var udsprungen af kongeligt Blod, hvilket ogsaa strængt er bleven overholdt, derimod har man hensat i en eller anden gandske umærkelig Krog, Monumentet for mangen en sandkongelig Aand.

Dernæst tager man Feil naar man forestiller sig at alle de, hvis Monumenter man seer her, ligge og virkeligen begravne paa dette Sted. Vel er dette Tilfældet med de fleste. Derimod Andre, som Milton, Shakespeare, General Wolf, ligge paa fjærne Stæder, og det er deels Parlamentet deels enkelte rige private Mænd som, baade ved kostbare Monumenter, og ved taknemmelighedsfulde Indskriv-

ter have søgt at vedligeholde store Mænds Navne i Folkets Minde.

Selve Gravene, deres Monumenter og Mindestene ere nu adspredte i hele Kirkens uoverseelige Rum, deels midt inde i Kirken, deels ved Sidevæggene, deels i de enkelte Kapeller hvori de ældste findes, ja endog sex eller syv Aarhundreder gamle. Først træder man sædvanligen ind i den Deel af Templet, hvor berømte Skribenters, Digteres, Taleres Monumenter bedække Væggene. Derfor kaldes og denne Deel Skjaldekrogen (the Poets corner). Shakespeares Monument, hvoraf Modellet er ogsaa hos os bekjendt af Gibsstøbninger og Kobberstik i Udgaverne af hans Værker, faldt mig først i Øjne. Tankefuld staaer hans Figur i Legemstørrelse, i en fri Attitude lænende sig til et Postament og pegende paa en nedhængende Pergamentsrolle, hvorpaa man læser følgende Ord som ere laante af et af hans Skuespil, som man tillige kan betragte som en betydningsfuld Hovedindskrift over Indgangen af denne gysenvækkende Bolig for saa mange Mægtige, som fordum vare i Jordelivet saa meget ophøiede over den øvrige Menneskeslægt.

Saa skulle engang
De himmelhøje Taarne og store Borge
Og alle høie Templer, Jordens Kugle
Og Alt hvad der er inde, undergaae,
Og svinde uden Spor — O, Stoffet
Af hvilket Drømmen væves ligner Livet;
Det korte Liv i varig Søvn hensynker.

En magnetisk Fædrelandsfølelse drog mig fra Shakespeares Monument til tvende store tydske Kunstneres Hvilested, hvis Fortjeneste endog Storbrittanien ikke skammer sig ved at hylde, nemlig Knellers, den store Malers som levede under Carl II, Jacob II, Wilhelm III og Georg I, og den ligesaa store Musikers G. F. Händels. Knellers Monument er simpelt, men meget prægtigere er hiint, som tilhører den udødelige Komponist af saamange endnu i Tydskland beundrede Oratorier, som Messias, Judas Makkabæus og Saul &c. Ogsaa i England agtes han endnu uendelig høit. Den genialske Kunstner, ædel i Skikkelse og Bygning, staaer opreist, støttende den venstre Arm paa musikalske Instrumenter. Meget udtryksfuldt hæver han Hovedet i Veiret for at lytte til en Harpes Toner, med hvilken en Engel nedstiger fra Skyerne. Foran ham ligger det Blad af Partituren af Messias, hvorpaa staaer den berømte Arie: „Ich weiß daß mein Erlöser lebet." Indskriften er gandske simpel „Georg Fridrich Händel Esquire f. den 23de Febr. 1684 d. den 14de April 1759."

Hvis endog nogle Monumenter ogsaa fra Kunstens Side fortjene Opmærksomhed, saa gjælder dog dette kun om det mindre Antal, navnligen iblandt de nyere. Det er ikke fornemmeligen i de skjønne Kunster at Engelskmanden udmærker sig. Mange af de Monumenter i Westminster som have noget Kunstværd ere netop Fremmedes Arbeider. Iblandt dem som Engelskmændene selv gjøre meest af ere Ruys=

bracks og Roubillacs. Men den første var en Hollænder, den anden en Franskmand. Iblandt de engelske nulevende Kunstnere beundres John Flaxman*) ogsaa i Udlandet; han har og i Lord Mansfields og den store Søhelts Lord Nelsons Monumenter i St. Pauls Kirken, lagt et stort Talent for Dagen. Iblandt Alt, hvad man gjør den Fremmede opmærksom paa i Westminster og hvorom man alletider taler med den allerhøieste Beundring, nævnes intet hyppigere end et Monument, som en riig Privatmand Herr Rightingale lod sætte sine Foræl-

*) Hvor der er Tale om nulevende engelske Kunstnere fortjente vistnok baade Herr Chantrey og Herr Wyatt at nævnes; dog er det vel sandt om den sidste at han havde, den Tid Dr. Niemeyer skrev sin Reise, ikke frembragt meget som henvendte den offentlige Opmærksomhed paa ham som en udmærket Billedhugger. Men siden indlagde han sig megen Roes ved Prindsesse Charlottes Monument ligesom og ved Georgs III. Chantrey har derimod længe været beundret for mange heldige Arbeider. Ligeledes bør det bemærkes at det mere er en Tradition end Sandhed naar Dr. Niemeyer siger „at Britterne overhoved ikke udmærke sig i Kunsten," thi hvem der har seet Udstillingen i Sommersethouse maa tilstaae at hvis det endog er i de lavere Grene af Kunsten gives der dog saare udmærkede Britter. Som saadanne tør vel nævnes Sir Thomas Lawrence, Mr. Shee, Mr. Jacson og mange flere. Atter deler Overs. Dr Niemeyers Synsmaade med Hensyn paa Westminster Abbediets Monumenter i mange Stykker navnligen i Henseende til Mr. Nightingales Monument, som det neppe er Synd at sige er saare fælt, men man bør og paa den anden Side bekjende, at selv naar Fleerheden af Monumenterne gjøre et uheldigt Indtryk ved en skjæv og mislykket Hovedidee eller en urimelig Composition, ere der dog saare mange enkelte Figurer som ere sande Mesterstykker for sig betragtede. Overs.

dre. Det er ligesom Händels af Roubillac. Jeg tilstaaer aabenhjertigt at det blev meget under min Forventning. Faderen havde tabt sin høit elskede Ægtefælle i hendes blomstrende Ungdom. Hvad har nu Kunstneren gjort for at fremstille denne i sig selv sørgelige Skjæbne, som skulde gjøre et sand tragisk Indtryk. Den nederste Deel af Monumentet som er stillet op imod Væggen forestiller en Hule med en liden halvaaben Dør. Derover seer man Konen som dødelig syg hensynker i sin Ægtemages Arme. Med et Udtryk af Angest og Skræk udstrækker han sin Arm for at afværge, at Døden, som udaf den halvaabne Hule sigter efter hende med en Piil, skal ramme hende. Fortræffelig er Hovedfiguren — Ægtemanden — i hvis Ansigt Skræk og Smerte livligen ere udtrykte. Goede (i sit ellers fortræffelige Værk over England) gjør og Kunstneren megen Uret, naar han beskriver Konen som allerede hensovet og derpaa spørger: „Hvorfor frygter da Manden? Det sidste Slag har fundet Sted, og saa burde Døden være ham en velkommen Gjæst. Det synes som om han tænkte paa sin egen Sikkerhed, og dette gjør sandeligen en meget komisk Virkning." Hvorledes kunde Goede tiltro endog en middelmaadig Kunstner en slig Feil *)? Men desto

*) Overhovedet synes Goede ved Beskrivelsen af Westminsterabbediet at have været i noget ondt Lune og at have været greben af en Dadlesyge. Saaledes lader han Händel lytte til den Engels Basuntoner som forkynder Dommedag. Men det er ingen Basun men en Engels Harpe han lytter efter. Heller ikke er han

mere dadelværdigt fandt jeg i den modbydelige Fremstilling af **Døden**, som i den sædvanlige, og her desuden formedelst det snævre Rum smaalige Beenradgestalt med det hule grinende Dødninghoved kommer udaf Hulen, og man begriber ikke, hvorledes en slig Kunstner kunde falde paa en saa ukunstnerisk Idee. Hvis den **Græske Dødens Genius** her ikke kunde anvendes — skjønt jeg ikke indseer hvorfor — kunde man dog ikke fremstille Rædslernes Konge paa en værdigere Maade? Iøvrigt støder man paa mange deslige mislykkede Ideer ved mange af disse Monumenter.

At Indtrykket som saa mange hundrede Monumenter og Mindetavler gjøre, svækkes, ved den planløse Ordning og den brogede ofte ganske usymmetriske Sammenblanding af Stort og Lidet, Middelmaadigt og Godt, og at Øjet af og til stødes ved Støvet som ligger paa somme Monumenter og ved somme af Figurernes beskadigede Tilstand, kan ikke nægtes. Byg-

klædt i nogen „stiv gammeldags tydsk Dragt" men en viid Kappe hænger ham stadseligt ned ad Skuldrene. Mdm. Schopenhauer lader ham **sidde** og **skrive** og lytte for at opfange Sphærernes Melodi paa Papiret. Men der er ikke mindste Spor af en siddende eller skrivende Stilling. Man kan overhovedet ikke noksom forundres over Fortællernes Modsigelser. Saaledes siger den nysanførte Forfatterinde „at **Maria Stuarts** Ansigt er næsten af Ælde bleven ukjendeligt." Derimod siger Herr **Bornemann** i sine „**Elnblicken in England**" „Endog i Marias kolde Ertsbillede talte Yndighederne af en **overvættes Skjønhedsfylde**." Jeg har ligesaalidet fundet det ene som det andet. Dr. **Niemeyer**.

ningens Storhed og Herlighed, og Tanken om, hvor meget den i 700 Aar har optaget i sig — det er det egentligen som stærkest rører Sjælen. Mange af Nationens uforglemmelige Mænd have intet Monument og deres Navn staaer kun paa en Kampesteen som tilkjendegiver deres Grav. Men selve dette Navn er deres „Monumentum ære perennius“ — Saaledes forekom mig at den simple Indskrift i Delft: „Dette er Hugo Grotius's Grav“ sagde mere end den vidtløftige latinske Indskrivt paa samme Grav. Ligesaadan gjør den Linie: „O rare Ben Johnson“ paa den med Shakespeare samtidige Digters Grav, ligesom og de blotte Navne Pitt, Fox, Sheridan enhver anden prunkende Gravskrivt undværlig for enhver som ikke er ubekjendt med deres Liv og Virksomhed.

Længst opholdt jeg mig i Sidekapellerne, hvor Englands Regenter hvile. Den som er nogenledes bekjendt med den Engelske Historie, som fornemmeligen i visse Perioder er saa særdeles interessant, maa her blive gjennemtrængt af mangfoldige Følelser. En Tidlang vil han beskjæftige sig med selve Monumenterne for at lægge Mærke til Smagens Forandringer i den fortløbende Tid. For det meste ere de Liigkister liggende Sarkophager af Steen, som hvile paa Postamenter, paa Siderne udzirede med smukt udarbeidede historiske Basreliefs. Paa disse ligge Figurer i Legemstorrelse, deels af Marmor deels af Erz, klædte i sin Tids Kostume, stivt udstrakte og trodse Tiden, imedens selve Legemerne i Steenkisterne eller de under=

jordiske Hvælvinger ere for længe siden forvandlede til Støv og Aske. Men snart trættes dog Øjet ved disses Ensformighed og da hengiver man sig gjerne til Erindringen om hine Aander som engang oplivede dette Støv; om hine Regenter som engang aabnede de samme Læber, som nu ere evig lukte, for Velsignelse og Forbandelse; som bevæbnede de nu stivnede Hænder med Sværdet eller lode dem underskrive utallige Dødsdomme; om de brustne Hjerter hvor Had og Kjærlighed fordum kjæmpede vexelviis. Hvor fornyes Erindringen om de blodige Feider imellem den hvide og den røde Rose, i Kongefamilierne York og Lancaster ved Henrikernes og Edwardernes Grave, hvilke Stridigheder ingen Ende havde før Moder Jord tvang disse fiendtlige Børn til Fred i sit Skjød. Hvem vilde især ikke blive staaende ved det prægtige Monument som Elisabeths Efterfølger Jacob I. lod opreise for sin ulykkelige Moder Maria Stuart, hvori hendes jordiske Levninger gjæmmes, som først vare bisatte i Kirken i Peterborough nærved hendes Fængsel i Fortheringa. I lige Linie dermed og ikke meget langt borte seer man hendes dødelige Fiendes Elisabeths Monument, som i Størrelse og udvortes Form saa meget ligner det andet at man let kan tage Feil af dem. Naar man staaer imellem de to Grave overlader man sig gjerne til en Illusion, som om man saae begge Dronninger opstige af deres Grave og staae som i Schillers berømte Tragoedie ligefor hinanden; og som om man hørte den skjønneste — deri ere Historikerne

enige — og tillige den ulykkeligste Kone raabe til den Uforsonlige:

> Menneskelig, ungdommelig var min Feil
> Magten forførte mig; og jeg har ei
> Skjult eller dølget det; det falske Skin
> Foragted jeg med Konge-Ædelmod.
> Verden veed om mig det Værste, og jeg
> Tør sige jeg er bedre end mit Rygte.
> For Eder blev det slemt naar Eders Daad
> Blev afklædt Æreskappen —
> Var Retten Konge laae I for min Fod
> I Støvet nu, thi jeg er Eders Dronning.

Har Digteren rørt af Marias haarde Skjæbne fremstillet hende i et for skjønt Lys, saa har han dog i det mindste fortræffeligen udtalt hvad han følte som Menneske — om historisk sandfærdig — hvem tør afgjøre det; uden alene den ubedragelige Dommer, som kan sige til Jordens Guder:

> „Jeg har vejet Dig paa min Vægt
> Og see! jeg har fundet Dig for let.“ Dan. 5, 27.

Saameget om Westminsterabbediet, som Roeskilde Domkirken ved Kjøbenhavn og St. Denys Domkirken komme nærmest som Konge Begravelser betragtede. Den som vil nærmere lære at kjende hvert enkelt Monument, maa tage det Ackermannske Værk om Abbediet med sig, hvor hver Enkelthed nøiagtigen beskrives med alle historiske Mærkværdigheder og fremstilles ved paalidelige Billeder.

St. Paulskirken.

Naar man nærmer sig London, ligesom og paa alle Byens højere Standpunkter og fornemmeligen paa Themsens Broer seer man den majestætiske Cupola af den mod Himmelen stræbende Bygning — St. Paulskirken. Der er kun een Stemme om at den hører til de fuldkomneste Frembringelser af den nyere Bygningskunst og at den rangerer næst efter St. Peterskirken i Rom. Men jo mere man nærmer sig den, føles ogsaa almindeligen at Indtrykket blev ulige større naar den stod friere, naar Gader og Bygninger ikke trængte saa nær ind paa den, saa at Vejen undertiden spærres af Fodgjængere og Vogne.

Paa samme Sted stod allerede før den bekjendte Ildebrand Aar 1666, som lagde en stor Deel af London i Aske, en herlig Domkirke, hvis Bygning var begyndt af Biskop Mauritius i Aaret 1086, først Aaret 1240 gandske fuldendt, og under Jacob I fornyet med meget store Bekostninger. I Begyndelsen vilde man opbygge fra ny af Ruinerne, som endog efter Ødelæggelsen vare herlige, og da man siden besluttede at opføre en meget stor og gandske nye Bygning, maatte man bortføre 47,000 Vognlæs af Gruus og Stene. Imidlertid udkastede den — efter Inigo Jones — berømteste af alle engelske Architecter, Christoph Wren, den første Plan, hvoraf man endnu opbevarer Tegningerne; men som dog maatte omarbeides af ham, da man paastod at Domkirken maatte have Formen af et Kors. Efter denne sidste Plan er det herlige Arbeid udført. Med Rette bemær=

kes det som en ejendommelig Omstændighed, at, omendskjønt Bygningen varede i 35 Aar (fra 1675 — 1710) oplevede dog ikke alene Bygmesteren Wren, men og Muurmesteren Thomas Strong og Biskoppen af London D. H. Compton baade Værkets Begyndelse og Fuldendelse og vare allesammen tilstæde ved Kirkens høitidelige Indvielse.

Jeg vil forsøge om det lykkes alene ved Beskrivelse at give Læserne en nogenledes tydelig Idee om denne Kirke som uden tvivl er den meest besøgte protestantiske Kirke i Europa, ligesom St. Peterskirken er det iblandt de catholske.

Naar man gaaer fra Templbar, eller Porten som adskiller City og Westminster i lige Linie fra Vest mod Ost, igjennem Fleetstreet og Ludgatehill kommer man lige op til den forreste Flanke af St. Pauls Kirkegaarden som ligger noget højere. Her reiser sig en Marmortrappe af 20 Trappetrin omtrent 40 Fod bred. Tolv parrede corinthiske Colonner bære Architraben og 8 romerske Colonner, som staae midt paa denne, paa hvilke det triangelformige Frontispiz hviler, hvor Paulus forestilles paa Veien til Damascus i et Marmorbasrelief. Til høire og til venstre fra Trappen reise sig to høje og skjønne Klokketaarne. Gaaer man igjennem denne aabne Forhal gjennem Hovedportalet ind i den store Bygning, saa er Synet af den paa høje Stotter hvilende Hvælving, lige til Midten hvor Cupolaen reiser sig paa 32 Stotter, saa angribende og overvældende, at man i det første Øjeblik føler sig mere trykt og beklemt end

opløftet i Sindet *). Thi intet lyst Punct møder Øjet, ingen Forskjønnelse, intet Billed, muntrer Muurvæggens graae Overflade. Saaledes taber man sig i Begyndelsen i det uhyre øde Rum, hvor der ikke findes engang noget Hvilested for den Trætte, da Gudstjenesten alene finder Sted i det høje Chor som ved et Jerngitter og Orgelet er sondret fra den øvrige Bygning. Anderledes kunde det heller ikke være, da hele Længden udgjør 500 Fod, og Bredden ved Korset 285 Fod. Nederst i Kuppelen løber et Gallerie rundt, hvortil man stiger op ad en Vindeltrappe af 200 Trin. Dette er det berømte Hvidskegallerie (Whispering-Gallery). Neppe noget Steds

*) Dette følte ogsaa Mad. Schopenhauer. Sandt og skjønt udtrykker hun sig: „Det er et Tempel i Ordets meest ophøjede Betydning. En høitidelig Gysen, etslags Ængstelse, som næsten gjorde os aandeløse foer igjennem os da vi stode midt i Kirken og saae i Veiret hvor Hvælvingen hæver sig næsten uoverseelig „som en anden Himmel i Himmelen." Det var ikke nogen ofløftende men beængstende Følelse. De faae Mennesker som vare omkring os forsvandt næsten for vore Blik og gjorde os først ved deres Lidenhed Steenmassens mægtige Størrelse ret anskuelig. Vanskeligt var det at løsrive sig fra dette første Indtryk. Og dog vare det ligesaadanne Pygmæer som med forenede Kræfter opførte den forbausende Bygning og en eneste iblandt dem dannede den for sin egen Aand før den reiste sig i Veiret. Ja, han tænkte sig den endog meget herligere end den dog er bleven; han alene styrede de mange Hænders Kraft som arbeidede og trættedes, og dog ikke vidste tydeligen hvad de gjorde. Nu hviler Mesteren og Arbeiderne; men deres Værk vil staae og trodse den mægtige Tid i herlige Ruiner, naar den hele store By for længe siden er bleven til en Ørken ligesom Palmyra og Persepolis.

kan Lydens Kraft og Love gjøre et stærkere Indtryk. Naar man blot aabner og lukker Dørrene ligner det et stærkt Pistolskud. Man kan tale saa sagte man vil imod Væggen, den som staaer ligeoverfor, hører det i mere end 100 Fods Afstand (som er Kuppelens Tværmaal) saa overlydt og tydeligt som om den Talende stod tæt ved ham. Vil man bestige den hele Høide som udgjør mere end 500 Trappetrin, saa kommer man til det øverste, kun 1½ Fod brede Gallerie, hvorfra man uden Fare kan overskue Londons hele uhyre Mikrokosmus og see alt det Store og Pragtfulde som er deriblandt synke tilsammen under sine Fødder i smaa neppe fornemmelige Smaakelser.

Naar vi nedstige fra denne Svimmelhøide ned i selve Kirken igjen og vi have samlet os efter det forunderlige Indtryk af det store Hele, saa fortjene vistnok Monumenterne, som man siden Aaret 1790 har begyndt at oprette her, for Nationens udmærkede Mænd, vor Opmærksomhed; nogle, ved deres Kunstværd, som Flaxmanns Arbeider, andre mere formedelst de store Navne som de minde om, som Johnson, Reynolds, W. Jones og den ædle ogsaa i Tydskland velbekjendte J. Howard, som døde som et Offer for sine utrættelige Bestræbelser for Fængslernes Forbedring. Andre ere helligede berømte Søhelte og Hærførere. Deriblandt er det Nelsonske det Nyeste. Ogsaa denne af Nationen forgudede Søhelts Aske hviler her. Naar man staaer lige under Kuppelen paa Gulvet som er af Mosaik seer man igjennem et Gitter allerede noget

af hans Monument. Men naar man stiger ned i de underjordiske Hvælvinger som udstrække sig under den hele Bygning, saa seer man Marmorsarkophagen, som gjemmer hans Been. Denne lod den engang mægtige og siden af Henrik VIII saa dybt nedstyrtede Kardinal Wolsey, han, som i det Øjeblik han faldt, udraabte: „Havde jeg kun tjent min Gud med halv saameget Troskab som min Konge, havde han ikke forladt mig!" forfærdige i Capellet i Windsor for engang der at bisættes, og ahnede ikke, at ikke han selv, men en gandske anden skulde efter 300 Aar finde den sidste Hvile i dette Steengjemme.

I disse gysenvækkende Hvælvinger dvæler man dog længst ved Bygmesteren Christoph Wrens simple Gravsteen og fryder sig ved at læse en ligesaa aandrig som sand Indskrivt:

„Denne Kirkes og denne Stads
Opbygger hviler her.
I mere end fyrgetive Aar levede han
ikke for sig selv, men for det
Almindelige Bedste.
Læser! hvis du søger hans Monument
saa see dig om?"
(Lector, si monumentum quæris — circumspice!)

Ja vist nok forsvinder hvert andet Monument, endog hvert kongeligt Mausolee, ved Siden af det colossalske, han opbyggede sig i Domkirken, ligesom ogsaa i og udenfor London i sine mange Arbeider.

Overhoved er C. Wren en af de mærkværdigste Mænd baade af sin egen og alle andre Tidsaldre. Hans hele Livs mageløse Virksomhed begynder allerede i hans tidligste Ungdom. Tretten Aar gammel opfandt han et nyt astronomisk Instrument, som han tilligemed en Afhandling om Flodernes Oprindelse (de ortu fluminum) og overhoved alle sine Ungdoms Arbeider helligede sin Fader med aandrige latinske Distichер *). Ikke et Aar gik hen efterat 14 Aars Ynglingen blev Medlem af Wadham Collegiet i Oxford, uden at nye Skrivter eller nye Opfindelser bleve af ham bragte for Lyset. Man kan ikke uden Forbauselse læse i hans Biographi hvad han som Lærer i Astronomien baade i London og Oxford virkede ved Arbeider i alle Mathematikens og Naturlærens Dele, og hvorledes han ved en sjælden Belæsthed i Fortidens Værker og baade den indenlandske og udenlandske Literatur, uafladeligen udvidede Videnskabens Rige. Men det mærkeligste er dog Foreningen af theoretisk og speculativ Videnskabelighed med et saa mageløst practiskt Genie, som med en sand Skaber-Kraft lagde Planen til saa mange beundringsværdige Arbeider i Bygningskunsten, og ved deres Udførelse blev Sjælen for utallige Menneske Kræfter og mechaniske Redskaber, ved hvilke disse, tildeels kolossalske Arbeider ere opførte under hans Bestyrelse. Det

*) F. Ex. Jure accepta tibi refero flumina, pulchra
Derivata suum respicit unda caput.

Sheldonske Theater, Fuldendelsen af Palaierne i Winchester, Greenwich og Chelsea, vilde alene have gjort hans Navn udødeligt. Men ved den frygtelige Ildebrand, som før blev omtalt, aabnede sig for ham en Virksomheds Bane, hvortil neppe nogen Architect i ældre eller nyere Tider nogensinde havde en lignende. Man tæller over tredsindstyve Kirker og offentlige Bygninger som efter hans Plan og under hans Styrelse ere fuldendte fra Aar 1668 — 1718, i hvilken Tid han var Overopsynsmand over de Kongl. Bygninger. Dog erfarede han ogsaa menneskelige Tings Vexel. En nye Regjering frembragte nye Yndlinge. Tilsidesat, fri for alle offentlige Forretninger, tilbragte han de 5 sidste Aar af sit Liv i philosophisk Ro. Han pleiede den Tid at sige: Nunc me fortuna jubet expeditius philosophari! I naturhistoriske og mathematiske Undersøgelser og dagslig Beskjæftigelse med den hellige Skrift, fandt den beskedne, dydige, fromme Mand, rige Hjelpekilder. I sin høje Alder oplevede denne i sin Ungdom saa brave og taknemmelige Søn en stor Glæde af ædle Børn, og overdrog det gjerne til sin Søn at sætte den sidste Steen paa Kuppelen af St. Paulskirken. Lykkelige ere de Fædre som have den Trøst at deres Børn værdigen fuldende det som de paa en eller anden Maade have lagt Grunden til.

Frimurer Selskabet betragter ogsaa C. Wren som en vigtig Mand i deres Historie. Det er vist at han i sit Værk, om Bygningskunstens Historie i Middelalderen, har samlet ret

meget angaaende ældre og nyere Corporationer af Murere i Ordets egentligste Betydning og ligeledes at den Tid de mange Bygninger opførtes efter Branden, han stod i Spidsen for Bygmestere som ofte samledes et Steds i Nærheden af St. Pauls i architectoniske Anliggender. Men hvorvidt dette hang sammen med det nærværende Frimureries Øiemed, er jeg saa meget mindre i Stand til at afgjøre, som dets indvortes Væsen er mig som en Uindviet ubekjendt og deels som jeg erfarer fordi selv imellem de Indviede er denne Sag uvis og omtvistet. I de af Wrens Levnets Beskrivelser som ere mig bekjendte har jeg ikke kunnet finde nogen Oplysning om Sagen. En gandske anden Vei betraadte Lessing for at forklare Benævnelsen Frimureri *).

---

*) I Lessings, „Ernst und Falk;" Samtaler for Frimurere, hedder det iblandt andet: „Masony" ikke Masonry, hed Frimnreriet allerførst i England — Ikke udledt af Mason en Murer, men af Mase et Bord. Mase er oprindeligen et tydsk Ord, som ved Angelsaxerne er bragt til England. „Derivata" deraf existere endnu, som f. Ex. Maskopey, Masleidig, Masgenosse. Endog Masoney, et Selskab ved et sluttet Bord var endnu i Luthers Tider i Brug. Hver gammel Gaard i Tydskland havde deslige Masonier: Bordselskaber for Sang og Samtale. Nu siger Traditionen, at der længe vedligeholdtes et saadant Masoni i London, hvis Forsamlingshuus var ikke langt fra St. Pauls. Dertil hørte ogsaa Wren. Der kom han hyppigen for at raadslaae med bygningskyndige Mænd. Paa denne Maade blev af Masony Masonry — hvorved man tænkte sig et Selskab af Murere eller Bygmestere. Lessings øvrige Gisninger, om hvorledes dette ved et saa opfinderisk og virksomt Hoved som C. Wrens

I øvrigt besøges denne Kirke ikke ret meget. Den er mere bestemt for festlige Leiligheder. Engang i Maimaaned hører man der den skjønneste Kirkemusik af de største Mestere. Domherrerne og Vicarerne sørge for at der dagligen holdes Bøn og Chorsang efter Lithurgien. Jeg beklager at Høitidsdagen var omme, paa hvilken 8000 fattige Børn fra Parochialskolerne, som Byen holder, forsamles her til offentlig Bøn og Taksigelse.

Lad være at de ikke forstaae ret meget af Prækenen som holdes ved denne Leilighed, for at erindre dem om Forsynets Omhu for dem — dog bliver det altid en herlig Skik paa en aarlig Høitidsdag, endog ved et sandseligt Indtryk at virke paa dem, og tillige ved Synet af saamange Trængende at vække hos de Voxne Sandsen for Velgjørenhed og milde Stiftelser.

St. Paulskirken har en Biskop, en Dechant, en Præcentor, en Cantzler, en Skatmester, fem Archidiaconer, tredive Domherrer, tolv Canonicos minores, sex Vicarer, og et stort Antal underordnede Betjente. Tæt ved den ligger St. Pauls Skolen som er en af de fornemste i London.

Westminsterhallen.

De engelske Parlaments Over- og Underhuus (House of Lords and House of Commons).

---

ombannedes til et speculativt Selskab som laante sine Symboler fra Murerhaandværket, maa man efterlæse hos ham selv. (Dr. Niem.)

Saavel den store Westminsterhal, som man ikke maa forvexle med Westminsterabbediet, som og Forsamlingshusene baade for Lorderne og Almuerepræsentanterne, ere tildeels Levningerne af et gammelt kongeligt Palais, tildeels byggede paa dets Grund, og mangen en Muurvæg deri kan vel være omtrent sex hundrede Aar gammel. Tiden og adskillige Regenters Bygnings Lyst har medført mange Forandringer og Omdannelser, og den nærværende Indretning er ikke ældre end fra Reformationstiden og endog tildeels yngre. Det Ydre gjør ingen fortrinlig god Effect og ligner mere en Række af store Huse end en Nationalbygning. Jeg besøgte tilligemed min Reisekammerat Generalstaternes og Folkerepræsentanternes Forsamlings Sal i Haag som er ligesaa prægtig som smagfuld, og man advarede mig allerede dengang at jeg ikke skulde vente noget lignende om Parlamentshuset i London.

Meest imponerende er selve Westminsterhallen som bestandigen er aaben ud til Gaden og grændser til det Locale hvor Parlamentet samles. Den ansees for den største Forsamlings Sal i hele Europa. Taghvælvingen som er 90 Fod høj, støttes ikke paa nogen Piller. Hallen er 270 Fod lang og 79 Fod bred. Loftet er af Rødetræ arbeidet i de prægtigste gothiske Former. Ved festlige Leiligheder forsynes det hele med Gallerier og ophøiede Sæder og behænges med Tepper. Her var det at Richard II gav det store Julegilde som to Tusinde Kokke havde tilberedet, hvorved 10,000 Gjæster skal have været tilstæde.

Her stod den ulykkelige Carl I for Retten som afsagde hans Dødsdom. Her førtes den Ostindiske Gouverneurs Warren Hastings Proces som blev afgjort i Aaret 1795 og om hvilken Avis-Efterretningerne stundom underholdt og stundom gjorde os utaalmodige. Her har en slig Veltalenheds Strøm som man blot i Athens Areopag eller Roms Forum var vant til, baaret Gemytterne, ligesom paa Bølgerne og kastet dem hid og did og tilberedet snart Seier snart Nederlag for de kjæmpende Partier.

Naar man gaaer igjennem den uhyre Hal finder man i den inderste Ende ligefor Indgangen, nogle Trapper som igjennem en mørk Gang til venstre føre til Underhuset (the House of Commons) igjennem en stor Dobbeltdør, som dog kun staaer aaben for Parlamentsmedlemmer. Men Tilskuerne stige opad en snæver Trappe til Galleriet. Dette aabnes dog kun naar man enten foreviser et Admissionskaart fra et Parlamentsmedlem eller forærer Manden som staaer ved Indgangen en halv Krone (halv Spec.). (Dog er dette sidste egentligen at betragte som en Misbrug, thi ingen burde tilstædes Adgang til Galleriet med mindre han er forsynet med Adgangskort fra en Parlamentsherre). Har man nu snoet sig igjennem den stundom qvælende Menneske-Trængsel paa Trappen, op til Galleriet, som blot kan rumme omtrent 200 Personer og faaet et Sæde paa de amphitheatralsk ophøiede Bænke, saa kan man overskue den hele Sal. Den er af meget maadelig Størrelse. Forhen havde den været et Kapel St. Ste-

phan helliget, men som dog siden Eduards VI Tid er blevet brugt til dets nærværende Bestemmelse. Væggene ere panelede. Tilhørernes Gallerie er over Hovedindgangen ved Enden af Salen. Ved begge Sider ere Gallerier for Parlamentsmedlemmer som dog ofte ere næsten tomme, hvilket man da man er nærved at qvæles af Trængselen ikke kan see paa uden Misundelse *).

Her samles hele Nationens 658 Repræsentanter. Ligefor Indgangen seer man „the Speaker" siddende paa etslags Trone med en lang sort Kappe og en uhyre stor Allongeparyk. Ligefor ham staaer et stort decoreret Bord ved hvilket to Clerks sidde som Registratorer med sorte Kapper paa og Parykker. Paa dette Bord ligge Papirerne og Pergamentsrollerne som indeholde de nyligen indleverede Forslag eller Bills; paa den anden Ende af dette Bord ligger et stort gyldent Scepter saalænge Forsamlingen er tilstæde som lovgivende Magt. De amphitheatralsk ophøiede Bænke som ere beklædte med grønt Saffian og strække sig langs henad Salen paa begge Sider ere Palamentsherrernes Sæder. Ofte er kun en tredie Deel af Medlemmerne tilstæde. De have slet ingen udmærket Klædning. De komme ind i Forsamlingen med Støvler og Sporer og med Hatten paa Hove-

*) Stundom ere dog Side-Gallerierne næsten fulde. Der ere endogsaa adskillige Palamentsmedlemmer som hyppigen tale fra Galleriet, hvilket har en gandske egen Effect. Palamentsfriheden synes ret tydeligen at udtale sig, selv i denne Skik. Overs.

det; tale med hinanden naar den debatterte Gjenstand er af liden Interesse eller strax afgjøres ved Votering. Dog er det Skik i det man gaaer ud at bukke sig for den Talende.

Jeg var tilstæde ved flere Forsamlinger dog kun en Time af Gangen. Ofte vare de fra Kl. 3 om Eftermiddagen til Kl. 11 og ved vigtige Debater indtil næste Morgen. Men da der ikke forefaldt synderligen interessante Gjenstande og ingen af de fortrinligste Talere kom tilsyne saa tilstaaer jeg at det var mig især om at gjøre at erholde et Total-Indtryk af denne Nationalforsamling. Endog ved Localet er Minister-Partiet kjendeligt fra Oppositionen. Hiint optager alletider Pladsen til Høire fra „the Speaker" dette Pladsen til Venstre.

Ulige mere, end det som just afhandledes, beskjæftigede mig Tanken om de Mænd som igjennem adskillige Aarhundreder havde staaet paa disse Stæder og om de Lynstraaler, som herfra udgik over den ældre og nyere Verden, om de to udødelige Pitter, Fader og Søn, som i vore Tider talte saadanne Ord som gjenlød i alle Verdensdele. Nærheden af den underjordiske Kjælder i hvilken man i Aaret 1605 havde tilberedt alle Nationens Repræsentantere Døden ved en Explosion, tilbagekaldte livligen i min Erindring det frygtelige Krudtforræderi (Gunpowder treason) hvorover der endnu bestandigen hviler et Mørke, ligesom ogsaa over dets Opdagelse. Endnu siden den Tid existerer den Skik at lade hiin Kjælder undersøge af tilforladelige Personer før hver Session.

Snarskriverne (Shorthandwriters) som sad paa den yderste Bænk i Galleriet tiltrak sig ogsaa min Opmærksomhed *). Jeg beundrede deres skarpe Øre ligesom deres forbausende Færdighed til at opfatte hvad der taltes nedenunder dem i en saa stor Afstand og stundom slet ikke overlydt; men jeg beundrede heller ikke mindre de engelske Bogtrykkeriers utrolige Hurtighed. Thi det som først sildig om Natten kunde afskrives var allerede næste Morgen til at læse i en Mængde Tidender i Tusinde Aftryk. Endelig gjorde jeg ogsaa her mangen en behagelig Erfaring om mine Naboers Tjenstvillighed, som underrettede mig om de berømteste Parlamentsherrers Navne baade af Ministerpartiet og Oppositionen og beredvilligen forklarte mig mange Ting som vare mig ubekjendte. Hos andre udtalte sig Behag eller Uvillie ved hæftige Legems Bevægelser eller betydningsfulde Miner. Dog havde jeg tænkt mig det Hele meget høitideligere. For dette

*) De som indlevere til de forskjællige Tidenders Comptoire Efterretninger om Parlamentsforhandlingerne kaldes Reporters. Disse ere af to Slags, deels de her nævnte Snarskrivere, deels saadanne som uden at skrive et eneste Ord memorere hele Taler eller endog hele Forhandlinger i hvilke forskjellige Parlamentsmedlemmer tale; dog er det ikke troligt at der vel er nogen af dem som er i Stand til at memorere en heel Aftens Forhandlinger men nok Alt hvad der siges i $1\frac{1}{2}$ à 2 Timer og det endog med megen Nøjagtighed. Jeg har endog hørt disses Tilforladelighed anbefale fremfor Snarskrivernes. Man kjender dem let i Galleriet af deres ubevægelige Stilling og stundom lukte Øjne. Den som vil male Opmærksomheden bør male dem. I Virkeligheden forefindes den vel neppe nogensteds livagtigere. Overs.

blivær dog alletider Stilhed og Rolighed den første Betingelse (?). Denne har vist fundet Sted da Chatham talte og advarede imod at ophidse America; og da han i hiin uforglemmelige Time hævede sig endnu engang paa sine Krykker og raabte med døende Stemme: „Britter, I ville kjøbe Fred? Opoffre Hæder og Herredomme, ikke tugte Frankerig, som skjælvede for Eder, og nu spotter Eder. Jeg — skal vidne imod Eder for Efterslægten. Op! Lad os kjæmpe, og hvis det skal saa være, falde, men kun under Fædrelandets Ruiner." Vist har ikke noget Aandedræt ladet sig høre den Tid Edm. Burke talte prophetisk om den franske Revolution; da Fox tordnede, eller Chathams store Søn Will. Pitt, støttende sin Haand rolig paa Bordet talte hele Timer uden at sige et eneste Ord, som ikke angik Hovedsagen og selv naar Veltalenhedens vældige Strøm brusede imod ham fra Fox og Sheridan, stod dog fast som en Klippe i Søen og som en kyndig Søemand, som ikke trak sin Haand bort men styrede og reddede Statens Skib.

Overhuset (the House of Lords) udgjør en anden Afdeling af Bygningen. Salen er ligesaa stor som den sidstomtalte men her er intet Gallerie. Tilskuerne, som kun tilstædes Adgang ved et Kaart de maae erholde af en af Lorderne, maa holde sig bagved den Skranke som adskiller den Plads Medlemmernes Sæder optage, ligesom i Underhuset paa begge Sider af Bordet som staaer i Midten, fra den bageste Plads. Selv naar Underhuset inviteres til

at skikke en Deputation maa den ogsaa blive bagved denne Skranke. Mange Tilhørere lægge sig ned paa Gulvet hvor man skal høre endnu bedre. Ved denne Sal er der heller ikke nogét pragtfuldt. Tapetserierne paa Væggen som ere næsten 200 Aar gamle forestille Sejeren over den spanske Armada. I Enden af Salen seer man Thronen, fra hvilken Kongen eller den som træder i hans Sted aabner eller prorogerer Parlamentet. Foran Thronen sidder Storkanzleren paa en Uldsæk. Han præsiderer stedse og leder Forhandlingerne ligesom Speaker i Underhuset. Til højre sidde Rigets første Stænder, som Erkebispen af Canterbury og York i Bispeornat, ogsaa ere alle 24 Biskopper Medlemmer af Overhuset og tiltales med Titlen My Lord. Derpaa følge Hertuger, Grever og andre Rigets Stormænd. Under Biskoppen af Peterboroughs Dr. Marsh's Beskyttelse var jeg tilstæde ved Overhusets sidste Sesſion og hørte blandt andre en kort og kraftig Tale af Marqvien af Landsdown, hvori han saare eftertrykkeligen understøttede Herr Wilberforces sidste Forslag om Slavehandelens Afskaffelse. Han talte saa tydeligen og bestemt at ikke et Ord undgik mig, hvilket hyppigen var Tilfældet i Underhuset.

Den derpaafølgende Dag, den 31te Julii, sluttede Prindsregenten Sesſionen med en Tale. Selv naar jeg havde havt et Adgangskort vilde jeg dog ikke have udsat mig for den Fare at blive knuset ihjel i Forsamlings Salen, uden dog at see eller høre Noget og jeg foretrak overhovedet at betragte det hele glim-

rende Tog fra Biskop Marshes Vinduer, hvor den gik tæt forbi. Det kostede megen Besværlighed at arbeide sig igjennem den umaadelige Mængde af Mennesker og Vogne i Gaderne som førte derhen, skjønt de ere overmaade brede. Men denne Besværlighed blev rigeligen belønnet ved Synet af en uhyre Menneske-Masse af alle Stænder i alle Slags Skikkelser, ved Synet af et Folk iblandt hvilket Drengen allerede tager Deel i Alt, som er et National-Anliggende, og anseer sig berettiget til at dømme om Statens Overhoved bør hilses med Yttring af Misbhag eller med Bifaldsraab. I selve Toget saae man endnu det ældgamle ejendommelige Kostume, saavel paa Vognene som paa Heroldterne og paa hele Følget. Folkets Stemning var dengang kold, og man ahnede allerede meget af hvad siden efter paafulgte. Dog udbrød den ikke i nogen aabenbar Yttring af Uvillie. Den hele Ceremonie varede neppe en halv Time, hvorpaa Toget kom tilbage igjen i samme Orden. Garden til Hest viste sig ved denne Leilighed i sin Pragtuniform paa sine stolte Gangere. Omendskjøndt den var tilstæde for at holde Orden og bane Vej for Toget saa mærkede man dog let hvor lemfældigen den gik tilværks med Folket og hvor moderate de Befalinger maa have været som de erholdt *).

---

*) Uregjerlig som Londonspøbelen er naar den er i ondt Lune, saa er den ogsaa paa den anden Side gandske utrolig ædelmodig føjelig og billigtænkende ved andre Leiligheder og ligesaameget som de hade endog hvert mindste Skin af Undertrykkelse saa agte de Lovene i li-

Tower.

Hvem er der iblandt os som ikke kjender denne herlige Bygning? Fra umindelige Tider er der neppe forefaldet noget mærkeligt i England hvorved Tower ikke har spillet en Rolle, være sig for at modtage Konger og Dronninger ved deres Tiltrædelse til Regjeringen, eller for at indslutte dem som Fanger; være sig for at forkynde festlige Nationalanliggender ved sine Kanoners Torden eller for at tilbagekalde i Hukommelsen vigtige Begivenheder af Fortidshistorien. Nysgjerrigheden gjør Valfarter derhen, for at see Kongens Krone, eller Tøihuset eller Menagerjet af Løver og Tigre. Men den, hvem Englands Historie svæver i Hukommelsen, han gjennemvandrer med gandske andre Tanker og Betragtninger denne Nationalborg som Aarhundreder byggede og Aarhundreder stræbte at ødelægge igjen.

I sin nærværende Skikkelse er Tower en forvirret Masse af mange Taarne og smaa og store Bygninger. Disse omgive det gamle Hovedslot, en uregelmæssig Fiirkant som man let kjender af de fire ulige Taarne paa Fæstningen. Dette er hvad man skjælner fra det øvrige under Navn af det Hvide Taarn. Fabelen man fortæller om at Julius Cæsar skulde have lagt Grunden til denne Byg-

---

gesaa høi Grad. Ogsaa har den uhyre daglige Folkestimmel indskjærpet dem mange smaa Selskabs Dyder som paa andre Steder ere næsten ukjendte. Af disse Aarsager er man bedre faren i en Menneske Trængsel i London end de fleste andre Stæder.

ning, har intet historisk Værd. Derimod er det vist at Wilhelm Erobrer omtrent i Aaret 1056 byggede denne Fæstning paa en Forhøining paa Bredden af Floden Thames for at have et Tilflugtsted hvor han kunde forsvare sig i Tilfælde af et Oprør da denne Borg behersker baade Floden og Byen. Hans Søn, Wilhelm Rufus, gjorde baade Vold og Grave deromkring; og enhver af de følgende Konger har tilføjet noget Nyt og befæstet det Hele bedre. Nu er Bygningernes Antal saare meget tiltaget indenfor Voldenes store Omkreds, endog Gaderne ere flere. Iblandt disse Bygninger ere f. Ex. Kirken, Blodtaarnet, Klenodiekammeret, det større og mindre Arsenal, Commandantens og mange Embedsmænds Huse og forhen ogsaa Mynten.

I et saadant Monument fra Fortiden kan der ikke mangle antiqvariske Mærkværdigheder. Heller ikke er denne Bygning nogensinde tillukket for Besøgere som indfinde sig hver Dag. Dog piner man dem heller ikke til at besee det Hele paa engang. Da hver Afdeling har sin egen Opsynsmand har man frit Valg med Hensyn paa hvad man først vil see.

Man begynder sædvanligen med Rigsklenodierne. De befindes i en egen dunkel Hvælving. Man føres ind i et ligesaa dunkelt Forgemak, og man bliver bedet at sætte sig ned paa en Bænk som staaer foran et Jerngitter. Bagved samme viser Skatteforvareren sig med et Lys og foreviser det ene Stykke efter det andet i en bestemt Afstand. Der ere: Rigskronen, Rigsæblet, St. Edvards Staven, det gyldne

Saltfad dannet som det Hvide Taarn, Sværdet, Ampullen og Guldørnen, som indeholder den hellige Salvelses Olie &c. Derhos glemmer man ikke at fremsige Lexien om alle disse Herligheders uendelige, gandske uberegnelige Kostbarhed; allesammen ere de beladte med Juveler og Perler; dog ere der Sagkyndige som betvivle at alt er saa ægte som man foregiver. Kronen maa vist ikke stemme overeens med disse Tiders Smag, saasom man til Georg IV Kroning forfærdigede en gandske nye af betydelig Værdie. Den store Forsigtighed man iagttager ved disse Tings Forevisels, er Følgen af et under Karl II forsøgt Rov hvori Oberst Blood som var Commandant i Tower gjorde sig skyldig.

Iblandt andre Mærkværdigheder ere der to meget store Sale i en anden Bygning som fornemmeligen interessere. I den ene (the spanish Armory) viser man Levninger af den berømte spanske Flaade (Armada) som et Trophæe fra Philipps og Dronning Elizabeths Tid (i Aaret 1588). En Voxfigur som forestiller hende i Tidens Kostume seer man i Enden af Salen. Hun vil just stige til Hest og stille sig i Spidsen for Hæren. Her seer man og spanske Vaaben, Lænker og Tommeskruer som de seierdrømmende Spanske holdt i Beredskab for Fangerne; og derhos mange andre Levninger fra henrundne Aarhundreder. I den anden (the Horse armory) er hele Rækken af de engelske Konger, lige fra Wilhelm Erobrer ned til Georg II opstillet i den fulde Rustning som de selv havde baaret siddende paa

deres Stridsheste. Nogle af dem vække en meget levende Erindring om Shakespeares Traogedier ved deres Kjæmpe Skikkelser; og Kontrasten imellem dem saa stive og døde som de her befindes og det virksomme Liv med hvilket de forhen spillede deres Rolle, frembringer Gysen. Paa Væggene hænge erobrede Hjelme og Pantzere. De blanke franske Kyrasser fra Waterloo glindse særdeles imellem alt det øvrige.

Umaaleligt er Vaabenforraadet, som opbevares i de forskjællige Tøihuse i Tower, men Kunsten hvormed de ere opstillede og sammensøiede til de brillianteste Figurer, hvorved man holdes skadesløs for det Ensformige i en Masse af Skydegevær og Sabler for mere end 100,000 Krigere, er og mageløs. Alexander af Rusland skal have sagt i Aaret 1815. „Dette er ikke et Tøihuus for en allerede endt Krig, det er en Rustning for en Krig som skal begynde."

Imedens mange af mine Ledsagere, opholdt sig ved enkelte Rustninger, Vaaben, mange mærkelige Artilleriestykker og desl. gjenkaldte jeg i Erindringen mange mindeværdige Begivenheder af Fortidens Historie. Jeg havde saa ofte tænkt mig tilbage i hine gamle Tider, nu stod jeg paa deres egentlige Skueplads. De som sædvanligen vise En omkring bekymre sig kun alt for lidet derom. Det er vel ogsaa hyppigen Tilfældet at Tilskuernes Ønske bestemmer dem til at fremvise kun det som falder i Sandserne; som f. Ex. Bøddeløxen med hvilken Johanna Boleyns Hoved blev afhugget; Henrik VIII Spadserestok hvis Knap indeholder tre smaa Pistoler, med

hvilken han ofte skal have vandret ukjendt om Natten, for at see om Politiebetjente og Vægtere gjorde deres Pligt. Engang siger man blev han greben som en mistænkelig Person og slæbt hen i Vagthuset, uden at give sig tilkjende til man om Morgenen bemærkede hvem Fangen var. Skjælvende kastede Vægteren sig ned for hans Fødder men istedenfor Straf erholdt han kun Roes. I øvrigt skal der siden den Tid en Sum være bestemt for Vagthusenes Opvarming, fordi Majestæten havde frossen forfærdeligen i den kolde Nat.

En med Historien fortrolig Veiviser, kunde hvis han fandt en Kreds af Tilhørere, tilbringe mange Dage ved at gjøre dem bekjendte med Skuepladsen for alle de Scener hvis Beskrivelse i Burnet, Hume eller Shakespeare saa uendeligen interesserer ved Følelsernes uendelige Vexel.

Lige ved Indgangen kunde han sige: „Her paa Themsens Bred er den varselfulde blodige Forræderport (traitors gate, kaldes og bloody gate) igjennem hvilken utallige for Høiforræderie Anklagede ere i saa mange Aarhundreder førte ind i denne Bygning, for aldrig at vende tilbage igjen. Hiin Hovedbygning, det hvide Taarn, var i gamle Dage Palaiet, hvor alle Konger og Dronninger havde deres Residenz i de første Dage efter deres Thronbestigelse. Ved vægtige Leiligheder forsamlede de ogsaa her deres fortroligste Raad og utallige Forhør — Acterne ligge endnu hist i Record Office — ere anstillede baade i denne og de tilgrændsende Haller; ofte ere endogsaa Dødsdomme fældte over Uskyldige i

Forhørets allerførste Time, fordi Magthaverne fordrede det og saasom blot faae Dage vilde have bragt Uskyldigheden for Lyset. — Der henne er Blodtaarnet *) — den har sit Navn af Gjerningen! — i hvilken Richard III holdt sine uskyldige Myndlinge Ednard og York fangne, og lod dem myrde mens de slumrede, for at bemægtige sig Thronen **). Under hiin Trappe havde man skjult Legemerne; først 191 Aar senere opdagede Christoph Wren dem da han byggede der, og Karl II lod deres Been bisætte i Westminster og hædrede dem med et Monument. I hiin gamle Hal i det Hvide Taarn, forledtes den mægtige Hastings af den hyklerske Tyran til selv at afsige sin Dødsdom; brød derpaa ud med Naserie og endnu i samme Time laae hans Hals paa en Blok som tilfældigen fandtes i denne Gaard, for at modtage Dødshugget. — Saa ilfærdig var Hævn=

*) Endnu er dette Fængsel bestemt for de værste Forbrydere. Den sidste var Thistlewood, Anføreren for Mordercomplotten mod alle Kongens Ministre.

**) Disse ere de unge Prindser hvis Mord Shakespeare saa rørende beskriver, at man neppe veed om han i denne Beskrivelse har viist sig større som Maler eller som Digter:

Saa laae det unge Par
Og slynged om hinanden
De uskyldige Alabaster Arme
Og deres Læber ligned' Rosenknopper,
Som i sin Sommerpragt hinanden kysse.
Paa Sengen laae en Bønnebog. — Man myrded'
Her hvad Naturen havde skiønnest frembragt
Fra Skabningens Ophav.

Rich. III, 4de Act.

gjærrigheden! — Den gamle høje Muur der er Beauchamp=Taarnet — Der var den saa meget attraaede og saa snart glemte Henrik VIII anden Gemalindes Anna Boleyns sidste Opholdssted. Herfra gik hun ud paa Skaffottet, hvor Øxen vi saae i den øverste Sal skildte hendes skjønne Hoved fra Legemet. — I hiin Bygning boede Underkommandanten i Tower, Pardridge. Udaf Vinduet der oppe saae Johanna Gray sin henrettede Gemals blodige Legeme føre til Graven. En halv Time senere faldt hun selv, her hvor vi staae, som et Offer for den uforsonlige Maria.

Slige Erindringer, som en forstandig og med Historien bekjendt Cicerone kunde endnu forøge med mange andre, gjøre Besøget af Stæder som i sig selv have en saa betydelig historisk Mærkværdighed saare interessant. Det forekommer os som om det som allerede er skeet for længe siden stod endnu for vore Øjne. Hvortil nyttede ellers Decorationer paa Scenen, hvis de ikke forstærkede Indtrykket, af det man seer og hører? Imidlertid er dog dette noget man slet ikke maa vente af dem som sædvanligen føre os omkring, og det bedste Middel bliver desaarsag, selv at studere sig ind i Historien. Netop dertil har man her saa saare meget Stof. Der gives en Periode i Englands Historie, hvor den Efterretning gjentages næsten paa hver Side om Stadens første Mænd: „Han blev sendt til Tower; anklaget for Retten; ført ud paa Højen som omgiver Tower „Towerhill“ og der henrettet!“

Dog paaminder det ældgamle Statsfængsel ikke saa livligen om nogen Periode som om den i hvilken Henrik VIII regjerede, hvis Samtidige Luther var. Kirkereformationen, som paa en Maade begyndte under ham, havde lykkeligen Fremgang under hans Søn Eduard VI, blev under hans ældste Datter Maria grusomt forfulgt, under hans yngre Datter Elizabeth atter fremmet, gav saa mange sørgelige Anledninger til Religions Kampe, Forfølgelser, Arrester og Bloddomme. Hvem kan tælle alle de Suk og Taarer som under disse Regjeringer ere uhørt udstødte, useet udgydte indenfor disse Mure? For mange som bleve Slagtoffere for vilde og fanatiske Lidenskaber, har Historien kun bevaret Omridset af deres Hændelser; ved andre derimod opholder den sig desto længere. Naar Tyranniet ikke har skaanet Ungdommen, ikke Kjønnet som man dog er tilbøjelig til at tilgive større Feiltrin end de Vildfarelser som reise sig af en svagere Natur, saa opfyldes endog den koldeste Historieskriver med vemodig Deeltagelse, og naar han endog bestræber sig for at undskylde dem, hvis Brøde, som Maria Stuarts, neppe lader sig dække, saa billiger dog hver Læser i det mindste det Menneskelige i Synsmaaden. Men i høieste Grad oprørende er det naar man støder paa saadanne Blodscener som de, der slutte de to unge Dronningers Annas og Johannas Historie. Siden jeg stod i Nærheden af deres sidste Fængsler og for længe siden simkne Grave, er deres Billed blevet endnu mere levende for min Sjæl og har opfordret

mig til endnu engang at gjennemgrandske de mindste Omstændigheder ved deres sidste Dages Historie i de tilforladeligste Kilder. Kanskee er endogsaa mangen en af mine Læsere en kort historisk Episode ikke uvelkommen. Den frembyder ogsaa en Leilighed til at sammenligne den henrundne Tid med den Nærværende; saasom i det selvsamme Land, som fordum var en Skueplads for Regenternes frygteligste Vilkaarlighed, atter en Dronning staaer i Skranken imod sin Gemal for Parlamentet, i en Kamp om Uskyldighed og Brøde, og det under Omstændigheder hvortil man neppe finder en Parallel i Historien.

Vi ville da først hensætte os i Beauchamptower Anna Boleyns sidste Opholdssted. En kort Erindring om Henriks Ægteskabs Historie maa forudskikkes for hendes.

(Fortsættes.)

Han havde levet i et 18aarigt Ægteskab med sin Broders Enke den dydige Katharina af Arragonien og med hende avlet en Datter, Maria, som siden blev Dronning. Paa engang opstod hos ham Samvittigheds Skrupler over Retmæssigheden af en Forbindelse med en saa nær Paarørende, som skulle være blevne endnu hæftigere efter han havde lært at kjende den unge skjønne aandrige Anna Boleyn, som var Dronningens Kammerfrøken, og alt Haab var ham betaget at kunne overraske hendes Død paa en utilladelig Maade. Da han efter mange Aars Bestræbelser endeligen fik Tilladelse til at skille sig ved Katharina ægtede han denne. Hun fødte ham næste Aar en Datter, Elizaberh. Snart kjøledes ogsaa denne Kjærlighed. Snart henrykkede en Yngre, Johanna Seymour den Ustadige. At indlede en Proces, at erholde en Dødsdom, var ikke vanskeligt for en saa frygtet Regent, hvor Parlamentet var saa svagt. Anna beskyldes for Utroskab, fængsles og henrettes efter et flygtigt Forhør. Hans nye Gemalinde Joh. Seymour, som Historien ellers roser, fødte ham Eduard VI hans Efterfølger, og døde faa Dage derefter. Henriks fjerde Ægteskab foranledigedes blot ved Politik. Valget faldt endelig paa Anna af Cleve. Hun ankommer i England, hjelpeløs, næsten ligesaa corpulent som selve Kongen, uden Yndighed, uden Aandsdannelse. Fra første Øieblik mishager hun og nogle Dage efter Vielsen hæves Ægteskabet igjen. Et gandske andet Indtryk gjør derpaa den skjønne Katharina Howard. Hun giver

Kongen sin Haand; hendes Kjærlighed havde længe tilhørt andre Hofmænd. Hendes letfærdige Opførsel kan ikke længe skjules. Denne Gang ikke tilbøielig til Skilsmisse maa dog Kongen endelig bequemme sig til at lade hende sætte under Tiltale, og efter en kort Underſøgelse og egen Tilstaaelse af Brøde bliver ogsaa hun med sine Bolere henrettet paa Towerhill. En ung Enke K. Parr sluttede Gemalindernes Række. Engang truer Fanatismen ogsaa at ødelægge hende. Arrestbefaling er allerede udstædt. Et Tilfælde og hendes Klogskab redder hende. Hun bliver den eneste som overlever Tyrannen.

Hvilket Malerie af en Konges Privatliv! Men og tillige — Hvilket Billed af Tidens Fordærvelse, af Parlamentets krybende Lydighed, af et frit Folks Fornedrelse, af Domstolenes Uretfærdighed! — Derimod naar man seer til England i den sidste Tid vil man finde at en Dronning som laae under en svar Anklage kunde træde frem og fordre Ret, og at Parlamentet handlede med største Mildhed og Skaansomhed. Hvordan endog Udfaldet blev og paa hvilken Side Retten endog laae, saa er det dog umiskjendeligt at Tiderne ere blevne bedre og menneskeligere, at Livet og Menneskets almindelige Rettigheder ere stegne i Priis.

Iblandt alle Henriks Gemalinder vakte ingen ved sin Skjæbne saa stor en Deeltagelse som den anden i Tallet, Anna Boleyn. I sex Aar havde Henrik underhandlet med Paven og mange Universiteter, for at faae sin første Ægteskabs Skilsmisse gjort lov-

mæssig. Thi dengang behøvede man ved visse Uretfærdigheder i det mindste Kirkens Samtykke for ikke at støde an imod den offentlige Mening. Havde man engang erholdt dette enten ved Magt eller List tillod man sig al tænkelig Haardhed i Udførelsen. Heller ikke kunde Anna paa nogen anden Maade bevæges til en Forbindelse, og den Modstand hendes Dyd viste imod alle uværdige Forslag maatte endogsaa sikkre hende Kongens Agtelse. Efter hun lovligen var formælet med ham, holdt hun sin Plads i tre Aar. Derpaa fulgte Kulde. Efter den første Datter, den siden saa berømte Elizabeth Fødsel, havde hun født en død Søn. Allerede dette lod han hende haardt undgjelde for. Hun var af et livligt muntert Temperament, var opdragen i Frankrig og den engelske stive Hofetiqvette var hende imod. Hendes Omgang var aaben, venskabelig, stundom uforsigtig; hun forstod ikke at være Dronning imod sine egne Paarørende eller dem som havde været hendes Venner i hendes forrige Stand. I en mistroisk Tidsalder gav sallerede dette Stof til Klager og Bagvaskelser, og hendes Broders ondskabsfulde Gemalinde Grevinden af Rochefort lod dem ikke mangle. Vel var hun formedelst sin Skjønhed, Blidhed og Godhed tilbedet af alle dem som omgav hende. Men hun viste en Tilbøielighed for Protestanterne, og dette undgik ikke den gamle Læres Tilhængere. Dette og Kongens nye Lidenskab for Johanna Seymour fremskyndede hendes Fald. Da ved en Turnering som holdtes i Greenwich, hendes Lommetørklæde faldt hende ud af Haanden, hvori

Kongen mistænkte en Aftale med en af Ridderne, var han strax bestemt. Paa Stedet blev hun sat i Husarrest. Flere af Hoffet som vare hendes Venner eller Tjenere bleve strax skikkede til Tower; næste Dag ogsaa hun selv. Den Troskyldige formodede ikke andet end at man vilde sætte hende paa Prøve. Da hun kom til Tower faldt hun paa Knæ og besvoer sin Uskyldighed. Hun havde der ventet et endnu slettere Fængsel og kom til sig selv igjen da man anviiste hende et anstændigt Værelse. Dog tilstod hun siden efter med megen Aabenhjertighed de smaa Uforsigtigheder i Opførsel og Tale, som hun kunde have tilladt sig, saasom hun ikke havde ahnet at der var det mindste Ondt deri; men ligesaa bestemt paastod hun derhos sin ubrudte Troskab. Dog — Kongens Vrede var ubetvingelig. Ingen af Hoffolkene gik i Forbøn for hende; endog de som havde modtaget store Velgjerninger af hende forstummede. Erkebiskoppen Cranmer var den eneste, som vovede at tale for hende. Han havde alletider været hendes varme Ven. Hendes Iver for Religionen og Kirkens Forbedring, hvis sidste Virkning blev en Oversættelse af Bibelen i Landets Sprog, som og hendes overvættes Godgjørenhed imod alle Fattige og Lidende havde gjort hende saa dyrebar for Kirkens første Embedsmand. Derfor vilde Henrik heller ikke i denne Tid møde ham personlig. Nu tog Anna sin Tilflugt til Pennen og skrev følgende ligesaa simple og ædle som rørende Brev til den uforsonlige Henrik.

„Sire! Min Kongel. Gemals Unaade og mit Fangenskab forekommer mig som noget saa gandske uhørt, at jeg slet ikke veed hvad jeg skal skrive eller for hvad jeg har at undskylde mig. Deres Naade vil at jeg ved en Tilstaaelse af Sandheden skal atter erholde Deres Yndest, og giver mig dette tilkjende ved den, De kjender som min gamle erklærede Fjende. Saasnart jeg erholdt dette Budskab forstod jeg Deres Mening. Kan Tilstaaelse af Sandheden sætte mig i Sikkerhed, vil jeg med den beredvilligste Lydighed efterkomme Deres Befalinger.

Kun skal Deres Naade aldrig indbilde sig at Deres stakkels Gemalinde nogensinde kan bevæges til at bekjende Forseelser, hvorom der ikke engang nogensinde en Tanke opstod i hendes Sjæl. Nei, aldrig havde en Fyrste en Ægtefælle som var mere trofast i alle sine Pligter og den oprigtigste Kjærlighed, end De har altider havt i Anna Boleyn. O hvor gjerne havde jeg ladet mig nøie med dette Navn og denne Stand hvis det saaledes havde behaget Gud og Deres Naade. Heller ikke har jeg til nogen Tid, paa mit ophøiede Standpunkt, efterat jeg erholdt den Kongl. Værdighed, saaledes glemt mig selv at jeg ikke skulde ahne forud den Forandring som nu har fundet Sted. Thi da min Ophøielse ikke havde nogen fastere Grundvold end Deres Naades flygtige Tilbøielighed, vidste jeg ogsaa vel at den allermindste Forandring deri vilde vorde tilstræk-

kelig til snart at overføre denne samme Tilbøielighed paa en anden Gjenstand.

Det gik langt over mit Ønske og min Begjæring, da De valgte mig fra en ringere Stand til at være Deres Dronning og Ægtefælle. Men har De anseet mig en slig Ære værdig tør jeg og bede Deres Naade at ikke et flygtigt Indfald eller mine Fjenders ondskabsfulde Raad maa berøve mig Deres fyrstelige Hyldest. O! lad ikke den uværdige Beskyldning om Utroskab mod Deres Kongl. Naade saa skjændigen beplette Deres tro Hustrue og den umyndige Prindsesse, Deres Datter.

Jeg ønsker at stilles under Forhør; men lad mig have et lovligt Forhør, og lad ikke mine svorne Fjender paa engang komme frem baade som mine Anklagere og Dommere. — Ja, min Konge, tilstaae mig et aabent Forhør. Min Oprigtighed har ingen Grund til at befrygte nogen offentlig Beskjæmmelse. Da vil De erfare om min Uskyldighed lægges for Dagen, Deres Overbeviisning tilfredsstilles, Verdens Dadel og Bagvaskelse beskjæmmes, eller om min Brøde offentlig bliver bekjendt. Hvadsomhelst Gud eller De da maatte beslutte mig angaaende, saa vil i det mindste Deres Naade derved sikkre sig for offentlig Dadel. Kan min Forbrydelse lovligen bevises, staaer det Deres Naade frit for, for Gud og Mennesker, ikke blot at paalægge mig en passende Straf som

en utro Ægtefælle, men og at følge den Tilbøielighed, som De allerede har skjænket en Anden, hvis Navn jeg kunde forlænge siden have anført og for hvis Skyld jeg er kommen hid. I øvrigt er Deres Naade ikke ubekjendt med mine Formodninger om denne Sag. Men hvis min Skjæbne allerede er bestemt, hvis ikke alene min Død, men ogsaa en skjændig Bagvaskelse maa føre Dem til Nydelsen af den Lykke De efterstræber, saa kan jeg alene anraabe Gud, at han vil tilgive Dem og mine Fjender, som ere Redskaberne til dette, den svare Brøde, og at han paa Dommens Dag, hvor De snart maa møde ligesom jeg, ei vil affordre Dem et altfor strængt Regnskab for Deres ukongelige og grusomme Opførsel imod mig. Da bliver min Uskyldighed i det mindste offentlig bekjendt og jeg vil kunne fremstaae frifunden for enhver Anklage.

Min sidste og eneste Bøn skal være at jeg alene maa bære Byrden af Deres Naades Vrede, og at den ikke maatte berøre hine Ulykkeliges uskyldige Sjæle, som, eftersom jeg hører, holdes under stræng Bevogtning ligesom jeg. Fandt jeg nogensinde Naade for Deres Øine, har Navnet Anna Boleyn nogensinde været en Vellyd for Deres Øren, O! saa tilstaae mig denne Bøn. Jeg vil ikke længer uleilige Deres Naade men slutte med den inderlige Bøn til den Treenige, at han vil tage Dem i sin Va-

retægt og styre Dem i alle Deres Foretagender.

Fra mit kummerlige Fængsel i Tower
d. 6 Maii 1536.

Deres troeste hengivneste Gemalinde
Anna Boleyn."

Hvormeget endog denne Skrivelse bærer paa sig Præget af en reen Samvittighed, gik dog den utaalmodige Henriks Anklage for Retten rask frem. Nogle af hendes Medfanger bleve standhaftig ved at paastaae hendes Uskyldighed; andre derimod tilstod at have hørt Udtryk af hende som det vel kunde synes for frit for en Dronning at betjene sig af mod sine Undersaatter. Overkammertjeneren Norris som man lovede skulde beholde Livet, hvis han bekjendte, erklærede han heller vilde tusinde Gange døe, end anklage en Uskyldig. Kammermusikusen Smeton var den eneste, der, som man siger, bevæget ved en falsk Forhaabning om Benaadning, tilstod at have havt en ulovlig Omgang med hende. Da Dronningen imidlertid paastod at lovligt Forhør skulde anstilles, saa ilede man desto mere med hendes Henrettelse, og da hun forlangte at confronteres med sin Anklager, var han allerede taget af Dage.

Historien har opbevaret mange enkelte Omstændigheder, hendes Tilstand angaaende, under hendes Fangenskab i Tower som kun varede nitten Dage. I Begyndelsen da Slaget havde rammet hende saa uforberedt og hun endnu svævede i den grusomste Uvished om sin Skjæbne, plagedes hun i lige Grad af

legemlige og sjælelige Smerter. Hun fik Krampetrækninger og Overspændingen yttrede sig snart ved voldsom Graad, snart ved unaturlig Latter. Imellem havde hun dog rolige Timer. Snart fattede hun sig dog. Da hun, saasom man ikke havde givet hende nogen Advokat, stod for Retten af Pairs og Edsvorne forsvarede hun sig med Besindighed. Da Dommen: Skyldig! var fældet, og Straffen: „at brændes eller halshugges efter som Kongen vil bestemme," var bleven hende tilkjendt, løftede hun sine Hænder mod Himmelen og sagde: „O! min Fader og min Skaber og Du, som er Veien, Sandheden og Livet. Du veed at jeg ikke har fortjent denne Skjæbne!" Derpaa vendte hun sig til Dommerne og gjentog i det kraftfuldeste Sprog — in a pathetic declaration siger Hume — Erklæringen om sin Uskyldighed. Da hun kom tilbage til sit Fængsel sendte hun Kongen endnu en sidste Skrivelse, hvori hun takkede ham, at han bestandig vedblev at ophøie hende. Hendes Udtryk vare: „Af en ringe Frøken gjorde De mig til en Grevinde, derpaa til Dronning; og nu da De ikke kan bringe mig paa noget højere Trin i denne Verden, begaver De mig med den himmelske Martyrkrone. Man kunde næsten sige, at hendes Tilbøielighed til vittige, spodske, humoristiske Indfald, hvorpaa hendes Tale altid skal have været saa riig, her ikke engang havde forladt hende.

En af Opsynsmændene i Tower, Kings=

ton, under hvis Bevogtning hun var, skrev følgende slet stilede officielle Beretning til Overdommeren:

„Hun har i Morges skikket mig Bud og bedet mig at være tilstede ved hendes sidste Udsagn om sin Uskyldighed — Just imens jeg skriver dette skikker hun Bud igjen. „Herr Kingston," sagde hun, „jeg hører at jeg endnu ikke skal døe i Morgen; det gjør mig ondt. Jeg haabede for vist at være død inden Middag og fri for al Smerte." Jeg svarede hende, hun skulde ingen Smerte føle. Det var blot et Øieblik — Derpaa svarede hun: Man fortæller mig at Skarpretteren er meget behændig, og jeg har en tynd Hals. Derpaa spændte hun om den med Haanden og udbrød i hjertelig Latter — Jeg har seet mange Mandfolk og Fruentimmer henrettes og godt kunnet bemærke hvor bange de vare. Men jeg finder at denne Dame tænker paa sin Død med Lyst og Glæde — Hendes Skriftefader er hos hende siden Kl. 2 i Morges. Intet videre mærkeligt er forefaldet."

Kort før Middag førte man hende til Retterstedet paa Towerhill. Skarpretteren havde man forskrevet fra Calais, som en Virtuos i sin Forretning. Hun tiltalte endnu engang Tilskuerne, som vare samlede i Mængde, med megen Moderation: „at Retten havde fordømt hende, den maatte hun underkaste sig. Hun takkede Kongen for hans forrige Naadesbeviisninger, og ønskede man vilde bede for hende." Derpaa hengav hun sig til stille Andagt, lagde Hovedet paa Blokken, og mens hun udtalte Ordene: „Christo befaler jeg min Aand" faldt

den fatale Øxe. Legemet lagde man i en gammel Geværkasse. Da Klokken slog 12 om Middagen var den allerede nedsænkt i Graven i Kapellet i Tower. Næste Dag fuldbyrdede Henrik sit Giftermaal med den skjønne Seymour.

Sammenligner man den mandige Fatning, med hvilken Anna endte sit Liv, med den engang saa mægtige Minister og Stats-Secretair Cromwells senere Opførsel — som havde været Øienvidne ved hendes Henrettelse — hvilken Contrast! Sit Brev til Kongen sluttede han med de Ord:

„Jeg er en elendig Fange, jeg maa overgive mig til Døden, naar det behager Gud og Deres Majestæt. Men mit svage Kjød tvinger mig til at bede om Naade og Tilgivelse.

Skrevet i Tower med et svart Hjerte, med skjælvende Haand af Deres Majestæts allerÿnkværdigste Fange, Deres arme Slave

Thomas Cromwell.

P. S. Allernaadigste Herre, jeg beder om Naade — Naade — Naade." —

Hvis Anna Boleyn manglede den Trøst i sine sidste Dage at have holdt sig frie for enhver Skygge af Letsindighed og Uforsigtighed, hvis hun fornemmeligen gjorde sig Bebreidelser for at have fortrængt en retmæssig og dydig Dronning, i hvis Tjeneste hun var, skjønt uden en forsætlig Plan, og for ikke alle Tider at have behandlet hendes Datter Ma-

ria venskabelig, saa staaer derimod Johanna Gray for hver menneskelig Domstoel, fri og reen som en Engel. Thi at hun fra Begyndelsen af uvillig, dog endelig modtog Kronen, som efter den afdøde Konges Eduard VI Testamente og Parlamentets tilsyneladende Samtykke tilhørte hende, kan man sandelig ikke regne hende til nogen Forbrydelse, da hun desuden af sin unge Gemal indstændigen blev bedet derom, da hendes Fader og Svigerfader befalede hende, og endelig da den nyeligen befriede Kirke syntes at anraabe hendes Beskyttelse imod det undertrykkende Partie.

Henrik VIII havde i sit Testamente udnævnt sin eneste Søn Eduard til sin Efterfølger. Denne regjerede kun sex Aar. Efter det samme Testamente havde hans Søstre, først Maria og derpaa Elisabeth den næste Adkomst til Thronen. Men ved Skilsmissen fra den Ældres Moder, ligesom og ved den Yngres Moders Forkastelse, erklæredes begge Døttre i Grunden for illegitime og flere af Rigets Fornemme, drevne deels af Ærgjærrighed deels af Interesse for den under Eduard opkomne Protestantismus, vidste at gjøre netop denne sidste Betragtning gjældende hos den affældige Konge. Saaledes bestemte han sig til at gjøre sin Fasters Sønnedatter Johanna Gray som Næstpaarørende til det Kongelige Huus til Thronarving og udelukkede sine Halvsøstre derfra.

Sexten Aar gammel blev hun kun to Maaneder før Eduards Død, som det lod med heldige Varsler gift med den Tids mægtige Hertug af

Northumberlands fjerde Søn Guilford Dudley, som neppe var et Aar ældre. Den syge og ellers sparsomme Konge havde denne Gang ikke sparet noget for at gjøre sin Cousines Bryllupsdag høitidelig; hun var opvoxen med ham, havde deelt med ham mange Læretimer og ofte overtruffet ham i Næmme. Historien siger at Ungdom og Uskyld viisle sig aldrig skjønnere i noget Brudepar. Men saameget endog Folket syntes henrykket over hende paa hendes Bryllupsdag, blev dog hendes Thronbestigelse modtaget med Kulde. Den stolte Northumberland nød ingen Yndest og fortjente heller ikke nogen; Marias Rettigheder som selv var en ivrig Catholik og havde mange Tilhængere fornemmelig iblandt det ikke ringe Antal af Catholskfindede, syntes krænkede, og Henriks Testamente at være uretfærdigen overtraadt.

Da man forkyndte Johanna hendes Ophøielse paa Thronen, paa hendes Landsæde Durhamhouse, hvor hun meest levede i Stilhed da hendes Fader Suffolk og Svigerfader Northumberland hilste hende som Dronning paa deres Knæ, som det endnu er Skik i England, saa forstummede hun et Øieblik, men fattede sig snart og anvendte al muelig Veltalenhed — hendes tidlige og sjeldne Aandsdannelse gjorde at hun besad den i høi Grad — for at undslaae sig for en Værdighed som hun ikke meente tilhørte sig og som hun ikke fandt sig stærk nok til at fyldestgjøre.

„Eduards Søster" — var hendes Erklæring — „ikke mig tilkommer Thronen. Min Ungdom

uagtet, er jeg dog gammel nok til at kjende Lykkens Omvæltninger, og jeg har i Katharina af Arragonien og Anna Boley'n advarende Exempler. Desuden føler jeg mig altfor svag til at bære en slig Værdighed, og jeg vilde paa ingen Maade bortbytte min Frihed og Sindsroe for gyldne Lænker. Enhver som oprigtigt elsker mig vil ikke udsætte mig for undgaaelige Storme."

Men! gandske anderledes tænkte den stolte Northumberland. Heller ikke blev hans Søn Guilford, Johannas unge Gemal, ligegyldig for Kronens Glands. Hende, som han elskede høiest af Alt gad han og gjerne see paa det høieste Trin, og lod derfor Bønner og Overtalelser ikke mangle. Saaledes blev hun da endeligen overvunden ved Paatrængenhed fra alle Sider. Neppe gav man hende nogen Betænkningstid. Hun blev ført fra sit Landsæde paa Themsen som nye Regentinde, efter Tidens Skik for det første til det Kongel. Palais i Tower, og ved Indgangen modtaget med dyb Ærbødighed af Rigets Fornemme, sin Moder og Slægtninge.

Ubekjendt med alle Forretninger og alle Politikens Kneb og Beregninger, blev hun fra dette Øieblik kun Magthavernes Redskab, som vilde regjere i hendes Navn. Imidlertid tiltog Oprøret i Landet. Bestandig voxede den ved Henrik ottendes Testamente udnævnte Marias Tilhæng, og neppe var en Uge gaaet før man bemærkede Tumulten imellem Folket, som strømmede forbi Tower. Hertugen af Suffolk, Johannas Fader, kunde da intet

videre udrette, men maatte skaansomt forkynde hende, „at alt var tabt.“ Hun hørte ham med den største Rolighed. „Meget gladere,“ sagde hun, „stiger jeg ned af Thronen end jeg besteeg den. Maatte nu min frivillige Affigelse bøde for Andres Forseelse.“

Den seirende Maria holdt sit Indtog i Tower og tog de Kongel. Gemakker i det hvide Taarn i Besiddelse, hvor Johanna havde opholdt sig i ni Dage som Dronning. Nu var hun med sin hele Familie Marias Fange. Man anviiste hende en Boepæl i Borrough i et Privathuus som tilhørte J. Partridge. I denne Forfatning blev hun omtrent otte Maaneder indtil hendes Død. Da hun blev ført for Retten i Guildhall, anklagede hun sig selv uden Skaansel for at have modtaget Kronen, hvilket hendes ømme Følelse dybt angrede. Overdommeren afsagde Dødsdommen. Omendskjønt Henrettelser vare den Tid hyppige syntes Maria dog i Begyndelsen at ville spare et saa ungt og ubesmittet Liv, som ikke kunde mere vorde hende farligt. Tilsidst seirede dog deres Raad som omgav hende. Den afsatte Dronning var en ivrig Protestant; dette fuldbyrdede hendes Ødelæggelse; dog endnu mere hendes Faders ubesindige Foretagende.

Vi ville et Øieblik opholde os ved hendes Dannelse og Karakteer, før vi ledsage hende til Retterstedet.

Saavel i de historiske Efterretninger fra de Samtidige, som og hos alle senere Historieskrivere, fremstilles Johanna næsten som et Ideal af qvindelig Skjønhed, uplettet Dyd og en overordentlig Aands-

dannelse. Denne sidste bar vel hiin Tids Stempel, som ellers i saa mange Henseender var aldeles forskjællig fra vor Tidsalder. Navnligen var denne Forskjæl paafaldende i Ungdoms Underviisningen i de høiere, og i særdeleshed de fyrstelige Stænder. Den anbetroedes aldeles til lærde Geistlige. Dens fornemste Bestanddele vare deels fremmede Sprog, endog de døde, som Latin og Græsk, deels egentlig Theologie. Saaledes begriber man at mange af hiin Tids Fyrster og Regentere, foruden de nyere Sprog ogsaa forstode det Latinske i det mindste, som man desuden i den Tid betjente sig af i Diplomatiken. Dette Slags Underviisning overførtes nu ogsaa paa Qvindekjønnet, og der hvor Lyst og Evne viiste sig, manglede visseligen ikke Lærere som vilde paatage sig at give de unge Prindsesser en lærd Dannelse.

Henrik VIII var, sin haarde Karakteer uagtet, intet mindre end uvidende. Han havde endog læst Skolastikerne. Frem for alle agtede han Thomas af Aquinum, og da Luther havde talt om ham med Ringeagt, tog Kongen ham det saa ilde op at han udgav et Skrift om de syv Sacramenter imod ham. Intet Under, at han gav sin Thronarving Eduard en lærd Opdragelse, hvori hans Slægtning Johanna deeltog fra Tid til anden. Hun, som i Talent var Prindsen overlegen, fattede med utroelig Videbegjærlighed alt som man lærte hende. Allerede i en meget ung Alder forstod hun ikke blot de nyere men endogsaa det latinske og græske Sprog til den Fuldkommenhed at hun med Lethed skrev Breve

deri. I sin Barndom behandledes hun overmaade strængt af sine Forældre. Dette nærede kanskee hendes naturlige Hang til Stilhed. I det mindste faudt hun allerede i den tidlige Ungdom Videnskaberne mere tiltrækkende end Hoffets Forlystelser. Den lærde Asham, Prindsesse Elisabeths Lærer, fortæller i sine Breve, at han engang mens hele Hoffet var paa Jagt, har truffet hende sysselsat med Platons Phædon om Sjælens Udødelighed, og at hun forsikkrede ham at hun følte sig allerlykkeligst i en slig Omgangskreds. En af hendes Lærere Ellmer, en ivrig Protestant, gjorde sig ret megen Umage for at bibringe hende en dyb Indsigt i Religionen og endogsaa at udruste hende med Skolens Vaaben mod Papisteriets Vildfarelser.

En slig Dannelse, som gav hendes Aand etslags for tidlig Modenhed, maa vist nok forekomme os noget forkeert og i det mindste synes os pedantisk. Men dette var noget som hørte til Tidens Karakteer, og paa Johanna havde det i det mindste den velgjørende Indflydelse, at hun tidligt lærte at kjende noget meget høiere end en Krones Glands og at hun fandt, endog efter sin Formæling med den unge Guilford, som hun dog skal have elsket inderligt, Videnskabslivet meget efterønskeligere end Thronens farlige Svingelhøide.

Dette viiste sig herligt i hendes Livs sidste Timer og Dage. Vel var hun tilligemed sin Gemal og flere Slægtninge en Fange under Bevogtning i Tower, men i Begyndelsen blev dem dog tilladt at see hinanden og samles i den Kongelige Have og paa Slottet.

Men Udfaldet var hende dog mørkt og hun søgte Trøst og Beroligelse i sine Studier, og fornemmeligen i Religionen, som hun med sin gandske Sjæl holdt sig fast til.

Kanskee var ogsaa et Fængsel paa Livstid blevet hendes Lod, hvis ikke hendes egen Fader, Hertugen af Suffolk, som allerede engang havde erholdt Tilgivelse af Maria, havde stillet sig i Spidsen for et oprørsk Parti, hvori Dronningen og hendes Raad ikke kunde see andet end et Forsøg paa at sætte Datteren paa Thronen igjen. Uagtet hun slet ikke vidste noget deraf og intet var fjærnere fra hendes Ønsker, saa fremskyndte dog dette Befalingen om at have Johanna og hendes Gemal ryddet af Veien. Hun modtog Efterretningen, som saamange Forfølgelser og Henrettelser af protestantiskfindede kunde have forberedt hende paa, med megen Fatning, og beklagede den unge Gemal meget mere end sig selv, men fornemmeligen den ulykkelige Fader, som den Selvbebreidelse maatte plage at han havde opoffret sin Datter. Man haabede idet mindste ved Dødens Port at kunne omvende hende til den katholske Religion. Man overdrog til Provsten af Windsor D. Feckenham en meget lærd og dannet Mand, at gjøre et Forsøg dertil. Johanna modtog ham med en Ømhed og Blidhed som dybt rørte ham. Religionstvisten søgte hun at undgaae. „Hun havde," sagde hun, „de faa Timer nødig hun havde tilbage for at samle sig og forberede sig paa det vigtige Skridt." Han tog dette for et Ønske om at have hendes Henrettelse udsat og udbad sig endnu tre Dages Frist for hende. Denne

Frist var hende slet ikke kjærkommen. Imidlertid blev hun ved de gjentagne Besøg aldrig et Svar skyldig, og forsvarede sin Tro, navnligen den reformeerte Lære om den hellige Nadvere, mod den katholske om Messen med megen Færdighed og Veltalenhed; ligeledes skrev hun et Brev til sin forrige Lærer Harding, som Tidersnes Forfølgelser havde gjort vaklende, og beklagede sig over hans Frafald fra en Lære, som hun tildeels havde hans Underviisning at takke. Dette meget hæftige og bittre Brev haves endnu; det slutter med de inderligste Bønner om at han vil vende tilbage til Sandheden. Til sin Søster skrev hun ogsaa, paa de rene Blade i et græsk N. T. som hun skikkede hende som Mindeskienk, nogle rørende Afskedsord i det græske Sprog, og besvor hende at blive den evangeliske Lære troe.

Dødsdagen nærmede sig. Guilford skulde først døe. Han ønskede at see Johanna endnu engang. Hun kjendte godt hans Svaghed, frygtede for Afskedsscenen og lod ham bede at han vilde skaane baade sig selv og hende for denne Kamp, og hellere vente paa hende paa hiin Side Graven, saasom der kun vare faa Øieblikke til de igjen skulde forenes. Da han blev ført til Retterstedet paa Towerhill, tilvinkede hun ham fra sit Fængsels Vindue det sidste Farvel; snart derpaa saae hun Legemet indhyllet i et hvidt Klæde bringe forbi, og frydede sig ved at høre at han var død standhaftig og den evangeliske Lære troe. Lieutenanten i Tower, Bridgs, udbad sig en Mindeskienk. Hun gav ham sin Skrivertavle, hvori hun

just havde nedskrevet i forskjellige Sprog nogle Sententzer om alle jordiske Tings Forfængelighed, og den retfærdige Dom som Uskyldigheden tør vente.

Man frygtede for at en offentlig Henrettelse vilde gjøre for voldsomt et Indtryk. Det blev desaarsag befalt at opbygge et Rettersted inde i Tower paa Grønningen foran det hvide Taarn. Den katholske Geistlige Feckenham veeg ikke fra hendes Side. Holdende sin Bønnebog i Haanden lagde hun kun lidet Mærke til hvad han sagde. Dog takkede hun ham tilsidst meget venskabeligen for hans deeltagende Godhed, og tilføiede et Ønske om at Gud vilde oplyse ham at han maatte lære at kjende Sandheden. I en kort Tale anklagede hun sig selv endnu engang for sin Overilelse i at have modtaget Kronen, hvorvel hendes Hjerte aldrig havde attraaet den, og ydmygede sig for Gud, som ved Lidelser havde dæmpet hendes Hang til det Jordiske: „Hun havde ikke været fri for Forfængelighed, eller fra at finde Velbehag i forgængelige Glæder. Men ved sin Skjæbne havde hun vundet Tid til at angre sine Feil og forlige sig med Gud. Iøvrigt — tilføiede hun — tager jeg Dem, Mylords, og Andre her forsamlede til Vidner paa at jeg døer som et evangelisk-christeligt Fruentimmer, at jeg fornægter at have indlagt mig nogen Fortjeneste hos Gud ved mine Gjerninger, da jeg altfor vel veed, hvor mangelfulde de ere, til at jeg skulde forlade mig paa noget andet end hans Naade og Jesu Christi Fortjeneste." — Hun sluttede med at oplæse høit den 51 Davids Psalme.

Herpaa — fortælle alle hiin Tids Annaler — undslog hun sig for Skarpretterens tilbudne Hjelp og aftog selv sit Overklæde, og lod sig siden afklæde af sine troe Tjenerinder Elisabeth og Helena, og deelte imellem dem Halstørklæde og Handsker. Skarpretteren som faldt paa Knæe og bad om Tilgivelse, svarede hun venlig, og bad ham kun at afgjøre det snart med hende. Da man rakte hende et Tørklæde at binde for Øinene og hun fik Øie paa Blokken, spurgte hun: „Vil Hugget ramme mig før jeg har lagt mig paa Blokken?" Da man forsikkrede hende det ikke vilde skee, bandt hun Tørklædet for Øinene i en Hast, famlede derpaa omkring efter Blokken, og da man havde ført hende derhen lagde hun villig Halsen derpaa. Hovedet skiltes fra Legemet medens hun hæftigt fremsagde denne Bøn: „Herre i dine Hænder befaler jeg min Aand." Her tør vi vel sige med vor Schiller:

„hendes Fængselsdør gik op og Sjælen svang
Paa Englevinger sig til evig Frihed."

Hun blev begravet i Capellet i Tower hos Guilford. Intet Øie, ikke engang deres som vare paa Marias Partie forbleve uden Taarer ved denne Leilighed; Rygtet om hendes Forstand og skjønne Sjæl er udbredt i alle Lande; Taarer udgydes over hendes Skjæbne fjærnt og nær, endog i de sildigste Tider. Kunstnere og Digtere kappedes om at forherlige hende i deres Værker. Overdommeren Morgan, som afsagde hendes Dødsdom, blev affindig efter dens Fuldbyrdelse, og raabte uophørlig: „Bort — bort fra mig Johanna!" — og saaledes døde han.

Saaledes opstiller den engelske Historie, under tre paa hinanden følgende Regjeringer, i et Tidsrum af ni og halvtredsindstyve Aar, en høist tragisk Trilogie i tre Dronningers Skjæbne, som alle endte deres Liv paa Skaffottet. — Med dette Indtryk forlod jeg Tower, og søgte Censomhed efter en lang Vandring, som tillige bragte mig nærmere til Maria Stuarts Grav i Westminster. En gruelig Fortid havde jeg betragtet; en ved Fængsler, Retterstæder, Bøddeløxer ophidset Fantasie gav den samlede Eftertanke rigeligt Stof. Disse Dronningers Liv og Endeligt svævede endnu engang for min Indbildningskraft. Hvilken af dem, fra moralsk Synspunkt betragtet, har det retfærdigste Krav paa vor Deeltagelse, kunde ikke være nogen Tvivl underkastet. Hver især af dem er valgt til Heltinde af dramatiske Digtere; saasom Anna Boleyn af J. Banks; Johanna Gray af Rowe og Wieland; og Maria Stuart af vor Tids store Digter. Naar jeg tænkte mig dem fra dette Standpunkt forandredes hele Synsmaaden; mig forekom at Dramaturgens Valg kun kunde vakle imellem Anna og Maria. Jeg vil noget udførligere fremsætte mine Tanker over denne Gjenstand og underkaste den Kritikernes Dom.

Er det Tragoediens Opgave, at vise Opløsningen af en stor menneskelig Skjæbne, og at fremstille Livet i dets alleralvorligste Forhold, saa giver alle tre Dronningers Historie dertil en riig Anledning. Er det saa, at den tragiske Hand-

ling bliver æsthetisk ved Kraftens Seier over Lidelsen, saa er ogsaa dette Tilfældet hos dem alle tre, thi det er endog vanskeligt at bestemme hvilken af disse høie Damer, efter Historiens Beretning, har viist meest Mod og Standhaftighed baade for og i det afgjørende Øieblik. Og endelig: er inderlig Deeltagelse, Frygt, Medynk, Had og Kjærlighed Sorgespillets Løftestænger, saa er det vist, at ved at læse den simple Historie henrives vi af alle disse Følelser, og Kunsten har neppe nødig at sætte dem i en endnu hæftigere Bevægelse. Forsaavidt vilde altsaa Digteren, paa hvilkensomhelst af de tre Dronningers Historier hans Valg endog faldt, finde et tragisk Stof, og naar han godt bearbeidede sit Emne, kunne være sikker paa en heldig Virkning.

Hvis her blot var Talen om, hvilken af de tre ulykkelige Dronninger meest fortjente vor Deeltagelse, saa tilkommer den ustridigen Johanna i den høieste Grad. Den moralske Følelse — hvad enten vi nu betragte den som Retfærdighedssands eller overhovedet som Dydssands — maa naturligviis i høieste Grad henrykkes ved den reneste Uskyld og Dyd, ligesom og paa den anden Side blive oprørt ved en usmittet Dyds Undertrykkelse og Mishandling. Hverken i den ene eller anden Henseende staaer Anna eller Maria paa samme Trin som den yngre Johanna. Hun undgjelder slet ikke for nogen egen Brøde; hun lider som en Martyr for andres Forseelser; og har hun krænket en ellers tvivlsom Lovs Bogstav ved at modtage en Krone, bærer dog hendes egen

dybe Følelse hende et Vidne om at hun ingen Forbrydelse har begaaet. Lad Anna Boleyn være nok saa fri for den slemme Beskyldning om brudt Ægteskabstro. Hun bærer dog den Smerte i sig, at have forstyrret Henriks og Catharinas mangeaarige Ægteskabs Fred, om endog uden sin Villie, og den Bebreidelse, af ungdommeligt Letsind ofte at have glemt hvad der i hendes Stilling var hendes Pligt, og hvad hun ved Siden af en slig Ægtemand burde have undgaaet. Men Maria Stuart er saa ofte gledet ud af Banen, at dersom hendes Ægtemands Mord, som dog Schiller lader hende tilstaae, ikke strængt historisk kan bevises, saa bliver hun dog skyldig i mangfoldig anden Brøde.

Men vi interessere os for en menneskelig Karakteer og en menneskelig Skjæbne ikke blot i Forhold til den handlende Persons moralske Værd. Tragiske Heltes og Heltinders Lidelser kunne gjerne være selvpaadragne og forskyldte, og derhos kan dog vise sig en høi menneskelig Kraft som aftvinger os Deeltagelse, ja endog Beundring. Derved kommer ogsaa meget i Betragtning, hvormeget denne Kraft bidrog til at gjøre dem til det som de ere blevne, deres physiske og aandige Naturs Elementer og Egenheder, Lidenskaberne som kjæmpede i deres Indre, den udvortes Stilling og Omgivelse, i hvilken de udviklede sig, Omstændighederne som virkede paa dem, Besværlighederne de havde at overvinde, Fristelserne de vare udsatte for, Høiden paa hvilken de stode. Den hemmelige Følelse i hvert Menneskes Bryst om hans egen

Skrøbelighed, og Overbeviisningen om hvor let han selv kunde forføres, vækker Medfølelsen netop da allermeest, naar han griber herlige og i andre Henseender store Karakterer i Svagheder og Feiltrin hvorved han seer dem yde Menneskeheden den almindelige Tribut. Saaledes betragter Psychologen, Sjælemaleren, følgeligen, da dette i det mindste i den nyere Tragoedie er en af Skuespildigterens Hovedopgaver, ogsaa denne mange Ting fra en gandske anden Synspunkt end den blotte Ethiker, uagtet de moralske Egenskaber ved Karakterens Bedømmelse aldrig kunne gandske afsondres fra de øvrige.

Fra dette Synspunkt betragtet, turde Johanna Gray, i det mindste saadan som hun fremstilles for os i Historien, frembyde mindre Stof for Dramaet end Anna eller Maria. Den spæde Blomst er opvoxet i Skyggen, og hendes næsten altfor lærde Læreres Skole har meget større Deel i hendes Dannelse end Verden. I Viden, endog i lærd Viden, overgik hun kanskee de fleste endog de meest dannede af hendes Tids Qvinder, men den blotte Sproglærdom eller Bekjendtskab med en skoleret Theologies tørre Speculationer, i hvilken man saa tidligt indviede hendes fremstræbende Aand, kunde umueligen betragtes som heldige Elementer til qvindelig Dannelse. For hende vare de kanskee en velgjørende Erstatning for Undværelsen af muntre Barndomsaar. Thi hun henlevede sin meest blomstrende Tid under en meget streng Forældre-Tugt, og derved fik hendes Aand saa tidligt hiin alvorlige Stemning som i mange af

hendes Yttringer forekommer os næsten pedantisk. Hendes Giftermaal med den syttenaarige Guilford synes at være Politikens Værk, heller ikke giver deres Lighed i Alder (da de begge vare saa unge) nogen Idee om en hæftig Lidenskab, uagtet i saa dydige og ømme Gemytter letteligen en stille og rolig Kjærlighed vækkes, selv ved en udenfra stiftet Forbindelse. Ligeledes ved hendes Ophøielse paa Thronen, finde vi hende mere lidende end handlende. Hendes Utilbøielighed til at stige saa høit rører os; men vi begribe og letteligen at hun som tidligt var vant til lydig Underkastelse giver efter for Faderens, Moderens og Rigsherrernes Bønner. Hendes villige Affigelse synes os neppe et Offer; hendes Standhaftighed synes neppe at koste hende nogen Kamp, og det, at hun ikke vil indvilge sin unge Gemals Ønske, da han forlanger at see hende endnu engang før Henrettelsen, kan synes enten en uforventet Skaansel mod sig selv, eller Kulde, selv naar det reiste sig af Frygt for, at dette Møde kunde bringe hende til at vakle og forbittre baade ham og hende det sidste Dieblik.

Det forstaaer sig at Digteren har fri Raadighed over sit Stof og at Johannas Karakteer, dens næsten overjordiske Reenhed og Hellighed uagtet, dog kan fremstilles menneskelig. Kjærlighedens Opvaagnen i et saa reent Hjerte, Livets Udvikling i en slig Kjærligheds Element, som contrasterer med hiin kolde Philosophie og Theologie som forbittrede hendes Ungdoms Aar, vilde forsyne ham med et rigt Emne. Dog kunde en vis Eensformighed neppe undgaaes, og man kan

deraf vel forklare sig at der, saavidt jeg veed, ikke existerer nogen dramatisk Behandling af denne Historie, som har vakt synderlig Interesse. Youngs „Religionens Triumph" er ikke noget Drama og gjør Læseren ofte kold ved Svulst, Declamation og høie Sving, som ere altfor studeerte. Ustridig er Rowe's Jane Gray det bedste og dog ikke uden trættende Tirader og neppe af lige Værd med adskillige af hans øvrige i sin Tid meget agtede dramatiske Arbeider. Over Wielands „Lady Johanna Gray" (see hans Skrifters 17de D.) have Literaturbrevene allerede den Tid den første udkom brudt Staven (4 D. S. 242). De dadle medrette Karakterernes megen Eensformighed. „Johanna er en brav og fortræffelig Pige; Lady Suffolk er en brav og fortræffelig Moder; Hertugen af Suffolk er en brav og fortræffelig Fader; Lord Guilford en brav og fortræffelig Ægtefælle; endog Johannas Fortrolige, Sidney, er en brav og fortræffelig — ja hvad hun forresten er bliver man ikke ret klog paa." Derhos vise de hos den den Tid unge Digter — thi dette var hans første Forsøg af dette Slags — altfor betydelige Plagiater, ja næsten ordrette Oversættelser af de skjønneste Steder hos Rowe *) og de dadle ham

*) Iblandt andre Moderens kraftige Svar, da Johanna spurgte hende, hvorfor just hun, Datteren, og ikke meget hellere hendes Moder skulde arve Kronen:
Jane Gray
Ev'n you my gracious Mother
What must you be
Ere I can be a Queen

for at have fordærvet denncs ulige bedre anlagte Plan af det Hele, eller som de udtrykke sig, „for at have nedrevet et Tempel og bygget en Hytte deraf."

Vor Tids aandrigste franske Skribentinde Mad. de Stael, har i sin Afhandling om Selvmord (see hendes Skr. 3 D.) givet Efterretninger om Johanna Gray for derved at indlede et Brev fra hende til hendes forrige Lærer Ellmer, hvilket, hvis det var historisk ægte, kunde i det mindste give Dramadigteren Anledning til en meget interessant Situation. Deri fortæller hun om den gamle Asham, som i hendes Ungdom havde lært hende Sprogene, og læst med hende de græske og romerske Klassikere, at han havde efter hendes Dødsdom var fældet, besøgt hende i Fængslet og raadet hende til, efter de store Mænds Exempel som de begge saa ofte havde beundret, at forekomme den tyranniske Dronnings Dom ved en frivillig Død; og af hvilke Grunde hun havde afslaaet Giften han tilbød hende. Men man mærker snart at dette er altsammen Mad. de Staels egen Opfindelse.

L. Suffolk
That — and that only —
Thy Mother; fonder of the tender name
Than all the proud additions Power can give.

Hos Wieland lyder dette Sted saaledes:

Joh. Ist die Reihe denn
An mir? Was müßte meine Mutter seyn,
Eh mir der Thron gebührte?
Herzogin v. S. Deine Mutter!
Und stolzer auf den Namen deiner Mutter,
Als auf den Ruhm, die strenge Herrscherin
Der Welt zu seyn.

At Maria Stuarts Skjæbne indeholder et rigt Stof, og at hun selv, endog gandske historisk fremstillet, er en poetisk Karakteer, derom kan man slet ikke mere tvivle siden Schillers Tragoedie blev til. Desaarsag har vor store Digter kunnet følge Historien temmelig nøiagtigt, uden derfor at opgive sin digteriske Kunst og Frihed. Hvis den ellers ikke mislykkede Oversættelse har fundet en mindre glimrende Modtagelse i England end den franske i Frankrig, saa kan dette allerede deraf forklares, at Maria hører til den romerske Kirke, og adskillige Steder i Stykket synes at ophøie den katholske Religion paa den protestantiskes Bekostning.

Ogsaa Anna Boleyns Liv og Endeligt er allerede som simpelt Factum betragtet, vel passende for et Sørgespil; men dog endnu mere i Betragtning af den store Mangfoldighed af Karakterer som tage Deel deri og optræde deri som handlende, saa at Digteren finder ogsaa her allerede i Historien Grundtrækkene til den bestemteste Tegning af en heel Række af Sjælemalerier. Allehaande Lidenskaber, Kjerlighed og Had, Skinsyge og Fanatismus, Medlidenhed og Hævngjerrighed, Fortrolighed, Underfundighed og Kabale optræde vexelviis. Selv Religionen paa en Tid da den fremstræbende Protestantisme kjæmper med Pavedommen, maa man ikke tabe af Sigte, da Heltinden, uden at være oplært i Skolernes Theologi, men desto sikkrere ledet ved sin lyse Forstand, viser en afgjort Forkjerlighed for Re-

formatorernes Lære. Ved alt dette motiveres de enkelte Personers Følelser og Handlinger, og desaarsag kan der ikke mangle paa de stærkeste Kontraster som maatte give Skuespillet en høi Grad af Livlighed.

Hovedpersonen har deri nogen Lighed med Maria Stuart, at hun — hvor Johanne Grav er opvoxen i en Skoles snævre Kreds — ikke blot, som den skotske Dronning, tidligen er kommen ind i den store Verden, men ogsaa navnligen har levet en lang Tid ved det franske Hof, hvorved begges oprindelige brittiske Karakteer udvikler sig paa den fremmede Jordbund, og i en — i Sammenligning med Englands taagede Hofluft, lettere og klarere Ætherluftning, har dannet sig paa en mere ejendommelig Maade og er ligesom blandet af begge Landes Nationaliteter. Dog beholdt Anna, som ved Fødselen stod paa et lavere Trin, meget mere uskyldig Godtroenhed; ahnede neppe Fare dengang hendes Ødelæggelse allerede var besluttet; hengav sig ligesaavel til Angest som Haab; trøstede sig ved Overbeviisningen om sin Uskyldighed, men viiste efter det første Indtryk af Kongens Vrede var forbi, en Uforfærdethed og Aandsnærværelse og et Mod lige til det sidste Dødsslag, som uskridigen vækker en høj Interesse og mere Deeltagelse end en blot lidende og uden Kraft sig hengivende, eller stoisk philosopherende Dyd kunde fremkalde. I hvilken frygtelig Kontrast staaer med denne saa reen menneskelige, uskyldige, og desaarsag i Ungdommens Munterhed sig let glemmende Natur, Svigerinden, den forrykte Grevinde af Rochester,

som for at styrte hende, kan nedlade sig til at gjøre Annas Omgang med sin egen Broder, som Grevinden var gift med, mistænkelig. Hvor interessant kunde en Scene blive i hvilken denne ondskabsfulde Kone søgte ved Trudsler og Løfter at faae Bugt med de to Medanklagede Smeton og Norris; og saa den feige Smeton, som ved Haab om Benaadning blev bevæget til at afgive et falsk Vidnesbyrd, hvorimod den vakkre Norris stødte fra sig den skændige Anmodning om at vidne falskt og erklærede sig villig til tusinde Gange at døe før han vilde blive Forræder.

Selv Shakespeare har ikke gjort alt hvad der vel kunde gjøres for den rigtige Fremstilling af Henrik VIII *). Han levede i Dronning Elizabeths Tid, som netop fødes i det Shakespearske Drama som fører hin Konges Navn. Ustridigen lagde Tidens Nærhed i hvilken alt dette tildrog sig, ham Lænker paa. En Digter af vor Tidsalder vilde finde desto mere Stof i Tyrannens nye Forhold til

*) Dette burde siges og forstaaes med største Varsomhed. Der er netop overmaade meget at beundre i Shakespeares Fremstilling af Henrik VIII og fornemmeligen det at netop de Vanskeligheder, som Dr. Niemeyer omtaler, ere af den uefterlignelige Digter overvundne. Man seer hos Shakespeare meget tydeligen den vægelsindige, lunefulde og tildeels fanatiske Tyrann, som intet Offer finder for stort for sine Lyster. Forstaaer sig at Wolsey har ved sine slette Raad en stor Deel i hans Udaad, men dog neppe mere end Historien og Cardinalens Samvittighedsnag bekræfter. Dog bliver denne Omstændighed et herligt Middel for Digteren til at skaane den store regjerende Datters Følelser. Overs.

Johanna Seymour, hvilket fremskyndte Annas Død, uagtet Johanna Seymour selv ikke viser sig i noget ufordeelagtigt Lys i Historien. Og da kunde man motivere hendes tidlige Død ved den bittre Fortrydelse over at have givet Anledning til sin Forgængerindes haarde Skjæbne. — Erkebiskoppen Cranmer forbliver og sig selv liig ved denne Katastrophe — menneskelig, retsindet, men atter underdanig og eftergivende. Først da det gjaldt om hans eget Liv (under Maria) vaagner den rene Sjæls hele Mod i ham, som ikke skaaner sig selv naar det gjælder om Pligten.

Ogsaa for Scenens Afvexling og de Tilskueres Tilfredstillelse, som Theaterpragt er af Vigtighed for, vilde dette Emne være gunstigt. Annas Fald begynder ved et Tournement. Intriguen spiller ved et glimrende Hof. Processen føres i een Forsamling af de Kongel. Dommere og Anna fremtræder der i egen Person som Anklaget og fører selv sin Sag. Ligesom Katharina af Arragon hos Shakespeare; om hvis Tale det i Forbigaaende bemærkes, at den har megen Lighed med Annas Brev til Kongen. Ikke at tale om Towers gysenvækkende Omgivelser — de Ulykkeliges Fængsler — deres Bortførelse til Retterstedet paa Towerhill — Ligbegjængelsen hentil Kapellet. Den skrækkeligste Contrast ville fremstaae derved, naar man allerede i Kongens Palais bemærkede Forberedelserne til Kongens Bryllup med Joh. Seymour. Iøvrigt hersker ogsaa i denne Historie en uformildelig

Nemesis. Katharina forskydes af Henrik og Anna Boleyn kommer i hendes Sted. Anna Boleyn forskydes og Seymour optager hendes Plads. Et Aar derefter er hun heller ikke mere.

Man kan undre sig over at et saa rigt Stof har havt saa faa Bearbeidere. Banks „Virtue betray'd or Anna Bullen" er et meget ufuldkomment og som det synes for længe siden forglemt Drama.

Kongens Boliger.
Carltonhus og Windsor Slot.
(Carltonhouse. Windsor Castle).

Jeg har havt Leilighed til at lære begge nøie at kjende. Den nærværende Konge, Georg IV beboede Carltonhouse allerede i Aaret 1788 som Prinds af Wales og siden som Prindsregent. Windsor Slottet var Georg IIIs forhen saa yndede og paa den senere Tid saa sørgelige Opholdsted lige til hans Død. Paa hiint Sted er alt rigt og nyt; her derimod Alt simplere, og endog det Pragtfulde gammeldags.

Man maa være forsynet med specielle Anbefalinger for at see Carltonhouse indvendig. Jeg erholdt en saadan ved den i London tilstedeværende hannoveranske Quartalcoureer Herr. Heidsmüller, som er got bekjendt i Huset og derhos den tydske Geheimekammerers Landsmand. Denne sidste har Opsyn over Geværkammeret. Dette er navnligen for Kjenderen noget af det mærkværdigste

som der er at see i dette Palais. Det optager 4 Kammere i anden Etage, hvis mellemste Deel Fyrsten selv beboer. For den militære Besøger maae det være i høi Grad interessant og lærerigt at see alle Tiders og Nationers Vaaben og ikke at savne et eneste Slags, fra den Preussiske Grenadeers eller Jægers Rustning til Seapoyernes, Kinesernes, Japanernes Vaabensmykker, og de Vaaben som bruges ved den Store Moguls Livgarde, og at kunne anstille Betragtninger deels over Nationalforskjellen, deels over Krigskunstens Fremskridt og endog Smagens Udvikling i Forfærdigelsen af disse Dødens Redskaber. De Rigdomme, disse 4 Værelser indbefatte i enkelte Kostbarheder, i ædle Metaller, i Juveler og Perler, hvormed Pragtsablerne, Dolkehæfterne, Turbanerne og Hjælmene ere prydede, ere vel uberegnelige. Særdeles udmærket er, som man letteligen begriber, alt hvad der er kommet fra Ostindien; navnligen meget af de umaadelige Skatte, som bleve Engelskmændenes Bytte i Aaret 1792, efter Seringapatnam-Stormen, hvor den mægtige Tippu-Saheb tabte tilsidst Liv og Rige. Billedet af hiin ulykkelige Søn af en bedre Fader — af Hyder Ali — hvilket man har klædt i den Prydelse han plejede at bære, symboliserer ret levende Tyrannen af Mysore, baade i hans Herlighed og Fald. Bagstykket af den sidste zingalesiske Konges Rajah Sindahs af Kandis gyldne Throne, danner en stor Sol med mange Straaler af Juveler af ualmindelig Størrelse. Man

viser hans Throne som det sidste Minde om brittiske Erobringer i Indien. Thi først i Aaret 1815 gik hans Herredømmes Glands tilgrunde, og England vandt ved hans Riges Kuldkastelse Enevældet paa Ceylon. Et Aar derefter blev den Overvundnes Throne og Scepter føiet til den kongelige Samlings Kostbarheder.

Naar man seer sig omgiven af alle disse Trophæer, som meget mere ved aandig end physisk Overlegenhed, men og tillige meget mere ved umaalelig Begjærlighed efter Besiddelse og Herredømme, end retmæssig Adkomst her ere sammenhobede — saa fristes man til at spørge: *) „Hvad gav Europæere

*) Ja sikkerligen ere der mange, som gjøre saadanne Spørgsmaal, skjønt det vistnok ikke er den liberaltænkende, ikke den som med roligt Øje har betragtet Verdensbegivenhederne, ikke den som i hele Menneskehedens Færd iagttager og beundrer en højere Styrelse, som kan finde sig synderligen fristet til at fremsætte et saadant Spørgsmaal. Det kommer derfor Overs. noget fremmed for at den lærde og ellers saa liberale Forfatter just fremsætter det. Uden ligefrem at bekræfte at hiint Spørgsmaal var omtrent det samme som naar man spørger: Hvad giver Mennesket Ret til at tæmme Hesten eller Elephanten, at afrette Hunden og Falken ꝛc. saa tage vi dog lige saalidet i Betænkning, med Historiens Medhold paa vor Side at sige at vi fornemmeligen finde Leilighed til at beundre den højere Verdens Styrelse deri, at vi ideligen see den ene store Folkestamme paa mangfoldige Maader bidrage til den andens Fremskridt og Udvikling; at den ene vorder endog stundom som et Tugtensriis for den anden og derved virker som et kraftigt Fremskyndelses Middel til den hele Races Forædling. Nu tilstaae vi vel at det vilde være meget partisk og ensidigt at paastaae at Engelskmandens bestandige Hoved-Øjemed ved Østerlandenes Undertvingelse var Hindostanernes Forædling og Cultur. — Det var det nok

eller rettere sagt, hvad gav et Handelscompagnie (som kaldes Ostindisk Compagnie) Ret til at ødelægge Kon=

ligesaalidet som Romernes ved Galliens, Britanniens og Germaniens Undertvingelse — og at de nedsablede Tusinder af dem, brændte deres Stæder og styrtede deres Regentere, blot for at lære dem *mores*, men vi maae dog ligesaalidet paa den anden Side nægte: at den fulde Overbeviisning om, at de østlige Halvbarbarer maatte nødvendigviis vinde meget med Hensyn til politisk, moralsk og intellectuel Dannelse ved at komme under brittisk Herredømme, naturligen gav deres Erobringssystem høiere og humanere Betydning. Lader os afsky og dadle de Grusomheder, som ved slige fortsatte Erobringer hyppigen udøves og hvilke oftest reise sig af enkelte Subordineredes Nedrighed og Vindesyge, lader os endog dadle den Nation som under et forsat Erobringsværk skjødesløst tillader mange deslige Grusomheder at udøves i Nationens Navn; Lader os altsaa dadle Spaniernes Fremfærd i Amerika; men lader os berømme det Folk, som har fuldført en stor Erobringsplan paa en Maade, som Menneskeheden sjelden havde Aarsag at rødme over; lader os ikke nægte det Folk den billige Roes, som vel fornemmeligt til sin egen Fordeel men dog tillige til Asiaternes Beste har udbredt europæisk Cultur over en stor Verdensdeel, som i Forvejen baade i politisk og moralsk Henseende stod paa et meget lavere Trin; lader os rose den Gartner som luger Ukrudtet, beskjærer Hekkerne, planter og opelsker herlige Frugttræer og skjønne Blomster; og lader os dog aldrig anføre en saa urimelig Ting, at fordi dette eller hiint barbariske Rige enten i Østen eller andre Verdens Dele var igjennem saa mange Sekler bleven bestyret af en saa og saa gammel Rajaslægt, skulde det være en Synd at udrydde denne for at skaffe Indbyggerne en bedre Forfatning. Det er sandt, det var meget at ønske, hvis det lod sig gjøre, at under slige Erobringer, som skulle bringe Nationer fremad paa et høiere Culturtrin, ingen Udplyndringer fandt Sted, men dette er ofte umuligt af den Grund at barbarisk Magt er hyppigen en Basis for en barbarisk Nationalfølelse, hvilken nødvendigen maa bekæmpes og betvinges for at give Plads for en anden der skal begrundes paa høiere Fuldkommenheder og sande Borgerdyder. Overs.

geriger i en fremmed Verdens Deel og underkue Nationer som det vist aldrig var faldet ind at forstyrre det fjerne Origes Fred?"

At ligesaadan som i Naturen nye Former og Organismer fremstaae af de frygteligste Ødelæggelser, saaledes ogsaa i Menneskeverden oprørende eller endog øjeblikkelige Grusomheder gjøre Ende paa tusindaarige Plager, kan ikke undskylde disse, og Følgerne ikke gjøre det godt som ikke er godt i og for sig selv, men dog har denne Erfaring i det mindste Noget beroligende i sig for Menneskevennen. I det uciviliserede eller i dyb Overtro nedsjunkne Nationers Raahed og Barbari gaaer tilgrunde, tør han dog, om det saa end bliver først efter et Aarhundrede, ane kommende Slægters Opkomst som kanskee alene ved de voldsomste Midler kunne vorde menneskeligere og følgeligen bedre og lyksaligere. Storbritannien har omtrent atten Millioner Indbyggere (foruden Irland som har syv Millioner). Dette indskrænkede Kongerige har alligevel faaet Overherredømmet over mere end tresindstyve Millioner Mennesker i fjerne Verdensdele. Og hvem kan nægte det, at ved dette Overherredømme, et saa højligen dannet Folk har tilvendt sig, er Vejen banet for aandig, moralsk og religiøs Cultur, og tillige for ædlere og mildere Midler til at fuldende den? Endog, hvor de raa Folkeslag endnu ere fjerne fra at yttre nogen Sands for Videnskaberne eller at antage en luttret Religions Lære hvilken dog iblandt alle Menneskehedens Dannelses Midler altid var det kraftigste — begynde de dog

i det mindste at føle den Overlegenhed, som aandig Cultur giver Europæerne over dem, og blive tilbøjelige til at lade deres Børn lære at læse og skrive. Desuden befinder ethvert Folk sig bedre, under bestemte Love, som ere udkastede af moden Fornuft, og efter en tydelig Indsigt i Grundvoldene for ethvert Statssamfund, end under den lovløse Vilkaarlighed *). Den Haardhed og Umenneskelighed, som enkelte engelske Gouverneurer have gjort sig skyldige i, hørte under asiatiske Sultaners, Peishwaers, Schachers og Rajahers Scepter til Dagens Orden. Krig og Ødelæggelser var deres Hovedbeskjæftigelse og deres Fangers Skjæbne kjender man noksom af hine Landes Beskrivelser. Den gradvise Ødelæggelse af den store Moguls Rige, saavidt den er fuldbragt ved brittiske Vaaben, har sandeligen kostet Blod nok. Dog kan denne Blodsudgydelse ingenlunde sammenlignes med den som Delhi, Aurangzebs og hans Efterkommeres Sæde, endnu i Midten af det forrige Aarhundrede var Vidne til, da en fornærmet hindostansk Fyrste havde kaldt den persiske Tyrann Schach Nadir til Hjælp imod den daværende Mogul Mahmud. Mahmud lagde Diadem og Scepter for hans Fødder og Hundrede

*) Allerede denne Bemærkning af den lærde Forf. indeholder en tilstrækkelig Apologie for Engelskmandens Erobringer i Østen, hvis en slig ellers behøvedes.
Overs.

Tusinde Mennesker uden Forskjel paa Alder, Kjøn eller Stand, svømmede i deres Blod. Tusinde styrtede sig i Kilderne. Mange Hindostaner lukkede i rasende Fortvivlelse deres Familier inde, tændte Ild i Husene og styrtede sig selv i Luerne for at omkomme med deres Koner og Børn. Midt under disse grusomme Scener sad Schach Nadir i Mosche'en med sit diævelske Aasyn. Da han erfarede at fem Hundrede af hans egne Folk havde i Sinde at flygte til de frie Horder ved Caucasus, lod han deres Øjne udstikke med Penneknive. Ved Kuru gjorde han det samme ved syv Hundrede Andre, som havde det samme i Sinde; hundrede og ni og tyve af de Fornemste blandt dem lod han indmure i et Taarn. Paa sin ældste Søn lod han Øjnene udstikke, fordi han var altfor meget afholdt. Hvem der forsaae sig det allermindste i Krigstjenesten, ham bleve Øren eller Læber afskaarne, eller han blev ophængt ved Benene og slaaet paa Fodsaallerne indtil Knoklerne vare blottede. Ogsaa Kongen af Kandi, hvis Throne har forledet mig til denne Digression, var den vilkaarligste Tyrann og blev formedelst sine uhørte Grusomheder forraadt til Engelskmændene af sin egen Vezir. Hvis kun det halve er sandt af de Umenneskeligheder, hvad en Tydsker, som længe havde staaet i engelsk Tjeneste som Soldat, selv var tilstede da Tyrannen blev tagen til Fange, og just, da jeg havde skrevet det Foregaaende, stod ved min Dør og bad om Reisepenge, fortalte mig, saa kan man dog kun fryde sig ved at denne Throne befindes her, at intet Slagt=

offer mere farver dens Trapper med sit Blod og ingen Barbar mere kommer i Besiddelse af den.

Den nærværende Konges egentlige Beboelses Værelser i Carltonhouse aabnes ikke for Fremmede. Men Statsværelserne og Salene i nederste Etage, yde ved ejendommelig Pragt, moderne Smag og uskatteerlig Rigdom mere Underholdning end man plejer at finde naar man gaaer igjennem fyrstelige Slotters Gemakker ved Siden af kjedelige Førere. Kunstkjenderen finder fortræffelige Malerier af den ældre og nyere Skole, ogsaa Büster af Fox, Lady Hastings og fl. I Bibliotheket gad vist Literatoren og i Særdeleshed Liebhaberen af Pragtudgaver og Sjeldenheder af alle Slags, gierne opholde sig mange Dage. Salen, hvor det kostbare Sølv- og Guld-Service som er fra Carl I. og Dronning Elisabeths Tid er opstillet bag store Speilglasskiver, (hver af dem sagde Føreren kostede 200 Rigsd.) er ret egen at skue, ligesom ogsaa Thronsalen og det Kammer, hvor Minister Raadet forsamles, er som man kan vente sig en stor Nation værdigt.

Mindst Indtryk gjør det Ydre af Carltonhouse. En lang Række ioniske Colonner som begrændse Forgaarden mod Gaden skjuler næsten hele Fronten af Huset, som kun er to Etager høit, og hvis øverste Værelser ovenikjøbet ere paafaldende lave. Men man beskjæftigede sig meget med at forskjønne Pladsen hvor Slottet ligger, ikke blot ved Opførelse af skjønne Bygninger, men ogsaa ved at nedrive Huse for at aabne en viid Udsigt indtil Gaden Pic-

cadilli og siden slutte denne med Pragtbygninger. Kolonnaden ved Fronten skulde og rives ned og det Hele befries fra sin kummerlige Indskrænkning. Efter den utrolige Hurtighed at regne, med hvilken man seer store Bygninger fremkomme og forsvinde i London er uden Tvivl denne Plan snart iværksat.

Windsor som ligger 24 engelske Miil fra London, er ikke af megen Betydenhed, som Bye betragtet, og skilles fra Eton, som er en endnu mindre men ved sin Skole meget berømt Bye, blot ved en Broe. Den ligger i Midten af saare skjønne meget frugtbare og dyrkede Sletter, omgiven af en utallig Mængde herlige Landsæder og nydelige Lyststeder (Lodges, Cottages) som ofte hele Aaret igjennem beboes af Familier, som ville trække sig tilbage udaf Byens Tummel. Windsor Slottet (Windsor-Castle) hænger sammen med Byen, men ligger paa en betydelig Forhøining, som man paa een Side bestiger ved flere Hundrede Trappetrin. I en Afstand, og selv i Nærheden har det ved de høje af Quaderstene opførte Mure, næsten Udseende af en Klippeborg, hvortil vel ogsaa Wilhelm Erobrer, som for 700 Aar siden lagde Grunden dertil, kanskee bestemte det. Under Eduarderne blev det meget forandret og udvidet. Men Henrik den ottende og hans Datter Elisabeth, som ofte residerede der, og senere Karl II. have egentligen givet Slottet sin nærværende Form. Rundt omkring en Deel af Bygningerne gaaer en med Sand belagt Vei, som paa den ene Side er vel 25 Alen bred, paa den anden omtrent 10. Dette er den

berømte Terrasse, som først blev anlagt af Dronning Elisabeth, derpaa udvidet, og som i saa mange Reisebeskrivelser, ja endog i saa mange Digteres Qvad regnes for et af de skjønneste Steder i England formedelst den herlige Udsigt. I Sandhed man kan neppe løsrive sig fra Beskuelsen af Naturen som her viser sig for Øjet skjønt mere yndig end stor. Til venstre seer man den berømte Windsor-Park som den engelske Literaturs Yndere kjende af Popes Digte. Til den slutter sig den ærværdige gothiske Eton-Kirke. I Forgrunden seer man den herlige Grønning *), som overgaaer alle dem som vi kjende,

*) Den engelske Grønsværs Skjønhed gav Galloamerikaneren Simond Anledning til at anstille en Undersøgelse angaaende den Flid, som derpaa bliver anvendt. I sin Reise fortæller han derom Følgende: „Først jævnes alle Ujævnheder saa godt som muligt. Derpaa gjør Rullen (Walzen) det øvrige. Fornemmeligen bruger man den om Foraaret, saasnart Jordbunden er bleven saa fast at den ikke mere synker deri, og dog endnu saa blød at den lader sig jævne af Rullen. Bliver Græsset mosset forfrisker man det ved Aske eller Gjødning, men kun sjelden saasom det kun skal vore lavt og tyndt. Man mejer, man kunde egentligt sige klipper eller raserer denne gandske jævne Flade engang om Ugen og i vaadt og varmt Veir endog to Gange. I Tørreveir er det nok naar det skeer engang om Maaneden. Veiret maa da være fugtigt, Leen meget skarp og den maa stilles saaledes at den ligger gandske fladt med Grønningen, og den maa have et bredt Blad. Rullen er for det meste af støbt Jern og hul indvendig. Haandruller have omtrent 18 — 20 Tommers Tværmaal, ere 2½ til 3 Fod lange og veje omtrent 500 Pd. De som trækkes af en Hest ere to eller tre Gange saa svære. Nogle har jeg seet med 4 Heste for. Saa vidt Hr. Simond. Kun paa denne Maade kan man forklare sig hvorfor det saaledes behandlede Grønsvær

rigeligen forskjønnet med tætte Trægrupper i den herligste Væxt med Blade af de mangfoldigste Skatteringer. I utallige Bugtninger, Vindinger — hvorfra Navnet Windsor maaskee hidrører, slynger Themsen sig, og straaler i Solskinnet, som smeltet Sølv over de qvægrige Enge. Det meest omfattende Blik til alle Sider, har man fra det gamle runde Taarn, som før var Commandantens Bolig. Platformen er belagt med Bly, saa at man kan gaae rundt omkring paa den, og Øiet kan derfra overskue en heel Egn af tolv Grevskaber. I Midten viser sig en høi Træstamme derpaa vaier en tyve Alen lang Rigsfahne med Englands og Skotlands Vaaben, hvoraf man alletider kan vide, endog i mange Mils Frastand om Kongen er tilstæde i Windsor eller ikke.

Slottet som man uden Vanskelighed erholder Tilladelse til at see indvendig, har store tildeels meget gammeldags decorerede og meublerede Sale og Værelser. Fornemmeligen bliver man gjort opmærksom paa det Værelse, i hvilket alle de Skjønheder danne en lang Række, som fordum straalede ved Karl II overdaadige Hof. De ere for det meste malte af Kneller. Andre Værelser vare bestemte for store Høitideligheder, Forsamlinger og Concerter. I et af dem seer man endnu Håndels Orgel og hans Bil-

---

(turf) erholder denne Fuldkommenhed. Jeg kan forsikkre, at fornemmeligen i nogle af Collegiernes Haver i Oxford forekom det mig som om jeg gik paa Tæpper af det deiligste grønne Fløjel.

lede. En herlig Pendant til den første Fahne, som Marlborough sendte over til England efter Seieren ved Blenheim vare de første Ørne som Helten af Waterloo sendte hjem. Begge Seierstegn fandt vi opbevarede i en stor Sal. Fra den Tid Kongens Sygdom begyndte herskede den dybeste Stilhed i Slottets Indre. Vi nærmede os det Værelse, som Georg III. allerede mange Aar havde beboet. Vor Ledsager sagde til os: „Kun to Vægge ere imellem os og Monarchen." Man ved at han tidligt angrebes af en Sindssvaghed som dog i Aaret 1789 atter gik over. Men efter Aaret 1810 havde al Kunst forgjæves stræbt at adsprede den Taage, som omgav hans Aand og neppe havde han tilbage en Erindring om forrige Tider, tilligemed en dunkel Bevidsthed om sin Kongel. Værdighed. Tilsidst havde han ogsaa tabt Brugen af de to ædleste Sandser. Hver Maaned gik en egen Commission, til hvilken Biskoppen af London ogsaa hørte, til Windsor for at indhendte en Efterretning om hans Tilstand. Ellers var Adgangen til den syge Konge spærret for Enhver anden, undtagen hans egen Familie. Dronningen besøgte ham to Gange ugentlig saalænge hun selv var i Stand dertil. Hun døde tidligere. Den 29 Januar 1820 endte ogsaa hans kummerfulde Dage.

Man er vant til, at endog ved maadelige og selv forhadte Fyrsters Død, gjenlyde dog Lovtaler i alle offentlige Blade, som Ingen har mindste Tro til, at de tale om Taarer, som dog Ingen udgyder, og om almindelig Sorg, som Ingen dog har

følt. Endog ved en saa god Regents Afgang som Georg III. var, kunde man, naar man betragter hans høie Alder og fuldkomne Uvirksomhed paa den senere Tid letteligen ansee slige Yttringer for Intet andet end tomme Ord. Men her vilde man dog tage meget Feil. Med en gandske udeelt Kjærlighed var den hele Nation ham hengiven, og af de daglige Bønner om hans Livs Forlængelse, som jeg saa ofte hørte under mit Ophold i England, udsprang udentvivl ret mange fra Hjertets inderste Grund. Af Frygt for Forandring og formedelst Anelser om, hvilke Følger den kunde have, betragtede man hans blotte Tilværelse som en Velgjerning. Den gamle Folkesang: „God save the King“ blev med fuldt Hjerte sjungen ved alle Leiligheder. Viiste der sig kun et Medlem af den Kongel. Familie i Skuespilhuset fordrede Publicum strax at den skulde afsynges, og neppe ville man vente til Dækket faldt og Sangerchoret traadte frem. Ved de Steder: „Great George our King! Our noble King!“ lød altid det stærkeste Bifaldsraab. I alle Maleributiker hang hans Billed, saaledes, som man tilforn havde seet ham — om Sommeren for det meste fra Fredag til Søndag — paa Windsorterrassen om Aftenen vandrende omkring med sin Familie og talende venligen til hver Mand. Vor, nu ved det brittiske Museum ansatte, Landsmand Herr Nøhden sagde: „Jeg kan aldrig glemme det Indtryk, som Synet af denne almindeligen erkjendte ædle Fyrste gjorde paa mig første Gang jeg saae ham i Windsor-Slotskirke.

Han var den Tid 51 Aar gammel og var en af de skjønneste Mænd. Hans pletløse Levnet, hans punktlige Opfyldelse af sine Regentpligter, hans Persons indtagende Mandighed, den gammel engelske Simpelhed i hans Maneter, hans nedladende Blidhed i Omgang, indgjød Høiagtelse og vandt alle Hjerter for ham. Kongens Børn vare den Tid endnu unge og dannede en saare elskværdig Gruppe omkring de fyrstelige Forældre." Men naar man dog tænker paa saa mange smærtefulde Erfaringer, som dette Fyrstepar siden oplevede i deres Familie, saa kunde man vakle i sin Tro paa gode Exemplers Indflydelse, hvis man ikke vidste hvormeget Verden, og i Særdeleshed den store Verden, med alle sine Forførelser griber ind i, endog den meest omhyggelige Opdragelse, og hvormeget den, ligesom med Magt nedriver hvad hiin har bygget.

Da Prindsregentens, den nuværende Konges Sundhedstilstand var saa svag, saae England med desto frydefuldere Haab hen til hans ved Aand og Hjerte udmærkede Datter Prindsesse Charlotte. I hendes Forbindelse med den ædle Prinds af Coburg, som var efter hendes eget Valg, syntes hendes Bedsteforældres gamle Dyd og Huslighed at forynges. Snart forsvandt ogsaa denne skjønne Stjerne. Som bekjendt døde hun snart efter at have født en Prinds, hvilken ogsaa saae kun et kort Glimt af Livet, og den Gemal som kun i nogle Timer i forvejen var henrykt over sin Lykke, tabte i den næste en høitelsket Hustru, en Søn, og Udsigten til at faae Deel i en Krone som den almindelige Kjær=

lighed og Agtelse allerede havde sikkret ham. Man har sagt mig at man ikke erindrer nogen Dag at være oprunden mere dunkel og rædselfuld over London end hiin ulykkelige. Ligesom ved et electrisk Slag blev alle Boutiker lukkede; Alt indhyllet i den dybeste Sorg. Oldinge mødte man grædende paa Gaden. Man kunde anvende hvad Klopstock sang ved Dronning Louises Død —

Den mere Følende stod stiv og stille,
Forstummed' og først silde græd.

„wer mehr empfand, blieb unbeweglich stehen,
verstummt und weint erst spät."

Saa meget endog Friheds Ideen ligger Nationen paa Hjerte, er den dog ligesaameget sine Regenter hengiven, naar de ære og skytte dens Bulværk Constitutionen. Kongen kan, da han er bunden ved den, aldrig gjøre noget Ondt, men uendelig meget Godt. Dette siger Nationalfølelsen. I Prindsesse Charlotte haabede man eengang at faae en Regentinde, som vilde blive viis og standhaftig og kraftig, som den berømte Elisabeth, men i Henseende til Qvindelighed og Godhed meget ophøiet over hende.

I den, blandt andet ogsaa ved skjønt nyt Glasmalerie seeværdige Cathedral=Kirke i Windsor eller St. Georgscapellet er nu det Kongel. Begravelses Sted. Denne Kirke er en meget ædel gothisk Bygning af stor Omfang. Rige Domherrer lade der dagligen synge Psalmer og Bønner for sig af Vicarer (Choristers). Til denne Begravelse

gjør man endnu stedse Valfarter, for at mindes om den uforglemmelige Charlotte. Med taarevaade Øine viiste man os Stedet, hvor den utrøstelige Gemal maatte betvinge sin Smerte ved den høitidelige Bisættelse, da han saae alt sit Haab nedsynke med Ligkisten, som indesluttede hans hele Lykke. Hvor meget maa den hensovede Konges Begravelseshøitid have fornyet alle disse smærtelige Følelser.

Paa Kolonnerne i Koret vaje Hosebaandsriddernes Faner med deres Vaaben, over deres Sæder, saalænge de leve. I denne Kirke installeres de. Friderich Wilhelms og Alexanders Faner, som ved deres Besøg i Aaret 1815 bleve prydede med denne Ridderorden, vare iblandt de sidste. Som denne Ordens Underbetjente betragtes Medlemmerne af en Stiftelse for Adelsmænd eller Militaire af forfaldne Omstændigheder. Disse føre Navn af „poor Knights“ d. e. fattige Riddere.

Porterbryggerierne.

Jeg havde gjort mig det til en Lov, ikke at forkorte min indskrænkede Opholdstid i Hovedstaden, ved saadanne Gjenstandes Betragtning, som laae langt udenfor min Kundskabs og Bedømmelses Kreds. Endog ved saadanne Gjenstande, som ogsaa for Ikkekjenderen have en vis almindelig Interesse, ville jeg hellere betjene mig af mundtlige og skriftlige Beskrivelser. Navnligen skulde dette være Tilfældet med Alt hvad der hører til Fabrik- og Maskinvæsen og

overhoved til hiine mærkværdige mechaniske Opfindelser, hvorved den brittiske Erhvervsflid vel alletider, men dog især i nyere Tider i en saa overvættes Grad har udmærket sig. Hertil maa ogsaa regnes Porterbryggeriernes nærværende Indretning. Men netop denne meente mine Bekjendtere og Venner maatte Ingen lade useet, som havde været i London. Thi saa forsømte han Noget som intet andetsteds kunde erstattes.

En ved Aand og Hjerte lige agtværdig Medinteressent i et stort Handelshuus Herr Heisch, fra Strassburg, en fordums Ven af den uforglemmelige D. Blessig tilbød sig at være min Anfører. Ved hans Bekjendtskab med en af de betydeligste Brygherrer lykkedes det mig at faae alting nøjere at see end man sædvanligen pleier at tillade Fremmede. Jeg kan kun berette det, som faldt umiddelbart i Øjet. Den sagkyndige Læser ønsker jeg vist nok en snildere Fortæller, som formaaer at meddele ham et dybere Blik i det Indre.

Først noget om Oprindelsen og Benævnelsen af den saa meget berømte engelske Porter. I forrige Tider havde man treslags Maltdrikke, som man kaldte Æl, Øl og Topenningsøl. Sædvanligen drak man disse i Godhed og Styrke forskjællige Ølsorter blandede tilsammen, og man forlangte i Ølhusene, enten halvt og halvt (half and half) eller og treblandet (tretraadet — three threads) Øl, hvorved man forstod en Blanding af alle tre Sorter. Derved var den Ube-

qvemmelighed, at Øltapperen hvergang maatte gaae hen til tre Fade, og dette var det som bragte Bryggeren Howard paa den Tanke, at opfinde en Ølsort, som skulde ligne den tredobbelt-blandede Drik i Kraft og Smag. Dette lykkedes ham, omtrent i Aaret 1730, og saasom det af ham opfundne Øl formedelst sin nærende og styrkende Kraft især passede for Folk, som skulde gjøre svart Arbeide, tog han deraf Anledning til at kalde det efter disse Porter, hvilket engelske Udtryk snart betyder en Portner, snart en Lastdrager. Endnu stærkere end Porter er Æl; lettere derimod Bordøl (table-beer).

Det er nu en bekjendt Sag at disse Drikke og fornemmeligen Porteren, hvormed Hovedstaden forsyner baade sig selv og hele Landet rundt omkring, hører til de allerbetydeligste og meest indbringende Næringsgrene. Fordelen deraf, sagde Johnson engang, overgaar endog den Gjerriges Drømme. Man tæller foruden utallige mindre Bryghuse tolv Porter og sex Ælbryggerier af uhyre Omfang. Det Barclay Perkins og Comp. tilhørende, som vi besøgte, staaer i Henseende til Størrelse og Afsætning øverst, dernæst Whitbreads, som for nogle Aar siden tog sig selv af Dage med en Kniv og som var saa bekjendt som Oppositionstaler; dernæst Meux Reid &c. Disse Navne straale Øjet imøde i og udenfor London i alle Gader paa utallige Ølhuus- og Værtshuus-Skildte. Hr. Barclay, en ligesaa tjenstvillig som dannet Mand, og, hvis jeg ikke tager Feil,

Medlem af Underhuset, modtog os med forekommende Tjenstvillighed, og paalagde den første iblandt sine Officiantere at gjøre os bekjendte med Alting. Snart fandt jeg det bekræftet, som jeg havde læst om denne Gjenstand, at et londonsk Bryggerie forholder sig til vore som Slottet til Hytten.

Hovedbygningen indeholder alle til Fabricationen udfordrelige Fade, ligesom og hele Maskineriet. I det nederste Rum seer man for det første den Steencisterne som holder mere end halvfjerde Tusinde Oxehoveder; dernæst de uhyre Kobberkjædeler, hvori store Selskaber kunde holde Taffel; ovenpaa Kjøleskibene, som Søer af adskillige engelske Morgen Lands Omfang; Bøtter og Tønder af en slig gigantisk Størrelse, at man maae bestige to eller tre Etager, før man kommer til den med en Balcon omgivne Rand. Men et eneste af disse store Fade af hvilke vi talte henimod halvfemtesindstyve, og hvori Porteren, efterat den er tilberedet, opbevares, holder 2500 Oxehoveder, og det mindste indeholder, naar det er gandske fuldt, 3000 L. St. eller 18000 Rigsdalers Værdie af Porter.

I det indre af denne Fabrik seer man dog kun faa Arbeidere sysselsatte. Rolighed og Stilhed hersker i de store Rum. Alt hvad i forrige Tider blev udrettet, deels ved en Mængde Menneske Hænder, deels ved mange Heste, som satte Pomperne og hele Hjulværket i Bevægelse, udføres nu ved en Dampmaskine (Steem-engine), som er Sjælen i det hele, og efter nøjagtig Beregning gjør ligesaa meget Arbeide, som

halvfjerdsindstyve Heste, som arbeidede Nat og Dag. Den pomper Vandet i Kjædlerne; dagligen befordres henimod halvtredietusinde Skiepper af Maltet, som ligger paa det øverste Loft, ved Løftemaskiner igjennem adskillige Canaler derhen, hvor det skal bruges; store Kurve stige og synke, og blande Humle og Malt i de kogende Kjædler. Paa lignende Maade føres Urten til Kjøleskibene, fra disse til de store Tønder, fra disse igjennem underjordiske Kanaler til de i andre Rum liggende mindre Fade, og disse bringes derpaa videre uden at nogen Haand berører dem. Ikke kunde jeg noksom beundre den tilsyneladende saa simple og dog saa kunstige Mechanisme i Hovedmaskineriet, og alle Deles fortræffelige Jern- og Staalarbeide. Den mægtige, og derhos saa sikkre og stille Virksomhed syntes mig et betydningsfuldt Symbol paa N a t u r e n som er i evig Bevægelse, og dog ligesaa stille og ubemærket skaber og former. En eneste nøje agtpaagivende Opsynsmand stod i Centrummet og styrede, standsede og satte i Bevægelse, som en m æ g t i g h ø j e r e A a n d, hvem de blinde Naturkræfter adlyde. Et Ryk eller Tryk uden Gnidning, uden Rysten, forplanter sig med sin Virkning til det fjærneste Sted. Det som ellers alene syntes at kunne udføres ved organiske, menneske- og Dyrekræfter, det har den uophørligen pønsende Jagttagelses- og Opfindelsesaand, ikke skyende de dristigste Forsøg, fuldført ved tre mægtige Elementers Forening, opdaget deres hemmeligste Kræfter og deres evige Love, og tvunget V a n d, I l d og L u f t til at bearbeide for Menne-

skets Brug Stoffene, som ere voxne ud af det fjerdes Skjød. Et Sidestykke til dette uhyre Maskineri forefindes ellers i Mynten, som er utilgjængelig for enhver Fremmed, med mindre det lykkes ham at erholde et Adgangskort ved en anseet Mand, som det blev min Lykke at erholde ved den Hollandske Consuls Godhed. Dampmaskinernes (Steam-Engines) forunderlige Virkninger, som man ellers kun kunde betragte i Soho og Birmingham, vise sig her i deres største Fuldkommenhed; Mynternes Afrunding, Prægen og Kanten, skeer med en Hurtighed, som Øjet neppe kan følge. Men en nøjere Beskrivelse vilde dog, endnu mere end Bryggeriernes, fordre Mechanikernes og Physikernes Kløgt. Men baade her og paa hiint Sted erindrer Alt om den mathematiske og naturvidenskabelige Forsknings aands Triumph, som stedse fremskridende i Beregning, Opdagelse og Opfinden, stedse veed hvad den gjør og tidligere eller sildigere er sikker paa at komme til visse Resultater, medens den philosophiske Granskning saa ofte taber Traaden i Forskningens Labyrinth og maa opgive Haabet om at finde Udgangen.

Sandt er imidlertid, hvad der staaer i Sangen om Klokken:

„Die Elemente hassen
Das Gebild von Menschenhand!"
(„Elementerne hade
Hvad Menneskehænder formede.")

Desaarsag udfordre de, endog naar de synes tæm-

mede en stræng Bevogtning. Endnu erindrer Læseren kanskee den Ulykke som fandt Sted i Aaret 1814 i Meux's &c. Comp. store Bryggeri midt i London. Uagtet det store, tre Etager høje Gjærekar, som indeholdt ikke mindre end 900 Tønder, var omgivet med tredive stærke Jernbaand, saa sprang det dog. Den forfærdelige Strøm styrtede strax Husets Vægge. De nærmeste Huse styrtede ogsaa. Mennesker og Dyr bleve bortskyllede. En Moder sad just i et nærliggende Huus sørgende over sit Barns Liig. Døden overraskede hende der tillige med det andet overblevne som stod hos hende. Otte Personer bleve Ødelæggelsens Offere. Thi Rystelsen sprængte endnu flere Fade, og Kjælderne bleve forvandlede til Søer. Dette Bryggeri blev mig ogsaa viist. Men alle Ødelæggelsens Spor vare forlænge siden forsvundne og Forretningerne gik sin Gang som tilforn.

For at bringe det færdige Porter til alle Byens og Landets Egne og fornemmeligen til Themsens Bred for at indskibes, staae tilrede omtrent hundrede Heste i reenlige Stalde af en kolossalsk Størrelse, som hos os næsten aldrig var seet, som dagligen maae arbeide omtrent 15 Timer, men derfor ogsaa fodres med den kraftigste Næring i Overflødighed, og man siger de blive hyppigen meget gamle. Gaardene ere fulde af alleslags Fragtvogne og Kjøretøi indrettede i Forhold til Læssene. Disse Bryggervogne møder man i alle Gader.

Af den uhyre Quantitet Porter, som uophørligen brygges, kan man slutte sig til Afsætningen. Efter den

nyeste Angivelse jeg har faaet i Hænder bleve alene i det store Barclayske Bryggerie i Aaret 1818 bryggede, ikke mindre end 340,560 Barrel's eller 142,170 Oxehoveder. Amerikaneren Simond som synes at have indhentet meget nøiagtige Efterretninger over alle oeconomiske Gjenstande, angiver den aarlige Bryggeriskat som dette Bryggeries Ejer maae betale, at være 400,000 Pund Sterling eller 2,400000 Daler. Summen synes næsten utrolig og maa underkastes Statistikernes Dom.

Ellers fortæller man, at da den afdøde Konge engang besøgte Hr. Whitbread og spurgte ham om Antallet af de Fade, som vare i Brug, skal denne have svaret: „naar man lagde dem langs i en Række saa vilde de vel naae fra London til Windsor.“ Altsaa vilde de have bedækket mere end fir tydske Miil.

Fængslerne.

Kingsbench, Newgate og Millbank.

Sørgeligt er det, at ved Siden af saa Meget, ogsaa i moralsk Henseende Fortræffeligt, som man finder samlet i England, viser der sig dog tillige en saa høj Grad af Fordærvelse i alle Skikkelser, at man neppe har Plads nok til at afsondre alleslags Forbrydere fra Samfundet og paa den Maade sætte dem udaf Stand til at gjøre Skade. I en Stad som London, der ligner en lille Verden, og hvor altsaa ingen Skikkelse af det Onde eller Gode kan være uventet, kan dette mindst vække vor Forundring. Men desværre maae man tilstaae, at der neppe gives i hele

Kongeriet en Stad af første eller anden Størrelse, hvor man ikke har Leilighed til at gjøre lignende Erfaringer, hvortil vistnok de lavere Stænders Armod er saare megen og kanskee den største Aarsag.

Ligesaa almindelig er ogsaa den Klage at Tugt- og Forbedrings-Stiftelserne blive for mange Lastens Skole, hvor ingen Forbedring bliver mere mulig, og Utallige ødelægges baade i physisk og moralsk Henseende. Hvor dybt mange fortræffelige Mænd baade i England og Tydskland have følt dette og i særdeleshed, hvad Howard tilraadte og iværksatte for at bringe tilveie en radical Reform af Fængslerne, er bekjendt nok, og man maae undres over at just i denne sjeldne Menneskevens Fædreland ingen mere almindelig Virkning deraf spoeres. Nationen har ikke miskjendt hans Fortjeneste, hvilket hans Monument i St. Paulskirken viser. Men de herligste Ideer støde ofte paa uovervindelige Vanskeligheder naar de skal iværksættes, hvor den gode Villie til at udføre dem ingenlunde mangler.

Der gives i London 10 à 12 betydelige store Fangehuse, som jeg dog hverken havde Tid eller Kald til at lære nøjere at kjende. Nysgjerrigheden førte mig først til Kingsbenely, som er det bekjenteste, fordi det har huset saa mange Fanger, hvis Navne ere blevne berygtede og berømte i Tidens Historie. Det er og sandeligen interessant nok at betragte denne lille Byes indre Liv, hvor Indganger og Udgangen paapasses af en Portner med Argusøjne, og Murene, som omgive den hele Bygning ere saa høje og

saa glatte, at man endnu ikke har kunnet begribe hvorledes det blev Cochrane mueligt at klavre over dem og undslippe ubemærket. Forsaavidt paaminder Alting om at her er Friheden tabt og at her kun befindes Skyldnere, som Intet kan betale og Statsforbrydere. Alligevel synes dog paa den anden Side ingen Livsnydelse at mangle. Skildtene paa de forskjellige Boliger vise her et Kaffehuus, hist et Viinhuus eller Spisequarteer. Endogsaa Privatballer og Privattheatre synes her ikke at være usædvanlige. Heller ikke har man her glemt en Kirke. Hvilket besynderligt Selskab af Hoie og Lave, Statsmænd, Lærde, Krigere, kan her samles. Disse spillede forhen ingen smaae Roller, havde kanskee lært enhver Kunst og Videnskab, men desværre ikke den ringe Kunst: aldrig at lade Udgivt overstige Indtægt og derved sætte Ære og Frihed paa Spil. De som man saae af Selskabet syntes at være i gandske godt Lune. Vel vare der og mange som vankede omkring med lange tankefulde Ansigter, som om de tænkte paa bedre Dage, som vare henrundne. Andre derimod saae udaf Vinduerne og saae ud som Kjedsomhedens Billed. Andre gik rask frem og tilbage, som om de pønsede paa en Plan at faae den ustadige Fortuna fat ved Vingebenet igjen. Mange morede sig med alleslags gymnastiske Lege. Andre syntes at have beskjæftiget sig med at bemale meget kunstigen Murene med allehaande særdeles characteristiske Skyggerids — hvilke man overhoved seer meget hyppig i England — hvoriblandt sikkert

fandtes mangen en betydningsfuld Carricatur, som vi dog vistnok ikke forstode.

Snart blev imidlertid min Opmærksomhed meget mægtigere hendraget til Det, som nyligen, deels ved Privatfolks Almeenaand, deels af Regjeringen, er iværksat med en saa heldig Fremgang i andre Fangehuse, for at afhjelpe den ubeskrivelige Elendighed som der herskede, og særdeles den dybe moralske Fordærvelse, og for at bringe Howards menneskekjærlige Ideer til Udførelse. Den første Erfaring jeg gjorde af dette Slags var i det meest berygtede af alle Londons Fængsler, nemlig Newgate, som saaledes kaldes efter en Port af samme Navn, som i gamle Dage stod der i Nærheden. Dette Fængsel er ofte nedrevet og i Aaret 1780 atter opbygget i sin nærværende Form. Det ligger tæt ved det bekjendte Domhuus Old Bailey, hvor alleslags Forbrydere offentligen forhøres og dømmes. Nu har man og lagt Retterstedet tæt ved dette Fængsel, saa at Forbryderne, som forhen havde den lange Vei at reise igjennem Oxfordgaden til Tyburn, nu have kun faa Skridt til deres sidste Sted; og Gjenboerne see næsten hver Maaned et Sørgespil af sex til otte Henrettelser, saasom efter engelske Love endog et temmelig ringe Tyveri, og i Særdeleshed Banksedlers Forfalskning straffes med Døden.

For fire Aar siden toges slet ikke i Betragtning om det var Begyndere i Synden, kanskee næsten Børn, eller graahaarede Skurke, som man her pakkede sammen. Disse laae Hulter til Bulter i smudsige tem=

meligen snævre Kamre, ofte i mange Aar med det Haab, at blive førte over Søen til fjærne Der; uden mindste Indretning for deres Opbyggelse eller Forbedring. Vel var her alletider en Præst ansat, som til den bestemte Tid forrettede sit Embed ved at oplæse Kirkens Bønner, men iøvrigt, selv naar han havde den bedste Villie, ventede kun ringe Frugter af alle Forbedrings-Midler. I Særdeleshed unge Personers Antal af begge Kjøn tiltog hvert Aar saa stærkt i dette Fængsel som ellers ikke er af de største, at man i Aarene 1814 til 18 talte 500, som endnu vare umyndige, — Myndigheds-Alderen indtræder i England med det 22de Aar — og maatte bøde, ofte for ringe Forseelser imellem Menneskehedens Afskum.

Da henvendte et Selskab af Menneskevenner atter Diet paa denne vigtige Gjenstand og udtænkte et Humanitets-System til Fængslernes Forbedring. I Særdeleshed fremtraadte, navnligen for de qvindelige Fanger, Banquieren Frey's Kone, af Qväker Menigheden, med en Plan til at afhjelpe denne grændseløse Elendighed. Uforstyrret af Tvivl og Indvendinger fra alle Sider reiste denne fortræffelige Kone til mange af de fornemste Stæder i Landet, og indsamlede derved Kundskab om Fængslernes Tilstand, og anvendte derpaa sin Erfarings Skatte paa det meest Forsømte af alle i selve London. Mange ligetænkende og følende Qvinder, forenede sig med hende til det samme Diemeed. Den første Grundsætning var: at qvindelige Fanger maatte kun staae under qvindeligt Opsyn og Sty-

relse, men Forbedring kun kunde opnaaes ved Beskjæftigelse, kjærlig Omgang og religiøs Underholdning. Statsraad, Aldermænd og Forstandere tillode gjerne at Forsøget skulde gjøres. De Geistlige trak paa Skuldrene. Opsynsmændene rystede paa Hovedet. Dog ydede man al muelig Bistand. Man gjorde Begyndelsen med at rense alle Kamre og Celler, man gav alle Fangerne en simpel dog ikke gandske eensformig Klædning, adskildte dem efter Alderen og Forbrydelsens Grad, og fremfor alting søgte man at sydselsætte dem. En paalidelig Kone ansattes som Matrone — saaledes kaldtes i England Forstanderinderne og de som have Opsyn ved deslige Stiftelser. Madame Frey selv og en tydsk Geistligs Ægtefælle, den i Tydskland saa høit agtede Dr. Steinkopfs Kone, styrede det Hele, og befindes endnu, efter at Alting er i Gang, to Formiddage om Ugen paa Stedet. Men bestandig ere to andre af Selskabet tilstæde, eftersee Arbeiderne, underviise ved at forelæse af den Hellige Skrift og andre lærerige Bøger; vinde derved alle Hjerter; raade, hjelpe og sørge ligeledes for at Fangernes Børn erholde Underviisning i et eget Værelse. Og hvilke ere Følgerne? — Med Behag besøger man nu netop de selvsamme Steder som for nogle faa Aar siden vakte Menneskevennens Gysen. Rørende er det at see hvorledes de ædle, menneskekjærlige Qvinder, istedenfor at dømme og fordømme, tage sig af Synderinderne paa en ret sandkristelig Maade; paa mangt et Aasyn seer man en begyndende Forædling; man anfører med Glæde at Mange fra

Barndommen gandske forsømte her erholde det første Begreb om Religion og Sædelighed, og begynde at følge dem, andre trøstede ved slige Formaninger gaae modigen til Dødens Port, vel med en dyb Følelse af deres Brøde, men dog med en frodig Tillid til en barmhjertig Dommer. Den vilde usædelige Støi, Fortvivlelsens oprørende Lystighed, er forvandlet til en alvorlig Stilhed. I Forsamlings-Stuen, hvor jeg var nærværende ved en Andagtsøvelse, saae jeg de fortræffeligste Fruentimmer-Arbeider tilfals, hvoraf Fordelen tilhører dem som levere dem, og denne bliver deres Medgivt naar deres Straffetid er omme. Om Revselser og Tugtelser, som forhen ansaaes for unndværlige, er ikke mere Tale. I den sidste Forsamling hos Lordmajoren, hvor Aldermændene og Politiembedsmændene vare tilstæde, sagde Madame Frey: „Vi have meget strænge Love. Dette have vi sagt Fangerne forud og med det samme fortalt dem at de vare saaledes indrettede for deres Bedste. Men de have frivilligen underkastet sig alle vore Anordninger. Siden den Tid staae vi i den største Anseelse hos dem. For nogen Tid siden sagde nogle iblandt dem, at de vilde hellere komme for Dommeren end for mig. Og dog behandle vi dem med Sagtmodighed og Kjærlighed, og jeg har ikke ladet en eneste revse. Siden Virksomhed og Flid er bleven indført, have de forfærdiget 20,000 særskildte Stykker for sig selv og Stiftelsen. Ubeskriveligt har den daglige Formaning og Oplæsen af den H. Skrift virket og de Dyds og Fromheds Grundsætninger, som indeholdes i den, ere

Noget saa Nyt for Mange, som aldrig have besøgt nogen Skole, at de have trængt desto dybere ind i deres Sind." Da Øvrigheden hørte dette og ved Stiftelsens Embedsmænd overbeviiste sig om den fuldkomne Sandhed af Madame Frey's Udsagn, tilkjendegav den tydeligen sit taknemmelige Bifald, men og tillige sin Forbauselse over denne nye moralske Skabelse.

Saameget kan reen Interesse udrette endog for den sjunkne Menneskehed, saa meget kan den Fromhed udrette, som bliver virksom ved Menneskekjærlighed. Hvem maatte ikke Hjertet briste, naar han derhos tænker paa de fleste Fangers Tilstand i vore store Stæder og mindre Kjøbstæder? — paa det Rædselfulde ved de fleste Fængsler; paa den frygtelige Kjedsomhed; paa den previlegerede Orkesløshed; paa Affondringen fra alt bedre Selskab; paa Undværelsen af enhver nyttig Formaning; hvor Sædeligheds-Følelsen aldrig vækkes og ingen Deeltagelse i Anger eller Smerte finder Sted, — og naar han saa tænker paa Følgerne af alt Dette — den bestandigen tiltagende Fordærvelse, Pønsen paa Listighed og Bedragerie, og paa at holde sig skadesløs for den nærværende Lidelse efter at Straffetiden er omme; endeligen den bestandige Afvexling imellem fortvarende Frihed til at gjøre Ondt, og strængere Indespærring, indtil det elendige Liv tilsidst ender i den dybeste Kummer.

Et lille frivilligt Selskabs saa vel belønnede Iver kunde ikke forblive uden Virkning paa Statens Embedsmænd. Vistnok udføres de fleste store Foretagender i England, ved Privatfolk og Privatdriftighed, og ere ikke Regjeringens Sag, hvorimod i mange tydske Lande, hele Bunker fulde af Documenter maae skrives, før det Allermindste kan udrettes, saasnart nogle faa Daler skulle bevilges, og dog bliver Alting tilsidst ved det Gamle. Imidlertid følte Parlamentet denne Gang, da Klagen over Fangernes og Fængslernes Elendighed blev saa lydelig, sig nødsaget til at lægge Haanden paa Værket, og man besluttede at opbygge et nyt Forbedringshuus (Penitentiary) og anvendte derpaa 400,000 L. Sterling. Denne Sum angiver i det mindste den nyeste Beskrivelse af London. — Det ligger tæt ved Themsens Bred, skraas over for Lambeth, Erkebiskoppen af Canterbury's gamle Sæde. Efter Gaden som fører derhen, erholdt det Navnet Millbank Penitentiary! Dets Bestemmelse er at tjene Forbrydere af begge Kjøn, fra Newgate og andre Fængsler, som ikke have forbrudt Livet eller Friheden for Livstid, og fornemmeligen dem som enten have gjort sig skyldige i ringere Forbrydelser, eller dem, hvis Alder og Opførsel vækker Haab om Forbedring, til Opholdssted, indtil deres Straffetid er udløben; og her forsøger man Alt muligt for at gjøre dem til nyttige Medlemmer af Samfundet. Forhen vilde deres Skjæbne for det meste være blevet Landsforviisning til Botany Bay. Som bekjendt er

denne af Cook i Aaret 1770 paa Nyholland=Kysten opdagede, rummelige, af et frugtbart Jordstrøg tilgrændsede Havbugt, bestemt af den engelske Regjering til dette Øiemeed, da man ikke længere kunde skikke Forbrydere hen til Nordamerika som forhen. Efter at man i Aaret 1804 havde udrustet elleve Skibe, og paa disse bortskikket 760 Forbrydere tilligemed 570 frie Engelskmænd, som Colonister, som efter 8 Maaneders Seilads lykkeligen ankom til Stedet, er denne Colonie nu (i Aaret 1819) saaledes tiltaget, at den nu udgjør fire Districter, har ligesaa mange Byer og et Antal af 12,000 Indbyggere. Naar Straffetiden er udløben, saa blive de Løsladte enten selv Colonister, og erholde Land og Levnetsmidler for 18 Maaneder, eller de vende tilbage til England, hvilket dog for Fruentimmerne har megen Vanskelighed. Hvis nu disse Ulykkeliges Tilstand er bleven ulige bedre end den var i Begyndelsen formedelst adskillige gode Indretninger, som der ere skeete, saa er det dog let at tænke sig, hvormeget der hører til at forbedre sig paa en saa lang Deportations=Reise, og i et saadant Selskab *).

---

*). Det er ingenlunde min Mening at ville i mindste Maade modificere min høie Agtelse for den høiærværdige og lærde Doctor, naar jeg siger at dette heder, at raisonnere som en Quæker. Men jeg har en vis Ret til at sige saa meget, fordi jeg erindrer at have hørt en Quæker (Mr. Shillitoe) som holdt nogle Formanings=Taler til Fangerne i Børnehuset og Stokhuset her i Kjøbenhavn; og for hvem jeg fungerede som Tolk sige netop det Samme idet han gjentagne Gange

Desto bedre staaer det derimod til i det nye, virkeligen nationale Forbedringshuus, som rummer

---

priiste vore Fanger lykkelige, at de ikke bleve, som i hans Fædreland, deporterede til fjerne Kyster. Med skyldig Ærbødighed for den ærværdige gamle Mr. Shillitoe fandt jeg dog dengang denne Yttring ligesaa skjæv hos ham som hos Dr. Niemeyer. De som betragte (og denne Livsanskuelse er i det mindste ikke borneret) enhver Last som en chronisk Sjælesygdom og igjen finde etslags Slægtskab imellem organiske og psychiske Lidelser og vide hvor hyppigen en lang Reise og fornemmeligen en Søereise, ofte er det eneste Redningsmiddel for dem som i høieste Grad ere betagne af hine, de ville vist nok ikke stemme med dem som ansee Forbryderes Deportation som hensigtsstridig. Men er denne Betragtning af Sagen for metaphysisk for de fleste, saa ere der ogsaa adskillige iøinefaldende populære dagligdags Grunde af megen Vægt, som berettige os til at vente meget mere Forbedring af Deportationen end de fleste hidtil udtænkte Forbedrings-Midler. F. E. En saare vigtig Grund er det: at Forbryderen bringes udaf sine Misgjerningers Skueplads, at han bringes udaf mange daglige Fristelsers Sphære, og dog bliver ved at see Guds klare Himmel. Denne Grund bliver navnligen vigtig, naar denne Skueplads laae i en uhyre stor Bye som London, hvor netop Fristelserne vare saa mangfoldige. En anden Grund, at en Søereise i udmærket Grad skikket til at henvende Menneskets Eftertanke imod hans Indre. Der er noget overmaade Stort og Imponerende i de atlantiske Bølger. I dem taler en høiere og betydningsfuldere Stemme end Forbryderen var ellers vant til at høre, og det store Naturskuespil kan letteligen fremkalde hos ham en Række af Følelser og Ideer som ingen menneskelig Tale, ingen Præst eller Quæker kunde have vækket. Saaledes forberedet kommer han til et nyt og aldeles fremmed Jordstrøg, hvor Nysgjerrigheden for det første mægtigen sysselsættes, thi endog under megen Tryk af Elendighed og Laster forlader denne Mennesket ikke aldeles, og paa denne Maade kan han allerede ved at være udsat for mangfoldige nye udvortes Indtryk i

over 600 Personer. Jeg har seet for faae lignende Instituter, i det mindste ikke lært dem saa tilstrækkeligen at kjende, at jeg kunde gjøre en nøiagtig Sammenligning. Mig forekom det som man ikke kunde tænke sig noget fuldkomnere i Plan og Udførelse, hvilket man og letteligen kan vente af den uhyre Bekostning — som endog ikke er undgaaet Dadel — og af Engelskmændenes overordentlige practiske Sands. Fangerne ere inddeelte i Klasser efter Alderen og Brødens Grad. I Begyndelsen faaer Enhver Tid til Besindelse og Eftertanke i den fuldkomneste Eensomhed. De see ingen undtagen de Opsynhavende af deres eget Kjøn. Thi selve Forstanderne komme aldrig til de

---

en længere Tid, have tilbragt adskillige Maaneder uden at have næret saa meget som en eneste forargelig eller syndig Tanke, hvorved er bleven opnaaet etslags habituel Lastløshed, som vel er paa en Maade passiv men dog i mindre Grad, end hvis han havde hele den Tid været indespærret i et Fængsel, og følgeligen er den gavnligere for Mennesket. En tredie Grund: Det lastefulde Menneske erholder tilsidst en aldeles falsk Characteer, det er denne som kaldes Forhærdelse, og det er i Følge denne at den, som engang er bleven bekjendt og fordømt som Tyv, ofte mener han maae vedblive at være Tyv for at blive sin Characteer troe. Denne Pseudocharacteer mister sin egentlige Grundvold naar han kommer hen til en fjærn Egn, hvor han ikke kjendes, thi skjøndt man vel af Omstændlghederne kan vide han maa have forseet sig i Noget, veed man dog ikke i Hvad, og da der nu ingen udvortes Tilskyndelse er til det Modsatte, vil han her heller optræde paa Scenen som en skikkelig Mand, thi her har han dog et Rygte at tabe. Baade Nordamerika og Botanybay vise tydeligen at disse, og uden tvivl mange flere Grunde have virket ret kraftigen paa mange Menneske-Gemytter. (Overs.)

qvindelige Fanger uden at ledsages af den foresatte Matrone. Alle ere beskjæftigede med et lettere eller haardere Arbeid, men Ingen over sine Kræfter. Her kjendes ingen anden Tugtelse end Afholdenhed og en længere Ensomhed. Men Overgangen til den bedre Classes Selskab kan alene opnaaes ved en streng og prøvet Regelmæssighed, Flid, Sædelighed og Hengivenhed. De som udholde Prøven, komme da i en større Stue med tre, fire til otte andre som bedst passe for dem, og arbeide i Fælledskab med dem, tildeels for Stiftelsens Fordeel. De paalideligste iblandt disse forfremmes igjen, derved at man overdrager til dem Opsyn med andre Fanger, eller gjør dem til Sygeopvartersker, eller bruger dem i Kjøkkenet, ved Huusholdningen eller i det store Vadskehuus (Egentligen haandhæves her etslags moralsk Lancaster-Methode). Familier lade endogsaa vadske i denne Stiftelse. Ved alt dette næres Erhvervsfliden. I Stiftelsens Hovedbureau saae jeg de fineste Arbeider, Sye- og Broderings-Arbeider — for det meste bestilte udenfor Stiftelsen. I Mændenes Afdeling drives alleslags Haandværker, og alle Stiftelsens Nødvendigheder forfærdiges overhoved i Huset. Arbeidslønnen opbevares og bliver en Begyndelses-Capital for dem, som gjøre sig værdige til at erholde Frihed og opføre sig godt. Just den Dag jeg besøgte Stiftelsen vare netop sex løsladte som ved en fortræffelig Opførsel havde faaet Straffetiden forkortet og efter hvad man i det mindste forsikkrede vare traadte ind i Verden igjen, som Sandforbedrede. En vel dannet, kraftfuld, ung Mand,

som lige fra Barndommen af havde havt Hang til at stjæle, og som Intet havde kunnet forbedre, havde just nu den samme Forhaabning, da han var en iblandt de flittigste, og havde allerede overstaaet alle Prøver. Gjenstridighed og Frækhed straffes i værste Tilfælde med en længere eller kortere Indspærring i et gandske sort Fængsel, men dette, siger man, anvendes overmaade sjeldent. Subjecter, som slet ikke due, deporteres.

Dette Fængsels architectoniske Indretning er ogsaa af en egen Beskaffenhed. Fra en rund Bygning i Midten, som indeslutter en rund rummelig Gaard, føre adskildte Gange hen til 6 sexkantede Gaarde, hvor Fangernes Kamre ere. Den runde Bygning er, som Centralpunct, de Opsynhavendes Foreningsplads, saa at intet kan bevæge sig i deres Afdelinger, som undgaaer deres Opmærksomhed. I nederste Etage ere Bureau, Kjøkken og andre til Huusholdningen hørende Leiligheder, hvor Alt er særdeles hensigtsmæssigt og enhver Beqvemmelighed sørget for. I de Gaarde som indesluttes af Sexkanterne faae alle Fangerne dagligen frisk Luft og tilstrækkelig Bevægelse, og beholde saaledes deres Sundhed. I den mellemste Etage findes deels Celler (gandske som i Klostre) for enkelte Fanger, deels Kamre hvor omtrent sex til otte arbeide tilsammen, naar de høre til en allerede moralsk forbedret Classe. Til Cellerne høre Gallerier som løbe rundt indvendig i Sexkanterne; de ligge ved Siden af hinanden, men ere adskilte ved stærke Skillerum, og rummelige nok for et med Matrazer og Uldtæpper forsynet Sengested, et Bord, en Stoel, en ikke

altfor snæver Gang derimellem, og dertil et lille Værksted for dem, som have lært et Haandværk. I enhver findes desuden en velindbunden engelsk Bibel, Kirkens Bønne- og Psalmebog, og desuden ofte en eller anden lærerig Bog. Enhver af dem har en dobbelt Dør, et Jerngitter og en stærk Egedør med Laas og Jernbolt. Den sidste er sædvanligen aaben om Sommeren, saa at Fangen er bestandig under Opsyn, hvilket endogsaa er Tilfældet naar den forreste Dør er lukket, da der ere anbragte skraae Aabninger i Muren saa at man kan see ind til ham uden at han mærker det. Cellerne opvarmes ved Luftvarme, ved Rør, som gaae under Gulvet. Vinduerne paa Gangen imellem Sexkanterne og den runde Centralbygning ere af mat ugjennemsigtigt Glas op til tre Alens Høide, saa at al Forbindelse med den ydre Verden er afskaaren. Thi igjennem disse Gange gaae ogsaa Fangerne deels til deres Arbeidsstuer, deels til Vandhuse som ere anbragte ved Enden af enhver af dem. Her bliver Luften ikke forpestet som i mange af vore Fængsler ved en afskyelig Stank. Ved ethvert af disse Vandhuse er anbragt et Vandreservoir som staaer i Forbindelse med Sædet ved Rør og Ventiler. Saasnart man aabner Ventilen ved et Ryk, flyder Vandet ind i Bækkenet, skyller det reent, og fører Ureenligheden ned i Canaler som lede derfra *). Man

*) En Mand ved Navn Blades var Opfinderen af disse Indretninger, som han først indrettede til portable Beqvemmeligheder, som han kaldte Vandcabinetter (Waterclosets) og solgte, i Begyndelsen, for

kunde ønske, at mange af vore velhavende Byfolk kunde indaande en saa reen Luft i deres Boliger, som man finder i denne mærkværdige Stiftelse overalt — ikke engang Vandhusene undtagne.

Forbedrings-Stiftelser for Fruentimre. (Magdalen-Hospital og London female Penitentiary).

Iblandt alle dem, som Lastens Vei fører til Fængselet og endog ofte paa Retterstedet, synes ingen Classe, i det mindste i den første Periode af Fordærvelsen, at være mere at beklage end de ulykkelige af Qvindekjønnet, som, være sig ved Nød og Armod, være sig ved onde Forældres Brøde, eller ved udlærte Velly-

---

15 Guineer, og bortskikkede til alle Lande, endog til Indien, til Amerika, og i Særdeleshed til Rusland. I store engelske Huse finder man nu denne Indretning, endog oppe i tredie Etage. Desaarsag er her ikke mindste Spor af den forpestede, qvælende Luft, hvoraf man ofte plages i de største Hoteller i Tydskland og Frankrig.

Jeg haaber ingen vil ansee denne Gjenstand for altfor ubetydelig. Den fortjener den største Opmærksomhed, baade i offentlige og private Bygninger. Den som søger en ret udførlig Oplysning om den bedste Indretning af disse saa uundværlige Steder, kan henvises til Artiklen „Abtritt" i de Herrer Proff. Ersch og Grubers nye store Encyclopædie. Et Kobberstik af den portable Maskine, som dog er saa saare nødvendig i mange Privathuse, findes i 4de Bind af engelske Miscellér. Det var at ønske at en duelig Mechaniker indlagde sig den Fortjeneste hos os, at efterligne dem, og forfærdige dem for bedre Kjøb, saasom vi paa Fastlandet ikke kunne holde Skridt med de rige Øboere.

(Dr. Niemeyers Anmærkning.)

lingers Forførelses Kunster, have tabt tilligemed Uskyldigheden en hæderlig Stilling i Samfundet og den offentlige Agtelse, hvilke Fortrydelse og Forbedring ikke gandske kunne erstatte. Selv iblandt dem, som, efter at den sidste Levning af enhver bedre Følelse, tilligemed den for Ære og Skam, var udslukket, bleve Gjenstande for almindelig Foragt, vare virkeligen Mange fødte med de herligste Anlæg til alt Godt, og, under andre Omstændigheder og Forhold, kunde en skjøn, elskværdig Sjæl være fremstraalet i deres legemlige Yndigheder, istedenfor de nu ere aandig og legemlig blevne til Menneskehedens Afskye. Enhver som kjender det selskabelige Livs Tilstand, enhver som nogenledes kjender Qvindekjønnets Historie i alle Perioder; maa ogsaa vide, hvor utallig mange Ulykkelige, hvis hele Liv henſvandt i sandselig Lysts skjændige Tjeneste i alle dens forskjellige Grader og Former, der gaves og endnu gives hos alle Nationer, og hvorledes de i store Steder danne store, i de forskjælligste Classer inddeelte, Korporationer. Det Skrækkeligste ved dette Slags Forvildelser, hvortil endog i de bedste Familier en uiagttaget Tilbøielighed letteligen kan forlede — er ofte den uovervindelige Vanskelighed, at finde Tilbageveien, til at kunne vise sig med Værdighed i en ligesaa kjærlighedsløs som fordærvet Verden. Derhos er det og alletider den største Urimelighed, at i Verdens Omdømme falder hele Skjændselens Byrde paa den svagere, i Begyndelsen for det meste ikke forførende men forførte Part, hvorimod det Kjøn, som kalder sig det stærkere, neppe møder en Bebreidelse i den

offentlige Mening, og mange Mænd gaae kjække og triumpherende forbi de Elendighedens Afgrunde i hvilke Offerne for deres djævelske Forførelses Kunst ere hjælpeløst nedsjunkne og gaae tilgrunde, ødelagte i deres gandske Væsen, uden Redning, endog Medynkens Trøst berøvede. Kunde man med et Blik overſee de Billeder af Kummer og Ødelæggelse, som Lasten frembringer i den ene Bye London, og navnligen de Utalliges Skjæbne, som kastes ind i Verden som Frugter af deslige flygtige Forbindelser, saa var det vist et Syn intet følende Hjerte kunde udholde. Jeg tilstaaer at Betragtningen af Menneskenes Skjæbne, netop fra dette Synspunkt, og af deres af dem selv uafhængige, i den skarpeste Modsætning staaende Forhold, efter hvilke Millioner synes fra deres Fødsel at være forudbestemte til Syndens Tjeneste, har ofte baade forvirret og nedslaaet mig. Dersom vi ikke kunde gjøre Regning paa en tilkommende Erstatnings og Forædlings Periode, for alle dem, som ufortjent ere blevne Offere for deres udvortes Stilling — saa kunde man i Sandhed ikke, navnligen ikke den, som i ethvert menneskeligt Væsen øiner en høiere Naturs Værdighed og en Gnist af Guddommen, finde nogen Rede i de menneskelige Skjæbners Labyrinth.

Forfatteren af „Londoner Politiet" angiver Glædespigernes Antal i Hovedstaden og dens nærmeste Omgivelser at være halvtredsindstyve Tusinde, andre anføre et meget større Antal. Han beregner at paa en Tid af tretten Aar har Døden bortrevet imellem halvfjerdsindstyve og hundrede Tu-

finde af dem midt i deres kummerlige Livs Bane. At der skulle findes iblandt dem mange fattige Geistliges Døttre gjentages af mange Forfattere og Reisebeskrivere, og selv Hogarth valgte til Hovedperson i sine berømte sex Blade, som beskrive Skjøgens Bane (the harlots progress) fra hendes første Indtrædelse i London til hendes skjændige Endeligt, sikkert ikke uden Grund, en Curats Datter, saasom denne Classe er den fattigste af den biskoppelige Kirkes Geistlighed. Deraf kan man dog kun slutte at Forførelsen finder Indgang i disse Stænder saa godt som andre og saameget lettere som de saavel i England som Tydskland sukke under trykkende Armod, og mange Døttre nødsages til at lette en talrig Families Næringssorg ved Arbeid og Erhverv udenfor Huset. Og hvormeget kommer da ikke an paa i hvilket Selskab de komme.

Men netop denne Erfaring — at de første Skridt til Lasten ofte ere uforskyldte, og at saa mange, som engang ere forvildede, gaae endnu en Tidlang med Skjælven og Bæven paa den brede Vei, ikke uden Længsel efter det tabte Paradis — var den første Aarsag til hine Stiftelser, som ere bestemte til at optage og forbedre disse Ynkværdige. I religiøse Gemytter har endog, som Navnet antyder, den Erindring at den Helligste paa Jorden ikke stødte fra sig de angrende Magdalener, næret Iveren for dem.

Nu gives der to saadanne i Hovedstaden. Den ældre, Magdalenhospitalet, ikke langt fra Westminsterbroen paa hiin Side Themsen, blev først anlagt

i Aaret 1758 af en anseet Kjøbmand Robert Dingley som af egen Formue og en meget heldig Subscription fik samlet den første Capital til en Rednings-Anstalt for slige af Verden og deres egne Familier forskudte Personer. Iblandt dens første og ivrigste Befordrere var den ved sine Prædikener for Ungdommen og næsten endnu mere ved sit sørgelige Endeligt ogsaa i Tydskland velbekjendte Dr. Dodd, som med megen Varme interessérede sig for Ideen, anbefalede den i de offentlige Blade og besvarede Indvendingerne derimod. Denne tilsidst saa ulykkelige Mand er et nyt Beviis for, ved hvor mange Slags Midler det Gode stiftes i Verden, og hvor lidet dets heldige eller mindre heldige Fremgang er afhængig af Ophavsmændenes personlige moralske Værd. Fra Ungdommen deelt imellem Kjærlighed til Videnskaberne og Hang til alle Verdens Glæder og Nydelser, havde det lykkedes ham at gjøre sig bekjendt ved mange Skrifter som mødte en god Modtagelse. Som den unge Lord Stanhopes, den berømte Jarl af Chesterfields Søns Opdrager, var han kommen i Forbindelser, som gave hans Hang til Luxus og Vellevnet kun altfor megen Næring. Ved mægtige Velynderes Indflydelse erholdt han snart meget indbringende geistlige Embeder, og blev en af de Kongel. Hofpræster. Et udmærket Talertalent, Varme forbunden med Popularitet og Hjertelighed, forskaffede hans Prædikener det meest udmærkede Bifald. Fornemmeligen bleve de, han holdt hver Søndag Eftermiddag i det med Magdalenhospitalet forbundne Kapel, saa besøgte at man maatte

udstæde Adgangskort til dem, hvoraf baade Stiftelsen og han selv havde betydelige Indkomster. Men over sin egen Sandselighed kunde han ikke blive Herre. Da han dog alligevel, efter overensstemmende almindeligt Vidnesbyrd ved sit Foredrag virkede saa velgjørende paa Gemytterne, navnligen i Magdalenhospitalet, saa kan man ikke betvivle at, saasom han var af en saa sangvinisk Charakteer, maatte den vakte Følelse af hans egen Syndighed, da han stod paa det hellige Sted gjennemtrænge ham med endnu større Varme og Iver, for i det mindste at advare Andre imod de Afveie, som han var for svag til selv at forlade. Tilsidst sank han dybere og dybere; og hans letfærdige Levnet og megen Overdaad kunde ikke skjules. Allerede i Aaret 1773 blev han udstreget af de Kongel. Hofpræsters Liste. Han geraadede i Gjæld og misbrugte endeligen sin egen Myndlings, den unge Lord Chesterfjelds nøiagtigen efterlignede Navn til at forfalske et Gjældsbrev paa 4200 L. St. hvis Urigtighed snart blev opdaget, og bragte ham i Newgate-Fængslet, og efter en kort Proces, da Alt var beviist, paa Retterstedet. Man veed, at alt blev sat i Bevægelse for at redde ham; at 27,000 londonske Borgere underskreve Ansøgningen til Kongen om hans Benaadning; at Kongen endogsaa gjerne havde bønhørt dem; men at Loven var derimod desto ubøieligere, jo mere i en Handels Stat, som maa begrundes paa Tro og Love, netop en offenlig Religions-Lærers Exempel kunde vorde dobbelt farligt. Jeg erindrer endnu meget godt, hvormegen Deeltagelse denne Proces vakte

ogsaa i Tydskland i Aaret 1777 og med hvilken Nysgjerrighed man ventede efter Aviserne, indtil man endelig læste, at Dodd var bleven hængt i Tyburn den 27de Junii.

Magdalenhospitalet er siden dets første Stiftelse ikke alene betydeligen udvidet men vedbliver at være velgjørende virksomt. Kapellet besøges meget om Søndagen formedelst den deilige rørende Sang, som udføres af de usynlige Magdaleners Forsamling, hvorved mangen en Besøger, som kanskee kan kjende en velbekjendt Stemme imellem Sangerinderne, vel kan have Aarsag til at slaae paa sit eget Bryst.

Jeg havde ikke Tid til at besee denne Stiftelse indvendig; derimod besøgte jeg en yngre for samme Øiemed bestemt Stiftelse, det Londonske qvindelige Omvendelses Huus, hvilket, da Magdalenhospitalet kunde paa ingen Maade længer fyldestgjøre alle Ansøgninger og Bønner om Modtagelse, blev anlagt i Aaret 1807 af et Selskab af Menneske-Venner i en aaben Egn nærved den rolige lille Bye Pentonville. Fire og tyve tilforladelige Mænd og ligesaa mange Qvinder, have det almindelige Opsyn derover. Af disse dannes særskildte Committeer, som deels maanedligen deels ugentligen forsamles. To Qvinder besøge Stiftelsen daglig og modtage Efterretninger af Matronen som staaer for det Hele. Mrs. Hoplin syntes fortræffeligen at være skikket for sin Post, og forbandt med Sagtmodighed og Mildhed ligesaa megen Anstand og Værdighed.

Enhver forført Pige, som ønsker at vende tilbage til Dyden, kan mælde sig og forlange at optages i denne Stiftelse, som aldeles er at betragte som en Forbedrings- og slet ikke som Straffe-Stiftelse. Er der Plads nok optages hun først paa Prøve. Kun Svangre og Syge henskikkes til andre Hospitaler. Ved deres Optagelse erkyndiger man sig blot om deres Herkomst og Familie. Enhver nysgjerrig Forsken efter deres tidligere Forbindelsers Hemmeligheder er forbudt, og enhver af Forstanderne forpligtes at iagttage den dybeste Taushed i Henseende til Alt, hvad han fra andre Kilder maatte erfare om deres tidligere Forhold. Den Optagnes Opførsel bliver iagttaget to Maaneder. Først efter denne Tids Forløb bliver hun moden til en fuldkommen Antagelse (full admittance) naar hun kan finde sig i Stiftelsens Anordninger og Love.

Efter en slig foreløbig nøiagtig Jagttagelse, inddeler man dem i visse Classer, hvorved man i Særdeleshed gjør Forskjæl imellem om de vare nedsjunkne til offentlige gemene Glædespiger eller ikke. Overhovedstræber man ved de Bedre og Forbedrede at virke paa de nyligen ankomne.

I adskildte Kamre eller i Husholdningen drive de deres Sysler efter som Enhver har Duelighed og Characteer til. Thi Arbeid, Beskjæftigelse og religiøs Formaning betragtes som Forbedringens Hovedmidler. Indskrænkede til Huset og Haven alene see de Ingen, undtagen kanskee deres Slægtninge og nærmeste Venner, og enhver Forbindelse med den udvortes Verden

finder kun Sted under strængeste Opsyn. Endogsaa Lægen, Saarlægen og den Geistlige see de kun i den Opsynhavendes Nærværelse. Naar Fremmede besøge Stiftelsen paa bestemte Dage og Timer, bortfjærnes Beboerne og føres hen i andre Værelser som da ikke aabnes. Samme Skik befølges i Magdalenhospitalet. Morgen og Aften og om Søndagen forsamles de i en simpel Sal til Bøn. Nogle dertil bestemte Geistlige prædike vexelviis. I hele Huset, i alle Beboelses- og Sove-Kamre findes ved Siden af den største Simpelhed, den største Penhed, Reenlighed og Hensigtsmæssighed i alle Indretninger, og man seer overalt hvormegen Omsorg der er draget for at forebygge enhver Usædelighed endog den ringeste Uanstændighed. I Indgangsværelset finder man et Magazin af de skjønneste Fruentimmerarbeider af alle Slags, som sælges for temmelig høie Priser, tildeels for Husets Bedste, tildeels for de Arbeidendes Fordeel; her bestilles ogsaa Arbeide af mange Familier.

Men saasom alle Medlemmer indtræde frivilligen og kun efter deres eget udtrykkelige Forlande, saa tillades de heller ikke at forlade Huset. To Aar holder man ellers for den meest passende Opholdstid for at vænne dem til et bedre Levnet. I denne Tid stræber Directionen, hvis Forældre og Slægtninge ere i Live, at udsone dem med disse, og føre de Forvildede tilbage i Familiens Skjød. Hvor dette ikke er Tilfældet, søger man saavidt muligt at bringe dem i Tjeneste uden for London, efter deres personlige Anlæg og Færdigheder. Endogsaa efterat de have for-

ladt Stiftelsen indhenter man Efterretninger om deres Opførsel. Hvis de efter et Aars Forløb indsende et godt Vidnesbyrd saa erholde de en Guinee til Opmuntring; efter to Aar to, og saa fremdeles efter enhvers Stilling og Tarv. De som ikke efter gjentagne Anmodninger ville føie sig efter Anordningerne, stikkes bort: Ingen optages anden Gang.

Disse Stiftelsers velgjørende Virkninger ere, hvad man endog kan have at sige imod dem, umiskjendelige. Nogle have vel dadlet dem, som om de begunstigede og opmuntrede til Laster, saasom de aabnede en Udsigt til et sikkert Fristed efter mange Aar tilbragte i Syndens Tjeneste. Hvor lidet kjende disse til det menneskelige Hjerte? Paa Enden tænke vist Faae af dem, som hengive sig til Forførelsen. Enten forlade de dem paa Fristerens lokkende Stemme, som lover evig Troskab, eller de gjøre dem Haab om Vinding ved Lasten og saasom det lykkedes Enkelte, haabe de ogsaa at gjøre deres Lykke i Verden. Et Penitentiary eller Omvendelses-Stiftelse, har sandeligen ikke noget Tillokkende for Letsindigheden eller Sandseligheden. Den bedre Natur maae allerede have seiret, naar Mennesket har begyndt at gaae i sig selv og tænke paa at vende tilbage.

Ogsaa er man i Bestyrelsen af denne Stiftelse forstandig og forsigtig nok, til ikke at gjøre den til Tilflugtssted for Udskudet af de Faldne, som ikke længere kunne næres ved deres elendige Handel. Naar det er blot formedelst Armod og skjændig Sygdom

at der søges Husly og Modtagelse, henskikkes saadanne Personer til Sygehospitaler og Fattighuse.

I det Asyl, jeg besøgte havde i elleve Aar — fra Aaret 1807—1818 — 2200 meldt sig, hvoraf kun 645 bleve optagne. Af disse havde man anbragt 173 i en god Tjeneste, 102 paa andre Maader; 145 havde man udsonet med deres Familier; 24 vare lykkeligen givte; 74 vare efter deres eget Forlangende udtraadte; 21 bortløbne; 14 døde; 100 vare tilstede i Stiftelsen, og man føiede Anstalt til en betydelig Udvidelse *). Bekostningerne, som blot dækkes ved frivillige Gaver og Legater, beløb sig i Aaret 1818 til 5149 L. St. (omtr. 46000 Rbd. r. S.). Ved Haandarbeid havde man tjent 746 L. St. (omtr. 6700 Rbd. r. S.), hvoraf en Deel opbevares for Stiftelsens Lemmer og gives dem ved deres Afskeed. Ikke uden Rørelse kan man læse de taknemmelige Breve, som de Afskedigede, som ere vendte tilbage til deres Familier, eller anbragte i Tjeneste skrive til Stiftelsens Forstandere. Disse tilligemed flere Vidnesbyrd om deres Opførsel i Tjenesten, meddeles sædvanligen som Tillæg til Stiftelsens

*) Fra den ældre Stiftelse Magdalenhospitalet finder jeg følgende Angivelse, som dog kun naaer til Aaret 1798 I et Tidsrum af 40 Aar vare i alt optagne 3188 Personer. Af disse vare

1) Forligte med sine Paarørende, givte eller anbragte i Tjeneste . . . . 2075.
2) Oversendte til Sygehospitaler som ulægelige 98.
3) Døde . . . . 63.
4) Efter eget Forlangende afskedigede . . 439.
5) Bortskikkede formedelst slet Opførsel . . 446.

De øvrige befandtes endnu i Stiftelsen.

aarligen udkommende Efterretninger. Saaledes skrev en S. M. den 6te Febr. 1818 følgende Brev til den opsynhavende Matrone:

„Da jeg forlod Stiftelsen, var jeg altfor overvældet af mine Følelser, for at udtrykke Dem min Taknemmelighed med Ord. Nu vover jeg med disse Linier at bede Dem at bevidne alle de ærede Damer, hvormeget jeg føler mig dem forpligtet for al den uforskyldte Godhed mig vederfoeres iblandt dem, hvorved jeg igjen blev bragt tilbage til dydigt Menneske-Samfund. Men endogsaa i dette Øieblik mangler jeg Ord for min Følelse. Mine Øine ere fulde af Taarer og jeg kan kun sige: O! min Sjæl! Priis Herren!

Ak, længe lignede jeg en forvildet Vandrer; min Sundhed aftog; min Sindsroe var ødelagt. Jeg havde ikke en eneste Ven, af hvem jeg kunde have ventet den ringeste Trøst. Jeg havde opgivet alt Haab i denne Verden, og begyndt at tvivle om en bedre Tid efter dette. Livet var vordet mig til Byrde; men Tanken om Døden var frygtelig for mig ved Bevidstheden om mine mange Synder. Da førte det naadige Forsyn mig til Eders Fristed, og jeg fandt et Trøstens Balsam imod al min Kummer. Man førte mig til Frelserens Fødder, hos ham fandt jeg Fyldestgjørelse for alle mine Mangler.

Hvormeget er jeg alle de ædle Qvinder forbunden, under hvis Opsyn jeg var; i enhver af de Afdelinger hvor jeg levede baade i sund og sygelig Tilstand nød jeg hos dem al optænkelig Venskab, Trøst og Hjælp.

Gud udbrede sin høieste Velsignelse over alle dem, som forestaae denne velgjørende Stiftelse. Det er min daglige Bøn. Jeg frygter kun jeg misbruger Deres Taalmodighed; men mit Hjerte — ak! det er saa fuldt at jeg vilde gjerne endnu skrive meget mere."

Deres for stedse trofaste hengivneste
S. M.

Af deslige Breve og Vidnesbyrd er denne velgjørende Stiftelses Archiv fuldt. De ere lige ærefulde for dem som skrev dem, og for de menneskekjærlige Mænd og Qvinder som have Opsyn over dette Tilflugtssted for angrende Magdalener.

Iøvrigt, hvis en psychologisk Ethiker havde Leilighed til at gjøre fortsatte Iagttagelser i begge disse Stiftelser, saa vilde her aabne sig for ham en viid Mark.

For det Første vilde det allerede være meget interessant at bemærke, hvorledes den saa pludselige Overgang fra et vildt Sandselighedslevnet til en slig Bortfjernelse fra Verden virker baade i physisk og moralsk Henseende paa de forskjellige Menneskenaturer. Kanskee er den netop derfor mindre pinefuld, fordi alt Overmaal af sandselig Nydelse frembringer kun altfor snart Ækelhed og Tungsind, og mange af hine Ulykkelige forblive imod deres Villie under Syndernes Aag og tyranniske Kobblerinders Magt, ikke af Tilbøielighed, men fordi de see sig hver anden Udvei spærret og de ved deres forfaldne Omstændigheder finde sig nødtvungne dertil.

Dernæst vilde Iagttageren undersøge hvorvidt

Samlivet imellem Personer, som have begaaet sammeslags Synd, var deres Forbedring til Hindring eller ikke, da det dog neppe kan slaae Feil at Erindringen om den forbigangne Tid vækkes gjensidigen, og Indbildningskraften overhoved forbliver længere vaagen, end den sandselige Drift. Vel hører det til Stiftelsens Love at undgaae alle deslige Samtaler, og navnligen forbydes enhver Samtale i Soveværelserne; hvilket dog de Opsynhavendes og tilforladelige Medlemmers bestandige Nærværelse vel bedre forebygger end Lovens Forskrivt. Dog vil dette vist vanskeligen aldeles kunne opnaaes. Ogsaa veed man ret vel at en behagelig Erindring om forhen nydte sandselige Glæder, kan endog skjules under Yttringer af Anger og Fortrydelse. Ifølge denne Betragtning, kunde det synes at det vilde sikkrere føre til Maalet at optage disse Personer i retskafne Familier — naar dette ikke var forbundet med altfor mange Vanskeligheder. Dog er det sandt, at dette gjælder næsten om alt Samliv i offentlige Stiftelser, og man burde derhos aldrig glemme at man hyppigen lader disse ikke vederfares Ret, fordi man opfatter Forestillingen om dem efter Virkeligheden med alle dens unndgaaelige Mangler, men Forestillingen om Familielivet efter et Ideal, som dog alligevel saa sjælden træffes.

Et Blik

paa og i Londons milde Stiftelser.

En heel Bog maatte man skrive, eller ogsaa gjentage det allerede Skrevne, naar man endogsaa alene

vilde indskrænke sig til Beskrivelsen af de menneskekjærlige Indretninger og Stiftelser, som ere forenede i Hovedstaden; ligesom man ogsaa maatte opholde sig der ikke blot nogle Maaneder men i det mindste et heelt Aar, for at blive nøie bekjendt med deres indvortes Beskaffenhed. Med Flid besøgte jeg kun nogle af de vigtigste, fordi den som vil see Alting, seer sjælden Noget tilgavns, og trætter sig selv uden synderligen at belæres. Selv disse trøster jeg mig ikke til nøiagtigen at skildre, da jeg veed altfor vel, hvormeget der udfordres til ret at trænge ind i store Stiftelsers Væsen, for at man hverken skal blive partisk eller uretfærdig. Ere de ikke gandske forfaldne, saa seer den som besøger dem kun eengang, for det meeste kun deres *skjønne* Side, enten fordi man kun viser ham denne, eller fordi det Mangelfulde er af en saadan Natur at det maae blive hemmeligt og skjult for ham.

For i det mindste at give Læserne en almindelig Idee om hvor riig London alene er paa saadanne Stiftelser, som skylde Menneskekjærlighed og Religiøsitet deres Tilværelse, saa ville vi her for det første give en summarisk Oversigt over dem.

Hertil høre da nemlig:

1) *tre og fyrgetyve Friskoler* hvori omtrent *fire Tusinde* Børn blive opdragne og underviste. Desuden har London
2) *Sytten Skoler* for gandske fattige og forladte Børn;
3) *To Hundrede syv og tredive Sogneskoler* vedmagtholdes ved *frivillige* Bi-

drag, i hvilke fra Ti til Tolvtusinde Drenge og Piger nyde Underviisning.

4) For Syge, Vanføre og Svangre finder man to og tyve Hospitaler. Desuden
5) To store Galehospitaler, — Bethlem (Bedlam) og St. Lucas Hospital.
6) Gamle fattige Folk finde i Hundrede og syv Fattighuse et Tilflugtsted paa deres gamle Alder.
7) Til Understøttelse for særegne Classer af Ulykkelige, Forarmede og Hjælpeløse tæller man desuden atten egne Stiftelser.
8) Endeligen ere der tyve Apotheker hvor Lægemidler udleveres gracis til den Fattige.

Forunden disse Stiftelser regner man, at Corporationerne af Byens Borgere aarligen give 75,000 L. St. eller omtr. 675,000 Rigsdaler til velgjørende Diemeed. Men den hele Sum, som i London anvendes til saadant Brug, beløber sig efter den nyeste Angivelse til 850,000 L. St. eller otte Millioner Rigsdaler. Man maa have seet disse Stiftelsers Størrelse, Omfang og den indvortes Indretning i det mindste i nogle af dem, for ikke at finde denne Angivelse for høi.

Nogle af disse Stiftelser ere blevne til i de tidligere Tider, i hvilke vi overalt i de katholske Lande finde at den religiøse Aand frembragte slige milde Stiftelser i Mængde, hvilke vel hyppigen fremavledes mere ved den Indbildning, at man allerede derved kunde erhverve sig Salighed eller afbøde gamle

Synder, end ved en reen Kjærlighed til Gud eller Mennesker. Man kan ikke nægte, at med Troen paa gode Gjerningers saliggjørende Kraft som Reformatorerne bestreed, aftog ogsaa snart Iveren for dem. Men intetsteds var dette dog mindre Tilfældet end i England. Almeenaanden (public spirit) ligesom ogsaa hos mange den kristelige Kjærligheds-Aand har vedligeholdt sig igjennem alle de følgende Aarhundreder, og viser sig endnu stedse i nye Foretagender. Et stort Antal af de herligste Stiftelser, St. Lucas Galehospital for 300 Personer, Hittebørnshuset hvor omtrent 400 Børn opfødes, Redningsstiftelserne for Liv og Formue, Stiftelsen for Storforbryderes Børn, de store National- og Søndags-Skoler, for hvilke ved frivillige Sammenskud aarligen samles en halv Million Rigsdaler, tilhøre allesammen det sidstafvigte Aarhundrede, ligesom og de forommeldte Rednings-Stiftelser for faldne Piger, og nogle endog den allernyeste Tid.

Nu ville vi i det mindste kaste et Blik paa tre af de Mærkværdigste, som jeg fik Leilighed til at lære at kjende indvendig. Iblandt Opdragelseshuse for uformuende (ved Misbrug vel ogsaa formuende) Forældres Børn staaer øverst

Christus Hospitalet,

som ligger midt i City. Dette er det ældste og efter sin nærværende Omfang det største. Forhen var det et Franciskaner-Kloster. I det sextende Aarhundrede fik det under Eduard VI sin nærværende Bestemmelse. Det er efter Haanden blevet udvidet, og nu

opfødes og opdrages der tolvhundrede Børn; den største Halvpart i selve Stiftelsen, den mindre, som bestaaer af de yngre Børn i en Stiftelse udenfor London. De allerfleste bestemmes til Haandværker, og foruden Religion underviises desaarsag kun i Regning, Læsning, Skrivning og Tegning. Dog er dermed forbundet et eget Dannelses-Institut for fyrgetyve som opdrages til Søvæsenet, og nogle udmærkede Hoveder erholde ogsaa Underviisning i de gamle Sprog og Mathematiken for siden at kunne studere i Cambridge paa Stiftelsens Bekostning.

Saasom man overhoved i England gjerne beholder gamle Sæder og Skikke, saa viser dette sig ogsaa i Christushospitals Elevernes Klædedragt. Den er sandelig ved første Øiekast noget besynderlig. Man tænke sig 12, 16 til 17aarige Drenge klædte i en mørkeblaa Kjole, som gandske ligner vore Børnekapper, og naae lige ned til Anklerne, sammenknappet ned til Underlivet med en Rad hvide Knapper; under Hagen en lille hvid Krave, som ligner dem som vor Geistlighed bærer, om Livet spændes en smal rød Rem eller Belte; Strømperne ere gule; Hovedbedækningen er en lille blaa Hue med en Dusk. Denne besynderlige Uniform uagtet, som aldrig maa ombyttes for en anden, kan man dog kun betragte med Velbehag de sex til syvhundrede Drenge, som findes i denne Stiftelse. Den høieste Grad af Reenlighed spores overalt. Denne besørges ved en i sit Slags gandske egen Vadske-Indretning. I

et stort Værelse befindes store Vandkar med lange Bænke foran; her bade Drengene dagligen Hoved, Hænder og Fødder deels i rindende koldt, deels i lunkent Vand, 50 ad Gangen, og tørre sig paa Haandklæder som ere fæstede til Ruller ved hvilke de af sig selv rulles op igjen. Fuldkommen Sundhed og Munterhed viser sig næsten i hvert Ansigt. Jeg var tilstede ved et Maaltid, som, oplivet ved Munterhed, vel var simpelt, men sundt og mere end tilstrækkeligt. Den store Sal frembragte en livlig Erindring om Spisesalen i vort Hallifke Waisenhuus, hvor man ogsaa ofte har talt syvhundrede Bordgjæster. Bønnen før og efter Maaltidet fremsagdes med Udtryk og Andagt af nogle Elever, og sluttedes altid med et Amen af den hele Forsamling. Stadselige Matroner som vare særdeles vel ved Magt, og hørte til Stiftelsen, uddeelte Suppe og Kjød. Desuden havde hvert Bord en Opsynsmand af selve Eleverne. Oeconomus (Steward) Herr Huggin havde Overopsynet, siddende ved et Bord som stod i Midten. Det var mig paafaldende at see paa dette Bord allehaande Sager saasom Nøgler, Knappe, smaa Penge, Spænder og deslige; men Opsynsmanden underrettede mig om, at man overholdt meget strængt, at Alt, som blev fundet, om det end var nok saa ubetydeligt, skulde afleveres, for at modtages efter Maaltidet af den som havde tabt Noget. Dette skal skee med megen Samvittighedsfuldhed og give Anledning til mangen en nyttig Erindring.

Overhoved have Blaaekjolerne (the blue coat boys) — saaledes kaldes disse Drenge overalt — meget godt Rygte paa sig. Vel opdrages de efter et meget strængt Reglement, men behandles dog meget liberalt. Man tillader to og to at gaae ud tilsammen naar de opføre sig godt; og man forsikkrede mig at man næppe vidste et Exempel paa, at Eleverne fra denne Stiftelse havde begaaet Uartigheder paa Gaden, hvori de vel fortjene at fremstilles som Mønster for Ungdommen i mange af vore større og mindre Stæder.

Dette store Instituts Administration blev ellers nyligen underkastet en stræng Undersøgelse, da det var lykkedes mange bemidlede Forældre at skaffe deres Børn en Plads der tvertimod Stiftelsens Bestemmelse, som alene er indrettet for Fattige. Adskillige vare denne Gang bortskikkede, og fattigere Børn optagne i deres Sted. Saaledes gaaer det overalt! Til Fornøjelser Stads og Vellevnet findes altid Penge i mange Familier. Men skal der betales en ringe Skoleløn, eller en nyttig Bog kjøbes, saa er Alt saadant meget for kostbart, og selv Hovmod skammer sig ikke at anstille sig som fattig naar det gjælder om at spare eller afknappe en lille Smule af det, som for alle veltænkende Forældre skulde være det vigtigste: nemlig hvad der hørte til deres Børns Opdragelse og Underviisning.

Iblandt de Stiftelser hvis nærmeste Öjemeed er saadanne Personers Helbredelse, som ere syge paa Legeme og Sjæl, besaae jeg.

Bartholomæus = Hospital og Lucas Gale = Hospital.

De fleste Londonske Sygehuuse ere stiftede af Privatfolk. St. Thomashospitalet f. E. er stiftet af en Geistlig, Robert Clayton, og en Lord=Major af London Thomas Güij. Denne var en Søn af en fattig Kulskipper, som ved heldige Boghandler = Speculationer og anden Handel var bleven meget rig. Han begyndte og stiftede dette Hospital, hvilket endnu bærer hans Navn, i Aaret 1721, og testamenterede det en Million, regnet efter vore Penge. Ofte vare der 400 Senge belagte med Syge. Næsten det samme er Tilfældet med de talrige saare velgjørende Stiftelser, som ere bestemte for ganske fattige eller i det mindste trængende Barselkoner (Lying in-houses).

Det samme gjælder om Bartholomæus Hospitalet, som næsten er det anseligste af dem alle, hvor i Aaret 1818 ikke færre end 9500 Syge pleiedes, og med. hvis Indretning den høiagtede Læge Hr. D. Lawrence gjorde mig bekjendt. Ogsaa bliver dette vedholdende understøttet ved menneskekjærlige Bidrag. Man var just i Færd med at decorere paa ny den store Forsamlings Sal, som optager den hele Længde af den til Officiantboliger og Bureaus bestemte fjerde Fløi, og opfriske Velgjørernes utallige Mængde Navne som ere skrevne paa Væggene. Dommen om den indvortes Bestyrelse og de Syges medicinske Behandling maa jeg overlade til dem, som forstaae Lægekunsten. Hvad saa fuldkomne Hospitaler, som de man seer i

Würzburg og Bamberg kunne udrette, for et meget mindre Antal Syge, lader sig neppe vente i et saa overfuldt besat. Endskjønt Opholdet i de lange lyse og luftige Sale, de mange Sygesenge og Sommerheden [illegible]tet, ikke var modbydeligt, saa opholdt jeg mig dog [illegible] ved de fortræffelige Frescomalerier — den barmhjertige Samaritan og den Syge ved Bethesda — ved hvilke Hogarth har ogsaa her gjort sig udødelig, uden mindste Hensyn til Fordeel, og beviist, at han kunde fremstille det Ædle og Store ligesaa værdigt som han lykkeligen kunde opfatte Naturens Forvrængninger. Disse Malerier tillige med nogle andre, som have Hensyn til Stiftelsen, beklæde de høje Vægge, som omgive den prægtige Trappegang, der fører til Forsamlings-Salen. Man holder meget af sligt i England. Ligesaaledes i det Palais, som Nationen forærede Hertugen af Coburg, og som tilforn tilhørte Hertugen af Marlborough, omgives man paa Trapper, i Haver og Gange af Fresco-Malerier af denne store Helts Bedrifter.

For den ulykkelige ogsaa i England saa talrige Klasse af dem, som ved fuldkommen eller partiel Afsindighed ere berøvede den menneskelige Naturs højeste Fortrin, var der forhen kun det over hele Verden bekjendte Galehospital Bethlem. Det er fra Henrik VIIIs Tid, men staaer nu langt tilbage for St. Lucas Galehospitalet, som ligger ved Enden af Cityroad, i Henseende til den indvortes Indretnings Hensigtsmæssighed. Hvad jeg saae her,

stemmer saa bogstaveligen overeens med hvad jeg i Forvejen havde lært af Goedes Beskrivelse, og den tjenstvillige Oplysning, som Opsynsmanden Herr Dunstan, som nu i 40 Aar har forestaaet sit vigtige Embed, gav mig om Alt, hvad j[illegible]rgte om, bekræftede hin Reisendes Angivelser saa [illegible], saa at jeg behøvede blot at henvise mine Læsere til hans Værk, naar jeg kunde forudsætte, de havde det ved Haanden. Et kort Udtog turde her ikke være uvelkomment, da jeg ikke har noget bedre at sige om denne Gjenstand.

St. Lucashospitalet blev først stiftet i Aaret 1732. Hvor det nu staaer, begyndte man at opbygge det i Aaret 1751, men Bygningen blev først ganske fuldendt i Aaret 1786. Det seer ogsaa overalt ud som en ny Slotsbygning, og har en 500 Fod bred Front. Ogsaa denne i sit Slags mageløse Stiftelse blev til ved Londonske Borgeres frivillige Bidrag. Til den første Indretning af det Hele brugte Stifterne en Sum af 40,000 L. St., og i en Tid af halvtrediesindstyve Aar erhvervede Stiftelsen sig ved Gaver og Legater en Kapital af 100,000 L. St. En af Forstanderne, Sir Thomas Clarke forærede den 30,000 Guineer. Dog ere endnu ikke Kapitalens Renter, som i Aaret 1802 beløbe sig til en Sum af 3933 L. St., nær tilstrækkelige til at dække en saa kostbar Stiftelses Udgivter. Imidlertid, uagtet nye Velgjørenheds Stiftelser fremkomme hvert Aar omkring London, behøver dog ingen af de gamle at være bange, at de skulle komme til at mangle; saa gavmilde ere Londons Indbyggere. De aarlige frivillige Bi=

drag til St. Lucashospital have hidindtil oversteget Udgivternes Sum, skiønt denne i næstsidste Aar beløb sig næsten til 7000 L. St.

Bygningen er tre Etager høj, omgiven med en høj Muur. Den mellemste noget fremragende Part af Bygningen indeholder Værelser for Overopsynsmanden, Forsamlings Salene for Forstanderne og Tjenernes Kamre. De Syges Kamre befindes i begge Sidefløjene, hvoraf Mandfolkene beboe det ene og Fruentimmerne det andet. Igjennem hver Etage gaaer et høit og rummeligt Galleri. Den nordlige frie Side af hvert Galleri er forsynet med Løftevinduer (engelske Vinduer) som bestandigen staae halvaabne; paa den modsatte sydlige Side ere de Syges Kamre. Det brede Galleri tjener Syge til Spadseregang. Paa Enden af hvert Galleri befindes to Forsamlings og Spisesale. Den ene er bestemt for de rolige og selskabeligere Syge, den anden mindre for dem, som man ikke tør tilstaae Hændernes frie Brug og som behøve strængt Tilsyn. I begge ere Ildstæderne omgivne med et høit Jernstakkit for at forebygge Fare. Enhver Syg har en rummelig Celle, hvori befindes hans Seng, som bestaaer af en bred Matratse, som ligger paa Straa, og et varmt Tæppe. Sængestederne ere, af Grunde man letteligen gjætter, af Træ. I de Syges Sængesteder, som have tabt al Magt over det vegetative Livs Functioner, ere anbragte Render i hvilke Vandet afløber i Blyrør, som ere forbundne med Sængestedet, ved hvilke

det føres gjennem Muren til Cloaker, som ligge udenfor. Det var meget at ønske, at denne Indretning var indført i alle deslige Stiftelser. Man begriber letteligen, hvormeget de bidrage til Reenligheden og til at forebygge den afskyelige Stank, som sædvanligen forpester den menneskelige Elendigheds Asyler. For at vedligeholde den fuldkomneste Reenlighed maa alle Cellerne staae aabne hele Dagen, for at ingen Feil mod Ordenen skal undgaae Opsynsmandens Øje. Hvis jeg overhoved vilde tale om denne Stiftelses Pragt og Pænhed, som spores over alt, med den fortjente Roes, kunde jeg letteligen gjøre mig mistænkt for Overdrivelse; jeg lader mig derfor nøje med at forsikkre, at den er det Fuldkomneste, man kan see i det Slags, og at jeg har fundet Galleri-Gulvet i dette Hospital ligesaa renligt, som Gulvet i det kongelige Palais's Værelser i London. I alle de andre Dele af Bygningen, i Bryggeriet, Bageriet, Vaskerhuset, Tørrehuset, Kjøkkenet, Forraadskamrene, og i de andre til Oeconomien hørende Værelser, som befindes under Jorden, faaer man Leilighed til at beundre den samme sjældne Orden. Da jeg besøgte Stiftelsen, befandtes der 266 Syge. Naar man betænker, at et saa betydeligt Antal Kamre maa tilligemed Gallerierne renses paa det Omhyggeligste, at enhver af de Syge udfordrer sin egen Pleje, og at den oekonomiske Deel af Hospitalet alene sysselsætter en stor Mængde Hænder; saa vil man finde det næsten utroligt, at alle disse forskjellige og mangehaande Forretninger fuldbyrdes

med en slig Nøjagtighed af ikke flere end 16 Betjente *).

Enhver Sygs Underholdning koster Stiftelsen aarligen noget over 15 L. St. Man vil uden Tvivl finde denne Sum ret betydelig, men enhver, som kjender Pleiens Godhed, som de Syge nyde, vil ogsaa i dette beundre det Heles Oeconomi, som kan udrette saa meget med en saa ringe Sum.

To rummelige Grønninge bag ved Bygningen ere ligesom i Bedlam indrettede for de Syges Bevægelse i den frie Luft. Imidlertid befindes to aabne Pavillons med Bænke. Her forsamles den største Deel af de Syge i godt Vejr, og den menneskekjærlige Opsynsmand sørger for, at Ingen tillades at begrave sig i sin Celle, naar Vejret er smukt.

For at man kan slutte sig til Forholdet imellem de Midler, som man her, som det synes, uden megen Forkunstling anvender til de Syges Helbredelse og disses Virkninger, anfører Goede følgende Kjendsgjerninger. I et Tidsrum af 31 Aar bleve 7018 Affindige modtagne. Af disse døde 537 i Hospitalet; 3047 bleve helbredede; 681 bortskikkede, fordi de ikke hørte til denne Stiftelse; 2385 forbleve uhelbredede.

Mit Besøg i denne Stiftelse var for kort til at anstille Jagttagelser over de Ulykkelige selv. At sandselig eller aandig Excentricitet — Vellyst og Religionssværmeri — var hos de fleste den første Anled-

*) Kun den, som kommer ihu, hvad forhen er blevet anført og Bjælderne i slige Stiftelser, kan tilfulde begribe Muligheden af dette. (Overs.)

ning til Aandsforstyrrelsen bekræftede Herr Dunstan. Egentlig Rasende fandt jeg ikke, formodentligen fordi man vilde skaane os for dette Syn. Visse Vildelser og Yttringer af Affindigheden gjentages i ethvert Galehospital. Men hvo kunde forlade endog det mindste af disse, uden dybt at røres og rystes ved Tanken om den menneskelige Naturs Skrøbelighed? Ak! Enhver maa tilstaae for sig selv — en lille Feil i Hjernens Organisation, en ringe Beskadigelse, et feilagtigen anvendt Lægemiddel, et uventet Slag af Skjæbnen, eller hvad kun altfor ofte er Tilfældet en sørgelig, fra Slægt til Slægt arvet, Disposition — vilde være tilstrækkelig til at gjøre ogsaa mig lig en af disse Elendige. Og naar man trøster sig selv med at sige, at de selv tildeels ikke føle sig ulykkelige, saa er det naturligt ogsaa at sætte sig i Forældrenes, Børnenes Sted, som ikke kunne forblive rolige ved den Tanke, at finde sig paa denne Maade adskilte fra en Fader, en Søn eller nogen af deres allernærmeste og kiæreste.

Har man nu blot kastet et Blik paa endog kun de faa velgiørende Stiftelser, som jeg har besøgt, saa kan man ikke andet end dele Goedes Følelser, som han har yttret med en værdig Henrykkelse i sin Beretning om dem.

I Slutningen af Beskrivelsen over St. Lucas siger han: „I hvilket andet Land i Europa finder man vel en eneste Stiftelse af et saadant Omfang, som uden al Lovstvang, blot ved frivil=

lige milde Bidrag har vedligeholdt sig et halvt Aarhundrede igjennem? — Og dog, hvad er denne ene Stiftelse i Sammenligning med mere end to hundrede andre, som uafbrudt vedmagtholdes i London paa lignende Maade blot ved frivillig Godgjørenhed! Naar jeg taler om Stiftelser, mener jeg, fortsat vedvarende Stiftelser, ikke de tilfældige Plejestiftelser for Syge og Fattige, hvis Antal i London er uberegneligt; ikke hine Selskaber, som komme overens om visse maanedlige Bidrag for velgjørende Øjemed (friendly societies) og hvis Antal i London var sidste Aar over sexhundrede og fiirsindstive. Men sammenholder man nu Summen af Londons milde Stiftelser med den uhyre Mængde Stiftelser af dette Slags, som findes adspredte i hele det øvrige Kongerige, saa finder man at disse sidste meget overgaae de londonske i Antal, Størrelse og Rigdom; og det hele store Maleri af det engelske Folks patriotiske Godgiørenhed udfolder sig i en saa rørende Storhed, at enhver bedre, hellig og religiøs Følelse forhøjes og forstærkes ved dens rolige Betragtning *).

*) Den første Afdeling af Dr Niemeyers Reise kan ikke letteligen sluttes med nogen mere passende Betragtning end denne. Men ingensinde bør man heller undlade at betænke, hvoraf denne Godgjørenhed, dette ædle Borgersind er det store Resultat — at det nemlig er Resultatet af de samme Omstændigheder og en lignende borgerlig Forfatning med hine gamle, som under et mildere og frugtbarere Himmelstrøg, hvor altsaa de milde Stiftelser mindre behøvedes, opbyggede herlige Templer og reiste Æres-Støtter for Pengebidrag, indsamlede paa lignende Maade og ydede af ligesaa villige Hjerter.

Dr. Niemeyers Reise i Engeland.

Anden Afdeling.

Fortsatte Vandringer igjennem London og Betragtninger over dets Mærkværdigheder.

Themsens Broer.

Over Englands Hovedstads Tilvæxt, som overgaaer al Forestilling, og om Udvidelsen af dets Gebet i alle Retninger, giver Sammenligningen imellem de ældre og nyere Kort den Reisende allerede et anskueligt Billed.

I andre store Stæder forandre og omdanne et Par Decennier et og andet, men her ere ofte to eller tre Aar tilstrækkelige til at omskabe alting, til at fremtrylle Pragtbygninger og hele Gader af Mark og Agerland, eller i det mindste til at gjøre gamle forfaldne Bygninger saa ukjendelige ved Nedriven og Nyopbyggen, at den, som endog har været en kort Tid borte, kan neppe orientere sig der, naar han kommer tilbage. Selve Benævnelsen af mange Kirker og offentlige Bygninger erindrer om denne uhyre Udvi=

delse af Staden. Saaledes heder f. E. en af de skjønneste Kirker, som blev nybygget i Aaret 1721, St. Martins in the fields, skjønt den nu ligger omtrent midt i det vestlige London. Mangen en af Londons nærværende Indvaanere kan vel have hørt af sin Fader, hvor nær denne Kirke laae ved den aabne Mark, hvoraf den endnu fører et lidet pasende Navn.

Men fornemmeligen viser den hurtige Tilvæxt af Themsens Broer hvilken livlig Færsel der er bleven imellem Stadens nordlige og sydlige Deel, imod hvad der var i forrige Tider. Nu tæller man sex af dem, hvoraf ingen synes at kunne undværes. Indtil Aaret 1739 var Londonsbroen den eneste. Naar man kaster et Blik tilbage paa dens Historie, som omfatter et Tidsrum af mere end sex Hundrede Aar — thi allerede i Aaret 1176 skal Grunden til den være bleven lagt — saa kan man neppe begribe, hvi et saa velhavende og opfindsomt Folk ikke tidligere har søgt at forebygge de Farer, som omgive den og som endnu i dette Øjeblik ikke ere ganske ryddede af Vejen.

Denne Betragtning sysselsatte mig ofte, naar jeg i en stærk Menneske-Trængsel, som dog nu er uden Fare, af hvilken denne Bro bestandigen er fuld, tænkte paa Fortiden. Tresindstyve Aar ere henrundne, siden den blev befriet for de Mure, som paa begge Sider sammenholdte ved Bjælker, der gik tvers over Vejen, forsnævrede Fodstien og Kjørevejen tyve Fod. Ved Husenes Nedrivelse have Fodgjængere vun-

det en ophøjet Sti paa begge Sider af syv Fods Bredde og Kjørevejen en Bredde af 31 Fod. Utallige Menneskeliv bleve i ældre og nyere Tider Offere for Opsættelsen af en saa væsentlig Forbedring. Ved én Ildebrand, som pludselig udbrød i Southwark, den Deel af Byen, som ligger paa hin Side Floden, og ved hvilken Halvparten af Londons Beboere ilede til Hjælp, regner man Antallet af dem, som omkom i Trængselen og ved Overladning af de Baade, som vilde redde, for tre tusinde. Og endnu er Farten under Londonbroen med en vis Flodhøide ikke uden Fare *)

Foruden selve Broen, maa i øvrigt Vandmaskinerne (Waterworks), som forsyne Byen med en af de uundværligste Nødvendigheder, ustridigen regnes til Londons Mærkværdigheder. Hver Time hæve disse omtrent 2,000 Oxehoveder Vand i Veiret; ved Rør

---

*) Nu derimod bliver denne Fare aldeles hævet, da Londonbroen nu ganske opbygges fra ny, efter en ligesaa stor Plan, som nogen af de andre Broer og ved Pillernes Anlæg og Buernes Vidde vil ogsaa den farlige Strøm ganske forebygges. Da Farten over den netop er allerstærkest, skal ogsaa Fodvejen og Kjørevejen vorde af overordentlig Vidde. Til samme Tid bygges ogsaa, et Stykke neden for, den meget omtalte Undervej eller Kjørevej under Floden paa et Sted, hvor den er af betydelig Bredde, hvilket Foretagende er saa stort og dristigt, at man kunde fristes til at tro, at Engelskmændene engang kom til at udføre hvad en Ven af mig engang yttrede i Spøg, nemlig at bygge en Bro eller Dæmning imellem Skotland og Irland.

(Overs.)

ledes det hen til alle Gader; og i mange Huse endogsaa op paa Taget

Selve Broen er nu omgiven med et Stenstakkit og om Natten oplyst med store Lygter. Heller ikke skrækkes Vandreren nu mere, som i gamle Dage ved det afskyelige Syn af Forræderes Hoveder, satte op paa Spirene af et ondtvarslende Taarn og en Indgangsport. Endnu for to hundrede Aar siden talte en Tydsker her ikke færre end 30 Hjerneskaller, som forpestede Luften, og deriblandt kanskee den, som man kjender fra Schillers Maria Stuart.

Babingtons und Tichburns blut'ge Häupter
Auf Londons Brücke warnend aufgesteckt.

Babingtons og Tichburns blodige Hoveder,
Som varslende paa Londonsbroen hænge.

De øvrige Fem Broer ere allesammen opbyggede, enten i den sidste Halvdeel af forige Aarhundrede, eller endog i det nærværende. Disse tilstæde nu — paa hvilket somhelst Punkt af London eller Westminster man endogsaa befinder sig — Bequemmeligheden af en nær Overfart over Floden, hvortil der desforuden findes utallige Baade overalt. Tidligst blev Westminsterbroen bygget (i Aarene 1739 til 1750) og en kort Tid derefter Blackfriarsbroen. Den sidste blev saaledes kaldet efter et forhen i Nærheden liggende Sorte Brødre Kloster.

Dog beundre alle Architecter meest hine tre store Værker af Vandbygningskunst, som ere opførte i de første to Decennier af nærværende Aarhundred, med en overordentlig Anstrængelse af Arbeid og Bekost-

ning — Southwarkbroen, Vauxhallbroen og Waterloobroen. En ufuldkommen Beskrivelse ville ligesaa lidet tilfredsstille Kjænderen som underholde Ikkekjænderen. Vi ville altsaa nøjes med nogle faa korte Bemærkninger.

Især Huset Bedford, som har overordentlig store Grundbesiddelser i Nærheden af Stranden, en Gade, som gaaer fra City nær Themsens Bred igjennem Westminster, havde længe til Fordeel for disse Besiddelser ønsket sig her en Bro over Floden, som netop her ikke er mere end fem til sex hundrede Skridt bred. Men først i Aaret 1806, efterat fem hundrede tusinde L. St. eller tre Millioner Rigsdaler (Courant) vare sammenbragte ved Actiesubscription, indvilgede Parliamentet at en Brobygning maatte foretages og at denne Bro skulde føre Navn af Strandbroen. Efter mange overvundne Hindringer blev denne Pragtbygning færdig i Aaret 1816. Ni elliptiske Buer af lige Vidde bære den 1250 Fod lange, gandske flade og jævne Vej, som er saa haard og lige at man letteligt kunde glemme at der var en Flod nedenunder, hvis ikke den herlige Udsigt over den muntre Strøm igiennem Granitpillerne, som omgive Broen paa begge Sider, erindrede os derom. Fjærnt og Nær seer man ogsaa Londons colossalske Pragtbygninger, her Westminsterabbediet, der St. Pauls Kirken, Monumentet, og hele Grupper af høje Kirketaarne. Paa den første Aarsfest efter det afgjørende Waterloo Slag blev der for første Gang kjørt over den i den nærværende Konges og Her-

tugen af Wellingtons Nærværelse, og den skulde som et Mindesmærke der vilde trodse enhver Tid, ved sit Navn erindre Efterverdenen om den uforglemmelige Dag. Actiehaverne havde, som man forsikkrede mig, lovet sig selv en for stor Fordeel. Heller ikke syntes mig Passagerernes Antal betydeligt naar jeg gik over, eller forbi Broen. Mange foretrække Omveien til den næste Bro, for at være frie for den lille Afgift som der fordres for Mand og Hest. Men for at kunne holde nøie Control med Bommanden har man fundet paa en gandske egen Indretning. For Kjørende og Ridende maa en Slagbom aabnes; men hver Fodgjænger maa snoe sig — en ad Gangen — igjennem et bevægeligt Korsled, som ligner dem, som hos os ere velbekjendte. Saa ofte som en Penny bliver betalt og Korset lukkes i igjen — i det mindste blev det mig saaledes beskrevet — falder et Tegn i en Kasse, som er anbragt under Broen, og Tallet af disse Tegn skal stemme overeens med de modtagne Bropenge. Paa Jernbroen (Soutwarkbroen) staaer et lignende Vendekors i Forbindelse med et usynligt Hjulværk, som nedenunder nøjagttigen viser hvert Øieblik, hvor — mange Fodgjængere gaae over Broen oven paa. Ligesaamange Pence maa der forefindes i Kassen naar den eftersees. I denne Southwarkbro er alt (paa Grundpillerne nær som ere af Steen) saasom Buerne, Broveien, Gelænderet, af Jern, og den hænger som et let Jerngitterværk over Strømmen, Den er syv hundrede Fod lang og hviler paa ikke flere end tre Jernbuer af overordentlig Vidde.

Saasom man i England aldrig glemmer at anføre hvormeget enhver Ting man foreviser har kostet, saa give ogsaa Beskrivelserne over London nøje Efterretninger over Bekostningerne ved alle disse stolte Bygninger; f. Ex. Maal og Vægt af de dertil brugte Sten- og Jern-masser; ja man har endogsaa anstillet Beregninger over Antallet af Mennesker, Heste og Vogne, som man kan antage som den daglige Middelsum af de Frem- og Tilbage-gaaende. Ifølge disse gik f. Ex. over Londonbroen, som er den mest besøgte af alle, paa en Søndag 89,640 Fodgjængere, 1240 Kareter, og saa alt øvrigt i Forhold til dette.

Iøvrigt yder det ingen ringe Underholdning naar man staaer stille at betragte dette virksomme Liv. Paa mangt et Ansigt kan man her tydeligen læse, hvad der bevæger sig i hans Indre; hvorledes den enes Fødder bevinges ved Stræben efter noget somhelst Maal eller Øjemærke, den anden derimod kryber mismodig forbi, formedelst Bekymringen over at forfeile det eller kanskee med Smerten over at have allerede forfeilet det. Thi imellem denne og hin Side Themsen er en uophørlig Færsel og kun deraf kan man forklare sig den uophørlig fra begge Sider strømmende Menneskemængde.

Londons Squares (Firkante).

Skjønt den, som har knap Tid, faa Øjeblikke kan miste paa sine Vandringer igjennem en uhyre Stad, saa kan man dog ofte ikke lade være, at blive staaende paa nogle af de skjønne Pladse, som give

den vestlige Deel af Byen et saa stort Fortrin over City eller den Gamle By. Disse Pladse ere bekjendte under Navnet Squares eller Firkante og have visseligen ligesaa meget bidraget til Sundhed som Byens Forskjønnelse. —

Omendskjøndt Westminster aldrig var saa snævert, og blev tillige senere bygget end London, saa forsnævredes dog mange Gader ved udoverhængende Bygninger, endogsaa i de bredere Gader og de mangfoldige Skildte paa Varer og Haandværker, man overalt udhængte, spærrede ofte Gjennemgangen selv for Fodgjængere. Man har forsikkret mig at endnu for hundrede Aar siden var det ikke noget usædvanligt at see alle Emblemerne paa dette eller hiint Haandværk hængende langt ud over Gaden in effigie, paa en Jernstang, f. E. heelt forgyldte Parykker, alenlange Barbeerknive for et Kæmpeskjæg, Morianhoveder med Guldhaar ꝛc. Alt dette forsvandt da man alvorligen begyndte at tænke paa Stadens Renselse og Forskjønnelse. Hele Rækker af elendige Huse bleve opkjøbte og nedrevne; Vejen blev jævnet ved en fortræffelig Broelægning; Gaderne bleve bredere og mere lige, og efter Haanden dannedes hiine fiirkantede Pladse, vel ulige i Udstrækning og endnu mere i Henseende til Bygningernes Beskaffenhed, som omgav dem og Haverne som bleve anlagte i Midten, men dog allesammen nydelige og deilige at see paa. I Begyndelsen vare vel disse sidste en stor Grøning. Efterhaanden omgav man denne med et Jerngitter, indrettede derpaa Spadseregange og istedenfor den blotte Grøn-

ning plantede man nu de allerskjønneste Buske, prydede Bedene med Blomster, anlagde de med Kiešelsand bedækkede Gange slangeformigen derigjennem og forforskjønnede det Hele med Statuer eller Monumenter.

Ejerne af de Huse, hvis lige overfor hinanden staaende Façader for det meste ligne hinanden, yde disse smilende Byhaver en doppelt Fordeel. De indaande her en renere Ætherluft end selv i de bredeste Gader, og have derhos alene Rettighed til at spadsere der, saasom de have Nøglen til Jernstakkitdøren. Dermed at Pladsen er indlukket er den ogsaa sikret for Raadhedens Angreb, som Ungdommen vel ogsaa kunde tillade sig her som overalt ellers *).

---

*) En Irlandsk Gentleman jeg kjendte, plejede ofte at anføre som en Characteerforskjel imellem en Engelskmand og Irlænder: at den første havde en naturlig Tilbøielighed til at forbedre og forfuldkomme ethvert got Anlæg til Prydelse og Hyggelighed, hvor den anden havde ligesom en medfødt Drift til at fordærve og ødelægge ethvert faadant Anlæg. Han var endogsaa villig til at antage den først omtalte Tilbøjelighed, som et Særkjænde paa en Engelskmand, hvormed han skulde skjælne sig fra alle andre Nationer, hvork jeg. tiltrods for endeel Phænomener, jeg har havt Leilighed til at iagttage, som vel tilsyneladende bekræftede Anmærkningens Rigtighed, dog alletider troede han havde Uret. Men deres Paalidelighed i Henseende til England og Irland fik jeg utallige umiskjendelige Prøver paa. En Engelskmand planter en Hække, graver en Grøvt, bygger et Gjærde, jævner et Stykke Vei og aldrig skal det indtræffe, enten mens Arbeidet er ufuldendt, eller efter det er fuldført at nogen uvenlig Haand forstyrrer det eller lægger den mindste Hindring i Veien derfor; tværtimod Sandsen for Forbedring og Forskjønnelse synes meget tidligen

Nogle af disse Pladse udmærke sig iblandt de øvrige, saa vel ved Omhyggelighed og Smag i Beplantningen, som ved herlige Monumenter. Man op=

---

at udvikles og modnes hos engelske Børn endogsaa i meget høi Grad, hvorved de lade alle deslige Indretninger vederfares den skyldige Respect. Irlænderne derimod har jeg ofte seet antæude et nyligen plantet Hegn, besmudse og oprode en nyligen anlagt Grønning, slaa Vinduer ind paa en Bondehytte, som var hyggelig bygget paa engelsk Maneer (de have selv ingen Vinduer men kun Røghuler paa deres Hytter) og begaae mange Excesser af dette Slags. Mærkeligt er det dog paa den anden Side, at Irlænderen ingenlunde giver Engelskmanden efter i Henseende til Pragtsands, som Sackville Gaden, Stephens-green og de mange store Pragtbygninger i Doublin, som Posthuset, Toldboden, de Fire Retter (Four courts) tydeligen vise, men med al denne Pragtkjærlighed forenes, hvilket kanskee hyppigen er Tilfældet i Livet, en vis skjødesløs og mod sunde og rigtige Begreber om Menneskeværd stridende, Mangel paa Peuhed og Renlighed, som ofte mere end halv nedbryder det fordeelagtige Indtryk, det herlige Anlæg ville have gjort. Nu kan man vistnok, efter som jeg troer, netop betragte London som et Mønster for alle store Stæder for den modsatte Aand og Beskaffenhed, og saasom Aarsagerne dertil ligge dybere end man almindeligen kunde troe, fortjene de vistnok en alvorligere Betragtning. Med den borgerlige Frihedsfølelse udvikles Følelsen og Ideen om Menneskeværd og paa denne hvile alle Samfundsdyder som paa en sikker og urokkelig Grundvold. Samfundsdyderne skjønt i deres Natur uforanderligen de samme skjælnes dog med Hensyn til deres Yttringer efter Aarsager, Sted og Omstændigheder, som fremkalde og nære dem. Navnligen i de store Stæder forme de sig paa en eiendommelig Maade og vise sig i Agtelse for alt, som angaaer Medborgernes Ære, Eiendom og personlige Sikkerhed, Rolighed og Velvær. Frihed og Følelse af Menneskeværd gjør det her i en udmærket Grad

holder sig gjerne i Bloomsburysquare ved den i Aaret 1816 opreiste Billedstøtte af Charles Fox. Denne er en kolossalsk siddende Bronzefigur

---

til enhver Borgers Pligt at hævde og vedmagtholde alt dette; thi navnligen føles det her, paa en egen Maade at: tua res agitur paries cum proximus ardet. Det er en Følge af denne Aarsagskjæde at enhver Londonsborger, at enhver engelsk Gentleman, at enhver brav Dannemand bliver et slags Politimester, hvis Myndighed til at irettesætte og straffe, naar han seer nogen Uorden begaaes er uomtvistet og kaldes aldrig i Tvivl. Han vil altsaa, thi dette har jeg ofte bemærket, fremstille sig som Irettesætter og Dommer, ikke blot hvis han seer et Menneske mishandles, være sig Yngre eller Ældre, Rig eller Fattig, men endogsaa hvis han seer et Dyr, en Hest eller Æsel, Hund eller Kat vederfares en ubarmhjertig Behandling eller en eller anden nyttig Indretning beskadiges. Heraf kommer at Ungdommen overalt er sædelig, saasom den veed der overalt ere Opsynsmænd, at selv den lavere Pøbel holder sig nogenledes inden sine Grændser, da den veed at den paa enhver Punkt staaer under en højere Control. De mangfoldige saare bekjendte Londonske Lommetyverier (pick-pocketings) synes for endeel at tale herimod, men den som betænker Londons ikke blot bosatte men ogsaa gjennemstrømmende uhyre Menneskemasse, og at Lommetyveriet drives af mange principløse Mennesker mere som etslags Kunstfærdighed end ulovlig Erhvervsmaade (thi der gives mange Barringtoner), ville vel neppe falde paa her at anstille et Experiment med Kong Frodes Ring, thi den gik sikkert forloren, men han vilde dog snart indsee at det var i ingen høiere Grad urimeligt at gjøre Forsøget i London, end paa nogensomhelst anden Plet i Europa. Af erfarne engelske Gentlemen har jeg lært at man kan uden mindste Fare betro sin Hest at bevogte til en Dreng, man tilfældigen finder paa Gaden, naar man kjænder hans Dialect at være londonsk, og jeg har selv ofte gjort det for hele Timer mens jeg besørgede mine Forretninger. I mange andre store Stæder vilde man neppe holde det-

paa en Piedestal af Granit. Han er klædt i en Consuls Kappe, og hans Blik hviler paa Nationens store Frihedsbrev, Magna charta. Der er ingen anden Indskrivt end hans Navn. Et sjældent Tilfælde i England, hvor, som vi vel erindre fra Westminsterabbediet, de lange og vidtløftige Indskrifter ere saa meget i Brug, at de gave Pope Anledning til det bekjendte Epigram.

In your epitaphs I am grieved
  So very much is said
One half will never be believed
  The other never read.

For eders Skrift paa Bautasteen
  I staaer med lange Næser;
Det halve troes ikke af Een,
  Og Resten ingen læser.

Baade Leicester- og Grosvenor-square forskjønnes af Georg 1stes Billedstøtte. I Russelsquare seer man en Hertug af Bedford — en ædel Figur — med den ene Haand hvilende paa en Plov, den anden fuld af Ceres's Gaver. Men

---

te for raadeligt. Men det kan jeg forsikre at Forseelser mod offentlig Orden, Sømmelighed og Reenlighed ere i London ikke blot forholdsviis men absolut meget sjældnere end i nogen anden stor Stad, jeg har kjendt, og at jeg er overbeviist om at Jerngitterne omkring Londons fiirkantede Grønninge ere meget mere fundne nødvendige af de skinsyge Engelskmænd til at forebygge en altfor let Communication imellem deres Familier og forbigaaende Fremmede, end af Frygt for nogen Skade eller Fordærv de ville være udsatte for af ørkesløse Gadedrenge.

Portmans square ansees med Rette for et af de skjønneste, ligesom og det hele Quarteer deromkring. Montague-Familiens Huus med sin Have optager hele den nordlige Side. Man fortalte mig et menneskekjærligt Træk om Ejermanden af dette Huus, som giver mig Anledning til en Digression, før jeg forlader disse deilige Pladse, hvilken jeg haaber man ikke skal læse uden dybt at røres af Contrasten imellem disse saa saare bekostlige Anlæg og Forskjønnelser paa den ene Side, og den tæt derved boende menneskelige Elendighed paa den anden Side.

Det var en Fest for Montague, engang om Aaret at lade alle de smaa Skorstensfejere i Byen komme til sig og fryde dem ved et smukt og rigeligt Maaltid i sit Huus og Have, „for at de — som han sagde — i det mindste skulde opleve en lykkelig Dag i hele Aaret". Ved hans Død synes ogsaa denne ene lykkelige Dag atter at være tabt for disse ulykkelige Børn.

Jeg siger: — for disse Ulykkelige Børn! Vi have allerede kastet et flygtigt Blik paa dem og de underjordiske Huler hvor de bo. Men følgende fra tilforladelige Kilder hentede Beretning vil gjøre det endnu klarere i hvor høj en Grad deres Lod er at beklage.

Allerede for mange Aar siden havde den, tildeels ved Skorstenenes Bygnings Maade foranledigede Misbrug indsneget sig i England, at bruge til deres Rensning fem- og sex-aarige, ja endogsaa kun fireaars gamle Børn, og ved dette for deres spæde Alder saare

upassende Arbeid at gjøre et Antal af femhundrede Børn til Krøblinge i physisk og moralsk Henseende i Hovedstaden, og ligesaa mange i hele det øvrige Kongerige. Allerede for tredive Aar siden blev Parlamentets Opmærksomhed henvendt paa denne Gjenstand, og den Tid blev det hver Skorstensfejer forbudt at holde nogen Lærredreng, som var yngre end otte Aar. Dog blev denne Bestemmelse eluderet ved allehaande Midler og Veje, og disse ulykkelige Børns elendige Tilstand blev bestandigen mere iøinefaldende, saa at der dannede sig et Selskab for at undersøge, forvisse sig om og raade Bod paa de utrolige Skjændigheder, som fandt Sted ved disse Børns Optagelse, Afretelse og Behandling. Dette Selskab bragte det endelig saavidt, at Parlamentet nedsatte en Kommittee paa Ny for at undersøge Sagen. Vi ville her anføre Hovedmomenterne af den til Underhuset i Aaret 1817 afgivne Beretning.

Efter en nøjagtig Undersøgelse angaaende de til Skorstensfejen brugte Børn bleve følgende Skjændigheder beviiste. Til dette Øjemeed bortstjæles Børnene for det meste fra deres Forældre, eller bortføres fra Arbeidshusene. For at overvinde de smaae Skabningers naturlige Modbydelighed for at klavre op ad snævre og farlige Skorstene, blive de ikke blot tvungne dertil med Hug; man lader endogsaa en øvet Skorstensfejerdreng følge efter dem nedenfra og stikke dem i Fodderne med skarpe Braadde, stundom antænder man ogsaa Straa under dem for at drive dem op. Naturligen er Børnenes spæde Legeme ved disse voldsom=

me Operationer udsat for de ømfindtligste Beskadigelser og ofte ere de knuste, have ondartede og aabne Saar og ere forbrændte, især deelsheb paa Been, Knæer og Albuer, og dog lade mange Mestere, denne slette Tilstand uagtet, dem fortsætte deres Arbeid uden Barmhjertighed i den Forhaabning, at de ydre Dele blive ved Vanen haarde og ufølsomme for Knus og Gnidning. Deraf komme de mangfoldige Vanskabninger af Ryg og Arme og Been, som man saa hyppig bemerker hos disse Drenge, og som ved en saa voldsom Anstrængelse i en Alder, hvor Benene ere endnu bløde og bøjelige, nødvendigen maae indtræffe. Desuden maae de ofte bære store Sække, som ere imellem 20 og 30 Pund tunge, fulde af Sod. Af alt dette er en Følge, at der iblandt dem hersker en Sygdom, som i Hospitalerne fører Navn af Skorsteensfejerkræft (chimney sweepers cancer). Efter Lægernes Udsagn er denne saa meget mere farlig, som de sjelden anvende nogen Hjælp i Tide og man desaarsag ofte maa tage sin Tilflugt til farlige Operationer.

Men ikke alene altfor tidligt haardt Arbeid, sparsom Næring, slet Leje og en haard Behandling er disse Børns Lod, men man lader dem ogsaa undvære al moralsk og religiøs Underviisning; og saasom deres Arbejd allerede tidligen om Morgenen er udført, saa tilbringe de den øvrige Dag med Lediggang og uartige Streger paa Gaden. Naar altsaa deres Sundhed er stærk nok til at modstaae de Sygdomme og Fortrækninger, som ere Følger af deres Haandværk, og de ere saa voxne, at de ei mere kunne bruges til deres forri-

ge Forretning, saa drives de ud i Verden, blottede for alle Midler til at fortjene deres Livsophold. Thi da denne Erhvervgreen alletider er overfuld af Mennesker, saa kan man antage, at kun Halvparten af Lærlingene kan finde deres Udkomme ved den i Fremtiden. I London gives 200 Skorsteensfeiere, som alle tilsammen holde 500 Lærlinge. Iblandt de første findes kun tyve ansete og velhavende Mestere, hvoraf enhver holder 4 a 5 Lærlinge, og disse holde sig Parlamentsactens Forskrivter efterrettelige. Halvfemsindstive andere Mestere, af hvilke enhver holder 3 Læredrenge, forsømme i højeste Grad deres physiske og moralske Opdragelse, og de øvrige halvfemsindstive Mestere ere saadanne Folk, som have givet sig til dette Haandværk af Nød, fare omkring i Byen og paa Landet, have intet blivende Opholdssted, og opsnappe deres Skorstensfejerdrenge, hvor de kunne; ja endogsaa ikke sjælden bruge smaae Piger til deres Forretning. I denne Klasse stiger fornemmeligen de arme Børns Elendighed til den højeste Grad. Men selv de meest ansete og agtværdigste Mestere i dette Haandværk tilstaae, at de til snævre Skorstenes Rensning laane de mindste Drenge af deres Haandværksbrødre, saa at netop det Arbejd, som er forbunden med de største Farer, falder i den spædeste Alders Lod. Ligeledes fik Parlaments-Kommitteen Efterretninger om Ulykker og Grusomheder, som være disse Børn vederfarne i Aarene 1816 og 17, som endogsaa havde lagt dem i Graven. I Betragtning af alle disse beklagelige Omstændigheder undersøgte Kommitteen, om

Rensningen af de Skorstene, som Voxne umueligen kunne komme ind i, kunde behørigen iværksættes ved nogensomhelst af de **Maskiner**, som vare bragte i Forslag af det foromtalte menneskekjerlige Selskab. Og her befandtes, efter en kyndig Londonsk Bygmesters Kjendelse, at iblandt hundrede Skorstene i Hovedstaden kunne fem og halvfemsindstive upaatvivlelig renses ved de allerede indførte Maskiner; og at man letteligen vilde kunne udfinde mechaniske Redskaber til at rense de øvrige, hvis det skulde gjøres nødigt, istedenfor at gjøre Brug af Skorsteensfejerdrenge; Bygmesteren tilføjede, at der vel kunde vise sig nogle Vanskeligheder ved Maskinernes Brug, naar horizontalliggende Rør skulle renses dermed, men at Rensningen var ogsaa netop i dette Tilfælde allerfarligst for Drengenes Liv og Sundhed, fordi Drengen, idet han kommer lodret ned, bringer med sig en stor Mængde Sod, hvorved den ham til Indaanding nødvendige Luft forstoppes i de horizontale Rør, hvilket bliver saameget mere farligt da i London disse Tværrør ofte ere kun syv Tommer i Diameter.

Efter alt dette foreslog Kommitteen, at forbyde aldeles ved en Parlamentsact Brugen af alle slige Børn (Climbing-boys) og at man skulde fastsætte, at ingen Skorstensfejerdreng maatte antages i Lære uden at være i det mindste 14 Aar gammel.

Skorstensfejermesterne undskyldte deres Ulydighed imod den sidste Parlamentsacts Forbud derved, at Forældre, som **solgte** dem Børnene til deres Haandværk, angave deres Alder urigtigen, og at dem

ikke var foreskrevet at forlange nogetsomhelst Beviis Alderen angaaende, foruden Forældrenes Udsagn, og fremdeles, at efter den anførte Parlamentsact var det ikke Skorstensfejerne forbudt at bruge deres egne Børn efter Behag til deres Haandværk.

To Aar vare forløbne, siden disse Menneskevenners Beretning var udkommen; men endnu vare Følgerne deraf ikke betydelige. Men de forblive utrættelige, og netop medens jeg var i London, forkyndte de offentlige Tidender en almindelig Forsamling, som skulde holdes den 25 Junii i den store Frimurer-Hal, i hvilken Hertugen af Sussex skulde præsidere, hvor man vilde raadslaae om Midlerne til at gjøre Ende paa denne Elendighed. Jeg beklager, at jeg ikke kunde være tilstæde ved denne interessante Forsamling og heller ikke nu give nogen Underretning om, til hvilke Resultater den førte. „Neppe til noget betydeligt, siden man intet har hørt derom.“ Misbrug, som ved lang Vane ere blevne herskende i hele Corporationer, hvis Interesse er forbunden med sammes Vedmagtholdelse, ere overalt saare vanskelige at afskaffe. Endogsaa dybere følende Mennesker lade sig letteligen overbevise om, at Ulykken kan i Grunden ikke være saa stor, naar de bemærke, at den næsten uundertrykkelige Tilbøjelighed til Ungdoms Lystighed viser sig nu og da hos disse forpiinte Skabninger, og hvorledes de i en munter Søndags-Leeg synes for et Øjeblik ganske at glemme hvad de næste Dag have i Vente. Men de rige indiske Nabobers Slaver dandse jo ogsaa om Søndagen, hvis der oprinder en Søn-

dag over dem, efter at have følt Opsynsmandens Pidsk i sex tunge og hede Dage. Den arme Bjergmand, som tilbringer i det mindste en tredie Deel af Dagen under Jorden, ofte i den meest pinefulde Stilling, paa flygtig Grund, i den usundeste Luft, og som sjældent tør gjøre Regning paa en høj Alder og endnu sjældnere paa en rolig Alderdom, ønsker dog ikke at hans Søn eller Sønnesøn skal vælge en anden Stand, og, naar han er omgiven af muntre Bjergsangere, tænker han vel neppe paa, hvor de Rige ville fraadse for det samme Metal, som han under bestandig Livsfare bragte for Dagen fra de dybeste Gruber.

Ach! Mennesket kan vænne sig til Alt — og man begynder at tvivle, om man skal regne det for et Gode eller Onde, naar man beregner Følgerne deraf. Hvis denne Vane ogsaa sløver den Bedre, som kunde hjælpe og lindre, og gjør ham ligegyldig for den Kummer, han hver Dag seer for sig, saa hjelper den ogsaa de Lidende til at bære det, som ikke kan ændres.

St. James Parken.

Buckingham-house — Routs — Drawing-rooms.

Det er næsten overflødigt at gjentage, hvad man ellers kjender af alle Reiseefterretninger, at Parkerne (Parks) i London ikke maae forvexles med de berømte engelske Parker, som forskjønne Rigets Stormænds Landsæder, og hvis sandeligen altfor smaalige Efterligning nu allerede for lang Tid siden har fortrængt Smagen for den gamle franske og holland-

ske Havedyrkning i Tydskland, ja endogsaa i Frankrig. I disse finder man sig snart omgiven af majestætiske Skovplantager, snart af skjønne Buske i vexlende Blomstren; snart fører Stien over et herligt Grønsvær-Tæppe af vidtudbredte Enge, som oplives ved Qvæghjorde eller tamme Dyr hist og her, ind i dunkle labyrinthiske Alleer, eller over Høje og Bjerge. Pludseligen aabnes Udsigten til skjønne Landskaber; Monumenter, Billedstøtter, Templer overraske Øjet paa mange Steder, kunstige Broer og prægtige Gondoler lokke os til den anden Bred af speilklare Bække og Indsøer. For enhver Sjælsstemning synes der at være sørget, her for at opmuntre, der for at nære den alvorlige Betragtning eller stille Veemod; og der udfordres hele Dage for at opfatte et fuldstændigt Billed af det Hele. Af alt dette forefindes Intet i St. James Parken, eller den tæt derved liggende Green-Park eller Hyde-Park. Selve Kensington Haverne ligne meest en Skov med regelmæssigen anlagte Spadseregange. Snarest kunde Regent-Park, som nu anlægges, eengang komme til at ligne hiint Billed.

St. James Parken ligger nærved det bekjendte St. James Palais, som Diplomatiken hyppigere erindrer os om, end dets Bestemmelse til Konge-Bolig, siden Whitehallpalladset efter Ildebranden (1697) ophørte at være Kongernes Residents. Ved Indgangen seer man her intet andet end en stor Slette, dækket med Grønsvær, hist og her gjennemskaaren af regelmæssigen plantede Alleer og en Kanal. Hovedalleen fører til Buckinghamhouse, som Kro-

nen kiøbte i Aaret 1720, og som fører dette Navn efter dets forrige Ejermand, men kaldes ogsaa Queens-Palace efter Georg IIIs Gemalinde, fordi hun plejede at opholde sig her med sin Gemal i deres lykkelige Dage, naar de ikke vare i Windsor eller Kew. Nu er det ubeboet, men de kongelige Bibliotheker befindes her.

Her plejede Dronningen ogsaa af og til at holde Hofassembleer, efter at Kongen var bleven syg. Her holdt ogsaa Prindsregenten for første Gang efter hendes Død, den 17de Juni, sin Fødselsfest, ved en stor Hofassemblee, som i Hofsproget kaldes Drawing-room. Festen begunstigedes ved det herligste Veir. Ingen bedre Dag havde jeg kunnet opleve, for at erholde et Begreb om Londons store Verdens Glands og Sædernes Ejendommeligheder. Thi saasom Parlamentet endnu var forsamlet, og Folk endnu ikke vare flyttede hen til deres Huse paa Landet, saa indfandt alle sig, som kunne komme til Hoffet, hvortil der udfordres meget mindre i England end ved mangt et af de mindre tydske Hoffer. Processionen var det allerinteressanteste Skuespil og ydede tillige et rigt Stof for mange Betragtninger. Den begyndte Kl. 1 og den var næsten fem, da de sidste af omtrent tusinde Vogne naaede Maalet.

Denne Dag saa man alt hvad London ejer af de stolteste Heste med den kostbareste Rustning, af Equipager, den ene prægtigere end den anden, af Kudskes og Tjeneres Liberier — nogle af dem havde runde Parykker paa, smaa trekantede Hatte, og man-

ge vare underligen paaklædte efter gammelt fransk Snit — og man kunde meget godt betragte det, da Processionen gik meget langsomt frem og hyppigen maatte holde stille. En utallig Menneske-Mængde besatte begge Sider af Veien saa lang som Parken var. Den kongelige Garde til Hest overholdt Orden, dog med særdeles megen Skaansomhed.

Min Ledsager, som var bekjendt med Vaabenmærkerne, som staae malede med deres rigtige Farver paa hver Karetdør, ligesom ogsaa med Hovedpersonerne blandt Ministrene og Folkets Repræsentanter, var for mig den herligste Nomenclator. Stundum tilkjendegav Folkets Bifalds-Raab, at en Yndling nærmede sig, som f. Ex. en Sir Francis Burdett og andre Medlemmer af Oppositionen, som bestandigen kunne glæde sig ved Mængdens Yndest.

Men hvo kunde udregne de umaadelige Skatte, som befandtes inde i disse Stadsvogne; Værdien af Guld- og Sølv-Stofferne, Strudsfjærene, Juvelerne og Perlerne, med hvilke Damernes Hoveder og Bryst vare pyntede, hvorpaa det kanskee var blevet anvendt en Maaneds Studium?

Disse Tvangs og den meest dræbende Kjedsomheds Dage — thi denne er den uadskillige Ledsagerinde ved hvert langtsomt Optog, indtil man naaer Maalet, hvormed forenes den største Ubekvemmelighed, naar Maalet tilsidst er opnaaet — maae vist være ret uvelkomne for mange, som ikke kunne undslaae sig for at tage Deel deri, naar Forfængeligheden ikke giver dem Skadeserstatning, eller langvarig Hoftjeneste ikke har

gjort dem følesløse derfor. Mangen en af Herrerne, som ved sin Ladys Pocher sad indknebet i den ene Krog af Karetten, syntes mig at føle sig ret utilfreds. De unge Folk alene, navnligen unge Damer, som første Gang skulle ved deres Forældre eller Slægtninge præsenteres til Hove, eller Fædre og Mødre, som glæde sig ved at have bragt deres Børn saavidt, at de nu kunne træde ind i den store Verden, see Festen imøde med utaalmodig Længsel.

Beklageligt er det, at endog disses Haab lægges paa Pinebænken just i det Øjeblik, det nærmer sig sin Opfyldelse! Man tænke sig de Ulykkeliges Smerte, som Tilfældet havde ladet blive betydeligen bag ved Midten eller i Slutningen af Processionen. Den i mange Aar forventede Time er endeligen slaaet, i hvilken den i den snævre Familiekreds, kanskee i en endnu snævrere Pensionsskole opdragne, Frøken nu skal erholde Tilladelse til ogsaa at spille en Rolle paa Verdens store Skueplads, og nu sætter hende tillige i Besiddelse af alt det, som Modens uophørlige Forandring gjør Nødvendigt for ikke at forblive ubemærket. Og nu, da denne Time er slaaet — møde Hindringer og Standsninger hvert Øjeblik. Timeviseren standser ikke; Tiden lader sig ikke opholde i sin Flugt, og saaledes voxer Faren, at man kunde komme for sildig, hvert Øjeblik. Mig forekom det, at jeg kunde see paa mangt et Ansigt, som saae med Ængstelse udaf Karetdøren hvert Øjeblik Vognen standsede hvorledes Hjertet bankede. Virkeligen vare der og Nogle, som ikke kunde længer udholde denne

Engstelses-Tilstand, og forlode deres Karet og søgte at arbeide sig igjennem Mængden tilfods hentil Palaiet. Dog forsikkrede mange, som vare tilstede ved denne Fest mig, at mange kom ikke længere end til den store Trappe, som fører til Thronsalen, og mødte der dem, som kom tilbage fra Assembleen, som allerede var opløst.

Iøvrigt forefalder intet andet inde i Palaiet paa disse store Hoitidsdage, end hvad man seer overalt ved store Hofassembleer. Kongen, eller denne Gang Prindsregenten, modtager først de Personer, som særskilt præsenteres for ham. Derpaa viser han sig i sin fulde Pragt, fulgt af sin hele Hofstat og sætter sig paa Thronen i den store Audienssal. Hele Forsamlingen bliver paa Stedet til han gaaer bort igjen. Trængselen, sagde man, var saa overordentlig, at Enhver maatte forblive paa den Plads, hvor han engang var kommen. Men Londons store Verden er vant til sligt. De forunderlige Selskaber, som udgjøre Stadens fornemste Hoitideligheder, ere bekjendte under Navn af Routs (Routs). Adskillige Uger i Forvejen skeer Indbydelsen til disse af Herrer eller Damer, der — eftersom Billetten melder — vil paa en bestemt Aften blive hjemme (at home). Da udtømmes alle Værelser, og Meublerne pakkes sammen i det snævreste Locale. Dog er de Indbudnes Tal meget større end Huset kan rumme. Tretusinde Invitations-Billetter udstædes sommetider, siger man. Saaledes beretter i det mindste Goede; jeg vil ikke indestaae derfor.

En anseet Mand sagde til mig: „Vil De ledsage mig til Lady Ns Rout i Aften? Jeg er nøje bekjendt i Huset, saa jeg vel kan indføre en Fremmed?"

„Faaer jeg der Leilighed til at gjøre interessante Bekjendtskaber?"

„De skal" — svarede han — formodentligen see adskillige mærkværdige Personer. Men paa Underholdning kan man ikke tænke. Hvis vi ikke komme meget tidligt, ville vi for det første have noget vanskeligt ved at trænge os igjennem indtil det Værelse, hvor Fruen af Huset befinder sig. Siden maae vi staae tæt sammen, Skulder mod Skulder eller Ryg mod Ryg, og saa vil det komme an derpaa, om en Tjener kan komme til os med nogen Forfriskning. Ingen vil tale til Dem, og meget paafaldende vilde det være, hvis De, efter den tydske Skik, aabnede en Underholdning med en ubekjendt Nabo. Jeg vil saasnart som muligt søge at slaae mig igjennem Trængselen nedad Trappen, for at faae frisk Luft, og De vil formodentligen gjerne følge mig."

Saaledes fandt jeg ganske bekræftet, hvad jeg havde læst i Goede, Simond og Andre om disse Routs. Ved Indgangen til den fornemste Sal modtages man af Værtinden, og om man og slet ikke er kjendt af hende, faaer man dog en venlig Hilsen. Iøvrigt taler man ikke og sjelden spiller man; Musik har man heller ikke, og hvis der endog er et rigeligen besat Bord i Værelset, saa kunne dog kun Faa komme til det. Man gjør altsaa intet andet

end støde hinanden med Albuerne, skuppe til hinanden, snoe sig omkring, bevæge sig igjennem Trængselen fra det ene Værelse til det andet, klage over Træthed, saasom endog mange Damer intet Sæde kunne faae, og derpaa liste sig bort efter et Qvarters Tid, for at vente paa sin Vogn ved Døren, hvor man ofte maa opholdt sig længer i Forstuen hos Tjenerne end man havde opholdt sig hos Herskabet ovenpaa. Mange gaae derpaa til en anden Rout, og begynde der forfra igjen den samme Tour.

Dette vil man udentvivl kalde en forkeert Levemaade. Men — lad os dog være oprigtige nok til at tilstaae, at mange store Assembleer og Selskaber hos os have mere eller mindre den samme Feil, og ere ligesaalidet skikkede for egentlig Selskabelighed som hine engelske. Kun er den Forskjæl, at naar Værten og Værtinden have saa godt som ingen Deel i Underholdningen, tør de dog haabe, at deres Gjæster befinde sig vel og have Leilighed til at vælge deres Cirkler, og at der, overhoved er sørget for et behageligere Samliv endogsaa ved Beværtningens Indretning, og ved et bedre Forhold imellem de Indbudnes Antal og Husets Leilighed. Almindelig Underholdning kan kun finde Sted i en lille Kreds, som — hvilket ofte er blevet bemærket — neppe tør overstige Musernes Antal. Enhver extensiv Udvidelse af Selskabslivet er en intensiv Indskrænkning af det.

Det er derfor ikke at undres over, at enhver Engelskmand, som ved sit Standsforhold er nødsaget til at læmpe sig efter Hovedstadens tyranniske Brug og

Skikke, længes ret inderligt efter den Dag, paa hvilken han kan afkaste dette Tvangsaag og udhvile i Naturens Skjød paa sit Landgods. Hvad jeg har erfaret af adskillige rige og dannede Mænds Levemaade, paa deres tildeels udmærket herlige Landgodser, grændser virkelig til Idealet af en ægte Livsnydelse. Hyppigt paa Landet — sjældnere i den mere indskrænkede Bolig i Staden — har den rige Britte sit Pragtsæde, sine Haver ligesom og sit Bibliothek og Kunstsamlinger. Selve Opholdsstedet, det med enhver ægte Prydelse og Beqvemmelighed (Comfort som det sædvanlig kaldes) forsynede Huus, Omgivelsen, Besiddelsen af alt, som forskjønner Livet, Friheden efter offentlige Sysler, den muntre Rolighed langt borte fra Stadens Tummel, den sluttede Familiecirkel, Alt dette yder de agtværdigste Personer af de højere Stænder en Livsnydelse, som vilde gjøre Jorderige til Himmerigs Forsal, hvis ikke selv det lykkeligste Liv forlenedes Mennesket kun under den Betingelse, at han alletider skulde være forberedt paa Noget uventet, nyt og smertende.

Husets Herre og Frue dele deres Timer imellem Læsning, Sysselsættelsen med Videnskab og Kunst, Landhuusholdning, stille og munter Huuslighed eller udvalgt Selskab, virksom Omsorg for deres Undergivnes Vel, de Lidendes Besøg og Understøttelse, Godsets Forædling og Forskjønnelse. Ret mange Familier siges paa denne Maade at skinne som sande Mønstre for reen Moralitet og Gudsfrygt, og derhos at besidde alt det i Forening, som kan tilfredsstille

den høieste og meest ægte Dannelses Fordringer, hvorimod det forrige urolige, imellem Jagt og fraadsende Sandsenydelse deelte Levnet, af hvilket saamange engelske Romaner give os næsten modbydelig tro Skildringer, siges i mange Egne mere og mere at aftage.

Det Ostindiske Huus, Toldboden, Dokkerne, Banken, Børsen.

Jeg kaster et samlende Blik paa disse Centralpunkter for brittisk Rigdom og Handelsindustrie, ligesom jeg ogsaa besøgte det ene efter det andet uden Ophold eller Afbrydelse. Det, som foruden Sammendyngningen af al slags Rigdomme, som overgaaer al Forestilling, som man vel kan vente hos en Nation, som har Verdenshandelen i sin Besiddelse, er af den største Interesse for den Fremmede, er dog egentlig Menneskenes tusindformige Liv og Virksomhed, som i Særdeleshed paa visse Tider finder Sted, og over hvilken Enhver, hvem den daglige Gjentagelse, den daglig strømmende Ebbe og Flod ikke er bleven til Vane, maa forbauses. Om Omfanget, Bygningens Sammensætning og Indretning, Syslernes Forvikling kunde man vel deels ved Tegninger, deels ved Beskrivelse give et Begreb, og endogsaa udtrykke med Tal (omendskjønt deres Størrelse, eftersom den tiltager i Ziffre, mere forvirrer end oplyser) den uhyre Masse Forretninger, som her daglig fuldbyrdes. Men hvilken Tegning eller Beskrivelse formaaer at

fremstille det, som Levende maa ansees for igjen at kunne opfattes som noget Levende.

Naar man for det første betænker, at England har ved sine Erobringer i Indien faaet i Besiddelse en Landstrækning, som tæller 60 Millioner Indbyggere; naar man har nogenledes Begreb om, hvilke umaadelige Rigdomme et Kjøbmandsselskab, som tildeels er under Regjeringens Beskyttelse, tildeels uafhængigt af den, har sammensamlet, saa søger man forgjæves i Historien et lignende Exempel paa en Stat, som paa denne Maade var bleven Herre over Lande, hvilke tildeels ligge hos Antipoderne, ere de allerfrugtbareste paa Jordkloden, og have en fire Gange saa stor Befolkning som Moderstaten *)

---

*) Hvorvel denne Gjenstand for sig giver et særdeles rigt Stof til Betragtning, ligger den dog udenfor disse Iagttagelsers Grændser og endnu mere udenfor Iagttagerens egentlige Kundskabskreds. Gjendstanden har imidlertid en høi Interesse for Menneskehedens Historie, og den, som vilde i Almindelighed gjøre sig bekjendt med det ostindiske Handelscompagnies Oprindelse og Virken, uden just at ville trænge dybt ind i dets Væsen, kan foruden Sprengels Skrifter over Ostindien, ikke uden Opbyggelse læse, hvad Nordamerikaneren Simond meget smukt har bemærket derom i hans engelske Reises anden Deel. Endogsaa Artikelen Ostindiske Compagnie i Conversationslexiconet (7de D. Till.) er udarbeidet med megen Flid, og giver en kortfattet Oversigt over dette, iblandt de nyere ustridig berømteste

Det Ostindiske Huus (East-India house) et stadseligt, næppe Hundrede Aar gammelt Palais, som ligger i City, erindrer ret livligen om dette i sit Slags eneste Phænomen. I denne Bygnings prægtige Værelser og Sale forsamles Selskabets Repræsentanter, ligesom ogsaa i den store Auctions-Sal (Saleroom), hvor der ikke er Tale om Salg af noget mindre end store Plantager, fyrstelige Ostindiske Godser, Bjergværke og hele Skibsladninger.

Jeg har kun flygtig seet mig om i dette Huus, og ikke seet netop det, som alletider bliver det vigtigste for en Literator, Museumet og Bibliotheket. Derimod har min ærede Ven og Collega Hr. D. Gesenius, vor fortjente Orientalist, beseet dem vist nok med skarpere Kjenders Øje. Han besøgte

---

Handelskompagnies Begyndelse, Fremvært, Stigen og Synken, som vistnok er i Henseende til Oprindelse, Tendents og Grundsætninger ganske forskjelligt fra hint værdige Kjøbmandsforbund, som dannede Hansa i det 13de Hundredaar.

Dr. Niem.

Ligesom over næsten enhver anden politisk Gjenstand findes der ogsaa meget udførlige Oplysninger om det Ostindiske Kompagnie i Campbells political Survey of Great Britain, og i de særskilt trykte Debatter over den saakaldte Eastindiabill, som desuden indeholde nogle udmærkede Prøver af Mr. Pitts, For's, Sheridans Veltalenhed; ligeledes afhandles denne Artikel meget udførlig i „Encyclopædia Londinensis." Allerudførligst om denne Materie er naturligvis The Asiatic annual Register.

Overs.

England et Aar senere end jeg, fornemmeligen for orientalsk Literatur. Jeg har hans Meddelelse at takke det, som jeg beretter derom, hvilket jeg saa meget mindre undlader, som alle mig bekjendte Reisebeskrivere forbigaae denne Materie med Taushed.

Bibliothekets Størrelse er ikke betydelig, og naar man blot dømte efter den, kunde man snarere tage det for en rig Lords Privatbibliothek, af hvilke man seer saa mange paa deres Godser, end for en offentlig Bogsamling. Af trykte Skrifter indeholder den og kun saadanne, som have noget Hensyn til Asiatisk og, i Særdeleshed indisk Bogvæsen, og dog af disse kun de kostbareste og sjeldneste, som endogsaa udvortes udmærke sig ved den største Elegantz. Dernæst forefindes her et stort Antal Haandskrifter. De indiske ere nær tusinde i Tallet, og Samlingen bliver allerede derved gandske uskatteerlig. Fornemmelig er den bleven beriget i den senere Tid ved Skienke fra de Lærde i Fort William, som nu er Hovedsædet for den indiske Literatur ligesom og ved Byttet fra Tippo Saib. Af dette Bibliotheks Skatte kan i Fremtiden opstaae en nye Bogverden, som hvilken man nu kanskee neppe har nogen Anelse. De Lærde selv, som man har overdraget Katalogets Forfærdigelse, navnligen Hr. Colebroke og Hr. Wilkins, som kanskee er den største Kjender af det Indiske i Europa, oversee endnu ikke alt det, som her er samlet, og deres Mening er, at der kan endnu et Hundredaar forløbe, før man kan oversee det Hele.

Museumet findes i to smaae Værelser, som

stode til Bibliotheket. Det indeholder kun chinesiske og indiske, deels naturhistoriske deels artistiske Mærkværdigheder, fremmede Fugle, Afgudsbilleder, vejede Sølvklumper, hvormed man betaler Skatterne i China, Modeller af chinesiske Haver og Terrasser, Tippo Saibs Koran i det mindste Format, man kan tænke sig, som han alletider bar paa Brystet i en Medaillon. En meget besynderlig Sammensætning, som man fandt i hans Palais, forestiller en Tiger, som holder en Engelskmand under sig i Kløerne. Et Orgel, som var anbragt nedenunder, efterlignede den Qvaltes Jammerskrig. Emblemet paa det Ærestegn, som de engelske Officerer, som havde kjæmpet imod ham, erholdt efter hans Nederlag, havde Hensyn til denne Tiger. Den brittiske Løve ombringer Tippo Saibs Tiger med denne Indskrift: Guds seirende Løve.

Iøvrigt forekom det Besøgeren, som om det Overmod, med hvilket mange Medlemmer af dette Kjøbmands Selskab underkuede hine Folkeslag, uden Ret og Føie, havde meddeelt sig til mange af de underordnede Betjente, som føre den Fremmede omkring i det Indiske Huus. Spot og Forhaanelse yttredes over de Overvundne. De glemte, at denne Tone er den mindst ærende for Seierherren.

I Toldboden (Customhouse), som ligger paa Themsens Bred, angives alle Varer, som komme fra

Udlandet, og her betales Toldafgiften af dem. Disse ere, som bekjendt, paa mange Artikler overordentlig høje, f. Ex. paa franske og tydske Vine, ja endog paa Bøger, hvoraf man allerede kan forklare sig Prisernes Misforhold. Dette er Hovedstadens store Visiterings og Confiscations-Huus, som Falskneren og Smugleren tænke paa med Skræk, saasom der ikke findes nogen Naade for denne Ret, uagtet, som man hører, her skal gives som overalt Midler og Veie til at eludere Lovens Bogstav og at skuffe Aarvaagenheden, som ikke altid er saa alvorlig som den lader.

Den, som stiger i Land af Paketbaaden paa Kysten af England, undgaaer disse Vidtløftigheder, saasom Visitationen allerede er afgjort i saadanne Havne som Harwich, Dover, Gravesand, og disse Fartøier ikke tør medtage egentlige Varer til Salg. Selv den, som har forsynet sig med nogle Flasker Viin til Reisen, gjør vel i, at tømme dem før han forlader Skibet, eller forære dem til Skibsmandskabet.

Den nærværende Toldbod, som er bygget siden 1814, da en frygtelig Ildebrand ødelagde den forrige, er den yngste, men ogsaa ustridig den fortræffeligste Bygning i Hovedstaden. Simpel, men i en ophøiet Stiil, ganske beregnet for sin Hensigt, omfatter den overalt det, som forhen var paa en ubeqvem Maade fordeelt i adspredte Localer. Ogsaa frembyder den Øjet et imposant Syn. Midt over Hovedfronten, som vender mod Floden, hvile to ædle allegoriske Figurer: Erhvervfliden og Rigdommen, med

Overflødighedshornet, derhos et stort Soluhr, og hele Frisen er forskjønnet med herligt udarbeidede Hautreliefs, som fremstille sindrige Emblemer paa Handel og Søefart.

Om det indre Liv paa dette Sted vil den snarest kunne gjøre sig en Forestilling, som har besøgt de store Pakhuse i tydske Handelsstæder, som Hamborg, Bremen, Lübeck, Magdeborg den Tid Handelen endnu blomstrede paa disse Stæder. De underste Hvælvinger danne en sand Labyrinth. Her nedlægges og opbevares de borttagne og indgangne Varer. Den to hundrede Fod lange og tredsindstyve Fod brede store Sal (the long room) omfatter de utallige Officianters Bureaus. I Salen i mellemste Etage, hvor Handlende, baade Kjøbere og Sælgere, uophørligen gaae frem og tilbage, sluttes ofte Kjøb og Salg, før Varerne ere bragte til deres Eiermand, hvorved der da er sørget for enhver Beqvemmelighed, saasom denne Sal er forsynet med en Mængde Borde, Pulte og Skrivematerialier. Her fandt jeg store Bunker af confiskeret Gods, deriblandt, ligesom Forf. af Einblick in England, Hr. Bornemann, endnu det høje Fjeld af Snørlive, som man havde forsøgt at indsmugle fra Holland. — Her laae ogsaa Bunker af Bøger i Mængde, og ventede paa deres Udfrielse.

Men dog, førend alle Jordstrøgs Rigdomme opnaae denne Stapelplads for engelsk Handel, maae de lande i hine, af Menneskehænder dannede, indelukte Søer, som ere bekjendte under Navn af Ost- og

Vest=Indiske, Londoner og Surrey dokke eller Vandbassins; — forbausende Arbeider, som — alle tilsammen neppe tredive Aar gamle — høre til de seeværdigste Mindesmærker af brittisk Almeenaand og Rigdoms Overflod. Hvo kan beregne de Millioner, som disses første Anlæg har kostet?

Før disse bleve byggede, foraarsagede Trængselen og saa mange af de, tildeels allerstørste Koffardieskibes Sammenstød især ved Ebbetiden, mangfoldige Ubehageligheder i den snævre Havn, hvilke, siden Dokkerne ere anlagte, næsten ganske ere forsvundne. Den Søefarende — hvad enten han kommer fra Ost= eller Vest=Indien, ligesom overhovedet enhver, som fører et Skib, finder nu sin Landingsplads og ligesom sin egen Havn. Flere Hundrede, endog af de største tremastede Skibe, kunne nu bekvemt kaste Anker ved Siden af hinanden, og paa hver Side af deres Stationer aabne sig Oplagssteder, Pakhuse og Kjældere for deres Ladninger, hvor enhver Artikel har sin egen hensigtsmæssige bestemte Plads.

Hvis den erfarne Kjøbmand her finder een af de interessanteste Punkter, hvor han kan vurdere og betegne hvad der indføres og udføres, og i denne Henseende sammenligne den nærværende Tid med den forbigangne, saa er det ogsaa et overmaade tiltrækkende Syn for enhver, som blot vil iagttage dette Phænomen af Menneskelivet og menneskelige Kræfters Virksomhed, naar han seer her ligesom alle Nationers Repræsentanter, Chineseren og Europæeren, Tartaren og Franskmanden, Muselmanden og Jøden og den Christ=

ne, alle paa ivrigste Maade sysselsatte — alle besjælede af en og samme Stræben, enten det nu er at vinde Millioner uden mindste Møje, eller ved svært og farefuldt Arbeid, netop saameget som kan forslaae til et knapt Livsophold. Men — jeg maa ogsaa her gjentage, hvad der ved mange Gjenstande i disse Betragtninger er blevet anført, at enhver Beskrivelse staaer langt tilbage for Virkeligheden. De store Talrækker forskaffe dog ikke noget anskueligt Billed. Den, som vil opfatte et levende Billed af en Handelsstat, maa paa ingen Maade forsømme, naar han befinder sig i London, at besøge dette uhyre Marked for Verdenshandel.

Er alle Legemskræfters Anstrængelse bleven anvendt ved Toldboden og Dokkerne for at indskaffe Handelsvare og føre dem til Kjøbmændene, de større saavel som de mindre, igjennem mange Tusinde Kanaler og Veje til deres Boder, Hvælvinger og Vareoplagssteder, saa arbeider mere den speculerende Aandskraft i Banken og paa Børsen, og spiller ofte det højeste og farligste Spil, for enten at tabe Alt eller vinde overordentlig meget. Jeg indbyder Læseren at følge mig ogsaa derhen.

Begge disse Bygninger optage en meget stor Plads, og i Særdeleshed er Banken næsten ligesaa rummelig under Jorden som over Jorden. Naar man gaaer fra Westminster forbi St. Paulskirken, finder man disse Bygninger langt inde i City, Ban-

ken til Venstre, Børsen til Høire, ligeoverfor hinanden, kun adskilte ved en temmelig smal Gade. Paa en friere Plads vilde Synet af dem gjøre et stærkere Indtryk, uagtet Bygningsformen er uregelmæssig — fordi Banken i Særdeleshed udkrævede bestandig nye Udvidelser. — I det Indre syntes mig de frembøde en paafaldende Contrast; i Banken herskede en Characteer af rolig Befindighed og Sikkerhed, paa Børsen en Aand, som udtalte urolig Omdriven. Dog mener jeg ikke, at livlig Virksomhed ikke ogsaa viste sig i Banken; selv i den store Sal, hvor Banksedler ombyttes for Guld, klinge Penge rundt omkring, hvis Ægthed man paa denne Maade prøver; thi selv i den daglige Handel modtager intet Menneske saameget som en Shilling, uden først at prøve den ved Klangen, da der ere saa mange falske Mynter i Omløb. Og dog er Alting her roligere og mindre støjende. Alt hvad der hører til Banknoternes Tryk foregaaer i Stilhed. Omtrent 60 Contoirister ere ene sysselsatte med Banknoternes Underskrift. Her bliver mere handlet end talt. Andragende og Svar er kort, ofte selve Handlingen — Banknoternes Modtagelse eller Udlevering — er Svaret. Bankens Directeurer — hvoriblandt jeg fandt som en af de Ældste den samme Samuel Thornton, med hvilken jeg for 50 Aar siden havde tilbragt endeel af mine Skoleaar — have adskillige store pragtfuldt og beqvemt indrettede Kamre til deres Beregninger og Forretninger; disse ere indrettede i den simpleste, men ædleste Stiil, og skyldes Hr. Soane's architectoniske Ta-

lent. Hvælvingerne opbevare deels de kasserede Banknoter, sammenbundne i Pakker, for at have dem ved Haanden i Tilfælde af en Proces, andre indeholde Guldbarrerne og en umaalelig Mængde af alslags myntet Metal. Den larmende Støi af de saakaldte Stockjobbers (Actie-Aagrere) skal tilforn meget have forstyrret Roligheden i den store Rotunda under Kuppelen. Men siden 1804 har man indrettet et eget Locale for dem ved den østlige Side af Hovedbygningen, som G o e d e ikke synes at have kjendt, saasom han klager over disse Penge-Mægleres Skrig i Rotundaen, og at de der falholde deres Papirer, spørge om Koursen, udsprede falske politiske Efterretninger o. s. v. Nu er den n y e B ø r s (New Exchange), Theatret for den tildeels foragtelige og latterlige Speculations-Aand, og haandhæver sit Væsen og Uvæsen, afgjør ofte de allerstørste Handels-Affairer med den meest forbausende Lethed og Hurtighed, og ligesaa ofte opfører pudsige og komiske intrigante Scener. Den Fremmede burde ikke forsømme at besee denne Skueplads, som er saa saare original, selv om han ikke skulde forstaae det mindste af de Stykker, som her opføres. I ethvert Tilfælde faaer han dog en ægte karakteristisk m i m i s k F o r e s t i l l i n g for ingen Penge. Jeg erindrer i det mindste ikke noget Sted at have seet en slig Mangfoldighed af Jøders og Christnes Physiognomier, som udtrykke den lidenskabelige Vindesyge saa eiendommeligt i saa mange forskjellige Former. Her syntes Naturen at overtræffe enhver Griffelens Karrikatur i en høi Grad.

Det samme er imidlertid, skjønt i en anden Nuance, Tilfældet paa den kongelige Børs (The royal Exchange), som ligger lige overfor Banken. I den er en firkantet Gaard, omgiven af Buegange; denne maa man besøge imellem 2 og 4, for at see Kjøbmands-Speculationen i sin fulde Virksomhed. Det Udvortes syntes mig næppe at kunne sammenlignes med Amsterdamer og Rotterdamer Børserne, uagtet jeg i begge disse paa min sidste Flugt igjennem Holland fandt Menneske-Trængselen meget mindre. De store Bankører have for det meste deres bestemte Pladse. Jeg havde forsømt den rigtige Tid til at see den Mand, om hvilken man fortalte mig, kanskee en Smule for poetisk, at Koursens Stigen og Fald altid kunde læses paa hans Ansigt, nemlig den store Bankør Rothschild, som stedse indfinder sig her til en vis Tid. Hvad Hr. Bornemann, hvis Syssel i England bragte ham i Forbindelse med denne Mand, dømmer om ham, vil man vistnok ikke heller her ugjerne læse, da han ustridig i en vis Henseende hører til de mærkværdige iblandt sine Samtidige.

„Vi ere — siger Bornemann — af adskillige blevne anmodede om, at characterisere denne „Mand, hvis Indflydelse paa Verdens Pengehandel er „saa overordentlig stor. Følgende upartiske Træk kunne dertil være tilstrækkelige. N. M. von Rothschild, udmærket med et dobbelt Adelsdiplom, en

„Mand i sin blomstrende Alder, fød i Frankfurt ved „Mayn, blev ved sin driftige Handelsaand henlokket „til England, hvorfra Kjøbmandens Haand kan naae „til alle Verdensdele. Da han med et omfattende „Blik sikkert beregnede det Nærværende og Tilkom„mende i Handelsforretninger, formeredes snart hans „lille Formue, saasom Lykken begunstigede ham, til „Millioner, og satte ham istand til at laane adskilli„ge ved Krig udmattede Stater saameget som der „fordredes af ædle Metaller til at hjælpe dem igjen „paa Benene, ligesom Fuggerne og Medi„ceerne i de tidligere Aarhundreder. Ved Kri„gens Plyndringer var hele Staters Guld og Sølv „sammendyngkt i Frankrig i Tvangsaarene. Der er „det Potosi, hvorfra han igjen udlokker og tilbagefører „de skjulte Skatte. Det var ham, ham som i Aaret „1814 gav Ludvig XVIII Udstyr til hans Thron„bestigelse, for at ogsaa Billed og Overskrift, præget i „Guld, kunde anbefale den længe bortfjernede Fyrste til „ hans Folk."

„Mærkværdig er Rothschild i sin Arbeids„Stue. Omgiven af Mæglere, Kjøbmænd og Ban„kører aabner og læser han Bunkerne af de fra alle „Verdenskanter indløbne Breve, mønstrer store Dyn„ger af Vexler, som skulle accepteres, protesteres eller „inddrages, og afgjør med det samme med Besindig„hed store Forretninger med de Tilstedeværende paa „alle Sider."

„Elskværdig er Rothschild i sin Familie„kreds. Naar han er færdig med sine Sysler, lever

„han ganske for sin aandrige Ægtefælle og kjælende „Børn, og simpel og fordringsløs i Manerer og Væ„sen opmuntrer han med livlig Munterhed de tilstedeværende Gjæster ved Middagsbordet."

Nedenunder Børsen finder man de saakaldte Taverns — nogenledes svarende til vore Restaurationer — Aviscontoirer, Apotheker og meget besøgte Kaffeehuse, som overalt ere besatte af Forretningsmænd, som her sidde fordybede i Dagens Tidender. Det berømteste af dem alle, hvorfra den engelske Tilskuer, Snakker o. fl. ofte daterede deres Blade, er Lloyds Kaffeehuus. Nu er dog Navnet ikke saa ganske passende for det. Thi uagtet den temmelig store Sal, det optager, i sin hele Indretning, med sine adskilte Loger og lange Mahognieborde, fuldkommen ligner andre Kaffeehuse, saa er den dog nu bestemt for Kjøbmændenes Handels Sysler, som kanskee her handle meget mere end i deres egne Boliger, afgjøre Contracter, gjøre Bestillinger og forsømme saa meget desmindre at besøge dette Sted, som man har sørget for, at alt hvad der forefalder af Vigtighed paa hele Jordkloden, bliver her strax averteret og bekjendtgjort, saasnart Regjeringen faaer Efterretning derom, hvorved Speculations-Aanden ofte paa en Time faaer nye Retninger, hvorpaa man ikke i mindste Maade kunde tænke nogle Timer i Forveien, da Conjuncturerne vare anderledes.

Addison, en af den engelske Tilskuers Hovedforfattere, som allerede for 100 Aar siden angav Tonen i saamange Uge- og Maanedsskrifter, betragter ogsaa dette store Marked fra en lignende Synspunct. „Intet Sted i Byen — siger han — be„søger jeg saa gjerne som Børsen. Det vækker „i mig en indre Tilfredshed, og smigrer paa en Maa„de min Forfængelighed som Engelskmand, naar jeg seer en „saa betydelig Forsamling af Landsmænd og Fremmede „raadslaae om Menneskeslægtens Privat-Anliggender, og „jeg seer derved denne Hovedstad forvandlet ligesom „til et Marked for den hele Jord. Jeg maa tilstaae, „jeg betragter Børsen ikke anderledes end som en stor „Raadsforsamling, hvor alle betydende Folkeslag have „deres Repræsentanter. I Handels-Verdenen ere „Factorer det samme som Gesandter i den politiske; „de underhandle, slutte Tractater, og vedligeholde en „god Forstaaelse og Commerts imellem hine store Men„neskesamfund, som ere adskilte fra hverandre ved „Søer og Verdens-Have, og leve paa de fjerneste „Puncter af Fastlandene. Jeg føler en uendelig For„nøielse i at blande mig i Selskab med disse forskjel„lige Handelens Tjenere, som alle ere hinanden ulige „i Gang og Tale. Stundum trænger jeg mig igjen„nem en Flok Armenier, stundum forvilder jeg mig „mellem en Klynge Jøder, og stundum figurerer jeg i „en Hollænder Gruppe. Til forskjellige Tider var jeg snart „en Dansk, snart en Svensker, snart en Fransk„mand, eller jeg kunde endnu rigtigere sige med hiin „gamle Philosoph, som paa det Spørgsmaal, hvil-

„ken Landsmand han var, svarede, at han var Ver=
„dens=Borger."

„Naturen — vedbliver han — synes at have
„været særdeles omhyggelig i at fordele sine Goder
„imellem forskjellige Verdens=Egne, og derved at ha=
„ve taget Hensyn til Handel og indvortes Forbyt=
„ning imellem Menneskene, for at de Indfødte paa
„Jordklodens forskjellige Dele skulde paa en viis Maade
„være afhængige af hverandre og ved fælleds Inte=
„resse sammenknyttede. Næsten hver Grad paa Jord=
„kloden frembringer noget, som er eiendommeligt for
„den. Retten kommer ofte fra det ene Land, og Sau=
„cen fra det andet. Portugisiske Frugter forbedres
„ved Tilsætninger fra Barbados. Infusionen af en
„chinesisk Plante forsødes ved Marven af et indisk
„Rør. De philippinske Øer give vore europæiske Drik=
„ke den kjære Duft og Smag. En Rangs=Dames
„eneste Paaklædning er ofte Hundrede forskjellige Jord=
„strøgs Product. Muffen og Viften komme fra Jor=
„dens meest modsatte Kanter. Shawlet skikkes fra
„den hede Zone og Palatinen fra Polen. Brocade=
„Kjolen har sit Udspring i Perus Miner, og De=
„mant=Halsbaandet i Hindostans Indvolde."

„Betragte vi vort Fædreland i dets naturlige
„Skikkelse, blottet for Handelens Velgjerninger og
„Fordele, hvilken ufrugtbar, glædeløs Jordplet var da
„vort Land. Naturhistorikerne sige os, at oprindeli=
„gen ingen Træfrugter voxe hos os uden Hyben og
„Brombær, Agern og Olden og andre Lækkerheder af
„samme Slags; at vort Klima af sig selv uden Kun=

„stens Hjelp intet kan frembringe, som kommer Blom=
„men nærmere end Slaaen, ikke kan bringe noget
„andet Æble til Fuldkommenhed end Skovæblet. At
„vore Meloner, Ferskener, Figener, Aprikoser, Kirse=
„bær ere fremmede hos os, som til forskjellige Tider
„ere indførte og naturaliserede i vore Haver, og at de
„ville forvilde sig og udarte til Landets uspiselige Væx=
„ter, naar Planteren forsømte dem og overlod dem
„til Solens og Jorbundens Barmhjertighed. Saa=
„meget endog Handelen har beriget vor Plante=Ver=
„den, saa har den og ligesaameget forbedret Natu=
„rens hele Skikkelse hos os. Vore Skibe ere ladte
„med Høsten fra alle Jordstrøg, vore Borde ere fyldte
„med udenlandske Kryderier, Olier og Vine, vo=
„re Stuer ere fulde af Huusgeraad af chinesisk
„Porcelain og prydede med japanske Arbeider; vor
„Morgendrik kommer til os fra Jordens fjerneste Kan=
„ter, vi styrke vort Legem ved amerikanske Lægemid=
„ler og hvile paa indianske Sophaer."

„Handelen sammenknytter Menneskeslægten ved
„forbindtlige Tjenesters indbyrdes Forbytning, fordeler
„Naturens Gaver, forskaffer den Fattige Arbeid, den
„Rige Skatte og den Store Pragt. Vor engelske
„Handelsmand forvandler sit Fædrelands Tin til Guld,
„og bytter sin Uld mod Rubiner. Muhamedanerne
„klæde sig i vort Klæde, og de kolde Zoners Indbyg=
„gere varme sig i Pelsen af vore Faar."

„Naar jeg — tilføjer han endeligen — har væ=
„ret paa Børsen, har jeg ofte forestillet mig, at en
„af vore gamle Konger stod personligen der, hvor

„Carl II Billedstøtte nu staaer, og saae ned paa den store „Menneskestimmel, som dagligen opfylder dette Sted. „Hvormeget vilde han ikke forbauses at høre alle eu= „ropæiske Sprog tales paa denne lille Plet af hans „forrige Gebet, og see saa mange Privat=Mænd, som i „hans Tid blot havde været en eller anden mægtig „Barons Vasaller, disponere som Prindser over større „Pengesummer end der forhen fandtes i hans kongelige „Skatkammer!"

Det almindelige Indtryk, som Synet af denne store Kjøbmands=Commerts efterlod sig hos mig og vel maa efterlade sig hos enhver upartisk Jagttager, var en Vexel og Kamp af stridende Følelser. Paa den ene Side synes den hvileløse, næsten hver anden Tanke tilbagestødende, Stræben efter jordisk Gods, som tidligere eller sildigere maa vorde Eieren ligegyldigt, og tilsidst undværligt; Gods, som desnden, selv naar det besiddes i Overmaal, saa sjældent yder det, hvor= for man saa ivrig stræber efter det: et sorgløst, til= freds og nydelsesfuldt Liv, mere at vække Bedrøvelse end Velbehag. Derimod synes den rolige Vise, som ubemærket af Verden eller kun kjendt af Faa, stræ= ber efter hine utabelige Goder, som giøre alle Andres Undværelse saa let, ikke blot moralsk at staae meget høiere end Millionairen og den under Indiens Guld næsten kvalte Nabob, men ogsaa at være meget lykkeligere. Hvo kjender ikke endogsaa i sit eget Fædreland

mangen en rig Speculant, som, hvis han endogsaa ophielper og nytter mange ved sin Virksomhed, dog selv netop allermindst høster nogen Nydelse af sin urolige Syssel, sin Nattevaagen, sine ængstelige Drømme, sine voxende Pengedynger, endogsaa naar han ikke er just saa stor en Daare — uagtet der dog altid gaves mange af dem — at lide personlig Mangel ved Siden af sine Skatte.

Paa den anden Side kan og tør man ikke fragaae, at den Høide, paa hvilken en stor Handelsstat staaer, ingenlunde er blot physiske Kræfters, men ligesaa meget en aandelig Virksomheds Værk. Hvis de meest ophøiede Videnskaber her staae i det Forgjængeliges Tjeneste, saa har dog netop denne Iver efter at tilegne sig og benytte paa tusinde Maader alt, hvad Jorden skjuler i sit Skjød, eller som den frembringer, givet det første Stød til mangen Videnskab eller forskaffet den de store Hjelpemidler, uden hvilke den neppe vilde have opnaaet det Trin, paa hvilket vi nu skue den. De færreste af mine Læsere behøver jeg at erindre om, hvor langt vi ville staae tilbage i Kundskaben om Firmamentet og Universets Love, hvis der aldrig havde været nogen Søfart. Og hvad var dog Søfarten selv uden Handel?

Den store og dannede Kjøbmand staaer paa en saadan Høide og nyder en saa frie Udsigt over Verdens Anliggender, at kun fra den kan man kaste et rigtigt Blik paa den hele dannede og udannede Menneskeverden, og oversee de fjærneste Nationers Forhold,

hvilket fører ham til saa følgerige Combinationer, som paa lavere Standpunct neppe ere mulige. Men der gives dog ogsaa Noget mere ophøiet, som ligger paa hiin Side af alt det Jordiske. Dersom han nu heller ikke taber dette af Sigte, og dersom han formaaer at vedmagtholde hos sig en Følelse for Menneskets høiere Bestemmelse *), saa hører han ustridigen saavel til de virksomste og nyttigste, som ogsaa til de agtværdigste Medlemmer af Menneskesamfundet.

Hvor vanskeligt det er at forene det Jordiske med det Himmelske, og hverken at forsømme det ene eller det andet — hvo har livligere følt det, og hvo

*) Og hvorfor skulde han ikke kunde det? Den ærværdige Dr. har meget rigtigen bemærket, at hans Synskreds maa udvides; just derved maa der netop vaagne i ham en høiere og ædlere Idee om denne Bestemmelse. Den her tilsigtede Modsætning imellem det Himmelske og Jordiske er neppe rigtigt eller ægte kristeligt opfattet; og det er ikke ret troligt, at Jøderne i Palæstina paa Kristi Tid under det romerske Aag kunne staae paa det samme høie Trin som Herr Rothschild eller Herr Goldsmith i London. For saavidt Kjøbmanden er beskjæftiget med at knytte Forbindelser mellem sit Fædreland og fjerne Verdens Egne, og derved gjensidigen at forsøde og forskjønne Menneskelivet, for saavidt viser Kjøbmandslivet sig som en af Livets skjønneste og ædleste Former, og staaer i ingen tvungen, men saare naturlig Forbindelse med de høieste Gjenstande for menneskelig Stræben. Udtrykket om Gud og Mammon har altsaa hermed Intet at bestille. Intet er fjernere fra den sande og ædle Kjøbmandsaand end Aagerkarlens eller den Karriges Sammendyngen af Pengemasser, for hvis Brug han aldrig faldt paa rigtig at ville giøre sig Rede.

(Overs.)

kraftigere udtalt det end Han, som bedst kjendte menneskelig Kraft og menneskelig Svaghed! Men der gives dog ogsaa i denne Stand slige Worthies i Ordets ædleste Betydning. Deres Liv er en Velsignelse for deres Tidsalder, og de nedlægge Sæd for Rækker af kommende Hundredaar.

Det brittiske Museum.

Lord Elgins Marmore (the elgian marbles.)

Kun nogle Gange har Tiden tilladt mig at besøge denne over hele Verden berømte Samling af alle Slags Mærkværdigheder. Desuden er det kun Kjenderen, som rigtigen kan sætte Priis paa det, som tilhører baade Naturen og Kunsten i den, og for at kunne benytte Bogsamlingens Skatte maa man baade have Fritid og bestemte Øiemed. Da jeg dog imidlertid af mange Spørgsmaal, som ere blevne opkastede for mig tør slutte, at mine Læsere ogsaa her gjøre Fordring paa mig, saa vil jeg dog i det mindste berigtige mange urigtige Forestillinger, som man synes at giøre sig om dette — som Navnet allerede antyder — nationale Institut, og forsøge at give en almindelig Oversigt over det.

Dets Historie angaaende ville vi da iforveien bemærke, at den fornemste Deel af Samlingen først i Midten af forrige Hundredaar blev Nationens Eiendom for en meget billig Priis, ved en Privatmands Testamente, som tillige var Læge og Naturforsker; denne

var Hans Sloane; derpaa blev den snart forøget og udvidet ved Cottons og Harleys Manuskripter, ved Gaver og Indkiøb af Privatsamlinger, ligesom ogsaa ved Curatorernes (Trustees) patriotiske Iver, og endelig ved den Omsorg, Parlamentet har viist for denne Stiftelse, og saaledes bliver Pladsen selv i det store Hertugen af Montague's Familie forhen tilhørende Palais bestandig snævrere. Desaarsag har man allerede længe haabet at see en Nationalbygning opført, som kunde være de store her samlede Skatte værdig, og som var mere beqvem for deres almindelige Skue. Men selv den betydelige Tilvæxt, de have faaet ved Lord Elgins Udbytte fra Grækenland, har dog endnu ikke *) formaaet at bringe Curatorerne til at tilfredsstille den almindelige Forventning. Imidlertid mælde dog de nyeste Efterretninger, at selve Instituttet er tilstaaet en betydelig Formerelse af Indkomster af Parlamentet.

Neppe er man traadt ind i den af en Formuur og to Sidefløie indsluttede Forgaard, før de i Nærheden af Hovedindgangen rundt omkring liggende Brud=

---

*) Man maa ideligen betænke, at den ærværdige Doctors Reise er udkommen i Aaret 1821, thi nu opføres store nye Bygninger ved det brittiske Museum, som love alle de her omtalte Beqvemmeligheder og Fordele.

(Overs.)

stykker, Stammer og Hovedstykker af antike Colonner, som forhen forskiønnede Templer og Palaier i Aegypten, Grækenland og Lilleasien, vække en Formodning om, at man kan vente sig en stor Samling af Levninger fra de for længe siden henrundne Tider. Paa Hovedtrappen, som fører op til Salene ovenpaa, gad Diet gierne dvæle ved Plafondets og Væggenes Frescomalerier, hvis man ikke blev af Kataloget (Synopsis of the contents of the brittish Museum), som man kan erholde hos Portueren, erindret om, hvilken uendelig Mængde Gienstande Besøgeren har ivente.

De øverste, ved Siden af hverandre liggende, rummelige Kamre indeholde Naturalier, Frembringelser af menneskelig Kunstflid, og hele Manuskriptsamlingen.

Den store Sal med det skjønne Plafond, Minervas Fødsel af Lafosse, er bestemt for Mineralriget, to dertil stødende Kamre for Dyreriget, og endnu andre to for oryctognostiske Samlinger og Forsteininger. Iblandt de sidste gjør man den Fremmede i Særdeleshed opmærksom paa en stor Steenblok fra Guadelouppe, som Indbyggerne kalde Galibi, og hvori der forefindes forstenede Menneske-Skeletter. Som bekjendt er alle andre organiske Legemers Forstening et meget almindeligt Phænomen. En nøiagtigere Undersøgelse og Sammenligning af slige Petrefacter har endogsaa ført Granskeren tilbage paa en Urverden, optil hvilken ingen Historie naaer, og gjort ham bekjendt med organiske Væsener, Planter og

Dyr, som nu ere forsvundne udaf de nu Tilværendes Række. Derimod er dette ingenlunde Tilfældet med menneskelige Legemer. Det, som af disse forefindes forstenet, kan i Henseende til Alder og Massens Haardhed slet ikke sammenlignes med Mammuthens (saaledes kaldes Forverdenens Elephant) og andre navnløse Dyrs Been af usædvanlig Form og Størrelse. Thi, hvad nogle have fortalt om menneskelige Kjæmpelegemer, er forlængesiden forkastet som urigtigt. Her seer man dog en Undtagelse. Udaf en fire til fem Fod høi flad Steen viser sig et Fruentimmer-Skelet. Saa omhyggelig man endogsaa søgte at udarbeide det udaf den raa Blok, som omgav det, saa ødelagdes dog meget ved Huggen og Meitslen. Fra Skulderen lige til Fodknoklerne er dog alt temmelig fuldstændigt, i det mindste paa den ene Side. Den venstre Haand ligger saa rolig henstrakt paa Hoftebenet, som den kunde ligge paa et Liig, der laa paa Parade. Det er at beklage, at netop Hovedet mangler, af hvilket kanskee en Blumenbach, eller en ham lignende Kjender af Hjerneskaller, kunde have sluttet om dette Petrefact havde tilhørt en gammel Karaiberstamme. Saa haard imidlertid Massen er, er dog Substantsen kalkagtig, og i denne fuldbringes Forsteningen i meget kortere Tid end i alle andre. Af den indholdsrige Beretning, som en af Museets Opsynsmænd, Herr Koenig, afgav til Banks, seer man, hvormeget denne Mærkværdighed har sysselsat Geologerne og Chemikerne. Men selv uden at være en af disse kan man dog ikke beskue en saadan —

atter ud af det Skjulte for Lyset fremdragen Menneskelevning, uden at blive slaaet med den Tanke, at denne saa uforventet til England ankomne Steengjæst kanskee for flere Tusinde Aar var Formen for et tænkende og følende Væsen; og dette paa en Tid og hos et Folk, om hvilket ingen Historieskriver veed det mindste, og over hvilket enhver Formodning er frugtesløs.

Jeg kan ikke tiltroe mig at fælde nogen Dom over Naturaliesamlingens Værd, eller over Hensigtsmæssigheden af Ordningen eller Klassificationen, eller over dens Forhold til andre Samlinger, navnligen til Museet for Naturhistorien i jardin des plantes i Paris. Den uendelige Mangfoldighed og Naturens udtømmelige Rigdom, som her aabner sig, yder ogsaa Ikke-Kjenderen den skjonneste Nydelse. Og dog — hvormeget forhøiet maa denne Nydelse være hos dem, som ere indviede i den righoldigste af alle Videnskaber, for vore udmærkede Samtidiges Aand, for Cuvierer, Blumenbacher, Lichtensteiner! Denne sidste var just i London for at berige Berliner Museet, som trives saa herligt under hans Pleie, ved Indkjøb af den Bullokske Samling. Det var at ønske, at Pladsen ikke var saa indskrænket i adskillige Kamre i det brittiske Museum. Fra denne Side betragtet staaer det meget tilbage for det franske; navnligen syntes mig, at Ordningen af den zoologiske Samling ikke kunde sammenlignes med den parisiske.

Men, saasom dog Mennesket altid føler sig at

staae Mennesket nærmest, saa opholder man sig endog her gjerne en længere Tid i den Afdeling, som indeholder de forskjellige Nationers Klædedragt, Huusgeraad, Vaaben og Kunstværker. Paa hvilket Sted kunde man vel ogsaa vente et rigere Forraad af disse Ting end i et Land, hvis Søefolk befare alle Dele af den beboede Jord, og enten ved Magt eller Handel sætte sig i Besiddelse af alle Ting? Hvor stort et Udbytte har man ikke alene fra de store Opdagelsesreiser? Fra hele Fastlandet og fra alle Øer kunde en Fremmed, som besøgte dette Museum, være vis paa at finde Noget, som engang klædte, bevæbnede, glædede, forskrækkede, muntrede, prydede Mennesker af hans Stamme.

Hvis Naturproducternes Sammenligning giver det rigeste Stof til Betragtninger over Graderne, Overgangene og Slægtskaberne i organiske Former, saa kunde en fra lignende Standpunct anstillet Betragtning over Menneske-Hænders Frembringelser ikke være mindre lærerig, naar man forfulgte Tidens Fremskridt fra de simplest Nødvendigheder til de meest kunstige, og saaledes indhentede Oplysning om alle Kulturgrader, hvorpaa Menneskeslægten i forskjellige Tidsaldere har staaet. Klimatforskjellen vilde ogsaa overalt vise sig her baade i Materie og Form af det Frembragte.

En fortrinlig Prydelse for Museet er Ridderen Hamiltons kostbare Samling. Han var, som bekjendt, engelsk Gesandt i Neapel, henvendte al sin

Flid paa Oldsagers Studium, og havde en saare stor Deel i Opgravningen af de, for sytten hundrede Aar siden af Jorden opslugte, Stæder Herculanum og Pompeii. Hvo veed det ikke, at den Kundskab, man har om gamle hetruriske Urnemalerier, næsten alene skyldes ham, og at Alderdommens Kunsthistorie derved har vundet en ny Provinds? *) Hans Udbyttes hele Skat er bragt med ham tilbage fra Italien til England, og i Aaret 1772 overladt til Museet for en Sum af 48000 Rdlr. Her seer man nu Originalerne til saa mange tusinde hældige Efterligninger, som nu pryde Slotte og Huse hos saa mange fornemme Folk af Smag. **)

Hans Minde vil i ethvert Tilfælde leve i disse Kunstskatte, baade længere og paa en mere ærefuld Maade, end hans ved sit store mimiske Talent en=

*) De hamiltonske Kobbere, som fremstille hele Samlingen i 4 store Foliobind, overgaaer i Henseende til Pragt Alt, hvad endnu er stukket i Kobber af Alderdoms = Mindesmærker. Enhver Urne er aftrykt med sin eiendommelige Farve Den fortsatte Samling, af hvilken endeel gik til Grunde ved Skibbrud paa Reisen til England, og den anden, som er kommen i Herr Hopes Besiddelse, indeholdes i 4 andre Foliobind, som ere tegnede under Tischbeins Veiledning.

**) Kunstens Venner henviser jeg til Winkelmanns Geschichte der Kunst i den nye Udgave af hans Værker af Schulze og Meyer, 3die Deel S. 241 tilligemed Anmærkningerne, og til Böttiger over de græske Urnemalerier. Man vil blandt andet lære deraf, at Navnet hetrurisk egentlig er urigtigen valgt, i det mindste er for lidet omfattende.

gang saa berømte Hustrues Navn. Vel havde Lady Hamilton ved sin Skjønhed vidst at hæve sig i Veiret fra en fattig Barnepige til mange Hjerters Herskerinde, ved sine berømte Attituder til Gienstand for almindelig Beundring, ved sine politiske Forhold til Dronningen af Neapels Selskabssøster og Fortrolige, ligesom hun ogsaa senere blev til et uværdigt Redskab for hendes Hævn. Vel har Seierherren ved Abukir og Trafalgar ligget for hendes Fødder, og har endog ophøiet hende til sin Hustru. Men nedsiunken til en almindelig Bolerske forraadte hun sin Nelsons Svagheder ved Udgivelsen af nogle Breve, og undgik ikke sine Samtidiges Foragt endnu medens hun levede. Hun døde i forladt Eensomhed i Aaret 1815. Hendes Memoirer ere udkomne under hendes eget Navn. Et Udtog, som i det mindste indeholder det Væsentlige af hendes Historie, forefindes i Real = Encyclopædien eller i Conversationslexiconet under hendes Navn.

Museets største, eller i det mindste uerstatteligste, Skat er Bogsamlingen. En Lærd, Sir Robert Cotton, som var en anden Philadelphus (saaledes kaldes han af en engelsk Historieskriver), havde anvendt sit hele Liv for den her opbevarede sieldne Samling af gamle skriftlige Mindesmærker, Dokumenter, Haandskrifter og utallige originale Breve fra de mærkværdigste Personer baade af hans egen Tid og Fortiden. Det blotte Katalog over disse fylder et Fo=

liobind. Hvilke Hemmeligheder af det meest forborgne Familieliv, hvilke Jertegn paa menneskelige Lidenskaber kunne her ligge for Dagen, og dog være sikkre for at opdages. I mørke Læder-Kapseler, med korte Indskrifter og Nummere, staae de her som den graa Alderdom. Hvo der nu havde Tid til at opsøge det Interessante, som aldrig er blevet benyttet — vilde erholde et Udbytte til Historiens Berigelse baade i det Store og i det Smaa, som vilde holde ham skadesløs for hans Umag. Midt imellem disse skriftlige Oldsager hviler paa en egen Pult under Glas og Ramme, som en hellig Reliqvie af den brittiske Frihedsd Palladium, det lykkeligen reddede Brudstykke af Originalen til magna charta (great charter), som John den Landløse (sans terre) blev tvungen til at underskrive (Aar 1215). Et ubekiendt Tilfælde havde bragt det originale Document i en Klædeforfærdigers Værksted, og han var just i Færd med at opskiære det i Maal, da en, som forstod sig paa gammel Skrift, traadte ind, og befriede det fra fuldkommen Undergang.

Endnu talrigere er den Harleyanske Manuskriptsamling, hvis Katalog har omtrent 8000 Nummere, og som næsten ansees for den største Skat af dette Slags i hele England. Hvor ofte man allerede har confereret disse Haandskrifter for den klassiske Kritik, er ingen Philolog ubekiendt. En liggende Samling fører Navn af den Kongelige.

De trykte Værker optage sexten Sale og Kamre i underste Stokværk. Den ligesaa tienst-

villige som lærde Bibliothekar Dr. Baber (som just ikke ved ethvert Bibliothek har sin Mage) gjorde mig bekjendt med Bibliothekets ydre Indretning og Ordning. Da Samlingen for det meste er bleven til ved Testamenter og Foræringer, og Giverne ofte forlangte, at hver Samling skulde blive tilsammen som et for sig bestaaende Hele, saa føre Afdelingerne de forhenværende Ejermænds Navn. Den egentlige Kongelige Bogsamling, som forhen var opstillet i mørke Værelser i Westminster-Abbediet, har her faaet et skjønt og lyst Locale. Det allerkostbareste af Pragtværker, som Bogtrykkerkunsten og Bogvæsenet har at opvise, synes at være samlet her. Alt, som udkommer i London af dette Slags, maa et Exemplar afleveres her. Hyppigen underrettes man om den uhyre Priis paa mangt et Pragtværk.

En overordentlig stor Sum — jeg kan ikke nøie erindre hvor stor — bevilgede den nærværende Konge, den Tid, han var Prinds-Regent, for Udfærdigelsen af et fuldstændigt og fuldkomment Fac-simile (Bogstavligning) af den berømteste af alle Bibel-Haandskrifter: Codex Alexandrinus. En egen Skrift er støbt dertil heelt igjennem efter Originalens Træk. Kun et ringe Antal af Exemplarer bliver trykt, og disse blive mere skjænkede af Regjeringen end solgte. Begyndelsen, som er skeet under Herr Babers Veiledning, som jeg her selv kunde sammenligne med Manuskriptet, vækker de største Forhaabninger.

Det ærværdige, i det mindste tolvhundrede Aar gamle, Mindesmærke om from Flid erindrer le-

vende om store, Videnskaberne dyrebare, Navne, hvis nu allerede længe lukkede Öine ovede sig paa disse Træk, og neppe efterlode de senere Kritikere, selv ikke en Griesbach, den allerringeste Efterhøst. Havde ikke Fingrene arbeidet med paa enkelte Blade, saa vilde der være mindre Strid over mange, for meget betydelige ansete, Linier og Puncter.

Dette berømte Haandskrift bestaaer af 4 Bind i lille Folio paa Pergament, hvoraf de tre første indeholde den græske Oversættelse af det gamle, den sidste den af det nye Testament. Den i det forrige Aarhundredes Kirkehistorie saa berømte Patriark i Konstantinopel, Cyrillus Lucaris, hvis Hengivenhed for den engelske Kirke paadrog ham Forfølgelse af Katholikerne, ja endeligen endog Døden, sendte det som en Foræring til Englands Konge Carl I Aar 1628, og det findes nu i det brittiske Museum. Da man troede, at Cyrillus havde bragt denne Kodex med fra Alexandrien (hvor han forhen havde været Patriark), fik den desaarsag Navnet Alexandrinus. De Lærde ere uenige, om den tilhører det 5te, 6te, eller et endnu senere Hundredaar. I ethvert Tilfælde er den en af ældste, som vi have. Det nye Testament har Woide ladet aftrykke nøiagtigen efter den (London 1786). Prolegomena lod G. L. Spohn i Tydskland igjen oplægge med lærde Tillæg (Lipsiæ 1788). I Indledningerne til det nye Testament af Michaelis, Hänlein, Berthold, kan man efterse videre desangaaende.

Med nogle Steder har man saa hyppigen raadført sig, at man nu neppe kan gjætte sig til Bogstaverne.

Galleriet, i hvilket man finder Alderdommens Kunstværker opstillede i fjorten ved Siden af hinanden værende Afdelinger, har man nyligen udvidet ved en liden, formodentlig kun midlertidig, Tilbygning for den Elginske Samling. En høi Nydelse maa Synet af disse Museets ældre og nyere Skatte yde enhver Kunstkjender, hvis endogsaa Italien og Frankrig, især deelesbed medens det sidste var i Besiddelse af hele Fastlandets Bytte, turde være rigere. Vistnok vandrer man her ogsaa imellem førgelige Ruiner, og maa kanskee medbringe ligesaameget Indbildningskraft som Kunstsands, for at udfylde det Manglende ved Analogie, og finde det Enkelte Skjønt endog i dets ruinerte Tilstand. Men selv det, som ikke mere har noget Lokkende for Øjet, kan dog netop være saare lærerigt for Kunstnere; ligeledes maa man tillade Oldgranskeren at henrykkes over hvert Brudstykke fra en Tidsalder, som foresvæver ham som den gyldne Tid, og vise det sin Ærefrygt, som om det var en Helligdom. Kun maa han ogsaa tillade den Ukyndige, ja maa endog finde det naturligere end enhver affecteret Kunstforstand, heller at dvæle ved en net Gypsafstøbning af en skjøn Figur, end ved den berømteste Torso, hvis Værd han dog ikke engang kan begribe.

Men dog ogsaa for den blot lærelystne Beskuer, som

kun ikke er ubekjendt med Fortidens Historie, bliver det altid høist behageligt, at kunne knytte Erindringen om saa mange berømte Navne fra Fabelverdenen, Heltetiden og den paalidelige Historie til de Værker fra de forskjelligste Tidsperioder, som hine classiske Lande have leveret til denne Samling. Nogle af hine velbekjendte Mænd have givet adskillige af disse Kunstværker deres Tilværelse, eller dog begeistret Kunstneren, som frembragte dem. Selv dette Øjemed har man begunstiget ved Ordningen, saaledes staaer f. E. alt, hvad der er Ægyptisk, affondret fra det Græske. Classikernes Fortolker, som mere søger at opfatte deres Aand end Bogstav, lærer her visseligen ved Beskuelsen at forstaae mange Steder rigtigere, og i Særdeleshed bedre at fatte Digternes Malerier af Kunstens plastiske Værker. Hvo maa ikke herved tænke paa, hvormeget i vor Heynes Virgil, hvis Fortjenester i det mindste i England ikke blive utaknemmelig miskjendte, skyldes hans archæologiske Kundskaber.

Men iblandt alle gamle Kunstværker, som det brittiske Museum besidder, fængsler dog neppe noget mere Opmærksomheden, end den nyeste Tilvæxt ved Lord Elgins Samling, eller de elginske Marmore, som man sædvanlig kalder dem. Det kunde være, at ikke Enhver af mine Læsere erindrede, hvorledes det er fat med dem. Jeg tilføjer altsaa en historisk Forerindring om denne vor Samtidige.

Ligesom Hamilton i Italien, saa benyttede ogsaa Lord Elgin, en Skotlænder, som fra Aaret

1799 var Gesandt ved den ottomanske Port, sin høje Post til at udføre en Plan, han allerede havde fattet i England, og aftalt med adskillige Kunstvenner, og til at lade forfærdige, ikke blot saamange og saa nøiagtige Tegninger som muligt, af alle de Levninger af gammelgræsk Bygningskunst og Billedhuggerkunst, han kunde træffe, men ogsaa Afstøbninger af dem i Gyps, og paa denne Maade befriede han fra fuldkommen Undergang alt det, som var undgaaet Tidens Ødelæggelser og Erobrernes Barbarie. Ledsaget af 6 Kunstnere, som han paa sin egen Bekostning havde sat sig i Forbindelse med i Rom, ankom han til Constantinopel, og erholdt efter mange, ved Klogskab og Vedholdenhed overvundne, Vanskeligheder Tilladelse til, at skikke sine Ledsagere til Athen, for at begynde paa deres Arbeid. Saa utrættelige de end vare, hengik dog 3 Aar, førend alle de Mindesmærker, som fandtes i Athen og tildeels uden for dens Gebet, vare maalte, tegnede og afstøbte. Men dog netop det nærmere Bekjendtskab med den Tilstand, i hvilken man fandt dem, overtydede nu endnu kraftigere om, at Tyrkernes intet sparende Ødelæggelser, Billedstøtternes Fordærvelser, og Sønderknusen til Morter, vilde snart ikke lade noget Spor af dem tilovers. Desaarsag bleve nu alle Kræfter anvendte for at redde alt, som reddes kunde, og dette lykkedes saa godt, at Porten udfærdigede et Firman til Overembedsmanden i Athen, hvilket ikke blot berettigede Lord Elgin til at afstøbe alt, hvad han vilde, men ogsaa til at borttage alt

hvad han paa nogen Maade fandt brugeligt til sit Øiemeed, og til at indpakke og indskibe det. Saaledes kom han da med et sjeldent Bytte af reddede Levninger fra den græske Kunsts herligste Tidsalder tilbage til England.

Eftersom denne nu er Tingenes Stilling i Grækenland, har man saa noget at klage over disse Monumenters Bortførelse? Kan man kalde hiint Erhverv et uværdigt Rov? Vistnok er det ingen Tvivl underkastet, at den fuldkomne Nydelse af store Kunstværker ikke kan existere, undtagen paa det Sted og i den Omgivelse, hvor de ere blevne til, og at de, hensatte i en blandet Samling blot for de Nysgjerriges Skue, aldrig kan gjøre den samme Virkning; desaarsag har jeg og seet mangen en ædel Franskmand, som vel var stolt af sin Nations Seire, sørgmodig gaae omkring imellem de Billedstøtter, som han tidligere havde beundret som Vatikanets Eiendom, eller havde seet i Belvedere eller i de mediceiske Palaier. Men fortiener den Mand Haan eller Daddel, som kanskee benytter det eneste, det sidste Øieblik for at forebygge, at Barbarernes Hammer skal sønderknuse hvad Mesteres Hænder frembragte, eller at Brolæggersjomfruen skál sønderslaae det Marmor, som udtrykte guddommelige Skjønhedsformer? Eller skulde Britterne kanskee tillade at Franskmændene, som allerede længe havde ønsket disse Skatte, skulde komme dem i Forkjøbet? Neppe kunde der siges noget mere upassende, end det, som en ubekjendt Haand skrev etsteds paa Ruinerne af en Tempelvæg:

Det plyndrede Skoter,
Som efterlode Gother *).

Samlingen var, da den kom til England, Lord Elgins Privat-Eiendom. Han tilbød Parlamentet den, og der reiste sig en lang Strid, om man skulde kjøbe den for Nationen. Nag og Avind og mange Slags smaalige Lidenskaber blandede sig kun altfor øiensynligt i Spillet. Mange meente ogsaa, at for to Hundrede og ti Tusinde Rd. — dette var Prisen — kunde man dog i det mindste kjøbe meget Brød, og det var ukristeligt, saalænge saa mange af Nationens Børn skrege af Hunger, at give Stene for Brød. Dog satte Kommitteen, som var nedsat i denne Anledning, i hvis Spidse Sir Joseph Banks stod, Sagen igjennem. Den fremstillede dette Indkjøb som en Æressag for Nationen, og Summen blev

*) Lord Byron havde og giort bedre i at undertrykke følgende bittre Epigram:

Daugther of Jove! In Britains injur'd name
A true-born Briton may the deed disclaim.
Frown not on England — England owns him not
Athene, no the plunderer was a Scot.

Minerva! jeg som ægte Engelskmand
Siger: uskyldigt er mit Fædreland.
Skeel ei til England — Engelsk ei han var,
Men Skott', Athene! som dig plyndret har.
Dr. N.

Den ovenomtalte Indskrift, om jeg husker ret paa Væggen af Thesenstemplet, plejer man og at tilregne den ædle Lord. Han havde skrevet paa Latin: Qvod non fecerunt Gothi, fecerunt Scoti.
Overs.

bevilget ved Stemmefleerhed. Siden er Samlingen optagen i det brittiske Museum.

Skjønt alt er mærkværdigt for Kjenderen, hvad der hører til hiin blomstrende Tidsalder for attisk Kunst, saa føler man sig dog næsten allermeest bevæget, naar man seer op til hine berømte, nu atter paa Gallerievæggene rundt omkring tilsammenordnede, Hautreliefer, som dannede Frießen af Minerva Templet, hvilket var det største Værk af Bygningskunst, hvormed Perikles forskjønnede Athenen. Saa lidet endog dette berømte af hvidt Pentheleiisk Marmor opførte Parthenon lignede sin første Skikkelse, saa kunde man dog hverken i Theseus og Ilyssus herlige Statuer eller i den oprindeligen sex Hundrede Fod lange Frieß, som strakte sig over de doriske Søilegange paa begge Sider af Templet, miskjende den store græske Mesters Haand eller dog i det mindste Veiledning. Plutark og Pausanias tilstede ingen Tvivl om, at man her seer hiin Phidias's Frembringelser, hvis høie Kunstsands fattede Ideen til dem, og hvis Meisel udførte og fuldendte dem.

Man skal ikke her vente nogen Beskrivelse over disse herlige Værker, som Plutark i sin Perikles kalder „Værker af overordentlig Virkning ved deres Storhed, men uefterlignelige ved deres Form og Ynde." — En saadan Beskrivelse vilde kun blive maget efter hvad W. Hamilton, Millin, Böttiger og Thiersch have sagt om dem; den ligge desuden udenfor dette Skrifts Grændser. Selv Resultatet af det Værd, som det Hele og det Enkelte

har for Kunsten og Kunstens Lærlinge, kan kun en i disse archæologiske Studier levende og i dens Hemmeligheder indviet Kjender bedømme. Dog kunde det ikke ganske undgaae selv det uøvede Öie, hvad der opfyldte saa kompetente Dommere som Visconti og Canova med Forbauselse — hiin Mangfoldighed og Sandhed i Bevægelserne af saa mange Figurer, især deleshed i Behandlingen af Centaurernes Kamp med Lapither og Athenienser, som havde forskjønnet Templets Indgang over Søilegangen, og endnu mere i Fremstillingen af Panathenæums-Festen, som viste sig paa Frießen af det egentlige Tempel eller Cella i en lang Række af halvophøiede Figurer. Hvilken Storhed i Tegningen af Heste og Tyre, hvilken Rigdom og Smag i Drapperierne, hvilken Skjønhed i Stillingerne! — Alle ere de lutter Modeller! — Goethe siger i sin Kunst des Alterthums: „Opfindelsen er vævet af idel Aand, „hvormed kanskee aldrig noget andet stort Kunstværk „var digtet i lige Fuldkommenhed. Mange elskværdige Ansigter vise sig her afvexlende i Trækkene. „Ikke uden Sandsynlighed kunde man troe, at nogle „af dem ere virkelige Billeder, saa naturlige, saa „eiendommelige ere de. Sagte Sindsbevægelser ere „ganske fortræffeligen udførte. At fremstille Vrede, „Skræk, Frygt, Smerte synes mindre at have været „Kunstnerens Diemeed."

Hvad der imidlertid slog mig mere end alt dette, var Tanken om Tidernes besynderlige Vexel, om hvilken man bliver saa levende erindret, naar man

seer disse Athenens Skatte forflyttede til London.

Da disse Billeder først vandrede ud fra Phidias's og hans Lærlingers Værksteder, da hiint Minervatempel stod i sin hele Herlighed fuldendt for Athenens forbausende Folk — hvad var Britannien dengang? En — ved sine Tinbjergværker høist for phønisiske Skippere bekjendt — fiern Ø, hvis Navn neppe blev nævnet af en græsk Læbe i Fortidens meest dannede Stad. Og nu — just denne Stad, der stod paa et saa høit Dannelsestrin, Sædet for alle Videnskaber og Kunster, uden hvilken Rom neppe var bleven det, det er vorden, med Hensyn paa aandig Dannelse, af hvis Lyskilder alle Tidsalderes ædleste Aander have øst — dette Athen, hvad er det nu? En sørgelig forbrændt Ruin, og denne har siden det ubekjendte Britanniens Hovedstad, som er opvoxet som en Kolos, og har meer end dobbelt saa stor Folkemængde som hele den attiske Republiks Gebet, rakt en reddende Haand for at de endnu overblevne uerstattelige Levninger ikke skulle vorde de Barbarers Rov, for hvilke alle Muser for længe siden ere flygtede. Over Søen flygtede de, og det, som blomstrede under en jonisk Himmel, fandt et Fristed i det kolde Nord.

„Er dette virkeligen saaledes — sagde jeg til mig selv, da jeg vandrede imellem disse Skatte — „eller er det Blændværk? Har Perikles engang „staaet for disse selvsamme Marmorfigurer, „og foreskrevet, hvorledes de skulde opstilles i Temp=

„let? (Neppe! —). Have de ligesom nu paa deres „senere Beskuere skuet ned paa deres store Samtidige, eller disse igjen seet op til dem? Gik „Sokrates, Plato, Sophakles, Euripides, Pindar engang tankefulde disse forbi? „Gik den høitidelige Procession paa Panathenæums-„Festen igjennem denne saaledes forskjønnede Indgang „ind i det Indre af Helligdommen til Gudindens „Billedstøtte, for at bringe hende som Offergave det „af de ædleste Jomfruer vævede hellige Slør?" —

Siden den Tid, da jeg under saadanne Enesamtaler betragtede de Elginske Marmorbilleder, har vore Tiders Historie mægtig draget Opmærksomheden hen paa det Land, fra hvilket de stamme. Grækenland staaer under Vaaben fra Epirus's Floder lige til Donaus Bredder. Macedonien, Peloponnes, Lille-Asiens Kyster, endog Athen er i Kamp, ikke med Centaurer og Lapither, men med et frygteligt, alle Menneskerettigheder og alt Helligt haanende, Tyrannie. Kan det — spørger nu enhver alvorlig Tænker — kan det være besluttet i den Eviges Raad, at det gamle Hellas skal vaagne op, og den længe uddøde Phønix endnu engang hæve sig af sin Aske? Vil da maaskee selv mangt et af disse Billeder, ligesom en landsforviist Fremmed, engang igjen vende tilbage til det befriede Fædreneland? —

Hvo formaaer at opslaae Forsynets Bog? — Men naar Seieren kronede de Undertrykte, og naar

en ægte Frihed under Lovenes Beskyttelse gjorde en Ende ogsaa paa deres egen Udartelse — hvilken uventet Katastrophe vilde da slutte sig til Kjeden af Alt det Store, som vor Tids Historie har at overlevere til Efterverdenen!

Lad da heller ikke Phidias's og Praxiteles's Tidsalder nok engang vende tilbage for Kunsten, lad denne altfor nøie hænge sammen med hiin Mytheverden og hine gamle Guder, som ingen vil ønske tilbage, med mindre han havde en hedensk Natur, hvilken vel anprises i et velbekjendt Mindeskrift af Winkelmann. Var det dog ikke selv hiin Plato, hvem de gamle kaldte den Guddommelige, som forviiste ud af sin Republik endog Digtere, som tillagde Guddommen enhver menneskelig Lidenskab og Daarskab, og fornedrede den ved alle en udartet Menneskeheds Forvildelser. Der gives noget høiere end Kunsten, om endog det Kunsttalent, som er nedlagt i den menneskelige Aand, er af det Guddommelige*). Guddommens Tilbedelse i Aanden er en mere ophøiet Idee, end hiint Ideal, som kunde have foresvævet en Phidias's eller Raphaels Sjel.

---

*) Forlanger man en bibelsk Autoritet derfor, saa læse man, hvad Moses skriver: Herren sagde: „Jeg har „kaldet Bezaleel — og har opfyldt ham med Guds „Aand, med Viisdom, Forstand og Erkjendelse og med „allehaande Færdighed kunstig at arbeide i Guld, „Sølv, Erz; kunstig at tilskjære Stene, og indlægge, og kunstig at tømre Træe til at forfærdige allehaande Arbeider." 2 Mos. 31.

At ønske var det, at denne i Sandhed klassiske Jordbund maatte igjen vorde Sædet for frie, lykkelige og, hvad der ligesaameget er at ønske, endnu langt bedre Mennesker, end Massen af hine gamle Hellener var, og maaskee i hiin Tid kunde være; at ikke ved Grækenlands Gjenfødelse hedensk eller muhamedansk Vantroe blot viger Pladsen for kristelig Overtroe. Bliver den de gamle Athener ubekjendte Gud, som en Apostel forkyndede paa Areopag, bliver den i Aand og i Sandhed tilbedet paa en renere og ædlere Maade; hæver en Religion, som er mere end sandselig Cultus, og fra hvilken sædelige Grundsætninger ere uadskillelige, Nationen til en mere ægte Humanitet, end den Alderdommen kjendte — da kan det vel være at meget andet, som kun Tiden tilhørende maatte omforme sig med Tiden og fortjente at forgaae, ikke vender tilbage. Vi ville kun desto gladere feire Rettens Seier over Undertrykkelsen, og regne det til det Frydeligste, der er truffet i vore Livs-Erfaringers Kreds, ogsaa at have oplevet den Tid.

En kongelig Bogauction i London.

En heftig Regn, som overfaldt mig paa en Tilbagevei, foranledigede min Ledsager til at føre mig, da Stedet laa saa nær, til en Auction, hvor Bøger, Kobbere og Malerier solgtes, og ved den samme Leilighed til at vise mig den ved sin Auctionair-Haandtering bekjendte og berigede Herr Christie.

Denne Auction fik desuden ved Bøgernes forhenværende Besidderinde en særdeles Interesse. Det var den afdøde Dronnings Bibliothek, som nu blev falbudet ligerviis som den ringeste Privatmands Efterladenskab. Saa besynderlig er her Kontrasten imellem den høieste Agtelse, som man i visse Henseender og ved visse Leiligheder beviser alle Personer af det regjerende Huus, og det, hvorledes de i de sædvanlige Livsforhold fuldkommen sættes ved Siden af andre Borgere.

I en stor Sal — hvor sædvanligen Auctioner holdes —var Alt opstillet; laae ogsaa tildeels temmelig uordentligt omkring paa Bordene. Væggene vare smykkede med Kobbere og Malerier. I Midten stod en liden Forhøining med en Pult, ved hvilken Auctionsholderen, efterat han havde ladet vente paa sig en temmelig lang Tid, opraabte Alting efter Catalog-Nummernes Følge, men var altid selv den første Byder. Damer og Herrer vare tilstede. Iøvrigt alt ligesom hos os.

Den hele Samling var en mangeartet Blanding af det allerforskjelligste. Tildeels bestod den vel og af Skjænke og Mæcenat og Dedications-Exemplarer fra Forfattere. De bedste Værker syntes allerede at være opkjøbte de foregaaende Dage. Mange Ting betaltes dyrt. De kongelige Arvinger tabte øiensynligen meest paa de tydske Værker, hvis Tal ikke var ringe, da Dronningen, som var en meklenborgsk Prindsesse, altid havde yndet tydsk Lecture, især deleshed i det religiøse Fag.

Da jeg saaledes bemærkede Damers og Herrers og skjægløse Drenges næsten almindelige Ligegyldighed, og at de med Ringeagt henkastede mangen en tysk Bog, naar de havde værdiget den at tage den i Haanden, tog jeg mig vel i Agt ikke at røbe mig selv. Forfængelige Forfattere burde man skikke hid, for at de kunne see, hvorledes man ofte neppe vil bekvemme sig til at give en Sixpence for deres Værker. Jeg selv erfarede mangen en Ydmygelse. Det gik mig ligesom Bürgers Abbed af St. Gallen. Jeg havde neppe troet: „at jeg var tilfals for en slig Spotpriis."

Hvis man dog var født i Grækenland eller Rom! da gjaldt man dog for noget! Men forekom der, (hvilket i en Dronnings Bibliothek, som ikke var saa lærd som Christina af Sverrig, sjældent var Tilfældet,) en gammel Klassiker endogsaa i et ringe Udvortes — thi mange af disse Bøger vare intet mindre end kongeligen udstyrede — saa rungede der Bud paa Bud, og mangen Oldgransker, som havde gjort sig Forhaabning om at kjøbe for billig Priis, gik mismodig bort.

Mange Tilstedeværende vilde ogsaa gjærne her tilbagefordre deres gamle Bekjendte, som deres Eiendom, hvilke her falholdtes. Dronninger og Prindsesser ere stundom mere tilbøielige til at læse og besee Bøgerne end at kjøbe dem. De udbede sig dem da af deres Bekjendte og glemme at levere dem tilbage. Men dog — dette maa man ofte holde Privatpersoner til Gode i Betragtning af deres mangfoldige For-

retninger. Og hvor uhyre meget har man ikke at tænke paa til Hove!

Noget for Øie og Øre.

Man foretager ikke letteligen en Gang igjennem London, uden at en eller anden Gjenstand tiltrækker sig Øiet eller et eller andet Kunstværk fryder det. Hvor meget de med det omhyggeligste Studium indrettede Boder og Hvælvinger, med Speile paa alle Vægge, endog selv paa Platfondet, hvorved alting sees dobbelt og tredobbelt, bidrage dertil, er allerede forhen bemærket. Men ganske fortrinlige ere Kobberstikforhandlernes Udsalgssteder, og de Miniaturmalerier, ved hvis Udstilling Kunstnerne anbefale sig, og blandt hvilke man seer høist fuldendte, ved Portraiternes Skjønhed og delikate Behandling særdeles tiltrækkende Billeder, ligesom og ved mange af dem allerede de fremstillede Personer selv fængsle Opmærksomheden. Saa mangen berømt, i det mindste meget omtalt, Mand lærer man her at kjende af Udseende. Mangt et Navn har man ikke behøvet at nævne mig, naar jeg mødte Personen selv, fordi jeg allerede havde gjort hans Bekjendtskab ved en eller anden Udstilling.

Ingen Gjenstand syntes mig under mit Ophold i London saa ofte at beskjæftige Malere og Kobberstikkere, ingen Gjenstand syntes de at have behandlet med saamegen Kjærlighed, om endog ikke altid med ligesaa megen Smag, som den saa saare elskede Tronarving Charlottes for tidlige Bortgang. I de

allermangfoldigste Situationer saae man hende, snart alene, snart ved Siden af hendes trøstesløse Gemal; snart i fuld Ungdomsblomstren, lyksaliggjørende alt omkring sig, snart døende, snart svingende sig mod det Høie med Barnet, som hun havde født for Himmelen, imedens de Efterladte med Længsel udstrakte Hænderne efter hende. Ligeledes havde Kunsten samlet alle Trøstens Engle om den ædle Prinds, for at aftørre hans Taarer og fryde hans Blik ved at henvise ham til hendes Salighed.

Den aarlige Udstilling af plastiske Kunstværker og Malerier i Sommersethouse, et meget stort, ikke langt fra Waterloobroen ved Stranden beliggende, Palais, var just tilgjængelig den Tid hver Formiddag. Skjønt Indgangsprisen kun beløber sig til 8 Groschen (1 Shilling = 3 Mk. Rb.), skal der dog derved indsamles sædvanligen ikke mindre end atten Tusinde Daler, saalænge Udstillingen varer, som bruges til at understøtte aldrende Kunstnere eller trængende Kunstnerfamilier. Cataloget, som man ved Indgangen kan erholde for ringe Priis, er nyttigt ved sine Nummere, hvormed ogsaa Kunstsagerne ere betegnede, og tjener til Veiviisning og Forklaring. Ogsaa er der sørget for Bekvemmelighed ved hele Rækker af Bænke, som ere opstillede i alle Retninger midt i Udstillings-Værelserne. Kjenderne forsikkre, at Udbyttet er dette Aar rigere i Antal, men ringere i Værd, end det har været paa forrige Udstillinger. Portraiterne optage en saare stor Deel af Pladsen. Man veed, at i forrige Tider, ja endog senere efterat Josua Reynolds

blev Præsident ved Maler=Academiet, have de brittiske Kunstnere kunnet maale sig med de store Mestere i Udlandet næsten alene i dette Fag, og at deres Historiemalerier selv de, som ere fra saa berømte Mænds Hænder som Benjamin West, have næsten bedre i de efter dem gjorte Tegninger og Kobberstik, end i Originalen tilfredsstillet den strængere Kjenders Øje. Selv den berømteste blandt alle Portraitmalere under Karl II, Kneller, som den nærværende Tid neppe har nogen anden at sætte ved Siden end Sir Thomas Lawrence, var en Tydsker. Vor ædle Samtidige Angelika Kaufmann, et sweitsersk Fruentimmer, som aldrig opgav sin Hengivenhed for vor Nation og navnligen for dens store Digtere Klopstock og Goethe, tilegnede England sig med Glæde og beundrede hendes store Talent i Historiemalerier. Men saa gjerne man endog dvæler ved den Ynde, som omsvæver hendes Værker og den rolige græske Værdighed i hendes Former, saa have de dog heller ikke kunnet undgaae Kjenderes Daddel (hun døde i Italien 1807). *)

---

*) Ingen upartisk kan andet end bifalde Dr. Niemeyers Dom om de engelske Malere og deres Arbeider i det Hele. Men man burde heller ikke ved den Leilighed fortie den egentlige Grund, hvorfor Portraitmaleriet hos engelske Kunstnere staaer paa et højere Trin end nogen anden Green af Kunsten. Denne Grund er ligefrem den: at de for dette Slags Kunstværker betales bedre end for hvilketsomhelst andet. Det er ikke noget usædvanligt i England at betale 100 Guineer for et særdeles godt malet Portrait. Og dette er atter meget naturligt

Ved Udstillingen, som har forledt mig til denne Digresſion, havde ligeledes Portraiterne højere Interesſe for mig, end de øvrige tildeels meget uſkjønne Hiſtoriemalerier, ſkjønt der dog ogſaa iblandt disſe gaves meget elſkværdige og rørende Fremſtillinger af vel valgte og fiint behandlede Gjenſtande. Iøvrigt bevogtes Udſtillings Salene næſten til enhver Tid, de ſtode aabne. Der herſkede en høitidelig Stilhed. Man gik omkring, eller ſatte ſig, beſkuede eller betragtede Stykkerne ved Hjælp af Lorgnetter, og hvis man meddeelte hinanden ſine Domme, gjorde man det ganſke ſagte. Damerne og de unge Misſer ſyn-

---

i et Land, hvis Forfatning i det Væſentlige er ariſtocratiſk, og hvor den større og inderligere Familiekjærlighed gjør det levende Mindetegn om hedengangen Slægt helligt og dyrebart. Det er ſaare tilgiveligt — ja vi ville være ſaa driſtige at ſige, naturligt, at en Mand, ſom har en Pitt eller Baco eller Bedford eller Marlborough til Fader eller Onkel, Bedſtefader eller Oldefader, ſynes at disſes Portraiter pynte hans Vægge meget bedre end ſelv ret fortræffelige Landſkaber eller Hiſtorieſtykker, ſom ikke ſtaae i noget Forhold til nogen anden Følelſe hos ham end den contemplative. Uden al Compoſition i den ſimple ſædvanlige Parliamentsſtilling er det begribeligt, at den ſtore Chatam interesſerer ſine Slægtninge meget livligere og dybere, end nogenſomhelſt ſprudlende Veſuv eller hvad der ellers kan bringes paa Tapetet. Mærkeligt er det, at den ærværdige Dr., i det han med Rette roſer Fuldkommenheden af de engelſke Portraiter, hverken har omtalt Mr. Shea eller Jackſon, uagtet iſær den førſtes Portraiter ere noget af det allerbedſte, ſom der er at ſee i Sommerſethouſe. Han har og ſkrevet en fortræffelig Bog om Malerkunſten.

(Overſ.)

tes i Særdeleshed at dvæle ved enkelte Stykker med en udmærket Deeltagelse.

Tegnen og Malen er og for nærværende Tid de engelske Damers Yndlingsunderholdning. Vandfarvemalerkunsten drives især med en særdeles Forkjærlighed og anvendes paa store historiske Compositioner. Saasom dannende Kunst overhovedet har gjort store Fremskridt i England i de sidste halvhundrede Aar, saa gjælder dette fornemmelig i Følge de nyeste Efterretninger om denne Green af Kunsten. Ved Farvernes chemiske Tilberedning, ved den techniske Fuldkommenhed, som Kunstnerne have opnaaet i deres Behandling, er denne Kunst her opblomstret til en Fuldkommenhed, som den ikke endnu paa andre Steder har erholdt, og der gives Malerier af dette Slags, som — Størrelsen fraregnet, der formedelst Papirformatets Indskrænkethed ikke kan være saa betydelig som ved et Oliemalerie — kunne sættes ved Siden af mange af disse. Meget herlig skal et eget Kunstner-Selskabs sidste Udstilling have været, hvoriblandt Glowers Arbeider bare Prisen.

Da den Ackermannske Kunsthandling omfatter Alt, hvad hertil udfordres, saavel Fortegninger og Mønsterbilleder, som ethvert Tegne- og Farve-Material, saa er den til visse Tider Samlingsplads for den store og skjønne Verden. Dilettantinderne forsyne sig her med Alt, og da de stedse forefinde en uhyre Rigdom og Overflødighed, har deres Smag stedse Valget.

Ogsaa Naalens vanskeligere Malerie er af

mange bragt til en høi Grad af Fuldkommenhed. Hvor vilde de ogsaa finde et høiere, næsten idealsk, Mønster paa Broderie end just i London, hvor efter Kyndiges eenstemmige Dom den fuldkomneste i denne Kunst, som man maaskee nogensinde har kjendt, Miß Linwood foregaaer dem som Mønster.

Mesterværker fra hendes Haand ere dagligen at see mod Erlæggelse af 1 Shilling, den sædvanlige ringe Indgangspriis ved lignende Udstillinger. I et temmelig langt med Skarlagen tapetseret Gallerie hænge de store Tableaus, smykkede med Guld=Kvaster, i den skjønneste Belysning, paa Pillerne mellem Vinduerne, og de lige overfor staaende Sophaer tilbyde Beskuerne enhver Beqvemmelighed. Har man end nok saa meget at indvende mod den uendelige Tidsspilde, forgjæves Møie og Taalmodighed, hvorved til Slutning dog kun høist saa meget bliver opnaaet, som maaskee i $\frac{1}{100}$ Deel af Tid et frit Farvemalerie kan tilveiebringe — saa kan man dog umueligen unddrage en saa vedholdende Flid og en saa kunstrig og fuldendt Benyttelse af Materialierne sin Beundring, ja! man føler Trang til at udtrykke Kunstnerinden den, som dog sædvanligen synes beskeden at undvige den, og vel at spare Dagens Timer til egne nye Arbeider. I nogen Frastand er Blændværket underfuldt, og den, der ikke forhen var underrettet derom, vilde vanskeligen lade sig afdisputere, at han befandt sig i et Gallerie af Malerier. Dette er ogsaa i Særdeleshed Tilfældet i de dunkle Gange ved Siden af Hovedsalen, hvor Meget allerede ved Stillingen og den kunstige Belys=

ning tilveiebringer et sceniſk Blændværk, og endog ved Valget af Gjenſtande (Johanna Gray, Daniel i Løvekulen) opvækker en hemmelig Gyſen. Ved mere end et af diſſe Silke-Malerier vaktes levende i min Hukommelſe hiin digteriſke Beſkrivelſe over et liguende Kunſtværk i Klopſtoks Mesſias:

Mit nachahmender Hand Gemählde von Seide zu ſticken,
Saß an einem tyriſchen Purpurteppich erfindend
Tabitha. Benoni's früh wegblühende Mutter! dein
Grabmal,
War ihr ein ernſter Geſchäft, als ſonſt vielfarbige Faden
Unter weiblicher Hand. Sie dachte beym Spiele
der Nadel!
Auf dem Grabe ruhte die bleiche Rahel. — Benoni
Kniete bey ihr, und ſtieß mit weggewendetem Auge
Einen Dolch ihr ins Herz. Itzt eben rannen am Dolche
Blutige Tropfen herab, da vom Purpur Tabitha auf-
ſprang.

Tabitha ſad med ſkabende Haand og maled' med Silke,
Sad ved et tyriſk Purpurtapet; brodered' opfindſom
Tidligt afblomſtrende Benonis Moder! mere alvorligt
Vunte med Traad, ved Rammen hun ſad, ſom ſpændte
dit Minde,
End de Qvinder ved Baldyreværk: Hun tænkte ved
Naalen!
Rahel hvilede bleg paa Graven; Benoni hos hende
Knæled' og ſtødte Dolken i Hjertet med Anſigtet fravendt.
Blodige Draaber ſaae man alt nu. af Dolken nedfalde,
Tabitha ſkjælved' og reiſte ſig op fra Purpurtapetet.

Visseligen — ogsaa om Miß Linwood kan man sige: hun tænkte ved Naalen.

Over det store Panorama, som London selv frembyder fra hvert Standpunkt, kunde man let glemme de kunstige Panoramaer, som vi desuden hos os ere vante til at see fra Tid til anden. Imidlertid tager man dem dog gjerne med i Farten tilmed, da de gjøre saa mangen interessant Gienstand, som man selv ikke tør haabe at see, endnu beskueligere end maaskee et Malerie eller Kobberstykke kan gjøre. Siden jeg saae dem, veed jeg dog nu ligesaa nøie, hvorledes man lander i Dower, som hvorledes man lander i Harwich, og i Panoramaet af Venedig fandt jeg paa Markuspladsen næsten ethvert Telt igjen, hvorunder jeg i Aaret 1811 havde nydt Forfriskninger. Meer end alle de øvrige tiltrak sig dog min Opmærksomhed Fremstillingen af Nordpol-Expeditionen under Kapitain Roß, som just nyligen var kommen tilbage *). Vilde man en længere Tid overlade sig til Indtrykket, saa troer man tilsidst selv at være forsat hen imellem de uhyre Iisformer i Po-

*) Tidsskrifternes Læsere vide, at siden har en anden Expedition under Capitain Parry ført endnu videre end den første, og at man nu troer med temmelig Visshed, at en Gjennemfart ovenom Polen ud i det stille Hav er mulig ad den nordvestlige Vei. Kun bliver det stedse dog et Spørgsmaal, om ikke Isen der gjør Farten for stedse umuelig. Den britiske Opdagelsesaand trættes imidlertid ikke. Man er paa nye beskjæftiget med at udruste et Skib, for om muligt at trænge endnu længere frem.

larsøen. Man skjælver for de Farer, som hvert Dieblik omsvæve de dristige Reisende mellem de bevægelige og ubevægelige Jismasser; man beundrer den Rolighed, med hvilken de stige ud af Baaden, for paa en af disse at anstille Jagttagelser og at overlægge, hvorledes det imellem disse indtrængte Skib kan hyttes for at sønderknuses; man føler sig endeligen, indsluttet fra alle Kanter af den frosne Natur, ligesom greben af Vinterfrosten, og iler ned ad Trappen, for igjen at blive optøet i en mildere Omgivelse.

For Øret gaves der i den Aarstid, jeg opholdt mig i London, ulige mindre Underholdning.

Man er i mange engelske Familier meget musikalsk, og i Særdeleshed skulle mange Damer tidligen have bragt det til en høi Grad af Virtuositet. I Privathuse ere mange Lærere indfødte Tydskere. Med flere af dem har jeg truffet sammen i meget musikalske Cirkler. Ogsaa hørte jeg tale om en Mængde sluttede Selskaber, som regelmæssigen paa visse Dage beskjæftige sig med Kunsten. I Særdeleshed har Interessen for Musik saare meget tiltaget i de sidste tredive Aar, saa at man nu tæller flere hundrede Musikhandlinger, da der forhen neppe vare tre eller fire. Derfor have ogsaa Instrumentmagerne stor Afsætning, og nogle af dem kan man stille ved Siden af de første Mestere i Tydskland, om ikke over dem.

Hvorledes de større musikalske Forestillinger forholde sig til dem, som vi ere vante til

at høre i Dresden, München, Wien og Berlin, fordrister jeg mig ikke at afgiøre. Den eneste, ved hvilken jeg eengang var tilstede i det store italienske Operahuus, forskaffede mig langtfra den Nydelse, som Andre, end ogsaa Tydske, der ofte ere særdeles hengivne til at beundre Alt, hvad England har, som udmærket, ville finde der. Det vilde upaatvivleligen have gaaet mig ganske anderledes, dersom jeg havde havt den Lykke at komme til en til Händels Minde foranstaltet Fest, som næsten hvert Aar gjentages. Vi Veteraner kunne sætte denne store Mester i Rækken af vore Samtidige. Vel var han født i Aaret 1685, men han fuldendte sin Løbebane først i Aaret 1759 og vedbliver at leve tilbedet af Nationen, beundret som Faa. Erindringsfesten i Anledning af hans Fødsels-Jubilæum var maaskee den første i sit Slags ved de store Anstalter, de Deeltagendes Antal og Udførelsens Fuldkommenhed, og har ustridigen angivet Tonen til lignende store Kunstnerforeninger, som vi senere hen have oplevet i Tydskland. Pope sammenlignede engang Händel, saaledes som han styrede sit Orchester, med den hundredhaandede Gigant Briareus. Hvormed vilde han vel have sammenlignet et Orchester, i hvilket meer end tusinde Hænder bevæge sig? *)

---

*) Strong in new arms lo! giant Händel stands,
Like bold Briareus with his hundred Hands.

En ny Briareus! see! hvor Händel staaer,
Og hundredarmet Harpens Strenge slaaer.

Da man viiste mig i Westminsterabbediet det Locale, hvor over sex hundrede Kunstnere havde forenet sig til at opføre de fortrinligste Compositioner i Nærheden af hans Grav, blev den Beskrivelse mig først ganske tydelig, som Burneys Mindeskrift om dette Orchester indeholder, hvis Lige — som en Italiener sagde — maaskee aldrig dengang havde existeret paa Jorden, hvilket, med hele sin indsigtsfulde Ordning, ligesom Tonekunsten, denne Himmelens Datter, syntes at være neddalet fra Himmelen selv. Hvo engang var Vidne til de store Virkninger, som i Særdeleshed enkelte Partier i denne, om endog i Melodien, dog vanskeligen i Harmonien, overtrufne Mesters Værker frembringe, taler aldrig uden Begeistring om disse Mindefester. Men enhver nævner et eller andet, som han giver Prisen; blandt de store Oratorier — et Slags, hvis Skaber Händel næsten var — snart Saul, snart Judas Makkabæus, snart Messias, snart et Te Deum, snart hiin berømte Alexanderfest, som fører den Hørende gjennem alle Lidenskaber. Naar Dilettanten føler mere ved disse Værker end han veed at giøre sig Rede for, saa taber den, som er indviet i Compositionens Love og bekiendt med Besværligheder af en gjennem alle Tonernes Labyrinther ført Harmonie, sig i Beundring over det, som Händel saa fuldkomment har ydet i sine talrige Operaer, Oratorier, Motetter, Cantater, der udgjøre en Samling af fiirsindstyve Foliobind. Endnu seer jeg min Ungdomsven J. H. Rolle i Mag=

deburg — hvis Mesterskab i Compositionen af Chore er almindeligen erkjendt — da han engang opførte hiin Alexandersfest. Ved hvert Thema fik Begeistringen stærkere og stærkere Magt over ham, den viste sig i alle hans Bevægelser, syntes snart at give ham Kraft, snart at unddrage ham den, for styrende at lede Tonernes Strøm; indtil endeligen de klare Taarer styrtede ham ud af Øinene, da hiint Slutningschor til Ære for den græske Sanger begyndte:

Timotheus! nimm hin den Kranz,
Du hebst den Menschen Himmel an!

Timotheus! tag Krandsen hen,
Du hæver Mennesket i Sky!

En daglig musikalsk Underholdning forskaffede det, formedelst sin Mekanisme ogsaa seeværdige, store Orgel, som Orgelbyggerne Flight og Robson havde givet Navn af Apollonikon. Var man just i Nærheden af St. Martins, saa kunde man ikke behageligere udhvile sig efter sine Vandringer end i den venlige Sal, hvori det var opsat, og var at høre fra Kl. 12 til 5. Fuldt og kraftigt, som et stort Orchester, spillede dette skjønne Automat Symphonier og Ouverturer af Händel, Haydn og Mozart. Men ogsaa satte undertiden store Orgelspillere, snart Enkelte, snart fire til fem Personer, alle dets Registre i Bevægelse.

Opfinderne anvendte denne Mekanisme ogsaa paa

Kirkeorgeler. Mangel paa Organister paa Landet bliver derved fuldkommen erstattet. Der vare just af rige Godseiere nogle saadanne Instrumenter bestilte til deres Kirker for tusinde indtil tre tusinde L. Sterling, som bleve indrettede for de sædvanlige Kirkemelodier, som i det Smaa vore Spilleuhre. Sikkert have de siden, ledende og ledsagende Sangen, langt bedre opbygget mangen kristelig Forsamling, end mangen en af vore Landsbyeskolemestere vilde have formaaet, hvor meget han endog piner sig paa Klaveer og Pedal.

Sangen for Gudstjenesten i de store Kathedraler har aldeles de katolske Messers Charakteer. Værdigst og tildeels meget ophøiet og rørende fandt jeg den i Domkirken i Windsor, hvor endeel af Liturgien bliver afsjungen hver Formiddag. Inten Under imidlertid, at det daglige Samme svækker Andagten hos Chorherrene og Chordrengene, og at, al udvortes Værdighed uagtet, den mechaniske Maade, hvorpaa Liturgien afsynges, er umiskjendelig.

I de biskoppelige Kirker betjener man sig af Psalmer, som ogsaa blandt os er Tilfældet ved mange reformerte Menigheder. Stavelsemaalet er meget eensformigt, og just derfor ogsaa Melodierne. Dog gjør, som allerede ved en anden Leilighed er blevet bemærket, den hele Menigheds Afvexling med blot kvindelige Stemmer ofte en skjøn Virkning,

saaledes som ogsaa da i Almindelighed Sangen er mere yndig og blød end fuld og kraftig.

Southcott-Kapellet.

Et Bidrag til religiøst Sværmeries Historie i England, tilligemed et Sidestykke i Tydskland.

Da jeg en Dag, i Selskab med en særdeles opmærksom Jagttager af Tidshistorien, gik igjennem Duke-Street, stod han stille foran et temmelig stort, men uanseeligt Huus. Læg — sagde han — Mærke til denne Bygning. Nu Magazin eller Bryghuus, var det forhen det berygtede Southcott-Kapel, til hvilket endnu for fem Aar siden dagligen Tusinde strømmede hen, som en fanatisk Svimmel havde betaget af blind Ærefrygt for Sværmerinden Johanna Southcott.

Historien var mig ikke ganske fremmed. Hvad vore Hamburger Tidender havde fortalt os derom fra engelske Blade, syntes mange at være overdrevent og næsten utroligt. Hvad Øienvidnet nu fortalte mig derom, stadfæstede ikke blot hine Efterretninger, men maatte endogsaa opvække en endnu større Forbauselse hos mig.

Da ogsaa dette Tidens Phænomen viser et Folks Stemning, der uagtet tilsynela

dende Kulde og Besindighed, dog er tilbøieligt til allehaande Excentriciteter, da det, som der viste sig i det Store, ogsaa er foregaaet i Tydskland, ja endog forekommet i min Erfarings Kreds, da vi endeligen ere paa gode Veie, igjen at troe paa Tegn og Under, paa Under=Mænd og Under=Kvinder, saa ligger en Erindring om dette austødelige Uvæsen ret egentligen i Planen for disse, vor Tidsalder og vore Samtidige helligede Betragtninger.

Miß Johanne Southcott var født paa Landet i Dewonshire. Efter hendes egne Fortællinger var hendes Hjerte fra Ungdommen af mere henvendt mod det Himmelske end det Jordiske. Ægteskabstilbud fattedes hende vel ikke, heller ikke undertiden Tilbøielighed til mangen Frier; men det Forsæt, at leve og døe som Jomfru, havde allerede tidligen fæstet Rod hos hende, og skjønt hun i sin Ungdom ikke var uden Ynde og Tækkelighed, lykkedes det hende dog heldigen at undgaae alle Fristelser.

En lang Tid henlever hun ubemærket. Indsluttet i sig selv meddeler hun sig, tabende sig i apokalyptiske Drømmerier, kun enkelte Ligesindede. I Aaret 1792 bliver det hende imidlertid vist, at hun er den, som i Johannis Aabenbaring (Cap. 12. 1.) bliver kaldet: Bruden, Lammets Kone, klædet med Solen. En af hendes troende Skolarer undslader ikke efter denne Opdagelse høit at forkynde i hende Forløberinden for Christi Gjenkomst, bestemt til at knuse den gamle Slanges Hoved. Hun selv har nu ingen Betænkelighed mere, men yttrer: „ at ved

hende skulde Messiæ anden Aabenbaring i Kiødet skee." Hun giør sig endog Umage for at bevæge de Geistlige i Exeter, hvor hun dengang opholdt sig, til at prædike over den nærforestaaende Menneskevorden [Incarnation]. Men man afviser hende som en Forrykt.

Selv var hun vel meget uvidende, skrev urigtigt og ulæseligt; men tro var hendes Hukommelse. Hvad hun engang havde læst i Bøger, som stemmede overeens med hendes forvirrede Begreber, vidste hun igjen at fremføre, og deraf at forme noget Nyt. Derfor udkom, formodentligen ikke uden Bistand af noget mere øvede Skrivere og Skriverinder, fra Aaret 1801 allehaande fra hende i Trykken, for Ex. fem Sætninger over Troens Virkninger. Dette giorde Opsigt. Endog mange Præster vare svage nok til at yttre, at der dog kunde være noget Høiere med i Spillet. Hun blev ogsaa i Aaret 1803 indbuden til en formelig Conference desangaaende, og efterat man havde hørt hende, gaves der vistnok Enkelte, som forlode Forsamlingen med den Overbeviisning: „at Johanna var virkeligen besjælet af en guddommelig Aabenbaring".

Man vilde kjedes ved omstændelig Beskrivelse over de Taabeligheder og barnagtige Spilfekterier, som siden kom for Lyset i Skrift og Handling. Det er tilstrækkeligt at bemærke, at Johanna ved den Opmærksomhed, som man skjænkede hendes Taler og Handlinger, og ved det Tilhæng, som hun fandt endog blandt de formuende Classer, ikke alene kom i stor

Velstand, *) men endogsaa blev stedse mere opflammet, og fik Anledning til en Spaadom efter den anden, snart i Prosa, snart i Vers, ligesom de Inspirerede i Tydskland i det forrige Hundredaar. Hun maatte have læst mange geistlige og verdslige Digte af det Slags, som man i stor Mængde kan kiøbe i London paa Gadehjørnerne for en Bagatel, da hun ofte har udtalt sig i disse, undertiden ogsaa i en høiere Balladestiil. Mange Prøver deraf levere de over hendes Levnet udkomne Skrifter, der blive læste i England med saa megen Begjerlighed, at mange i kort Tid have oplevet det ottende Oplag. Ved nogle Steder kunde man tænke, at hun havde villet parodiere Schillers Johanna. Saaledes hedder det i et af hendes Digte:

Oft' aabenbared' Herren sig for mig
Og sagde: „forgjæves i min Majestæt jeg selv fremtraadte
„For at tilintetgjøre Mennesker;
„Ved Dig, Johanna! vil jeg kun fremtræde."—
Oft' paa mit Leie, da jeg paa ham tænkte,
Han viste sig af Aasyn skiøn og naadig

*) De, som have læst sidste Semesters engelske Blade, ville have bemærket, at slige Prophetinder opstaae i England fra Tid til anden, og staae sig ret godt ved Professionen. Den i Vinter sidst anmeldte, jeg troer i Manchester, behøvede blot, naar hun ønskede sig en ny Atlaskes Kjole, at sige til Mængden, at det var Herrens Villie, at hun skulde erholde en saadan Klædning.
Overs.

For mig i Ungdoms-Glands
Fast ubeklædt — han hilste mig,
Som Brudgommen sin Brud
Med søde Elskovslængsel hilser,
Og sagde: Hør! jeg siger Dig
De Fromme er' velsignet,
Som troe paa Dig, Udvalgte!
Som Du har Troe paa mig.

At i en slig Sværmerske Sandselighe-den — som vel ofte undertryktes, men dog altid vedblev sine Fordringer — blandede sig med en Mængde forvirrede, af uforstandig Bibellæsning udsprungne Ideer, og at saaledes endeligen den forfængelige Troe kunde fæste Rødder, at en ny Messias's Ankomst var nær, og at Hun var den Udvalgte, som skulde føde ham til Verden, er just ikke noget at undres over. Man vil saameget mindre undres over dette, naar man betænker, hvormeget hendes Forfængelighed maatte næres ved den næsten til Tilbedelse stegne Beundring, hun nød, og hendes mystificerede Lærlinges Troe paa hendes Sendelse, hvorved hun selv bestandigen blev mere overbeviist om, at hun var et Væsen af høiere Slags eller i det mindste bestemt for de høieste Øiemeed. Vi have selv hos os, og det endog blant Personer, som havde en ganske anden Dannelse, erfaret, hvor letteligen en slig ubetinget Beundring kan bringe Folk ud af Ligevægten, og forlede dem til en bestandig Selvbeundring, som ikke kan miskjendes endogsaa under Ydmyghedens Slør.

Men maatte ikke Miss Southcotts fa-

natiske Indbildning opnaae den høieste Grad, da en af hendes Herolder — vist nok en Skoe- eller Støvlemager af Profession — men som var driftig, dristig, maalsnild (veltalende?) og ved den blinde Hobs Sammenstimlen efterhaanden bleven kjækkere, i Aaret 1803 aabnede hiint Kapel i Duke-Street i selve Rigets Hovedstad. Først forlod han den sædvanlige engelske Liturgie. Derpaa udbredte han sig over sin Heltindes Spaadomme. Man uddeelte Sange, som vare digtede af hende, og den forsamlede Mængde sang dem andægtigen. Trængselen blev saa stor, at der manglede Plads, og Huset, som ikke var lille, blev omringet af flere Tilhørere end det indvendig kunde rumme. Enkelte Lyd kunne vel ogsaa naae til dem udenfor om Guds Straffedomme eller Begyndelsen af Tusinde Aars Riget, som han forkyndte indenfor med en Tordenstemme. Thi et mægtigt Pathos med gnistrende Øine og vilde Blik siges at have understøttet denne M. Tozers Tale, og man veed jo, hvorledes ogsaa hos os en slig Tordenstemme eller et Klageskrig gjør mere Virkning paa mange Tilhørere end de kraftigste Ord, ved hvilke man maa tænke.

Imidlertid opsattes dog Verdens Frelsers Komme, og selv hos Sværmerskens ivrigste Tilhængere opstod Tvivl, jo mere, jo ældre hun blev, om hun kunde føde et Barn til Verden. Men see! I October 1813 forkynder Aanden hende, „at Forløsningen er nær,“ og at hun skulde i Ensomhed og Roe forberede sig til sit hellige Kald. I Mai det følgende Aar

bliver hun vis i sin Sag. Kvinderne af hendes nærmere Bekjendtskab troede — hendes uplettede Rygte uagtet — med hende paa hendes Frugtsommeighed. Lægerne, af hvilke i det mindste nogle tilstædtes Undersøgelse, bleve af forskjellig Mening. Den ene følte Bevægelse, den anden en Duration. Imidlertid lavede Jordemødre sig til at staae hende bi.

Nu vilde de Troende ikke blive tilbage. En kostbar Messias=Bugge af det skiønneste Feroletræ, indfattet med Guld=Gitter og omgiven med Draperie af blaat Atlask, med Hovedstykke, besat med Stjerner og prydet med Navnet Schilo og en Straalekrone, forfærdiges af en duelig Mester. Paa Toppen af Himmelen over Buggen, og rundt om Himmelen læser man den Indskrift: „frivillig Gave fra de Troende til den Forjættede.“ Leiet gjøres af det blødeste Æderduun, Sengetæppet er hvidt Atlask; midt paa det staaer en Medaillon, hvorpaa en Løve hviler hos et Lam. Derfor betaler man Kunstneren tolv Hundrede Daler, og da saaledes Alt er færdigt, venter man længselfuldt paa Messiæ Komme.

Man kommer ind i August Maaned, og Messias kommer ikke. Engang, medens Tozer staaer i Kapellet og præker, forlanger Folket, som staaer uden for, at han skal vise sig, og afgive Regnskab om Johanna; han søger at slaae sig igjennem med Rapsodier om Tusinde Aars Riget. Men Støien tiltager, og man raaber fra alle Sider: „sig reent ud, er Johanna Southcott frugtsom=

m e l i g e l l e r i k k e?" Da han bekræftede det paa Ny, og erklærer, at hvis hun ikke var det, skulde han staae til Ansvar, beroliges Mængden. Efter denne Tid lukkede han viseligen Kapellet.

Der hengaaer Maaned paa Maaned! Prophetinden bliver endeligen syg. Tusinde vente utaalmodigen paa det afgjørende Øieblik. Man begynder at frygte for hendes Liv. Foruden T o z e r og hendes fortroeligste Veninder og Skriversken A n n a U n d e r w o o d, siges meget ansete Personer, hvis Navne man dog har fortiet, at have befundet sig hos hende. En Læge havde imidlertid adskillige Uger i Forveien advaret imod dette Selvbedrag. Forgjæves! Stundum gaaer hun fra sine Sandser. Naar hun kommer til sig selv igjen, er hun atter fuld af Haab. Den 27 December døer hun uden nogen Forløsning.

Dog ikke engang da forgaaer Haabet ganske hos hendes sværmeriske Tilhængere. Hun havde allerede adskillige Aar tilforn og ligeledes i sit Testament yttret, „at Messias's Moder vilde tilbringe nogle Dage i en dødliguende Tilstand før hans Fødsel," og desaarsag befalet, at man skulde i den Tid behandle hende med den største Omhu. Dette skete. Men ved det uldne Ligklæde og Luftens Varme — paakom Forraadnelsen meget snart. Manchester-Gaden, hvor hun tilsidst boede, var bestandigen fuld af Folk, som kom og spurgte om hendes Befindende. Tilsidst blev intet tilovers uden — hvad der ogsaa var hendes Villie, ifald hun ikke opvaagnede igjen — at aabne Liget," saasom dog nogetsomhelst Forunderligt derved maatte vise sig."

Den Opsigt, som Johanna har gjort flere Aar igjennem, til Trods for den sunde Fornuft og til Ærgrelse for alle forstandige Religionens Venner, trækker femten Læger og Chirurger derhen. En stærk Hævelse i Indvoldene er det hele Under, man finder. De Skuffede snige sig beskjæmmede bort, og den tiltrængende Mængdes Indignation forfølger dem med den lydeligste Haanlatter. Ganske i al Stilhed jorder man hende paa Kirkegaarden Mary=le=Bone; men en rosende Paaskrift betegner dog hendes Grav.

Saaledes — sagde Fortælleren mig — endte en Sværmeries Farce, som havde gjort — utroligt! mere end 150,000 Mennesker forrykte i Hovedet. Antager man end Tallet kun for at have været en Trediedeel, saa bliver det altid vanskeligt at begribe, hvorledes en saadan Forblindelse kunde være mulig i en Stad, som London, og i det nittende Hundredaar.

Denne Mulighed beviser dog kun alt for tydeligen den Kjendsgjerning, hvortil hele Staden var Vidne. Endog i Aaret 1814 gaves der endnu Tilhængere af Partiet, og deres vilde Omstreifen paa Citys Gader, hvorved de forkyndte en kommen Messias, nødte endeligen Politiet til at tage strængere Forholdsregler. Men de religiøse Forvildelser gjenfindes jo i alle Tidsaldere og i alle Lande. Hvad vi selv have oplevet og endnu opleve i vort Fædreneland, er et Beviis derpaa. Til enhver Tid gaves der Mennesker, og gives end, som sætte høiere Priis paa det, som er mørkt og ubegribeligt i de hellige Skrifter, end paa det, som taler til Forstanden og Hjertet, og som kunde veilede dem

til Dyd og Gudsfrygt. Der gives ikke Færre, som overhoved heller sværme i halvbevidste Følelser, og kun erkjende det Guddommelige i det Overordentlige, end blive paa den sunde Menneskeforstands Bane. Grovere eller finere Sandselighed er stedse med i Spillet, og Enden kun alt for ofte en total Vantro eller en fuldkommen Aandsforvirring.

Ogsaa fra min Erfaringskreds er mig — som jeg forhen antydede — en aldeles lignende Forblindelse i Tankerne, som havde faaet Magt over ikke blot Mennesker af den uvidende Folke-Klasse, men endog Personer af videnskabelig Dannelse. Da den eneste Hensigt med den her følgende Meddelelse er at give et Bidrag til Historien om de menneskelige Forvildelser, saaledes som jeg selv nøie har iagttaget dem, saa ere Tidsbestemmelser, Steder og Navne aldeles ligegyldige. Men jeg fortæller med den meest samvittighedsfulde Troskab, ikke hvad jeg har hørt af Andre, men hvad jeg selv har hørt eller seet.

En ung Mand, som under hans i Halle tilbragte akademiske Aar var bleven mig særdeles kjær, saavel ved hans mangfoldige og modne Kundskaber, som ogsaa ved hans Sæders Reenhed, havde ved begge forskaffet sig en ærefuld Ansættelse paa et andet Sted ved en meget anseet Stiftelse, og forestod Embedet flere Aar med størst. Held. Ved et, mig ikke ganske nøie bekjendt, Tilfælde kom han i Forbindelse med nogle noget ældre, ligeledes videnskabelige, dog

meget sværmeriske Mænd, og det lykkedes dem at vinde hans Agtelse for deres Plan, som gik ud paa en almindelig Verdensforbedring og Gjenoprettelse af Guds Rige. De meente, at saa veldædig end Christendommen og dens Stifter havde virket paa Menneskeheden, var denne dog nu sjunken saa dybt, at en ny Frelser maatte opstaae, og en ny Tingenes Orden begyndes. At en af Forbundet, der ogsaa skrev meget, ved at reise omkring hist og her vandt adskillige halvdannede Personer, Mænd og Koner, ved et Anstrøg af en meget gaadefuld, men høittravende theologisk Philosophie eller philosophisk Theologie, for sin Mening, er mindre at undres over. Men ogsaa min forhenværende Tilhører, ustridigen den Lærdeste af Forbundet, blev saa indtagen deraf, at han ligeledes følte sig kaldet til at arbeide med paa det store Værk, og fraſagde sig pludseligen sit ærefulde, ham anstændigt nærende, Embede, for uden alle andre Udsigter at slutte sig til hine Venner. Philosophen, Hovedet for Forbundet, levede i *** hos en uformuende Borgerfamilie, og trak ogsaa sine Venner ind i dette Huus. Konen i Huset, der tillige var hans Værtinde — paatog sig i det mindste Skinnet af at have Sands og Modtagelighed for hans Ideer. Hendes Egtemand lod sig dette Væsen vel behage formedelst hans forbedrede Formuesomstændigheder — da et mere velhavende Medlem sendte Pengebidrag, men de andre vare uden al Formue —; og undgik end ikke det fortroeligere Forhold, som opstod imellem hans Egtefælle og Philosophen, hans Opmærksomhed, saa

kostede det ham dog neppe nogen Selvtvang at forholde sig rolig derved. Min brave N. var den tredie i denne Kreds, og hvad der foregik, kunde ikke skjules for ham; men han var altfor gjennemtrængt af Mysticismen til at han skulde ahne mindste Uraad.

Et Tilfælde førte ham efter nogen Tid til mig, og da jeg var overbeviist om hans Sindelags Reenhed, og i det jeg bemærkede hans i oekonomisk Henseende meget trange Stilling, ansaae jeg det for min Pligt at sige ham reent ud, hvilke slemme Rygter der vare i Omløb om dette uvirksomme Samliv i ***, saa aabnedes hans Hjerte, og han udtrykte sig paa følgende Maade:

„Jeg vil ikke nægte, at vor Værtinde nu mere „tilhører min Ven end sin Ægtemand; men denne „Forbindelse styrer en høiere Haand. Sandselig „Lyst knyttede ikke dette Baand. Det er den høieste, „reneste, helligste Hensigt, hvilken, saasom den bygges paa den faste Overbeviisning, at Menneskeheden „kun kan hjælpes ved en overordentlig Begivenhed, og da tillige Begyndelsen er „skeet med Tro og Bøn, visseligen vil krones af „Følgen.“

„Og hvilken Følge?“ udbrød jeg truffen.

„Ih! — svarede han — Qvinden vil undfange „og føde en Søn, som vil opvoxe og blive en Frelser „for vor nedsjunkne Slægt.“

Langsomt kom jeg mig igjen af min Forbauselse. Da jeg indvendte, om han alvorlig troede, at en slig Krænkelse af al guddommelig og menneskelig Or=

den, et sligt vanhelligt Forbund, et aabenbart Ægteskabsbrud kunde bestaae med det store Øiemeed, at føre Menneskene tilbage til et helligt Levnet? svarede han, der gaves Tilfælde, Forhold og Fordringer, som menneskelige Handlingers sædvanlige Maalestok ikke passede til. Og, da jeg henviste ham til Bibelen, som udtrykkeligen betog enhver Forhaabning om, at en anden Messias skulde komme efter Evangeliets Christus, saa kunde han kun undvige ved en forunderlig Fortolkning af mange Steder hos Propheterne og Apostlerne. Han meddelte mig ogsaa et Skrift af Philosophen, af hvilket jeg ikke begreb det allermindste, skjønt jeg havde den bedste Villie. Selv meente han det vistnok meget alvorligt med forvildede og forførte Menneskers Bedring; dog viste der sig i Særdeleshed en Tilbøielighed til at føre angrende Magdalener tilbage til Dyden, hvilket ogsaa af og til skal være lykkedes for ham.

Iøvrigt bleve denne tyske Southcotts, eller snarere hendes anden Mands, Forhaabninger ikke uopfyldte; thi, som man kunde vente sig, fødte hun visseligen en Søn, som, hvis han ellers lever, er bleven ganske ubemærket, ligesom ogsaa hele Selskabet for længe siden er adspredt.

I vort Fædreland have deslige Optrin sjældent betydelige Virkninger. England har fra Arilds Tid været Sæde for utallige Secter og Partier, og en stor Menneskemasse har stedse samlet sig omkring

alle Secters Stiftere. Der hvor Folkedannelsen, hvilket er Tilfældet i mange af Tysklands katolske Egne, blot er indskrænket til nogle mechaniske uforanderlige Andagtsøvelser og Skikke, uden nogen Underviisning eller Opbyggelse for Forstanden, der kan enhver være sikker paa Bifald, som veed paa nogensomhelst Maade at tilfredsstille den religiøse Følelse, som forefindes i ethvert Menneskes Sjæl. Der lade sig mange Ting bemærke om Religionstilstanden i England. Et og andet derhenhørende vil forekomme i det Følgende.

Liigbegjængelser. Begravelsessteder. Jernliigkisten.

I London erindres man meget sjældnere om Døden ved Liigfærd end for Ex. i Paris; i det mindste forekom det mig saaledes. Formodentligen bruger man dertil for det meste enten den aarle Morgenstund eller sildige Aften. De fleste Liig bæres som hos os paa en Baare til Graven. Liigkisten er behængt med Sort. Hestene for Liigvognen ere pyntede meget stadseligt, dog mere eller mindre efter den Afdødes Stand, med store prægtige Fjederbuske, som om Døden holdt et Triumphtog. I de mellemste og høiere Stænder bekymrer ingen af Familien sig det allermindste om det, der hører til Begravelsen. Saa=

længe den Syge lever, bliver saa meget som muligt sørget for Roligheden især blandt ansete Personer. Stundum fandt jeg hele Gader, eller i det mindste en betydelig Deel af en Gade, tykt belagt med Straa, hvilket var et Tegn — som man sagde — at her laae en farlig Syg, og som man vilde skaane for Støi af Vogne; men, saasnart han er afgaaet ved Døden, overgiver man Alting i en Undertakers [næsten en Bedemand] Hænder. Disse privilegerede Liigfærdsmænd maae tildeels være meget velhavende, da de altid maae holde Heste, Staldbetjente og Alt, hvad der hører til Liigprocessionen. De selv besørge intet videre derved, men overlade alt til deres Underbetjente, hvilket vel og for det meste er Tilfælde i alle store Stæder.

Kirkeritualet ved Begravelser er meget høitideligt. Kun bliver det ved den idelige Gjentagelse i mange Geistliges Mund til en kold Mechanismus. Efter dets Forskrift modtager Præsten Liget ved Indgangen til Kirkegaarden med de Ord: „jeg veed, at min Frelser lever; paa den yderste Dag „vil han staae paa Jorden *). Intet,“ vedbliver han

*) Saaledes staaer i den engelske Oversættelse: I know that my Redeemer liveth and that he shall stand at the latter day upon the earth, ustridigen rigtigere end Luthers: han vil siden opvække mig af Jorden. At Håndels herlige Composition af disse Ord i hans Messias gjør saa fortrinligt Indtryk paa Engelskmænd, kunde man ogsaa deraf forklare sig, at enhver veed, at han, naar han kommer til sin sidste Bolig, engang skal modtages med disse Ord: „Jeg veed, at min Frelser lever.“

derpaa, „bragte vi med paa Jorden; intet tage vi med „os derfra — Herren gav, Herren tog! Hans Navn være priset.“ — Naar Liigkisten er sat ned i Kirken, saa bliver den 29de eller 90de Psalme læst; derefter Stykket af det nye Testament om de Dødes Opstandelse af 1 Cor. 15. — Medens man er i Færd med at sænke den Døde i Graven, siger Præsten: „Men„nesket, født af Kvinden, lever en kort Tid. Han op„voxer som en Blomst, og falmer. Han forsvinder „som en Skygge, og bliver ikke. Midt i Livet ere vi „omgivne af Døden.“ — En Takkebøn for den Dødes Hedenfart, som udtrykker Længsel efter Udødelighed, og en meget rørende Collecte slutter Ceremonien.

De fleste Begravelsessteder omgive Kirkerne. Politiet vaager nøie over de Dødes uforstyrrede Roe, indtil de ere forvandlede til Støv, og straffer haardt dens Krænkelse. Men det bliver dog hyppigen ført bag Lyset af hine Liigtyve, som staae i Anatomernes og Chirurgernes Tjeneste, og sandsynligviis staae i Forbindelse med mangen bestikkelig Graver. Man har givet dem Navn af Opvækkelsesmænd [fra de Døde forstaaer sig] (Resurrection Men). For at skandse dette Uvæsen havde Opsynsmanden over St. Martins Kirkegaard for nogle Aar siden det Indfald, at lægge Krudt og Kugler ved det nys begravede Liig af en smuk, stor Grenadeer, som vilde have været hine Herrer særdeles velkomment, paa saadan en Maade, at, naar man vilde forsøge paa at opgrave Liget, det Hele maatte antændes af sig selv, og ødelægge alt omkring sig. Virkeligen hørte han

den følgende Morgen et stærkt Knald, fandt ogsaa flere Skuffer, Øxer, ja endog en Hat, igjennem hvilken en Kugle var gaaet, hvoraf man kunde slutte, at dens Eiermand var saaret, og sandsynligviis strax skaffet af Veien af sine Hjælpershjælpere.

Man holder i England uendelig meget af at bevare den Afdødes Minde ved en simpel, ikke meget høi, Gravsteen med ofte meget rørende Indskrift. Derfor ligger Steen ved Steen, saa at der neppe synes hist og her at være levnet Plads for nye Grave. Men disse Gravstene have formedelst den store Befolkning sædvanligen kun kort Varighed *). Jeg fandt paa faa Kirkegaarde Liigstene, der vare over 20 Aar gamle. Boliger for de Levende bygges dog stundum for en lang Menneske-Alder. Naboskabet er tættere under Jorden end over den. Ogsaa ved

*) I det — i enhver Henseende klassiske og i sit Slags udmærkede — Værk af I. Colquhoun Treatise on the wealth, Power and Resources of the british empire in every quarter of the world, London 1812, hvormed følge statistiske Tabeller, udarbeidede med beundringsværdig Flid, finder jeg fra Aaret 1812 den Angivelse, at Begravelsers Antal i London beløb sig til 24 Tusinde 6 Hundrede og 52, af hvilke 12,424 vare af Mandkjønnet, 12.228 af Kvindekjønnet. Saalidet Rum endog den Døde behøver, saa kan man dog af disse Tal forklare sig den Nødvendighed, at være høist sparsom med Kirkegaardsrummet. Antallet af Hovedstadens Indbyggere er i hine Tabeller, som er indhentet ved Underhuset, angivet til 1,050.000 I de sidste 9 Aar er det igien ualmindeligen tiltaget saaledes, at det i de nyeste statistiske Værker angives til en Million og to Hundred Tusinde (Fremmede derunder indbefattede).

de meget snævre Liigkister, som mere ligne Kister eller Kasser med fladt Laag, men dog forresten hos de Velhavende ere af kostbart Træ, og ikke uden Forskjønnelser, Emblemer og Indskrifter, spares Rum, og murede Grave tilstaaes yderst sjældent. Af denne Sparsomhed kan man forklare sig, hvad en Engelskmand fortalte mig, da vi just gik forbi St. Andreaskirken. Dersom Beenhuset nu var aabent, sagde han, saa kunne vi faae den navnkundige Jern-Liigkiste at see, som endnu maa staae i Gangen. Det var, vedblev han, en forunderlig Sag. En vis Hr. Gilbert bliver bragt i en Jernliigkiste hen paa Kirkegaarden for at begraves. Man vægrer sig ved at modtage ham. Naturligt! „Ogsaa Efterverdenen vil have Plads til et Hvilested. Fædre og Mødre maae giøre Plads for deres Børn, ligesom disse atter for deres Efterkommere. Men en saa uødelæggelig Liigkiste hævder sin Plads til Dommedag." Deraf opstod en Retsstrid. Retten i Guildhall henviste den som en reen Kirkesag til den geistlige Ret. Intet positivt Lovbud existerede angaaende dette Tilfælde, og dog syntes Retten at være paa Kirkens Side, som, naar Exemplet fandt flere Efterlignere, maatte mere og mere indskrænkes i sin Eiendom, naturligen ogsaa maatte lide Tab i Grav-Afgifter. Stridens Udfald er blevet mig ubekjendt.

Besynderligt, at Mennesket, naar det paa Jorden ikke mere finder noget blivende Sted, ikke ret gjerne overlader sin Larve til Jordens mederlige Skiød, af hvilket den er kommen! Saasnart det skrøbelige

Organ ikke kan virke mere her paa Jorden, vilde det da ikke være det naturligste og viseste at sige med den døende Talbot:

— — Jorden giver jeg gjærne
Og Solen gi'er jeg atter de Atomer,
Som rørte sig i mig, for Fryd og Smerte.

Thi forsvunden er dog nu engang blandt os.

„Der weise Brauch der Alten, das Vollkomne,
„Das ernst und langsam die Natur geknüpft,
„Des Menschenbilds erhabne Würde, gleich
„Wenn sich der Geist, der wirkende, getrennt,
„Durch reiner Flamme Thätigkeit zu lösen."
(Goethes Eugenia).

De engelske Dagblade.

— — The folio of your pages,
What is it, but a map of busy life,
Its fluctuations and its vast concerns?
Cowper.

— — Jer' Folioblade
Hvad er' de? — Livets Landkort,
Dets Ebbe og Flod med samt dets vægt'ge Sysler.

Neppe læses der i noget Land saa mange Tidsskrifter og af saa mange som i England; men der tildrager sig heller intet i det hele store Rige, som ikke kunde blive til en Tidende-Artikel.

At enhver nogenledes betydelig Stad har sit eget Dagblad er ikke paafaldende. Det er jo ogsaa

i Tydskland Tilfældet *). Men at alene i Hovedstaden deels dagligen, deels ugentligen udkomme omtrent tresindstyve forskjellige Tidender, og at der af nogle endogsaa trykkes ti tusinde Exemplarer**), at de tildeels blive afhentede ganske vaade, som de komme fra Pressen paa Aviskontoret, og opslugte paa Veien, at i mange velhavende Huse Tidender og Thee ere lige uundværlige, at mange Ørkesløse tilbringe den hele Dag fra Morgen til Aften med Avislæsning: — Alt dette maa man have seet, for tydeligen at tænke sig det Eiendommelige, det Nationale deri, som ogsaa kanskee kun kan finde Sted i England.

Nogle af disse ere egentlige Morgenblade,

---

*) Jeg erindrer ved denne Leilighed von Schwarzkopfs interessante Skrift over Tidender, og Sammes Skrift over politiske Tidender 1802, ligeledes den meget tilfredsstillende Artikel i Conversat. Lexicon. 10 D. Navnet Tidende, hvilket man sædvanligen afleder af Tid, har sin Oprindelse fra det gamle endnu i det Engelske opbevarede Ord Tiding †) (Begivenhed), saaledes som Gazette af en Skillemynt i Italien Gazetta, som betaltes for et Nyheds Blad.

†) Den ærv. Dr. har naturligviis ikke kjendt det meget gamle Danske Tidendi eller Tidindi. (Overs.)

**) I Frankrig er Tidendernes Antal kanskee ringere, men Oplagene endnu større. I Følge de nyeste Efterretninger trykkes af Constitutionel 15 til 16,000 Exemplarer og af Journal des Debats, som forhen kaldtes Journal de l'Empire, 10,000.

vel at mærke i Ordets egentlige Forstand, fordi de tilbringes Subskribenterne om Morgenen Kl. 9. Saadanne ere the Times, the New-Times, the Morning-Chronicle, the Morning-Post, the Morning-Advertiser, the Morning-Herald. Andre ere Middagsbade, som for Ex. the Courier, the Sun, atter andre Aftenblade, som the Globe, the Star o. s. v., og andre igjen udkomme paa forskjellige Dage under mangfoldige Benævnelser, som the Monitor, the Sunday-Advertiser, the Observer, the Examiner. Disse ere dog for det meste Søndagsblade, og udkomme engang om Ugen; andre udkomme to Gange. Paa Dansk maatte disse kaldes: Tiderne, de nye Tider, Morgen-Krøniken, Morgenposten, Morgenbladet, Morgen-Herolden, Koureren, Solen, Kloden, Stjernen, Paaminderen, Søndagsbladet, Iagttageren, Undersøgeren.

Særdeles forbausende er den utrolige Hurtighed, med hvilken det allerede udbredes tidligt om Morgenen, som ingen vidste Aftenen i Forveien. Dette er allerede paa sit Sted bemærket om Parlaments-Talerne; dets Sessioner vedvare stundum langt over Midnat. Naar man Kl. 12 gaaer igjennem de ved den Tid rolige Gader, Stranden, Fleetstreet o. s. v., har man ingen Ahnelse om, hvormange Hundrede Hænder der endnu ere i hvileløs Bevægelse, for at omskabe i Trykformer Taler, Avertissementer, Efterretninger, hvortil Manuskripterne indløbe

hvert Dieblik. Intet Minut forsømmes; thi Copiister, Sættere, Corecteurer, Trykkere arbeide hver i sit Fag paa samme Stykke i største Orden. Allerede før det bestemte Klokkeslet ere Aviskontorerne beleirede, og enhver vil strax tilfredsstilles. Hvad der 12 Timer tilforn ikke var skrevet, kanskee ikke tænkt, er allerede ligesom ved et Tryllerie i Tusinde Hænder. Postvognene, som uophørligen afgaae i alle Retninger, gjøre det muligt, at de Blade, som komme ud af Trykkeriet Kl. syv, kunne læses i Oxford Kl. fire, uagtet denne Bye ligger 58 engelske, eller omtrent 12 danske Mile fra London, og om Aftenen læses de i en 20 til 25 danske Miles Afstand fra Hovedstaden.

En saa utroligen hurtig Trykning vilde være umulig, dersom Sætteren ikke overleverede hvert Blad, saasnart det var sat, til en anden Sætter, og denne kanskee igjen til en tredie Sætter; thi dersom der blot aftrykkes femtusinde Exemplarer, saa vilde ingen Presse være istand til at skaffe saa meget til Veie i een Form *).

Ved Opfindelsen af Damptrykkerpressen, som Engelskmændene have en Tydsker Hr.

*) Saavidt jeg veed, er dette ogsaa Tilfældet i Tyskland med saa udbredte Tidender som Hamburger-Korrespondent, af hvilken ligeledes to til tre Former sættes, da der have været Aar, hvor Oplaget har været paa 30.000 Exemplarer. See Historien om dette herlige Blad, som i Aaret 1821 feirede sit hundredaarige Jubelæum, i Conversat. Lexicon, 3de Deel. —

König at takke, ligesom flere Opfindelser, er der i det mindste meget vundet for the Times, som vistnok er et af de allermeest læste engelske Blade. Thi saasom den trykker ni Hundrede til Tusinde Ark paa begge Sider i een Time, hvortil der blot udfordres to Personer, saa udretter den næsten ligesaameget som tolv Trykkere med sex Presser kunne udrette i de sædvanlige Officiner. Pressen er lig en Kobbertrykkerpresse, og bevæges ved en Cylinder, som atter faaer sin Bevægelse af Dampmaskinen. Midt oven paa Maskinen er et Kar anbragt med Bogtrykkersværte. Sværten flyder ud af dette, og udbreder sig paa sex forskjellige Cylindre; den nederste er betrukken med Læder, og gjør samme Tjeneste, som de sædvanlige Bogtrykker-Baller. Nedenunder denne Sværte-Cylinder anbringes to store Træ-Cylindre, som ere netop saa store i Omfang, at de kunne fuldkommen bedækkes med tre Ark Trykpapir. En, som staaer ved Maskinen, belægger disse Cylindre med friske fugtige Ark, efter som en Plads bliver ledig paa dem. Er Maskinen i fuldkommen uafbrudt Virksomhed, og Arbeiderne ligesaa virksomme, saa kan der aftrykkes fem Hundrede og halvtrediesindstyve Ark i een Time ved hver af de to Cylindere; men sædvanligen regnes fire Hundrede og halvtrediesindstyve Arkes Aftrykning paa een Time. Skriften, som sættes i Jern-Rammer som sædvanligen, lægges paa en Metal Plade, som er forsynet med fire Hjul, og denne Plade bevæges hurtigt i Furer fra den ene Ende af Maskinen til den anden. Fra Sværte-Cylindrene er-

holder Skriften Sværte, i det den bevæges under dem, og, i det den gaaer imellem de to med hvidt Papir belagte Cylindre, blive de hvide Ark behørigen trykte paa begge Sider. Alle disse Cylindres Bevægelse er beregnet med den yderste Nøiagtighed. Det trykte Ark hænger ikke ved Cylinderen, men falder fra af sig selv. En Dreng, som sidder ved Enden af Maskinen, tager de nedhængende Ark bort, og lægger dem som sædvanligen i en Bunke. Trykken er meget renere end den pleier at være ved den sædvanlige Fremgangsmaade. Men det største Fortrin ved Maskinen bestaaer i Arbeidets Hurtighed, og fortrinlig er den derfor til at trykke Aviser eller saadanne Skrifter, hvoraf mange Aftryk skulle giøres. Hertil kommer endnu Besparelsen af Menneskehænder. Thi foruden den omtalte Arbeider og Drengen, er der kun een Mand ansat til at passe paa Ilden og en anden til at passe paa Presse-Maskinen. Der gives egentligen tre Slags af saadanne Maskiner, som ere forskjellige i Sammensætning og Virkning. 1) Den enkelte Maskine. Denne trykker Arkene kun paa een Side saa hurtigt, som de lægges paa, i en Time 900 til 1000 Ark. Arbeideren lægger Arkene paa, Drengen tager dem bort; alt det øvrige giør Maskinen. 2) Den dobbelte Maskine. Denne aftrykker Arkene ligeledes kun paa een Side, men 1500 til 1600 i en Time. Til at lægge Arkene paa og tage dem bort bruges to Mænd og to Drenge. 3) Den fuldstændige Maskine. Den aftrykker Papiret paa begge Sider, 900 til 1000 Ark eller 1800

til 2000 Sider i en Time. Der bruges kun en Mand og en Dreng til at lægge Arkene paa og tage dem bort; begge gjøre samme Tjeneste ved denne Maskine, da man kan trykke det største Format paa den, omtrent saa meget som 12 Trykkere med 6 Presser, naar man antager at 300 trykkes i Pressen om Timen. Den enkelte Maskine er den mindst kostbare; den anden egner sig bedst for en Tidende af betydeligt Oplag; den fuldstændige Maskine er for at trykke Bøger, og meest indrettet for den, der er vis paa at have Arbeid nok. De betydelige Omkostninger, som udfordres, for at anskaffe denne Maskine, maaskee ogsaa nogen Tvivl om Mekanismens vedvarende Virksomhed, har maaskee været Aarsag til, at denne Indretning endnu ikke er videre udbredt. De fra Times Trykkeriet leverede Arbeider give imidlertid det fuldkomneste Beviis paa Fuldkommenheden af denne Maskine, som siden de første Forsøg er særdeles meget forbedret.

At de engelske Dagblade ere Organet for den offentlige Mening, behøver neppe at erindres. Den, der har læst de bedste af vore Tidender, veed af de Udtog, som de ofte give ordret, med hvilken Frimodighed enhver Stemme der udtaler sig, hvor fjendtligt Forholdet er mellem de enkelte Blade, og hvorledes de egentlig staae i et ministerielt eller antiministerielt Parties Tjeneste. Der gives vel — just ikke nogen Censur — dog saavidt en Indskrænkning *) i

*) Den ærværd. Drs. Fremstilling af denne Sag er

Trykkefriheden, at Avisens Eiermænd ere ansvarlige for aabenbare Fornærmelser og Forhaanelser mod Re-

---

mindre nøiagtig end man kunde ønske eller være berettiget til at vente af en Mand, som i alle sine Angivelser forresten er saa akkurat og samvittighedsfuld. Det er allerrigtigst at sige, at der aldeles ingen Indskrænkning er i Trykkefriheden i England, thi en saadan, som en velordnet Stats Love nødvendigen medfører, er ikke at betragte som Trykkefriheds Indskrænkning, da den ikke er eiendommelig for den. Man staaer i England ikke anderledes til Ansvar for sine trykte Skrifter end for sin Tale. Siger jeg noget fornærmeligt eller krænkende imod Regjeringen, drages jeg til Ansvar; siger jeg noget fornærmeligt eller krænkende mod en engelsk Borger, drages jeg ogsaa til Ansvar, og skriver jeg noget deslige om denne eller den anden, drages jeg ogsaa til Ansvar, uden for saavidt, som det hyppigt staaer i Regjeringens Magt, i dette Tilfælde at vise betydelig større Høimodighed end en enkelt Borger kunde vise. Den engelske Regjerings Standpunkt er saa ophøiet, at den meget godt føler, hvor lidet det vilde klæde den, at tage nogen Notitz af Fusentasters smaa Gjækkerier. Sin Konge og sit Kongehuus er det bekjendt at Engelsmanden ærer saa høit som nogen Nation paa Jorden. „Vi see op til Adelen med Ærbødighed og „til Kongerne med Ærefrygt," sagde den ædle Edmund Bourke. Forseelser imod denne Ærefrygt ere derfor saare sjældne og sikkre paa, at paadrage sig Nationens Indignation, kanskee i meget høiere Grad end selve Kongehusets, hvilket hyppigt høikongeligen kan oversee dem. Men naar dog den ærv. Dr. siger, at Forhaanelser mod Regjeringen blive straffede, maa dette navnligen forstaaes om selve Kongehuset; thi med en Ministerpost i England synes det at være forbundet, at være udsat for idelige Krænkelser og Sarkasmer, næsten i høiere Grad end nogen engelsk Borger. Dette vil kunne bekræftes af mangfoldige Piller i de engelske Blade. Selv har jeg hørt i Underhuset en Minister i en hæftig Debatte med Herr Brougham sige, at han vilde

gjeringen, eller for grove Krænkelser af Sæderne og Religionen, og blive ofte dømte i Mulkt for deslige Forseelser. Hvormeget der imidlertid er tilladt inden disse meget vide Grændser, har den nyeste Historie i Dronningens Proces kun altfor tydeligen viist. Hvorledes vilde man ogsaa have kunnet forbyde Avisudgivere at bringe det ud blandt Publikum, som blev forhandlet for det hele Parlament, for aabne Døre, skjønt mange ædle Medlemmer (honorable members) fandt det særdeles anstødeligt? —

Intet Under derfor, at just ved denne store Publicitet Interessen for offentlige Anliggender har meddeelt sig alle Stænder. Endog i de ringeste Vertshuse og Ale-Huse fattes der ikke saadanne, som for dem, der maaskee aldrig lærte at læse *),

---

finde det haardt, om han ei skulde have Lov til at sige sin Mening, ligesaagodt som noget andet Medlem, just fordi han tilfældigviis var hans Majestæts Minister, og det var ikke til at nægte, at Herr Brougham's Tale havde indholdt en Insinuation, som syntes at ville begrunde en Indskrænkning i hiint hæderlige Medlems Parlament-Frihed, just paa denne Omstændighed. (Overs.)

*) Jeg er meget tilbøielig til at troe, at den ærv. Dr. paa dette Sted snarere har gaaet efter ældre Beretninger end efter egen Erfaring. I min Tid søgte en Gentleman en Tjener, som ikke kunde læse (thi han fandt at læsende Tjenere hyppigen havde den Feil at kige i hans Papirer og Breve); han averterede om en slig ulæsende i Avlserne, men jeg troer forgjæves. Vist var det en saare vanskelig Opgave at finde en voxen Person, som ikke kunde læse Aviserne. (Overs.)

— — „forklarede paa Tydsk
„Alt hvad man ei begreb, og ei forstod paa Tydsk."

Tager den offentlige Mening en meget bestemt Retning, saa har den Avisudgiver, som er i Modsigelse med den, en haard Nød at knække, og vi have meer end engang læst om ødelagte Aviskontorer eller Trykkerier.

Betragter man de fornemste Dagblades Landkortformat og den særdeles fine Tryk i fem Piller, saa skulde man troe, at man behøvede en halv Dag til at faae kun eet eller to Nummere deraf læst til Ende. Men man faaer snart en vis Færdighed deri. Jeg var sædvanligen om Morgenen den første i Oxford - eller Exchange Coffee-House, som var mig nærmest, men fandt stedse allerede the Times eller Morning - Chronicle udbredt paa Bordene, og Frokosttiden var mig tilstrækkelig til at gjøre mig bekjendt med Hoved = Indholdet deraf. Fra Fædrelandet fandt jeg altid saare lidet. Det Vigtigste drejede sig om England og hvad det tilhørte *). Parlamentsdebatterne gav ethvert Blad meer eller mindre fuldstændige, dog mestendeels med de samme Ord. Den allerstørste Plads opfyldte dog Avertissementer af alle Slags, og det i en uendelig større Mangfoldighed end i nogen af vore Aviser eller Blade. Det er ganske sandt, hvad allerede Wendeborn

*) Ligeledes Frankrig og Spanien, meget hyppigt ogsaa den nye Verden. (Overs.)

humoristisk har sagt om dem, „at den i England Nysankomne og med disse Tidenders Charakteer Ubekjendte maatte ansee dem for den største Velgjerning, som nogensinde kunde vederfares Menneskeslægten." Dem, som behøve Penge, blive deri Summer af hundrede indtil flere tusinde Pund tilbudne næsten gratis *); den, som fattes Sundhed, behøver kun af flere Universal-Lægemidler at vælge eet, for snart at vorde helbredet; den, som vil beholde Skjønhed og blomstrende Farve til det fjerdesindstyvende Aar, bliver Middel dertil tilbudet for faa Shillings; den, der ønsker indbringende Æresposter, tilbydes disse under Taushedes Segl for en middelmaadig Sum; endog indbringende Præstekald loves den Høistbydende; Ungkarle og Enkemænd, som ønske sig Koner, og Jomfruer og Enker, som ønske sig Mænd, behøve kun at læse Avisbekjendtgjørelserne, saa ville de snart finde, hvad de søge; Ægtefolk, som ville avle stærke, veldannede Sønner og Døttre, behøve kun at høre et Par Forelæsninger hos Dr. Graham; for de stakkels Forførte, som gjærne ved et skjult Opholdssted ønske at undgaae Skammen, aabne sig godhjertede Menneskers Huse, som ere rede til at skjule og pleje dem, indtil de igjen med Ære kunne fremtræde

*) Ja vistnok er dette Tilfælde; men vil Du forsøge at henvende Dig til en af disse Guldgruber, skal Du altid finde, at der er en Hanke ved, saa at det dog er bedre at undvære Guldet.

(Overs.)

i det menneskelige Selskab. Der gives ingen Green af Underviisning, i hvilken der jo tilbydes erfarne Lærere og Lærerinder; med et Ord, der er ingen Nødvendighed tænkelig, som jo en eller anden viser sig villig til at afhjælpe.

Sandeligen mangler ingen af disse Blade underholdende Artikler. De ere jo den sande Krønike for Staden og Omegnen, ligesaa beskjæftigede med at bringe det Ædle, som det Laveste og Gemeneste, til offentlig Kundskab. Da alle retlige Forhandlinger fortælles deri, saa erfarer man dagligen enhver stor eller lille Forseelse, det ringeste saavel som det betydeligste Tyverie, enhver Kiv og Slagsmaal, enhver Anklage og ethvert Forsvar. Intet Navn bliver fortiet. Man læser hvad de Anklagede, hvad Advocaterne, hvad Dommerne have sagt, og hvorledes enhver har teet sig derved. Derhos mangle der ikke derved characteristiske Træk, saa at man vel med Cowper kan kalde disse Flyveblade: „et stedse vexlende Billede af Livet i alle dets Former og Strømme."

Og nu desuden — alle de gyselige Tildragelser, Ulykkestilfælde, Ildebrande, Mord, Executioner og Afskedstaler, umiddelbar for Henrettelsen — nye Bøger, Fødseler, Dødsfald, Personligheder og Characteermalerier, Priis- og Spotte-Digte, anonyme Breve til Konge og Ministre, Folkeforsamlinger, Bankeroter, Folketaler, derpaa igien Bye- og landlige Fornøielser, Theaterbekjendtgjørelser og Kritiker — og ikke at forglemme de til Væmmelighed tilbagevendende Heltegjer-

ninger af Nævefægtere eller Boxere (Boxing-Matches) med Beskrivelse over alle de Saar og Biler, enhver har erholdt, naar han ikke er bleven paa Pladsen, eller Hanefægtninger og Hesteveddeløb — kan der ved en saadan Mangfoldighed nogensinde fattes Morgen og Aften ved Theebordet Stof til Samtaler og lidenskabelige Udraab?

Meest vare mig paafaldende de vidtløftige Beskrivelser under Rubriken: Mirror of fashion (Modespeil), som pleiede at være Gjenklang af alle Hoffester, store Assembleer, Baller eller Pragtdinéer. De give en i det allersmaaligste gaaende Efterretning om det, som især Damerne bære fra Top til Taa paa en saadan Galladag af Juveler, Strudsfjedre, Klæder og andre Kostbarheder. Man tænke engang, hvormegen Plads Beskrivelsen over Paaklædningen til det store Drawing room, som jeg ovenfor har omtalt, maatte optage. Af en Deel af Publicum, fornemmeligen det kvindelige, læses denne Artikel med den største Deeltagelse. Men hvormeget maae ikke alle Slags Lidenskaber derved drive deres Spil? Det er dog heller ingen Ubetydelighed, naar en forfængelig Lady har troet, at hun var den Eleganteste, og siden efter hele London og enhver Provinds, ja endog Ost- og Vest-Indien [det rører nu ellers Londons Damer kun lidet] dog erfarer, at der gaves en heel Mængde andre, som vare meget prægtigere klædte. Næsten endnu smaaligere er Optællingen af Retterne, Lekkerhederne, Confecturerne, de kostbare Vine, ved hvilke Overdaadigheden har stridt om Prisen ved Gjæste-

buder og Routs. Huushofmesterne indsende dette, og for Kokke, Sukkerbagere og Vinhandlere er det en Speculation, for at anbefale sig ved lignende Leiligheder. Dette Slags næsten barnagtige Pralerie var for mig et ganske uventet Phænomen hos denne Nation.

End ikke hvad der foregaaer paa Himmelen, undgaaer deres Opmærksomhed. Under mit Ophold lod Kometen sig tilsyne flere Aftener i sin fulde Pragt endogsaa for det ubevæbnede Øie. Paa alle Gader samlede Grupper sig for at iagttage den, hvortil Industrien, som stedse er ved Haanden, tilbød Kikkerter. Coureren fulgte den stedse paa dens Bane, og talte undertiden meget begeistret om den. Saaledes læste man 14 Juli: „I de tre sidste taagede „Aftener har den himmelske Vandrer (celestial traveller) gjort betydelige Fremskridt paa sin „Bane. Sidste Nat Kl. halv tolv lod den sig tilsyne langt skjønnere end forhen. Hele Himmelen „var skyfrie, og skjønt alle Stjerner straalede herligt, „da vi ikke havde noget Maaneskin, saa vandrede den „dog med høiere Glorie blandt dem, liig en Dronning „med en glindsende Tiara."

Iøvrigt ere Tidenderne en meget betydelig Indtægtskilde for Statskassen. Ethvert Blad betegnes med et rødt Stempel, og af ethvert Avertissement faaer Regjeringen forholdsmæssigen 2 til 3 Shillings. Af saadanne Bekjendtgjørelser har jeg ofte paa een Side talt over Hundrede; [det dobbelte Antal er langt fra Overdrivelse].

Hvert Aar formere Bladene sig og derefter ogsaa Afgifterne. Tidendestemplet indbragte i Aaret 1817 henimod 329,104 L. Sterling, altsaa over 2 Millioner Rigsdaler. Ved Avertissementerne indkom 116,352 Pund eller 800,000 Rigsdaler. Intet Under, at selv det mindste Avertissement betales Tidendens Forlægger med 2 à 3 Species.

Huuslig Opdragelse i de dannede Stænder.

Privatinstituter og Pensions-Stiftelser.

Man maatte skrive et eget Værk om hele det engelske Skole- og Opdragelses-Væsen, for nogenledes at udtømme denne Gjenstand. Men egentlig talt lader den sig slet ikke udtømme, saasom Bedømmelsen, selv efter en langvarig Iagttagelse, blot kan udgaae fra Total-Indtrykket, da Opdragelsen der, ligesom hos os, maa forme sig paa en ejendommelig Maade i hvert Huus, ligesom Familie-Livet i det Hele. For ogsaa her at forblive upartisk, og for at jeg kunde see saameget som mueligt med egne Øine, saa har jeg med Flid undladt at læse det meste af, hvad der i andre Værker kan være sagt om den offentlige og private Opdragelse. Men formodentlig vil dog det

Følgende hyppigen stemme overeens med hvad der i Forveien ofte er blevet sagt, saasom National-Eiendommeligheden fremtræder saa klarligen i visse Træk, at de ikke have kunnet undgaae nogen Reisendes Opmærksomhed.

Den Kjærlighed og Omhu er stor, som vises mod Børnene i deres spæde Alder, og i Almindelighed sætter man en høi Priis paa et ægte fortroligt Familieliv. Hjertelig er Omgangen mellem Forældre og Børn uden Abekatterie eller Følerie. Ligefremheden og Frimodigheden i Særdeleshed hos Sønnerne gjør ikke mindste Skaar i deres Følelse for Afhængighed og Lydigheds-Pligt, og udarter ikke letteligen til Familiaritet. I det mindste i de tidligere Tider modtage Børnene knælende Morgen og Aften Forældrenes Velsignelse. Men for Børnenes umiddelbare Pleie og Opdragelse befrier man sig snart i de høiere Stænder og selv i Middelstanden, saasnart Børnene ere 5 til 6 Aar gamle. En meget agtværdig Huusfader, som levede bestandigen meget lykkelig i sin Familiekreds, forsikkrede mig, at mange meget agtværdige Fædre og Mødre ofte yttrede for ham, at de ikke kunne begribe, hvorledes man kunde befatte sig med Børn, som vare blevne 7 til 8 Aar gamle, og udholde deres Støi. Men hiin Mand var en Tydsker og disse vare Engelskmænd.

I denne Engelskmændenes Utilbøielighed til huuslig Opdragelse ligger Grunden til en utallig Mængde Privatinstituter og Pensionsstiftelser (Boarding-Schools), og derfor forkyndes der ogsaa

bestandigen flere nye i de offentlige Blade, og ofte ved store Skildte paa Husene, hvor man tit læser med store forgyldte Bogstaver: Academy where young gentlemen are liberally educated d. e. Academie for unge Herrers liberale Opdragelse, eller Boarding-Schools for young Ladies, d. e. Pensionsstiftelse for unge Damer. Disse ere for det meste Privatstiftelser, hvorved Erhverv naturligen tilsigtes. Forsaavidt staae deslige pædagogiske Stiftelser, paa enkelte hæderlige Undtagelser nær, altid tilbage for de offentlige, og selv iblandt disse er den altid den bedste, som er den kostbareste, og hvor det altsaa ikke kommer an paa Elevernes Antal, hvorved Stiftelsen bliver uafhængig af Forældrenes Luner og Indblandning i Skolevæsenet, og Lærernes Nykker, som altid staae paa Forældrenes Partie imod Skolebestyrelsen. Kun en saadan Stiftelse kan foreskrive Love, istedetfor at lade sig dem foreskrive, eller give efter af Frygt for at tabe et Par Lærlinge, ja kanskee endog bede om Naade for at kunne vedmagtholdes.

I England selv dømmer man meget ulige om disse Pensionsstiftelser. Mange troe, at de have en i Særdeleshed meget skadelig Indflydelse især paa den qvindelige Opdragelse, da Forstanderinderne ofte ere gamle ugifte Personer, ogsaa vel franske Damer, der betragte den Forretning fornemmeligen som en Næringsgreen; maaskee endog en meget værre, end den forhenværende franske Opdragelse i Klosterne, i hvilke dog ofte Sæd til Gudsfrygt nedlagdes i de Unges Hjerter. Heller

ikke kan selv den bedste kvindelige Pensionsstiftelse erstatte det huslige Liv, saaledes som det bør være, under en Moders Opsyn.

Saavidt som den Fremmede kan iagttage den udvortes Tugt, bærer den i det mindste i de bedre Privatinstituter Præget af Orden, Regelmæssighed og Strænghed. Dette er ikke til at miskjende i det mindste, hvor de vise sig offentligen. Det turde af mange blandt os, som ofte forvexle en efterladen Disciplin med Ungdommens liberale Behandling, blive dadlet som pedantisk. Meget hyppigen møder man slige Pensionairer — ikke sjældent 50 til 100 parvis gaaende Drenge og Piger — i Staden, oftere endog ude paa Landet, og om Søndagen gaaende til Kirke to Gange, anførte af Læreren eller Lærerinden. De ere klædte simpelt, men meget reenligt, let, men anstændigt. Heri er England, vel ogsaa Frankrig, langt forud for vort Tydskland, og vi have det sikkerligen først Locke og Rousseau, i hvis Fodspoer Basedow traadte, at takke, at den unaturlige Paaklædning og latterlige Pynt, hvori endnu for halvtrediesindstyve Aar siden mange Drenge og Piger marscherede, og med den tillige saa mangen Karrikatur er forsvunden af de for Børn og Ynglinge brugelige Moder. Sikkerligen tænke mange af mine ældre Samtidige herved med mig tilbage paa hine Aar, da den daværende Mode ogsaa udøvede sit Herredømme over os. Paa de, Hænder og Fødder indsnørende, Svøbelsebaand, som bleve lagte paa den unge Verdensborger,

strax som han kom ind i Verden — maaskee for i Tide at vænne ham til Livets Lænker — fulgte i de næste Aar ikke blot for Piger, men i mange Familier endog for Drenge, Snørlivet. Snart forsvandt Kappe og Hængeærmer, og i smaa Pigers Pynt maatte Poschen ikke mangle, som man endog kan see i Kobberne til det, dog først 1774 udkomne, Basedovske Elementarværk. De fornemmere Drenge bare stive, broderede, ofte gallonerede Kjoler, og, naar de vare af adelig Fødsel, vel endog smaa Kaarder ved Siden. Dog behandlede man Hovedet grusomst. Imedens Landmandens lykkelige Børn holdt deres Haar i den bedste Orden med en glat reenlig Kam eller et simpelt Baand, saa at de venligen legede i ukunstlede Lokker om Hals og Nakke, tilbragte Haarkruserne halve og hele Timer hos Børn af Stand, for snart at indkrølle det i Papiir, derpaa at svie og brænde det, snart at indsmøre den tætte Haartot med Puder og Pomade, til den blev ganske stiv, eller opsætte forlorne Krandse i Pyramideform, eller at danne latterlig brede Lokker til Vinger eller Neglike- og Rosen-Skikkelser, omvinde tykke og tynde Toppe og pryde med Kokarde, tilpasse en Haarpung eller danne Kakadu's, og opføre en Bygning, fæstet med hundrede Naale, som hver Aften forstyrrede, og hver Morgen atter bragte istand. At al den saa velgjørende Uddunstning derved standsedes, at Hudsygdomme og hyppigst den tredie, og næsten værste, ægyptiske Plage foraarsagedes, derom bekymrede man sig ikke. Naar Naalen saarede det

stakkels Hoved, naar de gordiske Knudes voldsomme Udreden smertede, sagde man til den stakkels Plagede: „Hofvæsen koster Tvang"; og saaledes bleve Hofvæsen og Forfængelighed ophøiede til en Grundsætning, og man bragte Sundhed, Smag og den kostbare Tid som Offer for den tyranniske Mode. Festdage bleve ofte til Piinsels-Dage. Af jo høiere Stand — desto mere unaturlig Forkeerthed i den lemlige Opdragelse. En Krands skulle vore Børn binde for hine Opdrageres Hoved, som have befriet deres Hoveder fra de Plager, der ængstede deres Fædre.

I Drengeinstituterne indskrænkes Underviisningen meest til Elementar-Kundskaber, skjønt mange ogsaa prale med det Mangeslags, som der er at lære. Man maatte formode, at de næsten markskrigerske Bekjendtgjørelser i Aviserne snarere maatte afskrække Forældrene, men dog maae de ikke forfeile deres Hensigt, da de stedse gjentages. Da det desuden staaer Enhver, som just ikke veed at begynde paa noget andet, frit for, at tilbyde sig som Lærer, og der fra høiere Autoriteters Side ikke finder det ringeste Opsyn Sted over hans Dont og Virken, saa kan man let begribe, hvor slet mange Lærlinge ere stedte i en saadan Mands Huus, og hvorlidet de lære. Dog gives der ogsaa enkelte Pensioner, som man har roest meget for mig. Især deles hed skulle flere Geistlige paa Landet gjøre en hæderlig Undtagelse, da de — vistnok ikke ganske uden Hensyn til Forbedring i deres indskrænkede Stilling — hellige sig denne Forretning med Iver, Alvor og Værdighed, og virke meget vel-

gjørende paa de dem Betroede. Ogsaa voxne Udlændinge, som ville lære Engelsk, tilbringe ofte halve Aar hos saadanne Mænd, og leve ikke uden Binding for deres Moralitet, i rolige og ædle Familiekredse som Lemmer af Familien. Opdragelsen og Underviisningen hos Dissenterne skal have betydelige Fortrin. Om disse skal senere hen tales.

Da Pensioner og Privatstiftelser, ligesom de høiere Skoler, have deres bestemte ofte temmelig lange Ferier, saa bliver Baandet mellem Forældre og Børn stedse igjen knyttet, og de Uger, hvor Alt vender tilbage til det Fædrene-Huus, ere egentlige Familiefester. Jeg var just i London i en Ferietid, og kunde derfor ofte være Vidne til, hvor lykkelige Fader og Moder følte sig ved, at det var blevet mere levende i Huset, og ikke mindre Sønnerne over at de, løste fra de strænge Skolelove turde ved Mamas Bord være muntre, og de undlode heller ikke at holde sig skadesløse for det lange Savn. Vel kan det dog være, at blødagtig Forkjelen i slige Ferier ofte fordærver, hvad Skolen neppe havde bedret.

Videnskabelig Opdragelse.

Grammar Schools i og udenfor London.

Besøg i Eton.

Naar den elementære Underviisning er tilendebragt, gaae unge Mænd, som man ønsker at give en

videnskabelig Dannelse, over til de høiere eller lærde Skoler (Grammar Schools). London har fire af dem: Westminsterskolen, ikke langt fra Abbediet, stiftet af Dronning Elisabeth; St. Pauls Skole nærved Kirken. Charterhuset (forhen et Karthøuserkloster, hvoraf ogsaa Navnet); Marchant-Tailors-Skolen, stiftet af et Kjøbmandslaug. Uden for London ere de meest besøgte Winchester, Harrow, og fremfor alle Eton. I det Hele have de en næsten lige Indretning, saavel med Hensyn paa Underviisning, som paa Skoletugt *).

De, som have givet Efterretninger om disse, have snart roest dem ubetinget, snart høiligen dadlet dem. I Landet selv hænger man saa fast ved de gamle Former, at man vilde betragte hver Forandring som skadelig. Den uophørlige Organisation og Reorganisation, som vi allerede i lang Tid ere vante til i Tydskland, er her ukjendt. Hvis dette paa den ene Side viser en vis Livlighed hos os Tydske, viser, at vi ugjerne staae stille, og opfatte gode Ideer, hvor vi finde

*) En Beskrivelse over disse Indretningers Ydre og Indre giver History of Eton College, Westminster-School &c. London 1816, som slutter sig til de forhen omtalte Ackermannske Værker. Den er oplyst og forskjønnet ved ligesaadanne Kobbere, som man finder i Pragtværker af London og Westminsterabbediet.

dem, saa er det dog ogsaa paa den anden Side en Følge af daddelværdig Ustadighed og Efterabesyge, som bestandigen griber efter det Nye, eller af Godtroenhed til stortalende, Tidsaanden sledsk benyttende, Methode-Opfindere, som man snart lærer at kjende som uduelige, og derfor snart skupper tilside. Alt for ofte følger da en pludselig Fortrydelse over det, man just nyligen anbefalede og paabød, og man vender tilbage til det bedre, ved Erfaringen stadfæstede, eller endogsaa stundum til det modsatte Extrem, til Fortidens Feil. Ikke uden Smerte kan man her tænke paa mangt et pædagogisk Feilgreb, som blev begaaet endog af Regjeringer, hvis Diemeed var fortræffeligt, paa saa mangen overilet Forkastelse og ligesaa overilet Gjenoprettelse, paa mangen en erfaren Skolemands trykkende Indskrænkning, fordi en eller anden yndet Raadgiver troede at forstaae Alting bedre.

Det være langt fra mig at forsvare den haardnakkede Hængen ved gammel Vedtægt. Det er netop denne, som i England vedmagtholder saamange Feil ved Siden af det Gode, hvilket den upartiske Britte endog selv tilstaaer. Alt — Skoler ogsaa — maa skride frem med Tiden og holde Skridt med Tidens T a r v, og det, som Vanen hævdede uden Fortjeneste, maa efterhaanden forbedres. Desaarsag maae de Regjerende forstaae sig paa den rigtige T i d. Men intet udfordrer større Forsigtighed, Besindighed og Skaansel, intet større Omhed og Liberalitet i Behandlingen hos dem, som ville indføre det Bedre, end Alt det, som foregaaer paa den videnskabelige og religiøse Dannelses

Gebet. Meget af det Fremmede, en engelsk Skoleforfatning for Exempel, vilde, forplantet paa vor Jordbund, ikke bære nogen gode Frugter. Paa den anden Side maa man dog vogte sig for at fordømme den som skadelig i et fremmed Land, hvor den hænger sammen med saameget andet Eiendommeligt.

Det er vanskeligt at lære nøie at kjende de britiske Underviisningsanstalter. Men fraraadede mig endogsaa at gjøre nogen Forsøg paa at erholde Adgang i Westminsterskolen, eller de andre af Hovedstadens Skoler. I Eton lykkedes det mig, men neppe var det gaaet mig saa godt i nogen af hine. Jeg tog afsted fra Oxford om Morgenen Kl. syv, og fortsatte min Vei igjennem Windsor, i hvis Nabolag Eton ligger, og var paa Stedet ved Middag. Selskabet i Reisevognen bestod af min Reisefælle, Hr. Baron v. Geer, og en meget dannet Landsbypræstes Kone Mistreß Dupuis, hvis Underholdning var meget behagelig, tilligemed hendes ligesaa venlige som stille, beskedne Datter. Denne Dames Søn var just ansat som Hjælpelærer eller Underlærer i Eton, og de reiste til ham for at indrette hans begyndende Huusholdning, for at han kunde ogsaa tage Lærlinge uden for Skolen i Pension og Pleie. Dette var et meget heldigt Træf. Thi allerede paa Veien bleve vi bekjendte med Sko-

lens Udvortes og Indvortes, som vi nu snart selv skulde tage i Øiesyn, med Personalet og de oekonomiske Indretninger, og vandt tillige derved den Fordeel, at finde en Veileder i Sønnen, som aabnede Karetdøren for sin Moder, strax da Vognen holdt. Vi vare ganske Fremmede for denne elskværdige Familie. Desto taknemmeligere maa jeg her berømme deres Forekommenhed og Gjæstfrihed, thi de tillode ikke, at vi skulle tilbringe Aftenen ene i vort Logie, men beværtede os ganske efter tydsk Skik i deres nye Huus, som just skulde ordnes.

Kollegiet eller Etons Skole bestaaer af to fiirkantede Gaarde, som fra alle Sider ere omgivne af Bygninger, og støde til hinanden. Hele den mellemste Fløi, som adskiller Gaardene, er Provstens Bolig (Provosts Lodge). En anden Fløi tilhøire optager en meget anseelig Kirke. Ligeover for den staaer Forberedelses-Skolen med to Senge-Sale, hvor halvfjerdsindstyve Senge staae for Skolens egentlige Stipendiater. Den fierde Side af Fiirkanten optager den høiere Skole, bestaaende af en overmaade stor Sal. Nedenunder den er en lang Buegang, hvor Lærlingene lege, naar Veiret er vaadt. Den anden Gaard beboe Stiftsherrerne. Desuden finder man der en Spisesal, og en meget anseelig Bogsamling.

Denne Stiftelse er fra Henrik VI. Tid eller det femtende Hundredaar. En Provst og syv Colleger (Fellows) danne Directionen og besætte Pladserne. Men disse ere fornemmeligen

at betragte som Domherrer eller Præbendarer, som ogsaa kunne gifte sig, og blot behøve at forblive to Maaneder i Collegiet uden bestemte Forretninger. De vælge Rectoren (Head-Master), Subrectoren (Lower-Master) og optage halvfjerdesindstyve Lærlinge (Collegers). Eton har store Præstekald at bortgive, og er ligesaa uafhængigt som Collegierne i Oxford og Cambridge. Indkomsterne ere meget betydelige. Provsten har foruden en herlig Bopæl omtrent 6000 Rigsdaler, og en Fellow, foruden sit Præstekald, i det mindste 1800 Daler. Stiftelsens Lærlinge (Collegers) erholde fri Kost og Bolig. Collegiet giver dem ogsaa en let sort Kappe (Gown), uden hvilken de aldrig tør gaae, hvorved de adskilles fra Bylærlingene, som ikke høre til selve Stiftelsen (og kaldes Oppidans), i hvis Klædedragt der ikke er noget udmærket.

Disse fremmede Lærlinge eller Pensionairer udgjøre vistnok Lærlingenes største Antal. Dette har ofte steget over fire Hundrede. De boe i Privathuse tætved Collegiet, og erholde deres hele Pleie fra deres Værtinder, som kaldes Dames. Disse maa være ansvarlige for deres Pensionairer, og ved gjentagen Eftergivenhed eller Lovstridighed tabe de deres Rettigheder. Disse Boliger besøges ogsaa af Lærerne, som undersøge, om enhver Lærling er hjemme til rette Tid. Disse Dames have ogsaa Opsyn med Vask, Klædning og deslige. Prisen for dette er bestemt. For det Uundværligste beløber den sig til 350

Daler; men dette er dog neppe det Halve af Udgifterne. Skoleaaret har dog kun 36 Uger; i den øvrige Tid ere Ferier, og da reiste alle hjem.

Ogsaa enkelte Underlærere, der som Tutors give Underviisning i Skolen og hjemme, have Pensionairer hos sig, af hvilke de blive saa godt betalte, at mange af dem skal staae sig ligesaa godt, som de høiere Betjente. Mange Lærlinge have ogsaa deres egne Hofmestere. Flere Tydskere, som den afdøde Küttner, Prof. Emperius i Brunswig, Nøhden (nu ved det brittiske Museum) have havt deslige Poster, og fundet sig meget vel derved. Man har forsikkret mig, at man i Gjennemsnit kunde antage, at enhver Lærling i Eton fortærer 1000 Daler om Aaret. Derefter kan man beregne, hvilke Summer der maa være i Omløb paa dette lille Sted, og man vil indsee at Stiftelsen, endog blot taget Hensyn paa de 70 Stipendiarer, ikke, som Volkmann falskeligen mener, kan være beregnet paa lutter Fattige, da de rigeste Engelskmænds Sønner just tilbringe deres Skoletid i Eton *).

Neppe vilde man have en Anelse derom, naar man blot betragter det Udvendige. Boligerne for Lærlingene, saavel for dem i som udenfor Collegiet, ere yderst smaa og slette. Stiftelsens halv=

---

*) Det hele Stykke af Küttner: Bidrag til Kundskab om det Indre af England, 9de Hefte, fortjener her at eftersees og gjennemlæses.

fjerdesindstyve Lærlinge have slet intet Opholdssted forinden deres temmelig øde og mørke, dog ved de itubrækkede Vinduer ret luftige Sovesal. Meublementet er overalt høist tarveligt. I Skoleklasserne er de neppe fem Tommer brede Bænke og Kathedret af det sletteste Træ, og bære ligesom Væggene Spoer af den ungdommelige Forstyrrelsesaand. Borde seer man næsten slet ikke i Classerne. Overalt, hvor man seer hen, intet Spor af den Reenlighed og Elegants, til hvilken man ellers er saa almindeligen vant i England. I mange af vore Landsbye- og Smaa-Stæders Skoler seer det ikke fattigere ud end her. Jeg erindrer mig kun at have seet een meget beromt Skole i Sachsen for tredive Aar siden, som endnu overgik denne i væmmeligt Smuds i Spisesale, Klasser og Huusgeraad, hvilket imidlertid nu, og allerede for længere Tid siden, ikke mere er Tilfældet.

Kosten er yderst simpel; drøi og sund maa den være, det tilkjendegiver Ynglingenes Udseende. Men intet andet end Mutton, d. e. Bedesteg, og atter Bedesteg, og Søndag og Hverdag Bedesteg — vistnok engelsk — som vi ikke kjende den. Dette siger man bliver saaledes til Vane, at mange Etonianer længes siden efter Skolekosten, og at i det mindste intet hos dem staaer over de Etonske Bøder, formodentlig fordi de dengang havde den bedste Appetit.

Hvilken Contrast — naar man træder ud fra de øde Skoleværelser ind i Provstens og Stiftelsens andre Forstanderes Boliger. Der er man atter

paa engang i et engelsk, med al Eleganz og alle muelige Bekvemmeligheder (Comforts) forsynet Huus. Med Head-Master eller Rectoren, som ganske leder Disciplinen, kunne vi ikke komme til at tale, formedelst hans mange Forretninger. Men Provsten, Hr. Dr. Goodall, hos hvem just et Selskab af Damer og Herrer var, modtog os i det — især ved kostbare Gaver meget betydelige — Bibliothek, og førte os derpaa igjennem en lange Række af hans egne Beboelsesværelser. I et af disse hængte en Mængde Portraiter af store Statsmænd (ogsaa Wellington, Canning), der som forhenværende Lærlinge ere Skolens Stolthed. Bibliotheket indeholdt fortræffelige Værker, Samlinger og Kobbere. Her saae vi ogsaa i et Sidekabinet en skjøn Kones Portrait, hiin Edvard IV. tilsidst saa ulykkelige Elskede, som Stiftelsen betragter som sin Velgjørerinde og Frelserinde. Hvorfor? — derom et Par Ord fra hiin gyselige Tids Historie.

Johanna Shore (Jane Shore)

var en Datter af velhavende Forældre i London. Vel opdragen, fuld af Blidhed og Ynde, men mod sin Tilbøielighed gift med en anseet Borger i Staden, undgik hun ikke den unge Konges Blik, og var altfor svag til at modstaae hans Fristelser. Hun overgav sig til ham, men vandt ved sine øvrige Dyder en stor Magt over den ustadige Edvard, som hun imidlertid blot anvendte til Veldaad og gode Handlin-

ger. „Stedse tilbøielig — saaledes dømmer den berømte engelske Historieskriver Hume om hende — til „at bekjæmpe Bagvaskelsen, at redde de Undertrykte, „hjælpe den Trængende, forsmaaede hun enhver Be„lønning, og tænkte aldrig paa Gjengjæld.“ Men da den tyranniske Hertug af Gloucester, siden Kong Richard III., efter Edvards Død (1482) tiltog sig Regentskabet, forfulgte eller lod henrette alle Venner af den forrige Regjering, da blev ogsaa hun anklaget for Trolddom, og skjønt man ikke kunde faae noget Beviis, blev hun dog paa hans Befaling af en geistlig Ret dømt til offentlig Bod i St. Paulskirken. Saaledes blev hendes Skjæbne et passende Stof for adskillige engelske Sørgespil. Hun opnaaede en tilstrækkelig høi Alder, for i sin Alderdoms Armod at erfare Hoffolkenes Spot, som forhen havde beilet til hendes Gunst, og mod hvilke hun stedse havde vüst sig venskabelig og velvillig. Ved et til al Slags Skjændsel og Forrykthed vant Hof tillod man sig de bittreste Krænkelser imod den Ulykkelige, som — i sin Ungdom et Offer for Forførelsen, nu maatte ende sine Dage ensom og fattig, forladt af alle. Ach! hvor ofte har ikke deres Skjæbne taget saadan Ende, som lode sig blænde af Høihedens Glands eller vare for svage til at modstaae Sandsernes Lokkelser! hvor haardt have ikke mange, værdige en bedre Lod, maattet bøde for deres første Feiltrin!

Denne Johanna Shore var det, som i sine Lykkes- og Indflydelses-Dage bragte Kong Edvard, der havde Alt, hvad der var skeet under hans For-

mand Henrik, og allerede havde besluttet igjen at ophæve den Etonske Stiftelse, paa andre Tanker. Hendes Skriftefader, den daværende Provst i Eton, hvem hun ærede hoiligen, benyttede hendes Forbon, og saaledes blev Slaget afvendt. Maleriet, som man viste os, ansaaes for at være den Original, som Provsten havde modtaget af hendes egen Haand. Gav end hans Embede ham Ret til at see ind i hendes Hjerte utilsløret, saa burde dog Maleren, ved at fremstille hendes skjønne Figur, billigen ikke have forglemt Sløret.¹

Dog tilbage til den Etonske Skole! Kan man end ikke ved Ojesyn lære at kjende Underviisningen, saaledes som den gives i Eton og de øvrige lærde Skoler i og udenfor London, ere end de offentlige Læretimer utilgjængelige for enhver Fremmed, saa at jeg ikke turde overvære en eneste, saa er det dog ikke vanskeligt at lære at kjende Fremgangsmaaden af Lærlinges og Læreres Fortællinger. Ogsaa har Küttner allerede beskrevet den fuldstændig.

Hvormeget Alting her er forskjelligt fra vore Skole-Indretninger endog i den ydre Form, vil man allerede deraf kunne slutte, at hele Skolen er inddeelt i to store Klasser eller Sale. I Westminsterskolen vare endog alle syv Klasser i en eneste Sal. Fordum, siger Wendeborn, delte et Forhæng Salen i to Dele; men dette er for

længe siden nedrevet. I Eton staae i hver af de to Sale tre til fire Talestole i nogen Afstand fra hinanden, fra hvilke de forskjellige Afdelinger i samme Tid undervises, uden at den ene bekymrer sig om den anden. Deraf blev det mig paa engang klart, at den Bell=Lancasterske Læremaade, som ligeledes sammentrænger saa mange hundrede Børn i eet Local, forekom Engelskmanden mindre fremmed end den vilde forekomme os. Til Eiendommelighederne hører det ogsaa, at Læretimerne bestandigen afvexle med Fritimer og Arbeidstimer, at i selve Klasserne blive fornemmeligen Lectier opgivne, oplæste og gjentagne, men næsten aldrig opskrives. Lærebøgerne forblive bestandigen de samme, og bestaae for det meste af Sproglærer og Chrestomathier. Lærerne have en fast Norm at gaae efter ved Underviisningen, og de behøve vist sjældent at forberede sig, saasom de kunne fyldestgjøre deres Bestemmelse ved at opgive Lectier, overhøre det udenad lærte og rette Lærlingenes Udarbeidelser.

Underviisningen indskrænker sig fornemmeligen til begge de gamle klassiske Sprog, og heri udrettes ustridigen meest. Hvor langt den i andre Grene af Viden, navnligen i alle geographiske, historiske, naturhistoriske Kundskaber, staaer tilbage for Underviisningen i vore Skoler, hvor aldeles ikke der kan være Tale om Bekjendtskab med fremmed Literatur, hvor kold og mager Religionsunderviisningen er, det bevise deels Lærebøgerne *), deels har jeg overbeviist

*) Det er saare tilgiveligt, menneskeligt, naturligt, at

mig derom ved flere Samtaler med Lærere og Lærlinge. Ved at drive paa Læsning af Klassikerne synes

---

den ærv. Dr. sætter høiere Priis paa Lærebøger, end Erfaringen har lært at de fortjene, da han selv har skrevet adskillige meget fortræffelige. Men det være en Mand, som er født og opdragen i et Land, hvor den klassiske Skoleundervüsning for omtrent tredive Aar siden var ligesaa vel fortjent berømt, som Lærebøgerne vare yderlig slette, tilladt at bemærke, at Lærebøgerne ere virkeligen en Bisag, hvor der ellers er en Lyst til at lære (man forstaae her dette Ord baade i den handlende og lidende Form). Det fornemste Gode ved den gode Lærebog er, at den saare ufuldkomment kan erstatte en slet Lærer, ikke det, som mange mene, at den skulde i nogen fortrinlig Grad vække Lærelyst eller opklare Begreberne hos Lærlingen. En saa udmærket Pædagog, som den ærv. Dr., har sikkert havt Leilighed til at bemærke dette, og at Læreren overalt er vigtigere end Lærebogen. Medens den unge Sjel og Indbildningskraft endnu er usløvet, er det ubeskrivelig lidet, den lærer af en Bog, uberegnelig meget, den opfatter af et nogenledes levende Foredrag. Erfaringen træde til, og bekræfte Følgerne af dette saa godt som den kan, for Eton og Island, og vi skulle see, at den taler bedre for Hr. v. Lichtenberg end den ærv. Dr. i dette Stykke, og Lichtenbergs Ophold i England var længere og stadigere end Dennes. Han har yttret, at Eton og Westminsterdrengene kunne byde dannede Videnskabsmænd i hans Fædreneland Spidsen i nyttig og reel Viden. Sandt er det, at da hele Dannelsen i Eton og Westminster næsten alene bygges paa den klassiske Literaturs Grundvold, saa vide Etons Elever ikke at udstykke deres Viden i saamange Fag og Rammer, som kanskee Ti-Aars Knøse paa Fastlandet, men vist er det ogsaa, at de erhverve dem tidligt megen religiøs, philosophisk, politisk og historisk Dannelse ved grundig og udbredt klassisk Læsning.

(Overs.)

man nærmest at have den Hensigt, at bringe Eleverne saavidt, at de uden Vanskelighed kunne læse Grækerne og Romerne, for at blive bekjendte med deres Indhold og Aand, ogsaa tillige erhverve sig Færdighed i selv at bruge Sprogene. Det bedste Middel hertil anseer man mange latinske og græske poetiske Forsøg, saaledes som forhen i vore, i Særdeleshed de sachsiske Fyrsteskoler, hvori ogsaa Enkelte bringe det til en stor Færdighed, hvilket Musæ Etonienses bevise. Mindre indlader man sig i Læretimerne paa vidtløftig Forklaring eller finere Kritik, fordi man slet ikke har til Hensigt at danne lutter Philologer, men overlader dette mere til eget Studium, eller enkelte Tutorers eller Underlæreres Privatunderviisning, naar de finde dertil duelige Hoveder. Men en vis almindelig klassisk Dannelse, ved de gamle Skribenters Sprog og skjønne Former, gjør man sig vistnok til Hovedøjemeed. Næsten skulde jeg troe, at man heri er paa en rigtigere Vei end mange

---

Heyne har i det Gøttingske Magaz. 1 Aarg. 6 St. leveret en fuldstændig Fortegnelse over de Skolebøger, som man bruger i de engelske Skoler, og ledsaget dem med kritiske Oplysninger. Saa mild og skaansom hans Dom end er, saa seer man dog noksom deraf, hvor uhensigtsmæssige mange af dem ere, i hvor slet Latin de ere skrevne, og hvorlidet man i dem kan mærke noget Fremskridt med Tiden. Navnligen ere de historiske saa magre, at man vilde undsee sig ved at give en af vore Stiftelsers Lærlinge dem i Hænderne.

(Dr. Niemeyer).

Lærere i vore lærde Stiftelser, som ofte allerede i de nedre og Mellem-Klasserne give de Unge Afsmag for at lære Sprogene ved altfor svære lingvistiske, grammatiske, kritiske og metriske Spidssindigheder, og da de ofte kun have til Hensigt at bære deres egen Lærdom til Skue, derved slet ikke komme videre, men forsømme ganske det, som skulde gaae forud, Færdighed i at analysere, i at construere og i cursorisk Læsning. Folgen deraf er hos Flertallet, efter Skoletiden, sædvanligen kun en bitter Erindring om altfor trykkende Læretimer, ofte ogsaa en fuldkommen Forglemmelse af disse Studier, som de aldeles lægge til Side.

Et uomtvisteligt Fortrin er det, at i de engelske Skoler det meste er overladt Privatflid, at Lærlingen maa læse og arbeide meget for sig selv, og derved kan bevæge sig friere, istedetfor at blive bedøvet ved uophorligt Foredrag. Derved faae vist Mange mere Selvvirksomhed, Færdighed i og Kjærlighed for Studeringer. Følgerne seer man i den vedvarende store Agtelse for klassisk Literatur, som Statsmænds Bogsamlinger vise, ja selv deres, som siden ikke have givet sig af med nogen Forretning, som udfordrer Lærdom, dernæst ogsaa de hyppige Citater, af passende Steder af de Gamle, i Parlamentstaler og ved andre Leiligheder. Hvor ganske anderledes er dette, med enkelte Undtagelser, hos os! Hvor sjældne ere ikke Forretningsmænd, ja endog Geistlige, som, om de end i Skolen have bragt det temmelig vidt i Humaniora, fortsætte deres Dannelse i deres Fritimer,

eller blive ogsaa kun i Besiddelse af de fortrinligste Klassiker. — Maa man ikke allerede være fornøiet, naar ikke en fuldkommen Fjernelse fra alt Videnskabeligt indfinder sig, og det hele Liv deles imellem Embedsforretninger og sandselige Nydelser.

Hvad Disciplinen i de Etonske og alle lignende høiere Skoler angaaer, lade de tilsyneladende modsigende Efterretninger og Domme, som vi derover finde i mange Skrifter, sig dog snart forene med hinanden. Naar den af nogle bliver fremstillet som meget mild og eftergivende, saa har man for saavidt ret, at man giver Lærlingene overmaade meget Spillerum, saasnart de kun binde sig til en vis ufravigelig Orden; at man kun lidet bekymrer sig om deres øvrige Gjøren og Laden, om deres Lege, om deres Forhold til hinanden, og at man paa en vis Maade lader dem styre deres lille Skolestat og holde Orden deri, hvorved der uddanner sig en vis fri, men tillige sædelig, Aand, fornemmeligen i at overholde Sandhed og Retfærdighed, som ved enhver altfor ængstelig Bevogtning og en vedvarende Mistro saa let gaaer til Grunde. Naar andre tale om den engelske Skoletugts megen Strænghed, naar Navnet paa en af Westminsterskolens forhenværende Rectorer, Busby, er blevet til Ordsprog, ligesom Navnet paa en Orbil eller Häuberle, saa har dette og sin Grund i mange fastſtaaende Indretninger, i Følge

hvilke Forseelser mod visse Skolelove, men fornemmeligen Forsømmelse af de opgivne Lectier og Arbeider, straffes med overordentlig Strænghed.

Disse Love ere affattede i gammeldags Stiil, og i mange Skoler ere de stedse for Lærlingenes Øjne, aldeles som man finder i de engelske Kirker ovenover og ved Siden af Alteret de ti Bud, ogsaa vel de tre Troes-Artikler, skrevne paa Tavler med forgyldte Bogstaver, for stedse at kunne kalde dem tilbage i Hukommelsen *). Paa Overtrædel-

---

*) Her en Prøve fra en af Londons Skoler.

Tabula legum paedagogicarum.

In Templo.
Deus colitor. — Preces cum pio animi affectu peragantor. Oculi non vagantor. Silentium esto. Nihil profanum legitor.

Skolelovenes Tavle.

I Kirken.
Dyrker Gud! — Holder Bøn med gudsfrygtigt Sind. Lader ikke Øjnene vanke omkring. Værer tause. Intet Profant maa læses.

In Schola.
Diligentia qvisqvis utitor. Submisse loqvitor secum, clare ad praeceptorem. Nemini molestus esto. Orthographice scribito. Libros, arma scholastica, semper in promtu habeto.

I Skolen.
Enhver være flittig. Tale sagte med sig selv, lydeligt med Læreren. Værer ikke nogen til Besvær. Skriv orthographisk. Bøgerne, Skolens Vaaben, haver stedse ved Haanden.

sen af flere af disse Love følger Straffen strax. Da vi yttrede vor Forundring over, at see et stort langt

---

In Atrio.

Ne qvis fenestras saxis pilisqve petito. Aedificium neque inscribendo neque insculpando deformato. Neve aperto capite neve sine soccis coram magistris incedito.

I Gaarden.

Ingen slaae Vinduer ind med Stene eller Bolde. Ikke vanzire Bygningen ved at skrive paa den eller ridse den. Ikke gaae med ubedækket Hoved, eller uden Skoe, i Lærernes Nærværelse.

In Cubiculis.

Munda omnia sunto. Vespere studetor. Noctu quiescito.

Paa Kamrene.

Alt bør være reent. Man bør studere om Aftenen, hvile om Natten.

In Oppido.

Sociati omnes incedunto. Modestiam prae se ferunto. Magistris ac obviis honestioribus capita aperiuntor. Vultus, gestus, incessus componantor. Intra terminos praescriptos qvisqve se contincto.

I Byen.

Alle bør gaae parviis, være beskedne, blotte Hovederne for Lærerne og Hædersmænd, de møde. Man være sindig i Miner, Gebærder, Gang. Enhver holde sig indenfor de foreskrevne Grændser.

Birkeriis ligge i et Skab i Væggen i øverste Klasse, forsikkrede man, at der ikke letteligen gik en Uge, at ikke én eller anden blev sendt op (dette er det almindelig brugte Udtryk: Send him up!) til Head-Master (Rector), som ganske alene havde den Ret at bestemme og fuldbyrde Straffene, og blev tugtet (to be flogged) paa selvsamme Maade, som smaa Børn i Tydskland — om han saa er en voxen Yngling. I Forhold til Forseelsen, ofte efter hans Medlærlinges

---

In omni loco et tempore.

Qvi plebejus est praefectis obtemperato. Qvi praefectus legitime imperato. Praefectorum ordo vitiis careto; ceteris specimen esto. Uterque a pravis omnibus verbis factisqve abstineto.

Haec, aut his similia, qvi contra facit, judicium damus.

Feriis exactis, nemo impune domi moratur.

Extra Collegium absque venia exeuntes tertia vice expellimus.

Paa ethvert Sted og Tid.

Hvo der er Plebeier, adlyde de Foresatte. Hvo der er foresat, regjere efter Loven. De Foresattes Opførsel være feilfrie, et Mønster for de Andre. Begge Klasser afholde sig fra alle slette Ord og Handlinger.

Hvo der handler imod disse Love bliver dømt.

Naar Ferierne ere til Ende, tør ingen ustraffet blive hjemme.

Den, som gaaer udenfor Collegiet tredie Gang, udjages.

Bestemmelse, som ved en edsvoren Ret, modtager han da flere eller færre Slag, hvorover han — saasnart der er dømt efter Loven — aldeles ikke beklager sig og undertrykker Smerten spartansk. Forældrene blande sig aldrig i Skoletugten. Saa mild Opdragelsen end er i deres Huse og Familier, saa enige ere de dog i, saasnart man har overladt Sønnen til Skolen, at han maa føie sig efter den Orden, som der er indført, og følgeligen være afhængig af dens Overhoved og Lærere.

Iøvrigt vilde man tage meget feil, naar man vilde antage — ihvorvel mange altfor hæftige Anklagere af vor Skoletugt maatte bilde sig det ind — at der i de engelske Skoler overhoved hersker en stræng Lydighed, Sædelighed og Tugt. Den Upartiske finder der alle de Dyder og Udyder, som findes hos enhver større eller mindre Samling af unge Mennesker i Udviklings-Aarene, og den samme utæmmede Stræben efter Frihed, som altid har fundet Sted lige fra Horatz's- og Qvintilians Tider, efter hvad de sige, om ungdommelig Kaadhed. Det er ligesaalidet muligt for Opsynsmændene, som for vore meest samvittighedsfulde Skolemænd, at hindre alle Excesser, og Küttner, som var en stor Lovtaler af den Etonske Opdragelse, og havde flere Aar som Leder for nogle Lærlinge iagttaget den, er dog upartisk nok til at tilstaae, at meget synes bedre end det er, at Lærerne her som overalt føres bag Lyset, eller tillukke Øinene, at selv de groveste Forseelser ikke kunne forebygges, ogsaa virkeligen en forsømt Lection, en ikke

afleveret Udarbeidelse straffes strængere end grov Usædelighed. Blot for de ubetingede Beundreres Skyld i Udlandet kan jeg ikke lade ubemærket, at ganske nyligen tydske Blade have fortalt fra de engelske, hvilken skrækkelig Larm der opstod iblandt Etonianerne, da Rector havde befalet, at de skulle være hjemme om Aftenen een Time tidligere; hvorledes de ikke blot sønderbrøde Gymnasiets Vinduer og Bænke, men tillode sig endog Voldsomheder mod deres Foresatte, indtil deres Overmod efter flere Dages tøilesløs Larmen kjøledes, da nogle af Oprørerne vare bortjagede.

Ved Siden af denne tilsyneladende Strænghed under man dog Ungdommen derhos tilstrækkelige Friheder, Forfriskninger og Fornøielser, navnligen ethvert Slags Legems=Øvelser. For at underviise i Dands og Fegten komme nogle Dage Lærere fra London til Eton. Engang om Aaret holdes en Taleøvelse, hvorved man lader udvalgte Steder af gamle og nye Klassiker deklamere. I Westminsterskolen opføres vel endog latinske Skuespil f. Ex. Terentsiske, hvorved endog kvindelige Forklædninger tillades *).

Men den største Festdag for alle Lærlingene i disse Skoler er dog Lectionernes Slutning og Begyndelsen af Ferierne, som vedvare fra tyvende Juli til

*) Saaledes saae Wendeborn og Küttner Andria i Westminsterskolen, hvorved Biskoppen af York's Søn spillede Mysis, som Davus i et Efterspil gjorde Ægteskabsforslag, men som til stor Fornøielse for Tilskuerne undskyldte sig med den svære Skat, man just nyligen havde lagt paa kvindelige Tjenestetyende (the maid-servant tax).

Enden af September Maaned. Da ere alle Postvogne opfyldte med hjemvandrende Elever, og Familiefestene gaae for sig. Med latinske Sange hilses disse Dage, og Vejen forkortes derved. Jeg meddeler en saadan gammel Sang: Det søde Hjem, (dulce domum)! Den er sandeligen intet Mesterstykke af Latin eller Poesie, og Musen synes langt mindre end den varme Længsel efter huslige Fornøielser at have begeistret Digteren:

Concinamus, o sodales!
Eia! qvid silemus?
Nobile canticum,
Dulce melos, Domum,
Dulce domum! resonemus.

Chorus. Domum, domum, dulce domum!
Domum, domum, dulce domum!
Dulce, dulce, dulce domum,
Dulce domum resonemus!

Appropinqvat ecce! felix
Hora gaudiorum,
Post grave taedium,
Advenit omnium,
Meta petita laborum.

Chorus. Domum, domum &c.

Musa, libros mitte fessa,
Mitte pensa dura;
Mitte negotium,
Jam datnr otium,
Me mea mittito cura.

Ridet annus, prata rident,
Nosqve rideamus.

Jam repetit domum;
Daulius advena,
Nosque domum repetamus.

Chorus. Domum, domum &c.

Heus Rogere, fer caballos
Eia! nunc canamus,
Limen amabile
Matris et oscula
Svaviter repetamus.

Concinamus ad Penates
Vox et audiatur:
Phosphore, qvid jubar
Segnius emicans
Gaudia nostra moratur?

Chorus. Domum, domum &c.

Lad os synge, Brødre!
Hvorfor skal vi tie?
Den skiønne Sang lad os synge
Den søde Melodie:
Hiem, Hiem, søde Hiem!

Chor. Hiem, Hiem, søde Hiem!
Hiem, Hiem, søde Hiem!
Søde, søde, søde Hiem!
Søde Hiem lad os synge!

See! der nærmer Frydens Stund,
Nu slaaer Glædens Time;
Efter svare Kiedsomhed
Alle faae vi Fryd og Fred,
Maalet, som vi søgte.

Chor. Hiem, Hiem, søde Hiem o. s. v.

Muse! læg nu Bog paa Hylde,
Bort med haarde Lærer;
Bort med Arbeid, thi
Nu har alle fri;
Giver mig fri mine Sorger.

Vaaren smiler, Engen smiler;
Lad os smile med.
Daulius gaaer hjem
En To Tre Fire Fem,
Vi vil reise med.

Chor. Hjem, Hjem, søde Hjem o. s. v.

Søren! bring os vore Heste!
Oh! nu vil vi synge;
Søge vort Arnested,
Ile til Mamas Kys;
Til Mamas Favn vil vi ile!

Vi skal synge sødt ved Ilden
Og vor Sang skal høres:
Hvad gaaer ad Dig Morgenstjerne?
Oh! vi saae Dit Skin saa gjerne
Bryde frem af Østen.

Chor. Hjem, Hjem, søde Hjem o. s. v.

Spadseregang fra Eton til Slough

til

Dr. Wilhelm Herschel.

I Bremen overdrog Vestas og Pallas's Opdager mig at bringe en Hilsen til Uranus's

Opdager, hvis jeg endnu fandt ham i Live eller han var at see i sin høie Alder. I Eton var jeg kun en halv Miil fra Slough, denne vor berømte Landsmands, Dr. Herschels, landlige Bolig, og benyttede den behagelige Sommeraften, ført af den saa tjenstvillige Etonske Lærer Herr Dupuis, at gjøre en Vandring til ham.

Veien førte over et Fløiels Teppe af en blomsterrig Eng, og en frisk Grønning. Her leger den Etonske Ungdom; de fleste af de mere voxne våre juſt ivrigen sysselsatte med den meest yndede Leeg af alle, som kaldes Criqvet, som de endogsaa som Mænd hyppigen siges at øve. Smaa meget haarde Bolde slaaes med Trækoller eller Boldetræer, som neden til ere brede og tunge; den Spillende (the bowler) ruller eller triller Kuglen henimod visse opsatte Skiver (wickets), som den anden forsvarer med sit Boldetræ (bat), i det han søger at slaae Kuglen tilbage. Hvis det lykkes hiin at drive Kuglen meget langt frem, saa løber han imidlertid hen til den sidste og atter tilbage igjen, og erholder Mærker eller Streger (Notches) derfor. Men Spilleren har sine Folk (Fags) staaende paa alle Sider, som gribe den tilbageslagne Kugle saa hurtigen som muligt, og kaste den hen til Skiverne. Blive disse kastede omkuld, før den Løbende kommer tilbage, er Spillet tabt. I Almindelighed bestaaer det spillende Selskab af otte ofte ogsaa af to og tyve Personer *). Yngre Dren=

*) Jeg kjøbte i Eton en Bog, som giver Oplysning

ge trille Tøndebaandet, øve deres Kræfter i Renden og Bryden, eller i vort sædvanlige Kuglespil.

Saa tiltrækkende Synet af denne glade Ungdom var for mig, og saa behageligen det end satte mig hen i den elskede Stiftelse, som jeg har helliget en stor Deel af mit Liv, saa ilede vi dog for ikke at forsømme Hensigten af vor Vandring, var det og kun for ogsaa at tage et Billede af denne saa mærkværdige Samtidige med tilbage til Fædrelandet. Hvilken høi Rang han indtager blandt de levende Astronomer, behøver neppe at bemærkes; men mindre turde den ejendommelige Gang være bekjendt, som hans Aand tog, gjennem et ganske andet Kunstgebet, til hiin ophøiede Videnskab, som han derpaa gjorde til sit Livs Opgave. I Begreb med at føre mine Læsere til ham maa nogle biographiske Efterretninger forkorte dem Veien, som mig dengang Samtalen om ham med min Reisefælle.

Hans Fader, Musikus i Hannover, bestemte ham ogsaa til Tonekunsten; dog havde han en af sine Lærere, der allerede tidligen opdagede Talent og speculativ Aand hos ham, at takke for Begyndelsesgrundene i de høiere Videnskaber. I Aaret 1759 kom Fader og Søn til London med de hannoverske Tropper. Sønnen blev i England efter Faderens Tilbagereise, erholdt en Organistplads i Hallifax, studerede Musiken videnskabelig, og indhentede hvad han

om dette Spil, og hedder The criquets guide or treatise of the noble game of Criquet, by W. Lambert ɔ: Veilederen til Criqvet eller Afhandling om det ædle Criqvetspil af W. Lambert. Endnu har det ikke gjort nogen Lykke hos os.

hidindtil havde forsømt i ældre og nyere Sprog. Mathematiken i dens hele Omfang fængslede ham kraftigst. En Reise til Italien fuldkomnede ham i Kunsten. Omkostningerne til Hjemreisen forskaffede en original Concert ham, som han opførte i Genua med en Harpe og to til Skulderen fæstede Horn. Efter hans Ansættelse som Orgelspiller i Bath styrede han ogsaa Theatermusiken, opførte Oratorier og dannede dygtige Elever. Saaledes tilhørte Dagene Kunsten, Nætterne Videnskaben, fornemmeligen Studium af Euklid og Newton; snart udelukkende Astronomie og Optik. Efterat Universet i stjerneklare Nætter havde opladet sig for ham i dets hele Storhed og Herlighed, nøjedes han ikke længer med de mindre Instrumenter. Skrækket ved de høie Priser paa de større, skjønt brændende af Begierlighed efter at eje et newtonsk femfodet Speiltelescop eller Reflector, skyede han intet Arbeid, ingen Møie for selv at bringe den i Stand. Lykkeligen bliver Arbeidet færdigt; nu synes enhver Forbedring ham opnaaelig. Han vedbliver at arbeide: af fem Fod blive ti. Han fatter den dristige Idee ogsaa at fordoble dette Maal. Det lykkes, og hoiligen føler han sig belønnet for enhver Anstrængelse, da den 31 Mai 1781 en ny Planet, Uranus, eller som han af Taknemmelighed mod sin kongelige Nabo og Ven kalder den, Georgium sidus (Georgs-Stjernen), træder for Skiven af hans Kikkert. Ogsaa blev hans Fortjeneste lydeligen erkjendt. Hvorledes kunne Jordens Store gjøre det bedre eller dem selv værdigere, end

naar de give Tænkeren og Forskeren Frihed fra Forretningernes Lænker, sorgfrit Otium, Plads og Midler til ganske at hengive sig til deres Studia? I en skjøn Egn byggedes ham et Huus og et Observatorium, og det i Nærheden af Windsor, for at den videbegjerlige Konge strax kunde faae Kundskab om Alt.

Vi naaede snart dette venlige, af smilende Blomster og blomstrende Buskads omgivne, Landsted. Her har den utrættelige Jagttager tænkt meer end fyrgetyve arbeidsfulde Aar over Naturens Under, og, som ingen før ham, udvidet dens Gebets Grændser over de forhen bekjendte. Vel er hans Strænges Harmonie forstummet, siden han udforskede Sphærernes Harmonie, men — har end ikke hans Øre hørt disse — saa er dog hans Øie trængt videre og videre frem i de uendelige Rum, saa har dog hans Aand stedse sikkrere erkjendt de evige Love for deres Bevægelses Samklang. Ogsaa Oldtiden anede vel allerede, at Mælkeveien var den forenede Glands af en utallig Mængde Stjerner; men hvor er ikke Alt, hvad man forhen kun anede, nu blevet anskueligt vist, siden ved Hjælp af det herschelske Teleskop og dets større Reflectorer en utallig Mængde Fixstjerner fremtraadte af det, der kun syntes at være en lys Taage! Hvor sikkert kunde nu efter Opsindelsen af dette, Forverdenen aldeles ubekjendte, Instrument, den berømte Astronom i Lilliendal J. H. Schröter angive Tallet paa alle Fixstjernerne paa den sydlige og nordlige Himmelkugle til over tolv Millioner, og — da det i det mindste er tænke-

ligt, at disse Kikkerter kunne bringes til at trække endnu stærkere — hvor megen Grund havde han ikke til at formode, at ogsaa Skabningens Gebet vilde vise sig for os stedse mere udvidet, og maaskee vilde et nyt Solsystem begynde der, hvor vi nu neppe engang see den yderste Taagestjerne *). Hvo kan i Overeensstemmelse med det, som ved Herschel og lignende Jagttagere allerede er opdaget, ogsaa endnu tvivle herom?

Vi meldte os i det stille Huus, og bleve førte ind i Under-Etagens Dagligstue, og snart af Hr. Herschels Tjener underrettede om, at hans Herre vilde tale med os, men at han havde Befaling imidlertid at vise os Instrumenterne.

Ganske nær ved Huset staaer under aaben Himmel Maskineriet, som det uhyre Instrument, der ikke kunde opstilles i nogen lukket Bygning, udfordrede. Det bestaaer af Søiler, Stænger, Stiger og Kjeder, og danner et Slags Pyramide. Fodstykket hviler paa tyve Ruller, ved hvilke det med en beundringsværdig Lethed og Sikkerhed bevæges frem og tilbage i alle Retninger. I Midten af Maskinen hænger Telescopets næsten tyve Alen lange Rør af smeddet Jernblik over 4000 Pund af Tyngde. Speilet, en Sam-

*) Man sammenligne, hvor fortreffeligen Schrøter i sine „Bemærkninger og Jagttagelser over Skabningens Storhed" har yttret sig herover. Det staaer i Slutningen af hans for Astronomien saa vigtige Værk: Aphroditographische Fragmente zur genauern Kenntniß des Planeten Venus, sammt beygelegter Beschreibung des lilienthalschen 27füßigen Telescops. Helmstädt 1795.

menſmeltning af Kobber, Zink, Spydeglands og Arſenik, ligger nede i Bunden af Røret. I dette viſer ſig Billedet af enhver Gjenſtand, hvorpaa den øverſte Ende af Kikkerten er rettet. Ved dette er Galleriet, ſom er omgivet med Rækværk. Her ſtaaer Obſervatoren, ſeer gjennem ſit Ocularglas, og ved en ejendommelig Mekanisme viſer Billedet ſig for ham, uden at det ved hans Seen bliver fordunklet. Det forſtørrer Fixſtjernerne tre tuſinde Gange. Ofte ſaae Herſchel i en Time flere end 50,000 Stjerner gaae forbi hans Synskreds. Saaledes opdagede han ogſaa Vulkaner i Maanen, Ringen om Uranus, ſaaledes denne nye Planets ſex Drabanter *).

I det vi mere beundrende end fattende ſtode for denne Maſkine, kom Meſteren, en munter eenogfireſindstyveaarig Olding, tilſyne. Hvor fordringsfrit tälte han ikke med os! Hvor raſk ſteg han ikke op ad Trappen til Galleriet! Med hvilken ſtille Glæde ſyntes han ikke at nyde det, ſom i Livet var lykkedes ham! Ogſaa alle Efterretninger fra hans tydſke Fædreneland ſyntes ham velkomne, ſkjønt Sproget maatte vel være blevet ham temmelig fremmed. Efter en kort Samtale toge vi afſted fra ham, efterat han havde givet os venlige Hilſener til Alle, ſom hinſides Havet endnu maatte tænke paa ham.

---

*) Hvem det interesſerer at gjøre ſig et anſkueligt Billede deraf, behøver kun at ſammenligne i det anførte Schrøterſke Skrift Beſkrivelſen over det liliendalſke Teleſcop med det dertil hørende Kobber. I det mindſte har Maſkineriet en ſtor Lighed med det, ſom man ſeer i Slough.

Herschel er uglvt; men hans Søster Caroline staaer ham ved Siden, og har ikke blot Opsyn over hans Huusholdning og er en Støtte for hans Alderdom, men tager ogsaa Deel i hans Studeringer. Hun ydede ham stedse virksom Hjelp ved hans Arbeider, gjorde og selv flere Opdagelser, hvortil høre navnligen i Aarene 1786 — 1791 fem Cometer, over hvilke hun forelagde det kongelige Selskab egne Afhandlinger. Begge nyde den meest uindskrænkede Agtelse og Kjærlighed hos deres Omgivelser.

Herschels jordiske Dagværk er nu vel fuldendt, og fjern kan den Tid ikke længer være, da man ogsaa kan sige om ham:

> Candidus insuetum —
> eller snarere
> Candidus consuetum miratur limen Olympi
> Sub pedibusqve — nubes et sidera videt.

Forklaret skuer han Himlens vante Porte, og Skyer og Stjerner under sine Fødder.

En Aften

hos

Sir Joseph Banks,

(fød 1746, død 1820.)

Man var i England allerede længe vant til med Tanken om den saa høitærede Konge Georg III.

at forbinde Erindringen om Veteranerne Herschel og Banks, der ikke blot vare ham lige i Alder, men ogsaa udmærkede af ham ved flere Samtaler med og en særdeles Tillid til dem. Alle tre i dette sjældne Forbund levede endnu, da jeg besøgte England. Nu er Astronomen den eneste, som er tilbage. [Ogsaa han døde 1823, 84 Aar gammel].

Neppe havde jeg heller haabet at lære Sir Joseph Banks at kjende af Udseende, da det Sagn gik hos os, at han formedelst sin høie Alder var ikke at faae i Tale. Men jeg fandt just det Modsatte. Den anden Juni blev jeg indført i det Selskab, som hver Søndag Aften pleiede at være forsamlet om ham.

Kun de ældre blandt mine Læsere kan det endnu, som mig, være i Minde, hvilken Deeltagelse den store Verdensomseiling, som just for halvtredie-sindstyve Aar blev foranstaltet af den engelske Regjering, og som vi have en saa vigtig Deel af vor Kundskab om en ny Verdensdeel at takke, ogsaa gjorde i Tydskland. Kun de ville endnu erindre, med hvilken Begjerlighed den Hawkesworthske Samling blev læst, saasnart der udkom en Oversættelse af den. Da lærte vi ogsaa først at kjende denne lærde Naturforsker, som havde gjort den første Sydsøreise med Capitain Cook (saaledes som begge Forsterne nogle Aar senere den anden), og som, efter overvundne Farer paa Søen og paa hine Øer, som ingen europæisk Fod før ham betraadte, vendte tilbage med et saa rigt Udbytte for Videnskaben. Ogsaa Udlandet ærede siden den Tid hans utrættelige Stræ-

den efter at udvide den menneskelige Videns Grændser, og at bringe til Vished, hvad Magellans tidligere Opdagelses-Reiser, flere spanske og belgiske Søfareres og, siden Midten af det forrige Hundredaar, Byron, Wallis, Carteret og Bougainville kun havde gjort sandsynligt.

I Besiddelse af en stor Formue, behandlet som Ven af sin Konge, smykket med alle Fortjenestens Ærestegn har han, ubunden af offentlige Forretninger, levet næsten et halvt Hundredaar i utrættet Virksomhed for Videnskaben. Hans Huus, som gjemmer en især for Naturhistorien saare udmærket Bogsamlings-Skat og, uagtet rige Gaver til det brittiske Museum, saa mange botaniske og naturhistoriske Merkværdigheder, stod hver Dag aabent for enhver Videnskabsmand. Hver Formiddag var det dem tilladt, at benytte dets Værelser til at læse, at efterslaae, at see, og de vare sikkre paa, at finde paa Bordene til Eftersyn ethvert nogenlunde interessant Tidsskrift eller anden literair Frembringelse.

Men Søndag Aften var Bank's Bolig ret egentligen Samlingspladsen for et ikke ubetydeligt Antal af Naturkyndige, Chemikere, Physikere og andre dannede Reisende, saavel for at meddele Eieren, hvad dem var forekommet mærkværdigt paa de forskjellige Videnskabers Bane, som og for at fortsætte en videnskabelig Kommunication imellem dem selv indbyrdes.

Jeg fandt Veteranen i den mellemste Stue, hvor Bogsamlingen var, elegant klædt, det brede Or-

densbaand over Skulder og Bryst ganske saaledes, som han pleiede at vise sig som Præsident ved Forsamlingerne af det kongelige Selskab for Naturvidenskabens Udbredelse, som vi siden 1766 have hine indholdsrige philosophiske Forhandlinger (philosophical transactions) at takke. Lam i Benene sad han i en Læneſtol med Ruller, støttende den venstre Arm paa et hosstaaende Bord. Vel var det nu næsten kun Yderskikkelsen og Larven af den fordum saa levende Aand, Sandser og Hukommelse svage, dog var der endnu stedse et Udtryk af venlig Deeltagelse i hans Ansigt. Enhver Fremmed blev i det mindste nævnet for ham, og den, som havde noget at fremvise, forsømte ikke at forelægge ham det. Jeg havde her først den Glæde, at giøre Bekjendtskab med vor Lichtenstein, som jeg i Berlin flere Gange havde forfeilet; han var saa artig at nævne mig de betydeligste Mænd, som fandtes her samlede fra de meest fraliggende Lande. Dog vendte Øjet stedse tilbage til den høitagtede, og man frydede sig ved hans Nærværelse, i det mindste som om han var et Slags Reliqvie.

Faa have, uden tillige at have glimret som Skribenter, befordret Naturvidenskabens Studium saa længe, saa virksomt, saa kraftigt som han. Vel kunde Cuvier, i sin det franske Videnskabers Akademie forlængst forelæste Lovtale, med stor Ret rose ham for, „at overalt, hvor et nyttigt Foretagende til denne Hensigt var bragt i Stand, havde han hjulpet med Raad og Daad; hvor en værdig Disciple eller

Lærd var mødt ham, havde han med den største Liberalitet aabnet ham sine Naturskatte." Hvor mange have ikke med begge Hænder øst af dem, og saaledes ere hans overordentlig rige Jagttagelser og Samlinger for største Delen meddeelte Verden, uagtet han selv har kun gjort lidet deraf bekjendt. Paa Søreisen var han stedse Mægler og Fredsstifter, hvilket sandeligen ikke var let, naar man havde med en Mand af Cooks Charakteer at gjøre. Hvor rigeligen har han ikke paa hine Øer udstrøet europæisk Sæd, og fra dem igjen medbragt en Mængde til Europa, og ødsel fordeelt den til alle store Plantehaver. For Island, som han besøgte nogle Aar efter sin Reise omkring Verden, blev han ogsaa siden en Velgjører, da han i en Hungersnød sendte de nødlidende Indvaanere paa egen Bekostning hele Skibsladninger med Levnetsmidler.

I den langvarige og blodige Krig mellem England og Frankrig, da Menneske- og Folke-Retten saa hyppigen krænkedes, viiste han sig stedse som høimodig Beskytter af Lærde og Reisende, saaledes som og af alle det fiendtlige Frankrigs videnskabelige Foretagender. Kun hans Forbøn hos National Institutet i Paris var det, som kom de fangne engelske Lærde til Nytte. Franskmanden La Perouse foretog Søreiser paa samme Tid som Cook; men den gjensidige Forbittrelse uagtet bevægede Banks dog den brittiske Regjering til, at lade ham rolig seile paa alle Have. Han benyttede og selv sin vidtløftige Brevvexling til, at indhente Efterretninger om det ulykkelige

Udfald *). Da den betydelige Naturaliesamling, som Labillardiere paa sin Søfart havde sendt til Frankrig, var falden i Hænderne paa de engelske Kapere, og saaledes var bleven Regjeringens Eiendom, anvendte Banks ædelmodig sin Indflydelse paa ny, og uden engang at blive aabnede sendtes Kasserne ufortøvet til Frankrig. I denne Aand handle Mænd, som sætte Mennesket høiere end en enkelt Stats Borger, Videnskabernes Rige høiere end Jordens Kongedømmer, som ere saa mange Omskiftelser underkastede.

Klokken var omtrent ti eller elleve, da Oldingen tog Afskeed fra Selskabet, der endnu blev længe sammen. Et Par Betjente kjørte ham paa hans Rullestol ind i hans Sovekammer.

Allerede et Aar hviler han nu i Jordens Skjød, som han engang omseilede, udgrundede, og lærte bedre end de Fleste at kjende tilligemed alt, hvad den frembringer og former under alle Himmelstrøg.

---

*) Forgjæves haabede man hans Tilbagekomst i Aaret 1789. Men som bekjendt have alle Forsøg, at komme paa det Rene med denne fortjente Søfarers Skjæbne, hidtil været forgjæves. Hvad han havde indsendt om sin Opdagelsesreise finder man paa tydsk i den Forster-Sprengelske Udgave, ogsaa i det 16de og 17de Bind af Magazin for Reisebeskrivelser.

Besøg
i en Qvækerforsamling,
tilligemed Bemærkninger om dette Samfunds Oprindelse og Forfatning.

Man kjender af dette Skrifts første Deel de store Fortjenester, som Mistreß Frey har indlagt sig ved Fængslernes Forbedring, og veed, at hun hører til det Partie, som fører Navnet Qvækere. Jo mere dette kirkelige Samfund høist mærkværdigen skiller sig fra alle øvrige, saavel ved deres Grundsætninger og Forfatning, som og ved deres ejendommelige Gudstjeneste, desto begjerligere var jeg efter at bivaane en af deres Søndags-Forsamlinger.

Førend jeg afgiver Beretning herom, burde det maaskee ikke være mangen, med det engelske Kirkevæsen mindre bekjendt, Læser uvelkomment at erfare noget nærmere om Samfundet selv og dets Oprindelse; tilmed, da man i Tydskland med Navnet Qvæker ofte forbinder blot Begrebet om en Classe af besynderlige, ja endog latterlige Sværmere.

De selv kalde sig sædvanligen kristelige Venners Samfund. Navnet Quaker, paa Dansk Bæver (ɔ: Ryster, Skjælver, Zittrer) har en meget tilfældig Oprindelse. Dette Religionspartie's første Stifter, Georg Fox, stod engang for Retten, og endte en skarp Straffeprædiken mod Tidens Sæder med de — maaskee af Jes. 32, 11, laante — Ord: Bæver for Herrens Ord! Da vendte Fredsdomme-

ren sig haanligt til de Omstaaende og sagde: „see der en Bæver!" Siden blev dette Navn et Spotnavn for dets Tilhængere, hvorover de siden ikke skammede sig, og i deres egne Skrifter betegnede sig selv som det Folk, som man kaldte Bævere. Det er derfor en aldeles feilagtig Paastand, at de ved deres Sammenkomster skulle faae Krampetræk, og deraf have faaet dette Navn. Der gives ingen Classe af Mennesker, der er udvortes mere stille og indsluttet i sig selv, og derhos i Forretninger mere driftig og virksom end just denne.

Samfundets Stifter Georg Fox (fød 1624) var Søn af en ubemidlet Væver. Han nyder Underviisning blot i en Borgerskole, og er fra sin Barndom alvorlig og stille, bliver tidligen sat i Lære hos en Skomager, men maa, da denne ogsaa handler med Uld og Faar, ofte vogte Hjorden. Ved denne eensformige, fra Mennesker afsondrede, Beskjæftigelse bliver han endnu mere indsluttet i sig selv, sysselsætter sig uafladeligen med Eftertænken over religiøse Gjenstande, seer med Afsky den store Hobs Fordærvelse, og opvoxen til Yngling udbryder han vel ogsaa i straffende Ord, hvor han mærker Usædelighed. Hans levende Phantasie finder derved i Eensomheden stedse mere Næring; men hans Hjerte hæver sig uafladeligen til Gud. Gud seer han i Naturen, da han ikke kan see ham i sine Kammeraters vellystige, vilde Levnet, ja selv ikke i den herskende Kirke. Saaledes staaer han engang, nitten Aar gammel, paa et høit Bjerg og beder indstændigen til Gud, at han

vilde vise ham Veien til evig Salighed. Da mener han, tabende sig i from Anskuelse, selv at høre Guds Stemme, som aabenbarer ham Verdens Fordærvelse, men derhos ogsaa viser ham Udsigt til, at Guds Værk kunde befordres ved reen Iver. „I Norden — saaledes fortæller Penn om ham — troer han at see et stort Folk, vrimlende som Solegran, som skulde føres til Herren, for at der endeligen kunde blive een Hyrde og een Hjord *). Sig selv anseer han kaldet til Sædelærer. Han var ikke tilfreds med Kirkens hele Færd. Hvor kunde dette ogsaa være muelig paa hiin Tid, hvor det bifkoppelige Partie, Independenter og Puritaner vare just i den vildeste Kamp med hinanden, det ene Partie forfulgte rasende det andet, og al den ægte Christendoms Aand syntes at være forsvunden.

Den Enthusiasmus, som har faaet Magt over ham, fører ham imidlertid efterhaanden til høist sværmerske Indbildninger; han troer at kunne besværge onde Aander, helbrede Sygdomme o. s. v. Han prædiker Bod i Stæder og Landsbyer vel uden Kunst, uden Regler, talende simpelt, ofte afbrudt og ugrammatikalsk, men dog saa veltalende og hjertegribende, at hans egen Begeistring ogsaa meddeler sig dem, som

*) A brief account of the rise and progress of the people called Quakers, by W. Penn, London, 1694. (Kort Fortælling om det Folks Oprindelse og Fremvært, som kaldes Qvækere, af W. Penn). Sammenlign: Skizze af Bennernes Historie, Levnet og Tugt. London 1792.

høre ham. De troe, som han, paa det indvortes Lys, som var blevet ham til Deel, og som efter hans Lære skulde vorde ethvert Menneske til Deel, som søgte det, og som ledede sikkrere end enhver skriftlig Underviisning eller som den — som han høit bevidner — aldeles fordærvede og just derfor aldeles undværlige kirkelige Lærestand. Ogsaa hans Ægtefælle Margarethe Fell virker iverig med ham, da efter hans Lære det indvortes Lys ikke kunde være bundet til Kjøn. Saaledes lærer og prædiker hun ligesom han, saa ofte Aanden faaer Magt over hende.

Virkningerne af hans Lære, den stedse voxende Dristighed, hvormed han endog afbryder Præsterne i Kirken, gjøre Øvrigheden opmærksom. Han kommer nigange i Fængsel — bliver dog stedse frigiven, da man aldrig kan overbevise ham om nogen Forbrydelse. Men Forfølgelsen forhøier kun hans Iver. Han gjennemreiser den største Deel af England, besøger Amerika, derpaa ogsaa Holland og Tydskland, seer sine Tilhængere dagligen blive mere talrige, men forlader dog efterhaanden, især ved Omgang med saa fortræffelige Mænd, som W. Penn og Rob. Barkley, Sværmeriets Forvildelser og Yderligheder. Tilsidst lever han i London, seende meget glad tilbage paa sit Værk, og endnu i sin efterladte skriftlige „Opmuntring" formanende til Fred og Enighed i Aanden, døer han med fuld Bevidsthed i Aaret 1691.

Om endog Fox og — som det sædvanligen gaaer — mange af hans endnu hæftigere Tilhængere mere stormede frem og reve ned, om endog deres Om-

vendelsesiver stundum udartede til strafværdig Forbrydelse, saa maa man dog ikke forglemme, at næsten den hele Hob i Begyndelsen bestod af Folk af den ringeste Classe, som bragt til at tvivle om hvad de skulde troe, og hvorledes de skulde tjene Gud, deels af Mangel paa Kundskab, deels ved de blodige Stridigheder, der herskede blandt de kirkelige Partier, hængte sig ved Mænd, som dristigen talte imod dette Uvæsen, og afholdt sig i det mindste fra Vindesyge og Umaadelighed. — to af saa mange Laster, der herskede blandt de øvrige Geistlige. Men disse fandt, at den Lærdom, som hine roeste sig af at besidde, frugtede lidet, og at ofte de meest udannede Mennesker, Soldater, Kvinder, Børn bade fyrigere og prædikede kraftigere, end de studerede Leiesvende, som skjønt de levede meget ugeistligt, dog kaldte sig Geistlige.

I Alt dette laae saameget sandt. Mange Forfulgte gjorde ved deres Standhaftighed som Martyrer stort Indtryk, saa at ofte selv Dommerne bleve afvæbnede ved de Anklagedes naturlige Veltalenhed. Ogsaa begyndte efterhaanden fortræffelige, dannede og virkelig fromme Mænd at skille Guldet fra Slaggen, og det var ganske i mange religiøse og derhos frisindede Gemytters Aand, at see Christendommens Væsen sat ikke i skolastiske Terminologier, ikke i Lærebestemmelser, som endog gik uden for den hellige Skrift, men i reen Gudhengivenhed og virksom Tro uden Grublen. Deraf kan man forklare sig dette Samfunds hurtige og store Udbredelse, som stedse rensende sig fra Udvæxterne, blev stedse blidere og mere maa-

deholdent, men derhos blev sine Grundsætninger, Sæder og Skikke tro, da det ikke lod sig vildlede ved nogenslags Forfølgelser, som rigeligen blive det til Deel. Saaledes opnaaede det tilsidst, at man anerkjendte det frit, og tilstod det den fuldkomneste Religionsfrihed. Naar dette endog gik saavidt, og gaaer den Dag i Dag, at man fritager Vennerne eller Qvækerne for Pligter, som alle øvrige Statsbörgere opfylde, tilstaaer dem ikke alene Fritagelse for alle conventionelle Hoflighedsbeviisninger, som at tage Hatten af og bukke sig, men og for Krigstjeneste og Eedsaflæggelse, og finder sig i at de dutte Folk: saa er dette i det mindste et Beviis paa, hvilken høi Tiltro de nyde med Hensyn til deres Retskaffenhed, og visseligen ikke ufortjent, da man intet Exempel har paa, at et Medlem af dette saa betydelige Samfund nogensinde er overbeviist om en Förbrydelse, eller endog er blevet henrettet, som dog kun altfor ofte har været Tilfældet, selv med saa mange Geistlige af saa mange andre Religionspartier.

Den høieste Simpelhed udmærker deres Sæder. Klædedragten er ikke underkastet Moden. Mændene bære Hatte med rund Pul, og bred nedhængende Skygge, Kjoler af en mørk Farve uden Folder og Knapper; Kvinderne have en sort Hat og grønne Skjørter. Derfor kan man altid skille Qvækeren og Qvækerinden i en Menneskevrimmel fra andre. De vide intet af Ceremoniel og Titelvæsen; hiint broderlige Du til Fremmede og Bekjendte udtrykker deres Tro paa alle Menneskers naturlige Lighed. De tale

kun lidet, men stedse sindigt og fornuftigt, koldt og roligt, endog naar de ere i Strid med en anden. Deeltagelse i offentlige Lystigheder, Skuespil, Spil for Penge, Dands og overdaadige Gjæstebud er. mod deres Grundsætninger. Hjemme leve de anstændigen, strængt sædelige, indbyrdes selskabelige, og i dannede Familier finder man Kiærlighed for Videnskaber og Kunster. Deres Hovedforretninger ere Handel og Haandværk, hvorved de roses for den allerstrængeste Redelighed og Nøiagtighed endog af dem, som ere overmaade langt fra at ville blive Qvækere.

En Skribent — Wendeborn i hans Statens og Religionens Tilstand i Storbritannien 3 D. S. 301 — der ellers viser kun altfor liden Skaansel mod Alt, hvad ham forekommer som Sværmerie, siger: „jeg kom til England, smittet med alle For„domme mod dette Folk. Jeg betragtede dem med „al den Medlidenhed, hvormed de udenlands betrag„tes af de herskende Kirker, som i from Enfoldighed „udraabe dem. Jeg var begjerlig efter selv at see „alt det, hvorved man søger at gjøre dem foragtelige „og latterlige. Men — hvor stor var ikke min For„undring, da jeg fandt dem uendelig bedre og mere „dannede efter Christendommens sande Aand end deres „Bagvaskere. Jeg misbilliger forskjellige af deres re„ligiøse Anskuelser; men hvor høiligen fortjene ikke „Qvækernes Sæder, Opdragelse, Vandel og Sinde„lag, kort deres moralske Characteer — hvor høiligen „fortjener ikke den at efterlignes og antages overalt!"

I England kunne de saameget mindre mangle

den offentlige Agtelse, da de høre til de virksomste Befordrere af alle velgjørende og almeennyttige Stiftelser og Foretagender, og have erhvervet sig saa overordentlig store Fortjenester navnligen ved Forbedringer af Hospitaler, Skoler og Fængsler. At de udmærke sig ved Retskaffenhed og Reenhed i Sæder maa vel tildeels være en Følge af den strænge Disciplin eller Kirketugt, og den vedvarende Opsigt over Medlemmernes Sæder, som i det mindste ved smag sluttede Sel...ber er muligt at udføre, skjønt ogsaa der mangen S..lisbrug maa gaae i Svang. Imidlertid kan derhos Virkningen af deres religiøse Grundsætninger ... miskjendes.

A..erede efter dette Malerie af Sæderne vil man vente, at ogsaa deres Gudsdyrkelse i Maaden er meget forskjellig fra de andre kirkelige Partiers. Da for dem Religionens Væsen er noget Indre, saa vise de megen Utilboielighed til alle udvortes Ytringer af den. De finde det vel nyttigt, og overeensstemmende med den apostoliske Kirkes Aand, at komme sammen til visse Tider, og vælge dertil Søndagen; men hverken have de Kirker, eller noget Slags Ritual. Der gives i de forskjellige Qvarterer af London sex Forsamlingssteder (Quakers Meeting-houses). Jeg besøgte det temmelig rummelige i Martins Lane, og fandt en stor Sal med to Rader bag hinanden staaende Bænke for Mands og Kvindespersoner, som kun en Gang imellem skilte fra hinanden. Disse Bænke ere af simpelt ferniseret Træ. Oppe i Enden af Salen ved Væg-

gen, ligefor Menigheden; seer man nogle ophøiede Sæder for de Ældste. I øvrigt ingen Prædikestol, intet Alter, intet Orgel, intet Billede, ikke det ringeste til Prydelse paa de hvide Vægge.

Til en bestemt Time kom Medlemmerne sammen, ikke kaldede af nogen Klokke, og satte sig ned tause og indsluttede i sig selv, med bedækket Hoved, og Øjnene fæstede paa Gulvet. Ingen Sang, ingen Lyd af en menneskelig Stemme. Man taug og ventede, at en indvortes Drift skulde opvække et Medlem, Mand eller Kvinde, og begeistre det til lydelig Tale. Halvanden Time tilbragte jeg i denne Dødsstilhed, som kun undertiden en sagte sygelig Hosten eller et Suk fra det dybe Bryst afbrød. Stedse haabede jeg da, at Munden vilde aabne sig til Tale; men forgjæves. Saaledes er det dog ikke alletider. Føler et Medlem af Menigheden sig grebet og drevet af Aandet til at tale, da staaer han op fra sin Plads og taler — snart kun enkelte Ord, snart udførligere, snart bedende, snart belærende, opmuntrende, advarende; snart over Bibelens Ord, snart fri og ubunden. Dengang var Aanden ikke kommen over nogen. Jeg forlod vel Forsamlingen, før den skiltes ad, for ikke at forfeile en anden Hensigt, jeg havde; men en Bekjendter, som havde oppebiet Enden derpaa, sagde mig, at Menigheden snart var brudt op stiltiende. Nøie kjendt med Samfundet forsikkrede han derhos, at ogsaa denne stille Tilsammenværen, denne Hvile af og til fra verdslige Forretninger, denne Selvbetragtning, dette Liv i det Oversandselige, denne ret egentlige An-

dagstime blev for mange saare oploftende og virkede velgjørende paa dem. Jo mere Legemet hvilede, desto virksommere var Aanden. Jo mindre en andens afbrydende Tale adspredte Sjælen, desto mere selvvirksom og ejendommelig blev Tanken, desto dybere Følelsen. Blev der talet, da talte Enkelte fortræffeligt; vel simpelt og ukunstlet, men i et meget ædelt Sprog, sædvanligen meget langsomt, derfor overalt hørligt og forstaaeligt. Vel var det ofte kun bibelske Talemaader uden synderlig Sammenhæng.

At Qvækerne troe at kunne undvære studerede og kirkelig-ordinerede Præster grunder sig deels derpaa, at de mene, at den kristelige Religion er i Begyndelsen udbredt i Verden vel ved fromme, men aldeles ikke ved lærddannede Skolemænd, og at det, som er nødvendigt for alle at vide i den hellige Skrift, er ogsaa uden Lærdom forstaaeligt, deels paa deres Utilbøielighed til al systematisk Behandling af Religionslæren, hvorved intet vindes. Forskriften om Daaben og Nadveren forklare de ikke ordret, men billedlig om en indvortes Gjenfødelse og Hjertets Reenselse, og om en aandelig Nydelse af Forløseren (Joh. 6, 48.). Ægteskab bliver, dog uden præstelig Vielse, som Kontract fuldbyrdet ved Vidner, og derved ukrænkeligt. Begravelser gaae for sig uden alle Ceremonier, og Gravstedet betegnes ikke ved nogen Liigsteen, hvoraf Engelskmændene holde saameget.

Den selskabelige Forfatning overholdes af et Udvalg af de ældste og meest ansete Medlemmer.

I London forsamle de sig en og vel flere

Gange ugentlig, for at beraadslaae om de almindelige Anliggender, da de staae i bestandig Brevvexling med alle Menigheder saavel udenfor, som i England, hvor jeg finder Qvækernes Antal anslaaet til 60,000. Maanedlig, derpaa ogsaa Fjerdingaarsviis, er i alle Englands Grevskaber en Sammenkomst, hvorved sædvanligen fire Affendinge afgive Beretning om Fødte, Døde og overhoved om Menighedernes Tilstand. Ogsaa Kirkedisciplinen er en Gjenstand, hvorved der tales om alle Slags Forseelser, strafværdige Medlemmer udelukkes af Menigheden, og optages igjen i Tilfælde af Anger. Hovedbøger over alle disse Forhandlinger forelægges derpaa i Mai Maaned Generalsynoden, som man kunde kalde den, i London, som Centralpunctet, til hvilken ogsaa kan appelleres fra Privatcommitteerne. Ved Pindse er just derfor her sædvanligen den største Sammenstimlen af Qvækere fra alle endog fjerne Lande, især Amerika. Ved Slutningen af denne almindelige Forsamling af Vennerne lade de udgaae et trykt Brev til samtlige Menigheder, hvori de deels historisk melde behagelige og ubehagelige Tildragelser, ogsaa vel nu og da klage over Undertrykkelser af den biskoppelige Kirke, deels formane til Standhaftighed og Enighed.

Ungdommens Opdragelse er høist fornuftig og simpel. Hovedhensigten er at lære dem at læse, regne, skrive, og vænne dem til anstændige Sæder, til Selvfornægtelse, Taushed og Flid. Religion læres egentligen ikke, men plantes ved Opmuntring og Exempel

i de ungdommelige Hjerter. Elementarskolerne skulle allerede længe have overgaaet mange andre. For den Lancasterske Læremaade viser Vennesamfundet en stor Interesse. Flere Qvækere ere ogsaa Medlemmer af Skoleforeningen. Kun faa opoffre sig til Studeringer; dog ingen til Lovkyndigheden eller Theologien. Da de, som allerede er bemærket, ikke holde af Dogmatik og lærd Skriftfortolkning, saa kan den første kun synes dem som en Videnskab, der bringer det rene aandelige Liv mere Fare end Nytte; og da de ikke knytte den guddommelige Aands Virksomhed til nogen positiv Religion, ligesaalidet som til en bestemt Tidsalder eller Folk, saa kan derfor den skolemæssige Theologie og den kirkelige Rettroenhed ikke have nogen stor Værdie for dem. Just dette gjør dem mildere i Domme end mange af Methodisterne. Lægevidenskabens Studium tillade de. Mange finde en høi Interesse i Literaturens bedste Værker. Dette har ogsaa Indflydelse paa Kvindernes Dannelse, hvis indre Liv vinder ved det ydres Stilhed, og gjør mange meget bekvemme til at holde Taler og Foredrag. Ogsaa Kunsten agtes blandt dem. Den nyligen afdøde engelske Historiemaler West hørte til dem. Man kjender jo ogsaa i Tydskland det Kobberstykke, hvorpaa en heel Qvækerfamilie — hans egen — er fremstillet i sin Eiendommelighed.

Blandt de mærkværdige Medlemmer af dette religiøse Samfund vil Wilhelm Penn (fød 1644, død 1718) blive meest uforglemmelig. Jeg haaber, at man vil gjerne dvæle endnu et Øjeblik ved ham.

Hans ved heltemodige Bedrifter i stor Anseelse staaende Fader, Admiral Penn, havde bestemt ham, som eneste Arving til hans Navn og Formue, til en glimrende Løbebane. Ogsaa havde han selv allerede tidligen udmærket sig i Oxford ved Talenter. Men ligesaa tidligen tog hans Aand en religiøs Retning, som mishagede Faderen, og bestemte ham til at sende ham til Paris for, som han haabede, at adsprede ham ved Opholdet i den store Verden. Uddannet, men ufordærvet, vendte han tilbage, og snart drev en indvortes Trang ham til Qvækernes Menighed. Hverken hans Faders Vrede, som truede med at forstøde ham, eller hans Kammeraters Spot, heller ikke de Forfølgelser, som han delte med Menigheden, kunde bringe den, da to og tyveaarige, Yngling fra den Beslutning, ganske at tilhøre den af ham saa høiligen ærede Fox's Partie. Tilsidst blev Faderen selv formildet ved den unge Begeistredes urokkelige Standhaftighed, og det Ædle i hans Hensigt; og Partiet ønskede sig til Lykke at have vundet en saa kraftig, derhos dygtig, kundskabsrig og ved sin store Veltalenhed til Kamp med Modstandere af ethvert Slags udrustede, Mand i fuldeste Livskraft. Ogsaa var det virkeligen en uendelig Vinding; thi hans Begeistring for reen virksom Christendom var langt fra alt vildt Sværmerie. Han var høist mild, tolerant og fri for theo=

logisk Sect=Aand. Maalet for hans Stræben var, om muligt at forene de ved Meninger adskilte til en stor fredelig Menighed, som hørte efter Samvittighedens Stemme og levede efter Evangeliets Forskrifter. Derpaa anvendte han Tid og Formue, og saalænge den herskende Kirkes Forfølgelser vedvarede, betragtede hele Samfundet ham som dets Middelpunkt. Hver Time paa Dagen gik man til ham; hans Huus var aldrig ledigt for Hjælpsøgende. Derved var hans, til fyrstelig Velgjørenhed tilstrækkelige, Formue dog næsten ganske udtømmet. Imidlertid skyldte Regjeringen hans Fader en stor Summa. Derfor udbad Sønnen sig en stor Landstrækning ved Delaware i Nordamerika med fuld Eiendomsret, og fik den. Jordbunden var vild, næsten ganske udyrket. Penn trak en Mængde dygtige Arbeidere derhen, forsynede dem med alle Midler og snart opblomstrede en Colonie af et lidet arbeidsomt Folk. Ikke Qvækere alene blive indbudne; den, der frygter Gud og gjør ret — af hvilket Partie han end er — er ham velkommen. Toleranceens Aand skal herske der. Hovedstedet giver han Navnet Philadelphia (Broderkjærlighed) *). Mennesker af det meest forskjellige Slags forene sig, og Jordbunden belønner deres Flid. Qvækeraanden selv bliver allerede, ved Samliv med Andre,

---

*) Man sammenligne hermed det fortræffelige Ebelingske Værk over de forenede Stater i Nordamerika. Den 4 Deel handler udelukkende om Pensylvanien.

mildere; men Penns egen Aand meddeler sig alle den nye Stats Borgere. Ogsaa lykkes det ham endeligen, skjønt ikke uden stor Vanskelighed, under Wilhelm III. Regjering at tilkjæmpe Partiet fuldkommen Religionsfrihed. I England ender han (1718) sit Liv som Privatmand, og aldeles fordringsløs, hvad ham selv angaaer; glæder han sig over at see, hvorledes det Træ, som han har plantet, forskaffer saa mange Tusinde Frugt og Skygge.

Hiint Philadelphia fandt han for 140 Aar, som en liden Flekke, og udkastede den fortræffelige Plan til Stadens Bygning. Grundet paa en høist liberal, paa Samfundets Grundsætninger bygget, og just derfor alt Slaverie ophævende, Constitution, som var hans Værk, er den udvidet til en af de største Stæder, som efter Ebelings Angivelse allerede i Aaret 1794 talte 7000 Huse og 60,000 Indvaanere. Den er tillige Culturens Hovedsæde ved Skoler, Academier og et stort Antal af de almeennyttigste Stiftelser. I den leve de meest forskjellige Religionspartier fredeligen med hinanden og dyrke Gud, som enhvers Samvittighed tilsiger det. Og alt dette har Wilhelm Penn bragt i Stand, ikke ved en Politik, beregnet paa at føre de Indfødte bag Lyset, ikke ved Vaabens Magt, ikke ved merkantil Erhvervflid, men ene og alene ved Troens, Kiærlighedens og from Virksomheds Kraft. Saaledes er det lykkedes ham at danne en Stat, der nu er en af de første blandt den nordamerikanske Fristats forenede Provindser, og han har derfor vel fortjent — heri

lykkeligere end Columbus — at Navnet paa det Land, hvis Skaber han var,

Pensylvanien,

ogsaa bringer hans til den seneste Efterverden.

Et Blik

paa Domstolene.

Sædernes Fordærvelse blandt de ringere Stænder.

Engelsk Retspleie.

Følgerne af Retsforhandlingers Offentlighed.

Sex eller tolv Mænds Domme, (Jury).

Jeg gad gjærne have lært at kjende den engelske Statsforfatning fra alle Sider. Jeg gad endog gjærne været tilstede ved Retternes offentlige Sessioner for at faae et Begreb om Retspleien. Selv ved Læsning af Dagbladene, i hvilke gives saa nøiagtig Efterretning om alle Forhandlinger, opstaaer ofte uvilkaarligen det Ønske, at man selv maatte have været Vidne dertil. Gid dog blot Tiden havde tilladt mig det! thi vanskeligt er det ikke, da Adgang staaer Enhver aaben ved Forhandlingernes almindelige Offentlighed, og kun en meget stærk Indtrængen af Nysgjerrige, ligesom stundum det snævre Rum, gjør det ofte besvær-

ligt at komme ind, eller, naar man endeligen ved en Smule Drikkepenge har banet sig Vei, et længere Ophold derinde dog bliver ubehageligt.

Allerede i Overhuset i Parlamentet er dette Tilfældet. Her er som bekjendt den øverste Domstol. Den naaer kun til Rigets første Embedsmænd, og man veed af den engelske Historie, at allerede mere end engang kronede Hoveder, som Anklagede, have maattet møde for det. Have vi ikke selv oplevet, at see en Dronning for Skranken (the bar). Lord Stor-Kantsleren (Lord High Chancellor), den Tredie efter Kongen, har Forsædet. Sædvanligen er hans Tale kort, og lyder som et Orakels Stemme. Lord Eldon, som dengang beklædede dette Embede, forekom mig at nyde almindelig Agtelse.

Ikke alene i Parlamentet, men ogsaa i den høie Cancellieret (the court of chancery), som forsamler sig i Lincolnfields-Kvarteret, sidder han som ene Dommer. Han hører Advokaterne, som her have forberedet alting skriftligt, og afsiger Dommen, fra hvilken kun Appellation til Parlamentet finder Sted. Naar den strevne Lov synes for stræng for det enkelte Tilfælde, er det ham selv tilladt, at dømme efter Billighed og efter sin Samvittigheds indvortes Stemme *). Da nu enhver Ret holdes i

*) Det maa bemærkes, at kriminelle eller Justitssager ikke forefalde for denne Ret; men næsten udelukkende Eiendomssager, navnligen Arvetrætter. Det er en Følge

Kongens Navn, og Storkantsleren ogsaa har det store Segl i Bevaring, saa har man givet ham Navn af Kongel. Samvittighedsholder (the Keeper of the Kings conscience).

I tidligere Tider pleiede virkeligen Kongerne selv at præsidere i Retten, som stedse holdtes, hvor Hoffet opholdt sig, men nu allerede i flere Hundredaar holdes i Westminster. Derfor fik denne Domstol Navnet Kongens Bænk (Kings-Bench). Neden under Kongens ledige Plads sidde Dommerne. Men just i dette, ikke langt fra Westminsterhall værende, Local er Rummet saa snævert og Tilskuernes Mængde ofte saa stor, at jeg, uden tydeligen at have hørt noget, var glad ved at kunne trænge mig ud igjen, skjønt det vilde have været interessant nok længere at betragte mange af Dommernes og Advokaternes Physiognomier, der kikkede frem under de store Parykker — og det selv uden at forstaae dem.

Foruden disse Domstole gives der endnu mange andre efter Gjenstandenes Forskjellighed, blandt hvilke

---

at det brittiske Lovgivnings-Princip, som tilsteder hver brittisk Undersaat meget mere uindskrænket Herredømme over sit eget Gods og Formue end de fleste andre Lovgivninger, og hvor endogsaa et capricieust Testamente maa respecteres, og selv et captieust ofte med megen Møie og Lovgranskning saa meget som muligt efter Bogstaven forklares, at tvivlsomme Tilfælde netop ved slige Anliggender hyppigen kunne opstaae, som ikke vel kunne høre under nogen anden Domstol end en Billigheds-Ret (court of equity).

(Overs.)

som bekjendt den geistlige, under Navnet Doctors-commons, er tillige en Skole for dem, som ville studere den borgerlige Ret. Ogsaa har naturligviis Politiet sine Sessioner i alle Stadens Kvarterer, hvor enten smaa Forseelser strax afgjøres eller den paagrebne Forbryder afleveres til de høiere Domstole. At disse talrige Domstole maae være i uophørlig Virksomhed i en Stad som London, hvor en saadan Menneskemasse er sammentrængt, lader sig allerede af sig selv formode, om man end var mindre bekjendt med især den ringere Folkeklasses sædelige Tilstand, og deres Erfaringer, som længe have anstillet Jagttagelser desangaaende. Det bekiendte Værk over Londoner-Politiet (oversat paa Tysk af Volkmann, Leipzig 1800) af Colquhoun, som selv var i lang Tid Fredsdommer, kan man ikke læse uden at blive greben af de smerteligste Følelser. Med den gyselige Oversigt over alle de hemmelige og offentlige Misgjerninger og Forbrydelser, som dagligen begaaes, forene sig desuden de sørgelige Erfaringer, som han forsikkrer at have gjort over den ringe Virkning, som de til Overmaal strænge, i enkelte Tilfælde næsten drakoniske, Love og Straffe gjøre.

Og virkeligen — naar man gaaer omkring i Londons Hovedkvarterer, naar man især om Søndagen seer sig omgiven med en saadan Mængde Mennesker, i hvis Ansigt og Holdning saa tydeligen er præget Sundhed, Velstand, aandig Dannelse, Retskaffenhed, tryg Frihedsfølelse og Ædelmod *) — kan man neppe tænke

*) Uagtet Overs. neppe vil beskyldes for meest at have havt

det mueligt, at i Omkredsen af den samme Stad tillige fandtes en utallig Mængde af de foragteligste menneskelige Væsener, en forvorpen Yngel, hos hvilken endog de sidste Spor af moralsk Sands ere forsvundne. Men man kan heller ikke undertrykke en dyb Medlidenhedsfølelse, naar man betænker, hvormange af dem uden nogen Brøde synes fra deres Fødsel at være indviede til Fordærvelsen, for at kunne synke saa dybt. Colquhoun troer, at man især af to Aarsager kan forklare sig den store Sædernes Fordærvelse, for hvilken aarligen saa mange Tusinde bemærket og ubemærket blive til Bytte, nemlig: deels af Hovedstadens umaadelige Handelscommerts, hvilken vel hæver Staten til hiin saa udmærkede Rigdoms Høide, men ogsaa medfører utallige Fristelser til alle Slags Nederdrægtigheder, deels af den over al Forestilling overhaandtagende Spillesyge, hvilken Tid, Formue, Samvittighed, ja ofte selv Livet bringes som Offer.

Gjenstanden for de allerfleste Retsforhandlinger

Øjnene aabne for Brøst og Ufuldkommenhed i England, kan han ikke just i dette Stykke stemme overeens med den ærv. Dr.; thi vist er det, at han troede paa Gaderne i London at see flere Hogarthske Carricaturer, mere af Lidenskabernes Fordærv i Menneskeansigter end paa de fleste Steder han har været; men dette ophørte at vække hans Forundring, efterat han havde bemærket den Mangfoldighed i Livets Former og Sysler, som her finder Sted. Derimod er Stolthed i Gang og Manerer eiendommelig næsten for alle Londons Indbyggere. Det kan betvivles, om man skulde undtage Tiggerne.

er virkeligen ogsaa meest Bedragerie, Tyverie, Roverie forbundet med Mord, men især den utilgiveligste af alle Forbrydelser Forfærdigelsen (forgery) eller Udgivelsen af falske Banknoter. Hvor denne er beviist, kan hverken Ungdom, eller Kjøn, eller Uerfarenhed, eller Forførelse afvende den strængeste Dom. Endnu i forrige Aar, da Sara Price, en ung Kone, som ved sin Person og sin hele Adfærd havde vakt den almindeligste Deeltagelse under sit Ophold i Fængslet i Newgate, blev dømt til Døde for Udgivelsen af falske Banknoter, hævede sig fra mere end een Side Stemmer, der indstændigen og ydmygt bade om Naade for hende. Meget høie Personer indgik med Forbøn for hende. Offentlige Blade talte høit om den Strænghed, der vistes, uagtet saamange formildende Omstændigheder. Morgen-Kroniken gjorde endnu Dagen før hendes Henrettelse et Forsøg paa at redde hende *). Alt var forgjæves. Denne Strænghed bliver ofte i nyere Tider taget i Overveielse, hvisaarsag ogsaa i Parlamentet er andra-

*) "Syv Mands- og fire Kvindes-Personer — saaledes lød Artiklen — skulle henrettes i Morgen tidligt — de Fleste, fordi de have udgivet falske Banknoter; ingen, saavidt vides, for en begaaet Forbrydelse, forenet med Vold. Vil da ingen Stemme hæve sig for dem? Kunne hans Majestæts Ministre tillade, at den offentlige Følelse saa høiligen krænkes efter alle de Erfaringer, de have havt i Parlamentet (ved Dronningens Procces). Vide de da ikke, at saa blodige Henrettelser for saadanne Forseelser kun vække Medlidenhed mod den Skyldige, istedetfor at vække Uvillie mod Forbrydelsen. — Hvor er det kristelige Sindelag, „som ikke har Lyst til Synderens Død?" o. s. v.

get paa en Forbedring i Criminallovgivningen, især siden Colquhoun saa øjensynligen har godtgjort, hvor lidet denne Strænghed hidindtil har forebygget eller formindsket Forbrydelser.

Naar den forøvrigt i England synes retfærdiggjort derved, at just i en handlende Stat Tro og Love og den meest ubetingede Agtelse for fremmed Eiendom har den allerhøieste Interesse, og at just den uforanderlige strænge Straf i dette Tilfælde dog ustridigen har noget Advarende og Afskrækkende, saa kan dog vor Følelse i det mindste ikke vænne sig dertil, at den halsstarrig-bogstavelige Udtydning af Lovens Ord ligesaa ofte frikjender den meget Strafskyldige, som den domfælder mindre Skyldige; hvorved man dog ikke maa glemme, at den Tiltalte kan giøre Regning paa den største Mildhed forsaavidt, at man ikke overseer selv den ringeste Omstændighed, som maaskee kunde redde ham, og desuden, at man gaaer høist forsigtig til Værks. Desuagtet maa Dommene ofte høiligen være os paafaldende. Naar den ene bliver frikjendt for Tiltale for at have forfalsket Portviin, fordi han kan bevise, at der i Blandingen ikke var en eneste Draabe ægte Portviin; naar overbeviste Falskmyntnere slippe, fordi Præget ikke var fuldkomment; naar den ubetydeligste Feil i Procedurens Form volder den største Forbryder Frihed for videre Tiltale; naar Børn paa 14 — 15 Aar dømmes til Døde, fordi Dødsstraf er bestemt for Tyverie; naar Søgen efter falske Guld- og Sølv-Mynter ikke er tilladt, fordi Loven taler om Kobber-

mynter — saa indseer man neppe, hvorledes man kan opoffre Lovenes Aand saa ganske for Ord og Bogstaver. Dog har ogsaa dette fundet Forsvarere, endog blandt tydske Skribenter *). Ulige mere consekvente ere de i at rose Offentligheden i de retlige Forhandlinger, og de Edsvornes Ret [Rigtigere sex eller tolv Mænds Dom]. Allerede Hume Montesquieu, De Lolme, og næsten alle de, der have reist i og skrevet om England, ansee i Særdeleshed Jury, som de for øvrigt oprindeligen have Saxerne at takke for **), som det fuld-

*) Dr. J. G. Beschorner, der døde endnu inden hans Værk udkom, hvis Titel er: Grundzüge eines Gemeinwesens, oder Betrachtung der englischen Staatsverfassung, und allgemeine Bemerkungen über England und die Engländer. 2 Bände. Leipzig 1820, havde overhoved foresat sig at dadle næsten Alt, og at fremstille hele Englands Forfatning som Affindighedsværk. Især har han troet at finde meget Stof dertil i Criminal-Lovgivningen, og i den retlige Fremgangsmaade. I Grunden er det Hele en næsten blot ordret Samling af mange Steder af Archenholz's, Wendeborns, Goedes, Colquhouns Skrifter, just derfor ogsaa ikke uinteressant, men, som mig forekommer, ofte partisk.

**) Dette har allerede Millar, Prof. i Lovkyndigheden i Glasgow, bemærket i sin historiske Udvikling af den engelske Statsforfatning (tydsk Jena 1819). Hos Wilkins i hans Angelsaxiske Love (Legibus Anglo-Saxonicis) findes den Lov af den saxiske Konge Ethelred: Habeantur conventus — et exeant Seniores duodecim thani & praefectus eum iis, et jurent super sanctuarium — qvod nollent ullum innocentem accusare, nec aliqvem noxium celare ɔ: Der bør Forsamlinger at holdes — og der bør at udgaae tolv Thaner af de Ældste tilli-

komneste for Justitsforfatningen, især mod Monarkernes Egenmægtighed, og som den engelske Frihedss sande Palladium. Intet Under, at denne Maade at dømme paa er saa almindelig, da Almeensands, Følelse, ja selv Phantasie synes i lige høi Grad at tale for denne Slags Retspleie.

Hvo kan nægte, at allerede Synet af en hoitidelig Retsforsamling er Ærefrygt indgydende selv ved det ældgamle Kostume, og at det har ved Forhandlingernes alvorlige Gang noget høist Imposant, desuden ved den spændte Forventning efter Kjendelsen, der ved et Ord gjør Udslaget over Liv eller Død, bliver tiltrækkende og opvækker Deeltagelse.

Vanskeligen kan Læsningen af Criminalacter, om de end ere nok saa interessante, frembringe en lignende Virkning. Her staaer den Anklagede i egen Person ligeoverfor Klageren, Klageren overfor Advokaten og alle overfor Overdommeren med hans Bisiddere. Man seer, hvorledes de tolv Mænd opmærksomt og besindigen opfatte i Stilhed Alt, hvad der foregaaer imellem hine, indtil det Øjeblik kommer, da man fordrer af dem den sidste Kjendelse. Saaledes som en Fortælling forholder sig til Fremstillingen ved et Drama, saaledes forholder denne offentlige retlige Actus sig til vore skrevne Processer, eller til en Inqvisition

---

gemed en Formand, og Eed at aflægge over Helligdommen — at de ingen Uskyldig ville anklage eller Skyldig fordølge.

inden lukte Døre. Foregaaer end ikke Handlingen for vore Øjne, saa see vi dog Gjerningsmanden for os. Naar allerede Nysgjerrigheden pirrer Publikum, naar den, der har forsøgt eller fuldbragt noget dumdristigt, bleven greben og bragt i Forvaring, hvilken større Tilfredsstillelse maa det finde, naar det hele Timer kan betragte ham. Hvor finder Physiognomen, hvor Menneskeiagttageren større Anledning og mere Stof? Alle Modsætninger imellem det menneskelige Sinds Følelser, Tilstand, Lidenskaber fremtræde i umiskjendelige Tegn, Miner, Gebærder og Ord. Dommerens Kulde, som — fordi han næsten kun er vant til at see Skyldige omkring sig — ikke mere skrækkes for nogen Forbrydelse; Advokatens Varme, som opbyder Alt, for om muligt at redde selv den haardt Anklagede — dernæst igjen Brøden i mangfoldige Skikkelser, som udtaler sig snart i Trods og undertrykt Forbittrelse, snart i Angst eller Anger, snart mellem Frygt og Haab i stille Hengivelse — Alt dette staaer ved en offentlig Ret levende for vore Øine *).

Saaledes virkede selv en, forholdsmæssig ubetydelig, Omstændighed paa mig i Domhuset, som af Gaden, hvori det ligger, sædvanligen kaldes Old-Baily. Det grændser tæt op til Fængselet i New-

*) Jeg troer at forskaffe mine Læsere en sand Nydelse, naar jeg henviser dem til den, mig nyligen tilhændekomne, fortræffelige Fremstilling af en saadan Rets-Session i Walter Scotts Fængslet i Edinburg (Berlin 1821, 2 Deel S. 102 følg.).

gate, foran hvis Indgang nu, som fordum i Tyburn, Dødsdomme fuldbyrdes *).

Man var just beskjæftiget med at forhøre adskillige for Tyverie anklagede Personer. Paa en Forhøining havde Lord Majoren som Overdommer Forsædet midt for et langt Bord. Ved Siden af ham sad nogle Aldermen (Raadsherrer) og kongelige Dommere; ligeoverfor Recorder eller Stads=Syndicus med nogle Skrivere; ved Siderne Sherifferne — alle i Embedskostum med sorte Kapper, tildeels Hovedet indhyllet i en Allongeparyk. Noget dybere i Værelset i en Skranke de tolv Mænd, og i Nærheden af dem Klagerne, Vidnerne og Advokaterne. De Sagsøgte staae ved et Gallerie i nogen Afstand ligeoverfor Dommerne. Den, som just bliver forhørt, staaer dem nærmere paa en Forhøining, der næsten seer ud som en Prædikestol. Jeg bemærkede paa Randen af den friske Urter; man sagde mig, at de vare aromatiske, for at hindre, at de Forhørte fik Ondt. Det Metal=Speil, som efter en nyere Reisendes Beretning ogsaa skal hænge paa den, er jeg ikke bleven vaer.

En ung, fattig=fornemt klædt, Pige stod just for Retten. Hun havde borttaget nogle Silke=Tøier af

*) Forbryderen staaer paa en Falddør. Tværbjælken af Stelladsen danner Galgen (i indskrænket Betydning!). Saasnart Strikken er lagt om Halsen og fæstet ved Bjælken, og Falddøren synker, saa er det ude med ham.

en Kiøbmands-Boutik. Anklagere og Vidner vare eenstemmige. Forhøret varede ikke længe. Corpus delicti fremlagdes. Nogle tomme Undskyldninger bleve snart afviiste. Den af Taarer kvalte Stemme, de blege Kinder, de blodløse Læber gjorde langt Vidneforhør overflødigt. Dommeren gjentog korteligen Sagens Gang. Den var saa simpel, at de Eedsvorne ikke først gik ind i et Sideværelse, som ellers pleier at skee i vigtige Tilfælde, men efter en kort Samtale med hinanden udtalte deres skyldig (Guilty), hvorpaa den Anklagede førtes bort. Til Dødsstraf var Gjenstanden alt for ubetydelig. Dommen er sandsynligviis bleven i sidste Sesſion, i hvilken dømmes i sidste Instants, Fængselsstraf. En anden Reisende fandt paa det selv samme Sted et Fruentimmer, som havde tjent sit Herskab tro i tolv Aar, men derpaa havde stjaalet noget Linned og Sølvtøi. Jury udtalte eenstemmig sit skyldig til Døden. Strax førtes hun af Politiebetjenterne gjennem en underjordisk Gang, overgaves til Fængslet i Newgate, og blev hængt faa Dage efter Dommens Afsigelse *). Hjertegribende maa det være ved Tilfælde, hvor man er i Tvivl om Udfaldet, at blande sig mellem den i Gaarden udenfor Domhuset forsamlede Folkemængde. I Begyndelsen er Samtalen høiere; man strider om Dommens sand-

*) See Omrids af en Reise til London, Amsterdam, Paris i Aaret 1807 af Archibald. Magdeburg 1821.

synlige Udfald; man frygter, man haaber. Jo længere Forhøret varer, jo længere de 12 Mænd raadslaae, desto mere Stilhed bliver der. Nogle lykkes det vel at trænge ind i Retssalen. De bringe da Tid efter anden Efterretning om Forhandlingernes Gang. Stedse begjerligere seer man efter, om Døren ikke aabnes. Kommer endeligen den Anklagede ud, saa er han strax fri, og han har vundet et Liv eller dog Friheden. Man styrter ham imøde, man omfavner ham; Fader, Moder, Slægtninge, som skjælvede for ham, trykke ham til deres Hjerte. Man fører ham derfra i Triumph. Men forkynder en dæmpet Larm, at man ikke skal see den Dømte, førend han skal træde ud af Dødens Port op paa det fatale Skafot, da griber Forfærdelse Mængden, og de, som tage nærmere Deel i hans Skjæbne, udbryde i lydelige Klager eller snige sig bort i stum Smerte. Var Forbrydelsen ikke Mord eller Voldsgjerninger, have dog Frænder og Venner den Trøst, anstændigen at turde begrave den Døde, hvortil sædvanligen Liigkister allerede staae færdige.

Alt hvad der tales i Retten: Vidnernes Udsagn, de Anklagedes Svar, Advokaternes Forsvar, optegne Hurtigskrivere (Shorthand writers), og man læser det i de næste Tidender Ord for Ord. Om Dødsstraffenes Fuldbyrdelse give de den omstændigste Efterretning; ofte aabenbare for at forstærke Utilfredsheden med Straffelovenes Strænghed, navnligen saavidt de angaae falske Banknoter. Ingen Omstændighed, som kunde røre eller vække Medliden=

hed, udelades. Saaledes læste man, da for ikke længe siden tre Banknoteforfalskere vare hængte foran Fængselet i Warwick, Dagen derpaa følgende Beretning:

„Tre Fædre ere i Gaar henrettede under de sørgeligste Omstændigheder. Aftenen i Forveien havde man tilladt deres Koner og Børn at tage Afskeed med dem. De Ulykkelige saae femten Børn omkring sig; intet af dem var over otte Aar. Synet var høist rørende. Da de kom til Retterstedet, bad den ene, at man vilde tillade ham med Tørklædet at give Tegnet, naar Falddøren skulde synke. Man tillod ham det. Strikken laae om Halsen; de sædvanlige Bønner vare endte. Han bad endnu stedse, og erklærede endeligen: at han ikke kunde døe. Hans Medskyldige paastode, at han skulde gjøre en Ende paa det. Han holdt desto fastere i Tørklædet. Endeligen rev en det ud af hans Haand, og med de Ord: vi levede som Mænd, lader os ogsaa døe som Mænd, gav han Tegnet og Falddøren sank."

Hvor rigt Stof til Eftertanke kunde jeg ikke opsamle af det, jeg saae og hørte i disse offentlige Retter, og i Særdeleshed til Sammenligning med vor Forfatning. Gjentagne Opfordringer af en tydsk Bekjendter: „dog at tilstaae, at den engelske Retspleie forskaffede Borgeren en ganske anden Sikkerhed end vor, og at Nationen i denne Offentlighed havde et Middel mere, at uddanne hos Folket Begreberne om dets Rettigheder og Pligter," førte mig endnu oftere tilbage til denne Gjenstand. Ogsaa havde vi jo selv

under det fransk-westphalske Herredømme havt en lignende Forfatning, og derved kunnet forskaffe os egne Erfaringer.

Dog, hvor Mænd af dyb Indsigt i Lovkyndighedens Studium, der ikke alene selv længe have gjort egne Jagttagelser, men ogsaa ere nøie bekjendte med Alt, hvad Historie og Erfaring have lært os om de Fortrin og Mangler, ethvert Slags Forvaltning, især Criminaljustitsens, har; — hvor Skribenter som Frankrigs Montesquieu, Tysklands Feuerbach, have givet deres Stemmer, der bør billigen den Uindviede træde tilbage. Imidlertid være det ham dog tilladt, at meddele de Betænkeligheder, som han havde at anføre mod hiin ubetingede Forsvarer af den engelske Rettergang, og hvorved han i det mindste kunde grunde noget paa egne — hvorvel i en ganske anden Henseende anstillede — Jagttagelser og selv erhvervede Erfaringer.

Først maatte jeg vel tilstaae, som ogsaa min værdige Ven, Herr Overpræsident von Vincke, allerede har gjort opmærksom paa *), „at saavel ved Retspleiens Offentlighed, som ogsaa derved, at enhver dømmes af sine Ligemænd, indgydes Mennesket Følelse for hans Menneskeværdighed og Statsborgeren Almeensands, og at overhoved derved kraftigen kan virkes paa Folkets politiske Characteer." — Jeg maatte ogsaa tilstaae, at, saavel ved at høre som og ved at

*) See hans Fremstilling af Storbritanniens indre Forvaltning. Berlin 1815.

læse det hele Forhør i de offentlige Blade, blev Folket i mangen Henseende oplyst om sine Love, og nøiere bekjendt med Handlingernes Følger, end man vel turde haabe at opnaae hos os, selv efter det gjorte Forslag, at foredrage i Skolerne et Udtog af Landslovene. Men derimod kunde man spørge, om da i England dette virkede saa øjensynligt paa Moraliteten, som man kunde haabe, og om de næsten maanedlige Advarsler fra de høie Retter have formindsket Misdædernes Antal? Den Moralitet, som blot har sit Udspring fra de borgerlige Love og Frygt for Straf, staaer stedse paa en mislig Grund. Den faaer Kraft og Liv kun, naar den hviler paa den sædelige Følelse, der boer i ethvert Menneskes Bryst, som Mennesket er sig bevidst, og som næres og rodfæstes ved ægte Religiøsitet. Det maa være afskrækkende for mangt et Tjenestetyende at vide, at der er fastsat Dødsstraf for Borttagelsen af en Sølvskee ved en Huustyv; men lyder det Bud: „Du skal ikke stjæle" stedse indvortes i Brystet, og er Tanken om den høieste Dommer, som seer det meest Skjulte, herskende, saa staaer det dog bedre til med Troskab og Redelighed.

Dertil kommer, at i det mindste betydelig meget af det, som man hører omhandlet i Retterne eller kan læse i Aviserne, aldeles ikke egner sig til at oplive den sædelige Følelse. Det kan være, at for Ex. mangt et Ægteskabsbrud forebygges derved, at de, som anklages der for eller overbevises derom, offentligen nævnes. Thi, naar ægteskabelig Utroskab fra en Kones Side rygtes, saa trækker ufeilbarligen den bedre Deel af hendes Be=

kjendte og Venner sig tilbage meget mere end vel er Tilfældet hos os; derfor ere ogsaa i Forhold til den uhyre Folkemængde Ægteskabsskilsmisseklager temmelig sjeldne. Men ganske mangle de dog aldrig; og da bliver ikke alene ved Fradragelsen af ethvert Slør, saasnart Advocaten forlanger det af Vidnerne, mangt et ufordærvet Sind bekjendt med alle Arter af de menneskelige Forvildelser, men ofte endog med Lastens hemmeligste Historie, om hvilken det uden denne Offentlighed neppe vilde have havt en Anelse. Kvæler ikke i saadanne Processer just Offentligheden især den ømme Skam-Følelse? Da de forargelige Smaaheder, som derved omtales, blive en Gjenstand for Blade, som Enhver læser, give de da ikke Letsindigheden velkomment Stof til Spot og Latter? Daarskaber maa man tugte ved at gjøre dem latterlige, og man vil undertiden derved forbedre Daaren; men bliver Synd og Skam først gjort latterlig, da er det ude med Afskyen for den. Ikke med Vittigheder og Spotterier bekjæmpede Tacitus, Persius og Juvenal, der vare Sædernes Malere og Dommere, deres Tids Laster, men med hiin ædle Vrede, der maatte ikke blot ridse og let saare Uhyret, men tilintetgjøre det med Køllešlag. Naar endeligen, saa ofte Gjenstande af dette Slags omhandles, just da Tilskuere meest trænge sig til *), saa er

---

*) Küttner fortæller, at en Dommer, der ved en saadan Proceß fandt Salen saa fuld, at man var færdig at kvæles, havde sagt, for at skaffe sig Luft;

dette sandeligen intet Beviis paa Sædelighed. Dernæst synes det mig ogsaa endnu tvivlsomt, om man bør give de tolv Mænds Dom, som Bisiddere i Retten, saa ubetinget Fortrin for Kjendelser af et Domcollegium, som har erhvervet sig Anseelse for Retskaffenhed — omtrent som den, den kongl. preussiske Kammerret alletider har havt. Ogsaa Herr v. Vincke, som i andre Henseender taler med den høieste Agtelse om den engelske Forfatning, er af denne Mening. „Jeg bekjender" — siger han — „efter den Anskuelse, jeg har faaet i England om Jurys Fremfærd i civile og kriminelle Sager, at jeg meget snarere vilde underkaste mig en preussisk Domstols Kjendelse over mit Liv og Eiendom end en britisk Dommer med tolv Bisiddere; at denne Form synes mig upassende for den nærværende Cultur-Til-

---

Ladies! you may go home again; the bawdy trial does not come on till to morrow. (Ladies! gaae kun hjem igjen; det smudsige Forhør begynder først i Morgen). (Dr. Niemeyer).

Jeg veed ikke, hvor undskyldeligt det var for Küttner, men saare undskyldeligt havde det været for den ærv. Dr., om han tog Fruentimmer, af dette Slags Nysgjerrighed besjælede, og af Dommeren saaledes tiltalte, for ærlige og anstændige Damer. Det er vist, at han vilde have gjenkjendt mange af dem Kl. mellem 8 og 9 ved Gaslygterne i Cheapside, hvis han havde lagt Mærke til dem; men det forstaaer sig at de see meget pæne og anstændige ud om Formiddagen og kunne da af den mindre Skarpseende let forvexles med en ganske forskjellig Klasse af Kvindekjønnet.

(Overs.)

stand i en Stat, hvor videnskabelig Forberedelse, Duelighed og ubestikkelig Redelighed fordres af Dommerne, der sikkres ved forholdsmæssigt Indkomme, Prøvelse og Control, og hvor fortsatte Instantser give Beskyttelse mod deres Vildfarelser."

Virkeligen er det ikke let at indsee, hvi der monne være at forudsætte større Sandhedskjærlighed, Upartiskhed og Redelighed hos en eedsvoren Ret end hos enhver anden, som i det mindste ved rigtig Opfattelse af de foreliggende Tilfælde, ved Modenhed i Domme, ved Rolighed og Sindighed letteligen kan overgaae en Jury, bestod denne end af de redeligste Mænd. Der gives jo heller ikke i vore Retter en eneste afgjørende Stemme, og enhver Dommer maa jo frygte at have i de øvrige Medlemmer strænge Jagttagere af hans Forhold. Misbrug, Overilelser, Menneskelige Svagheder, Persons Anseelse ville vel ikke heller her udeblive. Men er dette ikke ogsaa Tilfældet i England? Viser ikke dette Mængden af de tildeels høist paafaldende Exempler, som Archenholz, og endnu nyligen efter ham Beschorner har samlet? Hvor meget forskjellige ere ikke disse fra Fru von Staëls Paastand: „at man i hundrede Aar intet Exempel havde paa, at et Menneskes Uskyldighed var bleven erkjendt for sildig, da — som hun deklamatorisk sætter til — en fri Stats Borgere besad en saa høi Grad af sund Menneskeforstand og saamegen Samvittighedsfuldhed, at de ved disse Fakler aldrig toge feil." Just Persons Anseelse i bogstavelig Forstand, som er eien=

dommelig for den offentlige Retspleie — skulde den ikke have en, skjønt ofte ubevidst, Indflydelse paa Stemningen til at skjærpe eller formilde Dommen? Man har vel sagt, „at de tolv Mænds Kjendelse ikke grundede sig paa en kold Bedømmen, Slutten, Sammenligning, Combineren, den var ligesom en, Naturen aftvungen, Stemme. Men i Naturen var der mere Sandhed, end i det, som først maatte gaae igjennem Begreber, som Vildfarelsen saa let forvirrede." Men naar man veed, hvor let denne formeente Sandhedsinstinkt vildleder, saa kunde Sagen neppe forsvares slettere, da den Evne at erkjende Erfaringsgjenstande, og komme til Sandsynlighed eller Vished om Kjendsgjerninger og Begivenheder, om ikke ganske, saa dog fortrinligen ligger i Forstanden. Man har roest det, „at ikke blot Vidnernes Udsagn, men ogsaa den Sagsøgtes Tone, Mine, Forlegenhed og hele Holdning virkede paa Jury *)." Men kan end alt dette bestemme deres Overbeviisning, borger det da ogsaa for denne Overbeviisnings absolute Rigtighed **).

*) Saaledes betragter Canard Sagen i det med philosophisk Aand skrevne Priisskrift: Midler til at forfuldkomne Jury. 1802.

**) Saaledes meente Prugnón, da der i Aaret 1791 i Nationalforsamlingen debatteredes over Indførelsen af Jury: „er det tilstrækkeligt, at de Eedsvorne troe den Anklagede strafskyldig, eller skal Forbrydelsen bevises? Ved at forlade sig paa den øjeblikkelige Følelse kunne de Eedsvorne sige, at de troede den Anklagede strafskyldig; men behøves der ikke flere lov-

Den retskafne og besindige Mand, der som Medlem af en Ret med Bisiddere eller et Domcollegium skal give sin Mening tilkjende over omhyggelig førte Criminalacter, betragter kun Gjerningen og de Omstændigheder, under hvilke den blev begaaet, fra alle Sider. Personerne ere ham aldeles fremmede. Ham bestikker ikke Uskyldighedens saa ofte bedragelige Stemme, intet smægtende om Medlidenhed bedende Øje, intet Udtryk af indvortes Rolighed eller Urolighed. Den Skyldiges Skjønhed beder ikke om Skaansel for den beviste Brøde, og Mangel paa udvortes Ynde gjør ikke ligegyldig mod Uskyldigheden. I Retten i Old Baily har man meer end engang kastet Skarn paa afviiste Anklagere, ikke fordi de havde Uret, men fordi de havde draget yndige Tyvekvinder for Retten, som gjorde Indtryk paa Dommernes Hjerte, og i hvis Skjæbne Tilskuernes Sandselighed tog Deel. Det er et stort Spørgsmaal, om saa mange Stemmer havde hævet sig for Sara Price, havde ikke ogsaa hendes Udvortes vakt saa stor Deeltagelse. Enhver gribe i sin egen Barm, om aldrig Personligheder hos ham ere et Motiv til at bevilge eller afslaae, undskylde eller fordømme.

Har Dommeren det ikke ogsaa overhoved i sin Magt at stemme Gemytterne? Er Fremstillingen af

---

lige Beviser for at erklære en Borger strafskyldig, bliver alt tom Gisning, og Menneskers Ære og Liv drages altsaa for Gisningernes Domstol."

de Kjendsgjerninger, over hvilke Jury skal afgive Dom, kort, og blive de formildende eller graverende Omstændigheder udhævede af ham med virkelig eller kunstlet Veltalenhed — ikke letteligen vil den i sin Dom afvige derfra. Er Foredraget meget langt — hvilket det ofte som Resultat af maaskee flere Maaneders Undersøgelse maa være — hvor snart trættes da ikke Opmærksomheden, og den, som af de tolv Mænd taler bedst og forstaaer at behandle Mennesker, leder dog til Slutning Stemmerne *). Jeg erindrer endnu meget levende lignende Erfaringer, som jeg selv havde Leilighed at gjøre, da mine Medborgeres Tillid i Aaret 1800 overdrog mig Bestyrelsen af Stadens Fattigvæsen, som dengang behøvede en radikal Forbedring, hvortil jeg paa mine tidligere Reiser, ved nærmere Beskuelse af de fortræffelige Fattigstiftelser i Hamburg og Kiel, havde erhvervet mig nogle Kundskaber. En skjøn Begeistring greb et ikke ringe Antal patriotiske Mænd af alle Klasser. Enhver var

*) De med ligesaamegen philosophisk Aand som dyb Sagkundskab skrevne: „Betragtninger over de Eedsvornes Ret af Feuerbach, (Landshut 1813), hvilke strax fulgtes af den sammes Betragtninger over den offentlige og mundtlige Retspleie (Giessen 1821) indeholde ustridigen, ogsaa for den Uindviede, det meest belærende, som kan siges over den Gjenstand. Da man nu ogsaa i de preussiske Rhinprovindser har beholdt denne Procesmaade med visse Modificationer, saa har den i det mindste for en Deel af vore Landsmænd en vedvarende Interesse. En til 1819 fuldstændig Literatur finder man i Mittermairs offentlige, mundtlige Strafretspleie og de Eedsvornes Ret. Landshut 1819.

rede til Raad og Daad. Forhen var Prøvelsen angaaende de Hjælpbehøvende eller Hjælpsøgende ofte bleven foretaget høist flygtigt. Utidig Medlidenhed og ensidige Anbefalinger gjorde Udslaget, og den undseelige Fattige blev kun altfor ofte overseet. Nu kom man overeens om, at inddele Staden i Kvarterer og Afdelinger, og i enhver af dem ansattes et Antal af Opsyns- og Tilsynsmænd, hvilke i Forening skulde undersøge enhvers Trang. Sagen vandt synlig; Gangen blev fastere og sikrere. Men hvor klart blev det ogsaa her, hvorlidet de Fleste med den bedste Villie egnede sig til en ret streng Prøvelse. Ofte hævede Umuligheden af Opsættelse den Modsigelse, der ellers sikkert havde fundet Sted. Man gav efter for at komme til Ende dermed. Selv fortræffelige Medlemmer bevægede snart Tilbøielighed, snart Fordom, Hensigter, Lidenskab. Den, der med Varme kunde tale for de Fattige i sit Distrikt, den, som havde Talent til at fremsætte deres Stilling i et levende rørende Malerie for Forsamlingens Øjne, fandt dog lettere Gehør. Den, som ofte var langt bedre underrettet, fordi han med koldere Blod havde undersøgt, traadte tilbage, enten bragt til at tie af den mere veltalende, eller overstemt af Skrigere, og saa var det dog til Slutning en Lykke, at Stemmerne ikke taltes, men Communens Mening ledede af nogle Faa, der upartisk traadte imellem de Stridende. Lignende Erfaringer har man ogsaa gjort i de faa Aar, da Eedsvornes Retter ved en fremmed Lov bleve os paatvungne. Og ligesaalidet forkortede de stedse, som man

ventede, Procesſerne (hvilket heller ikke er Tilfældet i England), ſom de forringede Omkoſtningerne. Thi Forberedelſerne, førend det kommer til Jurys Kjendelſe, udfordre ogſaa der ofte den ſtørſte Tids- og Pengeſpilde.

Dog nok, maaſkee allerede formeget over denne Gjenſtand! —

De engelſke Univerſiteter.

At Storbritanniens Høiſkoler vel have den almindelige Beſtemmelſe — de Studerendes høiere videnſkabelige Dannelſe — tilfælleds med de tyſke, iſær de Ikkekatolſke, men i øvrigt ere høiſt forſkjellige fra dem i deres Forfatning, tør jeg forudſætte ſom bekjendt hos en Deel af mine Læſere. Den, ſom har læſt de hver Mand bekjendte, ſkjønt hinanden ofte modſigende, Skrifter af Wendeborn, Küttner, Goede, Meiners derover, eller har dem ved Haanden, ham vil jeg neppe være iſtand til at ſige noget Nyt derom.

Imidlertid har jeg ofte mærket, at denne Forſkjel kun i de almindeligſte Træk foreſvæver endog de Lærde, uden at det Eiendommelige ved de brittiſke Univerſiteter er blevet dem klart. Da jeg kun lærte Oxford og Cambridge nærmere at kjende, ſaa vil Talen egentligen kun være om de engelſke. Thi Dublin i Irland, ligeſom Edinburgh, Glasgow og Aberdeen i Skotland ere igjen an-

derledes formede, og de sidste have langt større Lighed med de tydske.

Jeg haaber, at en saa meget muligt sammentrængt Fremstilling vil være velkommen ikke blot for Akademikere, da Universiteter ere Stiftelser, for hvilke alle dannede Stats-Borgere, Fædre, ja endog Mødre billigen vise den meest levende Deeltagelse. Desuden have de i vore *rørige* Tider meget ofte afgivet Stof til Underholdning og Strid; den offentlige Mening har om dem givet sin Stemme, vel meget ulige, men dog lydeligere end nogensinde tilforn, ja man har vel hist og her meent, at alle de tydske Universiteters Brøster ville blive afhjulpne, naar man kunde omforme dem efter de *engelske*. Saa meget mere vil man vente af en *gammel Akademicus*, at han fortrinligen vilde hellige disse Institutter sin Opmærksomhed. Lige langt fra ubetinget at beundre eller at dadle det *Fremmede* eller det *Indenlandske*, har han gjort sig Umag for at sammenligne det upartisk. Ogsaa ved Meddelelsen af Resultatet skal det Maadehold lede ham, som han tilstaaer just at have savnet hos mange Skribenter.

Vi kaste *først* et Blik paa *det Almindelige*, paa *Disciplinen*, den *literaire* og *politiske Forfatning*, saaledes som den med ringe Forskjel i *Oxford* og *Cambridge* fremstiller sig for Jagttageren. Naar vi da have foretaget en Gang igjennem disse Musernes mærkværdige Sæder, og have forskaffet os et tydeligt Billede af deres Ydre og Indre, saa ville nogle Meddelelser over

mit derværende Ophold ved begge vinde i Klarhed, maaskee ogsaa i Interesse.

I.

Begge Universiteters almindelige Forfatning overhoved, og de Stiftelser og Collegier, hvoraf de bestaae, i Særdeleshed.

Umiskjendeligen bærer den hele, begge hine lærde Instituters saa eiendommelige, Forfatning Præget af deres Stifters Aand, saavel som Tidens, fra hvilken de stamme. Alt hænger deri paa det nøieste sammen med kirkelige og religiøse Øjemeed *).

Ligesom i alle katholske Lande, troede man og i England, hvor ligeledes det romersk-hierarkiske System allerede meget tidligen havde uddannet sig, at man ikke bedre kunde befordre det paa nogen anden Maade end ved Stiftelser, i hvilke et Antal af unge Mænd ganske helligede sig det theologiske Studium eller regelmæssige Andagtsøvelser, for derved enten at forbe-

---

*) Sædvanligen bliver den store Alfred i det niende Hundredaar nævnet som Stifter af Oxford. Imidlertid taber Historien sig her i dunkle og utilforladelige Sagn. Vist er det, at Underviisningsanstalter existerede snart efter Christendommens Indførelse paa begge Steder, førend man endnu havde tænkt paa et Universitet i den hos os brugelige Betydning af Ordet.

rede sig til geistlige Embeder, eller unddrage sig fra Verden og hengive sig til det asketiske Liv. Dog vare de egentlige Collegier, som deels stiftedes af rige Privatmænd, deels af Konger og Dronninger, deri forskjellige fra andre sædvanlige Klostere, at i det mindste de fleste af dem strax i Begyndelsen havde en videnskabelig Tendents, og at Skolehold og Læreforedrag ikke egentligen laae i deres Plan. Men fra det tolvte eller trettende Hundredaar havde Begrebet om Universiteter allerede udvidet sig derhen, at man valgte Lærere i Videnskaberne ikke blot af Geistlige, og ikke indskrænkede Læregjenstandene til theologiske, at meget mere, foruden de almindelige lingvistiske og philosophiske Forberedelses-Kundskaber, ogsaa Lovkyndighed og Lægevidenskab foredroges. Men Lærerne selv erholdt af Pavrer, Keisere, Konger og Stæder store Privilegier, hvorved de efterhaanden dannede sig til en for sig bestaaende Korporation, fra hvilken allerede førend Reformationen de lærdeste Mænd og Skribenter i alle Fag ere udgangne *).

Den overordentlige Tilgang af Lærlinge til de berømte Mænds Læreskole medførte imidlertid alle de Onder, som ere uadskillelige fra et stort Antal unge Menneskers frie Samliv i de Aar, da alle Drifter vaagne, og alle Lidenskaber voldsomt bryde frem **).

*) Som bekjendt er C. E. Bulæi Pariser Universitetets Historie paa Latin 1666 VI Vol. Fol. Hovedværket i denne Materie.

**) Den, som vil gjøre sig et Begreb om det akademiske

Disse Onder søgte man derved at afhjælpe, at man, istedetfor at overlade Studenterne til en toilesløs Frihed uden nogen ledende Opsigt, skilte dem ad i mindre Selskaber, forskaffede dem Kost og Bolig i store Bygninger, som nu fik Navn af Collegier, doterede disse rigeligen, og forbandt med Opholdet deri Fordele, som maatte gjøre det høist onskeligt. Saadanne gaves der allerede i de ældste Universitets-Stæder, Salerno, Bologna, Paris *), men intetsteds viste Liberaliteten i deres Stiftelse og Udstyrelse sig større end i England, navnligen i Oxford og Cambridge.

Collegierne i begge disse just derved berømte Stæder danne nu egentligen, naar man betragter dem som Dele af et stort Hele, Universitetet.

Deres Overhoveder, saavel som alle Medlem-

Liv og Sæder i det 13—15 Hundredaar, behøver kun at læse Meiners „Vergleichung des Mittelalters," men især Sammes „Geschichte der Entstehung und Entwickelung der höheren Schulen unsers Erdtheiles" (Göttingen 1802 — 5. 4 Bind). Neppe vil han da endnu paastaae, at det er blevet værre paa Universiteterne. Man sammenligne hermed det, som allerede forhen er omtalt i første Deel.

*) De Stipendier, som Lærere eller Lærlinge fik i disse Stiftelser, kaldte man Burser. „Stipendium kaldes bursa; de, som modtage Stipendium eller hine Penge, kaldes bursarii, — og socii, som ere med hinanden i Selskab, leve sammen, blive sammen — som de engelske Fellows —. Lannoius i det kongelige Navarriske Gymnasiums Historie paa Latin. Paris 1677.

mer, der have en Værdighed eller Grad, hvad enten de hede Fellows, Magistre eller Doctoret, have samtlige Sæde og Stemme i det store Raad eller i Convocationen, som man kalder den i Oxford; de enkelte Collegiers Deputerede udgjøre det mindre Raad. Det bestaaer altsaa ikke blot af Professorer, men de høre kun dertil, forsaavidt de ere Medlemmer af et Collegium, eller have en akademisk Værdighed. Den fuldstændige Convocation kan vel bestaae af tusinde Medlemmer. Men da dette aldrig er tilstede, saa er et Udvalg tilstrækkeligt til at fatte en Beslutning. Selv til at uddele de sædvanlige Grader eller foreslaae dertil er i Oxford allerede en Forsamling af 16 — 20 Personer bemyndiget. Man kalder den Congregationen, men i Cambridge derimod Caput, som kun bestaaer af sex Personer.

Uagtet mange Afvigelser forresten i Forfatning og Benævnelser har hvert Universitet en af det selv valgt Kanzler og en High-Steward eller Overforvalter. Begge ere altid Personer af første Rang i Riget, ligesom endnu Rectorerne ved mange tyske Universiteter. Det ere Ærespøster uden Forretninger.

Kanzlerens Repræsentant og egentlige Forretningsmand er Vice-Kanzleren, som hiin udvælger aarligen af Collegiernes Overhoveder. Han er, som Prorectoren hos os, Universitetets stedse værende Overhoved, leder som Præsident alle Forret-

ninger i Convocationerne eller i Senatet, har ogsaa i Ting, der ikke ere af saa stor Vigtighed, at de kunne komme for de egentlige Domstole, en egen Jurisdiction, som selv Borgere ere underkastede, forsaavidt de komme i Berørelse med Universitetet. Foruden fire Assistenter (Pro-Vicekanzlere) staae de tvende Proctorer ham nærmest, dem igjen Proproctorerne. Hine vælges ligeledes aarligen af Doctorerne og Magistrene, overholde den offentlige Sædelighed, og procedere paa Stedet, kunne fængsle, visitere Vertshusene og bortfjerne mistænkelige Personer. Blandt de sex Pedeller (Beadles) ere tre graduerede, Magistre eller Doctorer, og føre derfor Navnet af Esquire-Beadles; tre andre ere ustuderede, og hede Yeomen-Beadles. Underordnet er Stavbæreren (Verger), der som et Slags Underpedel maa paasee Orden og Roligbed.

Dette fornævnte Personale af offentlige Embedsmænd gaaer ved høitidelige Optog stedse foran. Vergeren med Staven (the maze) anfører Toget. Ham følge Pedellerne med gyldne og sølverne Sceptere, disse Vice-Kanzleren. Til ham slutte sig Proctorerne og Collegiernes Overhoveder, alle i Costum efter det Embede, enhver beklæder.

Under Convocationen eller Senatet, fra hvis Forsamlinger Vice-Kanzleren begge Proctorerne og Registratoren aldrig maae udeblive, staae alle Universitetets Medlemmer, men

ethvert Collegium nærmest under sit Overhoved.

Disciplinen er streng og consekvent, og haandhæver en meget uindskrænket Magt. Den formaaer vel ligesaalidet her, som paa tydske Universiteter, at forebygge alle Excesser og lovstridige Handlinger; imidlertid gaaer den dog for den meste en langt sikkrere Gang, nøiagtig efter den bestaaende Lov, og strækker sig endog til Stadens Borgere (Townsmen), forsaavidt som disse give Anledning til at Loven krænkes. I dette Tilfælde kan en Borger, som taaler Drikkelag, Rolighed forstyrrende Larm og Usædeligheder i sit Huus, letteligen miste al Næring, saasnart Vicekanzleren finder det gavnligt for det Hele. Saaledes blev der, just da jeg opholdt mig i Oxford, offentligen bekjendtgjort, at en Hesteudleier suspenderedes, fordi han havde leiet de Studerende et let, farligt, derfor ogsaa ved Lovene forbudet Kjøretøi (a Ghig), og man forsikkrede mig, at dette var uigjenkaldeligt. De lempeligere Straffe for Krænkelse af Orden fra de Studerendes Side ere Tilvæxt i skriftlige Øvelser. Gjentagne Forseelser have snart Forviisning fra Collegiet til Følge, som man (ligesom hos os) enten ved Slutningen af en Læsetime indklæder i Raad ikke at komme tilbage (Consilium abeundi), eller i slemmere Tilfælde endog vel bekjendtgjør offentligen. Dermed er da Tabet af alle saa betydelige Fordele og Rettigheder forbundet. Allerede Nægtelsen af en akademisk Grad, eller Opsættelse i at meddele den, har de smerteligste Følger.

Hvis nu de engelske Universiteter saavidt ere vore temmelig lignende, især naar man tænker sig disse i deres gamle Forfatning og med alle deres forrige Rettigheder, ere de dog langt mere uafhængige af Regjeringen, og der finder en langt større Forskjel Sted i det hele Foredrags- og Studere-Væsen. Hos os ere Professorernes Forelæsninger Hovedsagen, der ere de næsten kun en Bisag.

Har en ung Studerende forladt en Hovedskole (for Ex. Eton, Westminster, Harrow, o. s. v.) og vil han nu besøge Oxford eller Cambridge, saa træder han ind i et af Collegierne, og bliver deri, naar han erholder Stipendier, Scholar, Exhibitioner, ogsaa vel Servitor; men lever han af sin egen Formue Nobleman, Gentleman-Commoner eller Commoner. Navnet Student bruges kun i eet Collegium (Christ-Church) istedetfor Fellow, og betegner de ordentlige Medlemmer. I Collegiet kan enhver være tre til fire Aar uden at høre akademiske Forelæsninger. Han finder nemlig i ethvert flere Lærere (Tutors), der deels give et større eller mindre Antal Privat-Underviisning, deels lede deres Privatstudier. Disse Studier bestaae for det meste i Fortsættelse af Skolevidenskaberne, fornemmeligen i Læsning af de græske og latinske Skribenter, eller i det, som i England kaldes klassisk Lærdom. De færreste tænke i denne Periode paa et bestemt Fag, som de ville studere, og Gangen i Uddannelsen er fuldkommen den samme for de Geistlige, Jurister og Medicinere.

Professorernes Forelæsninger blive nu imellemstunder besøgte, naar enhver har bestemt sig til hvad han vil være; dog hverken af alle, og heller ikke meget regelmæssigt. Læremethoden kan heller slet ikke sammenlignes med vor; mange Forelæsninger bestaae hele Aaret igjennem kun af omtrent 20 Timer, andre af dobbelt saa mange. Den berømte Professor i Historien Dodwell havde i tre Aar læst 20 Timer. Om egentlige Lære-Cursus kan ikke være Tale, ligesaalidet om fire Fakulteter. Mangen Studerende afgaaer fra Universitetet uden endnu bestemt at vide, om han vil være Theolog eller Jurist. Den berømte Læge, Dr. Willis, som havde den afdøde Konge i Kuur, var forhen en Geistlig.

Man inddeler Professoraterne i Kongelige og Ikkekongelige eller Stiftelses-Professorater. Kongen udnævner kun een Professor for hvert Fag, navnligen for Theologie, Lovkyndighed, Lægevidenskab, det hebraiske Sprog, det græske Sprog og Naturhistorie. Alle øvrige Pladser ere stiftede og doterede af private Personer, og føre da sædvanligen Stifternes Navne. Saaledes gives der i Oxford et Margarethe-Professorat i Theologien, som i ældre Tider var stiftet af Margarethe af Richmond, Henrik den VII. Moder; dernæst et Camdensk Professorat i den gamle Historie, stiftet af William Camden, og et Laudiansk arabisk Profes-

forat, stiftet af Erkebiskoppen af Canterbury W. Laud. Det samme er Tilfældet i Cambridge. Paa en Væddekamp imellem Professorerne er ikke at tænke. De ere enten de eneste i deres Fag, eller spørge kun lidet om man hører dem eller ikke. Dog blive Forelæsningerne betalte, og man veed her ikke af nogen Fritagelse derfor.

Betragter man nu den engelske Universitets-forfatning fra den literaire Standpunct, saa er det af det forhen bemærkede indlysende, hvormeget de, endogsaa fra denne Side betragtede, ere forskjellige fra vore. Efter Lections-Cataloger vilde man forgjæves spørge; de hos os sædvanlige ville der gjøre det besynderligste Indtryk. Meget deri vilde neppe blive forstaaet; thi hvor ganske anderledes er ikke Studeringernes Gang! Der veed man intet af særskilte Forelæsninger over enkelte Dele af Philosophie, Theologie, Lovkyndighed og deres Hjælpevidenskaber. Hvor ringe Værd sætter man ikke overhoved saavel paa den systematiske Behandlingsmaade, som paa en vis Universal-Viden. Den unge Studerendes fortsatte Dannelse efter Skoletiden, den Retning, som man giver hans Aand — den er ganske i Hænderne paa en Instor eller et Par Lærere, til hvem Collegiets Hoved overgiver de Indtrædende. Af disse faae de paa deres Værelser i tre til fire Aar Underviisning med andre dem i Kundskaber lige, uden stræng Regelmæssighed i Timer, imod et meget anseeligt Honorar; de læse gamle Autorer, give sig og vel af med noget Philosophie, Mathematik og Physik. Man hjælper dem,

opgiver dem Pensa, repeterer med dem, eller lader sig give Regnskab for det, hvad de have læst og udarbeidet. At de Dovne ved denne Fremgangsmaade maae blive tilbage, er aabenbart. Flere engelske Skribenter, som selv levede paa saadanne Collegier, have yttret, at man ofte maatte være tilfreds, naar der ikke paa Universitetet — hvad hos os sandeligen ofte er Tilfældet — glemmes hvad der er lært i Skolen, da det kommer saameget an paa, ikke alene om Tutores ere Underviisningen voxne, men fremfor alt, om de troligen og samvittighedsfuldt forrette deres Embede, og om Overhovedet har Anseelse og Driftighed nok at holde dem dertil. Thi der fattes ikke Exempler paa, at hele Underviisningen i et heelt akademisk Aar indskrænker sig til en eneste Time om Dagen, naar man vil regne efter, og at den i det mindste lider meget ved Afbrydelser. Da desuden de Fordringer, man gjør, naar nogen søger Embeder, ere yderst moderate, saa bortfalder ogsaa fra denne Side en Spore, der hos os ogsaa virker paa saadanne, hos hvem man ikke kan gjøre Regning paa sand Interesse for Videnskaberne. Naar derfor, uagtet denne mangelfulde Forfatning, mange dog udmærke sig ved ægte Lærdom, saa er denne Fortjeneste uſtridigen mere at tilskrive deres egen Anstrængelse end deres literaire Opdragelse. For iøvrigt at have noget Opsigt med de Studerende med Hensyn til Anvendelsen af deres Tid, blive henimod Slutningen af L e c t i o n s m a a n e d e r n e som kaldes terms, P r ø v e r anstillede, ved hvilke de maae aflægge Regnskab for, hvilke Skribenter de have læst,

og hvad de overhoved have bestilt. Ligesaa befordre de udsatte Præmier af alle Slags Kappelysten. Efter et firaarigt Ophold kunne Akademikerne tage Baccalaurei-Graden, som er den ringeste; en Disputation holdes vel, men varer meget kort og besøges af Faa. Denne Grad skaffer endnu ingen Stemme i Senatet. Denne følger snart Magisters, endnu senere Doctors-Graden. En engelsk Magister er intet mindre end Professoren underordnet.

Saavidt om de engelske Universiteter, forsaavidt de maae betragtes som en selvstændig Forening af lærde Institutter, og allerede fra denne Synspunct maae ansees som Corporationer, der ere af største Vigtighed for Videnskaberne, for Kirken, ja selv for Staten. Nu ville vi kaste et Blik paa hine enkelte Stiftelser, som igjen ret egentligen danne smaa af hinanden aldeles uafhængige Stater i den store Universitetsstat, og hvorved den engelske Universitetsforfatning i det væsentligste er forskjellig fra den tyske, fornemmeligen den protestantiske.

Af saadanne Stiftelser, der bestaae ved sig selv, og ere bundne til bestemte Localer, har Oxford fire og tyve, blandt hvilke nitten have Navn af Collegier, men fem andre, som ikke have nogen faste Pladse for Fellows, føre Navn af Haller. Cambridge tæller tolv Collegier og fem Haller.

Enhver af disse Stiftelser har et eget Overhoved, som i nogle kaldes Master, i andre Rector, Provst, atter i andre Ephor (Guardian), Præsident, Principal, eftersom Stifterne have forordnet det. Valget er i Medlemmernes Hænder, og kun Dechanten i Christ-Church-Collegiet, det største af alle, udnævnes af Kongen. Statuterne bestemme den indvortes Forfatning. Den er i ethvert forskjellig, dog i mange Hovedstykker lignende. Til at overholde disse, og jævne Tvistigheder mellem Overhovedet og Medlemmerne, ere Visitatorer bestemte, for størstedelen valgte af Bisköppernes Chor. Deres Mellemkomst er dog yderst sjælden og høist liberal. Af Overmænds smaalige Stræben efter at ville regjere alt, veed man i England intet. Overhovedernes Indkomster ere tildeels meget betydelige. Deres Stilling syntes mig fra flere Sider høist behagelig.

De fornemste Medlemmer have Navnet Fellows (socii). Deres Pladser ere ved Stiftelsen bundne enten til visse Familier eller Grevskaber, eller afhænge af de Øvriges Valg, naar en Plads bliver ledig. De besættes, naar de Paagjeldende ikke frasige sig dem, ligesom Canonicater eller Conventualpladse, for Livstid. Bolig, Kost, Opvartning, alt leverer Collegiet. Indkomsterne ere meget forskjellige, og stige fra 50 til 180 Pund, altsaa fra to Hundrede til tusinde Daler. Efter et siraarigt Ophold i Collegiet binder intet dem. Saalænge de ere ugivte — thi det er i faa Collegier kun Enkelte

tilladt — og ikke modtage noget Præstekald, hvoraf ethvert Collegium har mange at bortgive, saa kunne de leve, hvor de ville, og deres Indkomster følge dem overalt. Selv med nogle Præstekald ere de endog forbundne. Nogle i Stiftelsen boende Fellows besørge tillige mange almindelige Forretninger, Forvaltninger og Overopsyn: som Præster ved Capellet, som Bibliothekarer, eller mere oeconomiske Sysler, ligesom i Klosterne. At det er overdraget to eller flere som Tutorer at lede de Studerendes Underviisning og Privatarbeider, er allerede bemærket. Forresten have de Fleste deres Tid til fri Raadighed, og de kunne ogsaa i denne Henseende fuldkommen betragtes som Canonici.

Foruden disse Fellows høre endnu til Collegiernes Personale underordnede Medlemmer, under Navn af Demies (halve Fellows), saaledes som ogsaa de allerede nævnte Scholars, Exhibitioners og Servitors, der ere mere at betragte som Stipendiarer, tildeels endog ere forbundne at gjøre allehaande Tjeneste, men som dog samtlige have det Haab, engang at kunne blive Fellows. At der derfor ikke fattes Kokke, Kjeldermestere, Dørvogtere, Opvartere forstaaer sig. Deres Pladser ere for det meste Forsørgelser for Livstid.

Antallet paa de til Stiftelsen hørende, ganske af den afhængige, Medlemmer staaer fast, og er ligesom Stiftelserne selv forskjelligt, eftersom de ere bedre eller slettere doterede. Thi nogle ere rige og have fyrstelige Besiddelser; andre, som Localet ogsaa alle=

rede antyder, ere ulige mere indskrænkede. Det ringeste Antal af Fellows er 12, det stiger i nogle Stiftelser til 50, 70, i Christ-Church indtil 101. Saa mange Slag slaaer ogsaa hver Aften efter 9 det store Taarnuhr. Ligesaa forskjelligt er Antallet paa Scholars o. s. v., ligesom paa det hele Personal, som i den største Stiftelse regnes til 135. Af Fellows tæller man efter de sikkreste Angivelser i Oxford 590, i Cambridge 409; det samtlige til Collegierne hørende Personal angives mellem 11 og 1200.

I disse saaledes organiserede klosterlige Instituter ere de nu fordelte, der efter vor Udtryksmaade besøge Universitetet som Studenter. Rangs-Forskjel iagttages her mere, end man skulde vente. Den første Rang indtage Adelsmændene (Noblemen), unge Pairer eller Sønner af Pairer; den anden Sønner af meget velhavende Forældre, ogsaa vel Pairernes yngre Sønner (Gentlemen-Commoners); den tredie de i saa Henseende mindre Bemidlede (Commoners). Efter disse Grader rette Omkostningerne sig. De ringeste ere fem hundrede Daler. Den, som vil indskrives som Adelsmand — hvilket ganske beroer paa en selv — behøver, som man forsikkrede mig, i det mindste to eller halvtredie tusinde Daler. Og dog har det akademiske Aar kun syv Maaneder *).

*) Oxford har tre, Cambridge fire Lectionsti-

De Studerendes Forældre kunne frit vælge, i hvilket Collegium de ville, at deres Sønner skulle boe, og de bestemme sig hyppigen efter det Rygte, som Overhovedet eller Fellows staae i. Nogle ere saa overfyldte, at man tillader de meest Ansete at boe i Byen. I andre er der Rum nok tilovers. Nøie lader samtlige Studenteres Antal sig ikke bestemme. Det skal efter Regelen være henimod tusinde, og paa begge Universiteter temmelig lige. Angivelserne vare, ligesom hos os, ofte temmelig modsigende.

Lovene for dem, som uden at høre til Collegierne, boe der, ere meget strænge. De blive betragtede som Gjæster, som maae rette sig efter den indførte Orden. Ingen maa tilbringe Natten uden for Huset, meget mere er enhver forpligtet til, i det mindste engang om Dagen, at bivaane Morgen- eller Aftens Gudstjeneste — d. e. Chorsang eller Oplæsning af lange liturgiske Bønner. Saasnart som Aftenbønnen begynder, blive Dørene lukkede. Man angiver de Udeblevne, eller senere til Collegiet komne, for Overhovedet, og fra den af ham bestemte Straf finder ingen Appell Sted. Stand eller Adel gjør ingen Forskjel. Sønnen af en Pair eller Biskop maa, ligesaavel som den meest Uformuende, oversætte et langt Straffepensum af en eller anden Autor, og fo-

---

der eller Terminer (terms); imellem hver indtræffe kortere eller længere Ferier, i Følge Statuterne. Undertiden afviges der i enkelte Collegier fra den strænge Nøiagtighed. Ogsaa har hvert Universitet heri meget Eiendommeligt, endog i Benævnelserne.

revise det. Paa grove Feil følger Udsættelse i Terminen til Erholdelse af en akademisk Grad, hvorved for mange kunne tabes de dermed forbundne Fordele for et, ja endog for flere Aar. Relegation har ofte Indflydelse paa hele Livet.

Den strænge Vedhængen ved gamle Former og lovmæssige Statuter, og de enkelte Stiftelsers gjensidige Skinsyge, som bidrager saa meget til at forebygge Afvigelser, for at undgaae retfærdige Bebreidelser, har uistridigen ogsaa Indflydelse paa Haandhævelsen af den, som vi allerede have seet, i en vis Henseende strænge Disciplin, men denne igjen paa Tonen og Sæderne. Det forstaaer sig af sig selv, at den strængeste Tugt kun i det høieste forebygger offentligt Udbrud af Raahed og Lidenskabelighed, men just derfor ikke bedrer Charakteren, ikke gjør Sæderne rene og skyldfri, og det vilde forraade den største Ukyndighed med den menneskelige, især den ungdommelige, Natur, naar man vilde ansee de engelske Universiteter som Sædet for alle Dyder, og Steder, der kunne forebygge alle de Forvildelser, for hvilke de Studerende i vor saakaldte akademiske Frihed ere udsatte. Alle upartiske Jagttagere tilstaae, og flere redelige Mænd, som jeg der personligen lærte at kjende, nægtede det ikke, at der ikke fattedes Exempler paa Uregelmæssigheder, selv Udsvævelser af ethvert Slags, der udøvedes maaskee kun meer forsigtigt og hemmeligt end hos

os; at ogsaa indenfor disse Klostermure fandtes Hang til Dovenskab, Graadighed, Drukkenskab; at de lange Vacanzer og det hyppige Ophold i Hovedstaden kun altfor meget begunstigede dette, — og naar der endog har blandet sig personlig Bitterhed i Knox's haarde Dom, skjønt han selv forhen var Medlem af Johannes-Collegiet, var den dog i mangen Henseende aldeles ikke ugrundet *). Uagtet det herlige og misundelsesværdige Otium gjøres der dog forholdsmæssigen alt for lidet for Videnskaberne af de ordentlige Medlemmer. Upartiske søge Grunden dertil just i deres saa fortrinligen bekvemme og behagelige Stilling, der, som forhen i rige Klostere, giver Lediggang og Sandselighed for megen Næring til, at det aandige Liv kan beholde Overvægten hos Flertallet. Os kan dette ikke forekomme forunderligt, da ogsaa i Tydskland navnligen saamange Geistlige, saasnart de ved indbringende Præstekald have faaet et bekvemt og sorgfrit Udkomme, kun altfor snart døe fra Videnskaben, kun altfor ofte ombytte deres Bøger med Spillekort, imedens at andre, besjælede af en indvortes Drift, ikke blot studere for at fortjene Brødet, blive dem troe under Livets Tryk og Sorger, og gjøre sig fortjente af dem ved literair Virksomhed.

Den levende Interesse, som alle have for de offentlige Anliggender, har maaskee ogsaa

*) Knox om liberal Opdragelse. Jeg saae, siger han, paa vore Universiteter Usædelighed, Drikfældighed, Udsvævelser, Uvidenhed og Forfængelighed, som man endog offentligen gjorde sig til af, og bar til Skue.

Deel i den ringe literaire Virksomhed hos mange af Universiteternes Medlemmer, eftersom det Videnskabelige sjældent er i lige Grad tiltrækkende og befordres, hvor politiske Ideer blive herskende. Hvert Universitet har to Repræsentanter i Parlamentet, og da de selv vælge disse, og det uden at Bestikkelser eller andre uværdige, ved Repræsentantvalg saa ofte anvendte, Midler have nogen Indflydelse derpaa, saa kan enhver Fellow, selv enhver Magister, naae denne Ære, ja! forsaavidt han kan blive Biskop allerede gjøre Regning paa Sæde og Stemme i Overhuset. Derfor have ogsaa Universiteterne fra Arilds Tid sonteneret en vis politisk Charakteer, og snart mere hældet til Whigs, snart til Torys Partiet. Da de udgjøre en sand Frista't, og hverken ere afhængige af Kongens, en Erkebiskops eller Consistoriums Befalinger, saalænge de overholde deres Statuter, saa har deres Stemme ved visse Leiligheder været meget frimodig og ikke uden Indflydelse. Ligesom iøvrigt den engelske Statsforfatning har sin største Stytte i Lemmerne af den biskoppelige Kirke, saa ere Universiteterne den allerede derfor vigtige, da de egentligen høre til denne Kirke. Den, der ikke har underskrevet — ofte nok vel uden at have prøvet Indholdet — de bekjendte 39 Artikler, de Biskoppeliges symbolske Bog, tør ikke gjøre Regning paa, end ikke ringeste Andeel i de rige Beneficier, eller paa Æresposter i Collegierne, og kan ligesaalidet beklæde et Professorat. Derfor have alle Dissenters i Ordets meest udstrakte Betydning, d. e. alle, som ikke

have svoret til hiin Kirke, deres egen lærde og literaire Dannelsesanstalter; ligesom ogsaa just fra denne Side Skotlands presbyterianske Universiteter have langt mere beholdt en ægte kristelig Friheds Charakteer.

Af alt, hvad hidindtil er sagt om disse mærkværdige Instituter — jeg haaber overeensstemmende med den strængeste Sandhed, og, hvor der muligen feiledes, uden Forsæt at afvige fra den — vil man noksom kunne forklare sig, hvorledes de, ligesom de engelske Skoler, snart blindt beundres, snart dadles paa det bittreste. I England har denne Daddel ikke alene sit Udspring fra Uvillie over at see sig ved kirkelig Forskjel udelukket fra al Andeel og Mednydelse af de rige Godser, Præbender og Præstekald, men ogsaa mange af de forhenværende Medlemmer, som dybere kunne skue i det Inderste, tiltræde hines Mening. Selv tydske Skribenter, der, som Meiners, fremstille det hele engelske Universitetsvæsen, som om det behøvede en radical Omformning, og ikke tage i Betænkning at kalde det: „en Kilde til den almindeligste Uvidenhed og Usædelighed," gjentage egentligen kun ordret, hvad Engelskmænd, som Knox, Gibbon og flere have sagt, og fremfor alle hiin Jordens Søn — som han kalder sig — der har underkastet Oxford den strængeste og bittreste Censur *) i samme Aand, som en Ubenævnt

*) Terræ filius (Jordens Søn) eller hemmelig Historie om Universitetet i Oxford. 2 Vol.

engang Schulpforta [en fachsisk Skole tæt ved Naumburg]. At under ganske forandrede Tidsomstændigheder enhver altfor egensindig Vedhængen ved gamle Former stedse er at dadle, ligger vel for Dagen; men at ogsaa, hvor i en Bygning alt er fast og hænger nøie sammen, enhver Rysten, enhver Forrykkelse af Murene og Væggene er betænkelig, stadfæster Erfaringen ikke mindre, og denne bliver heri som i alt andet den bedste Læremesterinde.

Dog jeg vender endnu engang tilbage til dette Thema. Førend jeg ender Meddelelserne om det Almindelige i Forfatningen, som Oxford og Cambridge have tilfælleds, vil endnu det Eiendommelige i Kostumet af alle dertil hørende Personer være at omtale. Næsten alle ældre, ogsaa tyske, Universiteter havde i det mindste ved hoitidelige Leiligheder noget lignende; paa flere f. Ex. i Leipzig er dette endnu at see ved hvert Rectorskifte. Hos andre have Aar og Møl gjort en Ende paa Kostumet, uden at der har været nogen Middel til Fornyelse, og Armoden har paataget sig Skin af Utilboielighed til alt Pedanterie. Det torde hænde sig, at en Engelskmand ligesaalidet kunde begribe dette, som han

---

London 1726. Man sammenligne de lange Udtog deraf, som ogsaa Udtog af Salmon over Cambridge, i Meiners Universiteternes Historie 1 D. S. 259 følg.

vilde tænke sig en Studerende, eller endog en Professor, i mange af vore Akademikeres Klædedragt.

I England hænger Beholdelsen af Dragterne nøie sammen med den National-Stemning ikke at forlade Former, der ved Alder ere blevne ligesom hellige, og ikke at give det, der engang skal være en bestemt Charakteer, til Priis for Modens Vilkaarlighed. Ogsaa skal enhver vide, at han taler og handler med et Lem af Universitetet, og selv derved skal den altfor store Tilnærmelse til de ringere Stænder forebygges. Overhoved hører Iagttagelse af Forhold imellem Over- og Underordnede til Engelskmændenes Ejendommeligheder. Afstanden imellem Lærer og Lærling iagttages allerede i Skolerne langt mere end hos os, og de Foresattes Tone har noget næsten despotisk, hvilket jeg ogsaa har fundet i de franske Lyceer. Ligeledes trækkes Grændselinien skarp i Collegierne. I den fælleds Spisesal sætte de sig til Bords efter Rang, og en Ugraduere t føler sin Subordination ved enhver Leilighed. Ogsaa Dragten skal stedse erindre ham om, hvo han er.

De, som beklæde de høiere Værdigheder, navnligen Doctorer, som ere i Embede, have tre slags Ornat, der maa anlægges ved høitidelige Leiligheder og paa Festdage, deels ved visse Embedsforretninger, deels til daglig Brug i og uden Huset. Denne Klædning bestaaer af et Slags Chorkappe uden Ærmer; den kaldes Gown; dertil kommer en bred Strimmel, som hænger fra Halsen nedad Ryggen, og kaldes Hood, og er forskjelligen formet efter Høiskolens forskjellige Værdigheder. Hatten

(Cap) er aflang, dannet efter Hovedet, uden Skygge, med en flad Fiirkant ovenpaa; derved hænger en Dusk. En lille Præstekrave (band), som dog ofte neppe kan sees, bindes om Halsen. Kapperne ere alletider sorte; Kjol, Vest og Underklæder bære Studenterne af hvad Farve de lyste. Doctores Theologiæ, Juris og Medicinæ have en Stadskappe af Skarlagen; Theologernes ere med sorte, de Andres med røde Fløiels Opslag. Doctorer i Philosophien har man her ikke, men Doctorer i Musikken, som bære en hvid Silkekappe med karmoisinrøde Opslag. Iblandt de Studerende udmærkes de Adelige ved en Guldbesætning paa Kappen, og en stor Gulddusk i Hatten. En Gentleman-Commoner udmærkes ogsaa ved allehaande Zirater og Egenheder i Farve, Snit og Besætning fra den blotte Commoner og Scholar. En Studiosus juris bærer en blaa Strimmel over sin Chorkappe. Alle disse Dragter findes nøiagtigen aftegnede i R. Ackermanns Beskrivelse over Universiteterne i Oxford og Cambridge, 1 og 2 Bind; man finder ogsaa deri de fortræffeligste Tegninger af selve Collegierne baade indvendig og udvendig.

Ethvert Medlem af den akademiske Fristat har sin egen bestemte og nøiagtigen foreskrevne Dragt. De Studerende ere ogsaa overalt saa meget bundne til Iagttagelsen af denne Lov, at de upaatvivleligen vilde gjøre sig strafværdige, naar de uden denne Paaklædning besøgte et Kaffehuus, eller en Veu i Byen. Jeg erindrer mig, at en ung Mand gik ind i Colle-

giet uden Kappe, just da jeg gik ud med Master, for at spadsere. Denne bad mig, som om han havde glemt noget, at gaae foran, og som jeg godt kunde mærke, undgik den unge Mand i det mindste ikke en venskabelig Paamindelse. De Overordnede binde sig ligesaa strængt dertil, selv ved Maaltidet og hver Gang de gaae ud. De Foresattes Strænghed imod sig selv letter overalt de Underordnede Lydigheden mod den fastsatte Lov.

II.

Oxford og Cambridge.

Reise til begge Stæder. Almindeligt Indtryk. Det Ydre og Indre af Collegierne og Hallerne.

Alle raadede mig til først at besøge Cambridge; det tabte for meget, naar man først havde seet Oxford. Forskjellige Omstændigheder bestemte mig dog til det Modsatte. Heller ikke har jeg derfor fundet Opholdet i Cambridge mindre tilfredsstillende.

Man maa staae tidlig op, naar man vil indtræffe til Middag — efter engelsk Tidsinddeling — i den ene eller den anden Universitetsstad. Dette medfører megen Uleilighed, naar man reiser fra London; thi, da det saa silde bliver Nat, kan man ikke gjøre

Regning paa at blive vækket tidlig. Paa en Frokost hjemme er slet ikke at tænke. Boer man i Westminster, saa har man, naar man ikke tager den særdeles kostbare Extrapost, en meget lang Vei til det Huus, hvorfra de bedste Befordringer til Vogns afgaae. Neppe kunde jeg i Stormskridt tilbagelægge den i en halv Time. Her kostede det ogsaa megen Umag, skjønt det var et Slags Værtshuus, at faae noget, for ikke fastende at maatte begive sig paa Veien, paa hvilken der ikke er at tænke paa nogen Beden. Overhovedet ere de Huse, fra hvilke sædvanligen Postvognene afgaae fra London, høist forskjellige fra de andre Huse i Henseende til Elegantz og Reenlighed. De ere for det meste beliggende i snævre, daarlige Gader i City. I meget smalle Gaarde staae Vognene. Vrimmelen og Støien ere ubehagelige. Opvartningen i Gjæstestuen, naar man ellers faaer noget, førend Hestene ere forspændte, er langsom, kold, ja ofte knurrende.

Vi toge begge Gange afsted Kl. sex om Morgenen. Selskabet var i Begyndelsen baade inde i Vognen og ovenpaa ikke talrigt; men snart holdt den hvert Øjeblik for at læsse allehaande Sager paa, Pakker, Vadsække, Aviser, ogsaa for at optage Reisende. De fleste af disse foretrak at være Himmelen noget nærmere, end vi vare det inde i vort bekvemmere, dog luftige, Kjørehuus, men bleve fra Tid til Tid nødte til at gjøre Brug af vore Regnskjærme, uden hvilke man formedelst Veirets Ustadighed aldrig begiver sig paa Vei. De hvidt og pent klædte Fruer og Jom=

fruer maatte vel snart blive kjede af Regnen; men derfor var nu ingen Hjelp; thi fire Personer udfyldte Vognen aldeles.

Veien er skjøn og interessant ved Afvexling af Frugtbare Marker, herlige Enge, fredelige Landsbyer og Flækker, hvor Velstand overalt viser sig; fortrinligen til Oxford, mindre til Cambridge.

Ret bekvemt kom vi til begge Stæder hver Gang henimod Klokken fire, efter at vi næsten umærkeligen havde tilbagelagt 57 og 52 engelske Mile. I Oxford tog det store og elegante Gjæstgiversted Angel Inn eller Engelen os under sine Vinger; i Cambridge et mindre, hvori jeg dog følte mig mere hjemme.

Oxford overgaaer langt den maaskee ældre Søster i Gadernes Omfang, Bredde og Lysning, tilligesom ogsaa i Antal af Stiftelser. Imidlertid fortjener Cambridge, som tidligere Reisebeskrivere, selv endog Volkmann, have udraabt for en smudsig og slet bygget Stad, aldeles ikke denne Daddel, da der er særdeles meget gjort til Stadens Forskjønnelse og Bekvemmelighed, især i de sidste fyrretyve til halvhundrede Aar. Hverken paa det ene eller det andet Sted kommer selve Byen i Betragtning. Alt er Universitet. Man giver kun lidet Agt paa Privat-Bygninger, da, i hvilken Retning man end gaaer igjennem Gaderne, Øjet overalt støder paa offentlige Bygninger, saa at allerede det første Indtryk er forskjelligt fra det, som enhver Stad først pleier at gjøre. Vel er der ogsaa fuldt op med Klostere

og Stifter i mangen katolsk Stad i Tydskland; men deres Størrelse fordrer et større Mellemrum, f. Ex. i Cölln, hvorimod her alt næsten umiddelbart støder sammen.

Det første Indtryk, naar man umiddelbar kommer fra London, gaaer ud fra Contrasten imellem Hovedstadens stedse gjærende Liv og den høitidelige Stilhed, ind i hvilken man seer sig paa engang hensat. Mig forekom det, som om jeg efter den urolige og trættende Virken paa en arbeidsfuld Dag — thi ogsaa at betragte og besøge maa man vel kalde Arbeid — skulde udhvile under Skyggen af den stille Nats Vinger. Stilheden var dobbelt paafaldende, da den største Deel af de Studerende allerede havde tiltraadt deres Feriereiser.

Begge Stæder, med deres store Collegier og Haller, maatte især gjøre et forunderligt Indtryk paa den Reisende, som maaskee ganske uforberedet traadte ind i dem. Han vilde snarere troe, at være kommen i en Fyrstes eller høi Rigsstands Residents, end til et Universitet. Thi man behøver kun at gaae et Par korte Veie, saa har man allerede seet et Antal af Bygninger, af hvilke flere i deres Omfang, i deres, hist antike, her moderne Bygningsmaade og hele Indretning mere ligne Slotte og store Abbedier, blandt hvilke nogle ere saa rummelige og prægtige, at neppe de gamle Konger af England og Skotland have boet saa godt, da endog nu de kongelige og prindselige Boliger i London maae staae tilbage for dem.

Vel ere disse Stiftelser ingenlunde indbyrdes lige; nogle ere betydelig mindre, mere forældede, mere uanseelige end andre; mange ere selv ved deres Beliggenhed mere skjulte, og mangle den skjønne Omgivelse og Udsigt, hvorved andre udmærke sig. Christus-Kirke Collegiet (Christ-Church) indtager et Fladeindhold af en halv Miil i Omfang; men der gives andre, som ikke ere større end sædvanlige Klostere, som hyppigen findes i Tydskland.

Alle have imidlertid visse Dele, visse Anlæg og Indretninger tilfælleds, skjønt i meget ulige Størrelses og Skjønheds Forhold. Dertil hører Overhovedets Bolig, for det meste meget rummelig og med alle Bekvemmeligheder forsynet; en gjennem flere Stokværk gaaende Række af Kamre for de ordentlige Medlemmer efter deres forskjellige Grader, ligesom ogsaa for de i Collegiet Studerende. Bibliotheksalen indeholder i nogle et Antal af 60 — 70,000 Bind uden at være overfyldt. Spisesalen (the Hall) er en høihvælvet, meget kunstigt tavlet, architektonisk udsmykket Hal. Denne er ofte Collegiets Pragtsal. Det samme er Tilfældet med Kjøkkenet, paa hvilket man nu og da gjør den Fremmede opmærksom formedelst dets Størrelse, Indretning og Elegance. Heller ikke maa Common- eller Combination-Room d. e. Forsamlingsværelse til Aftenselskab og til selskabelige Foreninger nogetsteds mangle, ligesaa lidet som en Have, i det mindste en stor, med Træer smykket Grønning. Flere

af Collegiernes Overhoveder have derhos egne Haver til deres eller Families Brug; thi mange af dem ere gifte. Endeligen hører til ethvert Collegium en Kirke for den daglige Gudstjeneste; sædvanligen kalder man den Kapel, skjønt nogle have Omfanget af en Kathedral-Kirke.

Neppe vilde mine Læsere takke mig for, naar jeg førte dem gjennem alle disse Gaarde, Sale, Kapeller og Bibliotheker *). Jeg har ogsaa selv maattet indskrænke mig kun til en Deel af dem. Nogle saae jeg i Selskab med meget vel underrettede Førere; andre gjennemvandrede jeg alene i uforstyrrede Betragtninger. I mange af dem, der vare noget triste og ligesom uddøde formedelst Beboernes Fraværelse, kunde man blive melankolsk. I andre følte man sig ubeskrivelig vel, da alt tilkjendegav en høitidelig Rolighed, forenet med Velstand og Bekvemmelighed. En arkadisk Ynde syntes at forskjønne Akademikeren hans

*) Den, som vil gjøre sig nøiere bekjendt med de enkelte Collegiers Stiftelse, deres Statuter og Mærkværdigheder maa læse — over Oxford: Wood historia & antiqvitates universitatis Oxoniensis, 1674, og Sammes Athenae Oxonienses 1641 — over Cambridge: Cantalupe and Parkers history of the university of Cambridge 1721. The Oxford University and City Guide giver den Reisende tilstrækkelig Underretning, og endnu mere tilfredsstillende: the Guide trough the University of Cambridge, et sandt Mønster paa, hvorledes man kan gjøre en speciel Topographie lærerig og underholdende. Saaledes ere f. Ex. anførte ved ethvert Collegium Navnene paa de berømte Mænd, som engang levede der, endog tilsatte ved Malerierne i Hallerne.

Ensomhed, og erindrede om hine Haver og Skove ved Athen, i hvilke Plato pleiede at forsamle sine Lærlinge omkring sig, og lærte dem at forene det Sande og Gode med det Skjønne.

Lad et katholsk Kloster være nok saa behageligt, selv prægtigt i sit Udvortes, saaledes som Banz i Franken, Leubus og Grüssau i Slesien, som jeg engang saae — lad det være nok saa indbydende, for at boe deri for en kort Tid — den som ikke forstemt træder derind, og lader sig bedaare af det Haab, at han her finder den Rolighed, som han i Verden forgjæves søgte — ham maa dog snart Tanken slaae om dets Beboeres tabte Frihed og Selvstændighed. Imellem Verden og Klosterlivet staaer en Skillevæg, som skjuler for Øjet det Gode og Skjønne, som man ogsaa midt i Verdens Tummel kan finde og nyde, da det Slette og Lave finder Vei selv imellem Klostermurene. Ogsaa et Collegium i Oxford eller Cambridge har sine Indskrænkninger; men Reglen binder kun saa længe, som man vil binde sig selv, da intet Løvte hindrer Udgangen. Den, som Omgang med Muserne skaffer den høieste Nydelse, er sikker paa at finde dem, der ogsaa elske Stilheden, i disse rolige Tilflugtssteder, fjernt fra den ydre Verdens lydelige og vilde Larm. Ogsaa kan han, saa ofte han vil, komme ud i denne Larm; naar han kommer tilbage, føler han Contrasten desto stærkere. Aldrig har jeg heller befundet mig saa vel i et Kloster, som i eders fredelige Haller og Haver — Wadham og Balliol ved Isis, og ved Cam i Clare

Hall og i den hellige Johannis Collegium.

Man besøger gjærne de Steder, hvor store og fortjente Mænds Aske hviler; men det er ikke mindre interessant at kjende de Steder, hvor deres Aand først uddannedes, de Haller, hvori de have studeret, de Værelser, i hvilke de baade Dag og Nat have levet og tænkt for Videnskaberne, og fuldendt udødelige Værker. Hvor snart glemmer man ikke hos os endog det Huus, hvor en Mand har boet, hvis Navn Historien aldrig kan glemme. Hvor snart bliver ikke ofte hans Museum til et banausisk Værksted, hans Høresal til et Kræmmeroplag, ligesom mangen Kirke til et Skuespilhuus. Næsten alle Englands store Mænd, som Historikeren kjender af Statens eller Literaturens Historie, ere dannede i et af hine Collegier. Mange have der tilbragt deres hele Liv; andre ere derfra stegne til de høieste geistlige og verdslige Ærespöster. En stor Mængde Erkebiskopper og Biskopper vare deres Overhoveder. Noget lignende gjælder ogsaa om vore Universiteter; men, naar hvert Spor af de Værdigstes personlige Tilværelse snart forsvinder i Universitetsstæderne med dem selv, saa fornyer sig for Briten Mindet om ham fra Slægt til Slægt. Naar han overgiver sin Søn til hine Stiftelser, saa kan han overalt erindre ham om udmærkede Mænd af ethvert Slags; kan føre ham til de Mindesmærker, ved hvis Oprettelse en taknemmelig Efterverden har æret sig selv i dem. Overalt møder man saadanne Min=

desmærker. Her sige Malerier og Statuer, der Monumenter og Liigstene, at Philosopher som Bacon og Locke, Theologer og Talere som Tillotson, Statsmænd som Cromwell, Walpole, Pitt, Retslærere som Blackstone, Kritikere som Bentley, Digtere som Milton, Prior, Addison, Læger som Sydenham have her lagt Grunden til deres Navns Udødelighed. Endnu kan man her og der besøge de Værelser, fra hvilke deres Ideers og Opfindelsers Lys udgik, som i Trinity=Collegiet Isaak Newtons Bolig, hvem Nationen ærer som sin Videnskabs Heros. Enhver Localitet fører nærmere for vort Øje Skikkelsen af dem, der bevægede sig i den, som om den blev synlig. Naar jeg besøger Luthers Celle i Erfurt, hans Pathmos paa Wartburg, saa staaer han der for mig mere levende end i nogen Fortælling — snart kjæmpende med sig selv, snart med Verden, modig og forsagt, bedende og digtende. Jeg troer at høre ham paa begge de Træsæder ved Vinduet i hans Bolig i Augusteum i Wittenberg, siddende lige overfor Melanchthon, studerende eller raadslaaende med ham. Og, naar jeg betræder dennes Stue, saa misunder jeg Husets Eiermand Besiddelsen af den, og tænker, at jeg ikke havde gidet boe som Studerende noget andet Sted end inden de Mure, hvor Tysklands Lærer (Praeceptor Germaniæ) „ved Møie og Arbeid, ved megen Vaagen, imellem udvortes Strid og indvortes Frygt" endeligen har fundet den forønskede Fred. Have end de Steder, hvor

noget mærkværdigt skete, i sig selv noget ubetydeligt og tilfældigt, sandt bliver dog ogsaa her Digterens:

„De Steder, som en ædel Mand betraadte,
„Indvied' er; og efter Hundred' Aar
„Hans Ord og Daad for Sønnesønnen lyde."

Da næsten ethvert af de engelske Collegier har sine egne Oldsager og Mærkværdigheder, saa finder Historikeren, Antikvaren og Literatoren et rigt Udbytte i deres Mindesmærker, Indskrifter, Samlinger og Archiver. Den, der besøger Cambrigde, lader sig gjærne i Christcollegiet fortælle, at han har hvilet under Løvet af det samme Moerbærtræ, som Englands største episke Digter, John Milton, har plantet; følger gjærne sin Fører i den Skyggegang, som bærer Addisons Navn, eller i de gamle, nu til Lade forvandlede Mure af den saakaldte Pythagoras=Skole ved Cam, hvor Luthers Samtidige Erasmus lærte Græsk.

Ogsaa Kunstsandsen finder Næring i disse Collegier. Mange forherliges ved en fortræffelig, deels gothisk, deels italiensk Arkitectur. Bygningerne ere tildeels opførte med kongelig Pragt af de tidligere Regenter, navnligen af Henrikerne, især den Ottende, Jacoberne, Carlerne, eller af høie Statsembedsmænd, som Cardinal Wolsey, tildeels udvidede af rige Videnskabs=Befordrere, Erkebiskopper og forhenværende Overhoveder, som anvendte deres hele Formue

paa dem. Tid, Krig og Ildebrand have ikke kunnet fuldkommen ødelægge en eneste. Stedse har Nationens vedligeholdende Aand, som ikke lader nogen Stiftelse forgaae, sørget for, at intet forfaldt, eller at det Forfaldne endnu skjønnere reiste sig af sin Aske, og endnu stedse bliver der bygget, forbedret, forskjønnet. Det Indre, de almindelige Forsamlingsværelser, Spisehallerne, Bogsamlingssalene, Kapellerne ere smykkede med Billeder og Malerier af de bedste Skoler, ogsaa Büster og Statuer, tildeels af store Mestere, som Roubillac og Flaxmann, hvis Meisel endnu nyligen har fuldendt et Marmor-Mindesmærke af den som Udgiver af Asiatic Researches saa berømte Orientalist, Sir Wil. Jones, paa hvilket en Bramin forklarer ham Hindus's hellige Bøger. Overhoved — den blandt Medlemmerne, som udmærker sig ved Fortjeneste eller ved Erholdelsen af en høi Værdighed i Kirke eller i Stat, kan gjøre sikker Regning paa, engang at blive optagen i Rækken af dem, som forvandle de store hvælvede Haller til et historisk Billedgallerie, og see formanende og opmuntrende ned paa de Ynglinge, som dagligen, ofte i Hundredeviis, forsamle sig her til Maaltid eller og til Udarbeidelsen af Priisopgaver.

En høi Priis har man fra Arilds Tid i England sat paa Glasmalerie. Næsten intet Kapel eller Hal er ganske blottet for det. De svare til Stilen i den gammelgothiske Bygningskunst ved den høitidelige Lysdunkelhed [chiar'oscuro], som de udbrede i Kirkerne. Ogsaa i den nyere Tid have der ikke mang-

let Arbeidere i dette Kunstfag, som ellers er blevet sjældent, ja os næsten fremmed. De have med deres Arbeider erstattet, hvad Tiden, krigerisk Forstyrrelsesaand, eller religiøs Fanatismus have tilintetgjort, ofte endnu skjønnere i Tegning og Form. Ligesom i Windsor det store østlige Vindue af Jervais, efter Wests Tegning, ansees for et Mesterstykke, saa gjælder dette ikke mindre om det herlige Glasmalerie, som denne samme Mester i Aaret 1777 opsatte i det nye Collegium i Oxford. I Farvernes Pragt, Figurernes Størrelse, og Tegningens Skjønhed, efter Josua Reynolds Originaler, var det for mig i det mindste det største og skjønneste, som jeg nogetsteds paa mine Reiser havde seet af dette Slags. Kapellets vestlige Vindue, tredive Fod høit, ti Fod bredt, deler sig i to halve Parter. Den nederste Afdeling fremstiller efter den gamle, i Skolastikernes Moral brugelige Inddeling, de fire Cardinaldyder: Maadelighed, Tapperhed, Retfærdighed, og Klogskab, og de tre kristelige: Tro, Kjærlighed, Haab i Legemsstørrelse med deres meget fiint valgte Attributer; den øverste Afdeling Forløserens Fødsel i Correggio's Maneer.

Dette Collegiums Kapel hører, om ikke til de største, dog til de skjønneste. Gulvet bedække hvide og sorte Marmorplader; Siderne af Marmor-Alteret Basreliefs af den bibelske Historie, dets Trin kostbare Tæpper. Et Skrin i Nærheden gjemmer, fra det fjortende Hundredaar, Stifterens, W. Wyke-

hams, kostbare Bifkopsstav, og fremstiller ham selv oven i Krumningen knælende og bedende. Ligesom i mange engelske Kirker stiller Orgelet det høie Chor fra den øvrige Deel. Da Piberne i det ere stillede saaledes, at Rummet i Midten just lader en Aabning for det vestlige Vindue, saa lukker det store Glasmalerie, som man seer der igjennem, Prospecten paa det skjønneste, naar man staaer ved Alteret.

Ophold i Oxford.

Bekjendtskaber og Samtaler.

Som en selv af Navn aldeles Ubekjendt — thi saare lidet veed man i England om tydske Professorer eller tydske Skribenter — vilde jeg i hiin Stad, hvor jeg heller ikke kjendte Nogen, være meget forladt, havde jeg ikke havt de bedste Anbefalingsskrivelser. Den lærde Dr. Marsh's Gemalinde havde jeg fortrinligen disse at takke; han var just dengang bleven udnævnt til Biskop af Peterborough, og var nærværende ved Parlaments-Sessionerne i London. En Leipzigerinde af Fødsel kom hun den tydske Fremmede imøde med alleslags venlige Raad og Tjenstbeviisninger. Biskoppen er tillige Professor i Theologien i Cambridge, og saaledes var han og hans Familie nøie bekjendt med de fortrinligste Mænd ved begge Universiteter. Jeg fik Breve med til flere Overhoveder for de derværende Collegier.

Desuden fandt jeg i en ung fortræffelig Orientalist, Herr Nicol, som fælleds Studium allerede i lang Tid havde i literair Henseende forbundet med vor Gesenius, en saa tjenstagtig, selv med vort Sprog ikke ubekjendt, Fører, at jeg næsten fra den første Indtrædelse intet Øjeblik følte mig fremmed.

Med den 10 Juli begynde Ferierne; derfor vare de fleste af Collegiernes Medlemmer, som og de Studerende allerede borte; dog vare endnu mange Examina i Gang. Heller ikke manglede der, selv under denne Fraværelse, Leilighed til at lære at kiende saavel det Indre af Stiftelserne, som Livet i dem.

Jeg brugte min Tid til at besee de fornemste Collegier, de offentlige Bygninger, og at besøge nogle tilstedeværende Lærde. Med Botanik blev Begyndelsen gjort den Dag, jeg kom. Den interesserede Baron de Geer, der ledsagede mig til Oxford, som Kjender; ogsaa mig allerede fra min Ungdom, som Yndér. Den akademiske Have er ikke meget stor, men under Professor Williams Pleie i fortræffelig Tilstand, og som mig syntes meget lærerig for de Studerende. En af Hovedbygningerne indeholdt Bibliotheket, og meget rige Herbarier, blandt hvilke der især sættes stor Priis paa det Dilleniske.

Professor Williams førte os dernæst som Overbibliothekar ind i det Radkliffske Bibliothek. Dr. Radkliff, der som Læge i London erhvervede sig en stor Formue, funderede det omtrent i Aaret 1749, og bestemte en Sum af 240,000 Rigsdaler til dets Bygning og Vedligeholdelse. Den

er en af nyeste, og viser sig ved sin frie Beliggenhed som en af de prægtigste Bygninger. Allerede, naar man nærmer sig Staden, hæver denne Rotundas halvfjerdesindstyve Fod høie Kuppel sig majestætisk i Veiret. Vi bestege det aabne Gallerie, som omgiver den. Paa engang laae det skjønneste Panorama af Oxford for os. Med et Blik overskuede man alle Collegier, Templer og Haller; Værker, som sex til syv Hundredaar have opført. Under deres høie Tage og Taarne forsvinder næsten hele den øvrige Stad. Bibliotheket er især helliget Naturhistorien og Medicinen. De elegante Reoler af Mahagony er stillede langs med Væggene i den store Kreds i det mellemste Stokværk og paa det øvre Gallerie. Det med Marmorgulv bedækkede vide Rum i Midten af hiin Kreds forskaffede Universitetet i Aaret 1814 et herligt Local til at bevære de seierrige Monarker ved et offentligt Giæstebud.

Det vidtberømte Bodleianske Bibliothek, med hvilket Herr Nicol som Underbibliothekar bedst kunde gjøre os bekjendt, staaer langt tilbage i Local, men er desto rigere paa literariske Skatte. Den rige Ridder Thomas Bodlei fandt allerede Grunden lagt til en, skjønt meget forsømt, ældre Samling af Humphry, Hertug af Gloucester, men fattede mod Enden af det sextende Hundredaar den Beslutning, at hæve den til første Rang ved det, som han selv eiede, som og ved rige Gaver. Siden efter har hans Exempel bevæget andre Eiere af store Samlinger at testamentere disse til Stiftelsen; og ved egen, den tilfal-

den, Formue er det blevet muligt at erhverve en uberegnelig Skat af trykte og især utrykte Værker, af hvilke sidste Cataloget over de orientalske alene vil udgjøre to Foliobind. Den lærde Nicol var just beskjæftiget med Fortsættelsen og Tilendebringelsen af den. Hvilke høist vigtige Samlinger af meget gamle bibelske og klassiske Haandskrifter, ogsaa biografiske Sjældenheder her findes, hvilke Skatte Erkebiskop Lauds, Seldens, Pockes Bibliotheker have leveret, hvilket Udbytte den kritiske Confereren af Manuskripterne allerede har forskaffet, alt dette er de Lærde altfor bekjendt, til at det her skulde gjentages. For andre Læsere vilde den blotte Optællen af flere Curiositæter: f. Ex. Dronning Elisabeths latinske Skrivebog, Henrik VIII Psalmebog, Tippo Saibs Koran være af liden Interesse. Alt dette kan kun ved Beskuelse paa Stedet erholde nogen Betydning.

Det samme er Tilfældet med det med Bibliotheket sammenhængende, i tre Sale opstillede, Billedgallerie, hvori noget Fortrinligt taber sig blandt det meget Middelmaadige, og de Thornhillske Copier af de berømte Raphaelske Cartons i Vaticanet fængsle Øjet længst. Den Pomfretske Antiksamling er opstillet i et nedre Stokværk af denne Universitetsbygning. Den har maaskee enkelte kostbare Kunstværker; men, naar man har seet det brittiske Museum eller Dresden, forskaffer den kun ringe Nydelse.

Heller ikke lader man Samlingen af de gamle

Indskrifter ubeseet, for dog i det mindste at faae et Totalindtryk af Alderdommens Levninger, som trodsede Aartusinder, og som efterat de fleste Hundredaar uagtsomme er gangne forbi dem, have i en meget høi Grad gjort Fordring paa Seldeners, Maittairers og andre Lærdes Flid. Jeg taler især om de Marmore, som Greven af Arundel kjøbte i Orienten, og som hans Søn skjænkede Universitetet; navnligen om den berømte pariske Indskrift, som er af saa stor Vigtighed for Chronologie og Palæographie, da den begynder sine Angivelser med Cecrops (1582 f. C.), og det endnu læselige Brudstykke naaer til 354 før Christus.

Om denne store Bygning — som under Carl II. blev bygget af Erkebiskoppen af Canterbury G. Sheldon, og tilligemed et forhen deri værende Trykkerie bestemt til Brug ved alle større akademiske Festligheder, og som formedelst denne Bestemmelse og dens ganske romerske Theaterform fik Navnet Theatrum Sheldonianum — have Litteratorer allerede et Begreb ved Afbildningen paa Titelbladet af flere i Oxford udkomne Klassiker og andre Værker. Ønsker man end, at de gamle Philosophers Büster paa det rundt om værende Jern-Rækværk maatte snart fornyes, saa har det Indvendige af den store Sal, der rummer omtrent fire tusinde Mennesker, desto mere imponerende, og det er let at begribe, hvor smaalige de bedste af vore tyske Auditorier maae see ud for en Engelskmand. Architekterne beundre Christopher Wreens Dristighed i Byg-

ningen af Loftet; thi uagtet det er fjerdesindstyve Fod bredt, bæres det ikke af nogen Søile. Det er forskjønnet med et Plafond-Malerie, som kanskee er det største, som nogensinde blev udført af en Maler. Vor Ledsager erindrede os om den høitidelige 15 Juni 1814, paa hvilken Keiser Alexanders af Rusland og Kong Fridrich Wilhelms af Preussen — ved Anledningen selv historisk mærkværdige — akademiske Promotion her foregik. Salen danner et latinsk D (⌓). I Midten af Buelinien sad den nuværende Konge paa en ti Fods Forhøining; ved Siden af ham begge Regenterne paa prægtige, med deres Vaaben prydede, rigt forgyldte Sæder, som man endnu opbevarer i et Oldecabinet. De øvrige tilstedeværende fyrstelige Personer dannede Rækker paa begge Sider. Universitetets Embedsmænd toge deres Plads. Hele Gulvet var opfyldt med Magistre, Doctorer og en utallig Mængde fremmede Damer og Herrer; Galleriet og Pulpiturerne var besat med Baccalaureer, Ugraduerede og Studerende. Efterat Universitetets Kanzler, Lord Grenville, knælende havde modtaget Prindregentens Befalinger, bekjendtgjorde Professoren i Veltalenheden eller, som han her kaldes, den offentlige Taler Hensigten af Forsamlingen. Derpaa traadte Professoren i den borgerlige Ret frem for Forhøiningen, forkyndte begge Monarkerne i en latinsk Tale deres Udnævnelse til Doctores juris, og overgav dem deres Diplomer. Derpaa betraadte unge Mænd fra flere Collegier de paa begge Sider af Forhøiningen værende paa

romersk Viis indrettede Rostra, og høitideliggjorde Dagen ved græske, latinske og engelske Oder. Portraiter af begge Monarkerne, malede af Gerard i Paris til en høi Grad af Fuldendelse, smykke fra denne Tid dette akademiske Theater. Ved et Besøg hos Vicekantzleren, Dr. Hodson, erholdt jeg ved hans forekommende Godhed den kun til Foræringer bestemte, med Kobbere ledsagede, Beskrivelse over den hele Høitidelighed. Bogens Titel er: An account of the visit of his R. H. the Prince Regent and their Imp. and Roy. Majesties, the Emperor of Russia and the King of Prussia in June MDCCCXIV. Oxford at the Clarendon Press. 1815. stor 4to. Samtalen med denne, ved sin Personlighed og yndefulde Værdighed udmærkede, Mand havde nærmest knyttet sig til hine Dage, og udbredede sig derpaa over Forskjellen mellem de engelske og tyske Universiteters Forfatning. Vistnok gave mange Spørgsmaal mig ogsaa Leilighed til at bemærke, hvor fremmed selv det saa beslægtede Göttingen var for de derværende Lærde.

Af dette store, til dets Bestemmelse saa værdigen svarende, Auditorium betjener man sig iøvrigt ved alle høitidelige Handlinger. Afhandlinger og Taler, som have vundet Prisen, blive her forelæste; Doctoren i Musikken opfører her fra Tid til anden store Concerter i Forening med indenlandske og udenlandske indbudne Kunstnere. Ogsaa Haydn spillede engang med, og forskaffede sig derved Doctorværdigheden.

Ifølge en skjøn, og vistnok saare nyttig, Skik holdes her endeligen hvert Aar en offentlig Mindetale til Ære for Benefactors — saaledes kaldes alle, som ved Stiftelser, Testamenter eller paa anden Maade have gjort sig fortjente af Universitetet — hvilken Høitidelighed man kalder the Commemoration.

Til det Clarendonske Trykkerie, ikke langt fra Theatret, fører en Buegang af doriske Søiler; Fronten pryde de ni Muser. Historien om de borgerlige Krige, som E. Hyde, Greve af Clarendon, efterlod sig i Haandskrift, og som hans Arvinger forærede til Universitetet, indbragte saa meget, at man kunde opføre denne Pragtbygning, og bestemme den til Trykkerie. Med Rette fører det Navn efter den Skribent, hvem det har sin Tilværelse at takke. Ogsaa i Tydskland gaves der vel mangen Boghandling og Trykkerie, som meget rigtigere kunde faaet Navn efter de Skribenter, som, maaskee selv trængende, have bragt dem Ære og Rigdom, end efter Eierne. Saaledes var det billigt, at Wendler havde kaldt sin den Gellertske.

Nogle Presser ere ganske til Universitetets Tjeneste, især for at trykke gamle Classikere, som og saadanne Værker, som ellers vanskeligen ville finde en Forlægger. Jeg fik af Opsynsmanden, Herr Collingwood, et Par vaade Ark af et nyt ordret Aftryk af Scapulas græske Lexicon, som dog trængte til saa megen Forbedring. Men ogsaa heri holder man af at blive ved det Gamle. Hvor lidet vil selv det kostbare Foretagende, igjen at aftrykke den

store Stephaniske Sprogskat, tilfredsstille, og hvor ganske anderledes vilde tysk Flid, hvem ingen Tilvæxt i Kundskaber undgaaer, have leveret den. Saaledes har jeg hørt selv engelske *) Lærde dømme derom.

Sex Presser ere i uafbrudt Arbeid for engelske Bibler og for Common prayer book (almindelig Bønnebog). Universitetet har Eneret derpaa til stor Ærgrelse for de engelske Boghandlere. Frydeligt var det for mig, dog engang at finde noget i England, som staaer tilbage for det, som vi have i Nærheden af os. Thi i ingen Henseende taaler det Clarendonske Bogtrykkerie Sammenligning med vort Cansteinske, der, som man veed af den første Deel, nu forsynet med 12 Presser, kan ugentligen levere et Antal af 70 — 80 Tusinde Ark. Om Eneret har det dog aldrig søgt, og endnu mindre havt den taabelige Hensigt ved dets Presser at ødelægge alle Tysklands Trykkerier, hvilket dog Grev Beugnot, westfalsk Minister i Cassel, for ramme Alvor forsikkrede mig i Aaret 1807.

Efter dette Blik i Hovedbygningerne, som høre til hele Universitetet, siger jeg intet videre om de enkelte Collegier, af hvilke jeg har besøgt mange. Af det forrige Affsnit vide Læserne allerede, hvad Øjesynet lærte mig om deres ydre og indre Indretning. Formedelst den i det hele saa temmelig lige Indretning, seer man overalt noget nær det samme.

*) Ja! af Artighed!

Men for at lære at kjende det Enkelte, især Samlingerne og Bibliothekerne, behøves der en længere Tid. Som det pleier at gaae, maa vel meget være ubekjendt selv for dem, som leve i Oxford, da man ofte endog forsømmer kun engang at see det, som man kan see daglig.

Man beskjæftiger sig i enhver Henseende længst med den største af alle Stiftelser Christ-Church, formedelst dens Omfang, dens Rigdom, det Store i Anlægget, Boligerne for de otte Domherrer, som Kongen altid udnævner, de betydelige Samlinger af Malerier og Kunstværker, det store og meget smagfuldt decorerede og ordnede Bibliothek, ved hvis Opgang man gjerne dvæler ved Lockes Billedstøtte af Ronbillac. Vanskeligen vil noget andet Collegium kunde maale sig med dette i Reenlighed, Elegance og stor Stiil. Ogsaa tyder meget paa Nyheden af mange Anlæg og Forskjønnelser. Derhos erindrer det levende om dem, der først begrundede Stiftelsen, vedligeholdt den og vare dens Velgjørere, navnligen om hiin Cardinal Wolsey, som blev styrtet fra sin Høide, da den af ham fyrsteligen udkastede Plan endnu neppe var begyndt at udføres, og maatte overlade til Henrik den ottende, hvem han efter sin egen Bekjendelse, „havde tjent troere end sin Gud," at fuldende den. Ofte møder man her denne engang saa mægtige Prælats Billede, der

„Skjønt født i ringe Stand, fra fyrdeest Barndom
Udviste Hang til Værdighed og Hæder.
Han var en moden og en grundig Lærd,

Med ypperlige Overtale-Gaver;
Skjønt stolt og barsk mod dem, som ham ei ynded',
Dog mild som Vaaren imod dem, ham søgte.
Endskjønt umætteliger' i at samle,
(Det var en Synd) var han høist prindselig,
Naar han bortgav. Til evigt Minde være
De Lærdoms Tvilling-Brødre, han har reist:
Ipswich og Oxford! een af dem faldt med ham,
Uvillig Stifteren at overleve;
Den anden skjønt ei endt, er saa berømt,
I Kunst saa herlig og fremblomstrer saa,
At ei hans Roes vil døe i Christenheden *)."

Hvor gjerne havde jeg dog fundet det ærværdige Overhoved for Christ-Church, Dechanten Jakson, endnu levende; ham, som efter alle sine Samtidiges Vidnesbyrd her har virket saa uendelig meget godt; — ganske i samme Aand, som besjælede en tidligere Prydelse for dette Collegium, Biskop Fell, som glædede sig, naar fremmed Fortjeneste fordunklede hans egen **). Dr. Jakson nød hos alle den

*) S. Commandeur P. F. Wulffs Oversættelse af Shakespeares Henrik den ottende i Shakesp. trag. Værk. 8 D. S. 288 og 289.

**) Johan Fell, Biskop i Oxford, havde som bekjendt besørget en kritisk Udgave af det nye Testamente. Da han lærte at kjende J. Mill og fandt, at han var istand til at tilveiebringe noget meget fortrinligere, opmuntrede han ham paa alle Maader, ved at meddele ham sine Samlinger, betale Trykkeløn o. s. v., for ved en langt fuldstændigere Udgave at bringe sin egen i Forglemmelse. Han oplevede ikke, at den blev færdig. Thi Mill arbeidede paa den i 30 Aar, men døde selv, fjorten Dage efterat han havde endt den.

største Ærbødighed. Men ligesaameget følte den fattigste Lærling, som den fornemste Pairs Søn, sig uimodstaaeligen draget til ham. Derfor hørte man meget hyppigen siges: This man is not like any body else (denne Mand ligner intet andet Menneske) *). De Timer, som bleve tilovers fra at besee Mærkværdighederne, tilbragte jeg især i Selskab med den utrættelig tjenstvillige Herr Nicol, hvem ogsaa vor theologiske Literatur var mindst fremmed; dernæst ogsaa hos to værdige Overhoveder for Wadham- og Balliol-Collegiet, Dr. Tournay og Dr. Jenkyns. De have samtlige ved deres forekommende Gjæstfrihed og Godhed erhvervet sig den største Fordring paa min Taknemmelighed. Ogsaa blev jeg ved dem paa det nøieste kjendt med det indre Liv og Hunsholdningen i Collegierne.

Dr. Tournay hører til de Mænd, der uagtet en høi Alder og svageligt Helbred har vidst at vedligeholde den milde og muntre Behagelighed i Omgang, som man ofte savner hos meget yngre Personer. Som Ephor eller Overhoved for Wadham er han den eneste, som i Følge en gammel besynderlig Statut er forhindret fra at nyde Familielivets Glæder. Kjærlighed og Iver for sit Embede, Collegiets Agtelse, Studium af de Classiker, som omgave ham, og en stor meget livlig Have ved hans Bolig, i hvil-

---

*) Man efterſee det ſkjønne Billede, som Küttner, der havde kjendt ham nøie, udkaster af ham i sine Bidrag 12 St. Side 13.

ken vi fandt ham, Alt dette syntes ham at være Erstatning for dette Savn. Han var just i de Dage meget bunden, da det paalaa ham at være tilstede ved Prøverne. De holdes i den store Universitetsbygning (the Schools), pleie at gaae forud for Graderne Uddeling, og vare endnu ikke ganske endte. Vi vare tilstede ved en Examen. Der oversattes Pensa af Classikerne. Dog biede vi endnu en kort Tid for ikke at forstyrre. Herr Tournay skjænkede os den øvrige Deel af Dagen. Imellem fire og fem forsamledes man i Collegiet til Middagsmaaltid, hvortil vi vare indbudne. Ved Enden af Spisesalen førte nogle Trin op til en Forhøining, paa hvilken High-table eller Bordet staaer, ved hvilket kun Overhovedet og Fellows spise. I det øvrige Rum stode til begge Sider større og mindre Borde, omkring hvilke Magistre, Baccalaurei, og alle Ikke-Graduerede (Under-graduates) efter visse Gradationer ere fordelte. Maden er meget forskjellig, mere eller mindre kostbar. Vi forefandt, efter en trættende Vandring, en meget fortræffelig Beværtning, mere ved Retternes gode Tillavning end ved deres overflødige Mængde. Neppe en Time blev man ved Bordet; de nedre Borde havde sikkert kunnet bryde langt før op fra deres tarveligere Kost. Desto længer varede Desserten. Vi bleve af vor behagelige Vert førte ind i Common-Room, eller det almindelige Selskabsværelse, i hvilket Fellows og øvrige Medlemmer af de høiere Grader forsamle sig hvergang efter endt Maaltid, drikke deres Viin,

spiſe vel ogſaa til Aften, og kunne indfinde ſig hver Time paa Dagen for at tale ſammen eller læſe Aviſerne, i hvorvel ethvert Collegium ogſaa heri har ſine ſæregne Skikke og Rettigheder. Selſkabet beſtod denne gang kun af tolv Perſoner. Det elegante Mahagonybord — andre kjender man neppe — var beſat med de ſkjønneſte Frugter, Bagværk, Flaſker og Glas. Jeg har ikke fundet ved noget Familiebord i London en ſaadan Overflod, i det mindſte ikke ſaadanne udvalgte Vine. For os Udlændinge var det i Sandhed en længe undværet Nydelſe, iſtedetfor den der ſædvanlige ſtærke og tunge Port- og Xeres-Viin (Sherry), engang igjen at kunne vælge imellem ægte gammel Hock, ſom man kalder Rhinſkviin — efter Hochheim — og de fineſte franſke Vine; thi, naar man ikke er meget rig, maa man formedelſt de overordentlig hoie Priſer ſnart vænne ſig fra begge. Skjønt Flaſkerne uophørligen vare i Bevægelſe, og gjorde Runden fra den ene Ende af Bordet til den anden, blev de tilſtedeværende Herrers Samtale dog ikke meget levende. Meeſt og behageligſt underholdt Dr. Tournay os. Heller ikke lod han det mangle paa Toaſts, hvorved vor Fridericiana ikke blev glemt. Førſt ſildigt om Aftenen endte man med Kaffeen.

Jo mere man bliver bekjendt med Collegiernes Overhoveders og høiere Medlemmers Levnet, deſto mere overbeviſes man om, at der neppe for ugifte Mænd kan gives en ønſkeligere og mere ſorgfri Stilling. Vel fattes her ikke ganſke viſſe Ubehageligheder, ſom ere uadſkillige fra ethvert kloſterligt Sam-

liv, og heller ikke altid staae Collegierne indbyrdes i de nøieste Venskabsforbindelser. Skjønt tilsynseladende bunden er en Fellow dog en meget fri og selvstændig Mand. Det afhænger ganske af ham selv, hvor megen eller liden Beskjæftning han vil gjøre, hvilke Ting han vil beskjæftige sig med, om han vil leve eensom eller i Selskab, om han vil være ude eller hjemme, om han vil blive i denne rolige Stilling til sin Alderdom, eller modtage et af de mange Pladser, som hans Collegium har at bortgive, og saaledes stige høiere og høiere i Kirken. Hver Dag kan han være i Hovedstaden, og benytte dens Forlystelser og andre Fordele; hver Dag besøge Søster-Universitetet, hvad dog sjeldent synes at være Tilfældet. Ethvert literairt Arbeid, der kommer for Lyset, levere Boghandlerne ham; Bibliothekerne alle den gamle Literaturs Skatte i ethvert Fag. Hans Liv er et uafbrudt hæderligt Otium (otium cum dignitate), naar han kun selv forstaaer at vedmagtholde sin Værdighed; kan han ikke det, da vil Foragt snart vorde hans Lod. Forstanderen for et saadant Collegium regjerer, naar han staaer i god Forstaaelse med Fellows, meget lykkelig sin lille Stat; ofte glimrende og uafhængig, som en rig Abbed. Udmærker han sig, da har han desto sikkrere Udsigt til et Bispedømme, og kan som Erkebiskop af Canterbury svinge sig op til en Primas-Værdighed i Riget.

En anden glad Dag tilbragte jeg hos Master for et af de ældste Collegier, Dr. Theologiæ Herr Jenkyns. Det er stiftet i det 13de Hun-

dredaar af Faderen til Kong Balliol af Skotland, og opkaldt efter denne. Næsten alle Fellows vare fraværende, og den almindelige Spisesal lukket. Doctoren, hvis behagelige Veiledning vi ligeledes havde at takke for flere lærerige Timer, modtog os derfor i sin Bolig i et lille Selskab. Først nyligen var han bleven valgt til Overhoved. Man saae i Værelserne et nyt Huusvæsen opblomstre, og hvorledes det Nye behageligen forenede sig med det Gamle. Saaledes fandt vi ham ogsaa i den første glade Følelse af hans nye Værdighed. Da ingen Wadhamstatut binder ham, saa haaber jeg, at vore, af Glassenes muntre Klang ledsagede, Ønsker ville blive opfyldte, og at i den eensomme Bolig den driftige Huusmoder ikke mere vil savnes.

Pladsen, som ligger foran dette Balliol-Collegium opvakte hos mig Følelser af ganske andet Slags. Den satte mig over halvtredie Hundredaar tilbage i hiin skrækkelige Tid, hvor just her saa mange Offere for Dronning Marias *) blo-

*) For at de, der ukyndige i Historien maaskee blot kjende Maria Stuart, ikke skulde tage feil af Personerne, vil jeg bemærke, at her tales om den blodige Dronning (bloody Queen); Datter af Henrik den Ottende; hiin ivrige katholske Dame, under hvilken den af hendes Fader begyndte Kirkereformation var bleven tilintetgjort, dersom hun havde regjeret længere end fem Aar. Efter hende fulgte i Aaret 1558 hendes Søster Elisabeth, Maria Stuarts uforsonlige Fjende.

dige Forfolgelsesaand overgaves til Flammerne. Kort før min Afreise havde jeg beskjæftiget mig med John Fox's store Værk, over Religionsforfolgelser især i England og Skotland *), hvilket blandt andet indeholder fuldstændige Akter af Forhørene over Latimer, Biskop af London, Ridley, Biskop af Worcester, og Erkebiskop Cranmer, og deres Henrettelse. Derfor svævede deres gyselige Dods-Scener desto mere levende for min Sjel. Jeg kunde nu ledsage hine deres Troes Martyrer, navnligen den ædle Cranmer, fra den akademiske eller Marie Kirken, hvor det sidste Forhør holdtes over ham, paa hans Vei til Retterstedet. Han havde som bekjendt, i et Anstod af Svaghed, ladet sig bringe til at undertegne Artikler, som stode i Modsætning til hans tidligere Erklæringer. Med Doden

*) John Fox, Medlem af Magdalene Collegiet i Oxford i det 17de Hundredaar, har i sine Acts and monuments of the bloody times and great persecutions against the true Martyrs of Christ (Akter og Mindesmærker fra de blodige Tider, og om de store Forfølgelser mod Christi sande Martyrer) med en særdeles Nøiagtighed samlet Alt derhen hørende i 3 store Foliobind. Deraf ere udkomne 8 Udgaver, den sidste 1684. Just her fandt jeg, ved den rørende Fortælling om de tre høie Geistliges Henrettelse, de Ord: Upon the North-Side of the Town, in the Ditsch over against Balliol-College, the place of execution was appointed. — On the same place Th. Cranmer was burnt &c. (Paa Nordsiden af Byen, i Grøvten ligeover for Balliol Collegiet, blev Stedet før Henrettelsen bestemt. Paa samme Sted blev Th. Cranmer brændt o. s. v.). —

for Øjnene vendte han, til Forbauselse for sine Forfølgere, tilbage til sin første Mening, og fremskyndede derved Fuldbyrdelsen af Dødsdommen. En Gysen bemægtigede sig mig, da jeg saae det Sted, hvor den blev fuldbyrdet, og mig syntes at jeg saae den Flamme opblusse, i hvilken han, som Fox fortæller os, først stak den Haand ind, som var Redskabet for hiin overilede, men snart angrede, Underskrift. Hvorledes maatte, tænkte jeg, Beboerne fra hine gamle gothiske Vinduer i Balliol stirre ned paa det skrækkelige Skuespil! Hvor maatte ikke Fanatismen med Velbehag skue den mod Himmelen stigende Røg, lig en sød Lugt og Offerdamp til Guds Ære! Hvor faa maatte da ane, hvilket herligt Træ for Troens Frihed monne fremvoxe af dette Baals Aske. „Vær ved godt Mod" — tilraabte den gamle Biskop Latimer sin Dødskammerat Ridley, da man bandt dem til Pælen — „vær ved godt Mod, min Broder! Vi ville i Dag antænde en Fakkel i England, der, som jeg haaber til Gud, aldrig igjen vil udslukkes!" — Ikke forgjæves har han haabet. Den lyser endnu!

Ophold i Cambridge.

Bekjendtskaber og Samtaler.

Ikke længe før min Ankomst i Commencements Tiden — saaledes kalder man der de store

Promotionsdage — havde Universitets-Canzlerens, Hertugen af Gloucesters, personlige Nærværelse foranlediget store Festligheder. Akademiske Grader vare tildelte, Præmier uddelte, festlige Taler holdte, Gjæstebud, Concerter, Assembleer, Baller givne. I saadan Tummel taber den Fremmede sig, om han end ikke søger at undvige det kostbare Opholdssted, og staaer Fare for ikke at kunne faae nogen Beværtning. Desto mere stille fandt jeg Staden ved min sildigere Ankomst. Man mødte faa Akademiker. Næsten alle Bestyrere og Medlemmer af Collegierne vederkvægede sig paa Landet efter de anstrængende Festligheder. Desto mere uforstyrret kunde jeg besee de derværende Mærkværdigheder, og dog derhos gjøre nogle meget behagelige Bekjendtskaber.

Jeg var fortrinligen anbefalet til Doct. Theol. Wood, Master for det store Johannis collegium. Det var umuligt at finde større Velvillie og Tjenstvillighed. Uagtet det næsten stedse vedholdende Regnveir var han min utrættelige Ledsager. Gid den vakkre Mand endnu opleve mange Dage og Aftener, saa glade som de, han forskaffede mig!

Universitetsbibliotheket, i hvis Forsal jeg i Forbigaaende saae de Antiker, som Clarke medbragte fra sin Reise til Grækenland, er meget betydeligt. Man angiver Antallet paa Bindene, sandsynligviis for høit, til 100,000. Derhos en stor Skat af Haandskrifter; blandt disse og den, de bibelske Kritikere vel bekjendte og vigtige Codex Cantabrigiensis, som Theodor Beza eiede og skjæn-

kede hertil. Dødningemaskerne af Gyps af Carl XII, Pitt, Fox gjør kun den store, skjønt for Øjet ikke behagelige, stive Lighed interessant.

Universitetskirken, en gammel gothisk Bygning, staaer i Modsætning til det til Høire liggende nymodens Senathuus. Dog har den ved nye Prydelser vundet saameget, at man med Behag kan see den indvendig. Den høie Prædikestol er tillige Katheder til Forelæsninger, som Margarethe=Professoren i Theologien, nu Biskop Marsh, pleier i Lectionstiden at holde. Professorerne trone paa et stadseligt Sæde; i det mindste kaldte man den store hvælvede Loge, ligeoverfor Indgangen, Tronen, saavelsom Rummet nedenfor Parterret. Senathuset er en meget ædel endnu ikke hundrede Aar gammel Bygning. Det bestaaer egentligen kun af en eneste stor Sal med et Gallerie, som skal rumme omtrent tusinde Personer. Det er bestemt til alle høitidelige Promotioner og andre Festligheder. Flere Statuer af Konger og Hertuger forherlige det; den skjønneste forestiller Chatams store Søn William Pitt. Vel er Cambridge med Rette stolt af, ogsaa at kunne regne ham blandt sine forhenværende Borgere.

Blandt Collegierne ere vel flere byggede kun af Teglstene, men andre kunne dog uden Betænkning sættes ved Siden af dem i Oxford, maaskee i flere Henseender over dem. Trinity=Collegiet syntes mig fuldkommen at kunne udholde Sammenligning med Christ=Church, især med

Hensyn til sit prægtige Udvortes. Udmærket er den aabne Buegang, som dreier sig om tre Sider, hver over 200 Fod lang, i den indre Gaard, og paa hvis doriske Soiler det ovre Stokværk, hvori Bibliotheket er, hviler. Hvilken Spadseregang i fugtigt Veir for flere Hundrede Mennesker, og hvilket fortræffeligt Local til undertiden at beværte hele Universitetet, hvilket nu nyligen var skeet. Den knappe Tid hindrede mig fra at see hver enkelt Mærkværdighed i Bibliotheket. Den fuldstændigste Samling af alle Udgaver af Shakespeare, flere hundrede Bind samtidige Skuespil, egenhændige Udkast til Digte af Milton, en Mængde Haandskrifter af Mænd, der vare betydende saavel i historisk som literair Henseende, alt dette som saa meget andet ere Sjeldenheder af høit Værd.

I det tilgrændsende, ved den skjønne Udsigt over Floden og de smilende Enge meget muntre Collegium, Clare-Hall, havde jeg saa meget desto heller opholdt mig, da jeg saa gjæstfrit blev modtagen af en af Medlemmerne, Herr Leason, som jeg tilfældigen lærte at kjende i en Londoner Boglade, og blev ved ham bekjendt med det Indre af Collegiet. Med Ærefrygt staaer man blandt andre for Billedet af den fortræffelige Erkebiskop Tillotson, som her har henlevet sin Ungdom.

Saa meget det nye, ganske moderne, Vaaningshuus af Köngens Collegium (Kings College) udmærker sig ved Størrelse og Regelmæssighed, saa fængsles dog Opmærksomheden snart aldeles af

det store Kapel, hiint Vidunder af den gothiske Bygningskunst, hvilket saavelsom Stiftelsen selv er grundet af Kong Henrik den Sjette omtrent Aar 1441. Allerede ved Synet af denne Kirke, der fuldkommen ligner en Kathedral-Kirke, og endnu meget mere ved Indtrædelsen i den gjennem den vestlige Portal, bliver man frapperet af en Bygnings Herlighed, som mange Reisende erklære for den første blandt de Gothiske i hele Europa. Man indseer ogsaa herved nogenledes, hvorledes selv Opbyggeren af St. Pauls-Kirken, Ch. Wren, kunde aarligen gjøre en Reise til Cambridge, for at beundre det dristige i Bygningen, og især delesbed hiint Tag, som ingen Pille understøtter, skjønt det er fjerdesindstyve Fod høit, og ligesom Kapellet selv hundrede og halvtrediesindstyve Fod langt. Den hele Byrde hviler paa de smale Vægge, hvilke blive gjennembrudte af en Mængde høie Vinduer. Paa den underfuldt sammensatte Hvælving er intet Punct, hvor jo Kunstnerens Meisel har vidst at fremdanne af den raa Steen fiint Løvværk og andre høist mangfoldige Forskjønnelser. Det Hele ligner et sammenhængende Gitter, som vel er af Steen, men dog synes overmaade let, og unddrager Øjet Sparreværket, som ligger oven over, paa hvilket Taget hviler. Væggene ere rundt omkring besatte med kunstigt Billedhuggerarbeid, i hvilket tillige er lagt en historisk Betydning, f. Ex. Foreningen imellem de tvende Roser [den røde og hvide], York og Lancaster. Først under Henrik den ottende er dens Indre fuldendt, just paa den Tid,

da han nyligen havde formælet sig med Anna Boleyn. Endnu seer man paa Væggen det forenede Vaaben. En Elskovsknude ved Siden af den anden omgiver det zirlige Gitter paa Buen over Orgelet, som adskiller det høie Chor fra Rummet inden Pillerne (Skibet) i Kirken. De have holdt fastere sammen disse Knuder, end den, paa hvilken de skulle være et Sindbillede, og som Tyrannen selv sønderhug med et blodigt Sværd, som om det var en gordisk, efterat Johanna Seymour havde fundet Behag for hans Øine.

I øvrigt stadfæstes det ogsaa her, at England er det Land, hvor man ikke tør regne saa store Stiftelser til Særsyn, der kun tilhøre den ældre Tid, og for hvilke nu al Sands er forsvunden. Saaledes har først i Aaret 1815 en meget rig Greve, Lord Fitz Williams, testamenteret Universitetet sin paa Pragtværker og mange historiske og politiske Skrifter meget rige Bogsamling, et prægtigt Kobberstik-Kabinet, og en udsøgt Maleriesamling, og bestemt store Summer til at bygge et Local og vedligeholde det. Høist smagfuldt er Salen decoreret. Hvor herligen prange ikke de nye gyldne Rammer om hvert Malerie, blandt hvilke man foreviste et af Titian, af 3000 Guineers Værdi, paa de carmoisinrødt tapetserede Vægge. Boghylder, Mobilier, Alt efter de skjønneste Former. Lykkelige Universitet, tænkte jeg, hvor saadanne Legater næsten kun betragtes som Bisag.

Ogsaa ved Siden af Universitetets ældre Collegier seer man nu et nyt opblomstre. En rig

Baronet, Eier af mange Godser i Grevskabet Cambridge, Sir Georg Downing, forordnede allerede i Aaret 1717 i sit Testament, at dersom hans nærmeste Arvinger døde uden at efterlade sig Børn, bestemte han sin Formue til Stiftelsen af et nyt Collegium, fortrinligen for saadanne, der ville studere Retsvidenskaben og Medicinen. Efterat dette Tilfælde var indtruffet 1764, og mangen Kamp med fjernere Beslægtede var bilagt, kunde dog først senere Arbeidet selv begynde, især ved William Pitts driftige Medvirkning. I Aaret 1807 lagdes Grunden. Masters Lodge er færdig, ligesom ogsaa Bolig for Professoren i Medicin, og man var i fuldt Arbeid at udføre det øvrige af Planen. Den daværende Master, Dr. og Professor juris Herr Frere, havde den Godhed at indbyde mig til et Aftenselskab, som var foranlediget ved den berømte Siddons Nærværelse. Det forskaffede mig ikke alene Leilighed til at see og høre denne beundrede Kunstnerinde, men ogsaa at gjøre Bekjendtskab med nogle lærde Mænd, f. Ex. den siden afdøde Biskop af Bristol, og med flere Professorer og deres Familier. Man forsamlede sig til Thee i et stort, skjønt decoreret Værelse, i hvilket alt ved moderne Elegance tilkjendegav Stiftelsens Nyhed. Husfruen sang nogle Partier af Händels Oratorier. Jeg bad hende om den berømte Arie af Messias: Ich weiß, daß mein Erlöser lebt. „Det — sagde hun beskeden — var en Opgave for de første Kunstnerinder, hvilken Dilettantinder ikke turde binde an

med." Paa Musikken fulgte Forelæsning af Siddons over Shakespeare, hvorom mere siden.

Cambridge staaer maaskee endog over Oxford efter Manges Omdømme, som nærmere kjende til Livet paa begge Steder, baade i munter Selskabelighed og fra mange andre Sider. Næsten alle dens Mærkværdigheder saae jeg under Veiledning af den værdige Dr. Wood. Hvad der forresten kunde være mig interessant at vide, gjorde han mig ganske indlysende ved et, jeg tør sige fortroligt, Middagsmaaltid i hans Collegiums Embedsbolig. Vi vare ganske alene; desto gunstigere Leilighed for fri Meddelelse. Med varm Interesse, især for Religionsvidenskaben, forbandt han en Mildhed og Billighed Domme, som ikke just er en Dyd, alle Biskoppelige besidde. Allerede i Besiddelse af flere tyske Theologers Værker, Semlers, Nösselts, Michaelis, nogle endog i vort ham fremmede Sprog, hørte han desto opmærksommere, hvad siden var frembragt i de forskjellige Grene af Videnskaben. Meget snart bleve vi enige om, hvor megen Værd der tilkom dogmatiske Stridsspørgsmaal, og hvor nødvendigt det var, at skjelne det, som er fælleds for alle, fordi det bedrer og beroliger, fra hiint, som man maa overlade til de lærde Forskere, eller dog maa lade staae hen som uudgrundeligt, og hvorom man maa sige med Pope:

„Vent paa den store Lærer, paa Døden, og tilbed i Taushed!"

Over Collegiernes indre Forfatning dømte han med en Upartiskhed, som en Mand, der overalt seer

klart, og ikke vil retfærdiggjøre det, som er Feilagtigt. Hvor meget var der endnu tilovers, da Aftenen brød frem, for os at tale om; dog jeg havde knap Tid, da min Tilbagereise var bestemt, og vi trykkede hjerteligen hinandens Haand.

Afskeed fra de engelske Universiteter.

Resultater af Iagttagelserne.

Jeg forlod begge Høiskoler med hiin blandede Følelse af Glæde og Veemod, som beviist Forekommenhed, og Visheden om for stedse at skilles derfra, lader tilbage i Sjelen. Hvor mange lærerige og behagelige Timer ville de endnu have forskaffet mig, dersom jeg havde kunnet oppebie saa mange lærde og fromme Mænds Tilbagekomst, som her ere forenede.

Vilde man nu spørge mig om Resultatet af den, ved egen Beskuelse mulig blevne, Sammenligning imellem England og Tyskland, Universiteterne angaaende, saa maatte jeg tilstaae, at jo længer jeg tænkte derover, desto vanskeligere følte jeg det at være for mig, at fælde en aldeles passende Dom i saa Henseende. Landet, Nationalcharakteren, de derværende Studerendes — som vi kalde dem — tilkommende Bestemmelse og Levemaade, Alt dette er saa nøie forbundet med deres Dannelse, og er her og der saa forskjælligt, at man, ligesaalidet ved Universiteter som ved Skoler, kan bifalde en ubetinget

Forplantelse af det ene eller det andet paa en fremmed Jordbund. Ogsaa gives der i England et ikke ringe Antal meget dannede og kundskabsrige Mænd i alle Stænder, som aldrig have studeret paa et Universitet.

Den der dog — hvilket er Tilfældet med mange blandt os — blindt hænger ved den tyske Forfatning, eller, hvilket maaskee er Tilfældet med endnu flere, forvexler sine egne Universitetsaars muntre Liv med det Hensigtsmæssige i Studeremaaden, og derefter kaster et frit Blik paa Oxford og Cambridge, den vil ligesaalidet miskjende det Gode i visse Eiendommeligheder, hvilke der findes, som han vil undertrykke det Ønske, at vel ikke ganske det samme, men dog meget Lignende maatte være indført hos os. Kun korte Bemærkninger kunne her leveres.

Først og fremmest er det sikkert en Vinding for Fleertallet af dem, som ofte meget unge komme lige fra Skolerne, at de ikke strax miste erfarne Mænds Veiledning i deres videre Studeringer, og at Skolevidenskaberne ikke ganske blive fortrængte ved den pludselige Overgang til de høiere og høieste Fakultetsvidenskaber. Ikke den tredie Deel af vore unge Akademikere — jeg veed hvad jeg siger, og jeg siger maaskee endnu for lidet — ikke den tredie Deel af dem tænke paa at fortsætte deres Studium af Humaniora, som dog er det allerfortræffeligste Middel til Aandens Dannelse og Øvelse; ja mange ansee det ikke engang Umagen værdt, at blive i Besiddelse

af deres klassiske Autorer, som de Boutikker bevise, hvor brugte Bøger forhandles. De fleste følge Mængdens Strøm, som fører dem paa Forelæsninger, af hvilke de ofte ikke engang forstaae Navnet; og saaledes høre de meest umodne og svageste Hoveder det, hvad de fortræffeligste neppe ere i Stand til at fatte. Ved meget strænge Prøver kan man vel unddrage den Umodne og Uvidende Understøttelse, men dog ikke nægte ham Ret til at betræde den akademiske Løbebane. Ikke engang den meest Umodne afvises *).

---

*) Og hvorfor skulde han just afvises? Universiteternes Oprindelse, Indretning og Forhold til Staten er vel i alle Lande noget forskjellig; men hvordan den end er, saa kunne de aldrig billigen betragtes anderledes end som nationale Stiftelser (National-Institute r), som Folket betaler dyrt nok, og derfor maatte og burde have fri Adgang til.

Det er vel sandt, at nogle af de første Universiteter stiftedes, doteredes, udstyredes, besøgtes blot af Adelige. Disse vare altsaa deres Eiendom, og intet var billigere, end at de udelukkede de andre Stænder derfra; men af disse er der intet tilbage, med Undtagelse af nogle engelske Collegier, og saasom Byrderne og Udgifterne ved dem falde paa den producerende Folkemasse, saa kan ingen Indretning eller Betingelse, som udelukker dem derfra, ansees for retfærdig. Ikke at tale om det Upolitiske deri; ikke at tale om, at ved de strænge Indtrædelsesprøver aldrig noget væsentligt Godt kan opnaaes, men vel et og andet betydelig Ondt nødvendigen maa finde Sted — at mange Hoveder, iøvrigt ret gode og dygtige, passede sig ikke for Skoledannelsen eller kanskee aldrig nøde den, eller dog kun i enkelte Videnskabsfag, at disse altsaa ere uforberedte for en General-Indtrædelsesprøve at Anomalierne i menneskelige Evners Udvikling ere saare hyppige, og at den, som er en Tosse i sit 17de Aar, ikke altid bliver en Tosse i sit 25de, naar Leiligheden frembyder sig for hans særegne

I de engelske Universitetscollegier slutter Underviisningen sig umiddelbart til den i Skolerne givne, og Ynglingen, skjønt stillet paa et høiere Trin, bliver aldeles i Touren af sine hidtilværende Beskjæftigelser. Han ligesom modnes i den samme Jordbund, i hvilken hans Viden slog de første Rødder; han sættes ikke i et Drivhuus, hvor han vel tilsyneladende hurtig skyder op, men bærer kun en tom Viden, lig golde Blomster. Den, som lærte at kjende Tusende, der kom til Universitetet, saa nøie som jeg, hvem den mangeaarige nøie Forbindelse med Høiskolerne, og den Forretning at anstille akademiske Prøver, gjorde det muligt, den kan kun beklage at see saa Mange tage Deel i Forelæsninger, som de aldeles ikke ere istand til at fatte. Thi kun Faa følge det Raad, at anvende det første Aar til Studium af Humaniora eller til de lettere forberedende Dele af Philosophien. Og ville de det end — hvor faa kunne det formedelst den indskrænkede Tid, og hvor endnu færre formedelst deres indskrænkede — Formue.

Dette erindrer om et andet Fortrin ved de engelske Høiskoler. Uagtet den Ulighed i Formue, som ogsaa der finder Sted, ere dog de allerfærreste — maaskee kun de, der blive optagne i Col-

---

Evners Udvikling. Der er en Mængde slige Betragtninger, som alle vise, at det var baade retfærdigt og klogt at lade Adgangen til Universiteterne være aldeles fri. (Overs.)

legierne som Servitors — i den Grad blottede for alle Midler, som hos os er Tilfældet med en stor Mængde. Den aldeles Fattige kan der neppe tænke paa at vove sig ud paa den akademiske Løbebane, eller hvis den alligevel drager ham hen til sig, saa finder han i de rige Stiftelser saamegen Understøttelse, at der aldrig kan være Tale om den pinende Armod, som næsten ganske underkuer mange af vore unge Akademikere, og gjør dem det aldeles umuesligt, at forsyne sig endog med de allerunundværligste Hjælpemidler. Blive end disse Hindringer og Vanskeligheder for en fri Aandsdannelse undertiden overvundne ved en sjelden Aandskraft, ved utæmmelig Begjerlighed efter at lære, og ved færdig Benyttelse af enhver liden Fordeel, saa blive dog enkelte udmærkede Lærde, som uagtet den dybeste Armod have arbeidet sig frem, stedse Undtagelser fra Regelen. Derimod er Aandsfattigdommen hos saa mange, som nu engang ville og skulle studere, deres illiberale Tænkemaade, deres slette Sæder, den blotte Attraa efter Embede og Brød, uden Kjærlighed eller Smag for Videnskaberne — Alt dette er en naturlig Følge af deres første Opdragelse i de fattigste Stænder, hvem det i England ikke letteligen falder ind at bestemme en Søn til den lærde Stand. Der gives vistnok nogle Institutter, saasom Christus-Hospital i London, og Christ-Church i Oxford, hvor ogsaa fattigere Drenge, som udmærke sig meget, bestemmes til Videnskaberne; men for disse er der ved Stipendier saa rigeligen sørget, at

de ophøre at være fattige, saasnart de ere optagne i Stiftelsen, og derved erholde sikker Udsigt til engang at faae Plads som Kapellaner eller Curater.

Et tredie Fortrin, som Studeremaaden i de første tre til fire Aar har, fandt jeg i den Indretning, at der er meget mere Tid til egne Arbeider og Frembringelser end hos os er Tilfældet. Den eenselske Student maa paa egen Haand læse, skrive, oversætte, memorere særdeles meget, og bliver nu, eftersom han vorder modnere i Aar, bekjendt med de gamle Mønsterforfatteres hele Indhold og Aand, som dog i Skolerne for det meste bliver kun stykkeviis forklaret og foredraget. Han maa selv studere sig ind i Historien, Mathematiken, Philosophien — mere den praktiske end den speculative. Mange Præmier for de bedste Afhandlinger, Taler, Digte fremme Kappelysten. Han maa gjøre Regnskab for sit Arbeid. Hvor sjældent er dette ikke Tilfældet hos os! Hvo bekymrer sig om de Flestes Privatflid? Og hvilken Professor er istand dertil i Følge sin Stilling? Hvor Faa benytte ikke Seminarier og Repetitorier? De, som vi kalde de Flittigste, tilbringe ofte fem til syv Timer med at Høre, og den — kun altfor ofte ganske mekaniske, tankeløse og aandsdræbende — Opskriven af det Hørte. Saaledes fortrænge de nyeste Gjenstande i de næste Timer Indtrykket af de forrige. At bearbeide det Hørte, at gjøre Forsøg i at skrive, digte, foredrage paa egen Haand, hvormed Ynglingen objectiverer sig selv, og lærer at meddele sig klart og fordomsfrit — derpaa tænke blandt mange

Kaldede kun de Udvalgte. Saaledes kues endog det bedste Hoved ved Overmættelsen, ligesom en Spire kvæler den anden paa en Ager, der er for tæt tilsaaet, og den enkelte Plante kan hverken slaae dybe Rødder eller trives.

Men paa den anden Side savner ogsaa den unge Britte den store Fordeel at opflammes ved Lærerens levende ofte begeistrende Foredrag; og hos ham selv opstaaer maaskee Uro og Tvivl, naar han søger at danne sig en egen Meening. Hvor meget af de dygtige Videnskabsmænds Aand, af hine Mænds Iver, som ganske vare besjælede af deres Videnskab, har meddeelt sig til deres Tilhøreres talrige Skarer, og hvor ofte har man kunnet mærke paa dem, at den samme Aand var over dem? Man vidste fra hvilken Skole de kom; thi den store Mester dannet en Skole. (Wolf, Kant, Heyne, Morus, Ernesti). I det Høieste forelæser en dygtig Professor i England — som for Ex. Lowth, Hugh Blair — en Række af grundigt og zirligt udarbeidede Afhandlinger. Deri bestaaer hans Collegium, og dermed er Cursus færdigt. Gid dog blandt os mange Collegier maatte være noget mere end Oplæsen og Dicteren af Hefterne. Hvo kan kalde dette et levende Foredrag?

Mange Lectioner savner man der ganske. Fra denne Side have vore Universiteter afgjorte Fortrin, saaledes som de ogsaa i Henseende til den videnskabelige Indretning staae høit over de engelske. Men om ikke Videnskabernes Afdelinger ere

for mange for det korte Tidsrum af 3 Aar? og om ikke Videnskabernes Form med Nytte kunde gjøres simplere for de Fleste? dette er et andet Spørgsmaal. En Universitas literarum maa skaffe Leilighed til at lære Alt. Men mig synes, at Mange gribe altfor tidligt efter meget, fordi ingen leder dem, og just dette Altformeget har ved tilsyneladende Megenviden Overfladighed til Følge, hvilken, saasnart et vist Maal er opnaaet, saa ofte gaaer over til en fuldkommen Stilstand *). Iøvrigt hører det ret egentligen til det Eiendommelige hos den brittiske Flid af ethvert Slags, at den mere indskrænker sig til een enkelt Gjenstand, og heller vil af det Øvrige vide slet intet, end kun noget halvt og mangelfuldt. Lad dette nu tildeels have sin Grund i en Ligegyldighed for den almindelige Udvidelse af den menneskelige Viden; lad det og ofte føre til Eensidighed, men visseligen fører det lige saa ofte til dyb Grundighed.

At endeligen den akademiske Disciplin udmærker sig ved en Consekvents, der staaer i den meest direkte Modsætning til den idelige Frem-

*) Jeg tænker her navnligen paa flere unge Theologer, som udelukkende ville indskrænke sig til praktiske Religionslæreres Kald, og ved Antallet af de Collegier, som de høre over alle muelige Dele af Videnskaben, mere tabe end vinde i productiv Kraft — der just for saadanne, som stedse skulle tale og lære, dog altid bliver Hovedsagen! Massen af det, de have lært, svækker Tænkekraften, og Videnskaben ville de kun saare lidet gavne.

og Tilbage=Forandring, der finder Sted paa mange tydske Universiteter, er allerede ovenfor bemærket. Hos os — snart utidig Strænghed, snart fordærvelig Mildhed, snart Misgreb i at haandhæve Lovene eller i at behandle de ungdommelige Gemytter; en langsom, formel Rettergangsmaade, hvor hurtig Procedure vilde spare den kostbare Tid, og forhindre større Onder; ved den aarlige Vexel i Styrelsen forandrede Anskuelser og Grundsætninger; svag Lempen efter Fordomme, der intet andet have for sig end deres Ælde, Fordomme, som Loven fordømmer, men den offentlige Mening tager i Beskyttelse, ikke sjælden en Beilen efter Bifald og Gunst ved svag Eftergivenhed; overhovedet Mangel paa Almeenaand. Alt dette ere Onder, over hvilke man stedse beklager sig, og vel ofte overdriver dem, men dog endnu oftere agter dem altfor ringe, og hvori dog mange stedse tilbagevendende, Harm opvækkende, og et Videnskabernes Sæde aldeles uværdige Optrin, fornemmeligen have deres Grund. De sidste kunne slet ikke finde Sted under en Forfatning, der har saa faste Former og Regler, som den engelske. Det stemmer altfor meget overeens med den engelske Universitetsstats og dens Regenteres Interesse, at ogsaa u d v o r t e s Rolighed og Orden hersker der, hvor Alt viser, at Hensigten er indre aandig Dannelse, og, hvorhen man vender sit Øie, hentyde Religionens og Videnskabernes Templer paa Opholdets Bestemmelse. Men der gives ogsaa d e r saa mange Midler, som vi ganske savne, til at opretholde dem. Grove Excesser ere der yderst sjældne. K ü t t=

ner, som levede meget længe i England og navnligen i Oxford, forsikkrer, „at man intet vidste her af det Uvæsen, at Studerende paa offentlige Steder indlode sig i Fortrolighed med de ringere Stænder, sloges med Haandværkere, forstyrrede Borgernes Rolighed, og hvis endog noget saadant skete i Overilelse eller ved et Drikkegilde, saa vilde man i alt Fald lee deraf, men aldrig gjøre det til en Sag, for ikke derved at forvolde tumultuariske Opløb.“ Først danne politiske Partier sig vel i den gamle Aand af Whigs og Torys, dog snarere blandt de Graduerede end blandt de unge Studerende. Den største Statsmand, som hiin Wil. Pitt, der to og tyve Aar gammel var Statsminister, levede paa Universitetet kun for Videnskaberne.

I Styrelsens Fasthed og den strænge Overholdelse af Lovene bliver Vicekanzleren, skjønt der aarligen vælges en ny, allerede kraftigen understøttet af Proctors, som staae ham ved Siden, og ere hele Universitetet ansvarlige for Ordens Vedligeholdelse. Herved befinder sig overalt just den bedste Deel af de Studerende selv overmaade vel, hvorimod den hos os kun altfor ofte føler sig trykket ved deres tolererede, om ikke begunstigede Overmagt, der heller ville spille en Rolle end studere alvorligen. Om nu hiin Strænghed der „avler Slavesind, svækker Selvtillid, og standser de ædleste Kræfters frie Udvikling,“ som man ofte har frygtet, — det afgjøre man selv. Hvor udtaler Tanken sig friere, hvor Ordet dristigere? Vel yttrede nyligen en aandrig tydsk Skribent, „man

sehe aus den klösterlichen Instituten der Britten zwar oft gediegene, aber öfter noch grämliche und störrische Menschen hervorgehen *)," og man maa vel og tilstaae, at den Studerende ved de tyske Universiteter, naar ikke Armod trykker ham for haardt, og han forstaaer at styre sig selv, har en friere og glædeligere Existents, og kan regne disse Aar til sit Livs skjønneste. Men viser vel den frie og ægte liberale Aand sig meest efter Universitetsaarene just hos dem, som medens disse varede talte ikke om andet end Frihed? See vi ikke mangen en akademisk Helt, naar han indtræder i det borgerlige Livs Forhold, ydmyg, klodset, forlegen? Ere ikke meget ofte de, som i de Aar, da Ungdommen opbrusende meest lader sig regjere af en tøilesløs Phantasie, drømte om en Uafhængighed, som ingen Statsborger kan forlange, neppe modnede til Mænd, de strængeste og haardeste Despoter mod deres Undergivne? visseligen, saalænge akademiske Love ikke smaaligen og ængsteligen indskrænke den frie Ungdomsaand, ikke gjøre disse Aars naturlige Munterhed, der selv i dens Udskeielser ofte viser noget Ædelt, til Forbrydelse, saa have de for ingen, som mener det alvorligt med Videnskaben og gode Sæder, noget trykkende; og de frieste Republiker bevise, at kun under Beskyttelse af Lovene, der aldeles ikke maae tillade Afvigelser, kan den ægte Frihed trives.

---

*) Julius Grev v. Soden Stats-Nationaldannelse S. 218 følg. Berlin 1821.

Den allerede i de sidste fyrretyve Aar synderligen rørige Tid har bragt Ideer i Omløb, som rigtigen fattede og findigen anvendte, kunne bære herlige Frugter, og allerede nu have fortrængt meget flet. Men Ungdommens Aar ere mere Kraftens end Besindighedens Aar, og Kraft uden Maadehold og faste Regler kan vorde et farligt Element. Derfor maa vel Regjeringernes Viisdom have holdt mange Forholdsregler nødvendige, som i England ikke behøves. Maatte dog Fyrsterne fremfor alt høre deres Stemme, som ikke have fattet en uudryddelig Mistanke mod den opblomstrende Slægt. Den ikke ganske fordærvede Yngling vil i det Hele taget det Gode. Fra endeel Vildfarelser bevarer Fliden ham bedst; andre retter Livets Skole. Stor kan Forvildelsen vorde, som Dagens Historie viser; men desto svarere er hines Brøde, som vildlede ham og fordunkle hans Begreber.

Smaatoure fra London.

Woodstock. Blenheim. Greenwich. Dulwich.

Skjønt jeg brugte baade Dage og Timer særdeles oekonomisk, havde jeg dog faa tilovers for at besøge flere skjønne Landsæder og Hytteboliger (Cottages), i hvilke de Formuende tilbringe de skjønneste Maaneder af Aaret, eller naar de ligge nær ved Sta=

den i det mindste Søndagene. Det deilige Richmond, Kew og Windsor ere allerede omtalte i første Deel. Woodstock ligger neppe to Mile borte fra Oxford, og besøges nu saa hyppigen kun formedelst det tæt derved liggende Blenheim. Navnet læser man ofte nok i alle Handskeboutikker, da Woodstock Gloves (Woodstockske Handsker) ere Randers Handskerne i England. En dobbelt Erindring knytter sig til dette lille Sted fra den ældre Historie. Her — fortælle de gamle Krønikker — havde Henrik II, den første Konge af Huset Plantagenet (omtrent i Aaret 1170) ladet opreise en Bolig, af besynderlig Bygningsmaade, for sin Elskede, Lord Kliffords skjønne Datter Rosamunda. Hvorledes man end kaldte den, lignede den en dædalisk Labyrinth, og ingen kunde finde dertil, uden den, som af Kongen var underrettet om Veien. Desuagtet lykkedes det den listige og skinsyge Dronning Eleonore, ved Traaden af et Silkenøgel, som Kongen uden at vide det havde slæbt efter sig, at finde Vei til hendes Værelse, og her handlede hun saa ilde med hende, at hun snart derpaa endte sit Liv. Endnu for hundrede Aar siden skal man have fundet Murene af denne Labyrinth, i det mindste vises endnu i Parken den Kilde, i hvilken Rosamunda pleiede at bade sig (Rosamunds-Well). Englands berømte Historieskriver D. Hume betvivler Ægtheden af disse Sagn. Vistnok er ogsaa den tragiske Fortælling, som Mad. Schopenhauer har optaget, aldeles uhistorisk, efter hvilken

„Dronningen lod myrde tre uskyldige Børn for sin Medbeilerindes Øjne, hvorpaa den ulykkelige hjælpeløse Moder udaandede sit Liv over de Myrdedes Liig." Thi man kjender kun to naturlige Sønner af Henrik, og begge bleve ansete Mænd i Staten; den yngre tilsidst endog Erkebiskop af York. Hun selv nød, som det synes, en hæderlig Begravelse i Klosteret Godstow. Naar den engelske Oldgransker Leland fortæller, at, da Klosteret blev sekulariseret, steg en særdeles behagelig Lugt op af den Bly-Kiste, i hvilken man fandt hendes Been, saa lader dette sig meget naturligt forklare, da man formodentligen havde omgivet hendes Liig med Specerier.

Dog — hvorledes det nu end har sig med det Historiske — Digterne har Sagnet i det mindste ydet et velkomment Stof. Hvo kjender ikke den berømte Ballade, som har Navn efter Rosamunda *). Addison og Kørner benyttede den til Sørgespil; Wieland til et for tidligen glemt Syngespil **).

I dette selvsamme Woodstock henlevede for fire Hundredaar siden Englands største Beherskerinde sorgelige Forviisningsdage. Hadet af sin Søster Maria, som svagt Helbred kun altfor ofte smerteligen mindede om, at i den kraftige Prindsesse Elisabeth opblomstrede den, der skulde følge hende paa

*) I Percy's Relicks of ancient brittish poetry.

**) I 26de Bind af hans samtlige Værker. Her finder man ogsaa en læseværdig kritisk = historisk Afhandling over det Historiske.

Tronen, var hun næsten falden som Offer for Mistanken, som Deeltagerinde i den Wyatske Opstand, ligesom Johanna Gray. Allerede var hun som Fange i Tower. Hendes modige Forsvar friede hende for enhver Mistanke, og de lemfældige Opsynsmænds Behandling havde hun at takke, at Maria ansaa det mere raadeligt at henſætte hende paa det landlige, vel ogsaa strængt bevogtede Slot Woodstock. Her har hun i Eensomheden levet for Videnskaberne, og langt fra Hoffets Larm erhvervet sig den Dannelse, ved hvilken hun senere som Regentinde blev beundret af sin Tidsalder. Maaskee foresvævede hende den store Alfreds Skygge, om hvilken Sagnet fortæller, at han i Woodstock har oversat Boetius's Bøger de consolatione (om Trøst) i Landets Sprog. Denne Alfred lever endnu i Nationens Erindring. Dagen før min Afreise fik jeg med Posten en meget venskabelig Indbydelse til et Besøg i en Alfred-Klub, som jeg ikke kunde modtage, og heller ikke var jeg istand til at erfare noget videre om Hensigten af den.

Hertugen af Marlboroughs og hans Efterkommeres store Herresæde, som under Dronning Anna blev bygget paa offentlig Bekostning, og hvortil Parlamentet i Aaret 1705 bevilgede tre Millioner, bærer Navn af Blenheim, efter en baiersk Landsby i Distriktet Höchstädt, hvor hiin store

engelske Hærfører i Forening med Eugen leverede Franskmændene og Baierne det blodige Slag, og derpaa seierkronet vendte tilbage til England. Faa Reisende lade dette prægtige Slot, dette saa udmærkede Mindesmærke om Nationaltaknemmelighed, ubesøgt, saameget mindre, som det tillige er omgivet af en særdeles stor, og ved de herligste Haveanlæg forskjønnet, Park. Men næsten alle, som have skrevet derom, dadle ogsaa — snart den svære Architektur, snart klage de over de mange Drikkepenge til sex til syv Førere, og den Kjedsommelighed, som de under den lange Vei føle ved deres opramsede, udenadlærte Cicerone-Lectier, eller over den Træthed, som forvoldes ved at gaae frem og tilbage, og besee saa mange Partier, hvilket betydeligen har forbittret dem Nydelsen. Noget af alt dette har jeg vel ogsaa følt, og jeg frygter for, at det ikke vilde gaae mine Læsere bedre, naar jeg vilde forsøge at give dem en lang Beskrivelse, der kun interesserer, naar den opfrisker hvad man selv har seet. Hvor skulde jeg ogsaa begynde? Fra Indgangen igjennem den store Portal, som danner en Triumphbue, og som Sara, Heltens Gemalinde, sin Tids stolteste Dame, lod i Følge Indskriften bygge et Aar efter hans Død, lige indtil Udgangen, maa man være belavet paa en lille Reise igjennem alle de uoverselige aabne Pladse og Slangegange i Parken. Naar man ikke ved altfor stor Iilfærdighed vil fornærme den snaksomme Ledsagerinde, behøver man dernæst flere Timer til kun med nogen Opmærksomhed at betragte alle Slottets Herligheder: Pragtsalene, Billed-

gallerierne og fremfor alt den næsten to hundrede Fod lange Bibliothekſal, hvis Loft, ſmykket med Billedhuggerarbeid og Malerie, hviler paa to Rader koſtbare, af een Blok udhuggede Marmorſøiler. Thi virkeligen ſyntes alt, hvad der findes enkelt i de Stores Slotte af Rigdom, Eleganz, Bekvemmelighed og Kunſt, her at være ligeſom ſammentrængt paa et Punkt *).

Den ſtore Obelisk, paa det høieſte Punkt af Parken, er mindſt tilfredsſtillende. Hertugens Statü, ſom er ſtillet oven paa den, ſynes ubetydelig. Indſkriften ligner en lille Afhandling. Den indeholder den hele Parlamentsakt, hvori det opregner hans Bedrifter og har tilkjendt ham denne National-Æreſkjænk.

Sine Rigdomme og Beſiddelſer har han efterladt Arvinger, ſom havde ſolgt deres Guldſervice, hvis Parlamentet ikke havde fundet det uværdigt, at ſætte et ſaaledes erhvervet Gods overſlyr. Dette var Dagens Anliggende, da jeg var i England.

Naar man beſeer Slottet, viſes tilſidſt Kapellet, i hvilket han nu hviler paa ſine Laurbær under et ſtort Monument af Rysbrach, og

„Af den vældige Marlborough, ſom fyldte
Verden med ſin Krigerhæder,
Er her intet tilbage
Uden en Haandfuld Støv." —

*) Mere over Slottets Indre vil man finde i Spikers Reiſer gjennem England I D. S. 45.

Vi toge til Greenwich's store Hospital en meget munter Morgen. Toget gik fra Westminsterbroen nedad Themsen, igjennem Waterloo=Blackfriars= og Southwark=Broens skjønne hvælvede Buer, over de mod Londonerbroens Piller grumt skummende Bølger. Her havde vi et nyt uoverskueligt Panorama af Hovedstaden. Hvilken bestandig Vexel af Udsigter paa begge Bredder! — Hvilken Contrast af Rigdom og Fattigdom, af Storhandelen og Beboernes smaalige, møisommelige Beskjæftigelser! Her Palladser, der usle Fiskerhytter; til høire Southwarks snævre Stræder, til venstre det truende Tower, og nedenfor dets Volde Landingspladsen, hvor forhen saa ofte i Nattens Stund Dødens Offere udskibedes; derpaa længer mod Østen Surry= og Londoner=Dokkernes Vandspeil. Paa Strømmen selv — hvilken uophørlig Vrimmel af Baade, som med beundringsværdig Færdighed mødes, og dog ikke støde paa hinanden: Gondoler og Joller med brogede vajende Vimpler; rigtklædte Roerknægte, glade Musikchore. Hvad er dog ethvert nok saa kunstigt og pragtfuldt Skuespil imod dette store Drama af det tusindfoldgestaltede Liv, i hvilket dog ogsaa her, uagtet den meest uensartede Blanding af alle Skikkelser, det Nationale fremtræder, og ligesom Bølgerne, som ere dets Skueplads, uophørligen og uden Hvile strømmer frem og tilbage.

Allerede langt fra seer man Greenwich. Her, i det nu ikke mere beboede kongelige Slot, fød=

tes Henrik den ottendes tre Børn, Edvard VI, Maria og Elisabeth, alle mærkværdige i Historien. Den venlige og meget livlige lille By fordunkles ganske af Hospitalet, som efter deres Forsikkring, som have reist meget, er det prægtigste og herligste, som nogetsteds er at finde. Det bestaaer af to særskilte Palladser, der dog ere forbundne med hinanden ved Søilegange i korinthisk og dorisk Stiil. Fra Norden begrændses det af Themsen, der her er saa dyb, at den kan beseiles af Koffardie- og Krigsskibe — fra Syden af Parken med sine høie Grupper af gamle Ege- og ægte Kastanie-Træer.

Paa Høiden af den ligger Observatoriet, efter hvis Meridian man bestemmer alle astronomiske Beregninger i England. Det i den største Stiil byggede Hospital, som mere ligner en Bolig for Kongen af Storbritannien end en Pleiestiftelse for Invalider, er bestemt til at modtage Søfolk, som ved Alderdom, Saar eller anden Svaghed ere blevne udygtige; ligeledes optages der Enker og Børn efter dem, som i Kampen for Fædrelandet have mistet deres Liv. Først fra Begyndelsen af det forrige Hundredaar blev det kongelige Pallads, som Carl II havde begyndt at bygge, bestemt til denne Hensigt, og alle de paafølgende Regenter, især deles hed Georg II, have fremmet denne ved de rigeste Gaver. Omtrent tre tusinde gamle Søfarere boe her tilsammen og see nu rolige — maaskee ogsaa ofte urolige — ud over Bølgerne, og høre ligesom i en sikker Havn Stormene og Brændningerne, med hvilke de ofte forhen

have kjæmpet. Denne Rolighedś altfor paafaldende Contrast mod det, hvortil de saalænge vare vante, er vel just ikke skikket til at gjøre dem alle muntre og fornøiede; men der er dog sørget for dem i deres Alderdom, deres Ophold er sikkret, Bordet er dog dagligen dækket, og det rigeligt; den Udmattede og Saarede sover dog bedre paa det pyntelige Leie, som i store Rum og Kamre er redet for enhver, end paa det haarde Dæk, eller i det fugtige Skibsrum.

Hvis Sømanden ikke, i Følge en bekjendt Bemærkning, sædvanligen tilsidst blev saa stille, som om han havde glemt at tale — hvilken uudtømmelig Underholdning maatte da ikke Omgang med Mennesker forskaffe, af hvilke saamange have landet ved alle Kyster, ere hjemme under alle Himmelegne, som ikke have ladet noget Næringsmiddel uforsøgt, og hvem ingen Nations Sæder ere fremmede; som daglig have svævet i Livsfare, og ere reddede som ved et Under, imedens Tusinde af deres Brødre fandt ved Siden af dem deres Grav i Bølgerne. Og dog bevæge de sig derhos stedse i den Sphære, i hvilken de graanede. Ethvert Skib, som seiler nedad eller opad Themsen, kommer forbi Greenwich, og Bekjendte og Ubekjendte kunne paa den brede Trappe, som gaaer fra Hospitalet til Themsen, ryste Veteranens Haand, hvad enten de komme eller gaae bort. Selv i Smykkerne paa Bygningen har Alt en Betydning. Fronten over en af Søilegangene bevarer et høitideligt Minde om Nelsons Død. Sejersvognens Fiirspænd trækkes af det sørgende Britannia; paa

hendes Skjød hviler Helten affjælet. Overalt, navnligen i det i den ædleste Stiil byggede Kapel, hentyde alle Billeder og Basreliefs paa Søvæsenet, og erindre om store Scener paa det voldsomme Element. Ogsaa kan enhver gammel Sømand endnu hver Dag i Pragtsalen beskue Sørgevognen, som bar Nelsons Lig herfra til Graven i St. Paulskirke; engang havde den samme kanskee født ham Seieren imøde. Den har fuldkommen Skikkelsen af et Skib. Palmestammer hæve sig paa Dækket og bære den sorte med kostbare allegoriske Broderier udzirede Tronhimmel. Ligbegjængelsen kostede efter vor Ledsagers Sigende 41,000 Pund.

De gamle Mænd vare renligt klædte. Nogle holdt Vagt. Dog staaer ved Skilderhuset en Stol for den Trætte. Nogle sad ene paa deres Senge med deres lille Huusholdning foran sig; Andre gik og sneg sig ensomme omkring, Flere af dem svarede høflig paa hvad jeg spurgte om. Børnene, for hvilke en stor Skole er oprettet, legede og hoppede omkring de Gamle. Det var just en Søndag, og mange Mødre og Slægtninge besøgte dem; overalt havde der dannet sig Grupper. Sovekamrene vare yderst renlige; Sængene vare Hængematter, op i hvilke de muntre Drenge forstode at svinge sig med stor Behændighed. Tidlig opdragne for Søtjenesten, styrker den Tanke ogsaa tidligen deres Mod, at ogsaa de, naar de vorde ude af Stand til at tjene, kunne, endog efter sex Aars Tjeneste, finde her et Tilflugtssted, som

engang sikkrer dem, ligesom deres gamle Fædre, en sorgfri Alderdom.

En Deel af Veteranerne lever uden for Hospitalet hos sin Familie og nyder Pension. Om de ikke leve endnu lykkeligere i den lille Hytte, end sammentrængte i Marmorhallerne, som mig synes ere altfor prægtige for deres Bestemmelse? Med dette Indtryk forlod ogsaa Galloamerikaneren Simonds Hospitalet i Greenwich, og jeg delte hans Følelser, thi

„Bedst lever man, skjønt fattig, i sit Hjem!" *)

Et aldeles lignende Institut er det nær ved London liggende Invalidehospital i Chelsea, i hvilket Nationen ernærer fem hundrede udtjente Krigere, og derhos giver ti tusinde Pension. Ogsaa her er en Skole for i det mindste fem hundrede forældreløse Sønner og Døttre af fortjente fattige Officierer og Soldater. Jeg har maattet lade mig nøie blot med Beskrivelser, der ikke nokſom kunne rose Stiftelsens Hensigtsmæssighed.

*) Jeg hørte engang en Mand sige til sin Ven: til at være Skaber havde Du ikke duet; thi naar Du f. Ex. havde faaet Dit Menneske færdigt, var det endog saa skjønt som et Billed fra Phidias's Meisel og saa klogt som Salomon, havde Du vist slaaet ham strax ihjel for at frembringe noget Kludder istedet. Saaledes gaaer det mange Forfattere, som betragte det Allerfortræffeligste med megen Lyst, til det begynder at synes dem Overfortræffeligt, og saa foretrække de det blot taalelige. Lad os dog bare spørge den brave Kommandeur Sølling: om han ikke nok gad have et Greenwich i Landet?

(Overs.)

Endnu en Dag, rig paa Nydelse, beredede Herr Ackermann mig paa sit Landsted i Chamberwell, da han endnu desuden ledsagede mig til Dulwich, som ligger i Nærheden. Ogsaa har den ædle brittiske Aand tidlig viist sig her ved en riig Stiftelse for et Antal bedagede Personer. Edvard Alleyne, Shakespeares Samtidige, og selv en meget yndet Skuespiller, troede ikke at kunne anvende sin erhvervede Formue paa en værdigere Maade, end ved at oprette i det landlige Opholdssted, som han havde kjøbt og levede paa, et Collegium eller et Roligheds- og Forsørgelsessted for ældre uformuende Personer af gode Familier, under Navn af God's Gift (Guds Gave). Han anvendte Resten af sin Levetid til selv at have Opsigt over Bygningen af Huset og Kapellet, og overdrog efter sin Død Opsynet til to værdige Slægtninge. Han bestemte, at der kun fra visse Kirkesogne skulle Medlemmer indtages, og da Tallet siden ikke er forøget, ere Indkomsterne blevne saa betydelige, at en Plads i Stiftelsen egentligen fører til Velstand. Nyligen har en Maler, Francis Bourgeois, gjort dette skjønne klosterlige Asyl en herlig Gave af sin fortræffelige Malerisamling. Man har til denne bygget et eget meget smagfuldt Gallerie, og Kjendere, som just vare nærværende, forsikkrede, at der mangle ikke kostbare Originaler fra de første Mesteres Haand. Saaledes troer ofte den, der reiser i England, at han befinder sig i en lille ubetydelig Landsby, og aner ikke, hvilke velgjørende Stiftelser eller hvilke Kunstskatte han er i Nærheden af.

De engelske Skuespilhuse,

betragtede med Hensyn til Nationalkikke og Kunst.

Intetsteds synes man mindre end i England at være af den Mening, at Skuespillet, med sine Kunst-Ojemeed ogsaa kunde forene moralske; thi deels lod meget sig erindre imod Sædeligheden af mange Lystspil, som her ofte gives og ere fulde af Tvetydigheder, og man har i det mindste ikke saa lige Aarsag til at giøre de Tyske Bebreidelser derfor; deels er saa mangehaande, som nødvendigen maa saare den sædelige Folelse, forbundet med Opførelsen af selv de bedste dramatiske Værker. For med Taalmodighed at udholde den støiende Larm paa Gallerierne, den Frihed, som man lader Rolighedsforstyrrere, den Despotisme, som af den laveste Klasse udøves mod Skuespillere og Tilskuere, og som undertiden udarter til Voldsomheder, som at kaste med Nødder, Pomerantsskaller o. s. v., maa man enten have temmelig stærke Nerver, eller ved længere Vane være hærdet derimod. Ogsaa hjemme har det stedse opvakt en ubehagelig og piinlig Følelse hos mig, naar nogen ved en betalt Billet kunde tilkjøbe sig Tilladelse at træde alle Anstændigheds Regler under Fødder, og tilsidesætte alt Hensyn paa det, som man er den dannede Deel af Selskabet skyldig. Imidlertid er den lydelige Larm dog ikke det Værste. Meget mere oprørende er det, at Salene og Gangene, igjennem hvilke man gaaer til Logerne, især i Coventgarden og

Drurylane, begge Londons største Skuespilhuse, ret egentligen synes at være anlagte og smykkede for de offentlige Skjøger; at den laveste Vellyst her uden Sky udspænder alle sine Garn, og at der gives Enhver, som vil dvæle her, Leilighed til ved fuld Belysning at skue alle Forførelsens Erobringskunster og Seiere. Overhovedet har jeg — hvormeget end theoretiske og praktiske Politimestere tilsyneladende maatte sige til Fordeel derfor — aldrig kunnet overbevise mig om, at det at give et Slags Privilegium eller Patent paa Laster, om hvilke enhver, om det saa er blot for sin egen Æres Skyld, taler med Foragt — kan forenes med de sædelige Grundsætninger, paa hvilke enhver Regjering af Stat og Stad skulde beroe. Heller ikke synes jeg, at der kan gives en større Contrast, end Statens virksomste Omhu for Ungdommens Opdragelse og Religiøsitet paa den ene Side, og offentlig Begunstigelse af det, hvorved den maa forgiftes i det mindste i aandig, ofte nok i physisk, Henseende paa den anden Side. Ogsaa taler Erfaringen derfor, navnligen i Universitetsstederne, at, om den særdeles Strænghed mod den lave Vellysts Templer eller Huler end ikke kan forebygge alle Udsvævelser, den dog aldeles ikke har de skadelige Følger, som man synes at frygte. Og herved modbevises tillige bedst den, sædvanligen til Undskyldning brugte, Idee om nødvendige Onder. I Englands Hovedstad gaaer for øvrigt Eftergivenheden i dette Punkt, i Særdeleshed i og foran Skuespilhusene, dog endnu videre end, saavidt jeg veed, negetsteds i Tyskland.

Desto mindre kan man undre sig over, at ikke alene Personer af en vis ængstelig Charakteer, ikke alene Qvækere og Methodister, men endog mange Andre, ansee hyppige Besøg i Skuespilhusene, om ikke ligefrem for syndige, saa dog meget farlige for svage Mennesker, der ikke besidde en fast Charakteer.

Den, der besøger England som Reisende, vil allerede derfor ikke lade dem upaaagtede, fordi de give ham Leilighed, deels til at høre den fuldkomneste Udtale af det Engelske, hvorfor Publikum, ligesom fordum det græske Folk, har en yderst fiin Takt, deels til at blive bekjendt med alle Former af det mundtlige Foredrag, som Tale og Dialog saavel i den høieste Pathos, som i den letteste Omgangstone. Ogsaa tilstaaer jeg, at det synes at høre til de skjønneste Nydelser og Vederkvægelser for enhver Dannet at høre det mundtlige Foredrag af et poetisk og dramatisk Kunstværk, i hvilket saavel et dannet Sprogs hele Kraft og Herlighed, som Stemmens og Talens høist underfulde, den menneskelige Natur eiendommelige, Evne lader sig tilsyne. Mange Forestillinger, hvis Indhold kun lidet interesserede mig, har jeg blot i denne Hensigt bivaanet, og undertiden læst efter Linie om Linie. Herved har jeg kun endnu mere overbeviist mig om Vanskeligheden i at opfatte den rigtige Tone og Accent, tilmed da mig syntes, som om Kunstnerne ikke overalt bleve sig selv lige, hvilket de ofte paafaldende ulige Endestavelser i rimede Poesier ogsaa bevise. Ved andre Stykker interesserede derimod Spil og Indhold i lige Grad. Det traf sig særdeles heldigt,

at alene under mit Ophold gaves sex af de fortrinligste Shakespearske Stykker: Hamlet, Othello, Julie og Romeo, og de i historisk Henseende saa tiltrækkende Richard III, Henrik IV og VIII. Nogle Forestillinger, fremfor alle [ja saa!] den af Richard III, syntes mig meget værdige til det lydelige Bifald, som blev dem til Deel. I Keans Spil fremtraadte Richards hele Ryggesløshed med frygtelig Sandhed, og noget mere hjertegribende, end Dronningens Afskeed fra hendes Børn, i den dybeste Følelses Udtryk, lader sig neppe tænke. Jeg havde ikke troet, at Smerten, der opløste sig i Hulken og Graad, kunde vedligeholdes paa en saa ædel Maade, og at det kunde lykkes en Kunstnerinde i den Grad, som det lykkedes M. Glover, at faae Publikum til ganske at glemme Skuespillerinden over Moderen. Falstaff synes i sin hele Personlighed kun at tilhøre en engelsk Skueplads. Miß O'Neill, det derværende Publikums Yndling, ogsaa personligen meget høit agtet, forstod at vinde alle Hjerter for sig i Fremstillingen af Julie, saaledes som ogsaa den yngre Kembel som Romeo. Det i sig selv underordnede Stykke Henrik VIII kunde dog neppe i Sandhed, Værdighed og nøie Jagttagelse af sin Tids Kostum, lykkes hos os saaledes som der. Yates, som i Gjøglespillet (Cozening) forstaaer at vise sig som en ganske ny Person i fem aldeles forskjellige Roller, Komikerne Munden, og Mathews, som høist naturligt veed at fremstille en=

hver af sine Medspillendes Eiendommeligheder, udviklede Talenter, som visseligen overalt høre blandt de sjældne.

Dog har jeg ikke kunnet dele den ubetingede Beundring for det engelske Theater, af hvilken jeg fandt selv mange Tyske indtagne, hvem dog ikke var ubekjendt, hvad vore Kunstnere præstere. Den rolige Dialog eller Monolog nærmede sig ofte en aldeles udenadlært og i afmaalte Tempoer reciteret Lectie. I at udtrykke Lidenskaber gik man i det mindste ud over de Grændser, som vi i Modsætning til den franske Pathos, ansee for de yderste; til Slutningen kom ofte de saa yndede Shrieks, eller hiint skingrende Skrig, der stedse lønnes med et larmende Bifald. Selv Richard III ondskabsfulde Sarkasmer opvakte undertiden, især naar Kean gik bort, snarere Latter end Uvillie. Paa Illusion er der næsten slet ikke at tænke. Thi den idelige Indstrømmen efter den tredie Akt for den halve Priis er saa larmende, Forstyrrelserne fra Galleriet af saa mange Slags, og af Bifaldsyttringer, som ofte afbryder paa en ærgerlig Maade midt i de herligste Monologer, er der saa meget, at man aldrig kan forglemme, hvor man er. Heller ikke holder man der af, at lade Tilskuerne gaae bort i alvorlig Stemning. Paa de meest ophøiede og rørende Stykker følge altid Lystspil, Farcer og Pantominer, og det er slet ikke usædvanligt, at see Mother Goose, en Skuespillerinde af Skikkelse som en uhyre Gaas, vraltre omkring paa Bræderne bag efter Hamlet eller Kong

Lear, og hilses med stort Bifald *). Ogsaa den Tid, i hvilken Skuespillet varer, fra Kl. syv til tolv og derover, trætter meget. I Dragter, Dekorationer og Maskinerier staaer man efter mit Tykke, saa stærkt man end modsagde mig, i det mindste i Wien og Berlin slet ikke tilbage for Koventgarden og Drurylane. Belysningen er beundringsværdig. For dog at see det største i dette Slags, maa man tilbringe en Aften i den berømte Vauxhall, hvor de hundredtusind Lamper fuldkommen forvandle Nat til Dag.

Jeg er langt fra ved disse flygtige Bemærkninger at ville afgive en egentlig Dom over denne Deel af Nationaldannelsen. Dette kræver dybere Kundskab og længere Jagttagelse, og jeg frygter, at jeg maaskee allerede nu er gaaet for langt ud over min Sphære. Hvad vor Landsmand Goede har sagt derom i en egen Afdeling af sit ofte omtalte Værk over England (3 Deel S. 172), stemmer desuden næsten uden Undtagelse overeens med mine Anskuelser. I England selv er man temmelig enig om, at Vanddekorationerne, Ridekunsterne, Rævejagtene, som man seer opføres i Astleys og i Sadlerswells, vist nok med beundringsværdig Færdighed, fordærve Smagen for det ædlere Skuespil, og at Skuepladsen ikke mere er, hvad den forhen var, da den stod paa sin Berømmelses Høide.

*) Det er nu ellers grætk Smag, det.

Denne Berømmelse har den fornemmeligen at takke begge de sjældne, maaskee i deres Slags eneste, Genier: Shakespeare i det sextende og Garrick i det forrige Hundredaar. Hiin — en Menneskekjender og Menneskemaler, som ingen før ham; hans Aand uudtømmelig paa Ideer, hans Phantasie uudtømmelig paa de største, som og de livligste Billeder; hans Sprog paa Toner, saavel for de meest ophøiede, som de ømmeste Følelser, overalt talende til det menneskelige Hjerte; en aldrig udtømmet Kilde, af hvilken utallige brittiske og aandsbeslægtede tydske Digtere have øst, ligesom Grækerne af Homer — Denne Shakespeare vedbliver at leve, lidet antastet af Tidernes og Smagens Vexel, i evig frisk Ungdom i sin Nations Erindring, tilbedet af den. Nogle enkelte fortræffelige dramatiske Digtere, som Otway, Addison, Congreve, Rowe, Cibber, siden ogsaa Cumberland og Sheridan, have fulgt hans Spoer, dog med ganske ulige Skridt, for det meste heldigere i at undgaae hans moralske og poetiske Misgreb end i at opnaae hans Fuldkommenheder *). Nu siger man fortræffelige dramatiske Værker blive stedse sjeldnere. Selv den udødelige Lord Byron synes just i dette Fag at høste de færreste Laurbær **).

*) Man eftersee det Nærmere desangaaende i Bouterwe'ks Geschichte der Poesie und Beredsamkeit, 7 og 8 Bind.

**) Den ædle Lord skrev ikke noget egentlig dramatisk før sit tredivte Aar, og med Hensyn paa den store Mands korte

Garrick, som efter den eenstemmige Dom har fuldkomnest opfattet Shakespeares sjældne Aand

---

Livsbane begyndte altsaa dette Digterfag meget sildigt; (han døde i sit 37te Aar). Marino Faliero var hans første egentlig dramatiske Værk (Manfred var kun et lyrisk Fragment). Marino Faliero var af ham selv aldrig bestemt for Theatret, blev dog opført i Drury-Lane endog til Trods for hans udtrykkelige Forbud, foranledigede megen Tumult, da der i Skuespilhuset vare tilstede mange af den ædle Lords Fiender (thi han havde mange), og nu fortalte man — ikke i London, ikke engang i England, — men paa Fastlandet, ligetil Italien, hvor han opholdt sig, at Stykket var blevet udpebet, og da denne Efterretning naaede til ham paa samme Tid, som en anden, som det synes næsten ligesaa ubehagelig, nemlig, at en rig Tante, som ventedes at døe, var kommen sig igjen af sin Sygdom, fremkaldte dette Ulykkernes Sammenstød det bekjendte Epigram:

Behold the blessings of a happy lot:
My piece is dead, and Lady N . . not!
O! see et Lod af sjelden Held og Lykke:
Mit Stykk' er dødt, men Lady N . : ikke!

Men det Sande var, at Stykket var ligesaa langt fra at være dødt som Tanten, og den store Tumult i Drury-Lane reiste sig meget mere af Indignationen over et saadant Særsyn, som en Pibe i et sligt Stykke, end af nogen Forholds-Lighed imellem Beundrere og Dadlere. Ogsaa er Stykket siden adskillige Gange opført, og i London opføres ikke døde, ikke engang skrantende Stykker andengang! Det næste Stykke af Ham var Sardanapalus, et sandt, et blivende Mesterstykke af dramatisk Kunst og Digtergenie i et saare vanskeligt Emne, og, som man kan vente sig, overgaaer han her som allevegne der hele den nyere Tid i Monologernes lyriske Flugt. I de to Foscari har han skildret en vel nøiagtig historisk, men dog med alt det saare utrolig Følelse, og vistnok udført denne svære Opgave saa godt, at Læseren maa tilstaae: saaledes kunde den ene af ham udføres. Heaven and earth (Himmel og Jord) beundres

i alle dens underfulde Yttringer, bliver endnu ofte nævnet. Han har stedse som Ideal foresvævet de værdigste af hans Efterfølgere, som saae og hørte ham, som Kembel, Cook, og den saa særdeles beundrede Siddons. Jeg veed ikke, hvormeget denne sidste skylder sit Forbillede, ikke, hvor meget hun skylder sit eget Talent; jeg veed kun, at den Reciteren af nogle af hendes Hovedroller, som Lady Macbeth eller som Dronning Katharina af Arragonien, som jeg bivaanede i Cambridge, syntes mig at overgaae Alt, hvad jeg hørte af andre Skuespillere i England. Den berømte Kunstnerinde (fød 1749), hvis kongelige Anstand Aarene ligesaa lidet have bøiet, som forandret det Værdige i hendes Træk, beholdt ogsaa uden for Skuepladsen — fra hvilken hun, ligesaavel som hendes Broder Kembel, allerede for en rum Tid siden var traadt tilbage til det stille huuslige Liv — hiin Magt, hvormed hun behersker alle de utallig-forskjellige Tonens For-

---

baade af hans Venner og Fiender, og Werner endog af de andre Europas første Digtere som et uefterligneligt skjønt Arbeid. (Den Dichter ohne Gleichen kälder Göthe ham). Naar man betænker, at disse Stykker ere blevne til, foruden mange andre betydelige Digterværker, i en Tid af fem Aar, og at han tillige var sysselsat med store politiske Planer, som krævede en udbredt Brevverling, saa vil man finde, at den ædle Lords Laurbær ere ligesaa uvisnelige i det dramatiske Fag, som Palmen forbliver uomtvistelig hans i de andre Digtekunstens Grene.

Overs.

andringer, og stedse holdende fast ved Grundtonen af den Charakteer, i hvilken hun taler, forstaaer at bringe ethvert Udtryk i den fuldkomneste Harmonie med den. „Savner De — sagde den gamle Biskop af Bristol til mig, da hun holdt op — „savner De endnu en Commentar af Steevens eller Johnson? Træder ikke hver Tanke for Sjælen i det fuldeste Lys? Trænger ikke hver Tone lige til det Inderste af Hjertet?" Saaledes var det virkelig forekommet mig. Ogsaa blev hun af Selskabet æret ikke saameget ved et lydeligt Bifald, som ved den høitideligste Stilhed, det tilbageholdte Aandedræt, og ved hine den inderlig bevægede Følelses tause, uvilkaarligen fremtrængende Naturtoner, om hvilke Iffland pleiede at sige, at de vare ham mere værd end det ofte saa tankeløse Bifaldsklap af tusinde Hænder.

I Samtalen med Mistreß Siddons udlod hun sig med stor Utilfredshed med Theatrets nuværende Tilstand, de nyere Stykkers Middelmaadighed, den slette Rollebesætning, og den overhaandtagende Smag for de jammerligste Farcer. Med vore dramatiske Værker syntes hun vel ikke at være ubekjendt; dog havde jeg ventet en mere levende Interesse for dem. Min var desto større, jo mere uventet det var mig, endnu Ansigt til Ansigt at see denne Britterinde — i hvis Roes alle Reisende, der havde hørt hende, vare uudtømmelige, om hvis store Kunsttalent ogsaa saa mange af mine Bekjendtere havde talt med Begeistring, ligesom med den høieste Agtelse om hendes personlige Charakteer og Sæder —, endnu at høre

den Stemme, førend den forstummede, som de meest dannede af hendes egen og fremmede Nationer havde næsten et halvt Hundredaar hørt med Henrykkelse. Allerede har hun overlevet sin Berømmelses høieste Glorie. Selv ved de sidste Forestillinger, hun gav, sagde man, at Hyldingen gjaldt kun den forhen erhvervede Fortjeneste, og saaledes venter ogsaa hende den Skjæbne som Alle, der nogensinde have glimret paa denne Kunstens Bane, have havt. Thi medens Digterens Sang

Har tusindaarigt Liv,
Som Aand hensvæver Mimikerens Kunst
Hurtigt, og efterlader intet Spoer.
Kunstneren døer, med ham hans Trollerie;
Og ligesom en Klang paa Trommehinden
Døer Øieblikkets Skabning øiebliklig;
Dens Roes bevarer intet varigt Værk.
Kunsten er svær, Prisen forgjængelig,
Og Efterverdnen fletter ingen Krands
For Mimikeren; Nutiden er hans,
Den maa han sikkre sig, men bruge sparsomt,
Og i de Værdigstes og Bedstes Følelser
Et levend' Minde bygge sig. — Han tager
Forud sin Evighed. Thi den, som vandt
De Bedstes Bifald af sin egen Tid,
Han har et Navn og Liv for alle
Slægter.

Besøg

i Boghandlinger, og Oplagssteder for literaire Oldsager,

tilligemed et

Blik paa den engelske Literatur.

For at lære at kjende Literaturens Tilstand i Storbritannien behøver en Tysker ikke at forlade Continenten, for at forvisse sig derom paa Stedet selv. Imedens at man der neppe tager den allerringeste Notiz af det, som udkommer i Udlandet, og en tysk lærd Tidende eller Maanedsskrift neppe kjendes af Navn, vil Britten ikke finde faa Literatorer, fornemmeligen i Tyskland, som kunne opregne ham alle Englands levende eller afdøde Lærde tilligemed deres Værker *). Vi kjende jo ikke alene alle derværende Magazines, Reviews og Repositorys selv, og finde dem ligesom de indenlandske i vore Museer, eller

*) England har ingen Hamberger, ingen Meusel, ingen Ersch. Ligesom den sidste først gav Franskmændene et lærd Frankrig, saaledes leverede den lærde Literator og Bibliothekar i Göttingen J. D. Reuß Britterne et lærd England eller Lexicon over nulevende Skribenter og deres Skrifter fra 1770 til 1803. 4 Bind (Berlin 1791—1804). Hvad der senere er ydet i dette Slags (f. Ex New Catalogue of living english Authors 1799, ɔ: Ny Fortegnelse over levende engelske Forfattere) er enten ufuldendt eller ikke fortsat. Bidrag i Mængde levere vel Magazinerne og Reviews, saaledes som det nu udkomne Obituary (Nekrolog); men kun tysk Flid holder standhaftigt ud ved et tildeels saa utaknemmeligt Arbeid.

Athenæer, men vore Boghandlere og Journalister have ogsaa i London deres Correspondenter, og sørge for Udtog, Oversigter og Oversættelser.

Det kan vel i mangen Henseende være en Feil, at vi Tydske ville vide Alt, og at vi anvende saameget Tid paa at indføre i vore Repositorier ethvert ofte jammerligt og momentant Produkt; men det bliver dog altid til Berømmelse for Tydskerne, at de ufortrødne opsøge enhver Fortjeneste, og hvor de end finde den, lade den vederfares Ret.

Kjender nu den Reisende allerede strax, saa snart Udlandet overhoved har Interesse for ham i literarisk Henseende, det Bedste, som det har, saa vil han dog ikke vende tilbage uden dog noget at have beriget sine Kundskaber. Meget fremstiller sig dog anderledes for Ojet, og allerede et Besøg i Boghandlingerne gjør ham ikke alene ved Beskuelsen bekjendt med de nyeste Værker, men ogsaa i Almindelighed med Literaturens Tilstand mere, end det er muligt, naar han er langt borte.

Allerede længe har mit Embede sat mig i nærmere Forbindelse med dette Skrifts Forlagshandling, og ved det almindelige mig paaliggende Curatel og Bestyrelse deraf tillige forskaffet mig nogen Kundskab om denne Green af den merkantilske Industrie. Dette var for mig endnu en Grund til at skaffe mig nærmere Underretning om Eiendommelighederne ved den engelske Boghandel. Det blev mig saameget lettere, da jeg i London var næsten ligesom hjemme i de

Herrer Ackermanns og Bothes Kunst- og Boghandlinger.

I en vis Henseende staaer Boghandelen paa et høiere Trin i England end i noget andet kultiveret Land; i andre Henseender har i det mindste den Tyske meget forud for den.

Paa et høiere Trin staaer den allerede med Hensyn til de uhyre Summer, som anvendes paa literaire Foretagender, og som kun vorde lette at begribe, naar man seer hen til Nationens Rigdom og dens i alle Verdensdele udbredte Handel. Derfor vilde heller ikke det, som for nærværende Tid produceres af Bibelselskaberne, og som neppe er til at beregne, være muligt i noget andet Land i Verden. Luxus i Pragtværker stiger næsten med hvert Aar, og hvad der i denne Henseende hos os vises som næsten det eneste i sit Slags, som det griesbachske nye Testament, den wolfske Ilias, eller Wielands og Klopstocks Værker, alle fra det göschenske Officin, hører der til de ikke usædvanlige Phænomener. Selv ved Skrifter af Forfattere af underordnet Rang seer man en Ødselhed i Format, Papir, typographisk Zirlighed og Skjønhed af Kobbere, saa at det fast ikke er til at begribe, hvorledes Omkostningerne kunne dækkes ved Afsætningen. Endog de almindeligste Journaler og Magaziner, ofte blotte Kataloger og Bekjendtgjørelser om udkomne Bøger, udmærke sig ved Papir og Tryk i en saadan Grad, som man hos os kun er vant til at see i Autor- eller Dedicationsexemplarer. Der-

for er det slet ikke at undres over, naar en Engelskmand forbauses ved at see Udgaver af ældre eller nyere Classikeres Værker udkomme paa det graaeste Papiir med sløv slidt Skrift, overhoved i en Skikkelse, der neppe vilde ansees god nok til Viser og Ballader, som sælges paa Gadehjørnerne i London.

Hvor længe maa ikke en tydsk Forlægger betænke sig, førend han paatager sig et Værk i Kvart eller Folio. Der vælger man for store naturhistoriske, statistiske, geographiske og biographiske Værker, eller for en kun noget betydelig Reisebeskrivelse, sjældent et andet Format, uagtet man forresten overmaade godt forstaaer at udstyre endog de allermindste Udgaver og Lommebøger med den fineste Elegants.

Alt dette vilde dog ikke være muligt selv i det rige Britannien, hvis ikke Boghandleren her kunde gjøre større Speculationer, og det i flere Henseender meget sikkrere end den tydske. At have et Bibliothek hører næsten til enhver nogenledes bemidlet Mands uundværlige Fornødenheder, ligesom et Inventarium i et velhavende Huus. Man kommer ikke letteligen i en noget fornem Privatbolig, uden at see i det mindste en Deel af et Værelse besat med elegante Bogskabe, og paa de Stores Landsteder er man vis paa at finde et betydeligt Værelse, ofte en stor Sal, ene og alene for den ældre og nyere Literatur, og derhos de store, brede, speilglatte Borde og Bureaus bedækkede og opfyldte med Kaart, eller med Portefeuiller for Kobbere eller architektoniske Tegninger. Naar saadant skal indrettes fra Nyt, skal Valget af Skrif-

terne meget ofte være overladt Boghandleren selv eller den Geistlige paa Stedet. Kun det synes at være en fast Regel, at ligesaalidet de ældre som de nyere klassiske Nationalværker maa mangle. Thi, blive de end mindre læste, saa leve de dog meget længer i Nationens Agtelse, end hos os er Tilfældet, saasnart de kun nogenledes ere forældede, som O p i z, som H a l l e r, som K l e i s t, og — hvilket jeg neppe tør, og dog maa sige — som K l o p s t o c k, i det mindste ikke høre til den Cyklus, hvis Læsning just er Dagens Orden. Den engelske Bogven, eller og den, som har et Bibliothek blot som en Luxusartikel, for at hans Huusgeraad skal være fuldstændigt, eller til Underholdning for sine Gjæster ved deres Besøg hos ham paa Landet, finder det ligesaa nødvendigt, at anskaffe sig de g a m l e Historikere, de g a m l e Digtere, S p e n c e r, B u t t l e r, P r i o r, D r y d e n, P o p e, som de nyeste Produkter af ethvert Slags. Deraf kan man forklare, at nye Aftryk af visse Værker, som engang for alle ere optagne blandt de klassiske, aarligen foranstaltes. Kjøberen læser maaskee ligesaalidet det gamle som det nye; men hvad kommer det Boghandleren ved? Det meest fuldendte Aandsprodukt ligesom det elendigste Smørerie ere for ham som Kjøbmand H a n d e l s v a r e. Ere hans Omkostninger dækkede, saa er Brugen ham ligegyldig. „Det vilde," sagde En af dem til mig, „staae slet til med vor Handel, naar k u n saameget k j ø b t e s, som der l æ s e s." Derfor oplægger han stedse paa Ny ikke blot Skrifter af udødelige Forfattere, som

Shakespeare, Milton, Hume, Robertson, Thomson, men ogsaa nu meget mindre læste, som Young, Richardson, Smollet, Fielding.

Afsætningen paa mange Artikler er ogsaa, naar Forfatteren er yndet, eller Indholdet er efter Dagens Tone, ikke alene med Hensyn til Mængde utrolig stor, men ogsaa med Hensyn til Tid utrolig hurtig. Man har mange Exempler paa, at naar man af et Skuespil, en Roman, et politisk Flyveblad, hvoraf om Morgenen existerede tre til fire tusende Exemplarer, kunde om Aftenen have faaet et eneste, vilde man med Fornøielse have betalt det dobbelte derfor. Denne hurtige Afsætning befordres ogsaa allerede derved, at næsten al Handel er concentreret i Hovedstadens lille Verden, og strømmer derfra ud til alle Rigets Dele; dernæst ogsaa derved, at en eneste Forlagshandling ikke, som hos os, vover at forlægge enkelte vigtige Værker, men at sex, ti og ofte endog flere af de anseeligste Boghandlere, hvis Navne man da og som Firma finder paa Titelbladene, deeltage i Omkostningerne og dele Exemplarerne imellem sig. Ofte tegne ogsaa, naar Værket er udkommet, store Boghandlinger sig for et Antal Exemplarer enten ved omsendte Subskriptionsplaner eller ved de aarlige Boghandlergjæstebud, og strax bliver da Oplaget fordeelt, eller en ældre Artikel ved Auction bortsolgt. Hvad enhver har taget, maa han betale, og Forlæggerne staae aldrig, som nu de Tydske, Fare for at see, istedet for Betaling, Bøgerne

vende tilbage i deres Boglader, og intet at have tilovers uden Resignation i den almindelige Skjæbne, og at forglemme sin Harme ved Krebsesuppen*).

Visse Skrifter have desuden i England et langt større Publikum **), og skjønt det Meste af det, som

---

*) Af denne Usikkerhed vidste fordum de tyske Boghandlere heller ikke at sige. Man drog til Literaturens store Stavelstæder, Leipzig og Frankfurt, med gamle og nye Forlags-Artikler. Eiermændene til de over hele Tyskland spredte Boghandlinger indfandt sig der enten selv eller deres Fuldmægtige. Enhver Sortimentshandler tog af sine Handelsvenners Forlagsartikler saamange Exemplarer, som han troede at kunne afsætte til sine Kunder. Derimod meddelte han ogsaa af sit Forlag saameget, enhver ønskede. Hvad der vandtes, eller efter det brugelige Udtryk skreves, maatte ogsaa betales, om der saa ikke var solgt et eneste Exemplar. Saaledes ere de store Bogvareoplag blevne til i gamle Sortimentshandlinger, i hvilke man endnu finder en Mængde Exemplarer af mange fortræffelige og kostbare Værker, som desuagtet i merkantilsk Henseende kunne afgive en slet Speculation

Men nu sender man tilbage det, som ikke er solgt, naar Aaret er omme. Skjemtviis kalder man de tilbagekommende Artikler Krebs, og det Leipzigske Boghandlergjæstebud, naar Messen er endt, Krebssuppe.

**) Visse Skrifter? — Hovedsagen er vistnok, at denne større Afsætning have netop alle engelske Skrifter, da engelske Bøger læses og afsættes i alle 5 Verdensdele, hvorimod tyske læses og afsættes kun i Tyskland og i Norden. I denne Henseende begunstiges den engelske Boghandel af de samme Fordele som den franske, ja kanskee i en endnu højere Grad. Den ærv. Dr. har selv bemærket, hvorlidet tyske Bøger kjendes i England, og det er vist, at der gives Byer i Storbritannien som tælle 100,000 Indbyggere, hvor man hartad forgjeves vilde søge en tysk Bog, men derimod vist neppe en paa Fastlandet, som har 20 000, hvor ikke findes en anseelig Mængde af engelske Bøger. Overs.

trykkes, udkommer i London, og selv Boghandlerne i Universitetsstæderne forlægge saare lidet, saa læses dog overmaade meget baade i alle store og smaa Stæder. Hvo skulde troe, at blot af en Journal af religiøst Indhold, Evangelical Magazine, afsættes omtrent 22,000 Exemplarer, og dog har man forsikkret mig dette i Trykkeriet selv, hvor paa een Damppresse i een Dag 7000 Ark deraf bleve aftrykte. Dertil lægge man de utallige Forsendelser af engelske Skrifter til de ostindiske Colonier og til Amerika. Fattes der end ikke Boghandlere, saa ere dog Leverancer dem uundværlige, og meget, som allerede er gaaet i Forglemmelse i Britannien, afsættes der som ny udkommet. Saaledes bliver det let at begribe, at, naar man hos os tæller Exemplarerne i hundredviis, tælles de der i tusindeviis.

Man klager i Tydskland, og selv i England, over engelske Bogers høie og stedse høiere stigende Priser. Dette vil findes mindre forunderligt, naar man veed, hvilke Kapitaler Forlæggerne behøve for at bringe dem ud i Publikum. Materialet og Trykkerlønnens Kostbarhed, og ere det Værker med Kobbere, den Bekostning, som selv middelmaadig Tegning og Stik udfordre, overstiger vistnok det firedobbelte af det, som betales hos os. Af denne uhyre Trykkerløn, og af hvad det koster at udstyre et saadant Værk, kan man forklare sig, at f. Ex. Bowyers Udgave af Humes Englands Historie koster 800 Daler, og

en nyere Udgave af Don Qvixote i fire Bind med Kobbere 700.

Derhos er Honoraret for meget gangbare Værker steget til det Utrolige. Allerede tidligere var dette Tilfældet. En meget troværdig Mand, afdøde Biskop Sack, som oversatte de første Bind af Hugh Blairs Prædikener, har forsikkret mig, at hver enkelt Prædiken blev efterhaanden betalt Forfatteren med mere end et tusinde Rigsdaler, og om en nu blomstrende Digter fortæller man, at han for nogle af sine Værker ikke fik Honorarium efter Ark, men efter enkelte Stropher. En ny Biographie over Nulevende fortæller, som det synes af gode Kilder, om Sir Walter Scott, hvis Værker ogsaa i Tydskland saa hyppigen oversættes, og saa gjerne læses, at han i de tyve Aar af sin literairiske Virksomhed har erhvervet sig 350,000 Rigsdaler ved sine Skrifter; at Th. Moores Digt Lalla Rookh oplevede i eet Aar otte Oplag, og at Digteren fik for Forlagsretten 18,000 Rigsdlr., og at Lord Byron allerede har faaet betalt over 84,000 Rdlr. af Boghandler Murray. Maa ikke efter alt dette Bogpriserne stige forholdsmæssigen?

Skal et betydeligt Værk udkomme, eller er det færdigt, saa maa det ogsaa bekjendtgjøres. Ogsaa dette formerer Omkostningerne og forhøier Prisen. Paa alle Gadehjørner læser man Kundgjørelser i den største typographiske Stiil. Omslagene paa de meest læste Journaler, eller særskilte derved heftede Blade, ere opfyldte med dem. Den blotte Kundgjø=

relse, derom koster fem til sex Guineer (36 Rd.), men heftes den til som Bilag, da besørger man selv dette trykt. I øvrigt er Prisen paa disse Journaler maadelig nok, naar man tager Hensyn til den vel tydelige og skjønne, men tillige yderst smaa Tryk, og til Massen af det, som indeholdes paa et Ark, og den er langtfra ikke saa oprørende, som forholdsmæssigen Prisen paa mange af vore tyske Lommebøger eller mange Udgaver af tyske Klassikere, i hvis Værker man maa betale næsten ligesaa meget tomt Rum som trykt, og maa med en svær Sum opveie Alphabeter, som man kan gjennemløbe i faa Timer. Eftertrykket finder i intet saa megen Retfærdiggjørelse, som i denne merkantilske Vindesyge, som mange af vore meest ansete fædrelandske Sosier tillade sig.

Endnu et Blik i Bogladerne! Ogsaa i Tydskland, især i Leipzig og Frankfurt, gives der Boghandlinger, som besad store literaire Skatte, og de ere kun blevne sjeldnere, siden Handelens Skikkelse saa ganske er bleven omformet. Men ganske uvurderlig er nogle af de største Londoner Bogmagaziners Rigdom, blandt hvilke det Lackingtonske og Longmannske ustridigen indtage de første Pladse. Lackingtons Musetempel, som begyndte med een Guinee, og inden kort Tid — efter Goedes Forsikkring — havde erhvervet sig en Kapital af sextusinde Pund aarlig Indtægt, kjende Læserne sandsyn-

ligviis af mange Beskrivelser. Træder man igjennem Hovedindgangen ind i denne — som den paa mange Afbildninger kaldes — skjønneste Boglade i Verden, saa befinder man sig i en stor, rund, ovenfra oplyst Sal, som omgives af et snegleformigt, op til Midten af fjerde Etage løbende, Gallerie. Da disse Galleriers Høide og Gjennemsnit, lige op til Toppen, hvorfra Lyset kommer, gradviis aftage, saa overskuer Øjet det hele Dyb af Galleriet med et Blik. Til Venstre i Salen aabner sig en Række Værelser, opfyldte med Bøger. Skjønt den ikke uden et vist Charlatanerie affattede Kundgjørelse i Katalogerne, hvorved Bøgernes Antal angives til flere Hundrede-tusinde, vel maa være meget overdreven, saa er dog en umaadelig Forraad her sammenhobet ved Tilkjøb af hele store Bogsamlinger, og man paastaaer, at Udsalget gjør enhver Sammenligning med de sædvanlige Boghandlinger umulig. Langt overgaaes den dog i Soliditet og indre Værd af den Longmannske Boghandling. Denne ligger nærved St. Paulskirken i den snævre Paternostergang, hvor overhoved, ligesom i den dertil stødende Ave Maria Gade, det egentlige Sæde for den engelske Boghandel er. Da Herr Longmann var fraværende, henvendte jeg mig til en af Fuldmægtigerne, som, skjønt jeg sagde ham forud, at jeg var kommen for at see og ikke for at kjøbe, førte mig omkring i det store Local med den største Beredvillighed. Jeg vidste neppe, hvorhen jeg skulde vende mit Øje, eller hvorved jeg skulde dvæle længst; hele Dage vilde ikke have forslaaet dertil.

Da Bøgerne i de engelske Boglader for største delen ere indbundne eller dog i det mindste hæftede, saa troer man her at være, ikke saameget i en Boglade, som i et Bibliothek, der dog falbyder det kostbareste i alle Grene af Literaturen, og det Sjældneste af hvad Bogtrykkerkunsten, siden den blev opfunden, har ydet. En egen Afdeling indeholdt den ældste Tryk; en anden de største og kostbareste Kobberværker; nogle Pragtudgaverne og editiones principes (første Udgaver, oprindelige Udgaver) af Klassikerne; andre den egentlige National = Literatur, og atter andre den udenlandske, franske og italienske. Kun af den tydske var desværre kun lidet at see. Man har vel her og der roest den tiltagende Interesse derfor. — men mig forekom den i det Hele ubetydelig, og just denne Green maa vel bære de færreste Frugter, selv for de faa tydske Boghandlere, hvoraf der nu gaves fire: Bohn, Bothe, Bossey, Treuttel og Würz. Man har vel begyndt at oversætte nogle af vore Classikere, og nogle dramatiske Arbeider ere ikke uden Bifald bragte paa Scenen. Dog var Valget ikke stedse heldigt; saaledes kan det ikke forekomme forunderligt, at f. Ex. Schillers Maria Stuart, den ivrige Katholikinde, gjorde meget mindre Lykke i England end i Frankrig. Nogle Kotzebuske Stykker og mange tydske Romaner udbrede endog den Mening, at vor skjønne Literatur er usædelig. Endnu mindre er Arbeidet stedse faldet i de bedste Hænder. Overhoved synes det mig at være nødvendigt, at man, for rigtigen at kunne vurdere æsthetiske Værker, og læse dem i

deres Aand, maatte gjøre sig bekjendt med Grundsproget selv, i hvilket det eiendommelige Præg af enhver Nations Aand bedst viser sig. Allerede deraf har jeg stedse kunnet forklare mig, hvorfor selv Grækernes og Romernes Mønsterarbeider, endog i de heldigste Oversættelser, ikke kunne vække nogen almindelig eller levende Interesse hos den Klasse af Læsere, som ere fremmede for Alderdommens Mindesmærker og dens Sprog, og at de læses og gjennemblades mere af Mode end af Tilbøielighed. Naturlig er dette da meest Tilfældet, naar Oversættelsen er ved sin Nøiagtighed stiv og knudret, og derved vorder uforstaaelig og ubehagelig at læse.

Ligesom der overhovedet i det store London gives meget forskjellige Klasser af Boghandlere *), saa ere navnligen flere af dem blot gamle Bøgers Forhandlere (Antikvarer); de have tildeels meget store Oplag. Græske og romerske Autorer og philologiske Apparater udmærker Priestley sig, som det

*) Saadanne ere Wholesale Booksellers, eller Boghandlere i det Store, der som Commissionairer forsyne Stad og Land, Publishers eller Forlagshandlere, Retail booksellers eller Sortimentshandlere og Forlæggere tillige. Dernæst saadanne, som handle blot med nye Skrifter; saadanne, som holde Læsestuer (Reading Rooms) eller Læsecirkler; andre, som blot handle med medicinske, dramatiske, eller religiøse Skrifter for Ungdommen, med tydske, franske, italienske Bøger; endeligen Dealers in Second hand Books, hvortil høre alle større og mindre Antikvarer (Soldine), i Grunden ogsaa Lackington og Longmann, som ogsaa selv forlægger.

forekom mig, ligesom ver Weigel, ogsaa som Kjender. Hovedspeculationen gaaer ud paa at indkjøbe de i Udlandet udkommende Værker, hvorved denne Artikel bliver for os saa saare dyr. Ogsaa fandt jeg her mange Eftertryk af Udgaver af tydske Philologer, vel langt dyrere end Originalerne, men sandeligen ogsaa af et dobbelt saa skjønt Udseende, da det britiske Øje ikke kan vænne sig til vor Fattigdom i Papiir og Tryk. Saaledes kostede den ordret aftrykte Ernestinske Cicero vist tregange saa meget som Originaludgaven. I Holland er ogsaa — ikke Trykken — men Papiret bedre end vort sædvanlige; men saa kræsen er man dog ikke som i England.

Skjønt i øvrigt den engelske Boghandel i alle disse Henseender langt overgaaer den tydske i Glands og Størrelse, saa savner den dog, ligesom næsten enhver udenlandsk, mange Fordele, som vor har. London er og bliver dog kun Hovedmarkedet. I andre Stæder, selv hvor Lærdommen har sit Sæde, er den mindre betydelig. England har ingen Leipziger Messe, hvorved den uafbrudte Commerts imellem alle Inden- og udenlandske Boghandlere vedligeholdes, og Indkjøbet lettes for den Lærde i enhver Henseende. Dette har og sin Grund i de billige Priser. Dog er denne vore Boghandleres fordums Berømmelse nu i Aftagende. Men vel ere ogsaa Forfatterne blevne kjede af, at lade sig nøie med Fortidens usle Honorar, der ligesom Brødsmuler faldt fra de rige Forlagshandleres Borde. Imidlertid burde de Lærde heller ikke glemme, at den meest liberale Bog-

handler slet ikke kunde paatage sig Forlaget af mangt et for Videnskaben høist vigtigt, men derfor just ikke afsætteligt, Værk, naar ikke den stærke Afsætning, han havde paa andre, holdt ham skadesløs for et saadant Foretagende.

Hvad Literaturen selv og dens Tilstand i England angaaer, da er Boghandelens Liv en ikke aldeles usikker Maalestok til at bedømme den; i det mindste er den sikrere end vore Messekataloger.

Hvad jeg i saa Henseende troer at have bemærket ved et flygtigt Blik paa den literaire Virksomheds forskjellige Enemærker, være Kjendere anbefalet til videre Prøvelse.

Philosophien! — Ogsaa nu trives den bedre i dens praktiske end i dens speculative Dele, ligesom dette og fra Arilds Tid var Tilfældet. Vanskeligen turde det lykkes den philosophiske Granskning, især saaledes som den siden en rum Tid har formet sig blandt os, der at skaffe sig Indpas. Kant har opvakt nogen, dog i det Hele kun ubetydelig, Sensation i England; maaskee har man fundet, at allerede hans Navn havde en slet Betydning *). Endnu meget mindre tør de nyere eller nyeste tyske philosophiske Skoler vente at høste Bifald.

---

*) Cant betyder i det Engelske et affecteret Udtryk, Gjækkerie, Hykkerie.

Man holder ikke af det Lysdunkle; men fra det, som viser sig aldeles mørkt, vender man sig strax bort, naar man seer det, maaskee ofte for ovetilet, som fra total Nonsens. Den uophørlige Vexel af den philosophiske Sprogbrug, bag hvilken saa ofte ganske sædvanlige Tanker skjules, den skjødesløse Stiil, eller en stundum forsætlig Stræben efter forviklet Skrivemaade, hvori saamange Skribenter gjøre sig skyldige, som tilbedes af deres Disciple, men forstaaes ofte ligesaalidet af disse, som af Andre, ville afskrække ogsaa saadanne Engelskmænd, der forstaae vort Sprog, fra at forsøge paa at oversætte dem. Desuden er den brittiske Aand nu engang saa udelukkende rettet paa det Praktiske og umiddelbart Brugbare, at den allerede derfor ofte bliver uretfærdig mod al speculativ Videnskab, og ikke sætter Priis paa theoretisk Videnskabelighed.

Følgerne deraf vise sig ogsaa i andre Dele af Literaturen. Man veed kun lidet af et saa udvidet og videnskabeligt Studium af Theologien, som hos os er vordet af saa betydeligt Omfang. Skriftens Fortolkning er saare lidet fremmet frem i de sidste halvtrediesindstyve Aar; kun enkelte Sprogranskere og Kritikere have givet herlige Bidrag til den. Ingen har lagt Haand paa Revision af Systemet. Saa frit man end maa tænke over meget, saa er det dog den herskende Kirkes Interesse, at alt deri bliver paa sin gamle Plads, og saaledes holdes endnu ofte i Universitetskirkerne stræng dogmatiske, typiske, polemiske Prædikener, hvorimod deres

populære Læremaade, som prædike evangelisk mere efter de Spenerske Grundsætninger, just ikke billiges af de strængt-Biskoppelige. Retsvidenskaben har, da alt beroer paa nationale Love, ulige mindre Anledning til at udvide sig end hos os, hvor den romerske Ret er Grundvolden. Den medicinsk-chirurgiske Literatur er desto rigere; aarligen beriger den ogsaa vor ved fortræffelige Jagttagelser og Erfaringer. Men ustridigen finder man dog de meest glimrende og fuldkomneste literaire Værker i det mathematiske Fag, og i enhver Green af Naturvidenskaberne, da i dem den dybe Indsigt og den praktiske Sands overalt fremtræder, og deres Anvendelse paa det daglige Liv saa beundringsværdig tiltager. Ogsaa den historisk-geographiske Literatur faaer aarligen en Tilvæxt, deels ved de fortræffelige Reisebeskrivelser, hvortil intet Land giver saa megen Leilighed og forskaffer saa mange Midler, deels ved den store Tilbøielighed, at eie fuldstændige Annaler om ethvert nok saa lidet Distrikt, enhver Stad og dens Omegn, i hvilke alt samles med møisom, skjønt ubelønnende Flid, Fortællinger, Aktstykker, Levnetsbeskrivelser, Indskrifter — ofte af Ligstenene paa en Landsbykirkegaard — sammenhobes, saa at den ubetydeligste Chronik og Topographie letteligen fylder flere Folianter. Alene dette Fag optager i mange Bogsamlinger en stor Deel af Rummet. Den nyere Tid har kun faa Historieskrivere at sætte ved Siden af saadanne som Robertson, Gibbon, Hume, Fergusson. Dog har Biogra=

phien næsten daglig Tilvæxt. Hvad der først trykkes i Journalerne, bliver længere hen samlet. Men man maa kun altfor ofte beklage, hvor lidet heldigt Valget er; og Dvælen ved uvigtige Ting trætter ligesaa meget, som Stilens Vidtløftighed og Ordmængde, som man overhoved maa dadle ved mange ogsaa vidensfkabelige Værker, da Bestræbelsen efter Fuldstændighed og Grundighed ofte gaaer over til den kjedsommeligste Smaahedsaand.

Jeg berører kun med et Ord Politiken. Allerede Parlamentsforhandlinger og Taler kunne paa en Maade kaldes et Forfatterskab, da de samtlige udkomme i Trykken. Alvorlige og satyriske Pamphletter komme derhos dagligen for Lyset, og ofte er det hele Oplag udsolgt paa een Dag. De ligne ikke sjældent Karricaturerne, som udgjøre Hovedhandelen i mange Boglader, saasom den engelske Opfindelsesaand heri er uudtømmelig, uſtridigen og langt mere original og træffende end den franske. Derhos gives der ogsaa indholdsrige politiske Oplysninger, og der udkommer vel endnu undertiden et Værk, som erindrer om hiint af Bourke over den franske Revolution, ihvorvel man nu ikke kjender noget Talent, som kunde maale sig med denne vældige Talers Veltalenhed [Saa?!].

Uagtet den saa afgjorte Forkjærlighed for den ældre græske og romerske Literatur, og uagtet den Rigdom, man har af Hjælpemidler, bliver der dog gjort for den forholdsmæssig mindre end i Tydskland. Blandt de flere end tusinde Fellows, hvis Dannelse i Collegierne dog har sit Ud-

spring fra den klassiske Grund, er der kun et ringe Antal, der gjør sig bekjendt som egentlige Philologer; dette maa man tildeels forklare af den allerede oven for omtalte bekvemme og sorgløse Stilling, formedelst hvilken de udvortes Drivefjædre falde bort, som bestemme saa mange af vore Skolemænd og Universitets-Lærde til at vorde Forfattere. Vilde man kun først give disse saa rige Præstekald, saa store Indkomster, — vi ville faae at see, om Høsten paa denne Mark blev saa rundelig, som den nu maa blive. Desuden ere ikke alle ørkesløse, som ikke skrive. De læse og studere de Gamle immer fort; men de bearbeide dem ikke for Publikum, saaledes som der i England overhoved gives mange meget lærde Mænd, hvis Navne ikke forekomme i noget Bog-Katalog. Andre betragte den finere Philologie, Kritik, Metrik som Ordkløverie, og tænke som den lærde Middleton, som skrev til Warburton, da han vilde udgive Vellejus Paterculus med Varianter, „han maatte dog ikke spilde sin Tid derpaa, men heller anvende sine Talenter til at trænge ind i de Gamles Aand og Indhold.“ De undres over, at de Tyske anvende saa megen Tid og Møie paa halv udslettede Haandskrifter, og som en Bibliothekar sagde „rumstere om i det lærde Skrimmel Skrammel (learned lumber) som kritiske Fejere“ (critical dustmen). Intet Under, at Bentleyer, Porsoner, Blomfielder, eller de endnu Levende som Gaisford, Elmsley og Monk ere sjeldne Særsyn. Uagtet alt dette synes Indflydelsen af den klassiske

Dannelse paa flere Statens Forretningsmænd og Geistlige ulige større end i Tydskland.

Antallet paa de Romaner, som aarligen komme for Lyset, turde være vanskeligt at bestemme. Den engang ogsaa i Tydskland saa særdeles yndede Robertson, som uden dristig og egentlig poetisk Phantasie, dog med den fineste Modtagelighed for alle sædelige Indtryk og en særdeles fiin Jagttagelsesaand forenede det Talent, at male Sæder og Charakterer ganske efter Naturen, forstod, selv ved den til hans Digtnings Væsen hørende Omstændelighed, i høieste Grad at interessere Læsere, som kun overhoved havde Sands saavel for det Indre af Familielivet, som for det Sædelige og Religiøse. Hans Tid er forbi, og hans Værker oplægges derfor sjeldnere, skjønt der i enkelte Kredse sættes høiere Priis paa dem end paa mange af de nyere. Dette Fag er, som bekjendt, nu fornemmeligen i Hænderne paa kvindelige Forfattere, af hvilke England har en forholdsmæssig større Overflod end Tydskland.

De ældre og nyere Digteres Værker seer man i Bogladerne, i de forskjelligste Udgaver, udstillede til Salg, den ene altid elegantere, prægtigere, kostbarere end den anden. Nogle af disse Udgaver følge undertiden utrolig hurtigt efter hinanden. Ikke aldeles forglemmer man de ældre Digtere. Mange, som Young, Glover have aldrig vakt saa megen Sensation, som Oversættelser af dem i Tydskland. Faa, som Shakespeare og Milton, forblive klassiske. Blandt de nyere ere nogle stedse i

Dagens Orden. Thomas Moore, Southey, Campbell, Wordsworth, og fortrinligen Sir Walter Scott og Lord Byron mangle i intet Huus af den høiere Dannelse. Den udmærkede Lykke, som andre derimod have gjort hos det læsende Publikum, kan mindre tilskrives den poetiske Fortjeneste, end den Naturlighed og Simpelhed i Fremstillingen af Privatlivet, som behager hver Mand, og den sunde Menneskeforstand, som er alle Stænder kjær. Dette er f. Ex. Tilfældet med Doctor Syntax Reise af Combs; der, som man siger, kun skriver Digte i oekonomiske Forlegenheder. Ganske tilfældigen blev dette Digt foranlediget ved en Række humoristiske Kobbere, som Rowlandson havde leveret for Ackermanns Magazin. Det saa aldeles nationale Materie af en meget fornuftig Landsbypræsts Eventyr kan dog kun gjøre den Glæde, som noie kjender Standens Sæder og Forhold, og Eiendommeligheden af de engelske Sæder. Allerede ere to Fortsættelser komne for Lyset, og man trykker paa den niende Udgave, hver paa to tusind Exemplarer.

I Almindelighed har, synes mig, Poesien faaet et høiere Sving end i Fortiden var Tilfældet. Vel tabe selv Nutidens første Digtere sig endnu gjærne i det beskrivende Slags, der saa let vorder trættende; men i Nyhed, Dybde, Dristighed og Storhed i Billeder, i Originalitet i Charakterer, og jeg fristes til at sige i poetisk Philosophie, er dog Walter Scotts og Lord Byrons Muse uendelig rigere,

end alt, hvad den skolerette Pope, hvad Thomson, Prior og selv den correcte Addison have ydet. Derfor læses de ogsaa gjærne i tysk Dragt. Vi finde overalt Slægtskab med de første af vore Nationaldigtere [Ja saa!].

Den meest skrivende Classe udgjøre deels de homiletiske og asketiske Autorer, deels Compilatorerne. Thi Bogmageriet har sandeligen ikke alene sit Hjem i Tydskland. En Encyklopædie udkommer efter den anden, som mange Udgivere forestaae blot som Fabrikeiere. Digtere og Prosaister maae levere Stof til hele Rækker af Bind i elegant extracts. Mange berømte Autorers Værker blive ved Excerpter lettere at kjøbe.

For de periodiske Skrifter arbeide uafladeligen mange tusinde Hænder, som bag Anonymiteten skjule deres Fortjenester eller deres Svagheder. Allerede meget længe har England havt saadanne Skrifter, og de formerede sig fra et Tiaar til det andet, siden Johnson ved Gentlemans Magazine, som indtil Aaret 1731 blot indskrænkede sig til Politik og Historie, angav Tonen, og udvidede det til Udbredelse af ethvert Slags videnskabelige og almeennyttige Kundskaber *). Vistnok have de bidraget saare meget til

*) For nærværende Tid gives der, foruden hiint Gentlemans Magazine endnu et maanedligt, et nyt maanedligt, et Edinburgsk og et Europæisk. Ogsaa andre lignende under Titel af Registers, Journals, Repositorys, ja selv en asiatisk Journal.

almindelig Dannelse, maaskee endnu mere end de tidligere saa meget læste Dagblade, som Tilskueren, Snakkeren, Sværmeren o. s. v., og det er meget at undres over, da dog hine tildeels meget indholdsrige Tidsskrifter ikke ere ganske ubekiendte i Tyskland, at vi dog ulige senere have faaet nogle, der ligne dem, og dog kun saare faa, som kunne maale sig med dem. De, som have Navn af Reviews (Recensions Tidsskrifter), ere kritiske, og ligne vore Literaturtidender, med hvilke de have alle Feil og Fuldkommenheder tilfælleds *).

Kirke og Religion.

De ældre Værker af Benthem, Alberti, Wendeborn, Küttner, de nyere „Storbritanniens almindelige Kirkehistorie" af Stäudlin, og de nyeste „Betragtninger og Jagttagelser over Religion og Kirke" af Sack, ville endnu stedse lade en betydelig Efterhøst. Fraregnet det Bekjendte eller

---

*) Høiest sætter man Edinburger Reviews, som Jeffrey redigerer. Som Oppositionsblad derimod betragter man Quarterly Review af Gifford. Dertil slutte sig flere lignende under lignende Navne. Meget lover man sig af den nylig begyndte Literary Gazette, der ogsaa synes at ville udbrede sig over den udenlandske Literatur, og endnu mere af Classical Journal, i hvilken ogsaa tyske Lærde siges at være Medarbeidere.

blot Historiske turde det, som endnu desuden viser sig for den upartiske Iagttager, egne sig til en udførlig Afhandling. Men dette maa gjemmes til anden Tid og andet Sted. En kort Oversigt vil være tilstrækkelig for dette Skrifts Bestemmelse, for deels nogenledes at kunne fastsætte eller berigtige Begreberne om de forskjellige Religionspartiers Forfatning og Forhold til hinanden indbyrdes, deels og for at gjøre Regnskab for det almindelige Indtryk, som England i denne Henseende har gjort paa en Reisende, i hvis Kald det ligesaa meget laae, som i hans Tilbøielighed, at hellige dem en særdeles Opmærksomhed.

Religionen blev, efter Christendommens Indførelse, ganske fortrinligen i England betragtet som et Nationanliggende, og der gives ingen Periode, i hvilken man ikke saae den kirkelige og borgerlige Bestyrelse enten i Forbund med hinanden, eller i den heftigste Kamp. Rom udøvede her i visse Tidspunkter et Tyrannie, som neppe var Tilfældet i noget andet Land. Dets Banstraale traf saavel Regenterne som den Ringeste blandt Almuen. Den engelske Henrik II maatte, paa en af Paven begunstiget Erkebiskop Beckets Grav, under Munkenes Pidskeslag gjore en næsten skammeligere Bod, end den tydske Henrik IV i Forgaarden af Canossa. En utallig Mængde af den pavelige Magts Drabanter befolkede Kirker og Klostere. Pragt=

bygninger, Templer og Abbedier manglede ikke i nogensomhelst Deel af Riget. Men Partiraseriet fjernede Nationen stedse fra den ægte religiøse Aand. Guds Tilbedelse i Aand og Sandhed, ligesom dens Tjeneres sædelige Værdighed savnedes her ligesaameget som i nogen anden Deel af Christenheden. Hvor stærkt imidlertid et Folk monne være fængslet i Aandsslaveriets Lænker — Følelsen for det Sande og Rigtige forgaaer dog aldrig ganske, og saasnart en kraftig Mand, som Wiklef, vovede at tage den kristelige Frihed i Beskyttelse mod den Anniasfelse, som Christi foregivne Statholder i Rom tiltog sig, saa viste den ogsaa her sin uimodstridelige Kraft, skiønt Tiden endnu ikke var moden at fuldende Værket.

Reformationen begyndte i England paa samme Tid som i Tyskland, kun med den i Henseende til Følgerne meget vigtige Forskjel, at en tilsyneladende simpel Mand af Folket, af indvortes Drift, opvakte og begeistrede den tydske Nation; og der en Konge — man veed ved hvilke Privathensigter dreven — gav det første Stød og Signal til Frafaldet fra Rom. Maaskee kan man deraf først forklare sig, at hans Reform paa den ene Side var voldsommere og blodigere, paa den anden dog mindre omfattende; og, da kronede Hoveder og høie Geistlige ledede Alt, at der beholdtes meget mere af den gamle Forfatning end ønskeligt var for Religionens Væsen. Thi uagtet alt det Had til Pavedømmet, som er egent for den engelske Kirke, og som indtil dette Øjeblik viser sig i at bortfjerne Ka=

tholikerne i Irland fra alle Stats-Embeder, bærer dog Gudstjenestens Forfatning og Form altfor meget Præget af det, hvortil man var vant førend det sextende Hundredaar, og hvorved Medlemmerne af den høie Kirke vistnok bedre fandt deres Regning end ved den simplere Form, som indtraadte i det tyske Kirkevæsen efter Reformationen.

Dette gjælder nu fornemmeligen om den

biskoppelige Kirke:
(the Church of England or established Church),

fra hvilken man ofte adskiller alle øvrige Religionspartier under det almindelige Navn Dissenters, ogsaa vel Nonconformister.

I Spidsen for den staaer Kongen med Parlamentet. Det udnævner Erkebiskopper og Biskopper. Den høieste Rang have, som bekjendt, Erkebiskoppen af Canterbury, der som Rigets Primas er første Parlamentslem, og har sytten Bispedømmer under sig, som og Erkebiskoppen af York, der følger lige efter Lord Storkanzleren, og har fire. Deres Dioeceser have samtlige Navn af en Stad, uden at de derfor just residere i den, da de kun sjældent have Forretninger i deres Kathedraler. Tildeels have de store, næsten fyrstelige, Indkomster. Wendeborns Angivelse, at Bispedømmet i Canterbury havde en Indkomst af 9000 L. Sterling eller 54000 Rbd., Durham, som det rigeste, 10,000 Pund eller 60,000 Rbd., Winchester 7400 Pund eller

44000 Rbd., er sandsynligviis meget for lav. Derimod have flere lidet over 1000 Pund eller 6000 Rbd.; Landaff ansees for det mindste. Naar man betænker, hvor meget de underordnede Geistliges Indkomster contrastere mod disse, saa kan man ikke undres over, at Dommene over den biskoppelige Kirkes Forfatning ofte ere meget bittre.

Næst efter Bisk opperne kaldes de fornemmere Geistlige (dignitaries) Dechanter og Archidechanter. Den ringere Geistlighed (inferior clergy) bestaaer af Præster (Parsons), blandt hvilke man gjør Forskjel imellem Rectorer, Vicarer og Curater. De sidste ere egentligen de fattigste, og det er en Vildfarelse, som er udbredt i Tyskland ved Goldsmiths Vicar af Wakefield, at man forestiller sig alle Vicarer, der ofte have et meget godt Udkomme, i en høist sørgelig og kummerlig Stilling.

Sognepræsterne og Kaldenes egentlige Besiddere, som kaldes Rectorer (hvormed man kun ikke maa tænke paa Skole-Rectorer), og Vicarerne ere de egentlige Sogneherrer eller Præster ved bestemte Menigheder. Hine inddrage den til Kaldet hørende Tiende; disse kun den saakaldte lille Tiende, der dog paa mange Steder et meget betydelig. Mange af Rectorerne, ja selv af Vicarerne, tilbringe deres Tid i London, eller i det mindste uden for deres Menighed, besøge den et Par Gange om Aaret og indsamle Tienden. Mange Menigheder, siger man, skal neppe engang have seet deres

Rector. Derimod maa den stakkels Curat forrette al Tjenesten, har for det meste ikke over 40 Pund eller 240 Rbd., ofte endnu mindre, i Indkomster, og er endnu desuden afhængig af sin Rectors vilkaarlige Godtbefindende med Hensyn til Vedvarenheden af hans Tjeneste. De fleste ere nedtrykte af Nød og Sorger, hvorved da det indvortes Liv sjældent trives. Dog gives der Undtagelser, og det vilde være uretfærdigt at give Alle Skyld for Misbrugen, og ganske at glemme, at der ogsaa gives fortræffelige Rectorer, der med stor Samvittighedsfuldhed forestaae deres Embede.

Den almindelige geistlige Klædning, som bæres i alle Embedsforretninger, bestaaer af en Præstekjole (Gown), en lang Messeskjorte, som er heel foran (Cassock), og en lille Krave (band). Parykker saae jeg endnu kun paa Biskopper. Deres Cassock seer ud som et Slags Skjorte af sort Silke, som naaer til Knæerne, og de bære den ogsaa dagligdags under den sorte eller violette Kjole. Vort Øje maa først vænne sig til dette umandige Klædemon. Ved høitidelige Leiligheder bære de Chorskjorter af hvidt Batist, med vide Ærmer og Manskjetter. Bispehuen seer man kun i Vaaben og paa Vogne.

Besættelsen af geistlige Embeder er deels afhængig af Erkebiskopper og Biskopper, deels af Universitetscollegiet, deels af Privatpersoner eller Patroner. Ordinationen forretter Biskoppen, hvis Function undertiden udføres af Archidechanten. Andre Embedsforretninger udfører han ikke, uden forsaavidt

at han hvert tredie Aar skal holde Visitation i sit Stift. Hermed er ogsaa forbunden Børnenes Confirmation, der alene tilkommer ham, og som han forretter ofte ved flere Tusinde paa engang. Hvor kort og mekanisk derved i Almindelighed tilgaaer, vil enhver kunne sige sig selv, som veed, hvorlidet den uophørlige Gjentagelse af de samme Formler opliver Andagten. Langt fra ikke alle saaledes Confirmerede tage derefter Deel i den hellige Nadvere. Overhoved forekom det mig, efter hvad jeg kunde erfare derom, at der kun anvendtes saare liden Tid paa omhyggeligen at forberede Confirmanderne, og at den egentlige Religionsunderviisning hos Mange blot var Hukommelsesværk.

Religionens ydre Skikkelse i den biskoppelige Kirke angaaende, saa ere først Kirkerne selv meget simple, men saavel i Landsbyerne som i Stæderne meget godt vedligeholdte. Thi Kirkeforstanderne forsømme aldrig, naar nogen Forbedring er nødvendig, strax at afhjælpe Skaden ved en Contribution, som Menigheden villig betaler. Hvad der fattes i Prydelser og Billeder, thi disse seer man kun sjældent, erstatter den udmærkede Reenlighed og Lysning. Mod Østen, ligeoverfor Indgangen, staaer et med hvidt Klæde bedækket Bord. Over det seer man to Tavler af Steen eller af haardt Træ, hvorpaa de ti Bud og de tre kristelige Troes-Artikler staae

skrevne med meget læselige og skjønne, ofte gyldne Bogstaver. Midt i Kirken staaer Prædikestolen, derhos endnu en mindre Læse-Pult, som kaldes Desk, fra hvilken Degnen pleier at læse de liturgiske Bønner. Orgelerne ere for det meste store og skjønne, og mange Godseiere anvende betydelige Summer paa dem. I øvrigt tæller man i London 120 bispkoppelige Sognekirker, og 130 Kapeller og Hjælpekirker (Chapels of ease). Derhos endnu over 200 Ikke-Bispkoppelige.

Selve Gudstjenestens Form har ligeledes i den bispkoppelige Kirke noget Eiendommeligt og ufravigeligt Blivende. Ligesom Messen i den katholske Kirke, saa er her Liturgien i det mindste en ligesaa væsentlig Hoveddeel af den, som Prædikenen. Denne Liturgie, bestaaende af en Række nøie foreskrevne Bønner, Bibelsprog, Bekjendelser og Formler, stammer fra Reformationens Tider, og slutted sig, Messen fraregnet — som man ansaa for noget afgudisk — til de gamle Former. Derfor havde ogsaa — med Undtagelse af den egentlige Messe og de dermed forbundne Ceremonier — Gudstjenesten, saaledes som jeg fandt den i de store Kathedralkirker i St. Paul, Westminster, Georg-Kapellet i Windsor, fuldkommen det Udvortes af den katholske Cultus, og selv Chorstolene, Domherrernes Dragt, ja selv Chordrengenes, og den vexlende Sang erindrede mig om Horas i Stiftskirkerne, som ogsaa i evangeliske Domkapitler beholdtes længe.

Til sædvanlig Søndags-Gudstjeneste forsamler

man sig i Almindelighed til samme Tid, for ikke at forsømme nogen Deel af den. Kommer man senere, saa bliver man af aldrende Koner, som staae i Kirkens Tjeneste, ført stille hen til en endnu ubesat Plads. Der hersker den største Stilhed og Opmærksomhed. Den ringeste Forstyrrelse vilde gjøre Opsigt og paadrage Irettesættelse. Begyndelsen gjøres med Liturgien, saaledes som den findes i den almindelige Bønnebog (Common prayer book), som næst Bibelen staaer i største Anseelse, og er i Alles Hænder. Den læses sædvanligen af en anden Geistlig end den, der holder Prædikenen. Liturgien begynder endnu førend Sangen med nogle Bibelsteder af Psalmerne. Dernæst folger den almindelige Syndebekjendelse, som hele Forsamlingen knælende læser med Præsten, Sætning for Sætning, Ord for Ord, hvorpaa Absolutionen folger. Herpaa Bønner, som Menigheden hvergang ender med Amen — Fader vor — korte Sætninger med Svar. (Priser Herren! — Herrens Navn være lovet! —) Derpaa en bestemt Davids Psalme, ogsaa vel en til, naar Psalmen nemlig er meget kort. Oplæsning af et Kapitel af det gamle eller nye Testament, ligeledes efter foreskreven Orden. Den apostoliske Troesbekjendelse, paa høie Festdage endog den athanasianske. Igjen Fader vor. Enkelte Bønner, Forbønner for Kongen og Landet. Endnu engang Fader vor. Endeligen Litanien med Menighedens stedse paafølgende Responsorier: Herre! forbarm Dig over os o. s. v. Tilsidst Velsignelsen. Nogle faa Bønner og Forandringer ere bestemte ved Fest=

dage og andre mærkværdige Tider, f. Ex. den henrettede Carl I Dødsdag. Meget, der ellers sædvanligen læses, bliver ogsaa sjunget, naar Menigheden er istand dertil. Men Sangen i de ikke-bispkoppelige Kirker er meget mere uddannet, og derhos meget skjøn og rørende, især ved den Vexel af blot kvindelige Stemmer, der synge to Linier, hvorpaa den hele Menighed falder ind stærkere og kraftfuldere. I den store Kathedralkirke opføres ogsaa egentlige Kirkestykker, hvoraf Händel har componeret mange, tildeels under Navn af Anthemer, d. e. Antiphóner eller Vexelsange.

Naar denne Liturgie, der varer en heel Time, og som gjentages hver Søndag, ja selv Søgnedage med faa til Tiden passende Forandringer, er endt, saa følger den ulige kortere Prædiken. Den fremsiges af de fleste Geistlige uden al Declamation eller Gesticulation, gjentages ogsaa tit uden mindste Forandring, hvilket ogsaa er Tilfældet i mange fransk-reformerte Menigheder. Den største Deel af disse Foredrag bestaaer af en aldeles moralsk eller strængt dogmatisk Betragtning. Imidlertid har nu i den bispkoppelige Kirke et ikke ubetydeligt Antal Præster, som man kalder evangeliske, antaget en anden Tone. De prædike længer og hjerteligere. Jeg bivaanede en saadan Aftengudstjeneste i St. Johns Chapel, hvor Hr. Wilson talte fortræffeligen saavel til Hjertet som til Forstanden.

At denne her beskrevne Form af den biskoppelige Gudstjeneste ikke synderligen kan behage den, der ikke

er opvoxen med den, men tvertimod maa forekomme ham kold og trættende, er ligesaa naturligt, som det vilde være urimeligt at troe, at den maatte synes Englskmanden saaledes. Der gives i den bisfoppelige Kirke saare mange sande religiøse Mennesker, der intet ville savne af denne Liturgie, og selv de Partier, der have skilt sig fra den, og have deres egne Kapeller, beholde dog mere eller mindre af den.

Hiin Vedhængenhed synes at kunne lade sig forklare paa en dobbelt Maade. Først af det engelske Folks Charakteer. Det hænger fast ved det, som ved Elden er blevet ærværdigt. Stedse nye Forandringer behage det ligesaalidet i det Kirkelige, som i Statsforfatningen. Derhos holder man af den simple Tale, som giver Eftertanken Stof og beskjeftiger Aanden, uden just at opvække stærke Følelser. Overhoved er man vant til lange Taler. Man har en stor Taalmodighed flere Timer at høre paa Parlamentsforhandlinger, Foredrag og Tiltaler i Folkeforsamlinger, paa hvilke da atter følge andre ligesaa lange Gjensvar. Enhver Handling synes os dog aldrig saa lang, saasnart vi blot vide, at den ikke kan forkortes, som naar dens Forlængelse eller Forkortelse beroer paa Godtbefindende. Er det muligt at afskjære noget, da vente vi paa Enden; Ønsker opstaae, og ethvert Slags Forventning forvolder Utaalmodighed.

Men Sagen kan ogsaa betragtes fra en anden Side. Om endog Eensformigheden i visse Skikke, Ord, Bønner, Formler har for Mange noget trættende, og Andagten kvælende, saa er Gjentagelsen

desto kjærere for Andre. Det gaaer ganske over i Tanke og Følelsessystemets Væsen. Kun den meget dannede Tilhører, som er vant til at tænke, kan opmærksom følge en ny Formular, ligemeget om det er Bøn eller enkelt Sætning; ja stundum endda neppe, mindst i de Øjeblikke, hvor han er lidenskabelig eller adspredt. Ord, som man tidligen nævnede, som man har hørt fra Barndommen, ved hvilke man har faaet sine første fromme Følelser, blive de kjæreste, og forekomme os at være de kraftigste. Christi Bøn, Velsignelsen, Formularen ved Daaben og Nadveren med Stifterens Ord, tabe ved hver Omskrivning, hver Tilsætning. Sjælen bliver adspredt, sjældent opbygget. En ny Bøn, som Præsten læser og synger for Alteret, kan være nok saa skjøn, men man forstaaer den sjældent den første Gang, og alene Anstrængelsen for at forstaae den svækker allerede Indtrykket. Saaledes taber den sin Virkning *). Derfor burde man i visse Stykker være meget forsigtig med alt for hyppigt at forandre Liturgien. Engelskmanden hænger ogsaa derfor ved sin, ved sine Bønner, Spørgsmaal og Svar, fordi Fader og Moder have givet dem ligesaadanne, og fordi han paa en vis Maade deri mødes med alle sine Troesforvandte. Han veed nøie Gangen i Gudstjenesten; naar han skal sige sit Amen, sit: Herre! forbarm Dig over os! sin

*) Jeg har forklaret mig udførligere herover i Breve til kristelige Religionslærere 3 Samling 25 Brev.

Doxologie: Dig være Ære i Evighed! naar han skal knæle, naar han skal staae op — alt dette behøves ikke at siges ham, og Indtrykket derved svækkes. Han gjør det af sig selv. Han kan ikke lade det være. Lad dette nu hos Mange være en blot Sædvane — der tænkes dog stundum blandt os ligesaalidet ved det Nye som ved det Gamle; — men hos Andre er Udtrykket af Andagt, Opmærksomhed og Hjertets Opløftelse til Gud umiskjendelig, og den kirkelige Chordialog har noget Selskabeligt, som knytter den, der fremsiger Liturgien, nærmere til Menigheden.

De Partier, som have skilt sig fra den biskoppelige Kirke, tildeels mere i den ydre Form end i Lære, betegner man ved Navnet

Dissenters

d. e. Anderledestænkende, ogsaa vel, for ikke derunder at indbefatte Katholiker, Joder, Muhamedaner, med den Tilsætning protestantiske Dissenters, da de samtlige først ere opstaaede efter Reformationen i Kirken, og dens Udskillelse fra Pavedømmet. Deres Tal tager i øvrigt mere af end til. Den herskende Kirke tilbyder for mange Fordele, og den fordums Alvor og Iver, som gav den første Anledning til, at smaa Kirker dannede sig i den store (Ecclesiolae in ecclesia), har meget aftaget.

De væsentlige Punkter, hvori Dissenterne, der for det meste nedstamme fra de gamle Puritaner, (omendskjønt ogsaa indbyrdes forskjellige) adskille sig fra Kirken, er Uafhængighed fra al menneskelig Autoritet i Religionssager. Deraf kommer ogsaa deres Vægring at underskrive de symbolske 39 Artikler, Forkastelse af alt Hierarkie, og al Ulighed i geistlig Værdighed, endog af den i de andre Kirker brugelige Embedsdragt, ligeledes af Alt, hvad der er blevet tilovers af katholske Ceremonier, Korsets Betegnelse, Nedknælen ved Modtagelsen af Nadveren o. s. v., endelig Forkastelse af en strængt foreskreven Liturgie, og uforanderlige Bønformler. Den bisk oppelige Værdighed ansee de som en hierarkisk Anmasselse af den katholske Geistlighed. Kun Presbyters d. e. Ældste ville de erkjende, og paastaae, at begge de Udtryk Biskop (Episcopus) og Ældste (Presbyter) ikke skulle antyde nogen forskjellig Rang, men det samme Embede, nemlig en Opsynsmands.

De presbyterianske Geistlige blive ikke dannede paa Universiteter, men i smaa Stiftelser, som man kalder Akademier. En eller anden lærd og ivrig Mand stifter et saadant Akademie, forsamler om sig en lille Kreds af 20, 30, 50 unge Mænd, som ville opoffre sig til den geistlige Stand, vælger sig Hjælpelærere, og saaledes underviise de i de theologiske Forberedelses- og Hoved-Videnskaber. Flere ogsaa i Tydskland meget bekjendte Lærde, som Watts, Doddridge, Benson, Chandler, vare Stiftere af og Forstandere for saadanne Akademier, som

sædvanligen efter deres Død gaae ind, eller fortsættes af en anden. Fra disse Akademier gaae derpaa mange til et skotsk Universitet, da en presbyterisk Kirkeforfatning — skjønt forskjellig fra den engelske — som bekiendt hersker i Skotland. Da de Geistlige blot underholdes af Menighederne, saa ere Præsterne for det meste anstændigen aflagte, dog maae de leve meget tarveligere end de biskoppelige, og søge at forbedre deres Kaar ved at undervise Ungdommen og udgive Skrifter, hvilket mange af dem ogsaa gjøre. Deres Embedsdragt er ikke kostbar, thi de gaae og prædike for det meste, uden Præstekjole og Messesærk, i en sort eller vel endog mørkeblaa Kjole. Undertiden have de efter vor Skik en Præstekrave, naar de prædike.

En særdeles Klasse af disse Dissentere ere Anabaptisterne eller Taufgesinnten, som man i Holland kalder dem. Deres Hovedlærdom er, at Daaben bør kun finde Sted ved Voxne. Dette hænger nøie sammen med deres Overbeviisning, at Religionen bør betragtes som ganske fri, aldeles uafhængig af enhver fremmed Autoritet, følgelig at enhver enkelt først da bør bekjende sig til en Tro, naar han har indseet Grunden for den, og følgeligen har nydt Underviisning deri. Partiet er meget talrigt, og udmærker sig ved den virksomste Iver for enhver kristelig Hensigt. Fortrinligen viser dette sig i deres Missionsselskab for Indien, i Spidsen for hvilket i Serampore staaer den ærværdige Dr. Carey, under hvis Bestyrelse ogsaa Bibelen,

deels heel, deels stykkeviis er oversat i tyve forskjellige indiske og andre asiatiske Dialecter, og befordret til Trykken.

Begge de Christnes hellige Handlinger Daaben og Nadveren forrettes hos Anabaptisterne paa en ejendommelig Maade. I deres større Forsamlingshuse findes et stort 8 — 10 Fod bredt og 4 — 5 Fod dybt Bassin (Baptisterium). Dette fyldes med reent Vand, naar Medlemmer af Menigheden efter foregaaende Underviisning skulle døbes. Sædvanligen holdes først en Prædiken over den senere Daabs Overeensstemmelse med Skriften, hvorpaa følge nogle Daabs-Psalmer. Derpaa træder en ældre Geistlig, indsvøbt i en Slags Kappe, foran for Bassinet, taler endnu nogle forberedende Ord, der skulle formane Menigheden til Opmærksomhed, stiger derpaa med en, der skal døbes, efter den anden, ned i Vandet, holder dem paa Ryggen med den venstre Haand, og tager dem i Haanden med den høire. De, som skulle døbes, bære hvide Klæder, hvoraf Candidati, saaledes som det var Skik i den gamle Kirke med Catechumener, der vare modne til Daaben. Derpaa dukke de under, men blive strax igjen hævede op, saa at Symbolet paa at blive begravet (Rom. 6, 4.) kun vedvarer et Øjeblik. Mandspersonerne modtage derpaa de mandlige, Qvinderne de qvindelige Døbte, kaste et stort Klæde over dem, og føre dem ind i et Kammer ved Kirken, for at klæde dem om. Naar et Forsamlingshuus intet Bassin har, gaaer man til Floden.

Ved den hellige Nadvere skjær den, for Bordet staaende, Geistlige et Brod i mange Stykker paa flere Tallerkener. En af Menighedens Tjenere rækker det derpaa til Menighedens Lemmer, som blive siddende i deres Stole. Paa samme Maade gaaer Kalken omkring. Imedens at Indstiftelsesordene fremsiges, nyder Menigheden til samme Tid de hellige Symboler.

Hvis her var Stedet til liturgiske Betragtninger, saa turde det være Umagen værdt at spørge, om denne, ogsaa i Brodremenighederne antagne Form af de hellige Gjæstebud, ikke var ulige mere passende end den, ved talrige Kommunioner ofte to til tre hundrede Gange repeterede — Gjentagelse af de samme Ord, som er brugelig i vore Kirker, og hvorved, især naar en Prædiken gaaer foran, Lærerens og Deeltagernes Aand nødvendigen maa trættes.

Foruden disse Hovedpartier blandt Dissenterne gives der endnu mange andre under de forskjelligste Benævnelser. Nogle af dem afvige fra den kirkelige Tro i langt væsentligere Punkter, især desæshed saadanne, som angaae Christendommens Hemmeligheder, Treenigheden, Christi guddommelige Natur, Forsoningen o. s. v.; især deleshed Unitarierne, som baade i og udenfor London have smaa Kapeller, og hvis Gudstjeneste fortrinligen hensigter paa Menneskenes sædelige Dannelse ved den kristelige Moral, mere end paa Oplivelsen af den religiøse Følelse. Visseligen ere ikke Faa i den herskende Kirke tilbøielige til at antage dette mere rationalistiske System,

uden derfor offentligen at løsrive sig fra Kirkesamfundet.

Ulige talrigere er

Methodisternes

Samfund. Det er særdeles udbredt ikke alene i Moderlandet, men ogsaa i Amerika og de andre Colonier, og har vundet en særdeles betydelig Indflydelse. I Tider, da Kirken var i Forfald, ere Mænd stedse fremtraadte, hvem deres Tids Vantro, Letsindighed og Usædelighed gik nær til Hjerte. Ikke mindre smertede dem den Jagttagelse, at mange ville gjælde for gode Christne blot ved Vedhængenhed ved Christendommens Lære og Skikke, eller udvortes Jagttagelse af Kirkeskikke, der saa ofte var forbunden med Pukken paa deres egen Rettroenhed og Intolerance mod anderledes Tænkende. Smerteligt følende denne Fordærvelse, og besjælede af Religionens sande Aand, drev en glødende Iver dem til — om den hele Kirke end ikke kunde forbedres — dog at forsøge paa at forene de Bedre i Kirken til et Samfund, der efterhaanden kunde voxe, og tilsidst endog vinde deres Modstandere for sig.

Saadanne Mænd finde vi næsten i alle Tiders Perioder. Flere af dem — som Petrus Waldus i Frankrig i det tolvte, Johan Wiklef i England i det fjortende, Johan Huß i Tydskland i det femtende Hundredaar — forberedede den store Reformation i Kirken i det sextende. Men ogsaa efter denne Tid følede Mænd, som Valentin Andreæ, Spener, Franke, Zinzen-

dorff, og en stor Mængde af deres Elever, de Mangler, der endnu fandtes, og jo koldere det forekom dem at vorde i Kirkerne og i Theologien, desto mere opflammedes de selv, saavel ved Læsning af den hellige Skrift, som ved Betragtning af saamange Exempler paa Tro og Dyd, hvori til enhver Tid enkelte virkelig religiøse Charakterer have lyset for deres Samtidige.

Fra denne Aand udgik i Tyskland Pietismen, i England Methodismen. Begge Phænomener have i deres Udspring den største Lighed med hinanden, hvorvel de første Læreres Charakterer i flere Henseender vare forskjellige. Spener og Franke vare sagtmodige og milde, og langt fjernede fra den Fyrighed, som besjælede Whitefield, og ligesaa fra den med Mystik synderligen indvævede Skolepolemik, som var egen for begge Brødrene Johan og Carl Wesley. Derfor vare vel Virkningerne af deres Taler og Skrifter meget store, men selv ikke i de tidligere Tider i den Grad paafaldende, ikke fulgte af de tildeels anstødelige Symptomer eller enthusiastiske Forgudelser af enkelte Talere, som Methodisternes første Læreres Foredrag. Overhoved pleier det at være Tilfældet i England, at, saasnart en bedre eller slettere Stemning bemestrer sig Folket, den da udtaler sig ulige lydeligere og mere revolutionært.

Men hvo skulde — da i Aaret 1729 Brødrene Wesley, til hvilke noget senere ogsaa den unge Whitefield sluttede sig, indgik i Oxford med

nogle Venner en Forening om flittig at læse det nye Testament, og at samtale derover — hvo skulde i denne Privat=Forening have anet Oprettelsen af et saa stort Samfund, som i Følge de nyeste Efterretninger tæller i England 125,000, i Irland 25,000, i Skotland 2000, og i Amerika 1500,000 Medlemmer. Skjønt de strængt holdt ved den bifkoppelige Kirke, saa vilde de dog kun erkjende Bibelen som den eneste Rettesnor for Tro og Vandel. Hensigten af deres Foreninger gik fornemmeligen ud paa, at prædike Evangeliet med sandt Alvor, og om muligt udbrede det ogsaa blandt hedenske Folk. Den herskende Kirkes kolde Læremethode var dem ikke fyldestgjørende. De søgte mere at opvække Føleisen og at bringe især deles hed Læren om Menneskenes almindelige Syndighed, om Nødvendigheden af Omvendelse og Tro paa Fortjeneste, som Grund til Retfærdiggjørelse for Gud, til levende Overbeviisning. Derfor angrebe de uden Skaansel saavel de fordærvede Sæder i alle Stænder, som og den just i den Tid med mange deistiske og naturalistiske Skrifter overhaandtagende Vantro. Deres hjertelige og inderlige Foredrag, den gløende Iver, som især besjælede Whitefield, gjorde et overmaade stort Indtryk paa den store Hob. Just blandt den meest raa og fordærvede Menneskeclasse for Ex. Kuldragerne i Newcastle overgik Virkningen al Forventning. Ogsaa havde den snart den ojensynligste Indflydelse paa deres Sæder, som bleve meget formildede, og deres vilde Levemaade bedredes meget.

Da de ovennævnte Mænd allerede paa Univer=

sitetet havde fort en meget stræng Levemaade, og bragte alle deres Forretninger i visse Regler og en staaende Form, saa gav man dem, halvveis af Spot, Navn af Methodiker eller Methodister, ligesom man i Tydskland pleier at kalde dem, der ved from Livsvandel, ogsaa vel ved nogle Yderligheder, adskille sig fra den almindelige Levemaade, Pietister, hvormed da ogsaa sædvanligen er forbundet Bibegrebet om en overdreven stræng Religiøsitet, om ikke tomt Hykleri.

De havde ikke den Hensigt at afsondre sig fra Kirken, ligesaalidet som i Begyndelsen Zinzendorfs Elever eller Brødremenigheden i og udenfor Herrnhut. Imidlertid, da de gik deres egen Vei, dannede smaa Samfund, oprettede egne Kapeller, udstødte den biskoppelige Kirke dem aldeles, og Fleertallet af den høie Geistlighed er dem endnu ligesaa ugunstig, som forhen de Wittenbergske Theologer, og overhoved de strængdogmatiske Skoler, vare det Spener=Frankiske Partie.

Selv de varmeste Venner af Methodisterne kunne ikke nægte, at der jo gaves, især deleshed i Begyndelsen ved enkelte Prædikanters Yderligheder, megen Anledning til Daddel. Det, hvad Paulus kalder Iver med Uforstand, den ofte ret forfængelige Bestræbelse at gjøre Indtryk paa Folket, hvilket man forsamlede omkring sig i hobeviis paa Landeveie og paa store Pladse i Stæderne, overdrevne Forestillinger om Yttringerne af umiddelbare Naadevirkninger, Ringeagt for menneskelig Lærdom, alt dette

førte hyppigen til Udsvævelser, som ikke ere overeensstemmende med den ægte Christendoms Aand.

Derhos er det ei at miskjende, at Medlemmerne af dette store Samfund, som i sand Alvor lægger Vind paa Gudsfrygt og Sædelighed — og hvo tør tvivle derom hos et saa stort Antal, da Frugterne ligge for Dagen? — ere høist agtværdige, hvad enten de selv ere Lærere, eller give sig af med andre Kaldsforretninger. Ligesom blandt os Brodremenighederne have de deres egne Anskuelser af Religionen. De befinde sig vel ved at holde fast ved den hellige Skrifts Ord og ved visse indvortes Følelser, over hvilke de ikke gruble. Frivilligen indskrænke de deres Frihed, og paalægge sig selv mange Pligter, om hvilke de endog selv sige, at deres Opfyldelse er ingen ufravigelig Betingelse for Salighed. De sætte stor Priis paa hyppige Andagtsøvelser, som ikke godt kan forenes med hvert Kald. Den Strænghed, som de paalægge sig selv, gjør dem naturligviis ogsaa strænge i deres Dom over andre Mennesker. Dette udsætter dem for den Fare, at sætte dem selv og deres Samfund for høit, og mange vorde naturligviis ikke ganske fri for en vis aandelig Stolthed. Men derhos gjøre de overmaade meget godt, ere rede til at befordre alle menneskekjærlige Stiftelser, gjøre sig Umag for at udbrede Fromhed og Moralitet, hvor de kunne, og gjøre Opoffrelser derfor, som maaskee Faa af dem, der stedse tale om Forstandens Oplysning, vare rede til at gjøre.

Maatte vi dog i at fælde Dom over disse og lignende Partier, hvis religiose Liv er mere praktisk end

speculativt, aldrig glemme, paa hvor ganske forskjellige Dannelsestrin Menneskene staae, og hvor ulige deres Modtagelighed for Lyset er! Jeg kan ikke underskrive Alt, hvad Hr. Professor Sack nyligen i sit ovenanførte herlige Skrift har sagt til Fordeel for det methodistiske Partie; men ligesaalidet kan jeg istemme de saa særdeles ensidige, overfladige og strænge Domme, som Wendeborn, Goede, og andre engelske og tydske Skribenter have fældet over dem. Skal man da foragte og spotte alt, hvormed man efter sin Maade at tænke og føle paa ikke kan sympatisere?

Den selskabelige Forfatning har ved den store Tilvæxt ligeledes erholdt faste Regler. En methodistisk Menighed har to Slags Prædikanter: Stedsprædikanter (local preachers), og reisende Prædikanter (itinerant eller travelling preachers). Det er ikke nødvendigt, at de skulle have studeret, saasnart de kun efter de ældste Læreres Dom have grundige Kyndskaber i den evangeliske Lære, og have godt Foredrag. De Reisende ere næsten bestandigen paa Farten, besøge Menighederne og prædike blandt dem. Et vist Antal af saadanne Menigheder udgjøre en Kreds (circuit), hvis Medlemmer forsamle sig og beraadslaae Fjerdingaarsviis, under Bestyrelse af en Overopsynsmand (Superintendent). Fem til sex Kredse udgjøre et Distrikt. Af samtlige dets Prædikanter bestaaer den Committee, som engang om Aaret kommer sammen, undersøger Lærernes Levnet, ogsaa

vel suspenderer dem, naar fornødent gjøres. Den sidste Instants er Conferenzen, under Forsæde af en ved frit Valg bestemt Præsident. Denne besørger de almindelige Anliggender, Skoler, Kirkebygning, Prædikanters Antagelse, dog blot ved Tale uden Ordination.

Jeg har bivaanet nogle Gudstjeneste-Forsamlinger. Af Bibelen bliver stedse noget forelæst. Liturgien er meget kort; derimod synges langt mere, og man betjener sig derved især af Sange af Wesley, Watts *) og andre religiøse Digtere, uden at bin-

---

*) Hr. Watts var en aandelig Riimsmed for Methodisterne, og Davids Psalmer, som i den engelske Kirke, som før er meldt, oplæses ud af Bibelen, har han omstøbt i kluderagtigen rimede og halvrimede Vers. Dog beundres han meget blandt Methodisterne. At imidlertid David ikke har vundet ved denne Omstøbning kan man slutte af følgende Vers:

The brutes obey their god,
And bend their neck to men,
But we, more base, more brutish things
Refuse his easy reign.

Paa Dansk:

Bæsterne adlyde Gud,
Og bøie sin Hals for Mennesket;
Men vi, mere nedrige, mere bæstiske Tingester,
Undslaae os for hans lette Herredømme.

Jeg citerer her det første Vers, som mødte mit Øre, i det jeg traadte ind i et Methodiste-Kapel. Et aldrende Medlem af Menigheden tilbød mig som Skik er en Bog at synge i; det kurløse Vers, jeg just havde hørt, bragte mig til at eftersee Titelen, og jeg blev saare forbauset, da jeg erfarede, at hvad man just havde sjunget, skulde være en metrisk Oversættelse af Davids Psalmer. (Overs.)

de sig til Psalmer. Prædikanterne tale uden Blade, af Hjertets Fylde, enhver efter sin naturlige Charakteer, snart i mild Alvors Tone, snart i den heftigste Affects Straffetone, der undertiden overskrider Skrankerne for det Passende. Pathos gaaer da let — jeg vil ikke sige over i en Bathos*) — men dog til en ganske utvungen Conversationstone, og mange tage saa lidet i Betænkning, at bringe Alt paa Prædikestolen, at Værdigheden aldeles savnes. Imidlertid forfeile disse mindst den Hensigt at gjøre Indtryk. Jeg har i første Deel givet Exempel derpaa af Skibsprædikenen. Prædiken paa Marken eller paa offentlige Pladse er nu sjældnere. Dog havde jeg en Søndag kunnet høre en saadan Prædiken. En Ven fortalte mig, at han tilfældigviis i Nærheden af en meget besøgt Spadseregang var stødt paa en stor Menneskemasse, i Midten af hvilken han saae en velklædt Mand, staaende paa et Bord bag ved en Stolerug, og at denne med hjertegribende Veltalenhed havde talt til Folket over den overhaandtagende Sæders Fordærvelse, og paa det indstændigste havde formanet dem til Omvendelse fra Lasternes Vei. Den høitideligste Stilhed og Strømme af Taarer havde ledsaget hans Tale.

Der ere mange methodistiske Kapeller, ligesom ogsaa Antallet paa Forsamligssteder for de dissenterende Partier alene i London udgiør 250.

*) Den ærv. Dr. mener her Lavhed, lav Tone, ikke Dybde, som Bathos ellers betyder.

Intet Under! Saasnart en Kreds er samlet, og der er Penge, staaer inden kort Tid et Forsamlingshuus opbygget. Mange ere propfulde. Ofte saae jeg Folket staae i Hobetal udenfor Dørene paa Gaden, for i det mindste at opfange nogle Ord eller Toner. Under Prædikenen og Sangen herskede den dybeste Stilhed. Sacramenter, Begravelser o. s. v. forrettes iøvrigt efter den bisk oppelige Kirkes Form.

Katholikerne have i London ti Kapeller, Jøderne sex Synagoger. Protestantisk Gudstjeneste holdes paa Fransk i sex, paa Dansk i een, paa Hollandsk i to Kirker; men den græske eller armeniske i een. Af tyske Menigheder gives der otte. Det kongelige tyske Kapel ligger umiddelbar ved St. James Pallaiet; det største lutherske i Savoy i Westminster. De første have optaget meget af den engelske Liturgie.

Nok for vort Øjemed over den synlige Kirkes Tilstand, og de mangfoldige Former af det religiøse Liv blandt de forskjellige Partier. Disse lade sig tildeels til Syne paa en sandselig Maade, ligesom de Grundideer, hvorfra de gaae ud, lade sig opfatte i Ord. Men Kirker og Kirkeskikke, Troesformularer og Bekjendelser, selv fromme Samfund, ere endnu ikke Religionen selv. Intet af dette maa savnes; man kan sætte en udvortes Priis derpaa, og give rige Gaver dertil, og dog kan, Skinnet uagtet, Væsenet mangle. Det, hvad man kalder et Folks Religiøsitet er desværre! ofte intet

videre end en død Skikkelse, fra hvilken den oplivende Aand er vegen; i det høieste kun det, hvad Luther kalder „en fiin udvortes Tugt.“

Er det nu allerede meget vanskeligt at udgrunde Hjertets Inderste og Dybeste hos et eneste Menneske — hvo vilde fordriste sig til at afgjøre, hvor vidt Religionen i Ordets høieste Betydning blandt en heel Nation var bleven herskende Princip, eller i hvilket af de enkelte kirkelige Samfund dens Aand lever og virker kraftigst. Dertil er det ikke nok, at man veed, hvor meget eller hvor lidet Kirkerne besøges, eller de hellige Skikke iagttages, hvormeget der anvendes til religiøse Stiftelser og Bestræbelser, hvor strængt man holder ved Fædrenes Tro. Det kommer jo meget mere an paa, hvorledes denne Tro viser sig i det Praktiske, hvorvidt Religionen er mere end Theologie, maaskee blot Frugten af Lærdom og en tiltagen dyb Indtrængen i Aandernes Rige og den høieste Aands Væsen; hvorvidt den derimod er en vedholdende, styrkende, lægende Frugt af en alvorlig Eftertænken over sig selv, over Naturen og over Guddommens mangfoldige Aabenbaringer, ingen blot Hukommelsessag, men Hjertets Anliggende, Trang for den forskende Aand, og et Gemyt, utilfredsstillet ved alt det Forgjængelige og opfyldt med Længsel efter det Uforgjængelige.

Er det til en almindelig Dom absolut nødvendigt at vide dette, hvo turde da vove at afgive sin Stemme om — hvor, og i hvilket Maal og Omfang Fromhed i denne Betydning

var at finde. Man taler ofte i en saa afgjørende Tōne om et Folks Aand, en Kirke, et Partie, om dets Forbedring eller Fordærvelse. Men hvor ofte beroer ikke denne Dom dog — snart paa det, enhver har iagttaget i sin ofte snævre Kreds, snart paa øjeblikligé Tilsyneladelser af det Bedre eller Slettere. Man frygter saa let, naar enkelte Lemmer ere syge og fordærvede, en almindelig Fordærvelse; ligesaa let antager man Sundhedens mistænkelige Hudfarve for afgiort Helbredelse.

At man i England holder fastere ved de religiøse Former, end blandt os hyppigen er Tilfældet: at Søndagsordenen iagttages af Mange, i det mindste af Agtelse for Sæderne; at Tvivl i Troessager finde mindre let Indpas; at Interesse, som for veldædige, saa og for religiøse Stiftelser, ulige lettere kan vækkes især hos den ringere, navnligen den kvindelige Klasse, end dette er Tilfældet i Tyskland — alt dette ville vi ligesaalidet miskjende, som dølge for os selv, at dette endnu ikke er Borgen for indre Moralitet, og at derhos praktisk Irreligiøsitet og Sædernes Fordærvelse blandt alle Stænder endnu er meget stor, at den i visse Klasser endog er oprørende.

Methodisternes Partie, der af mange Medlemmer af den biskoppelige Kirke bliver haardt og uretfærdigen bedømt, og det mindre Qvækernes, stifte visseligen ualmindelig meget Godt, og tælle mange redelige og agtværdige Lemmer. Dette har jeg allerede ved flere Leiligheder bemærket. Kun bliver det endnu stedse at ønske, at mange blandt dem

vilde vise mere af den kristelige Billigheds Aand imod dem, som ikke kunne dele deres Systems Synderligheder, og at de ikke maatte troe, at deres Anskuelse af Kristendommen var den eneste sande. Dette fører saa let til hiin koldtmedlidende Beklagelse over alle, som tænke anderledes, eller just ikke tale det samme fromme Sprog, som ogsaa til den hemmelige Stolthed, som, bedragende sig selv, skjuler sig bag Skin af Ydmyghed. Qvækerne ere maaskee billigere end den strænge Whitefields og Wesleys Disciple, da de mindre hænge ved Læreformer, og Gjerningen stedse hos dem gjaldt mere end den mundtlige Bekjendelse.

Det er en temmelig almindelig Dom, at den høie Kirkes Cultus ikke i nogen synderlig Grad egner sig til at opvarme Hjertet for Religionen, og at fromme Gemytter, hvoraf der altid gives nogle i hvert Partie, bragte mere derhen end derfra. Man veed ogsaa allerede af Ovenstaaende, at dette føles nu mere end forhen af flere Lærestandens Medlemmer, at ogsaa disse beflitte sig paa at prædike paa en mere evangelisk Maade, som forener Lys og Varme i lige Grad, og derved vækker stor Deeltagelse. Ogsaa i Collegierne i Oxford og Cambridge gives der mange Venner af denne praktiske Læremethode. Maatte det dog lykkes dem, at indgive de daglige Religionsøvelser i Kapellerne en mere levende Aand. Hvorfor hænger man, som om det var i et katholsk Stift, saa fast ved de engang vedtagne, atter og atter igjen gjentagne Bønformler og

Forelæsninger? Man gjør den unge Studerende det til Pligt at bivaane dem Morgen og Aften. Hvi sørger man ikke for at oplive Andagten ved passende afvexlende Taler, Sange og Bønner, istedetfor at forvandle det, som skulde være en hellig Forretning, en Sjælens Opløftelse, til en trættende og sløvende Mekanismus, over hvilken den ene letsindigen spotter, den anden kun sukker efter, at det maatte være forbi, den tredie føier sig vel i den staaende Orden, men dog kun halv i Drømme taler eller synger Ord, ved hvilke han intet tænker, intet føler.

Meget haarde Bebreidelser ere ofte gjorte Geistligheden, især deleshed den biskoppelige Kirkes Clerus, i engelske og tydske Skrifter. Man har fremstillet dem snart som uvidende, snart samvittighedsløse i deres Embede, snart som hengivne til Letsindighed, Fraadserie og Usædelighed af ethvert Slags. Disse Beskyldninger maae vel mange af dem fortjene; desværre træffe de kun altfor mange Medlemmer af denne Stand i alle Lande og til alle Tider. Og, naar Fraadserie og Luxus, Embedsforsømmelser og Udspredelser i Verdens Tummel hos os er noget sjældnere, eller mindre i Øjne faldende, saa er Aarsagen, at mange dertil mangle Midler og Leilighed, ikke saameget Tilbøielighed eller Villie.

Vistnok gives der ogsaa i England blandt ethvert Kirkepartie et Antal ikke alene lærde, men endog høist agtværdige Mænd. I dannede Sæder, finere Omgangstone, Smag og Verdenskundskab staaer den derværende Clerus maaskee høiere end der, hvor

saa mange Geistlige ere af de fattigste Stænder, og fra Ungdommen af formedelst deres Stilling enten ganske eller meget tidligen have savnet den Cultur, som kun erhverves ved Samliv og Omgang med dannet Selskab. Der vilde de blive foragtede, naar de forsømte det, som fordres af enhver Gentleman. Ogsaa vise mange sig som deres Menigheds troe Hyrder, og saa redelige og samvittighedsfulde Mænd, som Goldsmith beskriver den vakkre Vicar Primrose, ere endnu ikke uddøde. Hvad vi kalde theologisk Lærdom er vel noget sjældnere. Man veed jo, at der følges en ganske anden Methode ved Theologiens Studium i England end hos os. Selv Pastoralvidenskaberne læres næsten slet ikke. Man betragter den geistlige Talekunst som en Deel af den almindelige Rhetorik, som man maa lære af de gamle, og anvende paa religiøse Gjenstande. For de Fattige i Aanden sørges i øvrigt rigeligen ved trykte Prædikener, udførlige Opgaver, som Nød- og Hjælpebøger *). Herved har man vel og den Hen-

*) Et af de nyeste Værker, som jeg erholdt ved den værdige Forfatters Godhed, en meget yndet Prædikant i Cambridge Hr. Simeon, Fellow i Kongens Collegium, og som allerede har oplevet det tredie Oplag, har den Titel: Helps to Composition or sixhundert Skeletons of Sermons, London 1815, d. e. „Hjælpemiddel til Udarbeidelse eller sex hundrede Dispositioner til Prædikener" i fem store Octavbind. Det første indeholder en Oversættelse fra det Franske af J. Claude's Anviisning til at prædike, tilligemed det første Hundred af Dispositioner over

sigt at raade Bod paa den saa brugelige Oplæsen af Prædikenerne — ofte en og den samme, — hvorimod allerede under Carl II i Aaret 1664 en Kabinetsbefaling udtrykkeligen har erklæret sig *).

Retfærdigst er ustridigen den Bebreidelse, at de høiere Geistliges Velstand fjerner dem altfor langt fra deres egentlige Kald, at mange betragte deres Embeder blot som Livrenter, og at der altsaa ikke kan være Tale om Sjelesørgen, hvor Menigheden saa sjældent seer Besidderen af Kaldet eller Rectoren blandt sig. I de høieste Poster blander det Kirkelige sig kun altfor let med det Politiske og Parlamentariske. Skjønt man særdeles sjældent læser, at Biskoperne hæve deres Stemmer i Parlamentet, saa ere de dog, da Kongen vælger og bekræfter dem, stedse Hofpartiet hengivne; og da man er af den Mening, at Forfatningen er uadskillelig fra Vedhængen ved de 39 symboliske Artikler, saa hører det til Undtagelserne,

forskjellige Materier; det andet Udkast over Forbilleder og Spaadomme; det tredie Lignelser; det fjerde advarende og opmuntrende Texter; det femte Forjættelser og Exempler. Alle Prædikenernes Hovedmomenter ere korteligen antydede.

*) Man finder den i Cambridger-Universitetets Statute book. Oplæsen af holdte Foredrag kaldes der a supine ad lothful way of preaching (en lad og doven Prædikemethode), og den undertegnede Minister Monmouth befaler, under Trudsel af kongelig Unaade, at Navnene paa dem, som desuagtet ikke aflode at gjøre sig det saa mageligt ved Prædikenerne, fra Tid til anden skulde angives for ham.

naar de slutte sig til de dissenterende Partier. Dog har dette nyligen oftere været Tilfældet, og flere Biskopper have f. Ex. viist en varm Interesse for Bibelselskaberne, hvilke i Begyndelsen endog offentligen bleve angrebne af de strængt Bispoppelige.

Religiøse Foreninger af ethvert Slags vinde dagligen et større Omfang. At de ikke ville blive uden velsignelsesrige Virkninger, tør man med Sikkerhed haabe. Mange af disse Virkninger ligne vistnok en Sæd, der spirer i Skjul, og bærer maaskee seent, saa dog desto ringere Frugter, og det er unægteligen meget lettere, at trække paa Skuldrene derover, om ikke at spotte dermed, end at arbeide derfor med lige Iver endog med Opoffrelse at gjøre Sit, og vente Udfaldet fra en højere Haand.

Høist mærkværdigt bliver det herved, at Iver for det store Øjemed: Christendommens almindelige Udbredelse, synes at have forenet de Veltænkende af alle Partier, der tildeels endog stode fjendtligen mod hverandre, om endog hver søger at naae Maalet paa sin Viis og ved sine Midler. Dette viser sig fortrinligen ved

Missionsselskaberne *).

Allerede længe udmærkede England sig ved disse.

---

*) Hvo som interesserer sig for dette, den religiøse Culturs store Anliggende, og hvad deraf er en

Flere Foreninger af dette Slags dannede sig allerede i det syttende Hundredaar. I det attende udvidede det, som ogsaa i Tyskland er meest bekjendt under Navn af: Selskabet til kristelig Kundskabs Udbredelse (Christian knowledge Society), sin Virksomhed, der i Begyndelsen var indskrænket til Indlandet, ogsaa paa de hedenske Folkeslag. Biskoppen af London har Forsædet deri, og bliver sædvanligen repræsenteret ved Archidechanten, f. T. Dr. Pott. Jeg har som udenlandsk Medlem bivaanet en Forsamling i det Selskabet tilhørende Huus i Bartlet-Buildings, i hvilken deels indkomne Breve og Beretninger bleve forelæste, deels et stort Antal nye Medlemmer, hvoraf der overhoved skal være over fretten tusind, foreslagne. Den præsiderende Dr. Pott udtalte derpaa i en kort Tale en høi Agtelse for Universitetet i Halle, og udbredede sig derpaa over de efter A. H. Frankens Exempel, af hans

---

umiddelbar Følge: Millioner Brødres Civiliseren, den forsømme ikke at læse: Spirit of british Missions, by a Clergymann. London 1815, eller Oversættelsen deraf: Geist der brittischen Mission, Basel 1816; dernæst Mortimers Missions-Societet i England, Barby 1797; Buchanans Undersøgelser over Christendommens Tilstand i Asien, Stuttgard 1819. Et sammentrængt Udtog af en almindelig protestantisk Missionshistorie, med fortrinligt Hensyn paa Ostindien, gav Hr. Consistorialraad Dr. Knapp i det 66de Stykke af de evangeliske Missionsselskabers nyere Historie, Halle 1816, hvis videre Udarbeidelse er ret meget at ønske.

Stiftelsers Forstandere stedse fortsatte Bestræbelser, ogsaa at foreslaae tydske Missionairer for Ostindien, og forberede dem dertil. Tillige overleverede han mig en af Selskabet besørget stor engelsk Pragtbibel med Anmærkninger og Kobbere af de bedste Mestere, som en Foræring til Universitetsbibliotheket. Selskabets Secretair, Dr. Gaskin, talte meget med mig om Theologiens Tilstand i Tydskland, om hvilken han, formedelst mange saa almindelige Afvigelser i den kirkelige Lære, ikke syntes at have fordelagtige Tanker.

Naar dette ældre Selskab vedbliver at virke i en mere rolig Gang, saa udmærke nogle, først siden Begyndelsen af vort Hundredaar opstaaede, sig ved en glødende Iver for Hedningens Omvendelse, eet ogsaa for Jødernes Underviisning. Anabaptisterne have gjort uendelig meget for Ostindien, og de forhen omtalte Arbeider af Dr. Carey i Bengalen ere af lige Vigtighed for det indiske Sprog og Literatur, og for Religionen. Meget udbredt og virksomt er siden 1795 det i London oprettede Missionssocietet, hvilket nærmest henvendte sin Opmærksomhed paa de nys opdagede Verdensegne, og hvis Bestræbelser ere kronede med den mærkværdige Begivenhed, at Øen Otaheity, hvis Tilværelse man endnu før Aaret 1767 ikke kjendte, har afsvoret Afgudstjenesten, og bygget en stor Kirke, og Kongen selv er paa engang sit Folks Regent og Lærer. Den bisk oppelige Kirke har heller ikke villet blive tilbage. I Aaret 1801 stiftedes Kirkemissionsselskabet; det har

modt den varmeste Deeltagelse i hele Riget, og fundet saamegen Understøttelse, at i Aarene 1818 og 19 dets Udgifter allerede beløb sig til 240,000 Rdlr. Ved Udgivelsen af et Maanedsskrift (Church-Missionary Register), hvori de interessanteste Efterretninger fra alle Lande om Religionens Fremgang meddeles, vækker og vedligeholder det denne almindelige Deeltagelse. Det eier et eget rummeligt Huus i Salisbury-Sqvare, og den utrætteligen virksomme Secretair Hr. J. Pratt gjorde mig bekjendt med det Væsentlige i Indretningen og Forretningernes Gang. Blandt andet er dette Selskab faldet paa et Middel at vinde de fattigere Klasser, selv Ungdommen i Skolerne, for Sagen, for at ogsaa disse i Forhold til deres Kræfter skulde virksomt arbeide for de utallige i Vantro og Laster nedsjunkne Brødre og Søstre i fjerne Verdensdele. Der udkommer nemlig, foruden hine maanedlige Efterretninger, hvert Fjerdingaar et lidet Skrift. Den første Side indeholder en Afbildning af en eller anden hedensk Afgud, eller en afgudisk Skik, ogsaa vel af en Missionair. Denne ledsages af en kort Forklaring, hvori hine Folkeslags sørgelige, tildeels ved den raaeste Overtro skrækkelige, Tilstand fremstilles paa en rørende og overbevisende Maade. Endvidere erindrer man i det simpleste Folkesprog derom, at af otte Hundrede Millioner Jordbeboere Religionens Lys endnu ikke engang er oprundet for to Hundrede Millioner, og forbinder dermed Opmuntring til at bidrage i det mindste en liden Skjærv, at man kunde sende dem

stedse flere Lærere og Midler til at lære. Derpaa følge Fortællinger om enkelte Begivenheder, om Missioners Udfald, korte Biographier. Hvo ugentligen betaler otte Penny til de, paa alle Steder værende Samlere, erholder disse Blade. Utallige Exemplarer af dem ere allerede udbredte over hele Storbritannien, og de læses med største Begjerlighed. Saa ringe Bidraget er, saa indkomme dog ved Deeltagernes Mængde meget betydelige Summer. Hvo vilde vel dadle en Industrigreen, der er saa reen, saa fri for hvert Slags Privatinteresse, og begeistrer modtagelige Gemytter for et saa værdigt Anliggende, var det og for det første blot for at gjøre een Folkestamme af raa og fordærvede Væsener til Mennesker. En lignende Hensigt og Følge havde nyligen den Damerne i Liverpool og hele England tilsendte Skrivelse fra den ærværdige Ward (Missionair i Indien).

Man kan umuligen være bleven bekjendt med alle disse mangfoldige Bestræbelser for Christendommens Sag, uden at komme tilbage med den fuldkomne Overbeviisning, at — ihvor glædelig den i Tydskland nys vakte Iver derfor er — dog i intet Land arbeides derfor saameget og med saa stor Nytte som i England. Ingen kristelig Nation har heller saa mange Midler dertil i Hænde, som just den, som Verdenshandelen bringer i Berørelse med alle Dele af den beboede Jord. Fortjenesten bliver ikke derved mindre. Thi just det

er jo Livets Opgave, troligen at anvende ethvert Middel til at virke Godt, af hvilket enhver ved sin Stilling af Forsynet er sat i Besiddelse.

Da Tilfældet førte mig, just da jeg kom ud af det kirkelige Missionshuus, i Vogn sammen med en meget fornuftig Mand, og jeg tilkjendegav min Glæde over det, som jeg der havde seet og hørt, svarede han: „alle disse store Foranstaltninger ville dog have meget større Værdie, naar de Missionairer, som man sendte til disse afgudiske Folkeslag, kun prædikede for dem en ret almindelig og fornuftig Religion. Men saaledes som Sagerne stode, maatte den ene gjøre dem til Anabaptister, den anden til Methodister, den tredie til Herrnhuttere, den fjerde til Qvækere, den femte til Calvinister, og den sjette til strænge Lutheraner, eller, istedetfor at prædike for dem Religionens simple fattelige Lærdomme og reen Moral, lod dem lære den engelske Kirkes ni og tredive Artikler udenad. Saaledes forstyrrede Partiaanden der, hvad en Fornuftreligion kunde opbygge." Jeg gjensvarede ham: „hvormeget det end var at ønske, at der blandt de Christne stedse maatte vorde mindre Partiaand, Adskillelser og Meningsforskjel, kunde det dog aldrig ventes, at der ved den uendelige Forskjellighed i menneskelig Aand og menneskelige Hjerter, og ved den Umulighed at kunne fatte og meddele oversandselige Forestillinger uden Billeder eller Omsvøb, kunde blive en fuldkommen Lighed i Religionens Anskuelser; og den altfor ivrige Bestræbelse for

at fremvirke Enhed i Troen havde altid stiftet stor Skade i Kirken. Vistnok var een Læremethode mere overeensstemmende med den hellige Skrifts Aand, med den Uddannedes Trang, med Fornuften end den anden. Imidlertid — vedblev jeg — ere dog alle disse Hedninge-Apostler ikke blot enige i at anbefale Evangeliets rene Moral, men ogsaa i Grundlæren om Tilbedelsen af een Gud, i at opvække Tillid til alle Væseners Fader, i at indskjærpe Erkjendelsen af den almindelige Trang til Bedring, i at forkaste alle Forsoningsmidler ved Henviisning paa Verdens Forløsers Lære, Liv og Død, i at love en salig Udødelighed til Alle, som standhaftige i det Gode have tragtet efter det evige Liv. Hovedsagen er ikke, i hvilken Form, under hvilke Billeder eller Symboler de have meddeelt disse Lærdomme. En philosophisk Behandlingsmaade vilde mindst være passende for saadanne Begyndere, som lig Børn og Umyndige ved Fortællinger, Lignelser og Billeder snarere ledes til høiere og renere Begreber. Uden Tro paa en Autoritet er ingen Religion tænkelig for Fleertallet af Menneskene, og selv Hr. Williams Kapel er allerede længe, som De veed, lukket, saa skjønne hans Taler om den naturlige Erkjendelse af Guddommen end vare." — Han taug en Tidlang. Da vi skiltes, sagde han kort og venligt: „Jeg vil videre eftertænke, hvad De har sagt!" —

Hvor tidlig, hvor sildig denne i vor Tid saa rige Udsæd af kristelig Erkjendelse vil opblomstre, hvorvidt den Jordbund, i hvilken den falder, det Klima, i hvil-

ket den udvikler sig, den organiske Forskjel i Naturerne, som den skal forædle, vil standse eller befordre dens Triven endnu i Aarhundreder eller Aartusinder — dette ligger uden for al menneskelig Beregning. I Naturen af den Religion, som vi bekjende os til, ligger i det mindste intet, som taler imod nogetsomhelst Himmelstrøg; og da endogsaa den, der staaer paa det laveste Trin af Menneskeheds Rækken, dog altid bliver et Menneske, saa bærer ogsaa enhver i sig selv Modtagelighed for en høiere Oplysning. Alle de, som virke dertil, høre i ethvert Tidsrum til Menneskehedens største Velgjørere. De gjøre hans Gjerning, som var Verdens Lys.

Brudstykker af Breve

over

nogle interessante Bekjendtskaber og Samtaler.

Fordelen af et flygtigt Besøg hos berømte eller fra en eller anden Side mærkværdige Personer synes mangen Reisende og Ikkereisende særdeles ubetydelig. „De Øieblikke — sige de — i hvilke deres Humanitet hengiver sig til den Fremmede, hengaae for det meste i almindelige, stedse gjentagne Spørgsmaal og Samtaler, og kun altfor ofte maa man svare det selv samme, uagtet Svaret er den Spørgende ligegyldigt.

Overhoved viser Mennesket sig sjældent, som det er, saasnart det veed, at man kom for at anstille Jagttagelser over det. Skribenten lærer man bedst at kjende af hans Skrifter, Forretningsmanden i hans Virken og Handlen, ikke at tale om det gamle Ordsprog: praesentia minuit famam (Nærvist nydrar losi Gl. D. d. e. Nærværelsen formindsker Rygtet). Anderledes forholder det sig med Naturens og Kunstens Værker; de vise sig stedse for Øjet uden Slør. De modtage den Fremmede som en gammel Bekjendt. Til dem kan man komme og gaae bort, dvæle og vende tilbage, saa ofte man vil, uden at forstyrre eller overvælde den ængstende Følelse." —

Heri er vistnok meget Sandt. Ogsaa aftager Tilbøieligheden med Alderen, om man i Ungdommen end nok saa gjærne knytter Bekjendtskaber, var det og kun for at kunne rose sig af, at have talt med en stor Mand. Man kan endog komme saavidt, at man ønsker her og der ikke at være kjendt af nogen, for ikke at behøve at besøge nogen. Man føler sig friere, og befinder sig bedre, jo mere man er alene, og gider imellemstunder gjærne komme paa de Steder, hvor ingen fryder sig til Ankomsten, og ingen beklager Afskeden.

Dog gad jeg mindst fra mine Reiser undvære Mindet om mange Timer, i hvilke jeg personlig stod for dem, for hvis døde Billeder jeg ofte havde glædet og styrket mig. Hvorfor samlede vi da ogsaa saadanne Billeder, naar Formen var os ganske ligegyldig? Hvorfor hørte man da gjærne fortælle, hvad

og hvorledes betydelige Mennesker have talt, da man jo altid kunde holde sig til deres Skrifter? Saaledes dvælede jeg ofte i mine hidtil fremsatte Beretninger ved mange Personligheder, og tør haabe at endnu nogle Bidrag, som jeg har meddeelt mine fraværende Venner i Breve, ikke ville være nogle Læsere uvelkomne.

London den 26 Juni 1819.

I Dag gjorde jeg min Opvartning hos Prinds Leopold af Coburg. Jeg saae ham førstegang i Weimar i Aaret 1818, da just Keiser Alexander og hans ophøiede Moder vare der. Hvilken dyb Kummer laae der paa hans Ansigt midt under den almindelige Festlighed og det glade Hofliv! Hvor velkomment syntes Udtrykket af Deeltagelse i hans dengang saa nye Tab at være ham! Thi vistnok tager man feil, naar man troer, at i ethvert Gemyt Erindringen om Smerte forøger den. Og hvo kjendte hans, og delte den ikke, da det samme Øjeblik havde fravristet ham en høitelsket Gemalinde, en længselfuld ventet Søn og den sandsynlige Andeel i en Krone *).

I England beboer han snart det øde Landsted Claremont, hvor siden hiin Skrækkens Time intet er rykket fra sit Sted, men uberørt æres som

*) Jeg vil troe, den ædle Prinds har glemt den tredie anførte Smertes-Gienstand over de to første, saameget mere, som det ikke er utroligt, at den beskedne Forhaabning om Deeltagelse i Storbritanniens Krone aldrig opstod i hans Sjel. Overs.

hellige Reliqvier af en Hedenfaren, snart i London Hertugen af Marlboroughs Huus, om hvis Krigsbedrifter alle Vægge og Tapeter endnu erindre. Naar man seer ham, begriber man vel, hvorledes denne ædle Skabning, denne beskedne Værdighed, denne milde Alvor, denne hengivne Velvillie kunne gjøre saadant Indtryk paa et ædelt kvindeligt Hjerte, og Prindsessens Beslutning — uagtet selv en Faders Modstand i Begyndelsen — saa fast: denne eller ingen! Man talte ofte om, hvorledes Følelsen af hans Lykke, naar han stod ved hendes Side, straalede ud af hans Øjne. Dette Udtryk er forsvundet. „Naar „Solen — siger Walter Scott — er gaaet „ned under Horisonten, saa blegner og Skyernes Purpur, som omgave den."

Dennegang blev det ømme Sted ikke berørt. Prindsen talede fornemmeligen om de veldædige Stiftelser i min Fædrenestad.

Den 14 Juli.

I Parlamentet har jeg seet og hørt nogle af de meest betydelige Statsmænd, Lord Liverpool, Castlereagh, Canning, Tierney, Peele, dernæst ogsaa Skatkammerkanzleren *) Hr. Vansittard. Hvo vilde røve Mænd, der vare saa be-

*) Paa Engelsk Chancellor of the Exchequer. Exchequer betyder kongeligt Rente eller Skatkammer, eller Finantscollegium; og Exchequer-bills ere Skatkammerbeviser. Oprindelsen til denne Benævnelse er den, at paa Bordet i Forsamlingsstuen for dette Collegium pleiede at ligge et skaktærnet Klæde; thi check eller chesse betyder Skakspil.

skjæftigede, et Øjeblik? Dog bestemte Dr. Steinkopf mig til at gjøre en Undtagelse med den sidste, og tilbød sig at indføre mig hos ham.

Hvor meget forskjellige de Stemmer og Domme ere, der fældes over dem, som ere ved Roeret, saa veed man dog at skille Mennesket fra Ministeren. Saaledes er der kun een Stemme om Hr. Vansittards personlige Charakteer, ligesom ogsaa om hans ægte Religiøsitet. Dette sidste viser sig ogsaa i varm Deeltagelse for alle fromme Stiftelser og Bestræbelser. Man finder stedse hans Navn blandt Hovedpersonerne af deres Befordrere; saaledes ved Bibelselskaberne, saaledes ved Missionsforeningerne. Dette har han vel tilfælleds med mange af de Store, hvis Patronskab for saadanne Foreninger ofte staaer i en underlig Contrast til deres Levnet. Men just det erhverver ham hoi Agtelse, at man veed, hvor alvorligt han mener med alt det, hvortil han giver sit Navn.

I Downing-Street, hvor de første Stats-Embedsmænds Hoved-Bureaus ere, beboer han ogsaa Finants-Ministeriets Huus, just det samme, som den store Pitt, i hvis Skole han dannedes som første Secretair, engang havde beboet. Han modtog os ogsaa i det samme Værelse, hvor hiin uforglemmelige Statsmand tænkte, levede og virkede kun for Fædrelandet, og hvor ingen Trudsel, ingen Spot, ingen Tidens Storm kunde bringe denne

justum et tenacem propositi virum
(retfærdige og i sit Forsæt urokkelige Mand)

ud af Fatning. Mr. Vansittard hører ikke til dem, som glimre ved Veltalenhed. Sindig, stedse viis i sin Sag, stedse rede at aflægge Regnskab, forsvarer han sine Planer mere ved Kjendsgjerninger end ved Ord. Hans Sæders Simpelhed, den Velvillie, med hvilken han hører og taler, den Interesse, som han viser for det, som skeer for Menneskevel ogsaa i Udlandet, maa indgive enhver, der nærmer sig til ham, sand Agtelse for ham. Efter Alt, hvad jeg hørte om ham, lader hiint skjønne Billed sig anvende paa ham Træk for Træk, som Klopstock — sandsynligen havende sin store Velynder, den fortræffelige danske Statsminister Greve af Bernstorff, for Øine, — har opstillet i Messias.

„Mit zu vielen Geschäften für Einen umgeben, und dennoch
Niemals in ihrem Netze verstrickt, thut Lucius eifrig
Was er soll; — nicht stolz darauf, nicht niedergeschlagen,
Wenn er oft die Aehren der Saat, die er streute, nicht siehet.
Sorgsam, ein weiser Käufer der Zeit, erspart er noch immer
Stunden zu stillem Gebet,
Heilige Stunden, zur weltentfernten Betrachtung."

„Omgiven med for mange Forretninger for en eneste Mand, og dog aldrig overvældet af deres Mængde, udfører Lucius flittigt hvad han skal — ikke stolt deraf; ikke nedslaaet, naar han ikke seer Aret fremspire af den Sæd, han udstrøede. Omhygge-

lig, som Tidens vise Hunsholder, sparer han altid Timer for stille Bøn, hellige Timer til Betragtning, som er unddraget Verdens Tummel." —

Den 15 Juli.

Jeg har spiist Frokost hos Hr. Wilberforce. Hvo kjender og ærer ikke, ogsaa blandt os, den Mand, som har anvendt sit Liv til at bekjæmpe hiin oprørende Menneskehandel med de Ulykkelige i Afrika, for at berige kristne Plantageeiere. Vel havde allerede Pitt kraftigen understøttet den første Forestilling, som Universitetet i Cambridge indsendte til Parlamentet over denne Gjenstand, men ingen opfattede denne meer levende end den da unge Wilberforce. Heller ikke var nogen standhaftigere end han, og efter uendelig megen Kamp og Modsigelse lykkedes det ham endeligen, at i Aaret 1801 i det mindste Slavehandelen i alle engelske Besiddelser aldeles blev hævet. Selv den vigtige Tractat med Spanien er ganske hans Værk. Altid har han havt de Værdigste af Over- og Under-Huset paa sin Side, vel og saadanne, som maaskee roligere, end Begeistringen for Menneskehedens Sag tillod ham at være, eftertænkte Vanskelighederne, og advarede for Overilelse. Hans Udvortes antyder intet mindre end en saa vældig Kjæmper. Hverken hans Legems Holdning, eller hans svage Stemme, eller en søgt rhetorisk Kunst har skaffet hans Taler den seirende Magt over alle ædle Hjerter, naar han bragte de skrækkelige Grusomheder paa Bane, som Negernes Slaverie medførte, og de Umenneskeligheder, til hvilke endog de rige Planteres

Koner og Børn vænnede sig, og bragte dem til at betragte deres Livegne som en ringere Slags Væsener. Alt, hvad han sagde, beroede paa Kjendsgjerninger og udstrømmede fra den uudtømmelige Kilde af et Hjerte, gjennemtrængt af Kjærlighed til Gud og Mennesker. Man kalder hans Fromhed methodistisk, ogsaa har han uden Sky vedkjendt sig denne Aand i sin: „praktiske Oversigt over det herskende Religionssystem, sammenholdt med sand Christendom som Modsætning" *). Hæld alle Methodister, hos hvem Troen er saa virksom ved Kjærlighed.

Samtalen dreiede sig blandt andet ogsaa paa Religionens Tilstand i Tydskland. Man havde bibragt ham særdeles sørgelige Forestillinger derom, og han glædede sig over, at den igjen begyndte at blive agtet. Jeg havde Umag med at bringe ham fra den Mening, at den forend den franske Usurpations Periode var næsten ganske forsvunden især i de preussiske Stater. Man havde endog fortalt ham, at det var kommet saavidt, at man endog ganske havde forsømt de offentlige Bønner for Konge og Fædreland. Men kan man undres derover? Have ikke tydske Skribenter yttret sig paa sămme Maade? Have de ikke sammenblandet mange meget lærde, dydige og i Stilhed fromme Mænd i den tidligere Periode, med

*) A practical view of the prevailing religions system, contrasted with real christianity. Lond. Allerede den 11te Udgave udkom i Aaret 1815. —

de letsindigste Spottere og Christendommens afgjorte Modstandere? Have de ikke anklaget disse, under Navn af Oplysere, som de farligste Mennesker, fordi de have vovet at skille Religionens Aand fra dens menneskelige Vanformning? Feilede disse endog i deres Anskuelser, da stode de i det mindste i Hensigtens Reenhed ikke i ringeste Maade tilbage for hine uvidende og ukjærlige Rettroende, hvorfor disse i det mindste alene vilde ansees. Hvor vanskeligt maa det ikke være just i England, at lade den videnskabelige Bestræbelse og den kontemplative og theoretiske Retning, som er den Tyske egen, vederfares Retfærdighed, uden derfor at frygte Fare for den praktiske Religion, ja endog for selve Kirken. —

Tilfældet vilde, at jeg just den samme Dag skulde møde Eieren af en stor Plantage i Vestindien. Da Samtalen standsede, fortalte jeg ham, at jeg for faa Timer siden have lært at kjende en af de agtværdigste Samtidige Hr. Wilberforce. „Det var neppe — svarede han koldt og tørt — den almindelige Stemme. Manden, vedblev han, taler meget om Ting, som han ikke forstaaer. Havde han selv været i Vestindien, da vilde han dømme anderledes. Alle hans Beskrivelser over Slavernes Tilstand ere overdrevne. De ere oprindeligen lykkeligere, og have det bedre, end utallige saakaldte Frie i Europa. Slaven bliver tilstrækkeligen bespist, i Sygdomme om-

hyggeligen pleiet og behandlet, de frugtsommelige Mødre skaanes, Barselkoner og Børn opvartes, og der sørges for deres Sundhed."

„Det samme — gjensvarede jeg ham — gjør ogsaa hos os Landmanden for sin Hjord og sine Lastdyr. Noget mere er dog Slaven ikke i sin Herres Øjne. Kun saalænge har han Værdie, som man behørig kan drage Nytte af ham. Hos ham agtes den physiske Kraft, ikke Menneskeværd." — Her afbrødes Samtalen ved en Tredie-mands Ankomst. Jeg følede vel, naar man nøie kjender de fattigste Folkeklassers trykkende Stilling, og veed, hvor lidet Friheden holder dem skadesløse for Undværelsen af menneskeligt Formynderskab, at der var særdeles meget at indvende imod mit Svar. I ethvert Tilfælde var en gradviis Forbedring i disse Ulykkeliges Kaar fuldkommen overeensstemmende med Lovgivernes Visdom, for ikke at forvandle for Negerne Befrielsens Velgjerning til Straf.

Den 23 Juli.

En meget behagelig Middag har jeg Biskop Marsh's Huus og Familie at takke. Faa engelske Lærde ere personligen saa bekjendte med mange Venner af den theologiske Literatur i Tydskland, som denne Lærde, som har levet i ti Aar, især i Leipzig og Göttingen, og just derved er bleven fortrolig med den hele tydske Videnskabelighed i dette Fag. Med hvilken Nytte, det har han ved sine Skrifter tilkjendegivet *).

*) Som bekjendt oversatte han paa Engelsk J. D. Mi-

I Leipzig fandt han ogsaa i Familien la Carriere sit Livs Ledsagerinde, som i det fremmede Land med Aand, Hjerte og Talent nyder almindelig Agtelse, og som, da hun taler og skriver tre Sprog til Fuldkommenhed, Engelskmanden og Franskmanden saavel som Tyskeren kan tilegne sig. Hun erholdt sin første Dannelse i den Døttrestiftelse, som den for alt Almeennyttigt og Godt endnu saa virksomme André, nu i Brünn, forhen havde oprettet i Schnepfenthal. Her saae jeg hende paa en Reise i Aaret 1790 som opblomstrende Jomfru, ikke anende, da hun rakte mig i Lummerheden et Glas kvægende Birkesaft, at jeg engang af hende, som en engelsk Biskops Gemalinde, skulde modtage et Glas Portviin. Ogsaa saadanne Erindringer om længst forgangne Tider høre til den Fordeel, der næsten alene er at finde paa Reiser. Thi er det ikke Fordeel, naar Billedet af skjønne Timer, der forlængst synes at være gangne under i Tidens Strøm, endnu engang levende fremtræder for vor Sjel?

Dr. Marsh's Lærdom skaffede ham snart et theologisk Professorat i Cambridge; siden Bispedømmet Landaff, ganske nylig Peterborough. Parlamentsforsamlingerne fængsle ham nu i London, og da hans Efterfølger i Landaff var ved Syg-

---

chaelis Indledning til det nye Testament, og berigede det med mange, især kritisk-historiske Tilsætninger, som siden efter ere paa Tysk igjen oversatte af Hr. Dr. Rosenmüller, som Supplementer til Michaelis.

dom forhindret fra, som yngst Biskop, ved Overhusets Forsamlinger at læse de Bønner, ved hvilke de hvergang aabnes, saa optog dette ham mere Tid end selv det nye Embede. Mig røvede det den Fordeel, at underholde mig oftere med ham om Forholdet mellem tydsk og engelsk Theologie. Den høie Kirke har i ham blandt den engelske Geistlighed en meget vigtig Støtte, og ved at følge denne Bane kan han let stige høiere fra Trin til Trin. Derimod fandt de dissenterende Partier, just derfor ogsaa Bibelforeninger og lancastersk e Skoleindretninger, en Modstander i ham. Desto varmere var hans Interesse for de bellske Nationalskoler. Jeg blev indført i Londoner Moderskolen af den aandrige Bispinde selv. Det er saa naturligt, at den elskende Hustru ogsaa kun da troer at finde det Rette og Sande, hvor en lærd og æret Mages Indsigt har fundet det.

Ved Middagsselskabet fandt jeg ogsaa nogle tydske, i engelsk Tjeneste staaende, Mænd: Hr. Koenig, en af de høist fortjente Opsynsmænd ved det brittiske Musæum for Naturhistorien, og Hr. Hüttner, Hovedarbeider og Oversætter paa det udenlandske Contoir i Crawe=Street Westminster.

Faa ere vel som denne naturaliserede i England uden nogensinde at have fornægtet tydsk Tænkemaade og Charakteer. En fød Lausitzer blev han i Leipzig Hovmester for en ung Engelskmand. Da dennes Fader Sir Georg Staunton blev første Secretair hos Lord Makartny paa Gesandtskabsreisen

til China, var ogsaa Sønnen med sin Forer i Følget. Saaledes kom Hüttner i Aaret 1793 til den chinesiske Muur til Jeddo i den gamle Keiser Kien-Longs Residents *). Efter sin Tilbagekomst til England levede han som Privatmand. I denne Tid indtræffe hine Meddelelser i de fortræffelige, Archenholz's Annaler overgaaende, engelske Miscellen, og i mange Artikler af Journalen London und Paris. Ingen har ladet os see saa dybt i Englands Eiendommeligheder, ingen leveret saa levende Malerier af Sæderne. Hans Tale er ligesaa behagelig som hans Skrifter. Ikke afskrækket ved mangen Utaknemmelighed byder han enhver Fremmed den erfarne Haand. Timer blive i Samtale med ham til Øieblikke, thi der gives ingen Green af Literaturen eller Livet, som man ikke kunde komme til at berøre med ham.

Ikke langt fra Dr. Marsh havde Biskoppen af London Dr. Howley sit Aftrædelseshuus i Byen, da det egentlige bisfoppelige Pallais i Fullham ligger nær ved London. En lærd og mild Mand, som nyder Agtelse hos alle Partier. Hans Afreise til Windsor, som Medlem af Committeen over den gamle Konges Sundhedstilstand, betog mig en længere Underholdning over Kirke og Literatur, og forhindrede et andet Besøg, hvortil han havde indbu-

*) Beretninger om denne Reise finder man i J. C. Hüttners Efterretning om den brittiske Gesandtskabsreise gjennem en Deel af China. Berlin 1797.

det mig. En af hans Formænd, Dr. Lowth, lever vedvarende i ærefuldt Minde hos alle, som kjendte ham. Visseligen gave hans bekjendte Forelæsninger de Poësi sacra Herder den første Idee til hans Værk over den hebraiske Poesies Aand.

Den 24 Juli.

Præsidenten for det brittiske og udenlandske Bibelselskab, Lord Teignmouth, saae jeg i Dag i hans eget Huus; forhen havde jeg seet ham ved et af Møderne. Den længere Samtale kunde kun forhøie Agtelsen for denne ærværdige Oldings Indsigter og Sindelag. Han var i mange Aar Generalgouverneur i Ostindien og Bengalen, en fortrolig Ven af den store Orientalist, Sir Wil. Jones, og hans Biograph, efterat han var død. Hans nøie Bekjendtskab med Hindostan og Nabo-Øerne lader ham kaste dybere og klarere Blik i en stor Nations sande Tarv, end mange andre vel meget veltænkende, men ukyndige og ubekjendte med Landet. Han sagde, at Alt, hvad man gjorde ved Missioner og Skrifter for at udbrede Christendommen i Indien, var særdeles Agtværdigt, og da Forsynet nu engang havde sat England i et saa udbredt politisk Forhold til hiint Land, saa var det dobbelt Pligt, ogsaa der at befordre nyttige Kundskabers Indførelse og en religiøs og sædelig Dannelse. Men ligesom man overhoved ikke maatte vente, at omdanne et saa aldeles fra os forskjelligt Folk efter vore Former og vor Tænkemaade, eller just at forplante en europæisk Cultur derhen, hvor den hele Stilling gjorde Trangen dertil langtfra saa følelig,

saaledes maatte man fremfor alle Ting begynde med at kultivere Landets Sprog. Aldrig vilde det ved et fremmed Sprog, som f. Ex. det engelske, lykkes, at udbrede en virksom Erkjendelse blandt Folkemassen. Derfor var det saa særdeles vigtigt, at ved flere vakkre Mænds Bestræbelser i Bengalen, som John, Carey o. fl., egentlige Nationalskoler allerede vare oprettede, som allerede nu saa mange Tusinde unge Indianer af alle Kaster besøgte i Fælledsskab med Europæernes Børn, og ved grundigen at lære at læse, skrive og forstaae ikke blot dagligdags Sproget, men og det høiere Bogsprog, sattes istand til at modtage høiere Begreber saavel af den naturlige som den kristelige Religion. Selv Braminerne, vedblev han, have intet imod denne Besøgelse af Skolerne, saasnart blot al Tvang er bortfjernet derfra. Den utrolige Uvidenhed selv i de simpleste Kundskaber har ligesaamegen Deel i den store Sæders Fordærvelse, som de uværdige, tildeels afskyelige, Religionsbegreber. Men førend man meddeler Religionens høiere Sandheder, førend man indfører den hele hellige Skrift i Skolerne, maa først en almindelig Aands Oplysning, en Opvækkelse af Tænke-Evnen gaae forud, da ellers kun mørke, uforstaaelige Ord ombyttes med andre ligesaa mørke. Ogsaa det vilde strax tilintetgjøre den Nytte, Skolerne skulle gjøre, naar man vilde anmelde dem, istedet for almindelige Dannelsesanstalter, tillige som Omvendelsesinstituter til den Inderne forhadte, eller dog af dem foragtede, Religion. Overhovedet vil

sikkert Nationaldannelsen ved Hjælp af Landets Sprog blive et Middel til en endnu høiere aandig Dannelse, og til at erkjende Værdien af en Troes= og Sædelære, som i sin Oprindelse er saa guddommelig, og saa hensigtssvarende til Bevidstheden om Menneskeværd *).

Den hæderlige Lord udbredte sig over disse og lignende Gjenstande med stor Bestemthed, og en derhos overalt fremskinnende Varme for Christendommens og Menneskeforædlingens Sag.

Førend jeg forlod ham, indførte han mig hos sin Familie. Her viste Lady T e i g n m o u t h mig, blandt andre Malerier og ostindiske Mærkværdigheder, en kostbar Samling af P a r a d i i s f u g l e og C o l i b r i s af underfulde Farver i en stor Glaskasse. De vare under Krigen bestemte for N a p o l e o n, eller, om jeg ret forstod hende, egentligen for den unge K o n g e a f R o m. Men Skibet faldt i de Engelskes Hænder, og Capitainen havde foræret dem til en Søn af Lorden.

Den 25 Juli.

Af Overraskelser har jeg her adskillige. Saaledes har jeg i kort Tid togange ved Siden af e n g e l s k Literatur fundet mig ogsaa omgiven af t y s k

---

*) Denne Yttring stemmede tildeels ordret overeens med det, som indeholdes i de W i n k om S k o l e r for de I n d f ø d t e i O s t i n d i e n, som de Herrer C a r e y, M a r s h a m og W a r d udgave i Aaret 1816, og fortsatte 1818. De ere oversatte paa Tysk for de h a l l i s k e M i s s i o n s b e r e t n i n g e r (s. 67 og 68 Stykke) af Hr. Dr. S c h w a b e i London, og særdeles læseværdige.

der, hvor jeg mindst havde ventet det; begge Gange hos herværende meget agtede Læger.

Af Dr. Albers, hvis tidlige Død ikke alene Bremen, men overalt Videnskab og Kunst beklager, var jeg anbefalet til en af hans aandsbeslægtede Venner, Dr. Lawrence, der som Forfatter af en Physiologie ikke heller er ubekjendt i Tyskland. Først sildigen overvandt jeg Frygten for at røve ham kostbare Øjeblik, da hans Videnskab var mig fremmed, og jeg ikke kunde ane, at vore fædrelandske Skrifter havde vakt saamegen Deeltagelse hos ham ikke alene i hans Fag, men ogsaa i Kritikens. I hans Bibliothek laae den nyeste Deel af Goethes Skrifter opslaaet paa Bordet.

Jeg besøgte ham just den sidste Dag, jeg havde tilovers, i Læge=Collegiet i Warwick=Lane, hvor den berømte W. Harvey (1649) først foredrog sine vigtige Jagttagelser over Blodets Kredsløb, hvis Dag endnu aarligen feires ved en Tale. Næsten den hele Dag holdt denne elskværdige Mand mig. Under hans Veiledning saae jeg, i det til denne Hensigt 1800 byggede prægtige Local, det store Hunterske Museum, som gjør det saa vigtigt for Videnskaben især ved den Rigdom paa Præparater for sammenlignende Anatomie, og som, hvis det ikke overgaaer de betydeligste lignende Samlinger, som Tyskland eier, som den Meckelske og Walterske, dog fuldkommen kan sættes ved Siden af dem. Af ham blev jeg ført ind i det store Bartholomæus=Hospital, for hvilket han er Med=

directeur, om hvilket jeg allerede forhen har fortalt; ligesaa i Hittebørns-Huset, til hvilket Adgangen ellers er vanskelig.

Samtalen ved Bordet var tillige en sand aandig Nydelse. Vistnok havde jeg helst hørt en Mand, der talte saa godt, i hans eget Sprog; men det var ham vigtigt at øve sig i vort. Samtalen udtømtes ikke. Meget gik Talen ud paa begge Nationers store Mænd, om Smagens Lighed og Forskjel, om de nye og nyeste udkomne Skrifter; tilmed vel ogsaa om Forskjellen mellem de Ældres og Nyeres Kurmethode i visse Sygdomme f. Ex. Syphilis, og den i London just ikke mere brugelige Anvendelse af merkurialske Midler. Kun altfor tidligen afbrødes vi, da han blev kaldet til et døende Barn. Det var ret tungt, at skilles fra en saa aaben og mangesidig dannet Mand. Jeg ledsagede ham lige til Huset. Hjælpen kom for sildig, dog saae jeg, at Betalingen for Gangen erlagdes strax paa Stedet. Denne udebliver næsten aldrig i England. Saalænge der ikke er nogen Fare, sender man heller Bud til Apothekerne, som ere halve Læger, og derfor mindre kostbare, og besørge Knur og Lægemidler i alle mindre betydelige Tilfælde, da man ikke godt kan byde en Læge mindre end en Guinee for et Besøg. Man siger, at Nogle af de Berømteste have en Indkomst af næsten 80 til 90,000 Daler om Aaret.

En lignende Overraskelse havde jeg i en andens, i London naturaliseret tysk Læges, Dr. Meyers, Huus. Blot som Landsmand blev jeg opsøgt af ham og indbuden til ham. I hans Bogsamling fandt jeg, ved Siden af de bedste Værker i hans Fag, en Skat af gamle Klassiker; dernæst ogsaa mange af de nyeste tydske Skrifter, Journaler og lærde Tidender; mange saa nye, at jeg ikke kjendte dem. Ligesom Alt i hans Huus og Have tilkjendegav stor Velstand — som Følge af en udbredt Praxis — saaledes var ogsaa Selskabet ved Bordet, hvor jeg fandt Hr. Hüttner igjen, vel lidet, men udsøgt. Værtens gode Lune, Huusmoderens næsten overdrevne Omhu for at forene tydske og engelske Retter, ja endnu mere den muntre Selskabelighed og den levende Samtale gav Timerne Vinger. Dr. Meyer kjendte alle vore philosophiske og medicinske Systemer; men de behagede ham ikke synderligen. Han fældte med humoristisk Bitterhed Dom over deres Choragers (Anførere). Samtalen faldt ogsaa paa den skjønne Literatur; tilfældig paa Goethe. Nu sagde han: „fra den Forfatter maa De vel kjende mig. I sit Levnet har han jo sjunget min Priis. Et smukt Venskabsstykke! Dog der staaer jo paa Titelen: Dichtung und Wahrheit!" Hertil knyttede sig endnu Mangeslags over det videnskabelige, tilmed ogsaa geniale Liv, som bragte ham i Straßburg sammen med Goethe, Lerse, Herder. Dog herom mundtligen. Ikke alle Bordsamtaler kan man lade trykke.

For mig vandt Bekjendskabet med en saa viden=

skabelig og original Mand en ny Interesse ved den sidste Samtale, og jeg ilede til en tydsk Boglade for at opspørge Goethes Levnet. Meget snart fandt jeg ogsaa denne min gjæstfrie Værts Charakteristik. Hovedtrækkene — nogle forbigaaer jeg med Flid — vil man vel ikke ugjærne finde her.

„Af mit Bordselskab — hedder det i anden „Deel S. 350 — i Straßburg erindrer jeg meest „en ved Navn Meyer, født i Lindau. Man skul„de efter hans Skabning og Ansigt have kunnet an„see ham for en af de smukkeste Mænd, naar han „ikke tillige havde havt meget Landloberagtigt i sit „hele Væsen. — Han havde et mere rundt end ovalt, „aabent, munter Ansigt; Sandseredskaberne, Øjne, „Mund, Øren kunde man kalde rige. De vidnede „om en afgjort Fylde uden at være overdreven store. „Munden især var allerkjærest med dobbelte Læber, og „det gav hans Physiognomie et eget Udtryk, saa at „han var en Gaade, det vil sige, at hans Øjen„bryn stødte sammen over Næsen, hvilket ved et skjønt „Ansigt stedse frembringer et behageligt Udtryk af Sand„selighed. Ved Jovialitet, Oprigtighed og Godmo„dighed gjorde han sig elsket af alle Mennesker. Hans „Hukommelse var utrolig; Opmærksomhed paa Colle„gierne kostede ham intet. Han glemte intet af hvad „han hørte, og var aandrig nok til at finde nogen „Interesse i Alt, og dette desto snarere, da han stu„derede Medicin. Alle Indtryk bleve levende for ham, „og hans Tilbøielighed til at gjentage Forelæsningerne „og abe efter Professorerne gik mangen Gang saa vidt,

„at han, naar han om Formiddagen havde hørt tre „forskjellige Timers Forelæsninger, om Middagen ved „Bordet lod Professorerne afvexle. med hinanden pa= „ragraphviis, ja vel endnu mere afbrudt, hvilken bro= „gede Forelæsning ofte morede os, men ogsaa ofte „kjedede os."

Jeg kunne let forestille Eder, hvilket Morskab det forskaffede mig at kunne sammenligne dette Portrait, for hvilket Ynglingen havde siddet, med den gamle Mands egen Person, hos hvem en lykkelig Humors Kilde ligesaalidet, som hos hans hædrede Samtidige, er udtørret med Alderen.

Den 26 Juli.

En værdig Geistlig, som med personlig Hengivenhed for vor Kirkes Lærebegreber forbandt ligesaa megen Billighed for det Gode hos alle Partier, gjorde mig opmærksom paa Unitariernes eller Antitrinitariernes første Lærer i London, Hr. Belsham, om hvis Charakteer og Kundskaber han talte med stor Agtelse. Han indførte mig selv hos ham, og velvilligen modtagne maatte vi love ham at komme en Middag. Ogsaa her manglede der ikke Stof til mangen ny Jagttagelse. Da Selskabet, foruden os begge, endnu bestod af en meget aldrende Geistlig, Hr. Took, Oversætter af Zollikofers Prædikener, og en ung ligeledes unitarisk Præst fra Landet, saa blev Samtalen snart ganske theologisk. Ved de gjensidige Ideers Meddelelse over de forskjellige kristelige Partiers Systemer var den gamle Belsham den allerroligste og billigste. Vistnok holdt han

fast ved den Paastand, „at af vor Kirkes Lære om Guds Væsen maatte følge, at Treguderie blev herskende i Folks Forestilling, og at af Symbolernes Lære om Forsoningen var Ryggesløshed og Ringeagt for Dyden en uundgaaelig Følge. Imidlertid var vistnok hos Mange Praxis bedre end Theorien. Derfor rakte han ogsaa enhver, der beviste sin Tro ved sand Retskaffenhed, broderlig Haanden, hvor meget han end maatte misbillige hans dogmatiske Vildfarelser, og maatte ansee dem Jesu rene Lære modsigende. Han erkjendte ogsaa taknemmeligen Qvækernes Fortjeneste, og andres Bestræbelser for at udbrede den hellige Skrift, naar kun Sagen dreves med Klogskab.“ — Af en ganske anden Tone talte den unge Geistlige. For hans Øjne fandt intet Naade uden Socins Lære. Den strængeste Orthodoxie kan ikke være mere intolerant end denne drabelige Rationalist. Desto mere glædede jeg mig over min Ledsagers dialektiske Færdighed, som uden at indlade sig paa dogmatiske Spidsfindigheder viste klarligen, med lige saa megen Grundighed som Urbanitet, Mandens Ensidighed og svage Exegese. Han bestred, som mig syntes, den uendelige Nødvendighed af visse Læresætningers Misbrug, og forklarede dem af deres aabenbare Misforstaaelse. Han var mig altfor overlegen i Sproget til, at jeg ikke skulde mere være Tilhører end selv tale med.

Saaledes har jeg da ved mangeslags Forbindelser og Tilfælde fundet Leilighed til at komme i Berørelse med Lærere af næsten alle Religiens Partier — of all denominations, som man sædvanligen udtrykker sig. Saa ofte Tiden tillod det, saae jeg ogsaa en eller anden af de værdige Mænd, som arbeide ved de tyske Menigheder. Allerede af tidligere Beretninger vide mine Venner, hvor meget jeg har den ærværdige Dr. Steinkopfs Raad og Tjenstiver at takke, saa kostbar end hyppige Forretninger maatte gjøre ham, som udenlandsk Secretair for Bibelselskabet, hvert Øieblik. En anden værdig Mand, Hr. Treschow, pleier da at besørge hans Prædikener, just den samme, som med stor Iver leder Bestræbelserne for den jødiske Nation.

Endnu oftere træffer jeg sammen med Hr. Dr. Schwabe. Mangen skjøn Morgen og Aften har jeg levet med ham i hans Landbolig i Stammfordhill, hvor han efter at have endt sin Søndags Tjeneste hos sin Menighed i Goodmandsfield, bruger sit Otium til at styre en liden Pensionsanstalt. Maatte blot alle Religionslærere forbinde saa megen Alvor for Hovedsagen med saa megen Mildhed og Billighed, og lade kristelig Retskaffenhed i enhver Form og Skikkelse vederfares saa megen Ret. Iøvrigt er denne Dyd i Almindelighed vel end hyppigere at finde der end i Tyskland. Partierne gaae fredelige ved Siden af hinanden, og saa forargelige theologiske Feider, Stridsskrifter og Forkjættrelser, som vi Tid efter anden opleve, ere der meget sjældnere,

uden at man derfor i mindste Maade fornægter sin Overbeviisning.

Meer end engang har jeg befundet mig overordentlig vel i den tyske kongelige Hofpræsts, Dr. Küpers, elskværdige, muntre og derhos meget musikalske Familiekreds, ogsaa har jeg bivaanet Gudstjenesten i St. James Kapellet. Han havde underviist den forevigede Prindsesse Charlotte i det tyske Sprog, og endnu saae jeg hos ham mangt et venligt Minde fra hendes Haand; ikke skjønt skrevet, men ligesom i en Fart, dog stedse hjerteligt, og fuldt af Velvillie mod Alt, hvad der angik hendes Lærer. Selv endnu i sin bedste Alder, kunde han vel gjøre Regning paa, engang at undervise det Barn, paa hvilket saa store Forhaabninger vare byggede, ligesom han havde underviist Moderen. Fra en Reise, han fortog til Tydskland i Aaret 1817, vendte han tilbage med glade Forventninger. Da han i November Maaned havde atter naaet den engelske Kyst, saae han Sørgeflag vaje paa alle Skibene, og kom nu til Londen for at see Moder og Barn begraves. Lad mig ende med Lord Byrons Klage — denne ustridigen rigeste og mægtigste Digteraand blandt de nulevende Britter *).

Fond hope of many nations, art thou dead?
Could not the grave forget thee, and lay low
Some less majestic, less beloved head?

---

*) Britter! — denne Indskrænkning behøvedes i vore Tider sandeligen ikke! Overs.

In the sad midnigth, while thy heart still bled,
The mother of a moment, o'er thy boy,
Death hush'd that pang for ever: with thee fled
The present happiness and promised joy
Which fill'd the imperial isles so full it seem'd
to cloy.
Those who weep not for kings shall weep for thee.

Du mange Folkefærds kjære Haab, er Du død? Kunde Graven ikke glemme Dig, og lægge et mindre majestætisk, mindre elsket Hoved i Støvet? I den sørgelige Midnats Stund, da Du, et Øjebliks Moder, begræd Din Søn, stillede Døden Din Smerte for stedse: med Dig flygtede den nærværende Lykke og den lovede Fryd, som overfyldte de mægtige Øer. De, som ikke begræde Konger, skulle græde over Dig.



Tilbagereise
fra London til Hamburg.
Brudstykker af Dagbogen.

Farewell Britannia, where the Queen of arts
Inspiring vigour, liberty abroad,
Walkes thro' the land of Heroes inconfind,
And scatters plenty with unsparing hand.

Farvel, Britannia! hvor Kunsternes Dronning indgyder Kraft, hvor den nindskrænkede Frihed farer igjennem Heltenes Land, og udbreder Overflødighed med rund Haand.

Harwich den 27 Juli 1819.

Hovedstadens Tummel er borte. Ingen Lyd høres længer herhid. Som flyvende have vi i en temmelig mørk Nat tilbagelagt femten tyske Mile. Jeg staaer igjen paa Kysten af det Land, som for nogen Tid siden endnu laae for mig som en Taagefkikkelse, og nu svæver for mine Øjne som et stort lyst Malerie. Mig forekommer det, som om jeg i lang Tid intet nyt Indtryk havde at ønske, for desto roligere at kunne tænke over det, som jeg saae og hørte. Naar vi engang paa den sidste Reise, landende paa en anden Verdens Strandbred, have kunnet medtage ligesaa levende Erindringer om Alt, hvad Jorden ydede os, saa ville vi neppe der for det første mangle nyt Stof for at beskjæftige vor Aand; og naar ogsaa

Længselen er stillet, vil dog Tak og Kjærlighed vedblive at leve i vort Hjerte.

Udsigterne ere dennegang meget ugunstige for vor Søreise. Alle Vinde forhindre vor Seilads. Saaledes har jeg et trist Otium, for her at gjentage de sidste i London henlevede Timer.

Besværlighederne med Reisetøiets Indpakning, Husleie-Betaling og andre nødvendige Sysler vare overstaaede. Førend jeg tog Afskeed fra mit Værelse, saae jeg endnu engang ud over den herlige Themß, og det hvileløse Liv paa dens Vover. Min tjenstagtige Værtinde syntes nødigen at give Slip paa mig. Datteren bad mig om endnu en tydsk Vise paa hendes Klaveer, og Foredraget af den — et slet Tegn paa hendes Kjenderskab [jeg vilde sagt: et godt Kjendetegn paa hendes Artighed] — behagede hende overordentlig vel. Jeg skiltes ugjærne fra min mig saa kjær blevne Reisefælle Baron de Geer. Ligesaa fra Hr. Bothes og Ackermanns gjæstfrie Huse og Familier. Hos den sidste tilbragte jeg den sidste Middag.

De sidste Øjeblikke vare smertefulde. Den uventet paakomne Regn havde bortført alle Leievogne fra Huset, og det var umuligt fra min Bolig til rette Tid til Fods at naae det dybt inde i City liggende Huus, hvorfra Postvogne tage afsted. Den Reisende burde altid være forberedt paa saadanne Muligheder, og sikkre sig ved betimelige Foranstaltninger. Naar det ikke endeligen med megen Møie var lykkedes at faae en Vogn, saa var jeg bleven skilt fra mit Tøi,

og havde først tre Dage senere kunnet reise fra Harwich, da det ikke er tilladt, at Vognene vente efter Passagererne.

Jeg forlod London om Aftenen mellem syv og otte i et mørkt Veir og tung Taageluft. Natten gik hurtig nok mellem Vaagen og Drømmen, men det skjønne Landskab, der henrykte mig ved Hidreisen, var dennegang tabt for Øjet. Om Morgenen henimod Kl. sex naaede vi Harwich. Vognen holdt dennegang for dens saa ofte roeste, og til Værtfødte, Master Bulls Gjæstgiversted, hvilket overgaaer det Blizardske, om ikke i Elegance og god Opvartning, dog i det mindste i Rum og mangen Bekvemmelighed.

Passene ere besørgede; Kasser og Vadsække uden mange Omstændigheder, ligesom forrige Gang, eftersete paa Toldhuset; fem Pund tre Schillings (32 Rigsdaler) betalte for Overfart og Omkostninger til Kuxhaven. Vi have endnu en lang Dag at tilbringe, thi før Aften skal der ikke være at tænke paa nogen Afreise.

Ved Frokosten har jeg gjort mig nøiere bekjendt med mit Reiseselskab. Det bestaaer af en ung Vognfabrikant fra Offenbach, Hr. Diek — der levede som en Søn i det Ackermannske Huus, og tjener mig ved at besørge alt det oekonomiske — af en Læge, Dr. Jenkin, en Kjøbmand Witte, begge fra Reval, Hr. Kjøbmand Seliger fra Wolfenbüttel og en Hr. Baines fra Liverpool, som frembyder det sande Billed af en

ung, kraftfuld, trivelig, kold Engelskmand, dog veltilfreds med sig selv og Verden.

Vi have gaaet omkring i Egnen, for om muligt at fremmane en bedre Vind; men den hører os ikke. Vor yderst vimse og selskabelige Vært, hvem vor længere Dvælen ved hans rigt besatte Bord ikke trykker saameget som os, gjør sig al mulig Umag for at forkorte os Timerne. Han har ført os til Skolen. Den hører til Nationalskolerne efter den bellske Læremethode. Drenge og Piger vare i et langt Værelse, hine under en Lærer, disse under en Lærerinde. Den sidste, med sit Birkesceptер i Haanden, forsikkrede, at hun ikke kunde undvære det, og holdt dermed fra Tid til anden Styr paa de sladdrende Piger. Læsning, Skrivning og kvindeligt Arbeid vare ganske gode. Kirkens Katekismus opramsede de uden at støde. Alt var her mekanisk og Hukommelsesværk.

Ombord paa Henry Freeling den 29 Juli.

I Gaar Aftes gik vi ombord paa Paketbaaden. Tilfældigviis var det den samme, som havde ført mig til England. Jeg hilsede den velbekjendte snævre Køje. For Kapitain Hart og Skibsmandskabet var jeg heller ikke bleven fremmed. Himmelen var skyfri, men ingen Luftning. Vi kunne opholde os meget længe paa Dækket.

Havde Natten blot ikke bragt os Søvn alene, havde den kun bragt os videre! Men endnu stedse saae vi den engelske Kyst altfor nær. Det gode Selskab var nogen Erstatning. Dog begynder Selskabeligheden at aftage med Ildebefindendet. Af Kjøb=

mændene kunde jeg lære meget over Handel og Fabrikvæsen. Lægen er en levende og videnskabelig Mand. Med ham bytter man lettest Ideer. Han kjender flere Grene af vor Literatur. Engelsk-manden har meest at bestille med Kapitainen, og synes, uden just at være frastødende, kun at finde liden Smag i vor lille tydske Cirkel.

Den 30 Juli.

Næsten Alle er syge! Ingen har Lyst til at tale. Timerne, som man ellers saa gjærne afkjøbte Minuter, ønskede man nu helst Vinger. De snige sig saa langsomt frem, at man forskrækkes, naar man seer efter Uhret, og holder det til Øret tvivlende, om det ikke staaer. Søvnen synes ogsaa kun at tage sig af de Sunde; de Syge forlader den som en falsk Ven. Jeg selv griber snart denne, snart hiin Bog, men intet interesserer mig ret. Jeg forsøger at knytte en Samtale, men den slappes og standser. Engelsk-manden spiller Schack med Kapitainen. Den Lykke-lige! Han er rask og har en misundelsesværdig Appe-tit; dog bliver han mere meddelende, og jeg lader mig gjærne hans Kulde behage, da han fremmer mig i Sproget.

Den 31 Juli.

England er nu ganske ude af vor Synskreds. De hollandske Kyster udfolde sig for os, men Modvinden nøder os til uophørligen at krydse frem og tilbage, for dog at vinde noget. Derved kunne af 300 engelske Sømile blive 900. Langt fra see vi Texe-len, hvor de ostindiske Koffardiefarere pleie at samles.

Selskabets Stemning forandrer sig. Man begynder at spotte med sin Utaalmodighed, og at skjænde paa sig selv, at man vil ændre det, der ikke kan ændres. Jeg selv vænner mig mere til Søen, og bliver allerede en Smule misundt af mine syge Reisefæller. Med Britten har jeg begyndt at læse Mazeppa af Lord Byron. Han er meget opmærksom paa mine Feil, og gjør sig, ganske ubekjendt med det Tydske, Umag for ved Omskrivninger at tydeliggjøre mig de Ord, som jeg ikke forstaaer. Med Lægen, Hr. Jenkin, der destoværre ikke kan hjælpe sig selv, skjønt han uagtet Kapitainens Rysten paa Hovedet nedsluger et Sodapulver efter det andet, afhandler jeg Pædagogik, Medicin og Philosophie. Med megen Livlighed veed han at fremstille sine Ideer. Ofte kan jeg ikke følge ham. Saaledes taler han f. Ex. meget om en Jordens Aand, med hvilken jeg ikke ret kan komme til Rette. Ogsaa tilstaaer jeg ham aabent min totale Mangel af Dygtighed til at svinge mig op i den nyeste Naturphilosophies høiere Regioner, uden derfor at ville foragte, hvad jeg ikke kjender. Imidlertid har han Taalmodighed med min Empirismus og Eklekticismus, og vi jævne sædvanligen alting mellem os, saasnart vi kun roligen have forstaaet hinanden.

Den 1 August.

Vi have oplevet en ret høitidelig stille Søndag paa vor rolige Fart. Søen lignede en Slette, paa hvilken en grøn Sæd bølgede. Solen skinnede ned paa os i fuldeste Straaleglands fra den azurblaa

Himmel. Selv de mødende Skibe glede kun langsomt forbi ved det fuldkomne Vindstille. Ned i Havet legede allehaande underlige levende Skikkelser. Skibsfolket havde klædt sig reenligt, og syntes at være veltilfreds med Roligheden paa Sabbaten. Matroserne laae paa Dækket med stort Behag, læsende eller i Samtale med hinanden. I Fleres Hænder saa jeg Common Prayerbook.

Jeg havde ledet Samtalen over paa vor herlige tydske Bibeloversættelse. Da den tillige med den engelske og franske her, som paa ethvert britisk Skib, var ved Haanden, saa kunde jeg bevise mit Omdømmes Rigtighed med udsøgte Steder. En iblandt Selskabet syntes at have en meget ringe Mening om det gamle Testament. Med Flid valgte jeg derfor Steder af det. Jeg begyndte med dette ophøiede Sted hos Hjob:

Hvo har lukket Søen med dens Porte?
Da den brød frem ligesom af Moders Liv;
Da jeg beklædte den med Skyer,
Og indsvøbte den i Mørke, ligesom i Barnesvøb;
Da jeg brød dens Løb med min Dæmning,
Og satte for den Slagbom og Porte,
Og sagde: „herhid skal Du komme, og ikke vider",
„Her skulle dine stolte Bølger lægge sig. —
„Har Du været paa Havsens Bund?
„Har Du vandret i Dybets Fodspor?
„Ere Dødens Porte nogensinde aabnede for Dig?
„Har Du seet Mørkets Porte?" —

Man blev meget opmærksom. Jeg forelæste derpaa Beskrivelse over Land- og Sø-Uhyrerne Leviathan og

Behemoth. Derpaa noget af den ophøiede Jesaias. Flere tilstode, at de havde ikke troet, at saadant og lignende stod i Bibelen.

Paa en herlig Dag fulgte en skjøn Aften. Pragtfuld sank Solen ned i Oceanet, for at lyse i en anden Halvkugle.

Den 2 August.

En ny Uge begynder. Vi havde haabet at begynde den paa fædrelandsk Jordbund. Kapitainen synes ikke at være i det bedste Lune. Han taler ofte med Kokken; formodentligen for at beregne den aftagende Mundforraad, da Reconvalescenterne begynde at indhente det Forsømte. Noget Haab bragte de frem- og tilbage-trækkende Skyer. Et Uveir trak op; Lynglimtene krydsede hinanden; Bevægelsen blev stærkere, Søfolkenes Arbeid fordobbledes, Loddet hvilede ikke. Skibet maa ofte, for at benytte de gunstige Øieblikke, lægges snart paa denne, snart paa hiin Side ved Seilenes Vending. Man sidder vel meget sikkert paa Bænkene paa Dækket, dog i det samme Øieblik ofte høit over Søen, i det næste tæt nede ved Voverne. Nogle rolige Timer benyttedes til Fiskefangst, og kostede mangen kjøn Stenbider og Makrel Livet.

Den 3 August.

I Dag bragte Morgenen bedre Budskab. Vi vare ligeoverfor Helgoland, foran Elbens Munding, og nær nok for endog med ubevæbnet Øie at faae et tydeligt Billede af hele Øen, som paa engang blev saa rig ved Oplag af Colonialvarer i Krigen mellem England og Frankrig. Den staaer 160 Fod

over Havets Overflade. Man saae tydeligen de 200 Trin, ad hvilke man maa stige op, for at naae den beboede Jordbund. Indvaanerne — omtrent halvtredie Tusind — ernære sig ved Fiskefangst. Den forandrede politiske Stilling har snarligen gjort Ende paa Velstanden. Saa let erhvervet Rigdom uden Arbeid og Møie er sjældent varig.

Ved Frokosten tænkte jeg med Rørelse paa, at paa denne Dag for ni og fyrretyve Aar siden skjænkedes en af de agtværdigste Regenter Livet. Jeg havde ingen om mig, som kunde dele mine Følelser. At lade dem i saadant Tilfælde udbryde, er at spilde dem. Dog, hvor forskjellig end de Enkeltes politiske Interesse var, saa vægrede dog ingen sig ved at fylde Glasset, og alle hyldede vor faderlige Konges Mod, Udholdenhed, og alle hans huslige Dyder. God save the King! (Gud signe Kongen).

Jeg maa afbryde. Søen bliver meget urolig. Vi ere ligeoverfor Helgoland; man haaber, at vi naae Havn før Aften.

Paa Elben den 4 August.

Vor Taalmodighed sættes endnu engang paa en haard Prøve. Havde vi dog valgt Landveien over Glückstad. Vi svæve paa Elben. Men hele Timer ligge vi stille, og saa bliver der Tid nok for at skrive i Dagbogen.

I Gaar Eftermiddags — det var den sjette Dag, efter at vi vare gangne ombord paa Henry Freeling — reiste en heftig Vind sig. Bølgerne skummede voldsomt. Skibets Bevægelse blev saa stærk,

at man kun med Møie kunde flytte sig fra et Sted til et andet. Mod Aften blev hele Himmelen skyet, og Kapitainen yttrede Tvivl om, at vi kunde lande for Natten. Da roede en Schaluppe i Hast hen imod os, og medbragte til vor store Glæde den med alle Klipper, Sandbanker og Klipperifter bekjendte Lods, som skulde føre os gjennem de Farer, der ofte blive den Ukyndige fordærvelige endog med Havnen for Øjnene. Saasnart denne Lods havde besteget Skibet, blev det fuldkommen overgivet til ham. Efter vante Skik træder Kapitainen fra dette Øjeblik fuldkommen tilbage. Lodsen paatager sig alt Ansvar, fordrer og derfor ubetinget Lydighed. Regjeringen i alle Stater, som Søen omskyller — her den danske, da Kuxhaven tilhører den*). — have altid et Antal af saadanne Søkyndige i deres Tjeneste. Deres Forretning udfordrer saa megen Kundskab og Erfaring, og er derhos forbunden med saa mange Farer, at de paa det kraftigste beskyttes i deres Rettigheder. Paa enhver Tid staae de rede med deres Baade for paa givet Signal at ile Skipperen til Hjælp.

Vor Lods var en stor, alvorlig Mand, der dog meget artig talte med os. Jeg tilstaaer, at Elementernes Oprør og den indbrydende Nat, som igjen skjulte det i Dæmringen skimtede Kuxhaven for Øjet, gjorde mig en Smule beklemt, ligesom overho-

*) Den ærv. Dr. feiler, naar han troer, at Kurhaven tilhører den danske Regjering.

vedet, naar man er nær ved et Maal, Frygten meget ofte indtrænger fjendtlig i Følelsen af Glæden, om man skal naae det, og hvorledes man vil finde det, naar det er naaet. Dog ved Siden af den Kyndige, der nu styrede Roret, voxede Mod og Sikkerhed hos mig. Lyset paa Strandbredden blev stedse klarere; flere Baade trængte sig allerede til, og afgave Indbydelseskort fra Gjæstgiverhusene i Kuxhaven, og det dermed forenede Ritzebüttel. Enstemmigen valgte Selskabet det Huus, hvori en Engelskmand er Vært. Postskibet, som pleier at gaae herfra til Hamburg, var affeilet. Os blev altsaa Valget mellem en Reise til Lands, eller paa Elben med en egen Ever, saaledes kalder man de store Elbbaade. Jeg føiede mig efter mine mere erfarne Reisefællers Villie, som alle havde lige stor Interesse i, saa snart muligt at naae Hamburg. Efter en længe undværet styrkende Nattehvile brøde vi op meget tidligen. Veien førte os forbi Søbadene, som her bleve indrettede i Aaret 1816. Man har dertil truffet den Foranstaltning, at et paa to Hjul staaende lidet Huus, som indeholder et Kabinet til at klæde sig af og paa i, trækkes af Heste ud i Søen til en Dybde, hvor man endnu finder sikker Grund. Et ved Kabinettet værende Telt bliver derpaa opslaaet, hvorfra de Badende kunne gaae endnu længer ud i Søen.

Saasnart Vandets Tilstand tillod det, afseilede vi, men laae allerede henimod Middag igjen for Anker. Vi maatte belave os paa sex lange Timer til

Floden indtraf. En indbydende holstensk Landsby, Brunsbüttel, laa vel ligeoverfor os, men med Everen var ikke muligt at komme til den, og ingen Baad var at opraabe. Dertil kom et meget heftigt Uveir, med voldsomme Regnskyller, som sammentrængte os alle i den snævre kvalme Kahyt. Da Himmelen opklaredes, fornyede vi vore Raab, og Fiskerne kom hen til os, som førte os over paa lette Baade gjennem den endnu meget oprørte Strøm, hvorved vi vandt nogle bedre Timer.

Den Velstand, Renlighed og Nethed, som jeg allerede paa tidligere Reiser havde fundet i de holstenske Landsbyer, viste sig ogsaa her. Stuer, Huusgeraad, Alt bedre end vi ere vante til i vore Egne. I Værtshuset syntes ogsaa et lykkeligt Familieliv at have sin Bolig. I Samtale med den snaksomme Bedstemoder kom snart Talen paa Skolen. Neppe havde jeg spurgt derom, saa udgjød hun sig med naturlig Veltalenhed i Berømmelse over Stedets Skolelærer. „Han har skrevet Bøger — sagde hun — er ogsaa Danebrogsmand, og bærer Ordenens Hæderstegn. Vidt og bredt omkring søger han sin Lige."

Jeg opsøgte strax den saaledes anbefalede Mand, og fandt i Hr. Diekmann en virksom Lærer, rummelige Skolestuer, Velstand i hans Huusholdning, og gjæstfri Modtagelse. Saaledes kunde det være i mange af vore Skoler, naar ikke paa en stor Deel af Standen laa en Byrde, ved hvilken al Stigen i Aands-Kultur bliver umulig. Saalænge der ikke-

ydes nogen Hjælp fra denne Side, ville alle Skoleskrifter, alle Læremethoder, alle Skoleconferenzer og Visitationer kun lidet frugte.

Først henimod Kl. syv kunde vor Ever igjen blive flot. Begge vore Skippere arbeidede næsten over deres Kræfter. Dog var Bevægelsen neppe at mærke. Tolden ved Stade kunde vi ikke undgaae. Men den modtoges ikke saa sildigt. Vel gjorde nogle Reisefæller, meget fortørnede over alle disse fatale Omstændigheder, et Forsøg; men forgjæves. Forsinkelsen førte os i en skjøn Maaneskinsnat — vel gjennem forvoxede Veie, hvor mangt et Krat maatte giennembrydes — dog i et nærliggende fortræffeligt Værtshuus, og forskaffede os endnu en rolig Nat.

Hamburg i Stadt London den 5 August.

Morgenen opgik venlig for os. Imidlertid blev Elbfarten formedelst aldeles Vindstille yderst langsom, og de længste Timer bragte os kun umærkelig videre frem. Dog forskaffede Omegnen os stor Nydelse; thi jo nærmere man kommer den rige Handelsstad, desto mere smilende bliver Strandbredden. Fra alle Sider det meest dyrkede Land, Landsbyer ved Landsbyer, rig Sæd, store med fortræffelige Hjorder bedækkede yppige Enge.

Forst om Eftermiddagen Kl. tre vare vi ligeoverfor Blankenese. Hvo kjender ikke denne i det holstenske Herskab Pinneberg liggende Skipperby, Altonas og Hamburgs Beboeres Yndlingsopholdssted? Paa Heiden, hvor Landeveien til Bremen gaaer, har man fra det store Værtshuus en

fortræffelig Udsigt; fra Vesten ind i det hannoverske, fra Østen ind i det danske Gebet. Skibsfarten — vistnok forhen mere blomstrende end nu — forskaffer, næst de hyppige Besøg af Fremmede, Indvaanerne Liv og Velstand. Uventet fandt jeg mig ved Siden af min gamle værdige Tilhører, Hr. Dr. Prommel, som her gav sit blomstrende Institut en glad Dag, og kom mig imøde med megen Hjertelighed.

Reiseselskabet besluttede enstemmigen at klarere Skipperne, og at tilbagelægge det Øvrige af Veien paa et Par holstenske Vogne, som stedse staae til Rede.

Alt bærer paa denne Vei Spor af Rigdom, som og af den stigende Kultur. De smagfulde Landsteder og Haveanlæg ophøre ikke lige til Altona. Den korte Vei derfra til Hamburg kjendte jeg neppe igjen, imod det den var, da jeg i Aaret 1776 saae den første Gang; saaledes var alt ombygget og forandret. I Ottensen, hvorhen Carl af Brunswig flygtede efter den ulykkelige Dag ved Auerstädt, og endte der sine Dage, og hvor Klopstock hviler ved Siden af sin Metha, holdt vi stille, og saae den hellige Sangers Grav og Mindesmærke.

Hvor kalder den ligeoverfor mit Logie liggende Hamburger Jomfru-Sti mig de Timer tilbage i Erindringen, i hvilke jeg for tre og fyrretyve Aar siden ofte gik ved Siden af Ham. Endnu — er mig fortalt — beboe hans Efterladte just det Huus, i hvilket han saa faderligen modtog den uerfarne Yngling, der intet havde at bringe ham uden

et Hjerte fuldt af Taknemmelighed og Hoiagtelse. Derhen skal min første Gang være i Morgen. Derpaa over Magdeburg tilbage til min Fædrenestad!

Intet Udtryk er tilstrækkeligt at betegne det nære Haab og Forudfolelsen af, at gjensee det Dyrebareste af det, man besidder, og som det lykkeligste Ophold udenlands aldrig kan erstatte!

Trykt hos Christopher Græbe.

